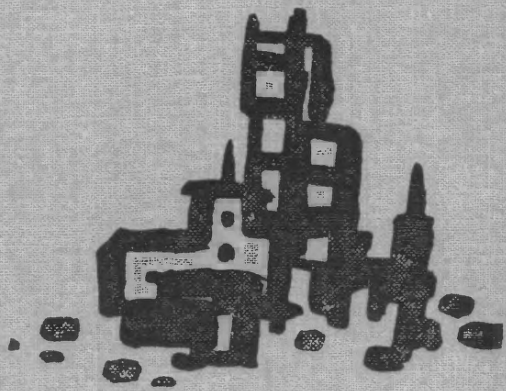

SZIMONOV · NEM SZÜLETÜNK KATONÁNAK

FORDÍTOTTA

BRODSZKY ERZSÉBET

SZIMONOV

NEM SZÜLETÜNK KATONÁNAK

EURÓPA KÖNYVKIADÓ, BUDAPEST
KÁRPÁTI KIADÓ, UZSGOROD
1965

Константин Симонов

Солдатами не рождаются

Роман-газета 1964 № 1, 2, 13, 14

ELSŐ KÖNYV

Szilveszter éjszakáján a hadosztályparancsnoknál ünnepeltek az ezredparancsnokok. Jóval éjfél előtt szétszéledtek. Barabanov őrnagy, a 332. ezred parancsnoka távozott el utolsónak. Szerpilin szótlanul, sokatmondón szorította meg a kezét: „Tudom, hogy még megpótolod az italt, de csak módjával! Megértettél, Barabanov?"

Nagy kedve lett volna ezt hangosan is kimondani, de türtőztette magát. Az őrnagy mégiscsak ezredparancsnok. S ha azt látja valaki, hogy nem bíznak a lelkiismeretében, esetleg még azt a kis meglévőt is elveszítheti.

A vendégeket a törzsfőnök, Pikin ezredes fedezékében fogadták: ez volt a legtágasabb mind között, és még szőnyeg is lógott az ágy felett: az ezredes felesége küldte. Távozásuk után felöltöztek, és hármasban léptek ki a levegőre: Szerpilin, Pikin és Berezsnoj ezredkomisszár, a politikai helyettes.[1]

— Tizenegy óra. Az ünnep első részét tervszerűen, pontos időre befejeztük — mondta Pikin, miután kisbundája ujját feljebbtolva, zseblámpája fényénél az órájára pillantott. — Mire elüti a tizenkettőt, mindenki a maga fedezékében fogkoccintani. Már akinek van mivel.

— Szeretném, ha némelyiknek minél kevesebb akadna — szólt Szerpilin. — Barabanov miatt nyugtalankodom . . .

— Semmi baj, Levasov megfékezi — vélte Berezsnoj.

— Az ám, éppen a te Levasovod!

— Miért ne: kemény ember . . .

Szerpilin nem felelt: nem volt kedve sem vitázni, sem beszélgetni. Némán álldogálni kívánt csak a magas, fagyos égbolt alatt, átérezni ünnepélyes, hatalmas voltát.

Csend volt, gyenge szellő sepregette halkan a havat. A Volga nem látszott innen, jégbilincsben nyúlt el messze-messze, a

[1] A politikai tisztek címe: zászlóalj-, ezred-, brigád-komisszár stb. még megmaradt, amikor a hadseregben a komisszárok intézményét a politikai helyettesek intézménye váltotta fel.

front balszárnya mögött, de Szerpilin így, látatlanul is érzékelte a hidegen, szélesen hömpölygő folyót. Azon túl végtelen hómezők következtek, szélfútta, hólepte utak, s keskenyen, mint elhullajtott sötét hajszál, az egyvágányos szárnyvonal: Krasznij Kuttól Eltonig, majd távoli hadtápterületek és kórházak, kórházak ...

Ott volt előttük Sztálingrád: mégsem tudták elfoglalni a németek, és most már hat hete, hogy körülkerítettük. Ott, a jeges csapdában, körkörös védelembe húzódva az egész roppant, kétszáz kilométeres gyűrűben ott ültek a németek — huszonkét hadosztály —, ültek és vártak! Szerpilin nagyon jól elképzelte, mire várhatnak a bekerítésben: várták a szovjet támadást, a segítséget, a kitörési parancsot, a csodát és a halált, mindezt együttvéve.

Mi pedig a novemberi és decemberi harcok után már harmadik hete nem támadtunk, és nem támadtunk: készülődtünk. És ezen a szilveszter éjszakán itt, Sztálingrádtól északnyugatra, szinte alig hallatszott a háború zaja. A peremsávban egy magányos akna robbant, géppuskasorozat kopogott, majd alig hallhatóan, mint távoli sóhajtás, erős robbanás visszhangja kelt ott a gyűrűn belül, a németeknél, azután ismét elcsendesedett minden.

Az egész háborút teljes, óriási méretében még csak elképzelni sem lehetett. De Szerpilin, amint így hallgatta a csendet, a gyűrűnek ezen a kis darabkáján, ahol a hadosztálya állt, és várta a támadás megindulását, világosan elképzelte, mit jelent ez az éjszaka ott, ahol a nagy összecsapások folynak: délen, a kopár sztyeppéken, félúton Rosztov felé, vagy délnyugaton, szintén a sztyeppéken, Tacinszk alatt, vagy a voronyezsi fronton, amely most háromszáz kilométerre onnan, Csertkovónál és Millerovónál szeli át a németek mögöttes területét.

Ott benzin- és koromszaga volt a háborúnak, égett vas- és puskaporszaga, hernyótalpakkal csikorgott, géppuskasorozatokat szórt, a hóba feküdt, majd újra felkönyökölt, feltérdelt a tűzben, és rekedten hurrázva, káromkodva, a „mama" nevét suttogva, s a hóban el-elhasalva ment, futott előre, és köpenymeg bundadarabkákat hagyott maga után a füstös, összetaposott havon.

Ott, ahol most a nagy összecsapás folyt, az emberek nem szilvesztereztek — egyszerűen eszükbe sem jutott.

Szerpilin katona volt, és tudta, hogy a háborúban nem futkosnak ide-oda, keresve a legádázabb csatát; a háborúban ki-ki a maga óráját várja. Most nem lehetett ott a hadosztá-

lyával a Dél-Oroszország síkságait megrázó földrengés központjában; és bár elméjében meg sem fordultak ilyen gondolatok, szíve érezte a messziről jövő diadalmas, félelmetes rázkódásokat. És ez csengett a hangjában, amikor hosszú hallgatás után megszólalt: „Igen, nálunk egyelőre csend van..."

— Ilyen éjszakán nekünk is harcolnunk kellene, nem hallgatni! — jegyezte meg Berezsnoj.

— Nohát eredj a peremsávba, aztán géppuskázzál! Legalább lesz mit beírni a politikai jelentésbe: aktív harci tevékenység, küzdünk, nem vagyunk csendben, nem romlik a harci szellemünk... — gúnyolódott Szerpilin.

Bosszantották Berezsnoj szavai. Még dívik az emberek közt az az ostoba szokás: kimenni a peremsávba, és ha ott abban a pillanatban éppen csend van, okvetlenül tüzet nyitni, választ provokálni, mintha bizony a katonáknak anélkül is nem jutna elég. Berezsnoj ezt így nevezi: „fokozni az aktivitást", pedig valójában csak gyerekeskedés. És ráadásul nem is illik a korához: nemsokára betölti a negyvenet! Vajon meddig örvendezhet még valaki a bátorságának, és fitogtathatja a saját és a mások életének kockázatára!

— Hát erről beszélek, Fjodor Fjodorovics? — szólt Berezsnoj. Közel volt ahhoz, hogy felfortyanjon, de türtőztette magát.

— Hát miről, Matvej Iljics?

— Általánosságban mondtam...

— Mit jelent az, hogy általánosságban? Talán támadást akarsz indítani ma éjjel? Hogyan, értesítsük a hadsereget, vagy magunk kezdjük, aztán csatlakozzanak?

— Minek kötözködsz ma velem, Fjodor Fjodorovics? Az ünnep kedvéért? — vágott vissza harapósan Berezsnoj.

— Azért kötök beléd, drága barátom, mert tegnap a hadseregparancsnoknál a tanácskozáson már hallottam ezt a ragyogó ötletet, hogy ma éjjel üssünk zajt, és rontsuk el a németek szilveszterét. És egyúttal a magunkét is. Hallottam és elleneztem. Kifejtettem a véleményemet: ha komoly támadásra használjuk fel a szilveszteréjt, ennek van értelme. De ha csak egy kis csetepatéról van szó, akkor inkább kíméljük magunkat, és a katonáinkat is, ne rontsuk el ezt az éjszakát. Különben is a németek nem annyira a szilvesztert, mint inkább a karácsonyt ünneplik. Karácsonykor kellett volna zajt csapnunk. Szerencsére a katonai tanács tagja támogatott. Alighogy fentről kivédtem, te most alulról szorongatsz...

Szerpilin a sötétben láthatatlan mosollyal megölelte Berezsnojt, és barátian a vállára veregetett.

— Ne haragudj ezen az ünnepen, mert különben egész évben veszekedni fogunk! Még meglátjuk, hogy mindenütt csendben maradnak-e? A főparancsnok ezt a hadtestparancsnokok belátására bízta!

— A szomszédaink egyelőre hallgatnak — jegyezte meg Pikin.

— Batyuknál is hallgattak mind a ketten — felelte Szerpilin. — De amikor én elleneztem, és Zaharov támogatta, az arcukról leolvastam, hogy ők is a csend mellett vannak.

— Nem akarták Batyukot az ellenkezésükkel ingerelni! — epéskedett Pikin.

— Én talán akartam, azt hiszed? — mondta Szerpilin. — Mindnyájan gyarló emberek vagyunk: ültem és vártam, hátha más szólal fel elsőnek.

— Tíz perccel múlt tizenegy — mondta Pikin, lámpájával ismét az órájára világítva.

— Látom, nem félsz az istentől, maholnap már reflektorral fogsz járni...

— Á, nem törődnek ők most ezzel! — Pikin a németek felé intett. — Bemegyünk? Fázni kezdek...

— Hozzám gyertek be — mondta Szerpilin. — Meghallgatjuk az óraütést, teázunk...

— Menjetek csak, mindjárt jövök — szólt Pikin —, csak hozok valamit.

Megfordult és a fedezéke felé indult, a másik kettő pedig Szerpilin fedezékébe ment.

— Ptyicin, készítsen nekünk egy kis teát — mondta Szerpilin a küldöncének, amint Berezsnojjal a fedezék elülső részén — „vetkőző"-nek nevezte tréfásan — áthaladt.

Itt a „vetkőző"-ben állt Ptyicin priccse, sátorlappal elfüggönyözve, meg egy saját készítményű kályha, ennek háta a másik részbe nyúlt át, a főhelyiségbe.

— Csakugyan teázni fogunk? — kérdezte Berezsnoj, amikor az asztal mellett helyet foglaltak.

— Csakugyan. Ha csak Pikin keresztül nem húzza a tervemet. Nem haragszol, hogy előtte bíráltalak?

— Előtte vagy nem előtte, mi a különbség? Pikinnel már annyiszor láttuk egymást mindenféle állapotban, mit titkolózunk!

— Ez alighanem igaz — felelte Szerpilin.

Magában pedig azt gondolta, hogy különben fel sem tette volna ezt a kérdést: haragszik-e Berezsnoj vagy sem, ha Berezsnoj helyzetében a minap az a változás nem történik: had-

osztálykomisszár volt, és az egyszemélyi vezetésre vonatkozó parancs után politikai helyettes lett. A parancs, Szerpilin mélységes meggyőződése szerint, tökéletesen helyes volt, csak kimondta azt, ami már úgyis megvolt, megerősítette a háborúban kialakult formát. És ha ez a parancs változtatott valahol a parancsnok és a politikai tiszt viszonyán, ez csak ott fordult elő, ahol a parancsnok gyengesége vagy a kölcsönös meg nem értés miatt ez a kapcsolat megromlott, a háború rovására, ami bizony nem novgorodi népgyűlés! Hál' istennek, közte és Berezsnoj között ilyesmiről szó sem volt. De Szerpilin mégis úgy érezte, hogy társa a szíve mélyén sajnálja a fiatal kora óta megszokott és szívéhez nőtt „komisszár" szót. Noha a legjobb barátságban voltak, szolgálati helyzetének változása bizonyára érzékenyen érintette.

Berezsnoj vagy kitalálta a gondolatát, vagy maga is éppen erre gondolt, mert, miután egy percig némán ültek az asztalnál, megjegyezte:

— Ne félj attól, Fjodor Fjodorovics, hogy engem az új helyzetemben megbántasz. Tartsd szem előtt, hogy mi, politikai munkások, a rangunkkal a legkevésbé törődünk!

— Hogy értsem ezt? — kérdezte Szerpilin. — Hogy ti, politikai munkások, az eszme harcosai vagytok, mi viszont, a parancsnoki állomány, pedig csakis címekről és rangokról ábrándozunk?

— Ez már más, erről rád ismerek! — nevetett Berezsnoj. — Szóval ezután se fogunk békét hagyni egymásnak. Egyébként az utóbbi időben észrevettem: úgy totojgatsz, mint egy ma kikelt kiscsibét.

— Méghogy totojgatlak! — Szerpilin zavartan mosolygott, és hirtelen megkérdezte, ami már régen érdekelte: — És az ezredekben hogyan viselik a politikai helyettesek az új helyzetet?

— Semmi baj. Ha egyszer a párt így rendeli, elviselik — felelte Berezsnoj. — Csak Levasov jött hozzám a kéréssel, hogy mihelyt az új beosztás életbe lép, azonnal tegyék át csapatszolgálatra, nem akar Barabanov mellett helyetteskedni, kutyamacska barátság van köztük. Miért ne, jó ütegparancsnok válik belőle!

— Talán több is, mint ütegparancsnok — jegyezte meg Szerpilin eltűnődve —, de kár az ezredet ilyen politikai munkástól megfosztani. Különösen, ha Barabanov ottmarad az ezrednél.

— Ottmarad?

— Ne szakítsd fel a régi sebet! Tudod, hogy rám erőszakolták! Így van ez, ha meghátrál az ember, és nem állítja élére a kérdést: aztán éjszakákon át nem alszik, drágán fizet a bűnéért. Támadást indítani olyan ezredparancsnokkal, akiben nemigen bízunk — nyomasztó érzés!

— Ne búsulj, Fjodor Fjodorovics — szólt Berezsnoj —, a hadosztályunk olyan kiváló, hogy egy Barabanov nem ronthatja el az örömöd.

— Bár úgy lenne!

A küldönc behozta a teáskannát, a főzetet és a poharakat.

— Így állunk, komisszár — szólt Szerpilin, miután a küldönc kiment: megszokásból nevezte még mindig így. — Haragszom magamra, amiért Barabanovot idevettem. Első napokban még figyeltem, és arról ábrándoztam, hogy talán a hadseregparancsnoknak igaza van, és én tévedek. Most pedig a tetejébe kiderül, hogy iszik is! Nem áltathatom tovább magamat! Hogy kéred a teát, erősen?

— Erősen. Ilyen beszélgetés után valóban csak teázni lehet — nevetett Berezsnoj.

— Á, itt van Pikin — szólt Szerpilin, aki szemben ült az ajtóval. — Mit hozol?

Pikin ledobta kisbundáját, és ünnepélyesen egy üveg pezsgőt tett az asztalra.

— Ez aztán a meglepetés! — csodálkozott a hadosztályparancsnok.

— Számomra is az — szólt amaz, és letelepedett az asztalhoz. — Még a születésnapomra küldte a feleségem egy kedvező alkalommal, és idáig tartogattam. Felbontsuk?

— Már csak kibírjuk tizenkettőig — felelte Szerpilin. — Addig igyál teát.

— Jó, várok — egyezett bele a törzsfőnök. — Fjodor Fjodorovics, add ide azt a jelentést, amit felolvastál nekünk, saját szemmel szeretném látni...

Szerpilin az ingzubbonya zsebébe nyúlt, és néhány papírlapot húzott elő, amelyek sűrűn tele voltak írva könnyen olvasható, írnoki kézírással. „Csapataink hathetes offenzívájának mérlege" volt ez, Moszkvából adták le, és a hadsereg rádiósai foglalták írásba. E mérleg felolvasásával kezdődött a szilvesztereste. Majd a kópiákat szétosztották az ezredparancsnokok között, hogy az éjszaka folyamán az ezredekben és a századokban minél több másolatot készíttessenek. Így reggel

minden katona elolvashatja, mielőtt a hadseregújság elérne hozzájuk.

A hatás fokát Szerpilin önmagán mérte le. Nincs a világon semmiféle munka, ami annyira egész embert kívánna, mint a háború. És most, amikor első ízben, még nem fennhangon, elolvasta a hat hete folyó harcok mérlegét, hirtelen elébe tárult az események valódi nagysága, amely máskor láthatatlanul húzódott meg a hadosztályparancsnok fejét reggeltől éjszakáig megtöltő napi gondok mögött. Egysége csak kicsiny részt vállalhatott abból a valóban óriási méretű eseménysorozatból, ami az utóbbi hat hétben lejátszódott, és azóta is egyre tart. Ám ebben az érzésben nyoma sem volt semmiféle önlebecsülésnek, sőt, lélekemelő volt tudni, hogy ha csak kis mértékben is, de személy szerint vitathatatlanul hozzátartozik valami óriásihoz, amit ma még csak felfogni sem tud, és amit majdan e rettenetes, nagy háború történetének fognak nevezni.

Habár, miért csak majdan? Már most is történelem.

— Tessék, most olvasd fel hangosan — szólt Szerpilin. Félretolta a teáspoharakat, és átnyújtotta a lapokat Pikinnek.

— „Csapataink sikeres áttörése és előnyomulása folytán Sztálingrád körzetében a következő német egységek és csapattestek vannak körülzárva: a 14., 16. és 24. német harckocsizó hadosztály... a 71., 76., 79., 94., 100., 113., 197-ik..." — olvasta a törzsfőnök, és Szerpilin az asztalra könyökölve úgy hallgatta, mintha először hallaná.

Pikin olvasta a bekerített és szétvert német hadosztályok, a megsemmisített és zsákmányolt ágyúk, harckocsik és repülőgépek számát, a kilométereket, amelyeket a sztálingrádi, a doni, a délnyugati és a voronyezsi front katonái megtettek Sztálingrádtól délre, északra és nyugatra, a Felső- és a Középső-Don vidékén, a Kalitva és a Csira táján, a fagyos Don-vidéki és kalmük sztyeppéken...

Monoton hangja ünnepélyesen és fenyegetően csengett, és a hadosztályparancsnok lelkében valami különös ment végbe. Már nem könyökölt az asztalra, hanem a falnak támaszkodott, távol az összefoglaló jelentést felolvasó Pikintől, és Berezsnojtól is. Elhúzódott tőlük, mintha jól szemügyre akarná venni mindkettőjüket. S ez így is volt.

Amit Pikin felolvasásából kihallott, az távoli, fenyegető nőttön-növő dübörgéshez hasonlított, és e zajban nem is gondolhatott másra, csak a saját hadosztályára, s erre a szemben ülő két emberre.

Ahhoz, hogy mindez így történjék, ahogy a törzsfőnök

olvasta, az ő hadosztályuknak már előzőleg, idejében végre kellett hajtania mindazt, ami feladatául jutott. Ha nem tette volna meg, akkor most semmi sem lehetne abból, ami van.

Igen, az ő hadosztálya áll, a maga óráját várja, és vérben, füstben mások támadnak. De ahhoz, hogy amazok most, télen, ott támadhassanak, az ő hadteste nyáron és ősszel sok millió puskagolyó záporának, aknák, lövedékek tízezreinek tette ki magát, harckocsik gázolták a lövészárokban, és bombák temették elevenen a földbe, a hadosztály visszavonult, és ellentámadásokba ment át, feladta, tartotta és ismét feladta a vonalat, elvérzett és feltöltődött, és megint vérben ázott...

Róla, Szerpilinről, azt mondogatják, hogy tudja kímélni az embereit. De mit jelent ez: „kímélni az embereket"? Hiszen nem vezetheti el őket zárt rendben a frontról oda, ahol nem lőnek, és nem bombáznak, és nem ölhetik meg őket. Kímélni az embereket, a háborúban csak annyit jelent, hogy ne tegye ki őket szükségtelen veszélynek, viszont habozás nélkül vesse bele a veszélybe, ha szükséges.

És e szükségesség, mely valóságos, ha igazad van, és látszólagos, ha tévedtél, e szükségesség mértéke pedig a te lelkiismeretedtől függ. Itt, a háborúban, nincs főpróba, ahol kísérletezni lehetne, eljátszani a darabot, akár rosszul is, és azután helyesen. Itt, a háborúban, nincs piszkozat, amit összetéphet az ember, és azután letisztáz. Itt mindent vérrel írnak, mindent, elejétől végig, az első betűtől az utolsóig.

Ha az ember túllépi a hatáskörét, az vért jelent, és ha a kellő pillanatban nem él a hatalmával — ugyancsak. Hol van a hatalom mértéke? Hiszen legtöbbször nem a feljebbvaló, vagy legrosszabb esetben, a hadbíróság állapítja meg utólag, hanem te magad, a parancsadás pillanatában! A felettes parancsnokság utóbb mindenekelőtt azt nézi, hogy mivel végződött a vállalkozás — sikerrel vagy kudarccal —, és nem azt, hogy te mit gondoltál és éreztél, túllépted-e a hatáskörödet vagy megfordítva: nem éltél a hatalmaddal, amikor kellett.

Jó néhány határozat és parancs, amely szerint nyáron és ősszel cselekednie kellett, most utólag nem a legjobbnak, sőt helytelennek, indokolatlannak tetszett. Ámde egészében mégis igazolódott a haditerv, mert ahhoz a győzelemhez vezetett, amelyről Pikin dünnyögő hangja beszélt — a törzsfőnök már a jelentés végénél tartott, és a frontokat meg a hadseregparancsnokok nevét sorolta...

— Igen, igazolódott. De az emberek, az emberek!... Ha mindenkit fel lehetne támasztani, körbeültetni...

Háta mögött érezte a halottak néma sokaságát, akik már sohasem hallják meg azt, amit ő most hall — és könnyek fojtogatták.

Pikin és Berezsnoj pedig, akik együtt harcoltak vele, attól az első júliusi naptól fogva, amikor a hadosztály csatába indult, épek és egészségesek, és itt ülnek most mellette, noha senki sem mondhatja, hogy kímélték magukat.

Itt ül Pikin, szikár és egyenes, mint egy karó. A hadosztály törzsfőnöke, Gennagyij Nyikolajevics Pikin, a legidősebb a törzsben, mert már ötvenéves elmúlt. Itt ül Pikin, aki kapitány volt még a cári hadseregben, aztán a polgárháborúban harc helyett tartalékezredben ült, mert nem bíztak meg benne, és ki tudja, akkor talán igazuk is volt.

Itt ül Pikin, akit a húszas években kitettek a gyalogsági iskolából, mert a felesége egy nepman nővére volt, és újra kellett kezdenie az életet, levelező tagozaton elvégezni az egyetemet, és hosszú hivatali ranglétrán felkapaszkodni a népbiztossági főkönyvelőségig.

Itt ül Pikin, aki népfelkelő katonaként kezdte a háborút, és hadosztálytörzsfőnök lett, akiben úgy bízhatott, mint saját magában. A háborúban is maradt benne valami a főkönyvelőből: ami a pontosságot és nyakas kitartást illeti.

Itt ül Pikin, álmatlan és fáradhatatlan, de soha el nem mulasztja, hogy idejében egyék és igyék. Pikin, rőt kefebajuszával, sovány tiszti arcával és ösztövér alakjával, ami miatt a hadosztályban „Vrangel"-nak csúfolják, a gondosan fogalmazott levelekkel, amelyeket haza írogat kövér feleségének, akiről komolyan azt állítja, hogy a húszas években Moszkva legszebb asszonya volt, és azzal a kis fruskával a híradós századból, aki nem tudni, miért imádja éppen őt, amikor fiatalabb emberbe is beleszeretethetett volna.

Mindent tudott Pikinről, amit tudni lehetett és kellett róla, és most, amint rátekintett, hálát érzett iránta, amiért életben maradt, és itt ül, és az összefoglaló jelentést olvassa...

És Berezsnoj is él, pedig ez éppen tőle nemigen volt várható; ő is itt ül, és hallgatja Pikint, és könnyek szöknek a szemébe, mert az a fajta ember, aki ösztönösen nevet és sír.

Berezsnoj, a szigorú megrovásával, amelyet már csak a háború idején töröltek: fivére miatt kapta, aki pártbizottsági titkár volt az egyik donyeci városban; Szerpilin emlékezete szerint egyetlenegyszer sem beszélt a fivéréről; hogy a nép ellensége, azt nyilván nem hiszi, de ezt hangosan nem mondhatja ki, suttogni pedig képtelen.

Berezsnoj — a borotvált fejű, zömök, vastag nyakú és súlyos kezű, hangos és szentimentális Berezsnoj, bányászkifejezéseivel és dalaival, a húszas évekbeli donyeci fiatalságával, a „Kazánház" című lapban közölt gyenge versikéivel. Valami okból még mindig magánál hordozza ezeket a versikéket, a fiatalkori fényképével együtt: olyan dús hajzata volt, hogy most el sem hiszi az ember, ha a kopasz fejére pillant.

Berezsnoj, a Komszomol neveltje, azelőtt meg kallódó gyerek, az éhtífusz jóvoltából tizenöt éves korában teljesen elárvult, és mellesleg, az iratai szerint, zsidó. Erről a hadosztályban kevesen tudnak, az ő számára pedig aligha van bármiféle jelentősége.

Berezsnoj lobbanékony és részrehajló az embereivel szemben, de bármikor kész gondolkodás nélkül az életét odaadni akármelyikért.

Neki is hálás Szerpilin, amiért életben maradt, és most itt ül mellette; nagyon nehéz lenne elviselni, ha őt elveszítené.

Szerpilin mind a kettőjükről tud mindent, vagy csaknem mindent, de most, amint így elnézi őket, kusza emlékfoszlányok ébrednek benne, és éppen ezek az emlékek jelentik most számára Berezsnojt és Pikint.

Pikin: ő Sztálin júliusi parancsa, az a Rosztov és Novocserkasszk feladását követő iszonyú parancs: „Egy lépést se hátrálni!" Felolvasták az alakzat előtt, amikor a hadosztályt egyenest a vonatokról vetették harcba, hogy betömjék a lyukat még ott, a Don középső szakaszánál, Sztálingrádtól távol. De már elkéstek a betöméssel, és a hadosztály mágnesként vonzotta reggeltől éjszakáig a földi és a légi csapásokat. Magára vette egy részét annak, ami másoknak volt szánva, valakiket megmentett a pusztulástól, de közben maga is pusztult. Már elvágták a szárnyait, és a hátába kerültek, de a visszavonulási parancs még mindig késett, és hogy két tiszt, aki ezt a parancsot hozta, útközben elesett, azt Szerpilin már csak a harmadiktól tudta meg.

De mielőtt ez a harmadik végre elért volna hozzá, egy este a lövészárokban odalépett ez a piszkafává aszott Pikin, és egy kis cédulát nyomott a kezébe:

— A kérvényem.

Szerpilin hirtelenében nem értette, miféle kérvényről van szó (még az az ostoba gondolat is felmerült az agyában: nem a nyugdíjazását kéri-e?). Majd így válaszolt:

— Ez nem nekem szól, hanem a komisszárnak.

— Reggel óta nem láttam — felelte Pikin —, és nem tudom, hogy meglátom-e még. Vegye át!

Szerpilin átvette, és az ingzubbonya zsebébe dugta; csak annyit kérdezett:

— Jól meggondolta?

— Volt rá időm — mondta amaz; azzal sarkon fordult, és megindult a lövészárokban.

És Szerpilin — habár ezt sem akkor, sem azután, soha meg nem kérdezte tőle — tudta: Pikin azon az estén a fogságra gondolt, és a pártba való felvételi kérelmét, amit már régen vártak tőle, éppen a fogságra gondolva adta át. Ha fogságba esnek, és odakiáltják majd nekik: „Ki van közöttetek kommunista?" — a hadosztálytörzsfőnök, a cári hadsereg kapitánya, a pártonkívüli Pikin nem akart engedni a kísértésnek, és a sorban maradni, amikor a hadosztályparancsnoka előlép. Talán, azon a kétségbeesett estén, amikor úgy látszott, hogy a hadosztály a bekerítésben marad és elpusztul, teljesen ki akarta ölni magából a gondolatot, hogy ott a fogságban ő kíméletben részesülhet.

Pikin: ő az átkelés a Donon, miután a fél hadosztály elesett a túlsó partján. Szerpilin aznap ottrekedt egy bekerített ezredével, és amikor alkonyattájt mégis kitört, s kivezette az ezred maradványait az átkelőhelyhez, a révnél nem zűrzavar fogadta, amitől félt, hanem rend, és ezt a rendet a hadosztály zömével odaért Pikin teremtette meg. A folyón átszállított ütegek tűzzel fedezték az átkelést, a sztyeppén félkörben szállt felfelé az égő német harckocsik füstje; a pontonhíd tövében két négyes géppuskaegység lőtte kitartóan, rettenthetetlenül, fuldokolva a zuhanórepüléssel támadó német repülőgépeket.

A poklok pokla volt az ott, az átkelésnél, és szüntelenül hullottak az emberek, és mégis rend volt, és ezt a rendet Pikin biztosította, aki ott állt a parton, nem a számára ásott lövészárokban, hanem teljes magasságában kiegyenesedve, szemtől szemben a halállal, mert ezt most így kellett tennie.

És öt lépésre tőle, a fűben, szétvetett karokkal, ott feküdt a felderítő ezred törzsfőnökhelyettese, Bruszkin főhadnagy.

— Elesett Bruszkin — szólt Szerpilin, a halottra pillantva,

— Hadosztályparancsnok elvtárs — szólalt meg Pikin, sapkája ellenzőjéhez emelve keményen összeszorított ujjait —, Bruszkin, az átkelés volt parancsnoka, önkényesen elhagyta helyét. A helyzetre való tekintettel visszatérítettem és agyonlőttem. Én személyesen.

És Szerpilin csak most vette észre, hogy Bruszkin ingzubbonyáról letépték a rangjelzéseket.

Igen, Pikin: ő az a nap ott az átkelésnél, és sok más, ugyanilyen nap, és egyáltalán, ha Pikinre gondol az ember, akaratlanul is a legnehezebb napok jutnak eszébe, bizonyára azért, mert ő ott is a helyzet magaslatára emelkedett. Könnyű nap amúgy is kevés volt ebben az évben...

Berezsnoj: ő is nehéz napokat jelent. Berezsnoj: ő az égő Sztálingrád vöröslő fénye azon a napon, amikor a németek áttörtek a Volgáig, és hátra kellett vonni az egyik szárnyat, és észak felé visszavonulni. A látóhatáron Sztálingrád tűzfénye vöröslött, s ők kettesben ültek egész éjjel egy magányos kunyhóban, a hátországba vezető utak találkozásánál, és Berezsnoj sírt elkeseredésében, s mert annyi sok nappal és éjszaka után most kettesben maradva végre szabad folyást engedhetett érzéseinek.

Megsebesült, de nem állt ki a sorból. Fél arcát és a szemöldökét aknaszilánk tépte fel, borotvált feje rézsútosan be volt pólyálva; kilátszó fél szeme könnyezett, másik szeme alatt pedig nedves folt ütött át a piszkos kötésen, mert Berezsnojnak ez a másik szeme is sírt ott a kötések alatt.

— Mit művelünk mi ketten? — kérdezte dühösen a könnyei között. — Júliusban Sztálin parancsát olvastuk, és égreföldre esküdöztünk, aztán mégis elhátráltunk a Volgáig — élve! Micsoda gazemberek vagyunk!

Hangjában elkeseredés csengett, de ez csak egy pillanatra felhőzte be elszántságát, hogy mindhalálig tovább harcoljon.

Berezsnoj: ő az offenzíva első napja, szeptemberben, Sztálingrádtól északra, amikor parancsot kaptak, hogy törjenek át a sztálingrádiakhoz, és már a legelső órákban három kilométert nyomultak előre. Mind úgy látták, hogy megindult a dolog, és Berezsnoj, földdel teleszórt sapkában, szilánkok lyuggatta köpenyben, berontott Szerpilinhez a megfigyelőpontra, miután gyalog és kúszva megkerült két ezredet; mohón itta a vizet a bögréből, és nevetve mesélte, hogy két ízben is csaknem megölték, majd amikor meghallotta, hogy a harmadik ezred elakadt, és a bombázás következtében megszakadt az összeköttetés, ugyanolyan vidáman legyintett, szemére húzta a sapkáját, azt mondta: „Sebaj, odamegyek" — és megindult az ezredhez.

De Berezsnoj ugyanennek az offenzívának a második napja is, amikor kiderült, hogy a németek megállítottak minket, és a levegőből szorongattak, földhöz nyomtak; Batyuk, a had-

seregparancsnok, fényes nappal áttört Willis kocsiján a hadosztály megfigyelőpontjára, és már a küszöbről kegyetlen, útszéli szavakkal halmozta el Szerpilint, amiért az egysége reggel óta egy métert sem haladt előre.

Szerpilin hallgatott, mert ha kinyitja a száját és elmondja, amit Batyukról és szavairól gondolt, akkor magából kikelt fölöttese tettlegességre vetemedhetik, és akkor nem marad más hátra, mint golyót röpíteni a homlokába, neki vagy sa ját magának.

De Berezsnoj borotvált fejét elöntötte a vér, és elváltozott, fojtott hangon félbeszakította Batyuk szitkozódását:

— Hadseregparancsnok elvtárs, megengedi, hogy mondjak valamit?

Olyan volt a hangja, hogy Batyuk elhallgatott, és némán nézett rá.

— Nem tudom, a hadosztályparancsnok miért hallgat — szólt Berezsnoj —, de hogy merészel így beszélni velünk, mintha urasági cselédei volnánk, nemtörődöm jobbágyok! Micsoda kommunista ön, hadseregparancsnok elvtárs?...

Batyuk eltorzult arccal feléje indult, és Szerpilin már-már közéjük ugrott, de Berezsnoj két lépéssel a fedezék sarkába hátrált, hátradugta kezét, elsápadt és azt mondta:

— Ne közeledjen, hadseregparancsnok elvtárs, ezt az apámnak sem engedtem meg!

És Batyuk észbe kapott. Minden durvasága, sőt közönségessége ellenére ott élt a lelkében a katonaember ki nem alvó igazságossága.

Az első, sikeresen indult napon már azt hitte, hogy áttör Sztálingrádig; a később rázúduló csapások azonban kétségbeejtették, és ellenállhatatlan, szilaj vágy rohanta meg, hogy másokon töltse ki a haragját. Ezért is robogott ide egyenest a bombazáporban, hajszolta a kormánykerékhez tapadt rémült sofőrjét, készen rá, hogy — fene bánja! — ő is elpusztuljon itt, ahol már annyi ember pusztult el hiába. Saját halála már nem számított a hadsereg kudarcba fúlt támadása után...

Ezzel is rontott be a fedezékbe, de Berezsnoj szavai után hirtelen megtorpant, leroskadt egy székre, és azt mondta Szerpilinnek:

— Add ide a térképet!

Maga elé húzta a térképet, de mielőtt egy pillantást vetett volna rá, körülnézett — szerencsére más nem volt a fedezékben. Berezsnojhoz fordult, fáradt szemét rávetette, és megszólalt

— Bolond vagy te, komisszár! Azt hiszed, engem simogat-

nak, azt hiszed, az én lelkemen maradt csak egyetlen ép hely is? Adj innom.

Igen, az élet más-más pillanatai fűződtek emlékezetében Berezsnojhoz és Pikinhez, és mindez a véres negyvenkettes év volt, a ma végződő év...

— Befejeztem, Fjodor Fjodorovics... Mi az, elgondolkoztál? — Pikin hangja valahonnét messziről hallatszott.

— Észrevettem, hogy befejezted — szólt Szerpilin. — Tölts! Már csak két perc van hátra.

Amíg az ezredes kitöltötte a pezsgőt a bögrékbe, a komiszszár bekapcsolta a rádiót. A legjobbkor: a Vörös tér morajában felhangzott az óra zenéje. Mindhárman felálltak, s az asztal mellett, feszes vigyázzban hallgatták, hogy hullanak távolian és hangosan Moszkvában az óraütések.

Amikor felzendült az „Internacionálé", Berezsnoj erős, magas hangján belekezdett és végigénekelte. Szerpilin és Pikin pedig szótlanul hallgatta.

Alig hajtották fel az italt, megcsörrent a telefon. Szerpilin vette fel a kagylót.

— Köszönöm, hadseregparancsnok elvtárs... Köszönjük... Önnek is. Köszöntjük a hadsereg katonai tanácsát... Nálunk minden rendben, csend van... Reggel felé, úgy gondolom, sorra járom az ezredeket... Köszönöm... A hadseregparancsnok kéri, adjam át nektek a katonai tanács újévi üdvözletét — szólt, miután a kagylót letette.

— Az időből ítélve — Pikin az órájára pillantott — a mi hadosztályunkat hívta fel elsőnek.

Az ezredes érzékeny volt az ilyesmire, büszkélkedett, hogy a hadosztályuk számít a legjobbnak, és féltékenyen hallgatta, ha a szomszédaikat dicsérték.

— Igen — szólt Berezsnoj. — Magam sem tudom, mi megy végbe bennem. Micsoda év ez a negyvenkettes! Mi volt, és mi történt velünk!

— Igen, ha Sztálin elvtárs nincs az ő kemény kitartásával, nem is tudom, hogyan végződött volna — mondta Pikin. — Tavaly Moszkva alatt az utolsó pillanatig három hadsereget tartott összevonva, nem engedte csapatokra bontani — és lecsapott! És most itt minálunk is ki tudta várni a kellő percet! Nagy dolog a vasidegzet a háborúban. Fele az egész stratégiának.

Szerpilin hallgatott. Ezzel nem szállhat vitába. Nemcsak hogy nem volt rá lehetőség, de most, az egymást követő sikerek után, nem is kívánt vitába szállni.

És csak a lelke mélyén nyomasztotta a régi kérdés, mindannak ellenére, ami az utóbbi időben történt: hogyan? Hogyan csapott le rájuk az a váratlan iszonyat, negyvenegy júniusában, amely olyan beláthatatlan következményekkel járt? Hogyan hihetett Sztálin olyan vakon a háború lehetetlenségében, akkor, júniusban? Igenis, vakon, Ezt nem mondja ki hangosan az ember, de más szót nem talál rá, ha megfeszül is. Márpedig ha szembenézünk az igazsággal: éppen az a múlt évi rajtaütés juttatott bennünket végül is ide, a Volgához. Igen, Pikinnek igaza van: amikor most a németeket verjük, e mögött akarat és kitartás rejlik — s ez Sztálin.

No és ami kezdetben volt? Az kicsoda?...

— Csakugyan kimégy hajnalban az ezredekhez? — kérdezte Berezsnoj Szerpilint.

Ezzel a kérdéssel megindult a beszélgetés a hadosztály ügyeiről és mindenféle csip-csup dologról, aminek semmi köze nem volt a szilveszter éjszakához.

Szerpilin már napok óta készült éjjel végigjárni a peremsáv lövészárkait, és ellenőrizni a szolgálatot.

— Három órát alszom, aztán elindulok. Cvetkovval kezdem. Elvihetlek, hogy ne menjek egyedül — fordult Berezsnojhoz.

De kiderült, hogy Berezsnojnak is megvannak a maga tervei. Ő még hajnal előtt a hadtápterületre akart menni, Zubovkába, ahová másnap reggelre kétszáz főnyi kiegészítést vártak. Ott akarta fogadni az embereket, és elbeszélgetni velük, mielőtt csatlakoznának a hadosztályhoz.

— De sürgős! — jegyezte meg Szerpilin.

— Igen, egyszerűen el sem tudom hinni a szerencsénket. A magam részéről a mi egységünknek egyetlen embert sem adnék, amikor a többi fronton olyan nagy harc folyik.

— No azért, hogy is mondjam... Szóval mi sem fogunk itt állni a háború végéig — vélekedett Szerpilin, majd hozzátette, hogy ha Berezsnoj Zubovkába megy, akkor nappal, visszafelé jövet, nézzen be az egészségügyi zászlóaljhoz, és tapasztalja ki, nem túlságosan békés-e ott a hangulat a tűzcsend következtében. Számos jel arra mutat, hogy ennek hamarosan vége lesz!

— Félek, hogy Berezsnoj sokáig elmarad az egészségügyi zászlóaljnál — mondta Pikin. — Azt beszélik, új sebészük jött, nagyon szép nő!

— Ne félj, nem marad el, ő nem olyan szoknyavadász, mint te — vélte a hadosztályparancsnok. — S ha már rólad van szó, legalább a formádat megváltoztathatnád. A minap is azt

mondja nekem a hadtápfőnökhelyettes: tábornok elvtárs, láttam magát messziről a híradós században, de mire térültemfordultam, már nem találtam, elment. Márpedig én be nem tettem a lábamat a híradós századhoz.

Pikin hórihorgas, inas alakjával csakugyan hasonlított messziről Szerpilinhez, és ez már nem egy tréfára adott alkalmat a körükben.

— A háború végét említetted — fordult elkomolyodva Szerpilinhez, miután jót nevetett Pikinen. — Nem mondanád meg pontosabban, hogy szerinted mikor lesz vége?

— Hol? Nálunk, Sztálingrádban vagy általában?

— Általában.

— Zsukovról hallottam egy történetet tavaly télen, amikor még a nyugati front főparancsnoka volt. A sofőrjét egyre piszkálták a többiek: kérdezd meg Zsukovot, hogy mikor lesz már vége a háborúnak? Tőle magától ugyanis nem egykönnyen kérdezhet az ember. A sofőr egy alkalommal kettesben robogott vele, és rászánta magát... Alighogy a száját kinyitotta, Zsukov nyújtózott egyet, sóhajtott és azt mondja: „Hej, mikor lesz már vége ennek a háborúnak!..."

— Helyes — nevetett Berezsnoj —, tételezzük fel, hogy Zsukov nem tudja. Hát te?

— Ha a mai napot számítjuk a közepének, akkor még egy évig, hat hónapig és kilenc napig tart. Ezerkilencszáznegyvennégy július kilencedikéig...

— Szóval szerinted a mai napot számíthatjuk a közepének? — kérdezte a komisszár; Szerpilin hanghordozásából nem érezte, hogy tréfál-e, vagy komolyan beszél.

— Az utóbbi idők eseményeiből ítélve lehetséges — felelte a másik.

— Ha így van, akkor még sokáig tart — mondta komolyan Berezsnoj. — Félek, nehogy az asszonyoknak csak a szeplőtlen fogantatás jusson a háború után!

— Szép kis szövetségesek! — mérgelődött Pikin. — Tán még az új évben sem nyitják meg a második frontot?

— No, ami ezt illeti, már érződik valami a levegőben. Nem tudom, hogy vagytok vele, de én ledőlnék egy kicsit — szólt Szerpilin, két kezét a feje mögé kulcsolva, és jóízűt ásított.

Amikor a másik kettő elment, meghagyta Ptyicinnek, hogy pontosan három óra múlva keltse fel, majd levetkőzött és lefeküdt. Már fektében eszébe jutott: „Valóban, még csak a közepén járnánk a háborúnak?"

Nagyon nem akarózott elhinni. Ezzel is aludt el...

Hajnali fél ötkor Szerpilin, ahogyan tervezte, már Cvetkov ezredénél volt. Útközben kis híján meggondolta magát, és Barabanovhoz ment, de aztán dühösen legyintett: „Mit, elvégre nem gyerek!" — és a balszárnnyal, Cvetkovval kezdte.

Cvetkov alezredes még aludt, amikor odaérkezett, és Szerpilin megtiltotta a hadműveleti ügyeletesnek, hogy felkeltse az ezredparancsnokot.

— Hadd aludjon, megleszek nélküle, vezetőt adjon!

Cvetkovot mégis felkeltették; a peremsávban utolérte Szerpilint egy összekötő árokban.

— Miféle fegyelem ez, Cvetkov? — kérdezte haragot színlelve a tábornok. — A hadosztályparancsnok így rendeli, s a tisztjeid amúgy cselekszenek.

— Magamtól ébredtem fel, tábornok elvtárs — hazudta Cvetkov.

Már régebben egyszer s mindenkorra kiadta a parancsot: akárki, akármikor érkezzék is az ezredhez, ha ő alszik, tüstént keltsék fel, s ha távol van, értesítsék. Ez szólt arra az esetre is, ha azt mondják: ne keltsék fel, ne keressék! Cvetkov mindig és mindenre előre gondolt.

— Hogyan alszol, Cvetkov, ruhában vagy levetkőzve?

— Levetkőzöm, tábornok elvtárs. Én megbízom a katonáimban, hogy nem hagynak gatyában fogságba esni.

— Szóval még mindig köpenyben jársz?

— Jó ez nekem, tábornok elvtárs, nem vagyok én veréb, hogy megfagyjak — mondta Cvetkov.

Szerette az egyenruhát, és a legcsikorgósabb fagyban is köpenyben és bőrcsizmában járt; a kisbundát és a nemezcsizmát nem ismerte el egyenruhának. Legalábbis a maga számára.

„Cvetkov csak Cvetkov marad" — gondolta Szerpilin az alezredes után lépegetve, aki engedélyt kért, hogy előremehessen, mutatni az utat. Ugyanazok a szavak jutottak eszébe, amelyeket gyakran lehetett a hadosztálytörzsben hallani, amikor Cvetkovról esett szó.

„Cvetkov csak Cvetkov marad" — mondogatták különféle hangsúllyal. Ezt mondták, amikor az alezredes pontosan teljesítette a napi feladatot, de újabb parancs hiányában egy helyben topogott, és nem bontakoztatta ki a sikert saját kockázatára; ezt mondták akkor is, amikor a legkilátástalanabb helyzetben rendíthetetlenül tartotta az állásokat, és eszébe sem jutott parancs nélkül hátrálni, sem engedélyt kérni a vissza-

vonulásra. „Cvetkov csak Cvetkov marad" — mondogatták akkor is, amikor csak ült a tanácskozásokon, és ki sem nyitotta a száját; meg akkor is, amikor a szomszédainál sokkal fukarabbul terjesztette fel kitüntetésre az embereit, mert úgy vélekedett, hogy az ő ezredében csak a kötelességüket teljesítették; no meg akkor is, amikor a politikai jelentésből kiderült, hogy éppen Cvetkovnál nem fordult elő egyetlenegy öncsonkítás, vagy rendkívüli esemény, és hogy a meleg ételt mindig fennakadás nélkül kiszállítják a peremvonalba.

Cvetkov középszerű és példás parancsnok volt egy személyben. S a helyzettől függően hol az egyik lépett előtérbe, hol a másik. Ritkán lelkesedtek érte, de lehetetlen volt nem becsülni.

Most is, ezen az éjszakán, persze példás rend uralkodott az ezredében. Akiknek aludniok kellett, aludtak, és akiknek őrködniök kellett, azok teljes harci készültségben őrködtek.

Másfél kilométert mentek már a peremvonal lövészárkaiban, amikor Szerpilin és Cvetkov megállt egy őrszem mellett.

Amióta ez a katona elfoglalta őrhelyét, a németek meg se nyikkantak. Lövészárkaikban, amelyek egy ripityává lőtt major szélén húzódtak, egész éjjel halotti csend volt.

— Csak egy órával ezelőtt hallatszott valami sípolás, meg egy kis jövés-menés — jelentette a katona.

— Talán a felvezetőt hívták vissza — jegyezte meg Szerpilin.

— Egész éjjel hallgatnak a fritzek — mondta az őrszem. — Üres hassal nincs kedvük társalogni.

— És maguk hogy állnak a koszttal? A népbiztosi fejadaggal? Nincs panasz? — kérdezte Szerpilin, és érezte, hogy Cvetkov feszülten figyel a háta mögött.

— Egyáltalában nincs, tábornok elvtárs — felelte a katona.

„Az ördög tudja — gondolta Szerpilin —, nem mi vezettük be ezt az »egyáltalában nincs«-et, és nem kultiváltuk; észrevétlenül szivárgott át a régi hadseregből, új életre kelt, és egyre gyakrabban halljuk... Ez a fiatal legény nem hozhatta magával, csak itt ragadt rá."

Megkérdezte a katonát, hogy hívják, hány éves és hova való. Ritka nevet viselt a katona: Dimitriadi, görög volt, és Mariupol környékén született, huszonkettőben.

— Azt beszélik, tábornok elvtárs, hogy a sztálingrádi front már a fele úton van a mi Azovi-tengerünkhöz.

— Körülbelül — felelte Szerpilin. — Az elmúlt hat hét harcainak eredményéről hallottak-e már?

— Azt mondják, lesz részletes tájékoztatás. Megígérték, hogy reggelre elhozzák a századnak.

Szerpilin már továbbindult, de a katona egy kérdéssel megállította:

— Tábornok elvtárs, kérdezhetek valamit?

— Nos?

— Igaz-e, hogy a rádión bemondták: a szövetségesek ma éjjel egész Európában partra szállnak?

— Ki mondta ezt maguknak?

— A katonák beszélik. Állítólag Churchill megígérte, hogy mégiscsak megtartja a Sztálin elvtársnak adott szavát, hogy a partraszállásuk, ha az utolsó napon is, de negyvenkettőre essen.

— Halkabban — szólt Szerpilin, és ajkára tette az ujját.

A katona csodálkozva pillantott rá, és suttogva kérdezte:

— Miért?

— Meghallják a németek. Milyen rádión fogták ezt a hadititkot, a moszkvain vagy a katonai adón?

— A katonain — mosolygott a katona. Elértette a tréfát.

— Nem, bajtárs — mondta most már komolyan a tábornok. — Nem szálltak partra a mi igen tisztelt szövetségeseink, és egyelőre nem is szándékoznak partra szállni. Így továbbra is csak magunkban bízhatunk.

— Értettem — felelte a katona készségesen, de a hangja csalódottan csengett. Sajnálta, hogy a katonai adó hazudott, és megint kiderül, hogy a háborút semmiféle csoda meg nem rövidíti.

A következő katonát, akivel beszédbe elegyedett, Szerpilin már régebbről ismerte. A nevét elfelejtette, csak a hőstettére emlékezett: egy szeptemberi éjjel, amikor a hadosztálynak égetően szüksége volt „nyelv"-re, ez a jelentéktelen és már nem fiatal katona vállalkozott rá, hogy elmegy és hoz egyet. És hozott.

— Megkapta a kitüntetést, Martinyenko? — kérdezte Szerpilin. Örült, hogy mégiscsak eszébe jutott a katona neve.

— Megkaptam — felelte Martinyenko, de a hangjából érződött, hogy mindez már régen volt. Most más foglalkoztatta: Melovojéból való volt, a vorosilovgrádi területről, s ma hallotta, hogy a rádió bemondta a harcok összesített eredményét, tudni akarta, hogy nem esik-e szó a jelentésben Melovojéról.

— Hogy Csertkovo vasútállomást visszavettük, az már há-

rom napja benne volt a hadijelentésben, és Csertkovótól Melovojéig csak hét kilométer.

Szerpilin azt felelte, hogy az összefoglaló jelentésben a visszafoglalt helységek neve egyáltalán nem szerepel, csak a számuk mintegy másfélezer.

— Én pedig csak várom, várom, mikor írnak már a hadijelentésben a mi Melovojénkről. Az lenne a legrosszabb, ha a peremvonal ott húzódna Csertkovo és Melojove között, akkor mindent porig lerombolnak. — Martinyenko elkeseredetten legyintett.

Igaza volt; mint katona, ismerte a háborút, és másokat is kioktathatott, hogy mi az. Szerpilin vigasztalásul csak annyit mondott neki, hogy a polgárháborúból emlékszik ezekre a helyekre, és hogy a mieink, ha Csertkovót elfoglalták, aligha álltak meg Melovoje előtt: ott nincsenek komolyabb természetes akadályok; s így több mint valószínű, hogy mindjárt tovább nyomultak Melovojén túlra, a Kamiseváig.

Martinyenko megörült neki, hogy a hadosztályparancsnok ismeri az ő kis donyeci folyócskájukat. A folyó egyszeriben mintha közös ismerősükké vált volna.

— Szóval úgy gondolja, tábornok elvtárs, hogy egyszerre a Kamiseváig nyomultak?

Szerpilin széttárta a karját.

— A józan ész szerint igen, de hát innen nem láthatjuk.

— És mi itt mikor indulunk meg a fritzek ellen? Mikor látjuk el a bajukat? — kérdezte dühös elszántsággal a katona, s a hangjában türelmetlenség csengett, noha azon a napon, amikor a fritzeknek ellátjuk a baját, neki kell majd legelsőnek kimásznia ebből a németekhez legközelebb eső lövészárokból, és megindulni a nyílt mezőn, golyózáporban a messziről látszó hóbuckák felé — neki, és senki másnak.

„Támadás, támadás! — gondolta Szerpilin, amint búcsút vett Martinyenkótól, és továbbmentek a futóárokban. — Más dolog az: türelmetlenül várni, tervezgetni hadsereg- vagy hadosztályméretekben, és megint más így várni, mint ahogyan ezek a katonák teszik. Ha megvolt a tüzérségi előkészítés, bújj ki és indulj, mert ha te nem indulsz meg, ha a földre lapulsz a golyók elől, akkor nem lesz semmiféle támadás. És nincs kinek kiabálnod: »Előre!« — ha csak saját magadnak nem. És hogy a legelső rohamban is elesnek egyesek — te vagy más —, azt a parancsnokság belekalkulálta, s a katona tudja, hogy belekalkulálták, mert enélkül nem lehet. Tudja, és mégis megkérdezi: mikor megyünk birokra a fritzcel? És nemcsak színleg

kérdi, hanem valóban. És ha neked több kitüntetés van is a melleden, mint neki, most és a jövőben a legfőbb érdem mindig a katonáé. Ha érdemes tábornok vagy, azt mondják rád: »Katona!« — s ha méltatlan vagy, hiába várod ezt a szót."

— Tábornok elvtárs, a századparancsnokhoz benézünk? — kérdezte Cvetkov.

— Ki is most a századparancsnok? Alferov? — vetette oda Szerpilin, megállva.

— Igen.

A tábornok az árok mellvédjének támaszkodott, s bundáján keresztül is érezte a kőkeményre fagyott föld átható hidegét.

Ott elöl, a csendben, ott vannak a németek!

Vajon mit csinálnak jeges odúikban ezen a szilveszteri éjszakán? Mire gondolnak, mit remélnek? Leszámolnak az élettel, vagy rettegnek a haláltól? De bármit gondoljanak is ott külön-külön, együttvéve éppen a fordítottját gondolják annak, amit mi gondolunk. És minden kívánságunk pontosan az ellentéte az ő kívánságuknak, minden reményünk a reményüknek, minden számításunk az ő számításuknak. És mindaz, ami nekünk jó volt és jó lesz, az rossz volt és lesz nekik. És így lesz ez a háború végéig, a legutolsó órájáig, mert a háború is olyan, mint a pénz, akármeddig gurul, végül mégiscsak eldől, fej vagy írás, valaki alulmarad, valaki győz: és nincs kegyelem, se mi, sem ők, nem kíméljük egymást...

Innen, ebből a peremsávbeli lövészárokból minden óriásinak látszott: az is, ami elöl volt, és az is, ami hátul. És te — az ember — mintha egy hatalmas ék leghegyén volnál, amely ebben a csendességben némán az ellenség mellének irányul. És akármilyen nagy erő legyen is mögötted, mindegy, hogy mikor kezdődik — veled, a te testeddel fog behatolni ebbe az előtted elterülő ellenséges, néma térségbe.

„Igen, nem könnyű a katona kötelessége — gondolta Szerpilin. — És hányan..."

— Helyes, nézzünk be Alferovhoz.

Amikor a fedezékbe léptek, Alferov hadnagy — sápadt, sovány fiatalember — tarkójára csúszott füles sapkában és vállára vetett kisbundában guggolt az ideiglenesen beállított kis vashályha előtt, és a telefonkagylóval a fülén, elmerengve mosolygott. Az összelapított lövedékhüvelyből készült „mécses" fénye megvilágította mosolygós arcát és a földön alvó emberekét.

Alferov belépő fellebbvalói láttán helyére tette a kagylót, le-

dobta válláról a bundát, megigazította a füles sapkát, feszes vigyázzba merevedett, és belekezdett a jelentésébe.

— Saját magát hagyta meg ügyeletesnek? — kérdezte Szerpilin, miután meghallgatta.

— Igenis. Hadd aludjanak, gondoltam. Én úgysem tudok aludni.

— Kivel beszélt? — kérdezte a tábornok. — Vegye fel a kagylót, és fejezze be a beszélgetést, ha már elkezdte.

A parancsnok zavart arcáról leolvasta, hogy újévi, nem szolgálati beszélgetést folytatott. Talán valami ismerős egészségügyi oktatónővel, habár Cvetkov az ezredében lehetőleg mellőzte a női nemet, és nála az egészségügyi oktatók is csaknem mind férfiak voltak.

— Nem beszélgettem senkivel, tábornok elvtárs — felelte Alferov. — Éneket hallgattam.

— Úgy! — csodálkozott Szerpilin. — Magyarázza meg, nem értem.

— Van itt nálunk egy híradós lány a közbülső szakaszon — mondta Alferov, és félénken sandított az ezredparancsnokára —, nagyon szépen énekel. Olykor, ha ő az ügyeletes, megkérjük, hogy énekeljen.

Szerpilin elkapta Alferov pillantását, és Cvetkov felé fordult. Cvetkov csodálkozással vegyes dühvel nézett a századparancsnokára. Szemöldöke szinte a homlokára szaladt, és úgy tetszett, tüstént lerepül az arcáról.

— És mit énekel? — kérdezte Szerpilin.

— Különféle dalokat, tábornok elvtárs — felelte Alferov. — Most éppen a „Fedezék"-et énekelte. — Ismét Cvetkovra sandított.

— Szép dal — mondta a tábornok. — Mi is hallhatnánk?

A hadnagy kétkedve pillantott rá: nem tréfál-e, és felvette a kagylót.

— Halló, Szeliversztova, halló... Szeliversztova... Énekelj még. — Kérdőn nézett Szerpilinre: megmondja-e, kinek énekeljen, vagy ne szóljon róla?

Szerpilin megrázta a fejét.

— Énekelj. Szeliversztova — kunyerált Alferov. — De elölről kezdd, félbeszakítottak.

Néhány pillanatig várt, majd félrehúzódott, és átadta a kagylót.

Szerpilin fogta a kagylót, s a zörejeken át fiatal női hangot hallott, amint az ismerős dalt énekli:

Kis kályhámban ég, lobog a tűz,
Gyantakönnyek füstje szálldogál...

Szerette ezt a dalt, mert a szövegében és a zenéjében is volt valami különösképp a katonaszívhez szóló, de mégis olyan egyszerű, hogy egyszerűbb már nem is lehetett:

Hozzád menni, haj, nagyon nehéz,
S négy lépésre leskel a halál...

„Igen, ez az: négy lépésre vagy kettőre vagy egyre."

Ma valahogy a szokottnál többet gondolt a halálra, nem a magáéra, hanem általában.

Sóhajtott, és az utolsó strófa előtt odanyújtotta a kagylót Cvetkovnak:

— Hallgasd meg te is, hogyan énekelnek az ezredben.

Az ezredes úgy fogta meg a kagylót, mint egy kígyót, és kelletlenül a füléhez tartotta. Arcán világosan tükröződött, hogy sem a dal szépsége, ami nemigen érdekelte, sem a hadosztályparancsnok rendbontó, liberális felfogása nem változtat a dolgon: Alferovnak mégiscsak kijut majd, amiért efféle hiábavalósággal foglalta le a vonalat. A hadosztályparancsnok lehet lágyszívű, könnyű neki, elüldögél, aztán elmegy, de neki, Cvetkovnak, ott kell maradnia, és rendet tartania az ezredében; így hát senki, még a hadosztályparancsnok sem foszthatja meg ettől a jogától, nem mentheti fel e kötelessége alól.

Szerpilin megérintette a parányi kis vaskályhát, teljesen hideg volt.

— Fagyoskodsz, te diák — mondta Alferovnak.

— Minden kis piszkafát számon tartunk, tábornok elvtárs, takarékoskodni kell. Akkor fűtünk csak be, ha már nem bírjuk a hideget.

Szerpilin azért nevezte diáknak, mert azelőtt egyetemi hallgató volt, rövid alhadnagyi tanfolyamot végzett, és onnan egyenest a frontra került, júliusban, a legnagyobb zűrzavarban.

Akkor nem az ő hadosztályában szolgált, és véletlenül került hozzájuk, amikor néhány szakasztársával fegyver nélkül nekiiramodott a világnak. Futtában Szerpilinbe botlott, aki vigyázzba állította, és vészjósló hangon megkérdezte:

— Ön kicsoda, a Vörös Hadsereg tisztje, vagy gyáva nyúl, aki az irháját menti? Feleljen: kicsoda ön?

Akkor aztán reszkető ajakkal kimondta azt a sületlen mondatot, amit Szerpilin azóta se felejtett el:

— Diák vagyok, tábornok elvtárs.

Maga is jól emlékezett erre a pillanatra, és tudta, hogy Szerpilin is emlékszik, mert a hadosztályparancsnok azóta már nemegyszer találkozott vele, és mindig diáknak nevezte,

De most nem szégyellte azt a pillanatot, amelyikre mind a ketten gondoltak, mert tudta, hogy ő már nem az, aki akkor volt, és a mellén vadonatúj Vörös Csillag Rend fénylik, amit a novemberi harcokért kapott. S a hadosztályparancsnok látja ezt a kitüntetést, sőt nemcsak látja, de ő maga írta alá a kitüntetési listát!

Szerpilin pedig, amint erre a diákra nézett, aki most hadnagy és századparancsnok, örült, hogy akkor nem lőtte agyon azt a holtra rémült kisfiút, noha könnyen megtörténhetett volna. Akkoriban nem lehetett sokat teketóriázni.

Cvetkov letette a kagylót, és halkan köhintett.

— Nem tudom, honnan kerítsünk tüzelőt — szólt a tábornok, s fejével a kis vaskályha felé intett. — Egyet tehetünk csak: Sztálingrádot mielőbb...

Nem fejezte be, mert hirtelen több robbanás hallatszott, és tompán visszhangzott a fedezékben.

— Gyerünk, hallgassuk meg — fordult Cvetkovhoz —, vajon a mieink járják-e a bolondját vagy a németek.

Mihelyt kiértek, tüstént észrevették, hogy Barabanov ezredkörletéből jön a lárma, három kilométerre tőlük. Sűrűn követték egymást a robbanások, hangjukból ítélve német aknák voltak. Majd egy géppuska is kelepelni kezdett.

Hogy a németek kezdték volna az éjszakai csetepatét, nem látszott valószínűnek. Nem olyan kedvükben voltak.

„Biztosan Barabanov művel valami meggondolatlanságot, és őt lövik a németek" — gondolta Szerpilin rosszat sejtve; nem ment vissza a fedezékbe, hanem Cvetkov kíséretében az ezredtörzshöz sietett, hogy felhívja Pikint, és megtudja, mi történt.

Az ezredtörzs felé haladtában, miközben a robbanásokat és a lövöldözést figyelte, egyre jobban megerősödött a gyanúja: Barabanov az újév tiszteletére ki akarta tüntetni magát, és elfoglalni azt az arcvonal előtt zavaró kis magaslatot, melyet a hadosztályban „Bucká"-nak, az ezredben pedig, veszélyes volta miatt „Kelevény"-nek neveztek. Barabanov nagy buzgóságában, hogy mielőbb megmutassa ezredparancsnoki képességeit, már több ízben könyörgött, hogy elfoglalhassa a „Bucká"-t, de Szerpilin mindeddig halogatta az engedélyt.

Amire Cvetkov fedezékéhez értek, már elcsitult a harc. Csak itt-ott robbantak aknák.

A tábornok összekapcsoltatta magát Pikinnel. Semmi jót sem várt. De amit hallott, vad haragra lobbantotta. Pikin monoton, reszelős hangján elmondta, hogy csak az imént beszélt Tumanjannal, a Barabanov-ezred törzsfőnökével; Tumanjan jelentette, hogy hiába igyekezett az ezredtörzsben visszatartani, az őrnagy erősen ittas állapotban, mit sem szólva a szándékáról, kiment a zászlóaljhoz, ott, úgy látszik, még jobban felöntött a garatra, és megszervezte a „Bucka" elfoglalását. A „Bucká"-t nem foglalták el; először aknamezőbe ütköztek, majd akna- és géppuskatűz fogadta őket, és csak nagy üggyel-bajjal tudtak visszavonulni. Veszteségeket szenvedtek — hogy mennyit, még nem tudni. De a zászlóaljparancsnok elesett, az már biztos.

— Hát Barabanov? — kiáltotta Szerpilin a telefonba.

— Kutya baja, de még nem tért vissza az ezredbe.

— És Levasov hol van? — dühöngött a tábornok. — Hol van a politikai helyettes? Hol hagyta a lelkiismeretét?...

Pikin azt felelte, hogy Levasovról nem kapott jelentést. Mindjárt megtudakolja, hol van, aztán megtelefonálja.

— Nem kell — felelte Szerpilin. — Magam megyek oda. — És letette a kagylót.

De útján nem járt szerencsével. A gépkocsi csak vánszorgott a jeges havon, csaknem felborult, és olyan mélyen belefutott egy bombatölcsérbe, hogy hárman se tudták kihúzni.

Szerpilin lehordta a sofőrjét, és otthagyta, hogy keressen embereket, akik segítenek kiráncigálni az autót, maga pedig gyalog vágott neki a küldöncével.

Barabanovnál még mindig robbant három-négy percenként egy-egy akna. A németek vagy a sebesültek kimentését akarták megakadályozni, vagy egyszerűen idegeskedtek.

Barabanov már az ezredtörzsben volt. Pikintől tudta, hogy a hadosztályparancsnok hamarosan megérkezik, és várakozóan topogott a fedezéke bejáratánál.

Amikor Szerpilint megpillantotta, néhány lépést elébesietett, kihúzta magát és jelentkezett. Jelentés közben a kezét nem a sapkája mellett tartotta, hanem kissé alája dugta, hogy ne mozogjon: így próbálta leplezni részegségét a disznó. Ott állt feszes vigyázzban, épen, egészségesen, egyetlen karcolás sem volt rajta, és nem vette észre, hogy ha a keze nem remeg is, egész teste ide-oda dülöng.

„Hogy leitta magát — gondolta undorral Szerpilin. — Még mindig nem józanodott ki!" — Félbeszakította összefüggéste-

len jelentését, és Tumanjan őrnagyhoz, a törzsfőnökhöz fordult, aki komoran állt Barabanov mellett:

— Ön jelentsen!

Tumanjan jelentette a részleteket. Tarahovszkij százados, zászlóaljparancsnok elesett, több halott nincs. De tizenegy ember megsebesült, és köztük néhány súlyosan; elvitték őket az egészségügyi zászlóaljba, de nem tudni, hogy élve odaérnek-e. Tarahovszkij, amikor az aknamezőbe ütköztek, még élt. Barabanov a hátán hozta ki, és Tarahovszkij akkor halt meg, amikor már vontatósaroglyán idehúzták.

— Ott fekszik — mutatta Tumanjan.

Különben is mogorva, szófukar ember volt, s most egyenkint, lassan és komoran préselte ki magából a szavakat; nagyon szenvedett a történtek miatt.

Szerpilin egy percig lehajolva nézte a halottat. Majd felegyenesedett, és Barabanovra pillantott, aki szintén odament a saroglyához, és ott állt mellette, várva a következményeket. Akármilyen részeg volt is, tudta, hogy a felelősségrevonás nem marad el.

Amikor észrevette, hogy Szerpilin nézi, megpróbált mondani valamit, amit szükségesnek és méltónak vélt, arról, hogy teljes egészében őt terheli a felelősség. De Szerpilin olyan gyűlölettel pillantott rá, hogy torkán akadt a szó.

— És hol van a politikai helyettes? — fordult Szerpilin Tumanjanhoz, Levasovra gondolva.

— Légnyomást kapott — felelte Tumanjan.

— Légnyomást! — kiáltott fel újabb dührohamában Szerpilin. — Vele ment? — Barabanov felé bökött.

Tumanjan megmagyarázta, hogy nem, a politikai helyettes másik zászlóaljnál volt, és akkor ért oda, amikor a sebesülteket kezdték kihozni. Meg akart győződni róla, hogy mindenkit kihoztak-e, és egy magányos akna robbanásakor légnyomást kapott.

— Minden sebesültet kihoztak?

— Igenis.

— Az utolsó emberig?

— Személyesen ellenőriztem — szólt bele a két karját meglendítve Barabanov.

De Szerpilin rá sem hederített, hanem Tumanjanhoz fordulva megismételte a kérdést.

— Igenis — felelte a törzsfőnök. — A zászlóaljtól jelentették, hogy valamennyit kihozták.

— Személyesen ellenőrizze — szólt Szerpilin. — Nem ő, hanem ön, személyesen, és jelentse nekem.

Majd továbbra sem nézve Barabanovra, bősz nyugalommal folytatta, amely mögött fojtogató düh érződött:

— Barabanov őrnagyot elmozdítom az ezredparancsnokságtól. Az ezred vezetését ön vegye át. Az őrnagyot fektesse le, és két óra múlva, ha kialudta magát, küldje el a hadosztálytörzsbe. Van még valami kérdése?

— Levasov komisszárt el akartuk szállítani az egészségügyi zászlóaljhoz, de nem engedte, amíg ön meg nem jön. Beszélni szeretne önnel.

— Az isten áldja meg... — fortyant fel Szerpilin. — Nem tudott előbb szólni?

— Nem tartottam megengedhetőnek, tábornok elvtárs, hogy a szavába vágjak:

— No tessék, most még a fegyelmi szabályzatot magyarázza! Hol van Levasov?

— A fedezékben.

— Maradjon csak — szólt Szerpilin, látva, hogy Tumanjan utánaindul. — Önnek fontosabb dolgai vannak.

Amikor odaért a politikai helyettes fedezékéhez, és visszanézett, a törzsfőnök még mindig ott állt a helyén; talán a nyakába szakadt új kötelességéről tűnődött.

„Legalább most mozogj! Ha nem is a harmadik, de legalább a második sebességre kapcsolj!" — szerette volna odakiáltani a tábornok ennek az okos és törekvő, képzett, de túlságosan lassú embernek, aki ha nem lett volna olyan piszmogó természetű, már régen és joggal maga vezényelhette volna az ezredet.

Tumanjan, mintha meghallotta volna parancsnoka gondolatát, végre megfordult, és lassú medvejárásával elcammogott. Szerpilin pedig kinyitotta az ajtót, és belépett a fedezékbe.

Levasov ezredpolitikai helyettes egy priccsen feküdt. Amikor Szerpilint megpillantotta, lerántott a fejéről valami fehéret, és a földre dobta. Letette lábát a priccsről, és talpra ugrott. De erősen megtántorodott, és visszaült a priccsre.

— Maradj csak — fogta meg Szerpilin. — Mivel gyógyítod magad? — Levasov arcán látta, hogy nem hallja, és hangosabban megismételte: — Mivel gyógyítod magad?

— Hideg borogatással — felelte a komisszár. Arcán víz csorgott. A padlón többszörösen összecsavart ing hevert, amelyben hó olvadozott.

— Meghűtöd az agyadat — mondta a tábornok. — Eredj az

egészségügyi zászlóaljhoz. Ott tudják, mit kell tenni. Ha könnyű a sérülésed, egy kicsit fekszel és visszajössz.

— Elmegyek — felelte megadóan Levasov. — Fekszem, ameddig parancsolják. Csak meg akartam önt várni.

— Hallgatlak — mondta Szerpilin, és nem rótta meg a komisszárt, amiért nem volt hajlandó azonnal az egészségügyi zászlóaljhoz menni. Ha fájdalma ellenére — amely az arcáról ítélve tűrhetetlen lehet — mégis megvárta, akkor oka van rá.

— Tábornok elvtárs, személyesen akartam megmondani: az emberek most ez után az ostobaság után olyan hangulatban vannak, hogy akár akarjuk, akár nem, el kell foglalnunk a „Bucká"-t. És minél előbb, annál jobb. Szégyen és gyalázat a katonák előtt. Dühösek a németekre...

— És rátok is...

— Miránk is.

— Ezt akartad közölni velem?

— Ezt.

— De hát hogyan engedhetted, Levasov? Hogy lehettetek Barabanovval ilyen pillanatban más-más zászlóaljnál?

— Az én bűnöm — felelte a komisszár. — Meguntam a vesződséget a részeg fejével, meg hogy a badarságait hallgassam: „Nem tisztelsz te engem, politikai helyettes... Nem iszol velem. Ha nem iszol, ez azt jelenti, politikai jelentést készítesz ellenem!" Köptem rá, az ostobára, és elmentem egy másik zászlóaljhoz.

— Megsértődtél?

— Meg.

— Te megsértődtél, és az emberek itták meg a levét. Politikai munkásnak nem szabad neheztelnie.

— Igen — felelte keserűen Levasov.

Szép arca sápadt volt, minden csepp vér lefutott belőle; szeme, amelyben rendszerint derűs elszántság csillogott, most a fájdalomtól összeszűkült, és öregnek, mindent megértőnek látszott.

— No, jól van, Levasov — szólt Szerpilin felállva. — Szolgálatban vagyok. Még jelentenem kell feljebbvalóinknak a ti ostoba csínyjeiteket.

Kezet nyújtott. Levasov keményen megszorította, és közben állhatatosan könyörgött:

Adjon parancsot a „Bucka" elfoglalására, tábornok elvtárs! Ha ott ráverünk a fasisztákra, mégiscsak kevesebb keserűség marad az emberek szívében. És Tarahovszkijt ott temetjük el a tetőn.

Amikor Szerpilin kilépett a fedezékből, és az autóhoz indult, Barabanov még mindig ott állt és várta.

— Vezérőrnagy elvtárs! — kiáltotta amaz, és egyet lépett feléje.

De Szerpilin nem válaszolt.

„Nyomorult gyilkos" — gondolta, amikor beült a kocsiba, és egy utolsó pillantást vetett a volt ezredparancsnok arcára, aki még megpróbált bekiáltani valamit a jégvirágos ablaküvegen.

Hazaérve Szerpilin felhívta a hadseregparancsnokot, hogy jelentést tegyen a történtekről, és arról, hogy Barabanovot elmozdította beosztásából.

Megrögzött szokása szerint, hogy jót és rosszat egyaránt azonnal jelentsen, a fedezékbe belépve nyomban telefonált.

A hadseregparancsnok még aludt, ami nem is csodálatos: korán volt.

— Felkeltsem? — kérdezte a segédtisztje.

— Nem, ha majd felébredt, jelentse, hogy kerestem.

Ő maga nem tudott aludni, és meg sem próbált lefeküdni. Szeme előtt felmerült az elesett zászlóaljparancsnok arca, nem holtan, alvadt vérrel lepetten, ahogyan a saroglyán feküdt, hanem elevenen, mosolyogva, mint amikor ő a mellére tűzte a Vörös Zászló Rendet a novemberi harcokért.

„Csak tegnapelőtt volt!" — Ezzel a gondolattal vette ki egy dossziéból az elesett zászlóaljparancsnokra vonatkozó, még aláíratlan előterjesztést, ott feküdt a szolgálati jegyzék mellett.

„Szegény, nem érte meg az előléptetését!"

A jegyzékből kitűnt, hogy Tarahovszkij százados, aki ma, írnoki nyelven szólva, „halál következtében távozott a hadosztályból", harminckét éves volt, hogy Nyizsnya-Sadrinból, a Jenyiszej mellől származott, bevonulása előtt prémvadász volt, tizenegy évet szolgált a hadseregben, felesége és öt gyereke van.

— De sietett! — jegyezte meg fennhangon, szemrehányóan Szerpilin.

Az öt gyerek, akiket Tarahovszkij olyan rossz időben nemzett, még aljasabbnak mutatta Barabanov részeg hetykeségét.

„Mindennek én vagyok az oka! — gondolta Szerpilin. — Egyenest Barabanovhoz kellett volna mennem, nem Cvetkovhoz."

Két öklét az asztalra támasztotta, és nyomasztó gondolatokba merült.

Ha már magára vállalja a felelősség egy részét, akkor nem is az a lényeg, hogy melyik ezredhez ment először.

Már egy héttel azelőtt is világosan látta, hogy Barabanovra, mint ezredparancsnokra, aligha számíthat, és hogy kéznél is van az utód: Tumanjan. Barabanov mégis mind a mai napig ezredparancsnok maradt.

Miért?

Két igazság volt itt: neki, Szerpilinnek, nem vethették a szemére, hogy szereti a mások nyakába varrni a gyenge kádereket, hisz volt energiája kínlódni velük — ez az első, a vigasztaló igazság. A másik, a szomorú pedig abban állt, hogy azért nem sietett Barabanov leváltását kérni, mert nem akarta elrontani viszonyát a hadseregparancsnokkal, amely már amúgy sem a legjobban alakult. Barabanov, mielőtt az ezredhez került, másfél évig a hadseregparancsnok segédtisztje volt, és két bekerítésből tört ki vele együtt, az első alkalommal ő mentette meg Batyuk életét, a másik alkalommal pedig az mentette meg őt. Szerpilin megértette a hadseregparancsnok ragaszkodását, tudta, mi van mögötte, és nem tartotta gyengeségnek. Másutt volt a gyengeség: hogy Batyuk engedett kedvence kérésének, és őrnagyi rangban az ezred élére állította, hogy „fejlődjék", noha Barabanov alkalmatlan volt ilyen feladatra, és más beosztásban kellett volna a „fejlődést" elkezdeni.

— Vedd magadhoz ezredparancsnoknak, nem bánod meg — mondta Szerpilinnek a hadseregparancsnok.

Ez kérésbe burkolt parancs volt, és Szerpilin akkor engedelmeskedett neki; később pedig, amikor már kiderült, hogy Barabanovnak fogalma sincs az ezredvezetésről, és képtelen megfelelni feladatának, nem vetette fel azonnal a kérdést, halogatta.

Barabanov az a fajta ember volt, aki bátorsággal igyekezik pótolni mindazt, ami hiányzik belőle. Az ilyenek veszedelmesek. Ostoba volt, bátor, hatalmaskodó és türelmetlen mások véleményével szemben. Ezenkívül ivott.

A Tarahovszkijra vonatkozó aláíratlan felterjesztésben az állt: „merész és kezdeményező".

„Igen, kezdeményező — gondolta Szerpilin —, és mint zászlóaljparancsnok, ennek nemegyszer tanúbizonyságát adta. De ahhoz, hogy visszatartsa ezredparancsnokát a részeg esztelenségtől, arra nem volt benne elég kezdeményező erő!... De hát hogyan is tarthatta volna vissza? — És reálisan elképzelte, mi történt az elmúlt éjjel Tarahovszkij zászlóaljában. — Erőszakkal lépjen közbe? Barabanov gondolkodás nélkül előrántotta volna a pisztolyát! Lefegyverezze és a háta mögött telefonáljon a hadosztályba? De Barabanov bizonyára arra

hivatkozott, hogy felsőbb parancsra cselekszik. Írásbeli parancsot követeljen, és feleletül azt kapja, hogy gyáva? »Jól van, ha gyáva vagy, csak ülj itt szépen a megfigyelőponton, majd én magam megyek, nélküled!...« Nem szeretik az ilyesmit mifelénk; így aztán azzal a legkönnyebb bármiféle ostobaságra rávenni az embert, ha az arcába vágják, hogy gyáva! Így van ez, sajnos. És ezzel élnek vissza az ilyen Barabanov-félék, mind az alacsonyabb, mind a magasabb rangúak... Igen, valami hiányzott Tarahovszkijból, hogy Barabanovot visszatartsa. Ehelyett utánament és elesett... De ne bántsuk a halottakat..."

„Hát én? — villant Szerpilin agyába. — Hát mi magunk? Bennünk mindig megvan minden, ami ilyenkor szükséges?"

Barabanov lépett be, új síjakkal övezett rövid fekete bundában, betette maga mögött az ajtót, és vigyázzba kapva magát, jelentkezett.

Szerpilin haragosan pillantott az ismerős fekete bundára: Barabanov továbbra is ebben járkált, noha egy hete figyelmeztették, hogy ezzel a peremsávban nemcsak magát, de a többieket is elárulja. Ez az ostoba makacsság jellemezte egész természetét. Barabanov arcán pimasz és nyomorult kifejezés ült. A tábornok felállt, és megigazította a válláról lecsúszott bundát. Nem valami jól fűtöttek, még a hadosztályparancsnok fedezékében sem.

— Jelentse a... — szólalt meg Szerpilin. Meg akarta határozni, amit Barabanovnak jelentenie kellett, de nem talált szavakat rá: csak szitokszó jött a nyelvére. — Nos?

Barabanov belekezdett. Szerpilin nem nézett rá, fel-alá járkált a fedezékben. Arra gondolt, hogy a jelentéséből ítélve Barabanov még arról álmodozik, hogy kimászik a csávából.

„A hadseregparancsnokban reménykedik, vagy abban, hogy nekem is jobb nem felfújni a hadosztályban történt dolgot."

Így volt-e vagy sem, azonnal el akarta oszlatni Barabanov reményeit.

— Ha arra számít, hogy elkenem az ügyet, téved — vágott Barabanov szavába.

— Én semmire se számítok — felelte amaz. — A véremmel mosom le a bűnömet, csak adjon rá lehetőséget.

Igen, persze, ha megmaradhat ezredparancsnoknak, akár a pokol fenekére is elmegy, már holnap, és nem egyedül vág neki, hanem magával viszi az embereket, akiknek nincs bűnük, és nincs mit lemosniok magukról.

Ez a gondolat nem engedte, hogy Szerpilin szíve meglágyul-

jon, noha nem kételkedett benne, hogy Barabanov, bűnének jóvátétele céljából, kész a halálba menni.

„A büntetőzászlóaljban, puskával a kezedben fogod lemosni a bűnödet" — akarta mondani, de a végleges döntés nem tőle függött, noha szilárdan elhatározta, hogy a végsőkig kitart a büntetőzászlóalj mellett. Így nem engedhette meg magának, hogy a levegőbe beszéljen, ezért hallgatott.

— Folytathatom? — törte meg Barabanov a nyomasztó csendet.

— Folytassa.

Amikor az őrnagy elejétől végig mindent elmondott, attól kezdve, hogy mennyit ivott, amikor az ezredbe visszatért, egészen addig, hogy a hátán hozta ki Tarahovszkijt a tűzből, Szerpilin megkérdezte:

— Amikor a rohamot megszervezte, az én parancsomra hivatkozott?

Abból, hogy Barabanov egy pillanatig habozott a tagadó válasz előtt, megértette: rá hivatkozott! Igen, mert részeg volt, józan állapotban túlságosan katona ahhoz, hogy ilyesmire vetemedjék.

— Tarahovszkijt gyávának nevezte, amiért ellenkezett?

— Nem emlékszem — mondta Barabanov. Majd a tábornok szemébe nézett és bevallotta: — Annak neveztem.

És a hangja, most először, megremegett.

„Mégis van benned lelkiismeret" — gondolta Szerpilin, és amint mereven szembenézett az őrnaggyal, hirtelen ötlete támadt.

— Üljön le ide és írjon!

Az asztalhoz lépett, megfordította ott heverő jegyzettömbjét, és Barabanov elé tolta.

— Mit írjak, tábornok elvtárs? — kérdezte az őrnagy, és duzzadt, vörös ujjaival ügyetlenül megfogta a ceruzát.

„Ma éjjel fagytak meg" — gondolta futólag Szerpilin, amint az ujjaira pillantott.

Barabanov arcán látta: azt hiszi, hogy most mindjárt meg kell írnia a magyarázkodást a hadseregparancsnoknak, eszébe sem jutott, hogy másról lehet szó.

— Saját kezűleg írja meg a gyászhírt Tarahovszkij feleségének. Írja meg, hogyan ölte meg a férjét... Neki meg az öt gyerekének... Mit néz úgy rám?

De Barabanov tovább hallgatott, és csak nézett Szerpilin arcába, fagyott ujjaival görcsösen szorongatta a ceruzát.

A tábornok parancsa olyan hihetetlen volt, hogy fel sem tudta fogni.

— Hogyan? Megírjam, hogy megöltem? Ne csináljon bohócot belőlem! Inkább állítson haditörvényszék elé, vagy tegyen velem, amit akar — mondta végre halálsápadtan.

De Szerpilin, akiben teljesen váratlanul ötlött fel a gondolat, hogy Barabanovval írassa meg a levelet az elesett özvegyének, nem akart lemondani róla. Kegyetlen gondolat volt, de igazságos.

— Nem bírom megírni, hogy én öltem meg, tábornok elvtárs — ismételte az őrnagy.

Szerpilinnek egy arcizma sem rándult, és ettől Barabanov még jobban megrémült.

— Nem kívánom, hogy pontosan ezekkel a szavakkal írja — szólalt meg a tábornok némi hallgatás után. — Csak írjon meg a feleségének (odatolta Barabanov elé Tarahovszkij szolgálati jegyzékét) és a gyerekeinek mindent úgy, ahogy történt. Majd ők levonják a következtetést, hogy ki ölte meg, ön vagy a németek, ha becsületesen beszámol róla... Mit néz úgy rám?... Nem tréfálok.

Barabanov gépies mozdulattal közelebb húzta Tarahovszkij iratait. Pillantása a „családi körülményei" rovatra esett, és hirtelen úgy érezte, hogy a világ elsötétül a szeme előtt; kiejtette kezéből a ceruzát és felállt. És az erős, nyers ember csaknem elájult a nagy lelki megrázkódtatástól.

— Tábornok elvtárs, becsületszavamat adom, hogy megírom, de engedje meg, hogy visszamenjek az ezredemhez, nem bírom ön előtt — szólt síri hangon.

— Nem bírja? — szólt Szerpilin. — Pedig valójában nemcsak a zászlóaljparancsnok özvegyének kellene levelet íratnom önnel, hanem mindazok családjának, akiket oktalanul elpusztított. Már telefonáltak az egészségügyi zászlóaljtól, hogy három ember meghalt. — Hangja ismét élesen felcsattant, de lehalkította. — Elmehet.

Barabanov merev, püffedt kezét a sapkájához emelte, és kifelé indult. De az ajtóból visszafordult:

— És mi történik a levéllel? — kérdezte tétován. Mostanáig csak arra gondolt, hogy miként írja meg a levelet. Hogy azután mi lesz, csak most merült fel agyában.

— Elküldjük — felelte Szerpilin.

— Hogy szabad ilyen levelet a hátországba küldeni! — kiáltott fel az őrnagy.

— Miért ne? — felelte Szerpilin. — Ön itt mindenki szeme

láttára ilyen dolgokat művel, és ott a hátországban senki ne tudjon róla semmit?

A tábornok nagy felindultsága ellenére természetesen tudatában volt, hogy nincs az a katonai cenzúra, amely ilyen levelet átengedne a hátországba, de ő maga sem engedné elküldeni, képtelenség.

De Barabanov azért csak írja meg ezt a levelet.

— Végeztem, elmehet!

Az őrnagy szótlanul megfordult és kiment.

Harmadik fejezet

Amikor tíz óra felé Szerpilin telefonon jelentette a hadseregparancsnoknak Barabanov leváltását, Batyuk keserűen káromkodott. Hozzájárult, hogy az ügy kivizsgálásáig váltsák le az ezredparancsnokot, és gyorsan befejezte a beszélgetést azzal, hogy most vendégeket vár, majd telefonál, ha elmentek.

„Biztosan a frontparancsnok érkezett" — gondolta Szerpilin, és Pikint hívatta.

Attól fogva, hogy decemberben Kotyelnyikovo alatt feltartóztatták és szétverték a Goth vezetésével Paulus segítségére siető hadseregcsoportot, és a sztálingrádi front Rosztov felé tolódott, a Sztálingrádot körülfogó csapatokban ostromra készülődtek. A hadművelettől döntő eredményt vártak: valamennyi csapatot egy kézbe egyesítették, a doni frontnak rendelték alá, és a fronton a legfőbb hadvezetőség képviselői parancsnokoltak.

Szerpilinnek is, mint a legtöbb hadosztálynak, megvolt a maga terve a helyi jelentőségű harcokról, melyeknek az a célja, hogy előnyösebbé tegyék helyzetüket az általános támadás előtt.

Az átkozott „Bucká"-ra, ahol a mai dráma lejátszódott, három-négy nap múlva kerítettek volna sort, de Levasovnak igaza van: a történtek után elsősorban éppen ezzel a „Bucká"-val kell végezni. Nemcsak a taktika, a pszichológia is így kívánja ezt.

— Nos, mit szólsz hozzá, Gennagyij Nyikolajevics? — kérdezte Szerpilin, amikor a mogorva, álmos Pikin, hóna alatt az elmaradhatatlan dossziéval, megjelent a fedezékben.

— Barabanov dög! Tarahovszkij pedig pipogya ember volt, jobb véleménnyel voltam róla.

— Ne bántsuk a halottakat!

— Sebaj, a túlvilágon nem hallja meg — felelte hajthatatlanul Pikin. — Fel kellett volna vennie a kagylót, és jelenteni: „Az ezredparancsnok részeg, és ostoba kalandba sodor!"

— Igaz, Gennagyij Nyikolajevics. Igaz, és azt hinné az ember, mi sem lett volna egyszerűbb. De mielőtt másokat elítélünk, olykor gondoljuk meg: és ha magunk néznénk a tükörbe?

— Én minden reggel belenézek, amikor borotválkozom! — felelte Pikin. Éles válaszai elárulták, mennyire szenved a történtek miatt, de hát mindenkinek megvan a maga természete.

— No jó, hagyjuk ezt — szólt Szerpilin —, Tarahovszkijt már úgysem támaszthatod fel. De mi legyen a zászlóaljjal, az ezreddel? Mit tanácsolsz?

— El kell foglalni a „Bucká"-t. Már bemértem a tüzérségi előkészítést — mondta Pikin, és fellapozta a dossziét.

És Szerpilin örült, hogy mint máskor is nemegyszer, most is külön-külön ugyanarra a következtetésre jutottak.

Vagy egy óráig dolgoztak kettesben, átgondolták az előttük álló harcot, majd Pikin elment, és Szerpilin már le akart dőlni, hogy egy órácskát aludjék, amikor hirtelen megszólalt a telefon, és Tumanjan jelentette, hogy Barabanov őrnagy a fedezékében agyonlőtte magát.

— Azonnal odamegyek — felelte a tábornok, és letette a kagylót.

Majd ismét felvette, és a hadseregbe telefonált. A hadseregparancsnok nem volt a helyén, a törzsfőnök sem. Végül is Zaharov dandárkomisszárt hívta fel, a katonai tanács tagját.

— Hallottam már az ügyetekről — szólt Zaharov.

— Ez még nem minden — felelte Szerpilin; leküzdötte magában a vágyat, hogy előbb menjen el az ezredhez, és azután tegyen jelentést. — Barabanov agyonlőtte magát. Az ezredhez megyek.

— Ostoba tökfilkó! — kiáltotta Zaharov a kagylóba. — Hogy történt?

— Nem tudom — felelte Szerpilin.

— És Berezsnoj hol van?

A tábornok megmondta.

— Helyes, menj az ezredhez — egyezett bele a komisszár. — Majd jelentem a hadseregparancsnoknak. De ő még sokáig nem ér rá. Én úgy két óra múlva ott leszek. Visszaérsz addigra?

— Vissza — felelte Szerpilin.

Egész úton szótlanul ült az autóban. Arra gondolt, hogy ha Barabanovot nem is szerették az ezredben, öngyilkossága mégis leverően hat az emberekre.

A történtek után sem érzett megbánást, amiért megparancsolta Barabanovnak, hogy írja meg a levelet. Másban hibázott ő, abban, hogy nem javasolta idejében az őrnagy leváltását. Világos volt, hogy javasolnia kell, és mégsem tette. Ezzel kezdődött az egész.

Bement Barabanov fedezékébe. Azt várta, hogy ott látja majd a holttestet. De a fedezékben csak az őrnagy fekete bundája hevert az ágyon, és a csizmás lábakkal összetaposott padlón vérfolt sötétlett.

Tumanjan jelentette, hogy az ő telefonját követően az öngyilkos Barabanovban némi életjeleket észleltek, és elszállították az egészségügyi zászlóaljhoz.

— És? — kérdezte Szerpilin gyorsan.

— Még semmit sem tudunk.

Szerpilin leült az asztal mellé, és felhívta az egészségügyi zászlóaljat. Amíg kezében a telefonkagylóval a kapcsolásra várt, pillantása az asztalon heverő, félig teleírt papírlapra esett.

„Tisztelt Varvara Amoszovna — így szólt az írás. — Mint ezredparancsnoknak, kötelességem értesíteni önt és családját az önöket ért súlyos csapásról. Férje, Tarahovszkij Nyikolaj Konsztantyinovics, a ma éjszakai harcban hősi halált halt. Én mint ezredparancsnok, személyesen..."

Itt megszakadt Barabanov levele. Így hát nem tudta megírni, mit tett ő „mint ezredparancsnok, személyesen...". Inkább választotta a halált, mintsem ezt a magyarázatot.

Az egészségügyi zászlóaljból alig hallatszott a telefonáló hangja. A vonal, mintegy bosszantásul, rendetlenkedett; Szerpilin megnevezte magát, és megkérdezte, mi a helyzet Barabanovval? Többször is elismételte a szót, és csak utólag értette meg: „kivesszük".

A műtét még csak most kezdődött. Tehát valami okból nem vitték tovább a kórházba. Úgy döntöttek, hogy az egészségügyi zászlóaljban operálják meg.

— Kiveszik a golyót — mondta Szerpilin Tumanjannak és a fedezékben szorongó tiszteknek. — Talán életben marad. — Megparancsolta, hogy jelentsék a műtét kimenetelét, és letette a kagylót.

Tumanjan, mint mindig, lassan kezdte elsorolni a részleteket: hogyan lépett be, s pillantotta meg a földön heverő Barabanovot, hogyan emelték fel, és fektették az ágyára, hogyan hívta fel előbb Szerpilint, aztán pedig beszaladt a doktornő, és kiderült, hogy Barabanov még él.

— Hol van a doktornő? — érdeklődött a tábornok.

— Elkísérte az egészségügyi zászlóaljba — felelte Tumanjan. — Majd megőrült szegény. — Az őrnagy hosszú orrú, komor arcán most először megindultság látszott.

Szerpilin nem válaszolt. Tudta, hogy Barabanov nőtlen, és együtt élt a már nem fiatal, nála idősebb kórházi orvosnővel, aki szintén odahelyeztette magát, amikor Barabanov az ezredhez került.

— Sokáig feküdt itt, amíg ön bejött?

Tumanjan vállat vont.

— Nem tudom.

A tábornok egy órát töltött az ezredben, utasításokat adott a „Bucká"-ért indítandó harccal kapcsolatban, majd órájára pillantott, és visszasietett a hadosztálytörzsbe.

Közvetlenül az elindulása előtt telefonáltak az egészségügyi zászlóaljtól, és jelentették, hogy a golyót kivették, de a sebesült állapota válságos, nem kezeskedhetnek az életéért.

Amikor Szerpilin visszaérkezett, Zaharov még nem volt ott. Berezsnoj sem jött még vissza, Zubovkából elindult, de az egészségügyi zászlóaljnál nem járt, és nem tudták, hol keressék. Nagyon lehetséges, hogy tíz kilométert gyalogol az utánpótlással. Ez rávall,

„Mélyen érinti a dolog" — gondolta Szerpilin, és sajnálta, hogy Berezsnoj nincs most mellette.

„Együtt mégiscsak könnyebb volna Zaharovval beszélni. A második öngyilkos nyomja a lelkemet. Akkor Baranov, most Barabanov."

Gondolatban egymás mellé rakta a neveket, és meglepődött, milyen hasonló hangzásúak, noha ezenkívül semmi hasonlóság nem volt sem a két ember, sem tettük körülményei között.

Akkor, negyvenegyben, hazudott Baranov özvegyének: „Hősi halált halt!" — Most nincs kinek és miért hazudnia. (Ez az orvosnő, aki most ott van Barabanov mellett az egészségügyi zászlóaljban, mindent tud róla, jót-rosszat egyaránt. Meglehet, hogy ma éjjel még együtt ittak, és Barabanov ott tetszelgett előtte, aztán pedig kiment a peremvonalba... Vagy talán nem is így volt: Levasov szerint a doktornő jó hatással van rá."

— Nincs kinek, és nincs miért — ismételte fennhangon.

„Hogyhogy nincs kinek? Hát Tarahovszkij özvegyének? És a katonák hozzátartozóinak, azokénak, akik súlyosan megsebesültek, és az egészségügyi zászlóaljban haltak meg, nekik is megírjuk, hogy hősi halált haltak, s ahogy mondani szokás, nem részletezzük a körülményeket... Semmi mást nem tehetsz, mert nem szabad tenni..."

Ismét Baranovra gondolt és eltűnődött: miért lőtte agyon magát annyi ember negyvenegyben, miért nem bírták idegekkel?

Azt mondják: ha a búvárt egyszerre, megállás nélkül eresztik le a mélységbe, füléből ömleni kezd a vér. Így van ez a háborúban az emberekkel is. Egyik kibírja, a másiknak megered az orra vére, ha egyszerre a felelősség legmélyére bocsátják... Most már győzelmeket is aratunk, de azért a háború sohasem jó dolog, különösen, ha nem feledjük el, hogy napról napra, óráról órára halnak a katonák. Az ember leír egy betűt a parancsba — és már meghalt valaki. Egy centiméternyi vonást húz a térképen — és meghalt valaki. Belekiált a telefonba az ezredparancsnoknak: „Szorítsd!", kiáltani kell, a helyzet így kívánja — és máris meghalt valaki... Szerpilin vezérőrnagy júniusban alakította meg a hadosztályát. Kilencezer ember... És hányan maradtak közülük, hányan vannak még ma is a sorban?... Nemcsak a kilencezer emberért felelős, hanem — a gyerekeket, a feleségeket és az anyákat is számítva, akiknek egyetlenjük vagy nem egyetlenjük harcol — legalább negyvenezer ember felelőssége nehezedett a vállára akkor, negyvenkettő júniusában. És a háború folyamán nem is először... Csúnya dolog a háború, s a legcsúnyább, hogy türelemmel ki kell várni a végét. És minden egyes nyíl a térképen, és minden parancs valakinek a halálát jelenti... „Hogyan parancsolhatsz részeg fővel, te aljas?" — gondolta Szerpilin, és ismét fellángolt a dühe Barabanov ellen.

De nem engedett a harag fellobbanásának; nem mintha haragja igazságtalan lett volna, hanem mert az ember, aki kiváltotta, maga is élet-halál közt lebegett. Fogta a telefonkagylót, és felhívta az egészségügyi zászlóaljat. A sebész jelentette, hogy Barabanov még sokkban van.

— Értem. Majd hívjanak fel — mondta Szerpilin.

Zaharov dandárkomisszár kísérő nélkül jött be hozzá a fedezékbe. Meghallgatta a jelentést, kezet szorított Szerpilinnel, és kikapcsolta kis bundája kapcsait. A bunda nem siklott le azonnal a széles vállról, egyik karja beleakadt az ujjába. Szerpilin odalépett, hogy segítsen, de Zaharov elhárította, egy lépést hátrált, és gyorsan lerántotta magáról a bundát.

— Köszönet az előzékenységért, Fjodor Fjodorovics, de restellem: évekkel vagy idősebb nálam.

Felakasztotta a bundát, levette füles sapkáját, megsimította kerek fején a rövidre nyírt ősz haját, és leült Szerpilinnel szemben.

— Őszintén szólva szerencséd van, hogy nekem és nem a hadseregparancsnoknak jelentesz. Tombolt és beleordított a telefonba, amikor az öngyilkosságról értesítettem. Hogyan, Berezsnoj még nem jött vissza?

A tábornok azt felelte, hogy Berezsnoj még nem jött vissza, és ott kezdte a jelentését, amikor utoljára telefonált az egészségügyi zászlóaljba.

Zaharov arcán leplezetlenül tükröződött mindaz, amit az elbeszélés során érzett.

A dandárkomisszár nem szokta eltitkolni érzéseit, nem restellt hangosan gondolkodni, és kevés kivétellel azt mondta, amit gondolt. Noha még nem olyan régóta harcoltak együtt, Szerpilin úgy érezte, réges-régen és jól ismeri, nemcsak azért, mert Zaharov sokszor megfordult a hadosztályában, hanem azért is, mert nagyjából közös sorsuk volt. A polgárháborúban egyikük zászlóaljat és ezredet vezényelt, a másik egy század politikai tisztje volt, és mind a ketten megalakulása óta szolgálták a Vörös Hadsereget. Igaz, hogy Zaharovnak nem volt négyéves megszakítása, mint a hadosztályparancsnoknak, de — bár erről sohasem esett szó köztük — Szerpilin érezte, hogy a komisszárnak, amilyen egyenes jellemű ember, szintén nem lehettek könnyűek azok az évek. Így gondolta, noha semmi bizonyosat nem tudott róla, és megkönnyebbülésére szolgált, hogy ebben a szomorú pillanatban nem valaki más ül vele szemben, hanem Zaharov dandárkomisszár, akit a katonák a háta mögött csak „Kosztyá"-nak neveztek nyílt lelkülete és nyilvánvaló bátorsága miatt, meg hogy olyan közel érezték magukhoz — az ilyenre az orosz nép azt mondja: „egyszerű" ember, a szó legmagasztosabb és legelismerőbb értelmében.

Amikor Szerpilin odáig ért: miként parancsolta meg Barabanovnak, hogy a levelet megírja, Zaharov sóhajtott és homlokát ráncolta. Ezt inkább nem hallotta volna.

Szerpilin maga is érezte, milyen súlyos reá nézve az, amit most Zaharovnak elbeszél. Ha Barabanov meghal, semmi kétség, akadnak majd, akik azt mondják: csúfot űzött az ezredparancsnokból, öngyilkosságba kergette. Az is meglehet, hogy vizsgálatot indítanak, és leváltják a hadosztály éléről...

De, akárhogyan alakulnak is a jövőben a dolgok, Szerpilin szükségesnek tartotta, hogy mindent őszintén elmondjon, függetlenül attól, hogy Barabanov meghal-e, vagy életben marad.

— Mit gondolsz, mi vitte rá erre az... egyelőre csak így mondjuk: öngyilkossági kísérletre? — kérdezte Zaharov, aki makacsul hallgatott mindaddig, amíg Szerpilin be nem fejezte.

— A köztünk lefolyt beszélgetés.

— Ha nem uralkodol magadon, és azon melegiben képen vágod a részeg bolondot, az ilyen ember könnyebben elviselte volna! — mondta a komisszár.

— Ehhez nem értek — rázta a fejét a tábornok. — Engem megütnek, én nem ütök vissza: nincs ennek semmi haszna.

— És ennek a beszélgetésednek ugyan nagy haszna lett! — mondta Zaharov. — Még harcolhatott volna ez az ember, és golyót röpít a koponyájába!...

— Nem gondoltam erre a lehetőségre.

— Rosszul ismered az embereket.

— Úgy látszik, rosszul — hagyta rá Szerpilin, habár a lelke mélyén nem adott igazat a másiknak.

Zaharov érezte, hogy a válasza nem őszinte, és megkérdezte:

— Szóval nem számoltál vele, hogy megszólal benne a lelkiismeret?

— Nem.

— Akkor miért kényszerítetted a levélírásra, ha nem számoltál vele? Ha megírja azt a levelet, és nem lövi agyon magát, ugyan mit csináltál volna a levéllel? Nem küldted volna el a hátországba?

— Nem.

— Akkor hát mért írattad meg vele? Hogy a lelkiismerete megszólaljon? Vagy így volt, vagy nem értelek. És ne köntörfalazz előttem, kérlek!

— Én nem köntörfalazok ön előtt, dandárkomisszár elvtárs... — kezdte Szerpilin, de Zaharov a szavába vágott:

— Hagyd ezt, hallod-e! Én barátian beszélek veled, hagyd ezt a hangot!

Homlokán haragosan kidagadtak az erek.

— Én nem köntörfalazok előtted. Konsztantyin Prokofjevics — ismételte Szerpilin halkan, most már minden dac nélkül. — Ilyen ügyekben az ember nem igazodik el rögtön. Persze hogy gondoltam a lelkiismeretére. De az esetleges következményekre nem.

— Éppen ez a baj — szólt Zaharov. — És ha a lelkiismeret szerkezete rosszul működik, különösen pedig ha berozsdásodik, akkor minden megtörténhet. Te nem gondoltál rá, most aztán kezdődik az irkafirka... — Határozatlanul legyintett. — Hogy gondolod, mit tegyünk Barabanovval, ha... — Nem fejezte be. Anélkül is érthető volt a kérdése.

— Haditörvényszék és büntetőzászlóalj — mondta Szerpilin — Ha csak feljebb meg nem mentik.

— Ki az a „feljebb"? Talán én? — kérdezte Zaharov.

Szerpilin vállat vont, és nem felelt. Ő megmondta, és megértették; az adott körülmények között nem kívánta nevükön nevezni a dolgokat.

— Igen, egy ezredparancsnok mégsem akárki — mondta Zaharov. Felkelt és fel-alá járt a fedezékben.

Szerpilin hallgatott.

— Mit hallgatsz?

Nem akart most rosszat mondani Barabanovról, de a nyílt kérdésre azt kellett felelnie, amit gondolt...

— Ez az éppen, hogy nem akárki — mondta.

— Igen — szólt a komisszár —, a hadseregparancsnok pedig azt mondja, hogy negyvenegyben jó volt Barabanov, nagyon jó, és negyvenkettőben, amikor a második bekerítésből kitörtek, szintén kitüntette magát. Szóval jó volt, aztán elromlott?

— Nem tudom — felelte Szerpilin — Talán most is lehetne számára olyan beosztást találni, ahol megállja a helyét. Egyet tudok: ezredet vezetni nem tud. És átkozom magamat, amiért nem váltattam le.

— Nem váltattad? No nézd, ki vagy te! — kiáltott fel Zaharov. — Olyan hatalmad van, hogy csak úgy egykettőre leváltatod?

Szavai, ha fricskázásnak tűntek is, a valóságban más, mélyebb értelmet rejtettek: a hadseregparancsnok nyakas és türelmetlen ember volt, és nemcsak Szerpilinnek, de Zaharovnak is nehéz volt együtt dolgozni vele.

— Mindegy — mondta a tábornok. — Fel kellett volna vetnem a kérdést, ha már így vélekedtem!

A komisszár ránézett, majd elfordult, és fel-alá járkált a fedezékben.

Szerpilin felvette a telefonkagylót. Az egészségügyi zászlóaljból telefonáltak. A sebész hangja elégedetten csengett.

— Minden rendben, tábornok elvtárs. Sikerült kihoznunk a sokkból. Közvetlen életveszély nincsen. De most, hogy túl vagyunk rajta, megmondhatom: még három milliméter, és vége!

Szerpilin letette a kagylót, és mélyet sóhajtott.

— Szóval él — jegyezte meg Zaharov; leolvasta Szerpilin arcáról a hírt.

— És arra nem gyanakszol, Fjodor Fjodorovics, hogy hátha nem véletlenül csúszott el a keze? Félt a felelősségtől, de megölni azért nem akarta magát. Lehetséges, hogy így volt?

— Nem — felelte Szerpilin. Meggyőződéssel mondta ezt, mert emlékezett Barabanov síri hangjára, amikor arra kérte, hogy engedje vissza az ezredbe. Csak most értette meg ezt a hangot; most, hogy újra a fülébe csengett. — Katona és nem bohóc. Komolyan lőtt.

— Azonnal felhívom a hadseregparancsnokot — mondta Zaharov. — Ha sürgős dolog nincs, elkísérlek az ezredbe.

— Megengedi, hogy egy-két percre távozzam?

— Ha az ebédről van szó — felelte Zaharov —, majd az ezredben megebédelünk.

— Megengedi? Azonnal visszajövök — ismételte Szerpilin, és nem bocsátkozott magyarázatba. Csakugyan az ebédet illetően akart intézkedni, de ha nem itt ebédelnek, hanem az ezredben, akkor sem árt odatelefonálni.

Zaharov intett, és felvette a kagylót.

Amikor Szerpilin öt perc múlva visszatért, a komisszár már útra készen állt.

— Megyünk? — kérdezte a tábornok, és ő is belebújt a bundájába.

— Megyünk, de nem oda, ahová szándékoztunk. — Zaharov arcán bosszúság látszott. — A hadseregparancsnok kéri, hogy térjek vissza, és vigyelek magammal. Moszkvába hívatnak téged. — Szerpilinnek úgy rémlett, mintha még mondani akarna valamit, de lenyelte.

Zaharov előreült, a sofőr mellé, Szerpilin pedig a hátsó ülésen foglalt helyet, magában.

Némán robogtak. Zaharov egész életében a hadseregben szolgált, természetesen tudta, hogy sofőrjét az alatt az egy óra alatt, amíg ő a fedezékben ült, már tájékoztatták. Mégsem akart a jelenlétében visszatérni a Barabanovról folytatott beszélgetésre.

Arról sem kívánt beszélni, hogy Szerpilint mért hívatják Moszkvába. Amikor telefonon megkérdezte, Batyuk kurtán csak annyit mondott: „Majd ha visszajöttél, megmagyarázom."

Megint szeszélyeskedik a zsarnoki főnök! És Szerpilin most egymagában ül ott hátul, és ok nélkül neheztel rá.

De voltaképpen miért is hívatják? Nem olyan nagy adu egy hadosztályparancsnok, hogy a harcok előtt Moszkván keresztül egyik frontról a másikba dobják! De nem is erről lehet szó, annál kevésbé, mert éppen ma reggel a frontparancsnok egészen másról beszélt. A hadseregtörzsfőnököt a frontközpontba osztották be, hadműveleti vezetésre. Ez már régen elhatá-

rozott dolog volt. A frontparancsnok megmondta, kit javasol utódjának, de Batyuknál nem talált visszhangra.

— Akkor hát — mondta a frontparancsnok —, ha nem kíván kívülről valakit, mint általában, keressen a saját emberei között. Itt van Szerpilin, a hadosztályparancsnok. Akadémiát végzett, annak idején az évfolyamunkon a legjobbak közé számított. Gondolkozzék rajta!

— Gondolkozom — felelte bizonytalanul Batyuk.

Zaharov nem tudta, hogyan végződött a beszélgetés, a frontparancsnok magával vitte Batyukot; együtt hajtattak el az éppen akkor érkező nehéztüzér dandárba, amelyet a főparancsnokság tartalékából vezényeltek hozzájuk.

De ha eldőlt is az ügy, semmi szükség, hogy Szerpilint Moszkvába hívják. Anélkül is kinevezhetik.

„Akkor hár miért hívatják? Leváltják Barabanov öngyilkossága miatt? De hiszen már tudjuk, és a hadseregparancsnoknak is megtelefonálták, hogy Barabanov, úgy látszik, életben marad. Egyébként minden lehetséges!"

Zaharov tudta, hogy ilyen ügyek olykor, ki tudja, miféle csatornákon eljutnak a legfelsőbb helyekre is, és egyetlen nap alatt nagy vihart kavarnak. És még ha az ember a katonai tanács tagja is, csak nézheti, hogy mindez úgy elsüvít mellette, mintha ő a világon sem volna.

„Nem, ebben az ügyben erélyesen kiállok, lesz, ami lesz" — gondolta dühösen.

Levette a füles sapkát, felborzolta haját, és a sofőrhöz fordult: Zaharov képtelen volt sokáig hallgatni, még ha rossz kedvében volt is.

— Nyikolaj, mit beszélnek a katonák Szerpilin hadosztályában a támadásról?

— Nem volt időm megtudni, dandárkomisszár elvtárs.

— Hát tegnap, Buhvsztovnál, amikor együtt töltöttétek az éjszakát, mit beszéltek?

— Azt mondták: egy hét múlva támadnunk kell.

— Miért egy hét múlva?

— A sofőrök élelemért Kamiskin felé jártak, azt beszélik, sok tüzérség vonul a frontra a főparancsnoksági tartalékból.

— És miért mégis csak egy hét múlva?

— Úgy gondolják: amíg odaérnek, amíg az állásokat elfoglalják, amíg megkapják a parancsot — egy hét. Többet nem szánnak rá. Miért álljon ott hiába a tüzérség? Mégiscsak főparancsnoksági tartalék, nem csupán nálunk kell.

— És te mikor szándékozol Sztálingrádot bevenni?

— Én személyesen?
— Te személyesen.
— Jó lenne február huszonharmadikára, a Vörös Hadsereg napjára.
— De hosszúra tervezted a hadműveletet! — mosolygott Zaharov.
— A fritzeknek tovább tartott.
A sofőr elrántotta a kormányt; a jobb hátsó kerék csaknem az árokba csúszott, amint kikerült egy szembejövő vontatógépet. Az Emka zúgva, első sebességgel kapaszkodott felfelé a hosszú emelkedőn. A beszélgetés megszakadt.

Szerpilin, aki egész idő alatt maga előtt látta Zaharov széles vállát, amely csaknem szétfeszítette a bundát, csakugyan úgy érezte, a komisszár tudja, hogy miért hívják őt Moszkvába, de nem akar beszélni. Aligha valami kellemes dolog. Zaharov akkor örömében nem állná meg szó nélkül. De hát mi okból is várhatna bármi jót? Végül is az első gondolatánál állapodott meg: mielőtt bármit kivizsgálnának, a hadseregparancsnok maga vette kezébe az ügyet, és kérte, hogy vigyék el tőle Szerpilin hadosztályparancsnokot. Ha a hadseregben valami kellemetlenség történt, Batyuk általában úgy vélte, hogy sietnie kell a rendcsinálással, és jobb többet tenni, mint kevesebbet. És az önvédelem szempontjából idáig mindig igaza volt.
„De ezúttal valahogy nagyon gyorsan cselekedett — gondolta Szerpilin. — Most majd megint bizonygathatom a magam igazát."
Felkészült rá, hogy harcolni fog — nem szándékozott fejet hajtani. De amíg az ember az igazát bizonygatja, úgy kirántják a hadosztályból, mint egy rossz fogat.
Sajátosan éles pillantással nézte az utat és mindazt, ami mellett elhaladtak, azzal a gondolattal, hogy mindettől talán búcsút kell vennie.
Teherautók szántotta jeges út, fényesre csiszolt buckák és gödrök, olyan keményre fagyottak, hogy úgy látszik, semmiféle tavasz fel nem olvaszthatja őket... Katonák ülnek a teherautókon, bundájuk gallérja felhajtva, füles sapkájuk mélyen a szemükre húzva... Mégsem csapta be őket a hadbiztosság, ha késve is, de sok bundát adott, csaknem annyit, amennyi kellett. A halottakról, ha nem maradtak ott a tűzben a senki földjén, ha ki tudták hozni őket és eltemetni, lehúzták a bundát; puszta egyenruhában fektették a közös sírba őket. Ez rendjén

volt így, és nem lehetett másként, de Szerpilin most búsan gondolt rá, és fázósan felvonta a vállát, mintha nem másokat, hanem őt fektetnék a jeges sírgödörbe puszta egyenruhában, bunda és nemezcsizma nélkül.

Szomorú terep téli támadáshoz! Ameddig a szeme ellát, sehol egyetlen lakott hely. Az élők mind fedezékben fagyoskodnak, vagy az őszi harcok után maradt elszórt romok között húzódnak meg. Olyanok mellett, mint ott az a kétméteres téglafal, egy disznóhizlaló telep maradványa, fél kilométerre az úttól... A novemberi támadás első napján foglalták el ezt a telepet. Első nap hadosztálymegfigyelőpont volt itt, majd egy napig parancsnoki pont, aztán a tüzérezred törzsének hadiszállása. Az is előrement, és most már egy hónapja a második lépcső lakja a romokat. Szoronganak egymás mellett, mint a heringek, de ragaszkodnak ehhez a helyhez: mégiscsak fal, meg aztán közel van az úthoz.

Egy szembejövő teherautón ismerős élelmiszeres ládákat hoztak.

„Már megint köles, egy egész hétre valót felraktak" — gondolta Szerpilin.

Koszttal az utóbbi időben eléggé jól álltak a fronton. Tüzelővel annál rosszabbul. A távírópóznák, amelyek kissé odább sorakoznak a magas hóban, ennek legjobb bizonyságai. Az úttól mindegyikhez több sor lábnyom halad. S a tájékozatlan szemnek igen furcsák ezek az oszlopok. A tövüktől az ember felemelt karjának magasságáig mind olyanok, mintha óriási esztergapadon vájták volna ki őket: lefelé és felfelé rendes vastagságúak, de közbül úgy ki vannak vájva, amennyire csak lehet. Mindegyiken annyi fát hagytak, hogy a szél derékba ne törje. És mindezt éjszakánkint, amikor senki se látta — akkor művelték a katonakezek. Megy a katona a sötétben, letér az útról egy oszlophoz, lehánt néhány forgácsot, a nemezcsizmájába dugja, és továbbmegy. Ilyen hidegben mindenki kívánja a meleget, és hát mivel gyújtson tüzet, amikor a közelben egyetlen fa sincs, és minden éghetőt — sövényeket és kerítéseket, szárított trágyát, szalmát — régen elégettek már! Voltak persze számonkérések meg vizsgálatok és parancsok, Szerpilin is aláírta őket, de semmi sem használt. Az élet követelte jogait.

Amikor a hadosztály második lépcsőjének területéről kiértek, a tábornok akaratlanul is hátranézett. Semmiféle határvonal nem választotta el a hadosztály területét más alakula-

tokétól, de ő tudta, hol van ez a határ. a terepen is, meg a térkép szerint is.

„Mégis fájni fog, ha elvisznek a hadosztálytól" — gondolta.

Ez már megtörtént vele egy alkalommal, negyvenkettő februárjában. Vannak a háborúban olyan esetek, amikor az ember bűnösnek érzi magát, noha igaza van, és ezt nemcsak ő tudja, de mások is, akiknek őt bűnösnek kell tartaniok.

Akkor, negyvenkettő februárjában, azért váltották le a hadosztály éléről, mert nem teljesítette a parancsot, és nem foglalta el a kitűzött időre Gracsi kerületi központot, a kalugai és a brjanszki terület határán.

Az időpont meghatározásában semmiféle ésszerű elgondolás nem játszott szerepet, csupán annyi: Gracsi visszafoglalásának okvetlenül bele kellett kerülnie az esti frontjelentésbe, aztán a Tájékoztató Iroda 1942. február 23-i közlésébe is — a Vörös Hadsereg napján. És ezt azért tartották fontosnak, mert noha a szovjet téli támadás Moszkva alatt már kimerülőben volt, a végső erők megfeszítésével, sőt, helyenkint már teljesen erőtlenül folyt — legfelül mégis úgy vélték, hogy február 23-án okvetlenül nagy, lakott helységeknek kell szerepelniök a hadijelentésben.

Szerpilintől senki sem kérdezte meg, hogy el tudja-e foglalni Gracsit erre az időpontra. Az általános helyzetből úgy ítélték, hogy képes rá; valójában a németek úgy ültek ebben a Gracsiban, mint valami elfűrészelt ágon, de ahhoz, hogy nagyobb veszteségek nélkül, ügyesen letörjük ezt az ágat, még legalább egy napra lett volna szükség. És erről nem akartak tudni sem előbb, de még kevésbé utólag. A hadsereg megígérte Gracsit a frontnak, a front a legfelsőbb hadvezetőségnek, és Szerpilintől megkövetelték, hogy ha beleszakad is, legkésőbb éjfélre foglalja el Gracsit!

Beleszakadni hajlandó lett volna — de fronttámadásban értelmetlenül elvéreztetni a Gracsi előtti nyílt terep hómezőin fekvő ezredét már nem akarta. És éppen a célból, hogy ezt a Gracsit elfoglalja, anélkül, hogy az ezred harcokban elcsigázott maradványait elveszejtse, két mozgó osztagot alakított, sőt az egyikkel még át is vontatott az erdőn néhány ágyút saroglyán, hogy a németek hátában elzárja az erdei utat, és rákényszerítse őket Gracsi feladására.

De úgy látszik — így telefonálták neki — a Haza azt követelte, hogy ne akkor foglalja el ezt a Gracsit, amikor képes lesz rá, hanem egy nappal korábban. A lelke mélyén érezte, hogy a

Haza ilyet nem kívánhat, a Haza csak győzelmet kívánhat a fiaitól, de nem oktalan halált.

Így gondolta, de nem mondta ki hangosan, amikor a hadseregparancsnok követelte, hogy foglalja el Gracsit február 22-én éjfélre, bármi áron. Egyszerűen jelentette telefonon, hogy milyen intézkedéseket tett, és hogy számítása szerint legkésőbb huszonnégy óra múlva a németek maguktól is rakényszerülnek, hogy sürgősen megkezdjék a visszavonulást, és ő akkor a nyomukban behatol Gracsiba, és épségben foglalja el, nem pedig porig égve.

Lehetetlenség, hogy a főparancsnok meg ne értse, ez így igaz, és semmiféle más igazság nincs, és nem is lehet. Lehetetlen, hogy meg ne értette volna. Okos és Szerpilin meggyőződése szerint tehetséges ember volt, és akárcsak ő, a támadás két és fél hónapja során sok mindent megtanulhatott. De ezúttal süket volt és könyörtelenül makacs.

— Vagy beveszi éjfélre Gracsit, vagy leváltom a hadosztály éléről — ezzel fejezte be a beszélgetést.

„Nohát váltson le!" — szerette volna Szerpilin a telefonba kiáltani. De nem kiáltotta, csak annyit mondott: „Igenis." Nemcsak mert nehéz elviselni a hadosztály éléről való leváltását; még nyomasztóbb volt a gondolat, hogy ha megtagadja az esztelen parancs teljesítését és leváltják — az utódját mégis rákényszerítik, hogy halálba vigye a Gracsi előtt a hóban fekvő ezredet.

Azt mondta: „Igenis", és nem teljesítette a parancsot. Vagyis utasítást adott a tüzérségi előkészítésre, és kitűzte a támadás időponját, majd visszavonta, és későbbre halasztotta, már a sötétség beállta utánra, hogy kevesebb veszteséget szenvedjen. Ő maga még világossal, ágyútűzben kiment a közvetlenül Gracsi előtt fekvő zászlóaljhoz, oda helyezte át a megfigyelőpontját, és fittyet hányva a veszélynek, végig ott maradt, hogy ne kelljen a hadsereggel beszélnie, s hogyha a telefon szól, azt feleljék: a hadosztályparancsnok nincs ott, a gyalogság állásaiban van. Amikor aztán elérkezett a rohamra kitűzött második, későbbi időpont, ezúttal nem változtatta meg a parancsot, és néhány ember — lényegében ez volt minden, ami a zászlóalj rendelkezésére állt — felkelt a havas gödrökből, előrement vagy százötven métert, és a német aknatűzben ismét lehasalt. Félóra múlva jelentették Szerpilinnek, hogy a németek ágyútüzét nem sikerült elhallgattatni, és tovább előrenyomulni lehetetlen, mire ő kiadta a parancsot, hogy ássák be magukat.

A német tüzérséget nem volt mivel elhallgattatnia, ezt előre

tudta: alig néhány lövedéke volt egy-egy ágyúhoz. Persze, az ezred maradványát még néhányszor rohamra indíthatta volna, hogy újabb száz méterrel előbbre nyomuljon, és elveszejtsen Gracsi kerületi központ előtt mindent, ami még az ezredéből megmaradt — de éppen ezt nem akarta.

Röviddel éjfél előtt a hadseregparancsnok mégis elérte telefonon, megtalálta ott a hóban, a mezőn, Gracsi előtt, ahol a zászlóaljparancsnokkal együtt hasalt.

— Miért nem jelenti Gracsi bevételét?

— Mert nem vettem be — felelte Szerpilin.

— Értem. És mikor veszi be? Legalább a szélére behatoltak? — követelőzött a hadseregparancsnok.

Szerpilin jelentette, hogy nem, még a széléig sem jutottak el.

— Akkor hát mikor hatolnak be? Mint hadosztályparancsnoknak, már csak néhány perce van hátra! Ha éjfélig nem hatol be Gracsiba, nem hadosztályparancsnok többé! Azonnal támadjanak!

Szerpilin mélyet sóhajtott, és magyarázni kezdte a helyzetet. Ha most így alakulna, bizonyára számolnának a nyilvánvaló helyzettel, de akkor, negyvenkettő februárjában, hallani sem akartak róla... A beszélgetés megszakadt. A felzavart németek aknavetőkkel lőtték a terepet, és ismét tönkretették a vonalat. De Szerpilin nem gondoskodott róla, hogy kijavítsák; a beszélgetésből megértette, hogy Gracsi visszafoglalásánál olyasmi játszik közre, ami nemcsak őt szorongatja, hanem a hadseregparancsnokot is, sőt talán még a feljebb levőket is. Mivel kezdődött ez, és hogyan kavarodott így össze, azt sem akkor, sem később nem tudta meg, de már világosan látta a következményeket, mégsem indított újabb támadást, noha sajnálta önmagát, de még jobban sajnálta az embereit.

Amikor reggel csontig átfagyva, repeszek tépte bundájában visszatért a parancsnoki pontjára, a Tájékoztató Iroda rádión leadott közlésében más nagy lakott helyiségek között az aznap éjjel felszabadított Gracsi kerületi központ is szerepelt.

Szerpilin sejtette, mi következik, és nagy kísértést érzett, hogy visszamenjen a zászlóaljhoz, és teljes magasságában feleegyenesedve, fényes nappal meginduljon a golyózáporban a nyílt terepen, a halálba. Legalább egyszerre mindennek vége lenne! De nem engedett a kísértésnek, habár akkori hangulatában a halál nem látszott sem a legijesztőbb, sem a legnehezebb megoldásnak.

Arra, ami ezután történt, még gondolni sem szeretett. Déltájban a hadseregtörzsbe hívatták, ahol nemcsak a hadsereg-

parancsnok, hanem a frontparancsnok is jelen volt Azt, hogy az állítolag elfoglalt Gracsit nem vettek be, mar jelentették a legfelsőbb helyre, mindannyiuk feje felett viharfelhók gyulekeztek

Ha Szerpilin akkor hallgat, es megadon fejet hajt, akkor megkapta volna a magáét, de azután szép csendesen kihúztak volna a csávaból De o nem hajtott fejet, és makacsul kimondta a véleményét Kimondta a szidalmak és a haditorvényszekkel való fenyegetések ellenére is Kimondta, nem tisztelte tobbe azt az embert, akit addig megbecsult, es alárendelt helyzetével nem torodve, éreztetni tudta vele, hogy nem tiszteli Es csak azért nem allitottak haditorvenyszék elé, mert a helyettese az ő tervei alapján aznap estére veszteség nelkul elfoglalta Gracsit

Nem allitottak haditorvényszek ele, de a hadosztalyahoz sem tért vissza

Két hónapig tétlenkedett a tartalekban, es bizonygatta a maga igazát Az emberek szemeben, akikkel beszelt, gyakran látott megertést es egyuttérzést felcsillanni, de ha mar egyszer jelentették a legfelsobb helyre, hogy megbuntették az engedetlenségéért, és Gracsit felsőbb beavatkozásra foglaltak el, ezek utan mást jelenteni vagy nem mertek, vagy nem lehetett Még helyettesének onfelaldozó jelentese sem segitett Szerencse hogy ez az ido a tavaszi tűzcsendre esett, kulonben meg nehezebb lett volna elviselnie És megint kineveztek hadosztalyparancsnokká, és elkuldték a hátországba, hogy megszervezze az egységet — nem azert, mert bebizonyította az igazat, csak mert kozben telt-múlt az idő Es talán ha nem hajtogatja olyan makacsul az igazát, ez az ido még hamarább eltelt volna Hiszen surgető szukség volt parancsnokokra

Azzal az emberrel, aki akkor bunbakot csinalt belole, nem találkozott tobbé Tudta, hogy az illető később, negyvenkettő nyarán a súlyos harcokban ritka batorságról tett tanusagot, de azt, hogy azon a napon mikepp viselkedett, nem tudta elfelejteni orokre emlékezetébe vésődott El akarta felejteni, mert mind a ketten egy hadseregben harcoltak, kozos ellenség ellen — de nem tudta

„Vajon megint elóvesznek? — gondolta Szerpilin, amint a hadseregtorzs felé robogott — Nem, most nem hagyom magam! Meg aztan az idők is megváltoznak egy s másra ráeszméltek, egy s másról leszoktak, a háború megtanította oket"

Batyuk altábornagy hadseregparancsnok a megfigyelőpontján tartózkodott, teát ivott, és Szerpilint várva töprengett, hogy milyen hangon beszéljen vele. Batyuk egyébként nem volt habozó természetű, és ezt érdemének tekintette. Szerette a tiszta ügyeket. Itt azonban zavaros dologgal állt szemben.

Egyrészt, ha már Barabanov úgyis elkövette azt az ostobaságot, ez alkalmat ad rá, hogy Szerpilinnek is megmossa a fejét, akit ugyan becsült, de nem szeretett a nyakassága miatt.

Másrészt a frontparancsnok, amikor Batyuk jelentette neki az éjszaka történteket, oda se figyelt, és újból erélyesen megismételte: „Gondolkozzék rajta, hogy Szerpilint elvállalja-e törzsfőnöknek." Mire Batyuk azt felelte, hogy felesleges sokat gondolkodni, ha egyszer a front Szerpilint javasolja, neki nincs kifogása ellene. Szerpilin nyakas, ez kellemetlen, de mégiscsak a saját emberei közül való. Őt legalább ismeri, de hogy kívülről kit küldenének, azt nem tudhatja.

„Sebaj, érti a dolgát, egyébként pedig megrendszabályozom" — gondolta magabiztosan.

Volt oka erre a magabiztosságra. Sok évi katonai szolgálata alatt jó néhány alárendeltjét „megrendszabályozta" már. Azzal a törzsfőnökével, aki most eltávozott, elég jó viszonyban volt: az tudott alkalmazkodni a hadseregparancsnok jellemehez. Hibája, Batyuk véleménye szerint, nem a nyakasságában rejlett, hanem abban, hogy odafent a fronttörzsben, túlságosan sokra tartották, és az altábornagy nem szerette, ha valakit rajta kívül észrevettek.

A dolgok ilyetén állása mellett Batyuk hajlandó volt még jó törzsfőnökétől is megválni. Azt sajnálta csak, hogy a frontra vitték, Nem olyan nagy valaki a front hadműveleti osztályának főnöke, a hadseregparancsnok hozzá képest mégiscsak nagy tekintély, de Batyuk nem szerette, ha volt alárendeltjei felettes törzseknél szolgáltak.

Hogy Barabanov főbe lőtte magát, és hogy életben maradt, mindezt Batyuk már a frontparancsnok távozása után tudta meg. Az őrnagy öngyilkossági kísérlete jobban felháborította mindannál, amit részeg fővel művelt. Batyuk megvetette az öngyilkosokat, és a maga részéről el sem tudott képzelni ilyesmit, mert azt tartotta. hogy az embernek utolsó leheletéig harcolnia kell az életéért, amíg csak el nem esik. „No nézd csak, megijedt a büntetőzászlóaljtól! Először is nem eszik olyan forrón a kását, ahogy főzik, nem a hadosztályparancsnoké az utol-

só szó, másodszor meg a büntetőzászlóaljban is megúszhatja sebesüléssel valaki, és ismét felemelkedhet. És ha golyót kap is a mellébe, mégiscsak harcban, és nem önkezétől hal meg."

Az, hogy Barabanov részeg állapotban ostobaságot művelt, felbőszítette Batyukot, habár nem volt újdonság számára, hogy az őrnagy többet iszik a kelleténél. „Becsapott a kutya — gondolta haragosan —, maga kéredzkedett az ezred élére, és becsapott! Pedig nekem köszönhet mindent. Ki adott volna neki, az ostoba fejének, ezredet?! Fejébe szállt a dicsőség és becsapott... Persze Szerpilin, ha akarja, kezdetben elkenhette volna az ügyet; jól tudta, hogy ha nem keni el, a hadseregparancsnokának szerez kellemetlenséget, de ezt nem vette figyelembe."

Batyuk már reggel óta haragudott Szerpilinre. Most azonban, hogy Barabanov főbe lőtte magát, megfeledkezett haragjáról. Megszűnt a kérdés, hogy el lehet-e kenni az ügyet vagy sem: szó sem lehetett ilyesmiről.

„Most már aligha kell büntetőzászlóaljba küldeni Barabanovot, maga büntette meg magát, és kétszer nem büntetnek, de a pártból kizárják az idiótát az ilyen dolgokért. Ezen a ponton már nem tudom Zaharovot lebeszélni" — gondolta Batyuk.

Az ilyen Barabanov-féle emberekkel, akik alantasai voltak, Batyuk fölényesen nyers és jóindulatú volt, ha kedvelte őket. Velük másképpen viselkedett, mint azokkal, akik bírálhatták nézeteit és — véleménye szerint — elgáncsolhatták, vagy rangban fölébe kerülhettek; márpedig ez utóbbi egyre gyakrabban megtörtént.

Az emberek túloztak, amikor azt mondogatták, hogy valamikor Barabanov mentette meg Batyukot: csupán vitte másokkal együtt, mikor megsebesült. Batyuk viszont valóban megmentette Barabanovot a biztos haláltól: erős vállán hozta ki a harcmezőről Harkovnál, negyvenkettőben, az általános zűrzavar idején. Kihozta, és amikor németekbe botlott, lefektette maga mellé, és géppisztolysorozatokkal visszaverte őket. Négyet leterített, a többiek pedig meghátráltak, és eltűntek szem elől, könnyebb zsákmány után néztek; nem tudták, hogy egyes-egyedül maga Batyuk altábornagy védekezik ellenük. Majd megint vállára vette Barabanovot, és mégis utolérte egyik fejvesztetten hátráló ezredét. Az ezredparancsnokot a gyávaságáért lefokozta, az ezredet pedig rendbe szedte, és kivezette a gyűrűből. Így állt a helyzet a valóságban vele és Barabanovval, és azért, amit ő tett az őrnagyért, jobban szerette őt, mint bármi másért — szerette most is, noha végtelenül dühös volt rá.

„Miért ne? — tűnődött az altábornagy, és gondolatai visszá-

tértek Szerpilinhez. — Legyen csak törzsfőnök. természetesen ha jóváhagyják."

A moszkvai telefonhívás — melynek értelmében Batyuk hívatta Szerpilint, és előkészített egy U—2-es gépet, amely elvinné a repülőtérre a hadosztályparancsnokot, hogy onnan Moszkvába repüljön — arra vallott, hogy Szerpilint valószínűleg kinevezik. Régi kapcsolatai vannak, magas beosztásban levő iskolatársai; ha nem így volna, akkor mi az ördögöt tudakolnák a vezérkartól, hogy elengedheti-e a hadosztályparancsnokot négy napra Moszkvába családi ügyek miatt? Batyuk nyomban ráfelelte: „Menjen csak!" És ezek a családi ügyek is...

Szerpilin családi ügyeire gondolva, Batyuk véglegesen elhatározta, hogy a Barabanov-eset ellenére barátságosan beszél vele. Emberek vagyunk: ma neki vannak családi ügyei, holnap nekem is lehetnek...

A vezérőrnagy azt várta, hogy amikor belép és jelentkezik, a hadseregparancsnok — mint rendszerint dühében szokta — feláll, két öklével az asztalra támaszkodik, borotvált, vörösre gyúlt fejét lehajtja, és nem reá, hanem a térképre nézve, a bajuszába dünnyögi: „Jelentsen!"

De nem így történt. Amikor Szerpilin Zaharovval együtt belépett, és mondani kezdte a hadosztályában történt esetet, Batyuk félbeszakította, és fejével Zaharov felé intett.

— A lényeget már tudom Konsztantyin Prokofjevicstől, hosszú jelentésre most nincs idő. — Órájára pillantott. — A feleséged rosszul van. Moszkvába kell repülnöd, ha még életben akarod találni.

Egyszerre kimondta a rossz hírt, minden bevezetés nélkül, nem kérgesszívűségből, de mert így látta helyesnek. Ha vele történnék ilyesmi, ő sem várná másoktól, hogy kíméletesen adják tudtára.

Szerpilin erősen elsápadt, és kezével végigsimítva egy szék támláját, leült. Csak ez mutatta, milyen súlyos megrázkódtatás érte: ő, aki egész életét a hadseregben töltötte, a hadseregparancsnok és a katonai tanács tagja jelenlétében elsőnek ült le, és még csak nem is gondolt erre.

— Megengedi, hogy rágyújtsak? — kérdezte elváltozott hangon. Kihúzott zsebéből egy csomag Kazbeket, szopókájával megkopogtatta a gyufaskatulya tetejét, rágyújtott, és visszadugta a gyufát a dobozba.

Batyuk közölte, hogy egy U—2-es gép már készen áll, s hogy négynapi szabadságot engedélyez, maga a vezérkari főnök he-

lyettese telefonált Moszkvából, és meghagyta, hogy Szerpilin elindulása előtt hívja fel a K-vonalon.

Mindabból, amit mondott, Szerpilin agya először csak a négy nap szabadságot fogta fel. Négy nap, tehát nem temetésre..

— Szóval kapcsoltassam a K-vonalat? — kérdezte Batyuk.

Szerpilin csak most eszmélt rá, hogy ül, a hadseregparancsnok pedig áll. Felugrott és némán bólintott.

Amíg Batyuk a telefonhoz lépett, felemelte a kagylót, és közvetlen összeköttetést kért Moszkvával, ő arra gondolt: mi baja lehet a feleségének? Bizosan szívroham. Az elsőt akkor kapta, amikor ő még Kolimában volt, a másodikat, amikor visszatért. Ez most a harmadik.

Megszokta, hogy távol éljen tőle, megszokta, hogy sokáig ne lássa, de hogy egyáltalában ne legyen, az olyan elképzelhetetlen volt, hogy fel sem foghatta.

Olyan érzése támadt, amit gyermekkora óta nem tapasztalt: úgy érezte, mindjárt elsírja magát. E furcsa gondolat sietésre késztette.

— Hadseregparancsnok elvtárs — szólt, és közelebb lépett fölöttese asztalához —, míg a kapcsolásra várunk, engedje meg, hogy jelentsek.

Batyuk kelletlenül nézett rá. Szerpilin bánata láttán őszintén nem kívánt visszatérni a Barabanov-esetre.

— Felesleges — mondta. — Minden világos. Barabanov megbüntette saját magát, aki pedig meghalt, az meghalt. Majd ha Moszkvából visszatértél, beszélünk róla.

Zaharov is bosszúsan nézett Szerpilinre. Attól tartott, hogy el akarja mondani Batyuknak az öngyilkosság előzményeit, és ezt az adott pillanatban feleslegesnek ítélte.

De Szerpilin nem arról akart jelentést tenni, amire ők ketten gondoltak, és Batyuk közbeszólása ellenére kitartóan megismételte:

— Mégis kérem, hadseregparancsnok elvtárs, engedje meg, hogy jelentést tegyek.

Batyuk bólintott. Nem helyeselte, de nem is volt oka rá, hogy megtiltsa. „No hát beszélj, ha már egyszer a fejedbe vetted" — ez látszott az arcán.

És Szerpilin megkezdte a jelentést a küszöbön álló harcról, és miközben beszélt, már tudta, hogy ő addig el nem távozik innen a frontról, amíg azt az átkozott „Bucká"-t el nem foglalta.

Batyuk, miután meghallgatta a jelentést, és néhány kérdés-

sel tisztázta a részleteket, már éppen felelni akart: helyes, majd Pikin vezényli ezt a hadosztályparancsnoktól rámaradt harcot.

De mielőtt ezt kimondhatta volna, kapcsolták Moszkvát. Batyuk bemondta a számot, és átadta a kagylót beosztottjának.

— Altábornagy elvtárs — mondta Szerpilin, amikor meghallotta a kagylóban Ivan Alekszejevics ismerős hangját —, Szerpilin tábornok jelentkezik. Engedélyt adott, hogy felhívjam.

Teljesen előírás szerint kezdte a beszélgetést, mert Batyuk előtt nem akata kimutatni, milyen baráti viszonyban van a feljebbvalójával.

— Baj van, Fegya — hallatszott Ivan Alekszejevics távoli hangja a sustorgó kagylóban. — A feleséged infarktussal fekszik otthon a lakásodon. Nagyon rosszul van. Éjszaka nála voltam.

— Eszméletén van? — kérdezte Szerpilin.

— Igen. Kért, hogy ne értesítsünk téged. De nem hallgattam rá, úgy döntöttem, hogy hazahívatlak. Batyukkal beszéltem, ő elenged. Hívj fel mindjárt a repülőtérről, autót küldök érted.

— Holnap igyekszem hazarepülni — felelte Szerpilin.

— Miért nem ma?

— Ma lehetetlen.

Ivan Alekszejevics alighanem ellenkezni akart, de nem tette. Tudta, hogy a háborúban vannak ilyen „lehetetlen"-ek, amelyeket nem lehet kikerülni. Nem firtatta, miért „lehetetlen", izgatottan csak ennyit mondott: „Hát ahogy gondolod — és megismételte: — Tartsd szem előtt, hogy Batyuk elengedett, nekem személyesen mondta."

— Mindent értek — felelte Szerpilin, és letette a kagylót. Szeme a hadseregparancsnok pillantásával találkozott.

— Magam szeretném vezetni a harcot.

— Barabanovért akarod igazolni magad ezzel a „Bucká"-val?

— Nem igazolni, de el akarom foglalni.

— Nélküled is elfoglalják.

— De én azt akarom, hogy velem foglalják el.

Batyuk vállat vont. Nem tartotta magát feljogosítottnak arra, hogy ezt az adott körülmények között megtiltsa.

— Csak aztán nehogy magadat okold vagy engem — mondta.

Aztán, mint aki lezártnak tekinti az ügyet, behívta az ügyeletest, és utasította, hogy az U—2-t tartsák vissza, csak másnap reggelre legyen indulásra készen.

— Megengedi, hogy visszamenjek a hadosztályba? — kérdezte Szerpilin.

— Ide hallgass, Konsztantyin Prokofjevics — fordult Batyuk

Zaharovhoz —, te is hallhattad, hogy a frontparancsnokkal való beszélgetésemnek folytatása is volt. Úgy gondolom, ezt közölni kell Szerpilinnel. Mit szólsz hozzá?

Zaharov bólintott.

Szerpilin meglepetten nézett fölöttesére.

— A frontparancsnok téged javasolt a hadseregtörzsfőnöki tisztre — mondta Batyuk.

Alárendeltjeit kivétel nélkül tegezni szokta, rangra és korra való tekintet nélkül, de nagyon csodálkozott volna, ha valaki egyszerre visszategezi. Egyébként a maga részéről is rendjén valónak tartotta, ha feljebbvalói tegezték, idős kora és altábornagyi rendfokozata ellenére.

— Hogyan vélekedel róla? — kérdezte a szótlan Szerpilint.

— Ön hogyan vélekedik? — kérdezte vissza amaz, és nem titkolta a meglepetését.

— Helyeslem, különben nem kérdeztelek volna. Érted? Hiszen nem vagy már gyerek! — felelte Batyuk, és hangjában enyhe kihívás csengett.

„Nohát én nemigen szeretlek téged; jól tudod, miért, és mégis hozzájárultam a törzsfőnöki kinevezésedhez, mert igazságos vagyok. Te pedig hiába hiszed, hogy jól ismersz engem, rosszul ismersz. Úgy bizony!"

Szerpilin nem sietett a válasszal. Hallgatott.

— Na, mi az? — kérdezte most már haragosan a türelmetlen természetű Batyuk.

A tábornok azt felelte, hogy igyekezni fog kiérdemelni a belé helyezett bizalmat.

— Amíg Moszkvában leszel, így vagy amúgy úgyis eldől a dolog — mondta az altábornagy. — Ha kineveznek, ahogy megjössz, mindjárt nekiláthatsz . . . Pikin megbirkózik a hadosztállyal?

— Már jelentettem önnek, hogy méltó az előléptetésre.

— Emlékszem, jelentetted, de akkor nem volt rá alkalom.

— Megengedi, hogy visszamenjek a hadosztályba?

— Menj — felelte Batyuk. — De nem kell mindenáron a tűzbe rohannod. Nem az a te „Bucká"-d most a lényeg.

Így mondta, habár tiszteletet érzett Szerpilin iránt, amiért nem élt a lehetőséggel, hogy elrepüljön Moszkvába, és másokra hagyja a félbemaradt piszkos munkát ezzel a „Bucká"-val.

— Csak meg ne változzék holnapra az idő! A prognózis nem a legjobb, esetleg nem tudsz felszállni — mondta, és búcsúzóul kezet szorított a tábornokkal.

Zaharov is megszorította Szerpilin kezét, de némán, szótla-

nul. Mit is mondhatott volna? Ilyen esetben az ember maga dönti el a sorsát. és ezt csak az ostoba nem látja be.

Az olyan ember lelke, akit csak az imént nagy egyéni megrázkódtatás ért, de halaszthatatlan ügyekkel kénytelen foglalkozni, folyóhoz hasonlít, amelyen két áramlat vize folyik egymás alatt különböző sebességgel, és nem keveredik össze.

Szerpilin, miután eldöntötte magában, hogy addig nem repülhet Moszkvába, amíg a „Bucka"-ügyet le nem zárta, visszafelé már nem töprengett rajta, hogy tehetett volna-e másként vagy sem.

Az autóban ülve a küszöbönálló harcra gondolt, arra, hogy okos dolog volt a kocsit odarendelnie a hadseregtörzsbe — most késedelem nélkül visszatérhet; minden perc drága, jóllehet Pikinnel már mindent megbeszéltek, és amíg ő távol volt, a hadosztályban megtörténtek az előkészületek.

Az út két oldalán most fordított sorrendben bukkant elő és futott szembe mindaz, amit idefelé látott, s a gondolatok, hogy miként is alakul majd, ha hadseregtörzsfőnök lesz, előbb csak futólag, majd egyre kitartóbban merültek fel benne.

De mindezeknek a gondolatoknak a hátterében elmaradhatatlanul ott volt a másik mélységi áramlat: Moszkvában haldoklik a felesége.

El kell foglalnia a „Bucká"-t — és haldoklik a felesége. El kell határoznia, milyen erőskezű zászlóaljparancsnokot tegyenek az elesett Tarahovszkij helyére — és haldoklik a felesége. Az úttól minél messzebbre kell helyeznie a híradós zászlóalj második lépcsőjét, nehogy szétbombázzák — és haldoklik a felesége. Idejében, még a támadás megindítása előtt a meglevővel párhuzamosan egy második utat kell törni a frontra a hóban, és nem szabad engedni, hogy előre tönkretegyék — és haldoklik a felesége...

Amikor a saját hadosztálya második lépcsőjének területén haladt át, egy útkereszteződésnél csaknem összeütköztek a mellékútról kikanyarodó egészségügyi autóval. A sofőr előre akarta engedni a parancsnok kocsiját, hirtelen fékezett, és az autó elakadva elzárta az utat.

A vezetőfülkéből kiugrott egy katona, megkerülte az autót, és Szerpilin sofőrjével együtt hátulról nekifeszült. De nem sikerült megtolni. Ekkor kinyílt a kocsi hátsó ajtaja, egy nő ugrott le az útra, és segített a férfiaknak.

Szerpilin nyomban felismerte: az orvosnő Barabanov ezredéből, aki nemrégen jött oda a kórházból, és az őrnaggyal élt. Nyilván Barabanov fekszik a kocsiban, őt kíséri.

A tábornok kiszállt, odament az egészségügyi autóhoz, hogy segítsen a nő helyett, és mert különben is így tartotta rendjénvalónak. De mire odaért, az autót már közös erőfeszítéssel kitolták a kátyúból. A sofőr, az egészségügyi katona és az asszony lihegve álltak ott. Az orvosnőnek aránylag fiatal, szép nagy zsidós szeme volt, de arca hervadt. Zihálva emelte füles sapkájához ujjait. Sapkája az imént félrecsúszott, és egy őszesfekete hajfürt kibújt alóla. Szerpilinben az ősz haj láttán szánalom ébredt — talán azért, mert a saját feleségére gondolt, vagy mert az ősz hajról eszébe jutott, hogy ha Barabanov életben marad is, ez a nő aligha lesz sokáig boldog vele: öreg hozzá.

— Tábornok elvtárs — kezdte jelentését az asszony.

De Szerpilin félbeszakította és megkérdezte:

— Kit visznek? Barabanovot?

— Igen.

— Hogy van?

— Jól — felelte az orvosnő hangosan; örömében csaknem kiáltott.

Majd mintha megijedt volna, hogy ezzel a megjegyzéssel árthat neki, fakó hangon magyarázni kezdte, hol ment be a golyó, s hogy még három milliméter balra, és vége . . .

— De most jól van, azt mondja? — kérdezte újra a tábornok.

— Szállíthatónak mondták.

— Eszméletén van?

— Igen.

Az asszony sejtette, hogy Szerpilin látni akarja Barabanovot, de nem tudta, hogy ez használ-e annak vagy sem.

— Mint orvosnak nincs ellene kifogása? — kérdezte a férfi, és a gépkocsi hátsó ajtajához lépett.

— Nincs, tábornok elvtárs.

Szerpilin kinyitotta az ajtót, beszállt, és ismét becsukta maga mögött. Odabent félhomály fogadta.

— Mi történt, Szonya? — kérdezte Barabanov halkan.

Szerpilin az oldalt felhajtott ülések mentén tapogatózva előrement, és a függő hordágyon megpillantotta Barabanov arcát. Az őrnagy nyitott szemmel, meglepetten nézett rá.

De Szerpilinnek eszébe se jutott megmagyarázni, hogyan találkozott az autóval, és miért van ott, mindez most lényegtelen volt.

— Hogy érzi magát? — kérdezte.

— Azt mondják, életben maradok — felelte Barabanov halkan, de érthetően.

Megnyalta a szája szélét és folytatta:

— Nem gondoltam, tábornok elvtárs, hogy még egyszer meglátom az életben.

Abból, ahogyan ezt mondta, Szerpilin megértette: „Nem, Barabanov nem ravaszkodott a pisztolycső előtt. Nem volt itt semmiféle »hátha«. Becsületét halálos csapás érte, és leszámolt az életével. A többi a véletlen műve."

És noha a dolgok logikája szerint az öngyilkossági kísérlet nem enyhítette Barabanov bűnét, sőt csak súlyosbította, Szerpilin Barabanovhoz hajolva a szemébe nézett, és azt mondta:

— Gyógyuljon meg, nem fogom követelni, hogy büntetőzászlóaljba osszák.

Majd kisvártatva hozzátette:

— A lefokozásához ragaszkodom. De a büntetőzászlóaljtól ne féljen, ha felépül, visszaveszem a felderítő század parancsnokának.

— Most kizárnak a pártból — Barabanov kurtán sóhajtott, mert mélyet sóhajtania fájt.

— Akkor is visszaveszem a felderítő századba — mondta Szerpilin, és ebben a pillanatban teljesen megfeledkezett róla, hogy ő már valószínűleg nem fogja vezetni a hadosztályt.

— Átutalom a zászlóaljparancsnok családjának a fele illetményemet — szólt Barabanov hirtelen. — Amikor a műtét után magamhoz tértem, elhatároztam: ha életben maradok, átutalom. Ilyen a sors! Én nőtlen vagyok — tette hozzá kis hallgatás után —, és anyám meghalt.

Az asszonyra, aki ott állt az úton az autó mellett, még csak nem is gondolt.

„Nem a felesége, és nem is lesz az" — gondolta Szerpilin.

— Helyes, gyógyuljon meg — mondta.

De Barabanov egy pillantással visszatartotta.

— Ha óhajtja, írja meg a zászlóaljparancsnok feleségének, hogy én okoztam a férje halálát. Hadd tudjon róla.

— Nem írom meg — felelte a tábornok. — Ha megírom, nem fogadja el az illetményt.

Azért mondta ezt, mert tudta, hogy Barabanov szavai nemcsak pillanatnyi felbuzdulásában fakadtak, hanem fogadalom az egész háború idejére, fogadalom, amelyet, még ha később megbánja is, nem fog megszegni . . .

Szerpilin az autóból kiszállva ismét közelről látta Szonya doktornő arcát, ahogyan most gondolatban nevezte. Az őszes hajfürtöt már visszadugta a füles sapkája alá, s az arca ezúttal fiatalabbnak látszott.

„Mégsem leszel boldog" — gondolta részvéttel a tábornok, es már megfordult, hogy beszálljon a kocsijába, de ekkor eszébe jutott, hogy Barabanov ezrede harcolni fog, és éjjelre veszteségei lesznek: halottakkal és sebesültekkel kell számolni.

— Kísérje el az őrnagyot a kórházba — mondta az orvosnőnek —, és azonnal térjen vissza az ezredbe. Hadműveletekre készülünk.

Ahogy a hadosztálytörzshöz megérkezett, egyenest Pikinhez sietett. Az ezredes nem volt egyedül, a tüzérezred parancsnoka volt nála.

— Nos, mi újság, tábornok elvtárs? — kérdezte Pikin nyugtalanul. Tudta, hogy Szerpilin a hadseregbe hajtatott, de nem tudta, miért. Azt hitte, Barabanov miatt.

— Semmi, minden rendben van — felelte a tábornok; még útközben elhatározta, hogy a harc befejezéséig senkinek sem beszél róla, hogy Moszkvába hívják.

— Berezsnoj félórája jött vissza, és tüstént az ezredbe hajtatott, azt üzeni, hogy ottmarad — mondta Pikin.

Szerpilin bólintott.

— Találkozunk. Én is odamegyek, Jelentse a javaslatait

Pikin belekezdett a jelentésébe. Puhán rátette kihegyezett ceruzáját a példásan megrajzolt vázlatra, és időnként a tüzérre pillantott: ezzel hangsúlyozta, hogy közösen dolgozták ki a tervet.

A Szerpilinnel még reggel megbeszélt általános haditervet vette alapul, és az egész háborús könyvvitellel alátámasztotta.

Szerpilin hallgatta, és közben arra gondolt, hogy kár lesz megválnia egy ilyen törzsfőnöktől, de arról, hogy magával vigye a hadseregtörzsbe, nem is álmodhatott. Ez annyit jelentene, mint megrabolni a hadosztályt. Még ha Batyuk nem is hajlandó hadosztályparancsnokká előléptetni Pikint, az ezredes — bármilyen kellemetlenül érinti, hogy mást neveznek ki fölébe — nem kéredzkedik el a hadosztálytól, amíg nem érzi, hogy az új parancsnok teljesen megerősödött.

Szerpilin, amint most a jövőre gondolt, némi bűntudatot érzett a törzsfőnökével szemben, és miután Pikin javaslatait jóváhagyta, a szokásos helyeslő szavak után hirtelen azt mondta:

— Kitűnő, Gennagyij Nyikolajevics, köszönöm. Mindig ilyen törzsfőnökkel szeretnék együtt szolgálni.

Pikinnek jólesett a dicséret, ám Szerpilin hangjában valami megütötte a fülét; hosszú, figyelmes pillantással nézett a parancsnokára, kérdezni azonban nem kérdezett semmit.

„Igen, jól megértjük egymást — gondolta a tábornok —, még szavak nélkül is. Valahogy majd csak megleszek Batyukkal, persze, ha odakerülök. Nehéz kereszt lesz, de vajon milyen nehéz? Ez a kérdés?"

Az ezredbe menet — ahová a tüzérparancsnokot is magával vitte — a lövedékek felhasználásáról folyt a szó. A tüzér takarékoskodott; a küszöbönálló nagy támadásra gondolva, éppen csak a legszükségesebbet akarta felhasználni erre a részleges feladatra, hátha nem kapnak elég utánpótlást.

— Ne legyen zsugori! — szólt rá haragosan Szerpilin. — Ma éjjel is a lövedékkel fukarkodtak, és embereket vesztettünk.

— Én nem fukarkodtam — felelte amaz. — Tőlünk nem kértek tüzet.

— Ez az éppen, hogy nem kértek. Maguktól nem kértek tüzet, az embereket viszont a tűzbe vetették és elpusztították. Álcázzuk magunkat, telefonon így beszélünk a gyalogságról: „gyufa, pálcikák"! A németek, hacsak nem teljesen hülyék, már régen jól ismerik a rejtjeleinket. Ha meggondoljuk, miféle otromba szavakat választottunk: „gyufa, pálcikák..." Elközönyösödünk!

Hallgatott egy sort, majd szigorúan megmagyarázta a tüzérnek, hogy a küszöbönálló harcot lelkiismeretbeli kötelessége az előirányzatot meghaladó tűzzel biztosítani. A zászlóalj már így is veszteségeket szenvedett. És a rohamra induló katonának nincs páncélja. Bekecs, ingzubbony meg a fehérnemű, alatta pedig a teste, abba fúródik a golyó.

— A maguk tüzérségi támogatása, ez az egész páncélja. Más védelme nincsen.

— Tábornok elvtárs, énszerintem.,. — kezdte sértődötten a tüzér.

— Maga szerint, maga szerint... Véleménye szerint maga jó ezredparancsnok. És szerintem is az. Azért osztom meg magával a gondolataimat, mert úgy vélem, megért engem.

— Mindent megteszek, tábornok elvtárs — felelte a tüzér —, de őszintén szólva attól tartok, hogy nem egészítik ki a lőszerkészletet az általános támadás előtt.

— Akármilyen nehéz lesz is, de kiegészítik — felelte Szerpilin.

Csakugyan meg volt győződve erről. Ideje már Sztálingráddal végezni. Noha más frontok sikeresen támadnak, az ő erőik sem kifogyhatatlanok. Minél mélyebben hatolnak nyugatra,

annál égetőbb a szükség, hogy felszabaduljon az a hét hadsereg, amely most a hátországban Sztálingrád körül van lekötve.

Szerpilin úgy gondolt a sztálingrádi hadművelet befejezésére, mint reális és immár közeli dologra. Háborús életének ez már a harmadik köre lesz; az első Mogiljovtól a Jelnya alatti kitörésig tartott, a második Moszkva alatt, hadosztályparancsnoki kinevezésétől leváltásig, a harmadik pedig itt zárul be, Sztálingrádnál. Azután — feltöltések, menetlépcsők, átdobás más frontokra — kezdődik az új kör, a negyedik.

„És ez a negyedik kör!..." Ismét a feleségére gondolt.

Igen, persze, azt kérte, hogy ne értesítsék a férjét. És mégis értesítették. Az asszony egy alkalommal azt mondta neki, hogy ha majd egyszer meg kell halnia, jobb, ha ő nem lesz mellette. És Szerpilin tudta, hogy igazat mondott. A vágy, hogy az utolsó percek súlyától megkímélje, erősebb benne annál, hogy maga mellett lássa, mert jobban szereti őt saját magánál. S ezek nem puszta szavak, aminőket olyan gyakran mondogatnak egymásnak az emberek, hanem ez valóban így van.

Amikor Szerpilin a tüzérparancsnok kíséretében az ezredbe ért, és belépett Barabanov volt fedezékébe, ahol most Tumanjan tevékenykedett, az őrnagy felkelt az asztaltól, és befogva a telefonkagylót, engedélyt kért Szerpilintől, hogy telefonálhasson.

— A hadtápfőnök-helyettessel beszélek, tábornok elvtárs, az álcázóköpenyek ügyében.

Szerpilin bólintott. Ez fontos beszélgetés volt, ő maga parancsolta meg, hogy szedjék össze és osszák ki az ezrednek az álcázóköpenyeket, hogy mindenkinek jusson, aki ma éjszaka támadásra megy.

Tumanjan befejezte a telefonálást, és jelentést tett a helyzetről, az előkészületek állásáról, meg arról, hogy Berezsnoj az ezredben tartózkodik.

— Egy órája érkezett, és azonnal Tarahovszkij zászlóaljába indult. Sötétedésig vissza akartam tartani, az úton aknákat telepítenek. Ma egy híradós megsebesült, de... — Nem fejezte be, vállat vont.

Ez a mozdulata szavak nélkül is érthető volt. Berezsnoj, mint mindig, nem hallgatott rá.

— Én is odamegyek, megnézem az embereket — szólt Szerpilin.

Még az ezredbe jövet elhatározta, hogy mielőbb elnéz mind a két zászlóaljba, amelyre éjjel az a feladat vár, hogy kétfelől támadjon, és átkarolja a magaslatot.

— Jelentettem már, tábornok elvtárs: a politikai helyettes ott van — mondta Tumanjan. Nem helyeselte Szerpilin elhatározását.

— Annál jobb — felelte a hadosztályparancsnok —, ma még úgysem találkoztunk.

— Megengedi, hogy elkísérjem? — kérdezte Tumanjan kelletlenül.

Csak az imént tért vissza onnan, ahová most Szerpilin igyekezett, és egy cseppet sem vágyott visszamenni. De nem tehette, hogy fel ne ajánlja a kíséretét.

— Felesleges — válaszolt a tábornok —, maradjon itt a tüzérrel, egyeztessék az adataikat. Nem időzök sokáig a zászlóaljban, két óra múlva itt leszek.

Ketten kísérték el Szerpilint a zászlóaljba: egy fiatal hadnagy, a felderítőezred törzsfőnök-helyettese, aki csak nemrégen került a hadosztályhoz, és Szerpilin küldönce, Ptyicin.

Lassan szürkülni kezdett, és a tábornok úgy hatszáz méter után, fele úton, arra gondolt, hogy már sötétben fog visszatérni a zászlóaljból. Akárcsak Berezsnojnak, nem volt ideje beesteledésig várni, de most megnyugtatta, hogy visszafelé már sötétben fog átvágni ezen a nyílt terepen.

Magányos akna robbant előttük, füst- és hóoszlopot vetett a magasba. Ptyicin, aki Szerpilin mögött haladt, olyan közel lépegetett, hogy a tábornok a tarkóján érezte a leheletét.

— Ne siessen, Ptyicin, a sarkamra lép — szólt Szerpilin, és nem gyorsította meg a lépteit.

Ez a katona véletlenül került hozzá küldöncnek. Az augusztusi harcokban, amikor a nagy bombázások voltak, Ptyicint néhány peremvonalból jött katonával együtt a hadosztály parancsnoki pontja közelében feltartóztatták. Valamennyiüket hadbíróság elé akarták állítani, de Szerpilin, aki este szerzett tudomást róluk, amikor az általános helyzet jobbra fordult, maga akarta látni a szökevényeket. Nem szokott hebehurgyán cselekedni.

Ptyicin magára vonta a figyelmét csüggedt ábrázatával és sűrű, ősz borostájával. E szakáll miatt csaknem öregembernek látszott.

A tábornok megkérdezte, hány éves. Kiderült, hogy 1895-ös, tehát egyidősek.

Szerpilin úgy intézkedett, hogy a többieket az első adandó alkalommal irányítsák vissza a peremsávba, Ptyicint pedig maga mellé vette, régi küldönce előző nap bombatámadás áldozata lett.

— Személyesen ellenőrzöm, miféle jómadár maga — szólt Ptyicinhez. — S ha még egyszer kereket old, magam lövöm agyon.

Így hát Ptyicin ottmaradt Szerpilin mellett mint küldönc. Nem próbált meg újra kereket oldani, és hallgatag természetével, abszolút becsületességével — fontos tulajdonság egy küldöncnél — kedvére volt Szerpilinnek.

A tábornok úgy vélte, hogy ezt a meglett, sokgyerekes családapát, aki a polgári életben könyvelő volt, az isten is küldöncnek teremtette. Héttagú családja van — nem csekélység! —, és küldöncként nincs annyira veszélyben az élete, mint a században.

Ami a bátorságot illeti, Ptyicin se bátrabb, se gyávább nem volt másoknál, csakolyan ember, mint a többi. A halálfélelem külsőleg csak egyben mutatkozott még nála: tűzben igyekezett szorosan Szerpilin mögött maradni: a lelke mélyén úgy érezte, hogy a tábornokot nem érheti baj.

Most is kezdett a sarkára lépni, és ezzel megnevettette parancsnokát.

A hadnagy néhány lépéssel előttük haladt. Távolabb ismét akna robbant, és Szerpilin észrevette, hogy a hadnagy válla megrándul.

„Igen, így van: egyszer egy ilyen akna kétszáz méterrel közelebb robban, és eltemet bennünket mind egy szálig, nem nézi a rangokat" — jutott eszébe akaratlanul, noha nem akart ilyesmire gondolni.

Ott messze, Moszkvában, holnap csak a bánat várja. S mégis ránehezedett a gondolat, hogy esetleg meg sem éri.

Háromszáz méterre, ott, ahová igyekeztek, közvetlenül a zászlóaljparancsnok álláspontja közelében, becsapódott a harmadik akna.

„Nem a te »Bucká«-d most a lényeg" — emlékezett Szerpilin Batyuk szavaira; sóhajtott és meggyorsította a lépteit. S arra gondolt: de igenis, ma éppen ez a „Bucka" a lényeg, és hogy nem volna többé az, aki, ha másként cselekednék.

Ötödik fejezet

A tábori összekötő-repülőgéppé átalakított könnyűbombázó elülső, navigációs fülkéjében gyatrán tömték be a leszerelt géppuskák lőréseit, és a szembeáramló levegő behatolt a hézagokon.

Szerpilin az utolsó percben érkezett, amikor már megindították a motorokat; az alsó nyíláson gyömöszölték be, és lába alatt becsapták a csapóajtót; ott szorongott harmadiknak két tábori vadász között, akik a titkos postát vitték Moszkvába. A tábori vadászok is majd megfagytak, irhabundájuk és nemezcsizmájuk ellenére. Nemhogy beljebb menni, de moccanni sem lehetett, és Szerpilin egyre jobban fázott. Jó, hogy mégiscsak ideért. Még egy perc — és holnapig kellene várnia.

A gép alacsonyan repült, s a navigációs fülke reszkető plexiüvegén át kirajzolódtak a hófútta, beláthatatlan téli táj részletei. Hóba süppedt kunyhók, nyílegyenes, megdermedt füstoszlopok, a fehér mezőn szürkéllő szánutak, lékek feketéllő foltjai és feléjük sorjázó vékonyka nyomok, jégkéreggel lepett tehervonatok, vízszivattyú jeges kecskeszakállal... Odalenn is hideg volt.

Szerpilin néhányszor úgy érezte, hogy a hideg ellenére el tudna aludni. De nem engedett az álomnak, félt, hogy megfagy.

Aggódott, hogy a pilóta, ha már világosban nem érhet el Moszkvába, útközben valahol leszáll éjszakára. Csak akkor nyugodott meg, amikor jobb felől Rjazany is elsuhant a gép szárnya alatt: Rjazany és Moszkva között nem volt hol leszállni.

Az éjszakai hadművelet szerencsésen végződött. Körülfogták a „Bucká"-t és elfoglalták. Negyven sebesültet ejtettek foglyul.

Elég drága árat kellett érte fizetni: voltak halottak, sebesültek, és sokan fagyást szenvedtek. Azt a hadnagyot, aki nemrégen jött oda az ezredtörzsből, és aki Szerpilint a zászlóaljba kísérte, egy akna a csata legvégén megölte, amikor szegény feje már biztosan azt hitte, hogy minden rendben van. Szerpilinnek ugyanez az akna felszakította a bundája ujját a vállánál. Megvarratni már nem volt idő, másikra cserélni pedig nem akarta: ezt szokta meg, tehát ebben repült el. A hideg bekúszott a szakadáson.

Ha Barabanov támadása nem bolygatja fel a németeket, kevesebb veszteséggel is megúszhatták volna. De az eredményhez viszonyítva a veszteségek, ahogy mondják: „igazoltak" voltak, és Szerpilin nem szenvedett miattuk, csak hirtelen eszébe jutott az a szeme előtt elesett fiatal hadnagy: ezzel a csatával akarta az életét elkezdeni, és lám, ezzel ért véget.

A gép csaknem alacsonyrepülésben szállt, és ez azt a látszatot keltette, mintha nagy sebességgel haladna, holott típusát tekintve sokkal gyorsabban kellett volna szállnia. Konstruktőrei vadászbombázónak nevezték el. A sebesség kedvéért megkönnyítették a fegyverzetét, és nem vonták be páncélzat-

tal. Saját elavult vadászgépeinket vették mércéül: azok elől a sebességével megszökhetett. Ámde a gyakorlatban kiderült, hogy a Messerschmittek egykettőre utolérik és felgyújtják. Most már felhagytak a gyártásával, s az a néhány gép, amelyik még megmaradt, a végét járja, mint ez itt, a tábori összekötőknél.

Amikor Szerpilin harminchétben megvált a hadseregtől, úgy beszéltek erről a vadászbombázóról, mint a jövő repülőgépéről. Ma már a múlté. Lényegében komoly, korszerű bombázók nélkül kezdtük el a háborút. És hogy hány ember pusztult el emiatt a levegőben és a földön, azt csak az isten tudja!

Szerpilin a zsebéből kihúzott frontújságnak csak az első oldalát nézte meg. Hogy kibontsa és lapozzon, ahhoz nem volt elég türelme, megdermedt ujjai nem engedelmeskedtek. Az első oldalon szerepelt a Tájékoztató Iroda tegnapi jelentése: délen elfoglaltuk a Kalmükföld fővárosát, Elisztát, és Tormoszint meg Nyizsnye-Kurmojarszkaja községet — csupa fontos hadászati pontot, már jó messze, csaknem fele úton Sztálingrád és Rosztov között.

Észak-Kaukázusban kétnapi hallgatás után ismét támadó harcokról adtak hírt. Tehát ott is folytatódik a támadás. A középső fronton Velikije Lukit foglaltuk el. Nehéz elképzelni, milyen lendülettel folyik ott a támadás, de egy világos: nem engedjük, hogy a németek onnan északról visszavonják a tartalékjukat.

A tudat, hogy immár másfél hónapja kergetjük a németeket, ha nem is enyhített Szerpilin bánatán, de megkönnyítette, hogy szembenézzen vele. Bánatában is érezte, hogy van valami, ami mindennél több és előbbrevaló, nagyobb dolog a saját halálánál — ha ma éjjel azzal a hadnaggyal cserélt volna —, és nagyobb annál a halálnál, amelynek elébe megy ...

„Elébe vagy utána?" — gondolta Szerpilin. Most, hogy már Moszkvához közeledett, nem bírt szabadulni a gondolattól, hogy ez az egy nap késés talán mindent megváltoztatott az életében, és bár még azzal a hittel repül, hogy valamit mondani fog, s valamit hallani, de valójában mindennek vége már, és ő órák óta egyedül van a földön, teljesen egyedül ...

A repülőgép lefelé ereszkedett; elöl, a sötétségben, két gyenge fényű jelzőlámpa tűnt fel, de hirtelen megrázkódott a gép, és ismét magasba lendült.

— Elhibázta! — kiáltotta izgatottan az egyik tábori vadász. — Moszkvában akar aludni a disznó, az ember pedig megdögölhet, mint egy utolsó senki! ... — Ijedten káromkodott egyet.

— Nincs semmi baj... Leszáll, mint a múltkor — szólt a másik.

Mindketten előrehajoltak, és Szerpilin feje fölött kiabáltak egymásnak.

A gép éles fordulót írt le, és megint lefelé siklott. A jobb felől ülő tábori vadász némán Szerpilin térdébe fogózott. A baloldalt ülő pedig az olyan ember feszült hangján nyugtatta önmagát, aki felismeri a veszélyt, de minden erejéből igyekszik leküzdeni a halálfélelmet.

„Mindjárt összetörjük magunkat" — gondolta Szerpilin e hang hallatán, és megremegett.

A repülőgép földhöz ütődött, ugrott egyet, megint nekiütődött, és végre a szilárd talajon futott, még mindig remegve és ugrándozva.

— Bocsásson meg, tábornok elvtárs — szólt a tábori vadász, és levette kezét Szerpilin térdéről.

Amikor kiszálltak a gépből, és megindultak a repülőtéren az ügyeletes fülke felé, a pilóta, aki a sötétben Szerpilin mellett baktatott, megjegyezte:

— Rossz karban tartják a repülőteret... Hányszor mondtuk már nekik!

— Ha kifutottunk az időből, Rjazanyban kellett volna éjszakára leszállni — mondta az a tábori vadász, aki a leszálláskor nyugtatgatta magát: — De te mindig úgy sietsz, mint az őrült.

— Fél, hogy a felesége mással hál, ha ő nincs otthon — kontrázott a másik.

— Semmitől se félek — szólt a pilóta. — Még az ilyen magadfajta tökfejeket se félek vinni. Éjjel-nappal töröm magam miattatok, mert siettek, aztán meg szidtok.

— Sietünk, de nem a másvilágra — vágta rá a tábori vadász.

Az ügyeletes szobájában fullasztó meleg volt. Szerpilin, meggémberedett ujjait dörzsölgetve, megkérte a hadműveleti ügyeletest, telefonáljon a vezérkarra gépkocsiért.

— Nem olyan egyszerű az — felelte az ügyeletes, és felvette a kagylót. — Nem menne inkább velük? Az ő kocsijuk már itt van — és a tábori vadászok felé intett. — Ha a vezérkarba igyekszik, ők is éppen oda mennek.

— Nekem a Frunze Akadémia környékére kell mennem — szólt Szerpilin. — No, de mindegy.

Az autó sokáig robogott, és többször is elakadt, ahol az utat befújta a hó. A tábori vadászok kiszálltak és megtolták. Szer-

pilin nem szállt ki. Úgy összefagyott, hogy vacogott a foga; meg aztán azok ketten tagbaszakadt legények voltak.

Az utolsó félórában gyorsabban haladtak. A vadászok Szerpilin háta mögött ültek és beszélgettek: valami bajtársukról, aki mindig kivonja magát a szolgálat alól, s fél repülni; egy másikról, akit tegnapelőtt a Ladoga tó felett lelőttek, meg arról, hogy holnap vajon kell-e ismét repülniök.

Amikor a város központjába értek, Szerpilin megállíttatta az autót a metrónál; nem tartotta helyesnek, hogy a tábori vadászokat késleltesse a postával.

A metróban meleg volt, s elég sok utas, és ez meglepte. Negyvenkettő tavaszán, amikor utoljára járt Moszkvában, és metróra ült, ilyen késői órában jóval kevesebben voltak.

Körülötte beszélgettek, a háborúról is, meg egyébről is, de neki a szokatlansága folytán éppen az ragadta meg a figyelmét, amit nem a háborúról mondtak. Egy magas ember, kalapban, fagycsípte nagy piros fülekkel, aki a fogantyún lógott, és részegen hajolt az előtte ülő csinos nőhöz, csupa zagyvaságot fecsegett arról, hogy valami Kolpakov korántsem olyan atyaisten már, amilyennek kiadja magát, és ha ő, mármint az asszony, akarja, úgy mindenféle Kolpakov nélkül is elmehetnek holnap a melegházba, és vehetnek zöldhagymát meg sampinyion gombát — így mondta: „sampinyion". S az asszony, miközben hallgatta, bűntudatosan Szerpilinre nézett — és pillantásában, restelkedésében mégis benne volt a háború.

A tábornok mellett két asszony beszélgetett — Szerpilin félig elfordulva ült, és nem látta őket, csupán a hangjukból ítélte, hogy már nem fiatalok. Valami szerelőnőről folyt a szó, aki a gőzfűtés megjavításáért két kiló fekete kenyeret kér, és másfél kilóért hallani sem akar róla. Egyik asszony szidta, a másik viszont mentegette azzal, hogy annak is gyerekei vannak. És ebben a háborútól messze eső beszélgetésben, a „két kiló fekete kenyér"-ben, és abban, hogy nem szerelőről, hanem szerelőnőről beszélgettek — szintén benne volt a háború.

Szerpilin a metrótól gyalog ment hazáig. Szórakozottan lépkedett, és egyre jobban sietett. Legszívesebben futott volna, de már nem volt ereje hozzá.

A sötét lépcsőn felment a második emeletre, a szokott helyen kereste a csengőt, de nem találta, és ököllel dörömbölni kezdett. Egy ismeretlennek látszó nő nyitott ajtót.

Szerpilin mégkérdezte, ami éppen eszébe jutott „Ön az orvos?" — De nyomban látta, hogy nem az. Az asszonyon barhent-

pongyola volt, egyik kezével összefogta a mellén, a másikban pedig nyeles serpenyőt tartott: sült krumpli volt benne.

A tábornok még mindig nem értette, ki ez a nő, azt tudta csak, hogy nem orvos — és megindult a szobája ajtaja felé.

— Nincs ott! — kiáltott amaz, és kezében a serpenyővel Szerpilin után szaladt, s megragadta a bundája ujját, mintha nem engedhetné meg, hogy belépjen a szobájába. És ebből a hevességből Szerpilin rádöbbent: meghalt!... Elengedte az ajtókilincset, megfordult és az asszony szemébe nézett.

— Mikor? — csak ennyit kérdezett.

— Tegnap elvitték a kórházba — felelte az asszony.

Szerpilin leroskadt a fal mellett álló ládára; úgy érezte, nem ura magának, és reszkető ujjaival a bundája zsebébe nyúlt cigarettáért.

— Igazat mond?

— Persze — felelte az asszony. — Hát mit gondolt? — De a férfi szeméből rögtön kiolvasta a választ.— Nem, nem, ellenkezőleg. Tegnap jobban lett, azért úgy határoztak, hogy beviszik a kórházba, ott szakszerű ápolást kap, orvost, itt pedig csak egy nővér volt vele meg én... — Még mindig kezében tartotta a serpenyőt.

A konyhából kijött egy tizennégy éves forma fiú, és megállt mellette.

— Eredj, egyél — mondta az asszony, és odanyújtotta a serpenyőt.

A fiú a kabátja ujjával fogta meg a nyelét, és megindult vele abba a távolabbi helyiségbe, amely azelőtt Szerpilin dolgozószobája volt, most pedig ők lakták.

A tábornok csak akkor eszmélt rá, ki ez az asszony és ez a fiú: a társbérlőik voltak, akiknek harminchétben utalták ki a lakást, amikor őt lecsukták, Valentyina Jegorovnát pedig összébb költöztették; a három szobából csak egyet hagytak meg neki. A nevüket is tudta: Privalovéknak hívták őket. Ismerte az asszony férjét, Privalov őrnagyot, az Akadémián tanított, és most a fronton harcolt. Ismerte az asszonyt és a fiút is. Hat éve nem látta őket: ugyanebben az udvarban laktak, csak a másik lépcsőnél, egy kis szobában. De most, ha ki nem találja, hogy kik, nem ismert volna rájuk. Akkor, hat éve, a fiú még kisgyerek volt, anyja pedig fiatal asszony. Azóta nem látta őket: a háború kitörésekor távol voltak, később pedig biztonságosabb helyre települtek, a szobáikat lezárták. de két hónapja Valentyina Jegorovna megírta, hogy a társbérlői

visszatértek, és hogy igen jól megférnek az asszonnyal, Marija Alekszandrovnával, s a fiával, alighanem Griskának hívják...

— Melyik kórházban van? — kérdezte, néhány hosszú szippantás után.

— A Tyimirjazev Akadémia épületében. Ott is kórházat rendeztek be. Tudja, hol van?

— Tudom. Feküdtem ott — felelte Szerpilin. — A telefon működik?

— Működik.

A férfi a falon lógó készülékhez lépett. Előhúzta zsebéből a noteszét, és feltárcsázta Ivan Alekszejevics számát.

— Szerpilin vezérőrnagy.

— Hol van, tábornok elvtárs? — kérdezte az adjutáns. — Második napja várjuk. Hová küldjük az autót, melyik repülőtérről telefonál?

— A lakásomról.

— Azonnal indítom az autót.

— Írja fel a címet.

— Felesleges. Az altábornagy többször is meglátogatta az ön feleségét. A sofőr tudja a címet.

— A kórházba hajtok, aztán visszaküldöm a kocsit — mondta Szerpilin.

— Ne küldje vissza, tábornok elvtárs. Az altábornagy azt üzeni, rendelkezzék vele, amíg szüksége van rá. De azután telefonáljon, meghagyta, hogy okvetlenül hívja fel...

— Nem tudja, hogy van a feleségem? — kérdezte Szerpilin.

— Tizenhárom órakor az altábornagy parancsára felhívtam a kórházat, közölték, hogy az állapota változatlan. Azonnal telefonálok ismét.

— Nem kell — mondta a tábornok. Már nem akart másoktól hallani se jót, se rosszat, maga kívánt odamenni, és tulajdon szemével látni.

Letette a kagylót, és az asszonyhoz fordult:

— Bocsásson meg, Marija Alekszandrovna, nem ismertem meg mindjárt.

— Nem tesz semmit... — Az asszony szája sírásra görbült.

Szerpilin meglepetten nézett rá. Annyira érinti, hogy megváltozott, megöregedett, vagy pedig ő olyan durván adta értésére?

— Múlnak az évek, öregszem, már romlik az emlékezetem — jegyezte meg abban a hitben, hogy ezzel enyhíti tapintatlanságát.

De az asszony mintha nem is hallotta volna.

— Hogy van Valentyina Jegorovna? Mit mondanak?

— Azt mondják, változatlanul.

Szerpilin a cigarettájáról másikra gyújtott, és a szemével kereste, hova dobja a cigarettavéget.

— Dobja csak a földre, úgyis seperni fogok — mondta az asszony. — A mentők tegnap nagyon összetaposták, még nem volt erőm takarítani. — Az álla ismét megremegett, de most sem sírta el magát.

Szerpilin lenyomta a kilincset. De az ajtó nem nyílt ki.

— Nálam van a kulcsa — szólt az asszony. — De még nem csináltam rendet. Addig jöjjön be hozzánk.

Női ösztöne megsúgta, hogy most ne eressze be ezt az embert a szobába, ahonnan a feleségét elvitték, és ahol még minden olyan szétszórt, rendetlen — csak fokozná a fájdalmát. Minek az, amikor úgyis annyi megpróbáltatás vár rá.

— Hamarosan itt lesz a kocsi — szólt Szerpilin, az órájára pillantva. — Lemegyek.

— Legalább tíz percre jöjjön be, minek fagyoskodjék odalent?

A férfi arra gondolt, az a látszatja lehetne, mintha nem akarna belépni egykori dolgozószobájába. Azt felelte: „jó", és az ajtót kinyitva, előreengedte az asszonyt.

A fiú az asztalnál ült, kezébe támasztotta arcát, és a serpenyőből ette a krumplit. A szobában minden más volt: más tapéta, más bútorok, még a padló is más: linóleumos.

Lassan végignézett a falakon. Hat év előtt látta utoljára ezt a szobát, s minden felejthetetlenül az emlékezetébe vésődött: a kitárt szekrényajtók, a felborított és felfejtett dívány, az íróasztal, a kihúzott és földre dobált fiókokkal, s tetején halomban az írások, levelek, a padlón szétdobált könyvek — azokba is beletúrtak, hogy nem rejtett-e a lapok közé valamiféle iratot...

Szerpilin leült a fiú mellé az asztalhoz. A szemközti falon megpillantotta Privalov fényképét — új felvétel volt, a háborúban készült, ezredesi egyenruhában ábrázolta, két Vörös Zászló Renddel a mellén, ezek akkor, a háború előtt, még nem voltak meg —, és saját nyomasztó gondolataiból kiszakadva, derűsen a fiú vállára tette kezét:

— Látod, anyádat és téged nem ismertelek meg, de az édesapádat nyomban: Ivan Tyerentyevics cseppet sem változott... — Ezt már az asszonyhoz fordulva tette hozzá, és csak ekkor olvasta le az arcáról, hogy mi történt — ez az arc most egészen eltorzult az utolsó reménytelen erőlködéstől, hogy a sí-

rást visszafojtsa. Az asszony féloldalt egy székre roskadt, két karját széttárva az asztalra borult, és zokogásban tört ki.

A fiú kiszabadította vállát Szerpilin rajtafelejtett keze alól, és vértelen ajkát harapdálva, fel-alá járkált a szobában.

Szerpilin az első pillanatban mondani, tenni akart valamit, talán megérinteni az asszony vállát, de szeme a gyerek pillantásával találkozott, és kiolvasta belőle a figyelmeztetést: „Kérem, ne csináljon semmit, csak rosszabb lenne. Ha már úgyis kimondta, inkább ne szóljon többet!..."

Hallgatott és nézte az elhunyt Privalov ezredes képét, amely éppen vele szemben volt. A fiú fel-alá járkált a szobában, az asszony pedig ült és sírt.

Kisvártatva felemelte fejét, és odaszólt a fiúnak:

— Hozd ide a zsebkendőmet a párnám alól!

A fiú odament a széles hitvesi ágyhoz — valamikor Szerpilin íróasztala állt a helyén —, kivette a párna alól a zsebkendőt, és odaadta az anyjának. Az asszony megtörülte az arcát, állát és könnyben úszó két szemét.

— Hát így — mondta, a zsebkendőt gyűrködve. — Elfoglaltuk Velikije Lukit... — Hangja megremegett.

— Anya! — csattant fel a fiú. Egész idő alatt most szólalt meg először.

— Ne félj, nem fogok... Amikor tegnap este meghallottam a jelentést, hogy elfoglaltuk, úgy sírtam... nem bírtam abbahagyni. Azt hittem, hisztériás rohamot kapok. Ott esett el, hétfőn. Az ő hadosztálya foglalta vissza. Toropecben temették el, a téren. Toropecet is az ő hadteste szabadította fel. Autót küldtek értem a temetésre. Ő is velem volt — fejével a gyerek felé intett. — Nem akartam elvinni, de követelte. Novemberben Lenin-renddel tüntették ki a férjemet, azt írta: megkérem, hogy Moszkvában vehessem át, kihasználom az alkalmat, hogy lássuk egymást. — Mélyet sóhajtott. — Haj, minek is beszéljek róla, minek? Inkább a maga feleségéről... Nem, nem, elmondom — egy kézmozdulattal elhallgattatta Szerpilint, aki azt akarta mondani, hogy úgyis mindjárt odamegy, és mindent megtud. — Menj ki — fordult szigorúan a fiához. — Felesleges ezt hallanod, eredj át a másik szobába!

Tekintetével kísérte a fiát, megvárta, amíg az ajtó becsukódik, majd Szerpilinhez fordult, és így szólt:

— A fia, Vagyim, péntek este betoppant. Biztosan a frontról jött. Ő nem várta, sohasem beszélt nekem róla, és én nem kérdeztem.

„Jól tette, hogy nem kérdezte" — mondta neki Szerpilin szeme.

— Én nyitottam neki ajtót. Bement az anyjához, beszélni kezdett, Valentyina Jegorovna meg úgy rákiabált!... Én bementem a szobámba, hogy ne halljam. De mégis hallottam. Aztán becsapódott az előszobaajtó. A fia elment. Később benéztem a feleségéhez. Aggódtam. Tudtam, hogy rossz a szíve. Megkérdeztem, nincs-e valamire szüksége. Azt felelte, hogy nincs. Akkor visszavonultam a magam bánatával. Csak előző nap jöttem meg a temetésről. Reggel bekopogok hozzá, hogy elkérjem a teáskannát. Nem válaszol. Benyitok: hát ott fekszik a padlón, rohamában leesett az ágyról, és eszméletlenül hever. Kissé nekiütődött az asztallábnak, itt... — Marija Alekszandrovna a saját halántékán mutatta, hogy hol ütötte meg magát, és Szerpilin összerázkódott a mozdulatától. — Visszafektettem az ágyra, ide-oda telefonáltam orvosért, míg végre találtam, attól féltem, hogy meghal. Aztán jöttek, és injekciót adtak neki. Kicsit magához tért. Nappal Vagyim is eljött, de már nem engedtem be. A lépcsőházban mondtam el neki, mi történt. Azt felelte, minden orvost mozgósít. És csakugyan, hamarosan itt voltak az orvosok, ügyeletet szerveztek, majd az altábornagy is eljött...

Szerpilin felállt. Az ablakon behallatszott az autó tülkölése.

— Itt van a kocsi — mondta.

— De hát mi baja van a fiával? — kérdezte Marija Alekszandrovna. Ott állt Szerpilin előtt, az előszobában, amíg a tábornok a ládán ülve leráncigálta nemezcsizmáját, és a szekrényből elővett hideg bőrcsizmát húzta fel. Hangjában nem volt csodálkozás, csak döbbenet az idegen és érthetetlen bánat láttán.

A férfi nem válaszolt. Szótlanul felhúzta a csizmát, az asszonyra nézett, majd szótlanul belebújt a bundájába, s feltette füles sapkáját.

— Ma aligha jövök vissza — mondta.

A kérdés, amire Szerpilin nem válaszolt, hosszú évek során eldönthetetlenül ott lappangott a felesége életében, két év óta pedig már az ő életében is.

Szerpilin harminchétben látta utoljára a fiát, amikor a páncélos és harckocsizó iskola elvégzése után kikísérte a vonatra, amely Vagyimot új szolgálati helyére vitte, a Bajkálon-túli vidékre. Ezután néhány levél jött tőle: megírta, hogyan rendez-

kedett be, milyen a szolgálata, s hogy készül a Komszomolból a pártba lépni. Legutolsó levele az ő letartóztatását megelőző napon érkezett. Ezután négy évig, amíg a táborból vissza nem tért, semmit sem tudott a fiáról.

Kezdetben, amikor a börtönből a táborba került, és megengedték a levelezést, kétszer is betett a feleségének írt levélbe egy levélkét a fia számára. De az asszony egy szót sem válaszolt a fiáról, ezért azt hitte, hogy Vagyimot is letartóztatták. Ez könnyen elképzelhető volt akkoriban.

Majd egy másik táborba került, ahol tilos volt a levelezés. Ismét bezárult az ajtó, amely a régi életétől elválasztotta.

Június 22-én kora reggel érkezett vissza Moszkvába. Már folyt a háború, de még sem ők, sem akik a vonatot várták, nem tudtak róla. Amikor a vonat a Jaroszlavli-pályaudvarra berobogott, már a lépcsőről megpillantotta a tömegben a felesége arcát: az asszony megkapta a táviratot és várta. A fia nem volt mellette.

— Vagyim hol van? — kérdezte Szerpilin, amikor megölelte a szótlanul sírdogáló Valentyina Jegorovnát. Reménykedett, hogy azt hallja: „szolgálatban", és nem azt, hogy „ül".

— Nincs — felelte Valentyina Jegorovna furcsa, fojtott hangon, és erőlködve felnézett rá. A szeméből és ebből a furcsa hangból férje megértette, hogy a fiú nem halt meg. Aki meghal, arról nem ilyen különös hangon beszélnek.

— Él, él — mondta Valentyina Jegorovna, még mindig a szemébe nézve. — Majd otthon beszélünk róla.

Otthon beszéltek. És a kiszabadulás boldogsága ellenére, a viszontlátás öröme, az egymás iránti szeretet fellángolása ellenére, a néhány óra múlva lesújtó első háborús hír és az első őrjítő kérdés ellenére: „kiengednek-e a frontra?" — ez a fiukról szóló beszélgetés örökre az emlékezetébe véződött.

1937 májusában Szerpilin hadnagy megtagadta apját, a nép ellenségét, Szerpilin volt dandárparancsnokot, és ezt jelentette a parancsnokságnak, majd levelet tétetett közzé a körzeti újságban. Megírta — mintha csak akkor tudta volna meg — azt, ami sohasem volt titok a családjukban. Jelentésében rámutatott, hogy, amint kiderült, igazi édesatyja Vaszilij Jakovlevics Tolsztyikov volt, a polgárháború hőse, aki Caricinnél esett el, Szerpilin pedig, aki később a nép ellenségévé vált, és akihez édesanyja másodszor feleségül ment, ötéves korában fogadta őt fiává. Mivel nem kívánta továbbra is a nép ellenségének nevét viselni, kérte, adják vissza édesapja dicső emlékezetű nevét.

Kérését teljesítették, és amikor Valentyina Jegorovna, aki még semmit sem tudott erről, elküldte neki Szerpilin sorait, írásban követelte, hogy anyja ne levelezzen többé az ő volt apjával, A levelet így írta alá: Vagyim. A borítékon pedig feladóként ez állt: Tolsztyikov Vagyim Vasziljevics. Az asszony az első pillanatban el sem tudta képzelni, hogy ez mit jelent. Ez volt a vég: az előzményekről, a jelentésről és az újságnak írt levélről az asszony csak később értesült egy barátnőjétől, aki a Távol-Keletről érkezett.

Nem válaszolt a fiának, és Szerpilinnek sem válaszolt semmit, amikor a fiáról kérdezősködött. Nem tudta megbocsátani fia szavait: „volt apám". Ezt az árulást azzal az emberrel szemben, aki ötéves kora óta, egész életében, többet tett érte, mint a környezetükben levő édesapák bármelyike, sőt túlságosan is sokat tett! És akármennyit mondogatták is később, hogy „most ilyen idők járnak", hogy ez kényszerűség, s a fia bizonyára azért írta neki ezt a levelet, hogy az illetékesek is elolvassák — mindezek a mentegetések már nem indíthatták meg a szívét. Szerpilin csak Fegya maradt a számára, Fjodor Fjodorovics Szerpilin, a legjobb, legnemesebb és legbecsületesebb ember a világon, akármi történt is vele, akármit beszéltek is róla, és akármire ítélték is el. És ő most már valóban *volt* anyja volt a volt fiának, mérhetetlenül bűnösnek érezte magát Szerpilinnel szemben, amiért a fiú, az ő fia, már nem az övé többé, és mert az ő fia ilyen. Gyötrődött, mert nem bírta kivetni emlékezetéből a kisgyerekkori képét — azt, akivé az utóbbi években lett, kivetette, de a kisgyereket nem bírta. Mintha két teljesen különböző lény lett volna: az a fiú, aki valamikor gyermek volt, és az, aki most valahol a Távol-Keleten él.

A Szerpilin letartóztatását követő évben — férje születésenapján, amelyről az asszony azt hitte, hogy őrajta kívül senki sem emlékszik rá — váratlanul megjelent nála Ivan Alekszejevics, eljött meglátogatni, és pénzt hozott neki. Úgy jött el, hogy még a felesége sem sejtette, nehogy kifecsegje. Azon az estén Valentyina Jegorovna, aki mindenről tudott, ami körülötte történik, tudta, mennyi üres, lepecsételt lakás áll a katonai épületekben, és hogy mit jelent ilyen időben eljönni hozzá, sóhajtva mondta: „Bizony, Ványa, ha hiszed, ha nem, százszor könnyebb volna elviselnem, ha Vagyim szenvedne, és nem tagadta volna meg Fegyát — ha kidobták volna is a hadseregből, kitelepítették volna, valahol vidéken dolgoznék, napszámoskodna: én ellaknék vele sárkunyhóban is, tengődnék száraz

kenyéren. Ilyen árat kell fizetnie, hogy a hadseregben maradjon? Miért ilyenek ott? És kinek kellenek az ilyenek?... Az asszonyok azzal vigasztalnak, hogy nemcsak az én fiam, mind ilyen most. Hazudnak, az ostobák! Ha mind ilyenek volnának, megölném magamat!"

Akkoriban már lassan-lassan enyhült valamicskét a helyzet a letartóztatások körül, és Iván Alekszejevics azt felelte, hogy minden tisztázódik még és helyrebillen, a családi helyzetük is jóra fordul, és majd ő is el akarja felejteni a fia bűnét.

„Akarnám, ez igaz — válaszolta erélyesen Valentyina Jegorovna —, de vajon lehet-e?... Nem, nem lehet. Nem felejtem el neked, hogy ma eljöttél, és neki sem felejtem el, hogy Fegyát meggyalázta, és azóta is úgy gondol rá, mint egy halottra. Minden megváltozhat, de én nem változom meg irányában, nem bírok."

És valóban. Nem bírt, és nem is akart; és ez a kettő lassacskán egyetlen érzéssé olvadt. És ebbe az érzésbe, amely kősziklaként nehezedett lelkére, hasztalanul próbált a fia néhányszor bekopogtatni.

Első ízben harminckilencben kopogtatott, amikor a katonák közül egyeseket szabadon engedtek. Szabadságra jött Moszkvába; a társbérlőnő nyitott ajtót, s a fiú úgy, ahogy volt, köpenyben, a bőröndjével bement egyenest anyja szobájába.

„Szállodában nem kapott szobát?" — gondolta az asszony megvetéssel, noha fia látása erősen felkavarta.

Nem is szólt hozzá egy árva szót sem. Csak hallgatott, amíg a fia a szobában volt. Vagyim egyik sarokból a másikba ment, hol leült, hol felkelt, hol megpróbált úgy beszélni, mintha mi sem történt volna, majd előbb csak célzásokkal, aztán nyíltan bocsánatot kért... Ő pedig csak ült és hallgatott, és várta, hogy elmenjen.

A fiú végre odament hozzá, melléje ült, átkarolta a vállát — de ahogy a szemébe nézett, hirtelen hátrahőkölt és talpra ugrott. Megértette: még egy pillanat, és anyja arcul üti. Ki tudja, ha nem ugrik el, ha nem ül át ijedten a másik székre, ha tovább nézi szemrebbenés nélkül, és örömmel fogadja az ütést, mint a bocsánat jelét — ki tudja, hátha mégis van határa az emberi erőnek, és talán átszakadt volna az a kőgát, amely az anyja szívét körülzárta, és fájdalmasan magasodott a mellében...

De ő ijedten átült, és az anyja tovább hallgatott, amíg csak Vagyim el nem ment a bőröndjével együtt.

Másodszor röviddel a háború előtt adott életjelt: levelet írt,

hogy megházasodott, és kislánya született. Fényképeket is küldött a levélben. Felajánlotta, hogy megküldi az útiköltséget, hívta, hogy látogassa meg őket, és nézze meg az unokáját. Valentyina Jegorovna elolvasta a levelet, és nem válaszolt.

Most kopogtatott harmadszor...

„Honnan került Moszkvába? A Távol-Keletről vagy a frontról?" — tűnődött Szerpilin, miközben a kórházba hajtatott, a Tyimirjazev körzetbe. Szerette volna hinni, hogy ha Vagyim nem esik át a tűzkeresztségen, nem mer az anyja szeme elé kerülni. „De hát miért hatott úgy rá a fia látása? Mi történt? Csak eszméleténél lenne" — fohászkodott magában, amint a kocsiból kiszállt, és felfelé indult a lépcsőn. Elkészült bármiféle tilalomra: hogy nem beszél, nem izgatja, nem kérdez. Csak meghallja a hangját, még ha suttogón is! És érezze, hogy a felesége is látja őt. „Hiszen azt mondták, tegnap jobban lett, és hogy ma változatlan az állapota..." — És minél tovább ment a hosszú kórházi folyosón, annál hevesebben vert a szíve a reménységtől.

De az osztályos orvosnő — nagyon magas, hajlott hátú asszony, elfáradt tevére emlékeztető — nem engedte mindjárt a feleségéhez, hanem behívta magához a kis szobába, ahol asztal, szék meg egy viaszosvászonnal bevont priccs állt.

— Üljön le.

Szerpilin leült a priccs hideg vásznára, és érezte, hogy ezután már csak nagyon rossz következhet.

— Úgy gondolom, tábornok elvtárs, nyíltan beszélhetünk.

Szerpilin bólintott, és újra azt gondolta, hogy nagyon rosszul áll minden.

Az orvosnő ezt másként mondta el, a saját szavaival.

Azzal kezdte, hogy a felesége most úgysincs magánál, ezért nem számít az a néhány perc, amit még itt, a szobájában tölt.

— A betegség lefolyásából ítélve, ez már a harmadik infarktusa. Lehetséges, hogy mikroinfarktusok is voltak. Olyan ember, aki nem törődik magával, esetleg nem is tulajdonít jelentőséget az ilyeneknek.

— Ő... — kezdte Szerpilin, és elhallgatott.

Az orvosnő tovább magyarázta, hogy ez a harmadik infarktus, és nagyon súlyos eset. Tegnap a beteg állapota meglehetősen javult, és az orvosok, akik a lakásáról a kórházba hozták, már bizakodni kezdtek... Az osztályos orvosnő hangjában bosszúság csengett. De már este a beteg állapota ismét roszszabbra fordult. Azt hitték, mindjárt vége; ma reggel konzílium volt, a professzor megvizsgálta a beteget, és megállapí-

totta, hogy nincs segítség, a halál már csak idő kérdése. Ő, az osztályos orvos, sajnos, ugyanezen a véleményen van.

— A beteg nagyon gyenge, és ma csak egyszer tért magához, délután öt óra felé. Megkérdezte az ügyeletes nővértől: nem jött-e meg az ura?

„Tizenhét óra felé — gondolta Szerpilin —, éppen amikor Mjacsikovában repülőgépre szálltam."

— Hát ez a helyzet — mondta az orvosnő, és az asztalra tette két nagy, tisztára mosott, közönyös kezét. Arca részvevő volt, a keze azonban közönyös, talán mert már semmit sem tehetett.

Szerpilin mozdulatlanul hallgatta mindezt; hideg tenyerével a priccs hideg viaszosvásznára támaszkodott. Amikor végighallgatta, egy szót sem felelt, és nem is kérdezett, mert nem volt mit kérdeznie. Meg aztán ez a komoly, nyugodt asszony is úgy beszélt vele, mint olyan emberrel, aki nem fog kérdezősködni, és felesleges szavakat ejteni.

— Megyek — mondta a tábornok felállva.

Amikor az orvosnővel már a folyosón haladtak, hirtelen megtorpant és megkérdezte:

— Szóval, semmi remény?

Az asszony is megállt, ránézett a haloványkék folyosólámpa fényében, és bizonyára ismét abban a tudatban, hogy ennek az embernek nem kell és nem szabad hazudnia, kimondta az igazságot:

— Semmi.

Szerpilin a szokottnál is jobban meggörnyedt, és továbbindult a folyosón, de a fordulónál az orvosnő megállította.

— Az elkülönítők balra vannak, ott fekszik.

A férfi nem értette, mit jelent ez a szó: „elkülönítő", és hogy miért van ott a felesége; csak amikor gondolatban nagy nehezen elszakadt attól, ami a legfontosabb volt, akkor jutott eszébe, hogy az elkülönítők szűk kis szobák, amelyekben csak egy-egy beteg fekszik.

A helyiségben, a széles ablakpárkányon, asztalilámpa égett. Egy ápolónővér ült mellette, és mélyen a lapok fölé hajolva könyvet olvasott. Az egész ablakpárkány kendővel volt leterítve, és csillogó kis nikkeldobozok sorakoztak rajta. „Fecskendők" — gondolta Szerpilin. Ez volt az első, ami belépésekor szemébe ötlött.

A feleségét csak akkor pillantotta meg, amikor az ajtótól balra álló ágyra nézett. Az ágyat a támlájára akasztott lepedővel árnyékolták be; Valentyina Jegorovna arca homályban

volt, és Szerpilin nem láthatta mindjárt, mennyire megváltozott ez az arc. Egy lépést tett feléje, de eszébe jutott, hogy a felesége önkívületben van, és így nem ment oda az ágy fejéhez, hanem a lábánál állt meg, erősen az ágy végébe kapaszkodva, mintha vissza akarná tartani magát valami ostobaságtól. Ott állt, az ágy végébe kapaszkodva, mint egy korlát vagy rács mögött, amelyen csak a pillantásának szabad áthatolnia, és le nem vette szemét előtte fekvő feleségéről.

A fél év alatt, amióta nem látta, az asszony haja még jobban megőszült. Bal halántékán, ott, ahol estében az asztal lábába ütötte magát, kék folt sötétlett. Két keze a takarón feküdt kinyújtva, és lesoványodott arcán az elidegenedés kifejezése ült. Szerpilin nemegyszer látta már ezt a kifejezést olyan emberek arcán, akik nem hirtelen halnak meg, hanem néhány napjuk van rá, hogy felkészüljenek a halálra. Így halt meg tizennyolcban a karjai között, üszkösödés következtében, a kozákok által összekaszabolt Vaszja Tolsztyikov ezredkomisszár; haldokolva azt kérte, hogy írjon az özvegyének Penzába. Ő írt, és később, a polgárháború után, el is utazott hozzá. Most pedig ő haldoklik, az asszony, aki huszonkét évig volt a felesége. Szemét szorosan lecsukta, és Szerpilin feszülten leste, hogy még lélegzik-e. Végre meghallotta a halk pihegést, és lehunyta a figyelésben elfáradt szemét. Amikor felnyitotta, az asszony szeme is nyitva volt, és úgy látta: ránéz.

— Valja — kiáltotta Szerpilin, s az ágyat megkerülve, az ágy fejéhez lépett. De az ápolónő felugrott a székéről és megállította.

— Nincs magánál, ez így szokott lenni, hol kinyílik a szeme, hol lecsukódik.

De a férfi nem hitt neki, és ismét szólította:

— Valja!

Csak amikor látta, hogy az asszonynak egy arcizma sem rándul, és nyitott szeme nem őt figyeli, hanem elnéz mellette a sarokba — akkor értette meg, hogy a nővérnek igaza van.

De a nővér azt hitte, hogy még mindig nem érti, és nem hiszi, és továbbra is fogta a karját, magyarázva neki, hogy jobb, ha nem érinti meg a beteget, mert annak most a legkisebb mozdulat is árthat, hogy úgyis önkívületben van, semmit sem hall, és ha magához tér, azt nyomban észre lehet venni: akkor megmozdítja az ajkát, és suttogni kezd, mint ahogyan három órával ezelőtt suttogott, amikor egymás után többször megkérdezte: „Nem jött meg?"

— Helyes, eresszen el, nem vagyok gyerek — szólt Szerpilin —, semmi rosszat nem csinálok.

Elhúzódott az ágy fejétől, és megint ott állt az ágy végébe kapaszkodva.

Most, amikor a felesége szeme nyitva volt, még nehezebben tudta elképzelni, hogy semmit sem érzékel, és nem látja őt.

Állt, és várta, hogy az asszony magához térjen. És ha feszült várakozása erejét valami más hatóerővé lehetett volna változtatni, ez az erő talán nemcsak az élőt téríti eszméletre, hanem még a halottat is feltámasztotta volna.

Mit jelentett neki ez a szeme láttára haldokló asszony? Mit jelentett az életében? A kívülálló talán úgy láthatta, hogy nem is olyan sokat, mert ott volt a szolgálat, a háború, és a fél életüket különváltan töltötték. De ez csak látszat volt, ő tudta, hogy mi jelentett neki!

Ez az asszony az egész életét neki áldozta, most pedig meghal, és ő életben marad. És el sem tudja képzelni, nemcsak hogy kivel vagy mivel pótolhatná, hanem azt sem, hogy az élet valaha is rákényszeríthetne efféle gondolatot.

De még akkor sem kezdheti újra az életet, amit együtt töltöttek, és nem mondhatja másnak azt, amit csak neki mondott, és nem hallhatja mástól azt, amit tőle hallott egy közös életen át. Ha valaha is megpróbálja pótolni őt valakivel, az annyi lesz, mint az addigi életét pótolni egy másikkal, egy más ember életével.

Maga sem tudta, meddig állt így, reménykedve, hogy a felesége magához tér. Ami ritkán fordult elő vele: teljesen elvesztette az időérzékét. Egyszer álltában elszunnyadt és megingott, hogy csaknem elesett. A nővér széket hozott neki, az ágy fejéhez akarta állítani, de ő áttette az ágy lábához. Leült, tovább várt, és a feleségét nézte.

Egy ízben az asszony halkan hörögni kezdett, és a feje megrándult a párnán, aztán mozdulatlanná merevedett. Szerpilin azt hitte, meghalt. Felugrott, odalépett hozzá, nyitott, nem-látó szeme fölé hajolt. De az asszony még lélegzett, nagyon-nagyon gyengén, de lélegzett.

A nővér, szintén abban a hitben, hogy itt a halál pillanata, orvosért szaladt, és az osztályos orvosnővel tért vissza. Szerpilin elhúzódott; az orvosnő kitapintotta a pulzust, meghallgatta a beteg lélegzését, és azt mondta: nem, még minden változatlan.

— Talán hazamehetne; alszik egy keveset, és kora reggel visszajön — tanácsolta az orvosnő. — Ne aggódjék, ma éjsza-

ka én vagyok ügyeletes — tette hozzá, mintha ez bármit is változtathatna.

De Szerpilin csak megrázta a fejét, és visszaült a székre.

— Így van ez — folytatta az orvosnő, és megnyugtatóan vállára tette a kezét. — Mi magunk sem tudjuk pontosan, hogy mikor... — Szerpilin megértette, amit mondani akart.

— Tegnap a fia egész éjjel itt virrasztott a folyosón. Még priccset is vittünk oda neki, mert nem akart a szobában lenni. Azt hittük, még az éjjel mindennek vége lesz, és meg is mondtuk neki. És látja... Lehet, hogy még egy éjszakát megér, és ön már kifogy az erőből...

De Szerpilin ismét csak a fejét rázta. Lehet, hogy mindez így okos és helyes, de ő nem bír eltávozni onnan.

Egy bizonyos idő múlva két nővér jelent meg az ajtóban, be akarták hozni azt a viaszosvászon priccset, amelyiken Szerpilin az orvosnő szobájában ült.

Ő halkan, de erélyesen visszautasította. A nők belátták, hogy úgysem fekszik le, és visszavitték a priccset.

Majd egy idő múlva — nem tudta, mennyi telhetett el közben — bejött egy másik ápolónő, és kérték, hogy menjen ki.

Kiment, és egy ideig a folyosón állt, homlokát a hideg ablaküveghez szorítva, amíg azok tettek-vettek odabent a szobában. Később beengedték. Bement, és leült az előbbi helyére. A felesége ugyanúgy pihent, mint azelőtt, csak most le volt hunyva a szeme. Amíg nyitott szemmel feküdt, Szerpilin úgy érezte, nem szabad a jelenlétében beszélni, de most megtudakolta a nővértől, mikor ment el a fia és hová.

— Reggel. Azt mondta, huszonnégy órás szolgálata van, azután visszajön.

„Moszkvában szolgál" — gondolta Szerpilin. És megkérdezte:

— A szobába nem ment be?

A nővér a fejét rázta.

— Csak kinyitotta az ajtót és benézegetett.

A tábornok megértette, a nővér azonban nagyon csodálkozott rajta. Az éjszaka folyamán többször is mondta a századosnak, hogy ne a folyosón üljön, hanem odabent a szobában, annál is inkább, mert a folyosón hideg volt. De sehogy sem akart bemenni, s a nővér azt hitte, hogy a halál látásától fél. Férfiaknál előfordul az ilyesmi.

— Régen dolgozik a kórházban? — kérdezte Szerpilin a nővért.

— Harmincöt éve... És három évet kórházvonaton dolgoztam, az előző háborúban.

— Hány éves?
— Ötvenhat leszek.
Szerpilin csodálkozott: fiatalabbnak nézte.
— Van férje? — kérdezte, és várta a feleletet: igen, van. Mert ha az asszony ötvenhat éves lesz, akkor az urát, a korára való tekintettel, nem hívhatták be.
— Volt — felelte a nővér. — Népfelkelőként esett el.
— Hány éves volt? — tudakolta Szerpilin.
— Hatvanegyedikben járt.
— Mi volt?
— Régi kommunista — felelte a nővér. Úgy mondta ezt, mintha egyszerre akarna megfelelni minden hozzá intézett és intézendő kérdésre. Sóhajtva elhallgatott, aztán ismét sóhajtott egyet. — Először értesítettek, hogy nyomtalanul eltűnt. Később a bajtársai tanúsították, hogy elesett. — Ez úgy hangzott, mintha az első hír lett volna a lesújtóbb.
És akármilyen furcsa, Szerpilin érezte, hogy valóban így van. Ha elesett, tisztelet az emlékének. De ha nyomtalanul eltűnt — miért „nyomtalanul", mit jelent ez a szó? Mintha valaki azt javasolná ezeknek a katonáknak, hogy hagyjanak nyomot maguk után, de ők nem akarnak, s mintha haláluk előtt ki kellene választaniok a helyet és az időt, hogy mindenki lássa, mikor elesnek.
Szerpilin nagy akaraterővel leküzdötte dühét, amely már régen, negyvenegy óta benne rejlett, mint tőzeg a talajban.
„Elesett, elesett... megint elesett — gondolta, az ápolónőre nézve. — Egyebet se hallani, mint elesett." Már lassan elfelejti az ember, hogy nem bombától, és nem aknától vagy puskagolyótól, hanem csak úgy betegségben is meg lehet halni. Ő maga is megfeledkezett róla. És most itt ül, és megint ráébred, hogy így is lehet, és hogy ez még iszonytatóbb, ha egyáltalán lehet különbséget tenni halál és halál között.
Hajnal felé járt már, amikor elaludt; fejét a felesége paplannal letakart lábához hajtva, mély álomba merült. Elbágyasztotta a két álmatlan éjszaka, és az az álmosító, egyforma, feszült figyelem, amellyel hosszú órákon át a felesége arcát nézte. Nem hallotta az utolsó rövid sóhajt, amellyel Valentyina Jegorovna kilehelte lelkét, csendesen, moccanás nélkül, anélkül, hogy a szemét kinyitotta volna.
A nővér sem vette észre mindjárt, hogy a halál bekövetkezett. Amikor odalépett a haldoklóhoz, még lélegzett. Aztán ő is elszunnyadt, és félóráig vagy még tovább, nem nézett feléje...

— Meghalt — mondta a nővér, Szerpilin vállát megérintve, majd kiment, és magára hagyta a halottat.

Szerpilin az ágy fejéhez lépett, lehajolt és megcsókolta felesége lehunyt, hideg szemét. Lehunyt szemmel halt meg az asszony, talán hogy ezzel is megkönnyítse számára a fájdalom elviselését.

Majd a férfi letérdelt a padlóra, az ágy mellé, kopaszodó ősz fejét az asszony hideg vállára hajtotta, és elsírta magát. Jó, hogy senki sem látta ebben a pillanatban...

Amikor az ápolónő az osztályos orvosnővel visszatért, Szerpilin háttal állt nekik, az ablaknál, amely mögött már világosodott, és hosszú ujjaival ingzubbonya ráncait igazgatta az öve alá. Az ajtónyikorgásra megfordult, szárazon köhécselt, mintha a torkát köszörülné, és megkérdezte, megengedi-e kórházi szabályzat, hogy még aznap eltemesse a feleségét. Szeretné elintézni, amíg ott van, mert holnap már vissza kell repülnie a frontra.

Az orvosnő örült ennek a nyugodt hangnak; nem szenvedhette, ha férfiak sírnak előtte.

— Mindent megteszünk, ami módunkban áll — felelte. — Talán sikerül elintézni, ha nem ragaszkodik a boncoláshoz.

Szerpilin kissé élesen felelte, hogy semmihez sem ragaszkodik. Érezte, hogy sírás fojtogatja, és az ajtó felé indult.

— Hova megy? — kérdezte az orvosnő.

— Kint leszek a folyosón.

Vagy negyven percig járkált a folyosón, de talán ötvenig is, ennyi időre volt szüksége, hogy magához térjen, és megérezze: már nem fogja többé fojtogatni a sírás. Legalábbis itt, a kórházban, az emberek előtt nem.

Ezalatt kétszer is elment mellette az osztályos orvosnő. Másodszor valami papír volt a kezében, talán a halotti bizonylat, és közölte, hogy hamarosan elintézik a formaságokat.

Szerpilin szótlanul bólintott.

Majd az ápolónő jött oda hozzá és megkérdezte:

— Hazaviszi?

A tábornok nemet intett.

— Szóval idehozza a koporsót?

Szerpilin bólintott, bár nem tudta, hogy ezt hogyan kell csinálni, hova menjen, és honnan hozzon koporsót.

— Akkor — szólt a nővér — egyelőre levitetjük a...

Azt akarta mondani: „hullaházba", de nem fejezte be.

— Mikor? — kérdezte Szerpilin.

— Most mindjárt. Bemegy még hozzá? Ha be akar menni, tessék, azután már levisszük.

Szerpilin kinyitotta az ajtót és bement. Odabent már teljesen világos volt, és nagyon hideg. A nyitott szellőztető ablakon át tiszta, metsző hideg levegő áradt be.

A felesége ott feküdt az ágyon, derékig letakarva, keze a mellére kulcsolva. A tábornok az első pillanatban összerezzent: mintha sebesültet látna. Azért rémlett így, mert a halott állát tiszta pólyával felkötötték, mint egy sebesültnek.

— Kendővel szoktuk felkötni — hallotta háta mögött a nővér hangját —, de most pólyát használtam, mert a kendőket már leadtuk. Így mentegetőzött a szabálytalanságért. A férfi pedig csak nézett, és nem tudta megszokni ezt az új, halott arcot, a felkötött állat, ezt a bepólyált fejet...

Így állt percekig a világos, hideg halottas szobában, hátával az ajtófélfának támaszkodva.

Majd érezte, hogy valaki hátulról megérinti a vállát, és félrehúzódott; azt hitte, a nővér akar bejönni. Csak mikor megfordult, akkor látta, hogy nem a nővér jött, hanem a fia. Ott állt, és szótlanul sírt. Megöregedett arcán patakzottak a könnyek. Szerpilin most már nem zárta el az utat, de ő még mindig a küszöbön állt, mintha nem volna szabad abba a szobába belépnie.

— No, mit állsz, menj be — mondta az apja.

Vagyim beszaladt mellette az ágyhoz, amelyen az anyja feküdt, de Szerpilin nem nézte tovább, mit csinál ott, abban a szobában — kiment a folyosóra.

Hatodik fejezet

Az osztályos orvosnő, amikor a tábornok belépett hozzá, kérte, hogy foglaljon helyet.

— Mindjárt visszajön a nővér; elment, hogy a bizonylatot lepecsételtesse, és ráírassa a számot.

Az éjszakai virrasztás után az orvosnő még inkább fáradt tevéhez hasonlított. Görnyedten ült, és a kórleírást tanulmányozta. Majd egy kockacukrot vett ki az asztalfiókból, egy kis üvegből néhány cseppet csöppentett rá és bekapta.

— Látom, kijutott magának — jegyezte meg Szerpilin.

Bejött a nővér az írással, és mögötte Vagyim.

Akármi történt is, Szerpilin nem tudott leszokni róla, hogy gondolatban a fiának nevezze. Még most sem.

— Tessék — mondta az orvosnő; kivette a nővér kezéből a bizonylatot, és a tábornok felé nyújtotta. — Bármikor elviheti, mihelyt a dolgokat elintézte.

— Két órára minden kész lesz — szólt Szerpilin fia. — Most az anyakönyvi hivatalba megyek, aztán a koporsóért, aztán a temetőbe... Kettőre itt leszek az autóval és a koporsóval. Úgy tudom, ma akarod eltemetni — fordult kérdőn az apjához.

Szerpilin bólintott.

— Hátha nem intézik el olyan gyorsan — aggályoskodott az orvosnő, de a fiú meggyőződéssel bólintott: „Megcsinálják."

Erélyesen, hangosan beszélt, mint aki mindent tud és elintéz; a szeme vörös volt és duzzadt a könnyektől.

— Csak mielőbb hozzon el mindent, tábornok elvtárs, hogy felöltöztessük — szólt az ápolónő. — A nővérek megcsinálják, iparkodnak, de idő kell hozzá. Legjobb, ha most mindjárt elintézi.

— Elhozzuk, mindent elhozunk — felelte rá gyorsan a fiú.

Sietett; talán meg akarta kímélni az apját mindezektől a gondoktól, és Szerpilin engedelmeskedett neki, elsőnek lépett ki az orvosnő szobájából.

— Várj — szólt, amikor a folyosón mentek —, mindjárt jövök, autót hívok.

— Az enyém itt áll — felelte a fia. — Most hazamegyünk a holmikért, ugye?

Úgy kérdezte, mintha most is közös otthonuk volna.

Csak egy autó állt a kórház bejáratánál — vadonatúj, nyitott kocsi, lehúzott fedelű, amerikai Willis. Ezek az autók csak nemrégen jelentek meg a hadseregben, a harckocsielhárító tüzérezredekben, a főbb parancsnokoknál. Szerpilin látott már ilyet, de neki még nem volt.

— Üljön hátra — mondta a fia a sofőrnek —, majd én vezetek.

Szerpilin szótlanul beült melléje.

— Kivezénylésekre járunk, sokat autózunk... — szólalt meg a fiú, miután vagy öt percig csendben robogtak. — Pankratyev segédtisztje vagyok. Azt mondja, ismeritek egymást.

„Hát így áll a dolog — gondolta Szerpilin, és nem válaszolt. — Szóval Pankratyevnél húzza meg magát."

Valóban ismerte Pankratyevet, de noha jó embernek tartotta, mégsem érintette kellemesen, hogy a fia mellette szolgál, a gépkocsizó parancsnokságon. Könnyű helyet fogott ki magának!

Néhány percig ismét szótlanul ültek, majd Szerpilin megkérdezte:

— Melyik frontokra jártok?

— Főleg a nyugatira és a kalinyinira, legutóbb pedig az északnyugatin voltunk — felelte a fia örömmel. A csend nyomasztotta. — Miért?

— Semmi — felelte Szerpilin. — Azt hittem, harcolsz...

Amikor a ház elé értek, a fia is ki akart szállni.

— Csak mondd meg, mit szedjek össze, elviszem, azután elmegyek az anyakönyvi hivatalba, satöbbi... — mondta.

— Nem — felelte Szerpilin, de nem részletezte, miért „nem" — Majd én beviszek mindent.

Nem tudta, hogyan csinálják ezt, nem tudta, mit kell és mit nem kell a felesége holmijai közül a kórházba bevinnie, mégis maga akarta elintézni, a fia nélkül.

— Csak... — kezdte a fiú, de Szerpilin a szavába vágott:

— Mindent tudok, felesleges ismételni.

— Csak azt akarom mondani, add ide a bizonylatot, az anyakönyvi hivatalban be kell mutatni.

Szerpilin elővette és átadta neki az írást, és vissza se nézve belépett a kapun.

„Ha Moszkvában szolgál — gondolta, amint nehézkesen felfelé ment a lépcsőn —, miért csak most jött az anyjához?"

Nem okolta őt az anyja haláláért — így hozta a sors. Másként is történhetett volna. Hitt az orvosnő szavainak, hogy a szív állapotából ítélve a felesége élete már régen egy hajszálon függött. De nem ment ki a fejéből a gondolat, egyre ott motoszkált benne, hogy vajon miért kereste fel Vagyim? És miért kiabált úgy vele az asszony? Nem szeretett, és nem is tudott kiabálni. Még azon az éjszakán is, amikor őt letartóztatták, és hétórás házkutatást tartottak, senkinek egy szót sem szólt, mellén keresztbe fonta a karját, és fel-alá járt a szobában estétől hajnalig, amíg csak el nem vitték a férjét. Akkor sem sikoltott, és nem fakadt sírva. Most pedig kiabált. Miért?

Sokáig kopogott, és már azt hitte, senki sincs otthon, amikor a fiú végre ajtót nyitott. — A mama nincs itthon, én pedig fát fűrészeltem a hátsó folyosón. Nem hallottam...

— Mikor jön haza az édesanyád? — kérdezte Szerpilin.

Arra gondolt, hogy a társbérlőnőjétől kér tanácsot, milyen holmit vigyen be a kórházba. A fiúval nem akart tanácskozni.

— Biztosan mindjárt itt lesz, kenyérért ment. Mi újság? — kérdezte a fiú, és a tábornokra nézett.

— Meghalt — mondta Szerpilin, és a fal felé fordulva felvette a telefonkagylót.

Az adjutáns azt mondta, hogy Ivan Alekszejevics alszik.

— Még nem ment be? — kérdezte Szerpilin.

— De igen, itt van. Ha reggelig elhúzódik a dolga, itt szokott pihenni. Azt üzeni, hogy tizenegy harminckor várja önt. A belépőcédulát már megrendeltem — mondta a segédtiszt. — Mikorra küldjem az autót?

Szerpilin azonnalra kérte, és visszaakasztotta a kagylót. Amikor megfordult, látta, hogy a fiú ott áll a háta mögött, kezében a kulcs. Szeme fáradt, tekintete felnőttes. Így van ez a gyerekekkel: az élet semmire sincs tekintettel, egyszerre azt kívánja tőlük, hogy néhány óra alatt felnőtté legyenek — és azzá lesznek.

— Köszönöm — mondta a tábornok. Elvette a kulcsot, és bement a szobájába.

A szobán már a társbérlőnő gondos keze nyoma látszott. De éppen ez a gondosság emlékeztetett a nagy csapásra. A helyiség olyan tisztára ki volt takarítva, hogy lakatlannak tetszett. Az ágyon frissen húzott párnák, a paplanon tiszta huzat, és mindkét üveghamutartó, az ablakon meg az ablakpárkányon álló is, csillogóra kitörülve. Valentyina Jegorovna, bár az orvosok megtiltották, egy kicsit mégis dohányzott, és amikor itt lakott, a hamutartókban mindig volt néhány félig szívott, későbbre tartogatott cigaretta.

Szerpilin megállt, nem tudta, mivel is kezdje. Az üres, tiszta és hideg szoba közepén állva, amely nagyon hasonlított arra az üres, tiszta és hideg kórházi szobára, megint arra gondolt, hogy a mostani háborús időkben igen nagylelkű dolog volt őt idehívni Moszkvába, a haldokló feleségéhez, de vajon neki könnyebb-e így? Talán könnyebb, talán nehezebb. Annak, aki még csak nem is álmodhat róla, hogy hazamenjen a frontról a haldokló feleségéhez, talán még könnyebb is, hogy nem tőle függ ennek a lehetősége. Ez igazságtalan gondolat volt, de mégiscsak megkísértette. És még arra gondolt, hogy most, a háború harmadik évében, összekeveredtek a fogalmak: hogy mi a bánat, és mivel lehet enyhíteni, s hogy mit is érezhet az, akinek bánata van — mindez régen összekavarodott, mindez a múlté... Eszébe jutott, hogy ő maga is sokszor megtagadta embereitől a szabadságot, amire égetően szükségük volt, amiért sírni tudtak volna — a szekrényhez lépett, és erélyesen megrántotta az ajtaját Így vagy amúgy, meg kellett tennie!

Legszélről, vállfán, az ő köpenye lógott. Tudta, hogy itt van, ezért is jött Moszkvába a kisbundában, és semmi mást nem hozott magával. A köpeny gondosan lepedőbe volt burkolva, és gombostűkkel megtűzve. Valentyina Jegorovnának az volt a

szokása, hogy becsavarta és összegombostűzte azokat a holmikat, amiket különösen óvott. Szerpilinnek eszébe jutott, hogy el kell majd mennie a vezérkarhoz, kihúzgálta a gombostűket, és a köpenyt egy székre dobta. A többi mind a felesége holmija volt: az átmeneti kabátja, szintén lepedőbe burkolva és összegombostűzve, meg néhány ruha. Csupa régi, ismerős darab. Újat harminchét óta nem varratott. Szerpilin még nem határozta el, melyik ruhát vigye el a kórházba; lehajolt és a szekrény alján keresgélt. Talált két pár cipőt, kivette és az ágy elé állította őket. Az egyik pár régi volt, kitaposott, foltozott, a másik bundacipő, új, meleg, bolyhozott szövetbéléssel. Ezt azelőtt nem látta. Tehát mégiscsak megcsináltatta magának azt a krómbőrt, amit ő kapott csizmára tavaly a fronton, és elküldte neki.

„Ezt viszem — gondolta —, ez meleg."

Majd kinyitotta a másik szekrényajtót; tudta, hogy fehérneműt is kell vinni, de nem volt ereje hozzá, hogy kivegye. Ott állt a nyitott szekrény előtt, nézte a felesége összehajtogatott fehérneműjét, karját hátrakulcsolta, és sokáig úgy tartotta, mintha bilincsek gátolták volna, hogy kinyújtsa kezét, kivegye a fehérneműt, és batyuba kösse...

Amikor a társbérlőnő bejött, ő még mindig ott állt hátrakulcsolt karral a szekrény előtt.

Az asszony rögtön megértette, miről van szó, és szótlanul nekilátott, hogy elintézze helyette. Azzal volt a legtapintatosabb, ha most megkímélte a kérdésektől. Így is cselekedett: maga választott ki egy fekete ruhát, és a kitaposott cipőt, majd a szekrényben kotorászva összeszedte a fehérneműt, előhúzott egy lepedőt, az asztalra terítette, és rárakosgatta a holmit.

Ő pedig még mindig ott állt a szoba közepén, és Marija Alekszandrovna jött-ment mellette, mint egy szobor mellett, a szekrénytől az asztalhoz és vissza.

— Minden itt van — mondta az asszony, amikor a batyut összekötötte, és leült.

Ezek voltak az első szavai, amióta a szobába belépett, és Szerpilin hálás volt neki ezért.

Amikor leült, a férfi is leült és ránézett. Majd a cigarettahamut a hamutartóba verte, s a szoba hideg tisztaságára gondolva, megjegyezte:

— Köszönöm, hogy kitakarított.

Az asszony bólintott, és Szerpilin meglepetésére a múltról kezdett beszélni:

— Amikor a lakásukból elvettek, Ivan Tyerentyevics nem

akarta elfogadni, nem akart a máséba költözni, de én rábeszéltem: még félremagyarázzák a dolgot. Hiszen tudja, milyen idők voltak azok. Úgy költöztünk be, mint a bűnösök, első időben alig mertünk Valentyina Jegorovna szemébe nézni.

— Nekem mindig csak jót mondott magukról — felelte Szerpilin.

— Nem ártottunk neki, de kezdetben kényelmetlenül éreztük magunkat.

— Mi volt ezen kényelmetlen? — kérdezte a tábornok.

Arra gondolt, hogy ennek most már alig van jelentősége, de aztán belátta, hogy igenis van, és megszorította a kezét a vele szemben ülő asszonynak, megköszönte neki, amit a felesége már nem köszönhetett meg.

Marija Alekszandrovnának könnyek szöktek a szemébe, saját bánatára gondolt, de uralkodott magán, és nem sírt Szerpilin előtt, mert a férfi gyásza frissebb volt az övénél. És ma vele kellett törődnie, nem önmagával.

— Majd én is elmegyek és felöltöztetem — szólt felállva, és megfogta a ruhaneműs batyut.

Szerpilin felvette a naftalinszagú köpenyt, és kiléptek az előszobába. El akarta venni a batyut, de az asszony nem engedte. Így mentek le a lépcsőn, és beültek egymás mellé a kocsiba. A tábornok üres kézzel, az asszony pedig a batyuval a térdén.

Szótlanul robogtak, Feleúton járhattak, amikor Marija Alekszandrovna megjegyezte:

— Amikor a temetés után visszajöttem Moszkvába, se éjjel, se nappal el nem mozdult mellőlem.

És tovább hallgatott.

Amikor a kórház előtt kiszálltak a kocsiból, Szerpilin tétován megállt. Tudta, hogy nem mehet be az asszonnyal, de nem döntötte el, megvárja-e ott, vagy a vezérkarba hajtasson.

— Ne várjon rám, menjen csak — mondta amaz, mielőtt ő bármit szólt volna. — Mihelyt elvégeztem, hazamegyek. De a temetőbe nem kísérem el. A magam bánata jut eszembe, és nincs hozzá erőm, csak felesleges kellemetlenséget okoznék...

A vezérkarnál nem kellett a belépési engedélyre várni, már kiállították. Ivan Alekszejevics nem volt a helyén. A segédtisztje közölte, hogy ott volt, de elment jelentéstételre, és meghagyta, hogy a vezérőrnagy várja meg.

És Szerpilin várt. Sokáig kellett várnia. Néhány ízben ismeretlen tábornokok jöttek be, és az adjutáns ilyenkor az asztala mögött felállva, egyhangúan ismételte: „Jelentéstételre ment."

Szerpilin más tennivaló hiányában a segédtisztet nézegette,

és megpróbálta a viselkedése alapján elképzelni, megváltozott-e Ivan Alekszejevics, amióta nem látták egymást, és ha igen, akkor mennyiben?

Az adjutáns — magas, széles vállú, keménykötésű, vörös hajú alezredes — enyhén sántított. Rendfokozata kissé magas volt beosztásához, de úgy látszott, nem mindig adjutánskodott a főparancsnokságon, hanem harcolt. Erről tanúskodott mellén a két Vörös Zászló Rend, és a súlyos sebesülésért járó aranysáv is. A telefonon mindenkivel keresetlen modorban beszélt, csak a rangok említéséből lehetett tudni, hogy ki van a vezeték túlsó végén. Ha valaki belépett, ő abban a pillanatban, mintha rugóra járna, felpattant a helyéről, gyorsan és szabatosan válaszolt a kérdésekre, egyébként egész idő alatt egy vastag aktát tanulmányozott, és vörös ceruzával bekarikázott egyet-mást, bizonyára Ivan Alekszejevics számára jelölte meg a fontos helyeket.

„Lám, az ilyennek joga van a sebesülése után segédtisztként megülni — gondolta Szerpilin. Úgy tartotta, hogy egész életükben adjutánskodni csak nehézfejűek vagy lakájok képesek. — Azután pedig, ha el nem hájasodik, maga kérezkedik újra csapatszolgálatra. Az ilyenek biztos odakérezkednek." Haraggal gondolt a fiára, aki így meghúzódik a hátországban, noha sem kitüntetése, sem sebesülési aranysávja nincs.

Hirtelen nyomasztó érzéssel emlékezett rá, hogy a fiának semmi sem okozott nehézséget: sem az anyakönyvi hivatal, sem a koporsó, sem a temető, mindent tudott, mindenhez értett, minden egyszerű volt neki. És habár elismerte, hogy a fia iparkodott enyhíteni a bánatán, és megkímélni apját a felesleges gondoktól, ez a szakértelme mégis nyomasztotta és elképesztette: „Ni, milyen szemfüles..."

— Mondja csak, alezredes — fordult az adjutánshoz, amikor az már vagy tizedszer vette fel a kagylót és szólt bele: „Artyemjev alezredes beszél", és megígérte: „Mihelyt visszajön, jelentem, tábornok elvtárs" —, mondja csak, hol láttam én magát?

Jó arcmemóriája volt, és minél tovább nézte ezt a vörös alezredest, annál biztosabban tudta, hogy már látta valahol.

— Negyvenegy decemberében látott engem tábornok elvtárs a podolszki úton, a torlódásban — felelte az alezredes felállva. — Én az ezredemet vezettem, ön pedig a kocsiján jött, hivatott, és megparancsolta, hogy tisztítsam meg az utat.

— És a torka be volt kötve, anginája volt — emlékezett Szerpilin.

— Igenis.

— Miért nem szólt, ha emlékszik rám?

— Nem való elsőnek emlékeztetni, tábornok elvtárs. Én régebbről is emlékszem önre. A Frunze Akadémián a hadműveleti ismereteket kezdte nekünk tanítani.

Szerpilin csak a szeme sarkából sandított rá és hallgatott. „No lám, szóval még akkoriból" — gondolta.

Ő persze nem emlékezett erre a hallgatójára, aki akkor, harminchétben, bizonyára még csak százados volt vagy főhadnagy és sokadmagával együtt ült vele szemben az óráin, de a körülményekre nagyon is jól emlékezett. Abban a tanévben csak négy előadást tartott, a negyedik volt az utolsó...

Az adjutáns csengetett, mire teát és perecet hoztak be.

Szerpilin megivott két csésze teát, majd az órájára pillantott és felállt. Már csak nagyon kevés ideje maradt.

— Naponta indulnak hozzánk a repülőgépeik? — kérdezte az adjutánstól.

Az megerősítette, hogy igen, persze. A doni frontra naponta járnak...

— Kinek kell bejelentenem, hogy holnap vissza akarok menni? A repülősöknek?

— Az altábornagy odatelefonál és elintézik.

A segédtiszt hangjában csodálkozás csengett. „Hogy van a felesége?" — alighanem ezt akarta kérdezni, de türtőztette magát.

— Jelentse az altábornagynak, hogy holnap visszarepülök — mondta Szerpilin. — Most pedig, ha lehetséges, hívjon kocsit, az imént elengedtem.

— Az altábornagy minden pillanatban itt lehet — felelte az alezredes, és hangjában érződött, hogy helyteleníti Szerpilin szándékát.

Nemcsak sejtette, de a felettese szájából hallotta, hogy Szerpilinnel régi és meleg barátság fűzi össze kettőjüket. Ámde katonai szempontból mindennek van határa, és barátság ide, barátság oda, a vezérkari főnök helyettesének szobájából eltávozni annak határozott parancsa ellenére, mégiscsak megbocsáthatatlan szabadosság.

Szerpilin leolvasta ezt az alezredes arcáról, és igazat adott neki, ezért nem tartotta megengedhetőnek, hogy tudatlanságban hagyja.

— Tizennégy órakor a kórházban kell lennem — mondta. — Jelentse az altábornagynak, hogy elmentem, mert a feleségem meghalt, és el kell temetni. Temetés után majd felhívom.

Azzal az egykedvű nyugalommal mondta ezt, amelyet tudatosan nevelt magába, tartalékul az élet legnehezebb pillanataira.

— De hát hogyan, tábornok elvtárs? Miért nem szólt? — kiáltott fel lesújtva az alezredes.

Szerpilin egy pillantással elhallgattatta. „Köszönöm a részvétet — mondta ez a pillantás —, de mi közöd hozzá? Miért beszéltem volna róla, mielőtt szükségessé vált?"

— Hát így — mondta fennhangon. — Hogy állunk az autóval?...

Amikor a kórházhoz ért, fia Willise már ott várakozott a kapu előtt.

— Üljön be hozzám, tábornok elvtárs — szólt a sofőr az autóból kiugorva. — A másik kapun kell bemenni. A százados elvtárs már ott van, rám bízta, hogy megvárjam önt és odavigyem.

Szerpilin átült a Willisbe; kihajtottak az udvarról, megkerültek egy hosszú kőfalat, és az épület hátsó kapujánál álltak meg egy mellékutcában. Két teherautó várakozott ugyanott. Egyiken két koporsó volt, és éppen összébb tolták őket, hogy egy harmadikat is felrakjanak. Asszonyok tolongtak körülötte. A másik teherautó üres volt.

— A miénk — szólt a sofőr, fejével az utóbbi felé intve.

Szerpilin felment a jeges, piszkos lépcsőn, belépett a helyiségbe, és a padlón megpillantotta a lezárt koporsót: túlságosan nagynak tűnt fel. A fia a koporsó mellett állt, és éppen valami csomagot adott át egy magas, sovány nővérnek, aki az éjszaka folyamán, amikor Szerpilin ott volt, be-benézett Valentyina Jegorovnához.

— Ne féljen, átadom, ahogy mondta. Minálunk nem fordulhat elő olyasmi — szólt a nővér, és átvette a csomagot.

A fia most őhozzá fordult.

— Összeszedtem egy kis jegyes árut, neki meg az ápoló nővérnek.

Helyesen járt el a fia, de Szerpilint mégis kellemetlenül érintette a dolog.

— Köszönöm — mondta, és kezet nyújtott a nővérnek.

Az a hóna alá fogta a csomagot, és kézszorítás közben megjegyezte:

— Minden rendben van: megmostuk és felöltöztettük. Még egészen fiatal volt, élhetett volna...

— Meghagytam, hogy tegyék rá a koporsó fedelét, és szegezzék le az útra — mondta a fia. — Különben itt... — Nem fejezte be, és undorral tekintett az összejárt padlóra.

Majd az ajtóhoz ment, és kikiáltott a kocsivezetőjének:

— Vavilov, hívja ide a teherautó sofőrjét és a kísérő katonát!

Egy perc múlva mindhárman beléptek.

— Visszük? — kérdezte Vagyim.

Szerpilin a koporsó fejénél lehajolt, ujjai a padlót érintették, és megemelte a koporsót.

Amikor kivitték, és feltették a teherautóra, a fia a másik teherautó felé intett, amely körül sok nép tolongott, és amelyre épp egy negyedik koporsót raktak fel.

— Így viszik őket. A temetőben egész sor várakozik. — Dühösen legyintett. — Mehetünk?

A koporsó a nyitott teherautó közepén állt. Kétoldalt, a fala mentén, padok voltak. Szerpilin szótlanul felkapaszkodott hátulra.

— Nem fázol meg? Talán inkább a vezetőfülkébe ülnél? — kérdezte a fia, és ő is felszállt.

— Csukja fel a hátát — szólt Szerpilin a teherautó mellett topogó katonának. Nem felelt a fia kérdésére.

A katona felkapcsolta a deszkatámlát, és két kezével belekapaszkodott, hogy felszálljon. Kínosnak érezte, hogy a vezetőfülkében üljön, amikor a tábornok hátul utazik.

— Üljön a sofőr mellé — mondta Szerpilin.

Megindultak, a Willis elöl, a teherautó utána, Most, amikor fiával a teherautóban ültek a deszkapadon, a koporsó két oldalán a tábornok még nagyobbnak találta a koporsót.

— Két méter huszonöt — mondta a fia. — Nem tudtam másikat szerezni, ez itt... — Ismét nem fejezte be, csak legyintett.

A novogyevicsjei temetőben, a sírnál látta Szerpilin utoljára a felesége arcát.

A kapunál leszálltak a teherautóról, a Willis sofőrje ottmaradt, hogy a két autóra vigyázzon, és a motorjukat melegen tartsa, Szerpilin, a fia, a katona és a másik sofőr pedig négyesben vitték a koporsót az egész temetőn át, a legtávolabbi végéig.

A tábornok nem érezte nehéznek a súlyát, csak attól félt állandóan, hogy megbotlik. A temetőt befújta a hó, és besüppedt sírdombokon kellett átlépkedniök.

Amikor a sírveremhez értek, kiderült, hogy a sírások még nem ásták ki teljesen. Nyakig benne álltak; egyikük csákánnyal verte a földet, a másik lapáttal hányta ki a fagyos rögöket. A fejük hol kibukkant, hol eltűnt, és lentről, a föld alól,

fojtott káromkodás hallatszott. Csúnyán szidták a fagyot, a telet és a földet...

Szerpilin látta, hogy a fia rájuk akar kiabálni, és megakadályozta. Mindez teljesen közömbös volt számára. Csak minélőbb végezzenek a munkájukkal.

A koporsót addig a szomszédos friss sírra tették.

— Fel akarod nyitni? — kérdezte a fia.

Szerpilin bólintott.

Vagyim felfeszítette a csak gyengén leszögezett koporsófedelet, leemelte és a koporsó oldalához támasztotta, majd visszahajtotta anyja teteméről a szemfedőt.

Valentyina Jegorovna ott feküdt a fagyban, a szabad téli ég alatt, fekete ruhájában, két keze összekulcsolva a mellén.

Szél fújt. A havat az egyik sírról a másikra seperte, és hópihék szállingóztak a fekete ruhára, a halott sápadt arcára, halántékán a kis sötétkék foltra, ősz hajára és elkékült szemhéjára.

— Lezárhatjuk? — kérdezte a fia.

Szerpilin tagadóan ingatta a fejét. Búcsúzott attól, aki már nincs. Úgy érezte, hogy ott, a koporsóban, még létezik. Ám amikor a koporsót lezárják, és leeresztik a földbe, akkor már nemcsak hogy nem lesz többé, de ez az érzés is megszűnik. Annyi halált látott, hogy se szeri, se száma, de ez most nem vigasztalta ezekben a percekben.

Öntudatlanul, fájdalmasan harapta az ajkát, csak állt, és nézte a feleségét. Egy emlék tört fel folytonosan, minden mást kiszorítva, és kibírhatatlanul fojtogatta a torkát. Felesége szerencsétlen, bűntudatos arcát látta maga előtt azon a napon, amikor ő a táborból visszatért. Az első, kettesben eltöltött órák után felkelt az ebédtől, és kiment az előszobába, hogy felhívja Ivan Alekszejevicset, akinek része volt a kiszabadulásában, majd, mivel nem kapcsolták, visszament a szobába; Valentyina Jegorovna akkor az ágyon ült, a falnak dőlve, eszméletlenül. Ő odaugrott hozzá, lefektette, kisietett a mentőknek telefonálni, visszaszaladt, próbálta eszméletre téríteni, lázasan keresgélve agyában a régen elfelejtett tennivalókat, amikre valamikor, még a német háború előtt, a felcseriskolában tanították... S amikor megérkeztek a mentők, és injekciót adtak, és felesége végre magához térve, felnyitotta a szemét, olyan bűntudatos volt az arca, mintha isten tudja, mi rosszat cselekedett volna, mintha vétett volna ellene! Nem, soha, semmit nem vétett ellene! Akárki akármit vétett is, de ő nem, semmit, soha!

Nem bírt tovább ott állni a koporsó mellett, és nézni a fele-

ségét, és szinte megkönnyebbülést érzett, amikor az egyik sírásó odalépett hozzá, és azt mondta:

— Készen vagyunk. Lezárhatjuk, tábornok elvtárs?

— Igen — felelte Szerpilin.

Fia az anyja kezére hajolt és megcsókolta, mind a kettőt. Itt már nem tilthatta meg az asszony.

Majd fölegyenesedett, és ráterítette a halottra a leplet. A sírások gyakorlottan, gyorsan rászegezték a koporsó fedelét.

Szerpilin nem mozdult.

A sírások a sír széléhez vitték a koporsót, két hosszú kötelet fűztek alá, és leeresztették a gödörbe. Majd kihúzták a köteleket, és ekkor érthetetlen, rövid csend állt be.

Vagyim kérdőn nézett apjára. És Szerpilin megértette: azt várják, hogy ő dobja rá az első marék földet.

Lehajolt, felvett egy fagyos rögöt, és a koporsóra dobta. Majd a fia dobott rá néhány rögöt, azután a lapátok behányták a földet... És mindennek vége volt.

Amikor a temető kapuján kiléptek, a fia megkérdezte:

— Hová mégy?

— A vezérkarhoz.

— Elvigyelek?

— Vigyél — mondta közönyösen Szerpilin.

A fia, mint reggel is, hátraültette a sofőrt, és maga ült a kormányhoz. Szótlanul robogtak. A tábornok azt hitte, Vagyim beszélni kezd, de az hallgatott. És ha Szerpilin ezekben a percekben a saját arcát láthatta volna, bizonyára megérti, miért nem mer megszólalni a fia.

Amikor a vezérkar épülete közelében megálltak, és Szerpilin fél lábbal már kilépett a kocsiból, csak akkor kérdezte meg Vagyim halkan:

— Haza nem mégy?

— Nem tudom — felelte Szerpilin. Fia várakozó arcába pillantott, megismételte: „Nem tudom", majd sarkon fordult, és ólomnehéz léptekkel nekivágott a kis utcának.

A portáról telefonált, de Ivan Alekszejevics most sem volt a helyén.

— A vezérkari főnöknél van — felelte az adjutánsa —, és nem tudni, meddig lesz ott, lehetséges, hogy onnan egyenest...

— Nem fejezte be, hogy hová megy „egyenest", és így folytatta: — Talán késő éjszakáig távol lesz. Jelentettem, tábornok elvtárs, a helyigénylést leadtuk, indulás nyolc tizenötkor a központi repülőtérről. Hová küldjem az autót?

— A lakásomhoz — felelte Szerpilin.

— Pontosan hétre ott lesz. Az altábornagy kéreti, hogy este tartózkodjék otthon, mihelyt szabadul, odatelefonál, lehet hogy már éjjel lesz. Azt üzeni, hogy okvetlenül felkeresi önt. Tartózkodjék otthon.

— Helyes.

— Ma még szüksége van a kocsira?

— Nem — felelte Szerpilin, miután átgondolta, hogy aznap már semmire sincs szüksége, legfeljebb enni megy el valahová. Tegnap óta nem evett, nem ivott semmit, kivéve azt a két csésze teát és perecet Ivan Alekszejevicsnél.

— Akkor erőt, egészséget, tábornok elvtárs. Fogadja részvétemet.

— Köszönöm. — Szerpilin letette a kagylót.

Amikor a vezérkar épületéből kilépett, még nem döntött, hogy hova menjen; ebédelhetett a Pervaja Mescsanszkaján, a városparancsnokság melletti vendéglőben, vagy otthon: Ptyicin az elutazása előtt betett a bőröndjébe valami elemózsiás csomagot.

„Igen, talán otthon." De nem volt kedve mindjárt hazamenni. Járkálni vágyott, egyedül róni az utcákat, és rendezni a gondolatait, amelyeket nem volt kivel megosztania. Lassan kibaktatott a Kirov utcára, befordult a Furkaszovszkij közbe, és megkerülte azt az épületet, amelynek udvarára valamikor éjjel behozták. Mindig másképpen emlékezett erre, de most csak éppen átvillant az agyán, és még mosolygott is: „Lám, semmi baj, elmegyek mellette, élek, egészséges vagyok!"

„Én élek, egészséges vagyok, de Valjának az életébe került." Joggal haragudhatott volna, de csupán halálos szomorúsággal gondolt erre.

Megkerülte a teret, s a Kis Színház felé tartott.

Csendes, hideg este volt, az ég kitisztult. Az elsötétített utcák kissé kivilágosodtak, még ki is vehette a szembejövők arcát, ha közel haladtak el mellette, és nem siettek, akárcsak ő.

A Kis Színház elé ért, és épp el akart menni az utcán, amikor valaki hátulról megragadta a köpenye ujját. Megfordult, abban a hitben, hogy valamelyik bajtársa, de egy nagyon kis termetű nő állt előtte: füles sapkában volt, a hajtókáján orvosi jelzés.

Szerpilin meglepődött: tábornokok köpenye ujját nem szokás csak úgy megragadni az utcán, és csupán első meglepetése elmúltával eszmélt rá, hogy jól ismeri ezt az alacsony,

egyenruhás nőt. aki örömtől és csodálkozástól kerekre nyílt szemmel bámul rá.

— Jó estét, elvtársnő! — szólt Szerpilin, és lehúzta a kesztyűjét.

A kis doktornő elmosolyodott, és szintén sietett a kesztyűjét lehúzni. De a kesztyű nem akart lejönni, ezért a fogával rángigálta, ahogy a gyerekek szokták. Izmos kis keze meglepő erővel szorította meg Szerpilinét.

— Jövök szembe — mondta a doktornő, még mindig nem eresztve el a kezét —, és csak nézem: maga az! De aztán azt gondoltam: lehetetlen, és továbbmentem. De hátha mégis? És maga után szaladtam. Látja, még meg is fogtam a köpenye ujját, nem féltem, hogy kikapok, ha nem maga az.

— És miért gondolta, hogy lehetetlen? — kérdezte Szerpilin. — Már előre elparentált?

— Nem, nem azért — felelte a kis doktornő. — Nem azért, hanem mert... — Zavartan elhallgatott.

Mesébe illőnek érezte ezt a találkozást, nem azért, mintha Szerpilin nem lehetne életben, sőt nagyon is életben lehet. Tudta, mint a többiek mindannyian azon a kitörést követő reggelen, hogy megoperálták, és sebesültszállító repülőgépen Moszkvába vitték. Más volt itt a csoda: az, hogy ő maga él, mindazok után, amiken átment; életben van, és most Moszkva utcáin járhat, sőt emberekkel találkozik, akiket valaha ismert, de már nem remélte, hogy valaha is megláthatja őket.

Ő maga volt a csoda, a viszontagságos sorsával. Csakhogy az önmaga sorsa sohasem keltett benne ilyen gondolatokat, ezért Szerpilinen csodálkozott, hogy él és egészséges. A tábornoki egyenruhában most ugyanaz a szakadt köpenyes és elnyűtt tányérsapkájú ember állt előtte, aki akkor, a kitörés előtti napon azt mondta neki: „Holnap ilyenkor vagy halottak leszünk a németek lábai előtt, vagy élünk a mieink között, harmadik eset nincs!"

Csak nézte Szerpilint, és még mindig fogta a kezét. mintha attól félne, hogy elrepül.

— Valóban nem hittem, hogy még élve látom viszont — jegyezte meg a tábornok.

— Igen, tudja, másnap... — kezdte a kis doktornő, de Szerpilin a szavába vágott

— Tudom. Smakov később megírta nekem ezt az egész aljas históriát. Szóval maga mégiscsak kimenekült akkor?

— Nem, nem akkor — felelte a kis doktornő, és végre elengedte a kezét: — Én most... vagyis nem éppen most...

— Hát mégis hogyan, akkor vagy most? Nem értem — szólt Szerpilin. — Talán elmondaná katonásan, sorjában az egészet...

De sorjában azért mégsem sikerült.

A doktornő azzal kezdte, hogy már harmadik napja járkál Moszkvában, mert kiírták a kórházból, és egyhónapi betegszabadságot kapott, majd elmagyarázta, hogy a Szklifoszofszkij kórházba azért került, mert sebesülten hozták ki a partizándandárból, de nem mindig volt ott, hanem előbb Szmolenszkben, illegalitásban működött, és azt megelőzően is partizándandárban volt, de azt akkor még csapatnak nevezték, és ez a csapat...

Ha mindezt, amit most Szerpilinnek elhadart, leírta volna, hosszú oldalakra terjedne. De ahhoz, hogy valaki az események valóságos sorrendjét elképzelje, ezeket az oldalakat visszafelé kellene olvasnia. Amikor az elejéhez ért, végre elmondta, hogyan hozta ki őt Zolotarjov („Emlékszik, olyan alacsony kis ember, mielőtt hozzánk került, Baranov sofőrje volt, azé, aki agyonlőtte magát") meg Szincov, és aggódva megkérdezte:

— Nem tudja véletlenül, mi lett velük?

Hangjában reménykedés csengett: ha ő él, amazok miért ne lehetnének életben? Mivel különb ő náluk?

Szerpilinnek nemigen akarózott erre a kérdésre válaszolni, mégis azt felelte, hogy Zolotarjov negyvenegy végén még élt, Szincov azonban, tudomása szerint, elesett. És az értesüléséhez sajnos nem fér kétség.

— Elesett! — kiáltott fel a kis doktornő. — Csakugyan elesett?!

— Sajnos, igen.

— Pedig azt hittem, él — mondta bánatosan a másik.

És Szerpilinnek, amint rátekintett, eszébe jutott, hogy amikor az egészségügyi zászlóalj felé robogtak, ő útközben Szincovra bízta a doktornőt.

— Szóval ő hozta ki magát?

— Ő.

„Mégiscsak megtartotta az ígéretét, haláláig." A tábornok meleg elismeréssel gondolt a már régen halott emberre.

— Mit állunk itt az út közepén? — mondta. — Hová igyekezett, doktor elvtársnő?

— Ne tréfáljon velem. — A lány felnézett rá. — Tányának hívnak, ha még emlékszik rá...

— Helyes — szólt Szerpilin. — Természetesen emlékszem

rá, és nem is fogom elfelejteni, csak valahogy szokatlan katonákat így szólítani.

Mosolygott, azzal a barátságos, ismerős mosolyával, s a doktornő arra gondolt, hogy ugyanaz a jó ember most is, aki volt. Szerpilin pedig, a doktornő sovány kis arcába pillantva, arra gondolt, hogy akármilyen könnyedén beszél is a sebesüléséről, súlyos sebesülés lehetett, és hogy a kórházakban sok kívánnivalót hagy hátra az ellátás.

— Szóval, hova megy?

Beljebb húzódtak a járda széléről, és most a Kis Színház tövében álltak, Osztrovszkij zsákokkal körülvett és bedeszkázott szobrával szemben.

— Haza. Amióta a kórházból kijöttem, egy ápolónővérnél lakom. Felajánlotta a lakását, amíg Moszkvában vagyok.

— És honnan jött?

A doktornő fejével a Nagy Színház felé intett.

— Színházba akartam menni!

— Ugyan!

— Hallottam, hogy ma Ulanova táncol a „Hattyúk tavá"-ban. Azt gondoltam, kikönyörgök egy jegyet. De azt mondták. ne is álmodjak róla.

— Szóval most lehangolt.— mondta Szerpilin.

— Csak voltam, már nem vagyok az; tudja, úgy örülök, hogy találkoztunk!

— Én is örülök. Mit is kívánhatnék többet! Itt, Moszkvában, elém pottyan az égből a mi kis doktorkánk! Mind így neveztük a háta mögött. Tudta?

— Tudtam.

— És hogy szerettük ott a bekerítésben, a férfiaknak példaképül állítottuk ... Tudta, megértette?

— Mindjárt elsírom magamat — mondta a doktornő halkan, és a szeme könnyesen fénylett. — Hallgasson, kérem!

— Maga nem tudott és nem értett meg semmit. És nem is fog sírva fakadni, mert nincs miért sírnia: él és egészséges. És megéri a háború végét, és nyalábszámra kapja majd a boldogságot. Én legalábbis, ha tőlem függne, azt mondanám: egy ilyen nőtől semmit sem sajnálok! Az ilyennek nyalábbal adnám!

Hosszú karját szélesre kitárta.

— Látja, ekkora nyalábbal, maga meg sírni akarna!

— Már nem sírok — felelte a doktornő, és kesztyűjével megtörölte a szemét.

— Szóval a Nagy Színházba akart bejutni, és nem sikerült? Gyerünk, talán együtt sikerül jegyet szereznünk!

Jegyet mondott, de a doktornő „jegyeket" értett abban a hitben, hogy ő is vele megy a színházba és ennek még jobban örült, mert még nagyon sokat akart mesélni, no meg érdeklődni a tábornok sorsáról. Itt az utcán pedig nem illett tovább tartóztatni, és már éppen gondolta, hogy ideje elbúcsúzni tőle.

„No nézd, neki nem tudnak jegyet adni! — gondolta Szerpilin, amint a Nagy Színház felé lépegettek. — Ő senkitől nem sajnált semmit ott a bekerítésben, amikor az embernek olykor minden akaratára szükség volt, hogy el ne állatiasodjék, itt pedig sajnálják tőle a jegyet! Holmi kifestett hölgyikétől nem sajnálják, holmi italbolt-vezetőtől sem sajnálják, de tőle igen!"

A gondolat, hogy a kis doktornő nem kapott jegyet a színházba, s az ő tábornoki igazolványa kell hozzá, hogy mégis bejusson, nagyon bosszantotta.

— Itt várj meg, addig sétálj az oszlopok között — mondta. Tegezte, mint egy kisgyereket, majd belépett a színház előcsarnokába.

Jegy nem volt, de az adminisztrátor, amikor megtudta, hogy a tábornok elvtárs csak egy helyet kíván, de okvetlenül mára, kiállított egy utalványt az igazgatói páholyba.

— Csak jó korán jöjjön, tábornok elvtárs. A székek nincsenek számozva, s ha elkésik, a mások hátát nézheti.

Amikor Szerpilin kilépett a színházból, körülnézett, és elmosolyodva pillantotta meg a kis doktornőt. Amaz nem várta, hogy ilyen gyorsan visszajön, és elmerengve keringett egy oszlop körül, ujjaival simogatva, mint egy kislány.

— Kapott? — kérdezte, és zavartan megállt.

— Igen. Tessék! — felelte a férfi, és átadta az utalványt. — És ne felejtsd el: minél előbb beülsz, annál jobb helyet kapsz. Menj be egyenest a páholyba, ülj le az első székre, és senkinek át ne add a helyedet. Nemsokára kezdődik az előadás! Siess.

— Hát maga? — kérdezte a doktornő meglepetten. Nem várta, hogy Szerpilin csak neki szerez jegyet.

— Nekem holnap reggel vissza kell repülnöm a doni frontra...

— Az holnap van... — Nagyon szerette volna, ha vele megy a színházba, annál is inkább, mert amit a páholyról mondott, hogy senkinek se adja át a helyét, zavarba ejtette.

— Nem tehetem — rázta a fejét a tábornok.

— Mi baj? Miért nem teheti? — kérdezte a doktornő, és bizonytalan aggodalom fogta el, amint a férfi zárkózott arcába nézett.

— Semmi, semmi, minden rendben van — felelte Szerpilin. Esze ágában sem volt a doktornőnek a fájdalmáról beszélni. De maga sem tudta, hogyan, mégis kibökte: — Meghalt a feleségem. A temetéséről jövök.

A doktornő felkiáltott, hallva a tábornok tompa, fáradt, színtelen hangját. Mintha az imént még valahol nagyon magasan, hegytetőn lett volna ez a hang, és most a szeme láttára lezuhant, s darabokra tört volna.

— Fjodor Fjodorovics, de hát hogyan, hogyan?...

Megragadta a férfi karját, és a szemébe nézett.

Szerpilin pedig, amint erre a fiatal és részvétében csaknem síró nőre nézett, arra gondolt, hogy neki, Fjodor Fjodorovics Szerpilinnek, aki negyvennyolc éves, és ma temette el a feleségét, most már mindig magányosan kell élnie. és hozzá kell szoknia ehhez a magányhoz.

— Hát így — mondta hangosan. — Kár volt megmondanom, csak feleslegesen elszomorítottalak. Nem akartam beszélni róla, és nem is tudom, miért árultam el. No mindegy. Ideje a színházba menned.

Tánya tétován nézett rá. Az imént, amikor azt mondta, hogy a doni frontra megy vissza, éppen meg akarta kérdezni tőle: mi van most ott Sztálingrádban, mikor szabadítják fel végre? Még az is átvillant az agyán, hogy megkéri Szerpilint, betegszabadsága leteltével segítse őt kijutni maga mellé a frontra. De az után. amit a tábornok mondott, már nem kérdezősködhetett, s nem beszélhetett saját magáról és a szolgálatáról.

— No, indulj — mondta Szerpilin. Sőt meg is lökte kissé, mintha érezte volna, hogy Tánya most már nem akar menni semmiféle színházba.

A doktornő engedelmesen megindult, de aztán visszafordult, és látta, hogy Szerpilin még ott áll, és a pillantásával kíséri.

— Fjodor Fjodorovics, írhatok magának?

— Írj, ha nem vagy lusta.

— Mi a tábori posta száma? Megjegyzem.

— Ötszáznégy—tizenhárom—dé. Menj már, mire vársz?

Tánya ismét sarkon fordult, és mozgó ajakkal ismételve: „Ötszáznégy-tizenhárom-dé, ötszáznégy-tizenhárom-dé", megfogta a kilincset, és maga felé húzta a nehéz ajtót.

Szerpilin későn ért haza. Nem volt kedve a metróban emberek között szorongani, inkább gyalog tette meg az utat.

— Hol az édesanyád? — kérdezte a fiút, aki ajtót nyitott.
— Dolgozik.
— Ilyen későn?
— Huszonnégy órát van munkában, huszonnégy órát itthon.
— Hol? — Szerpilinnek tegnap valahogy eszébe sem jutott, hogy az asszony dolgozik.
— A Kazanyi-pályaudvaron, kiürítési biztos.
— És te vezeted a háztartást?
— Én is csak most jöttem haza.
— Második műszak?
— Nem. A vasútnál voltam, szenet rakodtunk ki az iskolának.
— Úgy, látom a kezeden...
A fiú a kezére pillantott, és nem felelt.
— Hanyadikba jársz?
— Hetedikbe.
— Sokan vagytok az iskolában?
— Sokan. Három iskolát vontak össze. A miénket kórháznak rendezték be.
— Van villany teafőzőtök?
— A magáé.
— Főzz teát kettőnknek! Te adod a teát, én a harapnivalót.
— De jöjjön a konyhába — felelte a fiú. — Ott melegebb van.
Szerpilin kinyitotta a szoba ajtaját, és behívta a fiút.
— Vedd ki a bőröndömből a csomagot, rakj ki mindent, azután szólj.
A fiú bólintott, kivette a csomagot, és kiment a konyhába.
A tábornok magára maradt; rágyújtott és fel-alá járkált a szobában. Majd kinyitotta a félig üres szekrény ajtaját, s mint egy zongora billentyűin, ujjait végigfuttatta az akasztókon lógó ruhákon.
Ruhák, ruhák... Nem is olyan sok van. De mit csináljon velük? Hová tegye őket? Jó, hogy holnap elrepül, és ki tudja, mikor kerül ismét ebbe a szobába. S a holmik?... Talán odaadhatná a társbérlőnőnek. De hátha megsértődik? Ámbár miért sértődnék meg? Eladja a piacon, és vesz rajta valamit a fiának. Olyan foltozott a gyerek csizmája. Vegyen rajta nemezcsizmát. Meg is mondom neki...
Eszébe jutott, hogy már nem találkozik az asszonnyal, leült az asztalhoz, és nyomban, nehogy később elfelejtse, megírt egy kis cédulát.
— Kész a tea — szólt be a fiú az ajtón.

— Fogd ezt a cédulát, holnap add át az édesanyádnak, mert én már nem találkozom vele. Reggel visszarepülök — mondta Szerpilin, és követte a fiút a konyhába.

Ptyicin, úgy látszik, kitett magáért, s a fiú mindent kirakott az asztalra, bár tapintatból nem vágott fel és nem bontott ki semmit. Három húskonzerv, két szál füstölt kolbász, nagy darab sajt, katonakenyér — teljes fejadag! S egy üveg Tarhun vodka — az ördög tudja, honnan került ez a Tarhun, a háború előtt a hírét se hallotta senki.

— No, vodkát azért csak nem iszunk, Grigorij?

A fiú, most először, elmosolyodott.

— Van késed?

— Tessék. — Odanyújtotta a kést.

Szerpilin levágott néhány vastag karikát a kolbászból meg a sajtból, majd odatolta a fiúnak a konzervet: — Nyisd ki! — és hozzáfogott a tea kitöltéséhez.

— Maga a doni fronton harcol? — érdeklődött a fiú.

Szerpilin bólintott.

— Merre? Sztálingrádtól északra vagy délre?

— Északnyugatra.

— Nem a maga alakulatáról van szó a mai hadijelentésben? — kérdezte a fiú.

— Hol?

— Mindjárt kihozom.

Beszaladt a szobába az újságért.

Szerpilin feltette a szemüvegét, és olvasni kezdte a Távirati Iroda jelentését. Egy teljes fejezetet szenteltek benne a tegnapelőtti éjszakai harcnak, a „Bucka" elfoglalásának. Sem az alakulat, sem a hely nem volt megnevezve, de a részletekből kétségtelenül kitűnt, hogy a „Bucká"-ról van szó.

Akadtak pontatlanságok: azt írták, hogy a magaslat elfoglalása során hét német harckocsit lőttünk ki, illetve zsákmányoltunk. Nem éppen hazugság, de igazságnak sem nevezhető. Tegnapelőtt senki sem lőtt ki német harckocsikat, mert már jóval előbb kilőtték valamennyit, és a németek már régen tüzelőállássá alakították őket. Annyi igaz csak, hogy hét a számuk, és a helyet, ahol állnak, elfoglaltuk.

Szerpilin elmosolyodott, és azt mondta a fiúnak, hogy csakugyan arról a harcról van szó, amelyben az ő hadosztálya vett részt.

— Gárdahadosztálya van? — kérdezte a fiú.

— Egyelőre még nem — felelte a tábornok.

— Apámé gárdahadosztály volt. Anyámnak átadták édesapám gárdajelvényét.

A fiú arcán ideges feszültség látszott.

— Amikor a mamával ott voltam, kértem, hogy tartsanak ott a hadosztályban, de azt mondták, hogy ez teljesen lehetetlen. Igaz?

Úgy kérdezte ezt, hogy nem lehetett hazudni neki, de Szerpilin nem is látta szükségesnek, hogy hazudjon.

— Tudod, úgy áll a dolog — mondta —, ha én venném át édesapád után a hadosztály vezetését, és engem kérnél erre, én nem utasítanám el a kérésedet, de azt a feltételt szabnám: térj vissza édesanyáddal, maradj vele egy fél évig, amíg legalább kissé megnyugszik, végezd el a hetedik osztályt, azután írd meg a kérvényt.

— És ha akkor sem vesznek be?

— Akkor írj nekem, én beveszlek. Hozd ide a füzetedet, majd felírom a tábori posta számomat.

A fiú gyorsan kiment, és egy vastag, kockás füzettel tért vissza. Fellapozott egy üres oldalt.

Szerpilin nagy számokkal beírta a tábori posta számát, és — nyilván a küszöbönálló kinevezésre gondolva — hozzátette:

— Ha megváltozik a számom, megírom.

Ezt mondta, és érezte, hogy a fiú hisz neki. És jól teszi.

— És most hogy állnak a dolgok Sztálingrádnál? — kérdezte a gyerek.

— Nem rosszul — felelte a tábornok —, és úgy gondolom, hamarosan egészen jóra fordulnak.

— Teljesen bekerítették őket?

— Teljesen.

— Már régen?

— Elég régen. Másfél hónapja.

— Akkor hát miért nem?... — A fiú szemén látszott: alig várja, hogy végre megsemmisítsék a Sztálingrádban ülő egész német hadsereget. — Hiszen már csak egy tenyérnyi helyen vannak.

Szerpilin elmosolyodott, s gondolatban elképzelte ezt a „tenyérnyi" helyet, amely még mindig négyszer akkora volt, mint Moszkva.

„Tenyérnyi!... Ennek a »tenyérnyi« területnek még minden négyzetméterére sok-sok lövedéket kell szórni, és aztán még vérrel megfizetni érte! Szép kis »tenyérnyi«! Ez a fiú gyerekes tudatlanságából beszél így, neki megbocsátható. De

vannak felnőtt emberek is, akik még mindig nem értik meg, hogy mennyi katonasír esik a háború minden lépésére."

— Azt szeretnéd, hogy minden csak úgy egykettőre meglegyen? — mondta Szerpilin. — Én is azt szeretném, de ritkán sikerül.

— Miért?

— Ha eljössz hozzám, majd meglátod, miért. Van ébresztőórád?

— Van.

— Te hánykor kelsz?

— Fél hétkor.

— Ahogy felébredsz, kelts fel engem. Félek, hogy elalszom. Régen nem aludtam ki magamat.

Nagyot nyújtózott, és nem akart hinni önmagának: majd leragadt a szeme. Egy órával azelőtt még azt hitte, sohasem tudna elálmosodni.

— Ha felkeltesz, megteázunk, és együtt indulunk a dolgunkra: te az iskolába, én pedig a hadosztályomba.

— És a szavát adja nekem? — kérdezte hirtelen a fiú: Szerpilin ígéretére célzott, s a szemében izgatott várakozás csillant.

— Én soha senkinek nem adtam a szavamat, és nem is adom, kivéve az esküt — mondta komolyan a férfi. — De ha azt mondom, hogy megteszem, akkor megteszem. Ha nem bizonyos, hogy megtenném-e, akkor hallgatok. Neked is ezt tanácsolom. Az ennivalót reggelig takard le újsággal...

Bement a szobájába, de eszébe jutott, hogy Ivan Alekszejevics telefonálni fog.

— Mikor fekszel le? — kiáltott, az ajtót kinyitva.

— Későn. Még meg kell csinálnom a leckémet.

— Ha mélyen elaludnék, és nem hallom meg a telefont, kelts fel.

Nyitva hagyta az előszoba ajtaját, és vetkőzéshez látott. Levette ingzubbonyát, a derékszíját a pisztollyal egy székre akasztotta, lehúzta a csizmáját, majd a köpenyét s a bundáját is magára terítve, fáradtan belefúrta fejét a párnába.

Hetedik fejezet

Arra ébredt, hogy valaki van a szobában. Még csukott szemmel ledobta magáról a kisbundát, és letette a lábát a padlóra; csak akkor nyitotta ki a szemét. A fiát pillantotta meg a nyi-

tott ajtóban: köpenyben és füles sapkában volt, és Grisa ott állt mellette.

— Tábornok elvtárs, magát keresik — jelentette Grisa kurtán, mintha máris a fronton volna.

— Helyes, elmehetsz — mondta Szerpilin, miközben a padlón álló hideg csizmát felráncigálta a lábára, és fel sem emelve a fejét, odaszólt a fiának:

— Mit állsz ott? Vetkőzz le!

Amíg a fia az előszobában levette bundáját, Szerpilin felhúzta az ingzubbonyát, de a derékszíjat a pisztollyal nem csatolta fel; egész testében súlyos bódultságot érzett a megszakított álomtól. Vállára vetette kisbundáját, az asztal mellé ült, rákönyökölt, és két kézzel dörzsölte az arcát.

— Ülj le — mondta, még mindig nem nézve a fiára, majd ismét megdörzsölte az arcát, összekulcsolta a kezét, maga elé ejtette az asztalra, és megkérdezte:

— Nos, mit akarsz mondani?

Nézte a fia szélcserzette, szép arcát, ráncosodó homlokát, kétoldalt a még alig észrevehető kopaszodás nyomaival, akaratos állát, az éles vonást a szája körül, nézte, és arra gondolt: milyen csalókák olykor a háborúban ezek az akaratos arcok, amikor a félelem hatalmába keríti, megszorongatja és a felismerhetetlenségig eltorzítja, megsápasztja, összezsugorítja őket...

Ez az arc, amely annyira hasonlít az anyjáéhoz, miért nem emlékeztet mégsem rá? Azért talán, mert ebből az arcból hiányzik az anyja szeme? Anyjának makacs szeme volt, mélyen belülről néző, és mintha örökké azon igyekezett volna, hogy kifejezze azt, ami szavakkal el nem mondható. A vele szemben ülő gépkocsizó százados mozdulatlan, szürke szeme pedig mintha két ellenző volna, amely nem akar bebocsátani a lelkébe olyasmit, amitől fél. Szerpilin hirtelen arra gondolt, hogy vannak adakozó szemek, vannak befogadók, és vannak szemek, amelyek elzárkóznak...

— Ne nézz úgy rám — mondta a fia. — Inkább hidd el. — Hangja megremegett. — Úgy nézel, mintha én volnék az oka annak, ami anyámmal történt... Én eljöttem hozzá.

— Úgy van — vágott a szavába Szerpilin. — Te nem vagy orvos, nem sejthetted, mi történik vele. Ha azért jöttél, hogy más egyébről beszélj, mondd el... De ha csak arról, akkor hiába jöttél. És ne sírj, kérlek, ezt nem szeretem — mondta, látva előszivárgó könnyeit.

A fia szipogott, majd megtörölte a szemét, és engedélyt kért, hogy rágyújthasson.

— Tessék ... Milyen cigarettád van?

— Kazbek.

— Nekem is adj egyet.

Néhány percig szótlanul füstöltek.

— Szeretném tudni, mi a véleményed — szólalt meg a fiú —, bocsáss meg, hogy most mondom, de talán sokáig nem látjuk egymást.

Szerpilin kérdőn nézett rá.

— Mit szólnál hozzá, ha ideiglenesen, amíg lakást kapunk, ide hoznám Csitából a feleségemet és a lányomat? Rossz nekik ott, éheznek. Levelet kaptam, megmutathatom.

Szerpilin megrázta a fejét. A fia ezt elutasításnak vélte.

— Ellenzed?

— Nem — felelte az apja. — Nem kell megmutatnod, elhiszem.

— És mi a véleményed?

— Lehet róla szó.

— Szóval idehozhatom őket? — kérdezte a fia örömmel.

— Hozd, ha megengedik.

— Persze. A meghívást és a bejelentést elintézem. Megkérem a tábornokomat, hogy telefonáljon ... — Még legyintett is hozzá, jeléül, hogy az ő tábornokának az ilyesmi gyerekjáték. — Csak ha te nem ellenzed.

„Biztosan az anyádhoz is ezzel jöttél — gondolta Szerpilin. — De miért kiabált rád? Mit mondtál neki? Nem ezzel kezdted. Hát mivel?"

De nem engedte szabadjára a gondolatait.

— Mit kell tennem? — kérdezte ehelyett. Sejtette, hogy valamit tennie kell.

— Két sort írj — mondta a fia. — A hadtápparancsnoksághoz, hogy nem ellenzed. — Kissé sietősebben, mint ahogy illett volna, kinyitotta az előrelátóan kéznél tartott térképtáskát, és kivette a jegyzettömbjét.

Szerpilin kutatóan nézett körül a szobában: próbált visszaemlékezni, hol is állhatott a tinta, de a fia már előhúzott a táskából egy piros ceruzát, és azt mondta, hogy ceruzával is lehet.

— A te nevedet viseli? — kérdezte Szerpilin.

— Az enyémet — mondta a fia hebegve.

— S a kezdőbetűk?

— Anna Petrovna, A, Pé. Mindjárt megmutatom a fényképüket — mondta a fiú, és ingzubbonya zsebébe nyúlt.

Szerpilin nem válaszolt. Erősen megnyomta a ceruzát, és úgy írta: „Kérem a számomra fönntartott Pirogovszkaja utca 9. sz. I. 29. számú lakásba Tolsztyikova A. P.-t beköltöztetni a kislányával . . ."

— Hogy hívják a lányodat?

— Olja — felelte a fiú, és odatolta a felesége és a lánya fényképét.

„. . . Olgával" — Szerpilin befejezte az írást, majd aláírta a kérvényt, és átadta Vagyimnak. Aztán felvette az asztalról a fényképeket, kurta pillantást vetett rájuk, és visszaadta őket.

A fia néhány nyomasztó pillanatig várt, majd óvatosan, mintha félne megtörni a csendet, magához húzta a fényképeket, és visszatette ingzubbonya zsebébe.

— Terítsd magadra a köpenyedet, hideg van — mondta a tábornok, látva, hogy a fia megborzongott.

— Még ez is van alatta, látod.

Fia kigombolt egy gombot, és megmutatta a zubbonya alá húzott gyapjúujjast.

— Nem előírásos — jegyezte meg Szerpilin. Fontosnak tartotta, hogy a tisztek ugyanúgy érezzék a telet, mint a katonák, és semmi külön holmit ne viseljenek.

A fia vállat vont.

— Adták, hát viselem.

— Eddig nem tudtam, hogy a gépkocsizó osztagok személyzete kivételes ruhaellátmányban részesül.

— Nem mindenki — mondta a fia, és csak ekkor ébredt rá, hogy éppen ez a „nem mindenki" rejlik az apja gúnyos megjegyzése mögött.

Mégis, e gúny ellenére úgy érezte, hogy apja a kérvény aláírása által megbocsátotta neki mindazt, ami már úgyis a múlté. Nem értette meg apja érzéseit, nem mintha ostoba vagy rossz megfigyelő lett volna, hanem mert ő a lelke mélyén más mértékkel mért.

Szerpilinnek ez az engedély szinte semmit sem jelentett. Ugyanúgy megadta volna az engedélyt akárki másnak, akár Ivan Alekszejevics adjutánsának felesége és gyermekei számára . . .

— Szeretném elmondani, hogy *mindaz* hogy történt — kezdte a százados.

— Szükséges ez? — kérdezte Szerpilin. Nem mondta, hogy nem hallgatja meg, de szükségesnek tartotta figyelmeztetni a

fiát, hogy nem lesz elnéző iránta. Ám Vagyim most sem értette meg, és makacsul erősítgette:

— Igen, igen, szükséges! Biztos vagyok benne, hogy úgy könnyebb lesz mind a kettőnknek.

„Aligha" — gondolta Szerpilin. De nem ellenkezett, csak még egy cigarettát kért a fiától, rágyújtott, és megigazítva vállán a bundáját, belső borzongással még súlyosabban rákönyökölt az asztalra, és felkészült, hogy közbeszólás nélkül végighallgassa a fiát, bármit mondjon is.

Vagyim elmondta, hogy mindaz hogyan történt; elbeszéléséből az derült ki, hogy másként cselekednie, mint ahogyan cselekedett, képtelenség lett volna. Szerpilin pedig hallgatta, és arra gondolt, hogy mindez igaz is, ő a fia helyében azért mégsem így cselekedett volna.

A fia talán nem mondott el mindent, de mégis inkább őszinte volt, mint nem, amikor megmagyarázta apjának, hogy ha valakit egyszer elkap a kerék, akkor már kénytelen a kerékkel együtt forogni, és ugyanolyan sebességgel, mint az, különben akármelyik pillanatban a küllők közé kerülhet és vége.

Nem használta ezt a szót: „vége", és nem beszélt kerékről és küllőkről, csak a kegyetlen gyűlésről beszélt, és a kíméletlen replikákról, a felettesei elé idézés fenyegető veszélyéről, meg a rossz tanácsokról, amelyek akkor talán nagyon jónak tetszettek annak a szemében, aki adta őket. Mindenről beszélt. Szerpilin pedig hallgatta, és a kerékre s a küllőkre gondolt, meg arra, hogy mit jelentett akkoriban a kerékben forogni, és mit jelentett volna összezúzódni a küllők között.

Vajon ő összetört ebben a kerékben? Igen, persze, ha Szerpilin volt dandárparancsnoknak, a Frunze Katonai Akadémia volt tanárának, a Vörös Zászló Rend volt tulajdonosának és volt párttagnak négy teljes évre összetört sorsáról beszélünk... Az élete olyan apró darabokra tört, hogy úgy látszott, soha az életben összeforrasztani nem lehet. És mindez teljes joggal úgy is végződhetett volna, ahogyan annyi sok más ember számára végződött — halállal, és még ráadásul nem is ítélet alapján, hanem csak úgy, a fegyenctelepen vagy a hóban, irdatlan hegyek között, ahol még egy valamirevaló fa sincs, hogy jelet véshessen a kérgébe. Ez történt a szeme láttára másokkal. Végeredményben, valljuk be: a halál mindent megtör. A sírból nem szedhetik ki az embert, nem kérdezik, hogyan halt meg: összetörten vagy nem... Igaz, a síron túl is elmondhatnak egyet-mást a kihallgatási jegyzőkönyvek, de hát ki fogja azokat elolvasni, meg egyáltalán megőrzik-e őket?

Akkoriban ott a táborokban, amikor a halálra gondolt, ez is eszébe jutott. De életben maradt, kiszabadult, és akárhogyan kerékbe törték is, helyre jött. És nemcsak hogy helyre jött, de úgy él, hogy eszébe sem jutnak az egykori sebei, és hogy vigyáznia kell, habár a lelke mélyén nem tartotta lehetetlennek, hogy újabb szerencsétlenség zúdul rá. Sőt még akadnak, akik újra össze akarják törni az összeforrott tagokat.

A fia pedig beszélt, beszélt, és minél tovább beszélt, annál jobban örült, hogy egyre kevésbé látja bűnösnek önmagát... Akkor is azt kereste, hogyan könnyíthet magán, és most is... És nem is gyanította, hogy a vele szemben ülő ember, akit megtagadott, de akit gondolatban akkor is apjának nevezett, és most is annak nevez, sokért nem adná, ha nem kellene a mentegetőzését meghallgatnia.

„Miért büntetett meg minket a sors, anyádat meg engem? Hiszen nem rontottunk el, nem kényeztettünk. Talán én, kiskorodban. De ő soha, semmiben... — gondolta Szerpilin, komor csodálkozással nézve a fiára. — Persze, az a körülmény, hogy én nem voltam a vér szerinti apád, és hogy édesapád régen elesett, tehát a neve mindörökre makulátlan maradt, ez akkoriban erősen befolyásolhatott téged. Ha erős jellem volnál, még így sem tagadtad volna meg a nevelőapádat, de egy gyenge jellem persze eltántorodik, a könnyű utat választja. Annál inkább, mert erre is ösztökéltek. Mindez így van, de nagyon is hangoztatod, hogy a többiek sem voltak különbek nálad. Ezt pedig nem hiszem el. Mert túlságosan sok kortársad esett el a szemem láttára a háború két éve alatt. Nem, ők nem azt keresték, hol könnyebb. Meghaltak, ki okosan, ki ostobán, de sem önzőnek, sem gyávának nem nevezheted őket. És bár én a harcok során ritkán nézegettem a személyi adataikat, mégsem bírom elképzelni egyikükről sem, hogy azokban az időkben olyanok lettek volna, mint te. Ördög vigye a nevet! Nem a névről van itt szó, hanem a gyávaságról. Nevet cseréltél, mintha álruhában futamodtál volna meg a csatából..."

— Befejezted? — kérdezte, amikor a fia végre elhallgatott. Nem akarta félbeszakítani a beszédét, csak sokéves katonai megszokásból kérdezte.

A fia a mennyezetre nézett, mintha emlékezetében keresgélne, nem felejtett-e ki valamit, majd apjára pillantott, és azt mondta:

— Igen, ilyen idők voltak azok!

„Igen, ilyenek! valóban ilyenek! — hangsúlyozta a szót gon-

dolatban Szerpilin. — És nem is lehet más szót találni rá: *ilyenek!* Minden benne van ebben az egy szóban."

Különös érzése támadt: hogy akkoriban egyszerre és egymás mellett mintha nem egy, de két különböző idő létezett volna. Az egyik világos és érthető, északi-sarki repülésekkel, Spanyolországnak nyújtott forradalmi segítséggel, gyűlölettel a fasizmus iránt, ötéves tervekkel, verejtékes munkával, az örömteli hittel, hogy egyre magasabbra és magasabbra emeljük az országot, a barátság, a normális emberi kapcsolatok szeretetével, és nyomban mellette — csak egy lépésnyire — a másik idő, az a félelmes és napról napra megmagyarázhatatlanabb . . .

— Te akkoriban megtagadtál engem, és mint kiderült, tévedtél — mondta Szerpilin hosszú hallgatás után.

Fia tiltakozó mozdulatot tett, ami azt jelentette, hogy nem volt szabad választása, de Szerpilin nem hagyta szóhoz jutni.

—. . . És mint kiderült, tévedtél — ismételte. — De egyesek, olyan emberek, mint én, még mindig ott élnek, ahol én voltam, mert az ő ügyükre nem derült fény . . . És most nézlek téged, és ezt nem tudom kiverni a fejemből. Képtelen vagyok rá. És anyád sem bírta. Meg tudod ezt érteni vagy sem?

A fia felállt, tehetetlenül vállat vont, mintha azt mondaná: „Tehetek én róla?" — és Szerpilin azt gondolta, mindjárt felveszi a köpenyét és elmegy, mert nincs mit beszélniök többet.

Vagyim néhányszor végigment a szobán, vállát vonogatta, mintha némán felelgetne az önmagának feltett kérdésekre. „Mindjárt elmegy" — gondolta ismét Szerpilin, de a fia éppen ellenkezőleg, az asztalhoz lépett és leült.

— Ha hiszed, ha nem — mondta —, én soha, érted? . . . becsületszavamra, soha egyetlenegy percre sem hittem el, hogy a nép ellensége vagy, akármit beszéltek is rólad . . .

Halkan mondta ezt, alig bízva benne, hogy az apja hitelt ad neki, de az őszinteségnek olyan elkeseredett erejével, hogy Szerpilin megremegett. Ez a gondolat már addig is néhányszor eszébe ötlött, de mindannyiszor elhessegette magától. Eddig a lelke mélyén igyekezett menteni a fiát: hazudja, hogy nem hitte el, hazudik, mert szégyelli magát, nem meri a szemébe mondani, de akkor, abban az időben hitte. Összezavarták, megkeverték a fejét, megfélemlítették, és végül is elhitte. Elhitte, és ezért tagadott meg!

Tehát ezt mondta az anyjának is, amikor menteni akarta magát, amikor az anyja olyan iszonyúan rákiabált! Ezt mondta akkor, igen, ezt!

— Nem hiszel nekem? — hallotta valahonnan, iszonyatos

messzeségből a fia hangját, noha Vagyim most is szemben ült vele, alig karnyújtásnyira.

— Úgy — szólt Szerpilin felállva, és megigazította a válláról lecsúszott kisbundát. — Eleget magyarázkodtunk, azt hiszem, úgysem értettük meg egymást, de ez nem olyan fontos. Vannak most fontosabb kérdések az életben. Felejtsd el, hogy vétettél ellenem. Ha jól értem, azért jöttél hozzám, hogy bocsánatot kérj a gyávaságodért. Így van?

— Így.

— Ha így van, akkor nem jó helyre jöttél. A gyávaságot harcban szokás lemosni. Semmi más nem segít. Miért vagy még mindig a hátországban?

— Így alakult.

— Jelentsd, hogy másként alakult. Annál inkább, mert a Tolsztyikov nevet vetted fel. Volt bátorságod hozzá. És ha felvetted, ne merd ezt a nevet bemocskolni! Vaszilij Vaszilijevics nem ismerte a gyávaságot, és másoknak sem bocsátotta meg. Már holnap add be a jelentkezésedet. Az én segítségem nem kell hozzá?

— Nem.

— Mikor adod be?

— Te mondtad: már holnap.

A fia hangjában keserűség és zavar csengett, de Szerpilin sem egyikről, sem másikról nem akart tudomást venni.

— Akkor végeztünk. Hagyj nekem cigarettát.

Kezet nyújtott a fiának. És még ha egy hét vagy egy hónap múlva kiderül is, hogy ennek a kézszorításnak sebesülés vagy halál lett az ára — más feleletet hallva, nem adott volna kezet, hanem elküldi búcsú nélkül, menjen csak, amerre lát!

A fia kiment az előszobába. Szerpilin visszaült az asztal mellé, s a nyitott ajtón keresztül látta, amint Vagyim felhúzza köpenyét, a füles sapkát, s felcsatolja a derékszíjat...

A fiú az ajtóhoz lépett és megállt.

Apja ott ült az asztal mellett, fázósan összehúzott vállán a bundával. Arca most soványnak és öregnek látszott, halántékán kéken kiduzzadtak az erek. Nagy, eres keze az asztalon pihent.

És bár ez az asztal mellett ülő nyakas, öregedő ember még most is, a mindenfelől szorongató bánat közepette, megingathatatlannak látszott, a fia mégis hirtelen szánalmat érzett iránta. Sajnálta ezt a felborzolódott ősz hajat a kopaszodó fején, sajnálta a fáradt, megöregedett arcát, sajnálta ezeket az

asztalra ejtett sovány, eres kezeket, sajnálta, hogy itt ül magányosan az asztal mellett ebben a hideg, lakatlan szobában.

S amint ott állt az ajtóban, és nézte az apját, engedett a hirtelen rátörő, mindkettőjük iránti szánalomnak, és megkérdezte:

— Teljesen egyedül akarsz maradni?

— Így is egyedül vagyok.

Szerpilin felemelte a fejét; fia állta végtelen hosszú pillantását, de nem szólt többet, csak sarkon fordult, és becsapta maga mögött az ajtót. A tábornok meghallva a másik, külső ajtó csapódását is, felállt és járkálni kezdett a szobában. Úgy járt ide-oda, mint az inga, ráncigálta minduntalan lecsúszó bundáját, és egyik cigarettáról a másikra gyújtott.

Ez a beszélgetés mindent felkavart benne, amire egyébként nem gondolt, nem mintha félt volna a gondolatoktól, de mert a háború kiszorította őket. A háború alatt ezek a gondolatok, ha nem is tűntek el teljesen, de emlékezetének olyan távoli zugába szorultak, ahová belépni sem ideje, sem közvetlen szüksége nem volt soha. Most azonban felbukkantak, és mégis át kellett mennie rajtuk, mint egy nyílt terepen, aknatűzben, amelynek nem várhatja ki a végét. A legfőbb, legnyomasztóbb gondolat, amelyet azelőtt is a legnehezebben tudott elhessegetni, nem önmagára vonatkozott, hanem azokra, akik még ott maradtak. A háború elején úgy érezte, hogy a hozzá hasonlók, akik közvetlenül a háború előtt ugyanonnan tértek vissza, ahonnan ő, odaadó szolgálatukkal vagy mindenki szeme láttára bekövetkezett feledhetetlen halálukkal szolgálatot tehetnek az ottmaradtaknak.

Majd negyvenkettőben, amikor Gracsi alatt leváltották a hadosztály éléről, gyötörte a gondolat, hogy ha az ügyet haditörvényszék elé viszik, és felemlegetik a múltját, akkor ez árthat azoknak is, akik még ott vannak, és arról álmodoznak, hogy a háborúval, sebeikkel vagy akár a halálukkal is lemoshatják magukról a rájuk kent rágalmakat.

De az idő haladt, és sem az aggodalmakat, sem a reményeket nem váltotta valóra. Őt leváltották ugyan a hadosztály éléről, de a múltját nem hánytorgatta senki, sem amikor leváltották, sem amikor ismét hadosztály élére tették. A fronton, különféle beosztásban több száz olyan ember szolgált, mint ő, akik közvetlenül a háború kitörése előtt vagy nem sokkal hamarább szabadultak; személyesen vagy hallomásból ő is sokat ismert. Egyesek már elestek, mások felfelé jutottak; négyen hadosztályt vezettek, sőt egyikük frontparancsnok volt. De úgy látszott, ebből senki sem siet következtetéseket levonni. Az utóbbi

időben egyetlenegy új nevet sem hallott: akik visszatértek, harcoltak, a többiek pedig továbbra is rabok.

Pedig hát nem olyan sokan voltak a visszatértek! Harmincnyolcban és harmincnyolcban a hadseregben nem volt olyan ezred, hadosztály, hadtest, amelynek nem ültették le a parancsnokát vagy a komisszárját vagy a törzsfőnökét, vagy mindet együttvéve. S azok, akiket nem lőttek agyon, vagy még nem engedtek szabadon, még most is fogva vannak. Csak abban az egy táborban, ahol ő, Szerpilin, utoljára volt, ahol megtiltották a levelezést, rajta kívül három olyan ember akadt, aki a háborúban hadosztályt vagy hadtestet vezethetett volna. Tételezzük fel, hogy ezek az évek kizökkentették őket a kerékvágásból. Helyes, ne kapjanak rögtön hadosztályt, de adjanak nekik ezredet, zászlóaljat. Hiszen nem követelnének semmit: bármilyen beosztásban készek igazolni magukat, és akár meghalni is!

Amikor Szerpilin magánzárkából táborba került, az a váratlan felfedezés döbbentette meg a legjobban, hogy magához hasonlók közt találta magát.

Semmit nem vallott be, és nem írt alá, de a kegyetlenség, amellyel vallomásra akarták bírni, megerősítette benne a gondolatot, hogy csakugyan van valami iszonyatos összeesküvés, amely miatt „mindenki gyanús, aki él" — amely miatt nem hisznek a hozzá hasonlóknak, mert olyan emberek, akiknek nála még jobban hittek, árulóknak bizonyultak. Nem gondolhatta másként, csak így magyarázhatta meg. És lám, napról napra, hónapról hónapra, évről évre jobban meggyőződött róla, hogy mégsem volt ilyen összeesküvés! Meggyőződött róla, hogy kevés kivétellel mindazok, akiket ugyanannak az átkozott ötvennyolcadik paragrafusnak az alapján fogtak le — ugyanolyan emberek, mint ő. Olykor mindent kiálltak, és nem ismerték be a bűnösségüket, de gyakrabban nem bírták ki és bevallották, ám ugyanúgy teljesen ártatlanok.

Így volt ez akkor. De még iszonyúbb, hogy így is maradt mindmáig. A táborok továbbra is tele voltak olyanokkal, akik készek lettek volna minden csepp vérüket odaadni a szovjethatalomért. Ezt nem tudta kiverni a fejéből Szerpilin, ámde hangosan kimondani értelmetlen öngyilkosság lett volna.

Negyvenegy őszén, azon az emlékezetes estén, a Vörös téren tartott díszszemle után, a felesége a kórházban megkérdezte tőle: vajon kitörölte-e az emlékezetéből az utóbbi éveket? És ő azt felelte: igen. Igaz volt ez? Igen, abban az értelemben, ahogy az asszony kérdezte, és ő akkor válaszolt, igaz volt. Igen, harcolni ment, és mindenekelőtt a háborúra gondolt

meg az emberekre, akik vele együtt harcoltak, és akiknek hozzá hasonlóan meg kell tanulniuk legyőzni a fasisztákat, mert különben elveszünk mi, és a szovjethatalom is. Sokat és állandóan gondolkozott ezen, és csak ritkán, keveset gondolt önmagára meg a múltjára. Igen, ebben az értelemben igazat mondott akkor a feleségének, és ez igazság maradt akkor is, amikor a felesége már meghalt, és többé nem kérdezheti meg tőle.

De amikor nem magára, hanem az ottmaradottakra gondolt, akkor nem törölhette ki emlékezetéből azt a négy évet. Nem tudott nem gondolni rá.

Az emberek örültek, hogy a Szerpilint ért igazságtalanságot jóvátették, ez megfelelt lelki igényeiknek. Bár olykor másféle arcokat is látott, amelyekről ezt olvasta le: „Köszönd meg, hogy visszatértél! Te különálló eset vagy számunkra, semmi több. S a visszatérésed tényéből fakadó gondolatok olyan veszedelmesek, hogy megfontolandó: értelmes dolog volt-e kiengedni téged? És noha te nem vagy bűnös — különben nem térhettél volna vissza —, de magasabb szempontból még kérdés, mi a fontosabb!"

Hogy beszéljen minderről a feleségével? Kezdettől fogva — már akkortól, hogy a pályaudvaron találkoztak — ez súlyos probléma volt számára. Valentyina Jegorovna olyan odaadó híve volt Sztálinnak, Sztálin személyének, éppen Sztálinnak, olyan határtalanul meg volt győződve róla, hogy mindazt a rosszat. ami történik, mások követik el a tudtán kívül, titokban, és olyan hálás volt neki a férje visszatéréséért, hogy Szerpilin zsákutcába került: hogyan beszéljen vele arról, amit tudott? Ha mindent elmond, és az asszony hisz a szavainak, akkor — amilyen természetű — képes egy tér közepén kikiabálni mindent, tönkretéve ezzel saját magát meg őt, és még isten tudja, ki mindenkit.

Amikor Valentyina Jegorovna a viszontlátásuk estéjén azt mondta neki: „Írnod kell Sztálin elvtársnak, megköszönni neki, hogy kivizsgálta az ügyedet és kiszabadított" — Szerpilin hallgatott, és tudta, hogy a felesége nem ért vele egyet, s a hallgatását hálátlanságnak fogja fel.

Ő négyszer írt Sztálinnak — kétszer a börtönből, és kétszer a táborból —, emlékeztette, hogy Sztálin ismeri őt Caricinból, bizonygatta, hogy semmit sem vétett, és kérte, adjon parancsot az ügy kivizsgálására. Logika szerint meg kellett volna írnia az ötödik levelet is, amikor kiszabadult. De valami megakadályozta, hogy köszönetet mondjon önmagáért, és másokról

hallgasson. Ám mielőtt azokról beszélhetne, ki kell mennie a frontra. és megmutatni, mire képes ő, aki se nem jobb, se nem rosszabb amazoknál, akik ott maradtak.

Így hát nem mondta el feleségének mindazt, amit gondolt. Annyit mondott csak, hogy a táborokban teljesen ártatlan emberekkel találkozott, köztük Grinyko hadtestparancsnokkal, a volt ezredparancsnokával, akit a felesége is jól ismert.

Akkor ez a név izgatta fel legjobban az asszonyt. Azt mondta, ő sem hiszi, hogy ez az ember bűnös, és amikor Grinyko felesége Moszkvába jött közbenjárni férje ügyében, felajánlotta neki a lakásukat. Az asszony két hónapig lakott nála, de semmit sem ért el; visszautazott a Bajkálon túlra, és nem válaszolt többé a levelekre. Csak később derült ki, hogy visszafelé utaztában őt is letartóztatták.

— Grinyko pedig mindmáig sem tud erről — felelte akkor Szerpilin komoran. — Nehéz dolog, Valja, ilyen emberek sorsán töprengeni: messzire kalandozol, ha rájuk gondolsz...

Ezt mondta, de ahogy a felesége döbbent arcára pillantott, elhallgatott, és ennél tovább nem ment sem akkor, sem később...

Szerpilin abbahagyta a járkálást, megállt a szoba közepén az asztal mellett, a cigarettavégekkel teli hamutartóra pillantott, és eltökélte, nem rágódik többé ezeken a dolgokon.

De az elhatározásból nem lett semmi. Szeme előtt felmerült Grinyko hadtestparancsnok, ahogyan utoljára látta: kimerült óriás, ott ült az erdőben, egy imént kivágott fa törzsén, és hatalmas, sovány két kezét ziháló mellére szorította.

Ez az a Grinyko, aki a börtönben a vizsgálóbíró előtt, amikor Szerpilinnel együtt szembesítették azzal az emberrel, aki kémkedéssel vádolta őket, kirántotta a vizsgálóbíró alól a széket, széttörte ennek az embernek a fején, majd amikor a folyosón elvonszolták, odakiáltotta Szerpilinnek: „Fjodor, írd meg Sztálinnak, mindent írj meg neki!"

Ez volt az a Grinyko, akinek ismerve a természetét, úgy döntöttek, hogy nem otthon tartóztatják le, a Bajkálon túlon, hanem útközben; Moszkvába hívatták tehát, és éjnek idején lekapcsolták a vagonját egy kitérő állomáson. Grinyko kibújt a peronra, kezében nevével ellátott mauserjával, amelyet a népbiztosságtól kapott, és nem volt hajlandó megadni magát, mielőtt onnan a vagonból fel nem hívják neki telefonon a népbiztosságot. És amikor az álmából felvert népbiztos megkérdezte, hogy mit óhajt, Grinyko azt mondta: „Népbiztos elvtárs, engem letartóztatnak, árulást gyanítok! Ellenálljak vagy meg-

adjam magam?" És ahogy meghallotta a választ: „Add meg magad, én jelentem Sztálin elvtársnak, minden tisztázódni fog!" — könyökével kiverte az ablakot, és odavágta a nevével ellátott mausert a mellettük elhaladó szerelvény kerekei alá. Később maga beszélte ezt el Szerpilinnek, amikor együtt építették az utat a Kolimán, és közösen emlegették azokat az időket, amikor Grinyko ezredet vezetett, Szerpilin pedig a helyettese volt, és Sztálin, mint a Forradalmi Katonai Tanács újonnan kinevezett tagja, első ízben látogatott el Caricinnál az ezredük hadállásaiba...

Grinyko ott ült egy kivágott vörösfenyő törzsén: köhögve köpte a vért, mert összeverték a mellkasát, amikor vallomásra akarták kényszeríteni, hogy elárulta Sztálint! De ő nem vallotta be, és életben maradt, és elment a Kolimára, és utat épített, és vért köpve mondogatta, hogy azért is megéri azt az órát, amikor a teljes igazságot jelentheti Sztálin elvtársnak.

És erről a Grinykóról ő, Szerpilin, a mai napig sem írt Sztálinnak. Amikor a Moszkva alatti csatáért kitüntették, belefogott egy levélbe, de aztán váratlanul leváltották a hadosztály éléről.

„Most befejezzük a hadműveleteket Sztálingrádnál, és megírom neki... éppen alkalmas pillanat lesz" — gondolta mentegetve magát, de szégyenkezve is.

Az előszobában megszólalt a telefon, és Ivan Alekszejevics minden bevezetés nélkül közölte, hogy félóra múlva ott lesz.

— Nem nagyon korai látogatás? Felkeltél már? Fogadod a vendéget?

— Hogyne fogadnám! — felelte örömmel Szerpilin. Abban, hogy Ivan Alekszejevics találkozni kíván vele, nem kételkedett, de a telefont már nem várta: ilyen beosztásban az ember nem ura magának.

Amikor a kagylót visszatette, lecsatolta karjáról az óráját, hogy felhúzza. Öt perc múlva öt. Voltaképpen reggel van már.

„Elég későn végeznek ott..."

Nyolcadik fejezet

Amikor pontosan félóra múlva Ivan Alekszejevics bekopogtatott az ajtón, Szerpilin már felkészült a találkozásra, és az elutazásra is: megborotválkozott, megmosdott, felvette ingzubbonyát, és bezárta a bőröndjét, sőt a konyhában kidobta a hamutartóból a cigarettavégeket a vödörbe.

— Szervusz, Fegya — köszönt Ivan Alekszejevics belépve, majd egy hosszú pillanatig Szerpilin arcába nézve, hevesen megölelte barátját és megcsókolta.

Amikor idesietett, felkészült rá, hogy a legteljesebb mértékben osztozzon bánatában. Mégis megkönnyebbülésére szolgált, amikor Szerpilin változatlan, megszokott, simára borotvált arcát megpillantotta. Fjodor Fjodorovics már „összeszedte magát" — ahogy mondani szokás; ez, amennyire nehéz az illetőnek, épp annyira megkönnyíti a környezete életét. És ezt nemcsak Ivan Alekszejevics vette észre régi, testi-lelki jó barátján, de még a mögötte álló segédtiszt is, aki alig ismerte Szerpilint.

— Még egy óránk és harmincöt percünk van az elutazásodig — mondta Ivan Alekszejevics. Miután megölelte Szerpilint, és ezzel teljes mértékben kimutatta együttérzését, nem pazarolta feleslegesen a szavakat. — Ha nincs ellene kifogásod, megreggelizünk. — Intett és kivett a segédtisztje kezéből egy kis bőröndöt. — Te pedig, Pavel Trofimovics, ahogy megbeszéltük, addig hajtass ki a repülőtérre, s nézz utána, hogy áll a dolog.

— Igenis — mondta a segédtiszt, és eltűnt az ajtó mögött.

— Ne vetkőzz le — jegyezte meg Szerpilin, látva, hogy barátja leveti a köpenyét. — Hideg van nálam.

— Sebaj — felelte Ivan Alekszejevics; mégiscsak ledobta köpenyét, és gyorsan járkálni kezdett a szobában.

Negyvenegy novembere óta nem találkoztak. Amikor Szerpilint a hadosztály éléről leváltották, nem ment fel Moszkvába Ivan Alekszejevics támogatását keresni azok megkerülésével, akikkel szembefordította a szolgálat. Nem akarta őt nehéz helyzetbe hozni. Később pedig, amikor minden elrendeződött, és barátjához kellett utaznia a hadosztály felállítása céljából, az éppen kiment a frontra

Ötvenéves kora ellenére Ivan Alekszejevics ma is sovány volt, és megőrizte feszes tartását. Szerpilin még a német háborúból emlékezett rá; emlékezett a daliás altisztre, három katonai György-kereszttel a mellén, amint az éjszakai felderítés után eljött hozzá, Szerpilin zászlóaljfelcserhez, hogy késszúrásból eredt sebét bekötöztesse; emlékezett, mint látta maga mellett a felderítő csapat ezredbizottsági tagjaként; emlékezett rá, mint ezredtörzsfőnökére Caricin alatt. Elegáns külseje és oldalt elválasztott, korán deresedő, acélszürke haja miatt akkoriban gyakran egykori cári tisztnek vélték, pedig sohasem volt tiszt. Mostani tábornoki zubbonya ugyanolyan jól illett alacsony, arányos termetére, mint azok a derékba szabott, zub-

bonyszerű kabátok, amelyekben a polgárháború idején feszített. S a haja is ugyanaz volt: acélszürke, gondosan fésült, nyílegyenes választékú. Ivan Alekszejevics nem öregedett meg, de az arca most nem tetszett Szerpilinnek. Hogy ez az arc fáradt, azt megértette. De máskor élénk, vizsga tekintetű szemében most furcsa mozdulatlanság ült, mintha valami gondolat tartaná megszállva, amelytől semmiképp sem tud szabadulni.

„A fene tudja, miféle ostobaságok jutnak az ember eszébe" — gondolta Szerpilin, és fennhangon megjegyezte:

— Nem vagy a legjobb színben.

Ivan Alekszejevics rávetette gyors, de a mélyén most is mozdulatlan pillantását, és tréfával igyekezett elütni a dolgot:

— Nem tőled hallom először. Ti, frontharcosok, virultok, mi, vezérkari patkányok, pedig itt sorvadozunk az iratok között.

— Mindenütt nehéz kenyér — felelte Szerpilin, és továbbra is mosoly nélkül nézett barátja szemébe. Elsőnek küzdötte le elfogódottságát, és készítette elő a talajt arra a komoly beszélgetésre, amelyre a lelkük mélyén mind a ketten vágytak.

Ivan Alekszejevics megkérdezte, hol temette el a feleségét, majd megkérdezte, eszméleténél találta-e még. Szerpilin a fogát összeszorítva nemet intett.

— Miért nem jöttél azonnal, amikor felhívtalak? — kérdezte Ivan Alekszejevics szemrehányóan. — Megígértem, hogy végre kihasználom a szolgálati helyzetemet, és még aznap Moszkvába hívatlak. De nem jöttél!...

Fjodor Fjodorovics megjegyezte magában ezt a szót: „végre", de külsőleg nem adta jelét, és magyarázni kezdte, miért nem jöhetett azonnal.

— Értem, értem — bólogatott Ivan Alekszejevics helyeslően. — Én pedig már azt hittem, hogy Batyuk nem engedett el. Aztán látom: ugyanaznap érkezik a frontról a felterjesztés, hogy hagyjuk jóvá a törzsfőnöki beosztásodat.

— És jóváhagytátok?

— Persze — felelte Ivan Alekszejevics meglepetten. — Hiszen meghagytam a segédtisztemnek, hogy első dolga legyen gratulálni az új beosztásodhoz. Vagy csak akartam és elfelejtettem? Fene vigye, az utóbbi időben teljesen megzavarodom! Ideje már visszatérni a csapatszolgálatba.

— Hogyan? A csapatszolgálat könnyebb?

— Talán nehezebb? Ha tudni akarod... — Ivan Alekszejevics elharapta a szót, hanyagul legyintett, majd megkérdezte: — Miféle ember tinálatok a haditanács tagja?

— Zaharov egyszerű lélek — felelte Szerpilin.

— Hogyan értsem ezt? Szidod vagy dicséred?

— Dicsérem. Pontosabban is megfogalmazhatom: egyenes lélek.

— Ha egyenes, az jó — mondta Ivan Alekszejevics, és tűnődve megismételte: —, az jó.

Arcán látszott, hogy másvalakire gondol, aki nem egyszerű és nem egyenes lelkű.

— Hogyan férnek össze Batyukkal?

— A hadosztályból nem minden látszik — felelte Szerpilin —, de szerintem van mit nyelnie mellette, noha nem mutatja. Eléggé megedzette a párt.

— Úgy gondolom, Batyukot sem a régi rezsim edzette meg.

— Mégis van a természetében valami kulákos vonás.

— No, ezt hagyd! — nevetett Ivan Alekszejevics. — Középparaszt származású, erre jól emlékszem, vezetőségi titkár voltam, amikor ő huszonhatban az akadémián tanult.

— Ahogy ő tanult! — legyintett a másik. — Tudom, hogy az ilyenfajták hogy tanulnak. Mi, alacsonyabb beosztásúak, ezredparancsnokok, valóban arcunk verejtékével tanultunk: az asszony a gyerekkel a függöny mögött alszik, mi pedig ott ültünk az asztal mellett, és hajnalig magoltunk.

— No, ez talán túlzás! — ellenkezett Ivan Alekszejevics. — Nálunk is különféleképpen volt. Vedd csak például ezt a Grinykót! Pedig ő is hadosztályparancsnokként fejezte be a polgárháborút, mint Batyuk.

Hol vitatkozva, hol egyetértve sorolták emlékezetükben azokat, akik a polgárháború után a hadseregből, hadtestekből és hadosztályokból átültek a katonai akadémia padjába. Némelyek, mint a megszállottak, zúgó fejjel tanultak, álmatlan éjszakákon át, és fokról fokra hágtak fel újra azon a katonai ranglétrán, amelyen egyszer már bátran, hátra se nézve, felszaladtak a polgárháború alatt. Másokban nem volt ehhez a hőstetthez sem elég akarat, sem józan önismeret, ezek nagy kínnal éppen csak hogy elvégezték az akadémiát, és olyan emberekként tértek vissza a hadseregbe, akiknek múltjuk van, de jövőjük nincs.

— Helyes, ez már mind történelem — mondta Ivan Alekszejevics, amikor, miután vagy tíz embert sorra vettek, megegyeztek benne, hogy ilyen is, meg olyan is volt köztük —, de most egy gyakorlati kérdést: te hogyan látod Batyukot a te tornyodból, a hadosztályból?

Szerpilin igyekezett igazságos lenni; elmondta, hogyan fest

Batyuk az ő tornyából nézve, életének különféle, jobb-rosszabb pillanataiban.

Ivan Alekszejevics mosolygott.

— No, látod. A te tornyodból nézve megjárja, az enyémből csak éppen hogy, a frontparancsnokság tornyából nézve, ha jól tudom, szintén nem nagyon tetszik, a még magasabb toronyból viszont csak a kidüllesztett mellét látják, meg a polgárháborúból ismert bajuszát. Hogy mind ez ideig sem műveltségben, sem tudásban nem gyarapodott, azt távcsővel sem látják meg. Vagy nem akarják meglátni. És minden érvelés hiába, falra hányt borsó ezeknek az emlékeknek az erejével szemben. Bár olykor az emlékek hasznosak is lehetnek, te is tudod.

Igen, Szerpilin tudta ezt. Tudta: azt, hogy ő most itt van, és nem a Kolimán, ugyanazon emlékek erejének köszönheti. Nem sokkal a háború előtt, amikor néhány katonát kiengedtek, és továbbiakat is szándékoztak szabadon bocsátani, Ivan Alekszejevics, aki nemrégen került a vezérkarhoz, első jelentéstételeinek egyikén megjelent Sztálinnál. Sztálin hirtelen Caricinra terelte a szót, Ivan Alekszejevics pedig, aki előrelátóan felkészült erre, emlékeztette őt az ezredükben tett első látogatására. Grinykóra és Szerpilinre. Grinyko nevét Sztálin eleresztette a füle mellett, Szerpilint illetően azonban nyomban felvette a kagylót, és intézkedett, hogy vizsgálják ki az ügyét.

— Úgy bizony! — mondta Ivan Alekszejevics.

És Szerpilin, amint a szemébe nézett, úgy érezte, most mind a ketten ugyanarra gondolnak: mégiscsak megalázó, hogy az ember élete egy véletlenül felmerülő emléktől függjön, és néhány, futtában a telefonba mondott szótól...

— Ide hallgass, Ványa — mondta Fjodor Fjodorovics halkan, mintha valaki meghallhatná —, Grinykón nem lehet segíteni?

Ivan Alekszejevics vállat vont.

— Nem tudom. Grinyko vagy még akkor, a régi időkben nem tetszhetett neki, vagy később nem jól beszélt... Nem kockáztathatom meg, hogy másodszor is emlékeztessem rá. Hidd el nekem, teljes őszinteséggel mondom!

— De talán a jelenlegi helyzetedben...

Ivan Alekszejevics pillantása elhidegült, csaknem ellenségessé vált.

— Mit tudsz te az én jelenlegi helyzetemről?

— Majd én megpróbálom — mondta a barátja.

„Csak tessék, én már megpróbáltam, most rajtad a sor" — akarta rávágni Ivan Alekszejevics. De szerette Szerpilint, és

még mostani nyomott hangulatában is frissen élt benne szeretete irányában, és ez az érzés olyan volt, mint egy sziget a lelkét betöltő ellentétek áradatában. És nem mondta: „No hát próbáld meg", hanem ellenkezőleg, azt felelte: „Nem tanácsolom" — mert hatodik érzékével megsejtette, hogy Grinykón már nem lehet segíteni, Szerpilint pedig vissza kell tartani a vigyázatlan lépéstől, amelynek veszélyes mivoltáról fogalmuk sincs azoknak, akik csak hallomásból vagy régi emlékeikből ismerik azt az embert, akinek dolgozószobájából ő, Ivan Alekszejevics, egy órával ezelőtt lépett ki.

Szerpilin, amikor ezt a bár baráti, de rejtett fenyegetéssel teli, „nem tanácsolom"-ot meghallotta, elnémult. Beszélni haszontalan lett volna; itt vagy cselekszik, vagy nem. És hogy cselekedjék-e és mikor, azt magának kellett eldöntenie.

Ivan Alekszejevics felállt, és kinyitotta a kis bőröndöt, amit otthagyott a segédtisztje.

— Gyere, reggelizzünk és vacsorázzunk meg egyszerre. Nem tudom, tenálad hogy van, de én rendszerint így szoktam. Iszunk Valja emlékére, és a kinevezésedre is. Hiába, ilyen az élet.

Kivett egy üveg vodkát, és néhány, fehér papírba burkolt csomagot.

— No, tessék, bontsd ki... Ne menj sehova — tartotta vissza Szerpilint, aki már felállt a helyéről. — Minden van itt, pohár meg evőeszköz is. Sohasem tudhatja az ember, mikor hová utazik, mikor fog aludni, és mikor enni, ezért a segédtisztemnél mindig készen áll minden.

A csomagokban kolbászos szendvicsek voltak, vörös kaviár, sajt, kemény tojás, sőt még két friss uborka is.

— Batyukra visszatérve — szólt Ivan Alekszejevics, miközben papírral kitörölgette a poharakat, és a fény felé forgatva nézegette —, őszintén szólva csodálkoztam, hogy téged terjesztettek fel.

Szerpilin egyáltalán nem szándékozott Batyukra visszatérni, de megértette, hogy barátja tudatosan minél messzebb akar kerülni az iménti témától.

— Miért csodálkoztál?

— Mert én az ő helyében és az ő nézeteivel simább embert kerestem volna törzsfőnökömnek. Te nehezebb dió vagy.

— Az ő helyében nem hívtál volna. És az én helyemben elmennél mellé? — kérdezte Szerpilin.

Ivan Alekszejevics összehunyorította szemét, mintha mesz-

sziről nézegetné a valahol nagyon távol álló Batyukot, és hevesen válaszolta:

— Igen, elmennék. Batyuk ebben a korszerű háborúban képtelen erős törzsfőnök nélkül harcolni. De gyengét adni melléje, csak azért, hogy a képtelenségét bebizonyítsuk, annyi volna, mint vérfürdőt rendezni. Amíg ezt bebizonyítod, ki tudja, hányan halnak meg értelmetlenül. Batyuk lényegében ugyanaz, mint a te Barabanovod, csak magasabb szinten. Igaz, hogy nem iszik. Az igazat megvallva, örültem, amikor a beosztásodat jóváhagyták. Nem annyira temiattad — nem lesz könnyű kenyér, hogy a te kifejezéseddel éljek —, mint inkább az ügy érdekében. No sebaj, a frontparancsnokotok széles látókörű ember. Ha igazad lesz, mindig erős kézzel fog támogatni, és taktikus módon. Bár Batyuktól nincs ereje megválni. Amíg minket ver az ellenség, könnyen tévedhetünk — esetleg a jót is leváltjuk —, ha viszont megfordul a kocka, már nehéz leváltani a közepesnél gyengébbet is. A győzelem hangulatában Batyuk nem olyan szembetűnő.

— És azelőtt?

— Mikor azelőtt? Amikor minket vertek? Negyvenegyben egyikünk se festett nagyon jól. Tavaly pedig Harkov alatt, azt meg kell adni, Batyuk nem kímélte az életét. Ezáltal menekült meg *az ő* szemében...

Ivan Alekszejevics hüvelykujjával felfelé bökött, így jelezte, kinek a szemében menekült meg Batyuk. — Ami pedig azt a vádat illeti, hogy nem sejtette meg a hadsereget fenyegető katasztrófát, hát először is nemcsak őt, hanem azokat is, akik megsejtették: az egész frontot a felülről küldött parancsokkal egérfogóba kergették, másodszor meg: ami a katasztrófa után következett, afölött szemet kell hunyni, szintén felső parancsra. Világos és érthető, vagy homályos és érthetetlen? Ha homályos és érthetetlen, akkor sincs kitől megkérdezni. Ha tőlem kérded, én sem válaszolok!

Kitöltötte a vodkát, de mielőtt leült volna, figyelmesen és kissé mosolyogva nézett Szerpilinre.

— Olvastad tavaly nyáron a „Pravdá"-ban a „Front" című darabot?[2]

— Olvastam.

— Sok tábornok megsértődött rajta, úgy hallottam, de én általában mellette szavazok. Alapjában hasznosnak tartom. És te?

[2] Kornyejcsuk színműve.

— Általában én is — felelte Szerpilin.

— De vajon mi a magyarázata, hogy ő — Ivan Alekszejevics ismét csak egy kézmozdulattal jelezte, hogy kiről van szó —, aki a kritikát és az önkritikát nemigen szereti, helyeselte ezt a darabot, és a „Pravdá"-ban közöltette? Nem gondolkoztál ezen?

— Nem.

— Én igen. Ha ugyanis kedved tartja, ezt a következtetést is levonhatod belőle: Mindabban, ami negyvenegyben és negyvenkettőben a fejünkre zúdult, a Gorlovok a hibásak, és csakis ők. A múltért őket terheli a felelősség. Senki mást. Tehát fizessenek! Jegyezd meg, ez fontos pont. És aztán? Aztán az Ognyevek váltják fel a Gorlovokat, és attól fogva jobban megy a dolog, ami nagyjából közel jár az igazsághoz, habár egyelőre te mégy törzsfőnöknek Batyukhoz. De valamire nem ad választ a darab. Nem mondja meg, honnan jött Gorlov. Miért és hogyan lett főparancsnok. Közgyűlésen választották meg talán? Ám ez a kérdés a darabban, ahogy mondják, mélyen el van ásva, nem mindjárt jut eszébe az embernek, és nem is mindenkinek. Én sem mindjárt eszméltem rá... No, hát igyunk a kinevezésedre, és légy igazságos a te Batyukodhoz, ő sem saját magát nevezte ki... Mindaz, amit mondtam, köztünk maradjon.

Szerpilin vállat vont: ez természetes! Ivan Alekszejevics nyíltsága nem lepte meg, mások csodálkozott: azon az ingerültségen, amely ma ebben a kiegyensúlyozott emberben forrt.

— Mondd csak, Jelena Petrovna itt van veled? — kérdezte. — Vagy még mindig nem tért vissza?

— Még nem. Mit csináljon itt? Oda legalább írogatok, de itt, ha mellettem élne is, sohasem látna. Azt hiszed, ma későn végeztem? Korán! Hétkor-nyolckor fekszem le, és tizenegykor kezdem újra. Őszintén szólva, napok óta kimerült vagyok. Elfelejtettem meghagyni a segédtisztemnek, hogy gratuláljon a kinevezésedhez. Meglazult valami csavar a fáradtságtól... És ha ugyanígy meglazul máskor is, például jelentéstételkor...

— Ugyan már, nem tarthatsz mindent észben!

— Ez az, nem tarthatok mindent fejben. Ám vannak, akik gyatrábban gondolkoznak, de jobban emlékeznek. Olykor túl sok időre van szükségem, hogy az elképzeléseimet rendszerezzem. S hogy teljesen őszinte legyek: az utóbbi időben megingott a helyzetem. Nem ragaszkodom a pozíciómhoz, ha a frontra küldenek, bármilyen beosztást elvállalok. Elvégre te meg én nemcsak tábornokok vagyunk; neked egy csillaggal ke-

vesebb van, nekem több! Inkább ne ragyogjon ott nekem ez a fölös csillag, csak a kommunista ember becsülete megmaradjon! A fronton is szükségem lesz erre, függetlenül a beosztásomtól. Azért szenvedek, mert ez nem holmi egyházközségi iskola: ha a pap kizavart az osztályból, hát felálltam, kimentem, és jól bevágtam az ajtót, a fene egye meg! Itt még más oldala is van az ügynek, sokkal komolyabb. Én nem a pozíciómat tartom sokra, hanem a lehetőséget, hogy tőlem telhetően hassak az események menetére, Nem akarom, hogy egy élő jegyzettömb foglalja el a helyemet.

— Igen, értem — bólintott Szerpilin. Látta, hogy Ivan Alekszejevics izgatott, de nem egészen értette, miért. — Mégis, mi történt veled? Persze, ha nem akarod elmondani, ne szólj.

— Velem egyelőre semmi sem történt. Nem rólam van szó. A küszöbönálló hadműveletek tervével nincs minden úgy, ahogy szeretném. Egy héttel ezelőtt, amikor Goth csoportját megkergettük, azt javasoltam, hogy ott nálatok, Sztálingrád körül, éppen csak a legszükségesebb erőket hagyjuk, és kész! A kotyelnyikovói vereségük után már nem hiszem, hogy a németek kitörnek, vagy hogy bárki is áttörhetne hozzájuk. Hitler minden ígérgetése ellenére ott rostokolnak majd és éheznek, amíg csak meg nem adják magukat. Ezzel kapcsolatban azt javasoltam, hogy vonjanak el a ti frontotokról három hadsereget, és ezek mielőbb legyenek kéznél ott, ahol újabb, erős csapásokat kell mérni az ellenségre. Vagy — mivel minden megtörténhet — ellentámadásokat elhárítani. Ezzel a lehetőséggel is számolni kell! A vita nem is a további csapásokról folyik, ezeknek a terve mindenki előtt világos és jóváhagyott. Arról folyik a vita, hogy a hadműveletekhez mielőbb biztosítsunk néhány felszabadult hadsereget. És ehhez hiányzik a beleegyezés... „Hogyan? Ott üljünk és várjuk, amíg megadják magukat?... Hogyan? Egy hónappal később foglaljuk el Sztálingrádot?!" De hát, kérdezem én, miért ne foglalhatnánk el egy hónappal később, amikor semmit sem kockáztatunk, hiszen Kotyelnyikovo után a németek kitörése gyakorlatilag lehetetlen. Ilyen kitűnően indított és kibontakoztatott hadművelet után miért veszítsük el egyszerre a türelmünket, amikor már csak az van hátra, hogy kisebb erőkkel nyugodtan kiirtsuk őket a hátországban, mint a poloskákat, a felszabadult hadseregeket pedig gyorsan feltöltsük, és tartalékul azokra a frontokra dobjuk, amelyek majd a továbbiakat eldöntik. Ez nem hagy nyugodni ezekben a napokban. A helyzetem pedig azért bizonytalan, mert nem volt erőm sem ahhoz, hogy szán-

jam-bánjam a javaslataimat, sem hogy lelkesedéssel nyilatkozzam azokról, amelyeket az enyéim helyett elfogadtak. Most azt a tervet dolgozom ki, amit parancsoltak, és kérem az istent, hogy ti ott Sztálingrádnál egy hét alatt elintézzetek mindent, és mielőbb felszabaduljatok. Megteszitek ezt?

Ivan Alekszejevics mosolygott, de mosolya keserű volt, s hangjában könyörgés csengett; nem Szerpilinnek szólt ez a könyörgés, hanem valahová feljebb, a hadiszerencséhez, hogy felénk forduljon, és ne a németek felé.

— Őszintén szólva mindez nagyon meglep — jegyezte meg Fjodor Fjodorovics.

Sehogy sem fért a fejébe, hogy most egyszeriben el lehet rendelni vagy elhalasztani Sztálingrád ostromát, azaz még csak nem is elhalasztani, hanem egyszerűen lefújni, mert hiszen végeredményben erről volt szó.

— Várj csak, hogy is van ez... — kezdte, de Ivan Alekszejevics a szavába vágott:

— Ez az éppen: hogy is van csak? No, hát feledj el mindent, amit mondtam. Borítsunk rá fátyolt. Annál is inkább, mert a kérdés, hogy kinek van igaza, a gyakorlatban már túlhaladott, s az én keserveim senkit sem érdekelnek. Ha tudni akarod, most már magam is azt kívánom, hogy ne legyen igazam! Arról ábrándozom, hogy beláthassam a tévedésemet! De nem tudok szabadulni a rettegéstől, hogy az események menete majd engem igazol! Olykor, ha reggel lefekszem, a fáradtságtól nem tudok elaludni. Csak fekszem, és azon tépelődöm: a magunkfajta katonának voltaképpen mennyire kell türtőztetnie magát! Nehéz mesterség ez általában, de ahol én ülök, ott mérhetetlenül nehéz!

— Hagyd ott.

—„Hagyd ott"? — mosolygott keserűen Ivan Alekszejevics. — Könnyű mondani. Magad is tudod, hogy a háborúban nemcsak akkor veszítheti el az ember a kezét-lábát, amikor a rohamvonalat elfoglalja, hanem akkor is, amikor onnan visszavonul. Ahhoz, hogy a mostani beosztásomtól megváljak, szintén ki kell lesnem a pillanatot, nehogy kéz és láb nélkül maradjak. Én még harcolni akarok, nem pedig a háború végéig valami sóhivatalban üldögélni ölbe tett kézzel... Egyébként két csengetés már elhangzott, s most várom a harmadikat.

Minden keserűség nélkül mondta ezt, sőt valami, a sorsnak szóló, derűs kihívással, amely mögött lelkierő érződött.

„Így van még akkor is, ha nincs igazad!" — gondolta Szerpilin.

Ivan Alekszejevics mérlegeléseiben, ha a kiindulópontot elfogadta, vaslogika rejlett, és Szerpilin nem vállalta, hogy az ő hadosztályparancsnoki nézőpontjából, az első benyomás alapján magabiztosan eldöntse, kinek is van igaza ebben az egész frontot érintő vitában — a megannyi vita egyikében, amelyek a legfelső hadvezetőségen merülnek fel és zajlanak, hogy aztán a végső döntés órájában hirtelen elüljenek. Csak egyet érzett: ha másnap váratlanul lefújják a készülő támadást, ezt a lelke mélyén nem helyeselheti. Túlságosan türelmetlen hévvel várta az alkalmat, hogy Sztálingrádnál mielőbb végezhessenek a németekkel, úgy várta, mint mindenki a doni fronton, fent és lent egyaránt! Ezt érezte, és tudta, hogy neki is igaza van. És talán ezzel az ő igazával is számoltak, amikor elvetették Ivan Alekszejevics javaslatát.

Nem mondta ki a gondolatát, hallgatott. Ivan Alekszejevics voltaképpen nem is volt kíváncsi a véleményére. Csak úgy kitört belőle a szó, a háború folyamán most első ízben, mert így hozta a pillanat, és mert ebben a pillanatban éppen olyan ember volt mellette, akivel negyedszázados barátság fűzte össze, és akiről tudta, hogy hallgat, mint a sír.

De volt a lelkében és az emlékezetében még valami, amiről senkinek sem beszélhetett, mert maga sem tudta biztosan, hogy hányadán áll vele.

Igen, Sztálin, az Sztálin. És ezzel mindent megmondott az ember, még ha másoknál jóval többet is tud róla, sőt arról is tud, hogy mi volt a helyzet a háború előtt meg a háború kitörésekor — olyasmiről is, ami egyszerűen megmagyarázhatatlan!

Abban, hogy nagy ember — a háború elején valami megrendült Ivan Alekszejevics lelkében, de azután ismét megerősödött —, nem, ebben most már megint nem kételkedett. Hát abban, hogy félelmetes? Hiszen ezt is tudja, jobban, mint sokan mások. És valahányszor jelentéstételre megy hozzá, tudja, hogy habozás nélkül fog dönteni.

És hogy hol végződik a vasakarat, és hol kezdődik az a megfoghatatlan nyakasság, amely sok tízezer életbe kerül, s az elpusztult technikai felszerelés hekatombáiba — ezt ritkán lehet rögtön felismerni!

Igen, meghallgatja a terveket, megvizsgálja és jóváhagyja őket, mindent figyelembe vesz, nem legyint a tanácsokra és a jelentésekre, mint ahogy a háború előtt tette. De mindez csak egy bizonyos pillanatig van így — azután az övé az utolsó szó, és ez a szó olykor az egyedüli helyes döntés, olykor pedig a józan ész ellenére harcba száll az elemekkel, váratlanul felbo-

rít mindent, és már senki semmiféle érvvel rá nem bírja, hogy a véleményét megmásítsa! És a legnagyobb baj az, hogy ez az utolsó szó mégis mindig helyes — akkor is, ha nem az. És mindvégig helyes marad. Hisz mindig találnak bűnbakot. Kell hogy akadjanak bűnösök, ha neki mindig igaza van!

Ámde ugyanakkor az ő vitathatatlan tekintélyében, sőt a puszta nevében is, hihetetlen erő rejlik, valahogy az évek során úgy alakult, hogy mindaz, amiben hiszünk: a párt, a hadsereg, önmagunk — minden ebben a névben fonódott össze, mint egy kötél rostjai. És ezen a kötélen vonszoljuk a háború egész terhét. Vonszoljuk az erejét vesztő néppel, és mindent ebbe a névbe sűrítünk: Sztálin. Helyes, legyen! De ha legalább úgy gondolhatna rá az ember, mint mások, csak azt az egyet tudva, hogy nagy ember, és nem tudva mindazt, amit jobb volna nem sejteni. De olykor nem bír megszabadulni az érzéstől, hogy még nem is tud mindent, korántsem mindent...

De hát mit tegyen. Nincs kitől megkérdeznie. Helyt kell állni, ha kommunista és katona! Hajtogatni és hajtogatni a maga igazát, és becsületesen jelenteni a mását. Sőt azt is hajtogatni minden alkalommal, a lehetőség határáig.

Mit találjon ki még ezen felül? Hiszen erre sem futja mindig az erejéből? Meg hát igaz ami igaz, nem is olyan veszélytelen dolog. Nem vagy te olyan gyáva, és nincs miért szembe köpni magadat.

Ivan Alekszejevics sokáig hallgatott. Úgy belemerült e gondolataiba, amelyek nagyon messze jártak Szerpilintől, hogy barátja megérezte, és nem akarta megzavarni, ezért ő is hallgatott.

Ivan Alekszejvics sokkal magasabb körökkel állt kapcsolatban, mint Szerpilin hadosztályparancsnok, és Fjodor Fjodorovics nagy vágyat érzett, hogy a ritka alkalmat kihasználva érdeklődjék a küszöbönálló hadműveletekről, megkérdezze, mennyire becsüli a németek haderejét, és véleménye szerint az összes front méretében milyenek a téli hadműveletek kilátásai. De bármennyire érdekelte is mindez, túlságosan jól tudta, hol az a határ, amelyet még a testi-lelki jó barátság sem léphet át; hol az a határvonal, amelyen túl háborúban nem kérdezősködnek és nem felelnek. Így hát csak ennyit kérdezett:

— Gyakran mész jelentéstételre?

— Mostanában igen. Akik felettem vannak, mind elszéledtek. A legfelső hadvezetőség képviselői... Egyébként félelmetes ösztöne van — tette hozzá kis szünet után. — Olykor belátod, hogy úgyis reménytelen véleményt nyilvánítani, csak állsz

és hallgatsz. Ő meg rád néz, és megérzi, hogy nem helyesled, amit javasolt.

— Talán kimegy a sztálingrádi frontra, mégiscsak érdekli — szólt Szerpilin. — Annál inkább, mert ismerős terep.

— Aligha. — Ivan Alekszejevics vállat vont, de nem adott magyarázatot. — No jó, inkább igyunk arra, hogy mielőbb végezzetek ott a németekkel! Persze itt minálunk, a legfelső hadvezetőségben futnak össze a szálak, itt mindent átszenved az ember. Úgy látszik, hol itt, hol ott, hibák csúsznak be. De ha a térképre nézünk: november óta jól előrehaladtunk! Kezdjük becsülni önmagunkat. Persze meg kell őrizni a józanságot. Nem szabad minden vágyálmot valóságnak feltüntetni, még ha olykor kényszerítenek is rá... De általában sokkal vidámabbra fordult az élet: kergetjük és megtörjük a nyomorultakat.

Koccintott Szerpilinnel, nagyot kortyolt, és az olyan ember derűs mohóságával harapott egy kolbászos zsemlyébe, aki végre megszabadult a nyomasztó gondolatoktól, és egyszeriben ráébredt, hogy éhes, mint egy farkas.

— És az nem baj, hogy reggel iszol? — kérdezte Szerpilin. — Ha referálni mégy, észreveszi.

Ivan Alekszejevics elmosolyodott, és azt felelte:

— Ez semmi. Ezért nem ró meg. Különben is én most nem reggelizem, hanem vacsorázom. És nem én szabtam meg a napirendemet.

A beállott csendben halk berregés hallatszott.

— Talán a hadsegédem — jegyezte meg Ivan Alekszejevics, és órájára pillantott. — Kicsit korán jön.

— Nem, ez az ébresztőóra — mondta Szerpilin. — Meghagytam a társbérlőnőm fiának, hogy keltsen fel, ha elaludnék. Mindjárt bejön felébreszteni.

— Privalov fia? — érdeklődött Ivan Alekszejevics.

— Igen. Az akadémiáról emlékszel rá?

— Nem, nem onnan. A minap kellett a halála körülményeit jelentenem.

— Fáj a szívem, ha arra a gyerekre nézek — jegyezte meg Szerpilin. — A könnytelen bánat énrám még jobban hat.

Az ajtó kissé kinyílt, s a résben megjelent a fiú borzas feje.

— Tábornok elvtárs, keljen fel — mondta a gyerek; álmosságában észre sem vette, hogy Fjodor Fjodorovics nem alszik, hanem az asztal mellett ül, és valaki van nála. Majd ráeszmélt, köszönt, és megkérdezte: — Főzzek teát?

— Köszönöm, nem kérek — felelte Szerpilin.

— Gyere be, reggelizzél velünk — hívta Ivan Alekszejevics.

— Köszönöm, még nem mosakodtam — azzal a fiú becsukta az ajtót.

— Csak vodkát ne adj neki — mondta Szerpilin.

— Eszem ágában sincs — felelte a barátja, és letett az asztal szélére egy kolbászos zsemlyét uborkával. — Hát a te fiad hol van?

— Itt volt, elment.

— Nem kísér ki a reptérre?

— Nem.

— Mondd, hogyan leszel ezután vele? — kérdezte Ivan Alekszejevics. Tudta, hogy Szerpilinnek nem fog tetszeni ez a kérdés, de szükségesnek tartotta, hogy feltegye.

— Azt mondtam neki, hogy jelentkezzék frontszolgálatra. Felesleges segédtisztként lebzselnie Pankratyev mellett — felelte Szerpilin, és elhallgatott, nem kívánta folytatni a témát.

— Értem. És egyébként hogyan leszel vele?

És amikor Fjodor Fjodorovics ezt a kérdést is eleresztette a füle mellett, beszélni kezdett neki a fiáról, hogy milyen erélyyel és dühvel hatolt be a vezérkarra, hogy minden akadályon átgázolt, hogy apját hazahívassa, s így legalább valamit tegyen az anyjáért.

Szerpilin hallgatta, és megértette, hogy Ivan Alekszejevics mindezt azért mondja neki, mert igazságtalannak tartja a barátját. Megértette, de magyarázkodni nem kívánt, úgy érezte, ez életének olyan kérdése, amely a felesége halála után már csakis őrá tartozik és fog tartozni, senki másra.

— Mégis, hogyan lesztek Vagyimmal? — kérdezte harmadszor is Ivan Alekszejevics.

Ilyen esetekben nem tágított. Meglátszott, hogy hatalomhoz szokott.

— Ide hallgass, Ivan — szólt Szerpilin félig haragosan, félig kérően. — Ne kínozz! Nem tudok válaszolni, magam sem tudom még, hogy leszünk. Már nem éntőlem függ, hanem őtőle.

Belépett a fiú, most már felöltözve, nemezcsizmában és rövid kabátban. Kezében tartotta a sapkáját.

— Miért öltöztél fel? — kérdezte Ivan Alekszejevics. — Megmondtam, hogy reggelizz velünk.

— Iskolába kell mennem.

— Akkor tedd a zsebedbe — mondta Ivan Alekszejevics. — Útközben megeszed.

Fogta a zsemlyét meg az uborkát és odanyújtotta.

— Fogadd el — mondta Szerpilin a fiúnak; már látta, hogy csak őrá hallgat. Kezet nyújtott neki búcsúzóul, és egy pillan-

tással beléfojtotta a kérdést: emlékszik-e, mit ígért? „Emlékszem — mondta ez a pillantás —, és felesleges újra megkérdezned."

— Hát így — mondta, amikor a gyerek kiment, és ezzel a „hát így"-gyel lezárta a saját fiával kapcsolatos beszélgetést.

Ivan Alekszejevics kitöltötte a maradék vodkát: már csak a poharak fenekére jutott.

— Az utolsót a feleséged emlékére igyuk.

Könnyek szöktek a szemébe. Letörölte őket, és koccintás nélkül ivott.

— Talán szükséged lesz valamire? Hogy a sírt gondozzuk? Ha igen, megmondom a segédtisztemnek, ő mindent elintéz. — Az órájára pillantott, és felállt.

— Mindjárt itt lesz. Kikísér a repülőtérre. Bocsáss meg, hogy én nem megyek ki: aludnom kell. A szolgálat megköveteli, hogy reggel tiszta fejjel kezdje az ember. Nem haragszol?

Szerpilin csak vállat vont.

— Készülődöl? — kérdezte Ivan Alekszejevics.

— Mit készülődjek?

Tapogatózva megindultak a sötét lépcsőn.

Az utcán még teljesen sötét volt. A kapu előtt szokatlan formájú, nagy gépkocsi állt.

— Zsákmányolt. Opel-Admiral — magyarázta Ivan Alekszejevics. — A Donnál zsákmányoltunk néhányat; második hete járok rajta. Milyennek tartod? — fordult az autó mellett álló sofőrhöz.

— Jó kocsi, tábornok elvtárs. Csak tovább kell melegíteni, mint a ZISZ-t.

A segédtiszt nem volt ott. Szerpilin kérdőn pillantott barátjára.

— Ott jön — Ivan Alekszejevics egy közeledő Emka felé intett. — Én az enyémen hazamegyek aludni, te pedig az ügyeletes kocsin mégy ki vele.

Az Emka megállt, a segédtiszt kiugrott belőle, s jelentette, hogy minden rendben van, a repülőgép nyolc óra tizenötkor indul.

— Helyes — mondta Ivan Alekszejevics. — Ezt vidd magaddal. — Átadta segédtisztjének a kis bőröndöt. — Készítettél útravalót a vezérőrnagynak?...

— Igenis.

Ivan Alekszejevics szótlanul megölelte Szerpilint, ugyanolyan keményen és katonásan, mint a találkozáskor, majd beült autójába, és elsőnek robogott el.

„Teljesen egyedül akarsz maradni?" — csengtek Szerpilin fülébe fia utolsó szavai, amikor a Douglas felszállt a központi repülőtérről, és búcsúkört írt le az alvó Moszkva felett.

A Douglas tele volt utasokkal és málhával. Kétoldalt, a felhajtható fémpadokon, szorosan egymás mellett ültek az emberek, a padlón pedig postazsákok hevertek, néhány rádiókészülék és zsákba burkolt légcsavarok vadászgépekhez.

A doni frontra igyekezők fele lemaradt. Szerpilinen kívül még két tábornok és néhány ezredes ült a gépben — hajtókájukról és beszélgetésükről ítélve a Tüzér Főparancsnokságról valók —, néhány ember a gárda-aknavető alakulatoktól, híradós csapattisztek, repülősök, két fotoriporter meg egy filmoperatőr, súlyos felvevőgéppel a nyakában. Az utasok összetétele a Sztálingrádnál várható eseményekre vallott, és Szerpilin, bár még csak a Moszkva-környéki nyaralók és helyiérdekű állomások felett szálltak, e légkörben máris a fronton érezte magát.

Nem, nemcsak hogy nem akar, de nem is tudna egyedül maradni. Még ha szeretne is, a háború nem hagyná. Néhány óra múlva átveszi a hadseregtörzset, idegen emberekkel ismerkedik, és új kapcsolatokat teremt olyanokkal, akiket már ismer. Egyesekkel súrlódásai lesznek, másokkal ideiglenesen kibékül, valakiket áthelyez, s jobban kiismeri sokak erős és gyenge oldalát.

Ha most a hadosztályába térne vissza — gondolta —, ez bizonyos tekintetben könnyebb is, meg nehezebb is lenne. A hadosztályban hozzá közel álló emberek voltak, akiket a front viszonylatában már régen ismert. Bánatában tanúsított együttérzésük természetesen melengetné a szívét, ámde ugyanakkor jobban felszaggatná a nyílt sebet, mint az a formális részvét, amit a hadseregtörzsben várhat új bajtársaitól, akiknek semmi okuk sincs rá, hogy bánatának részleteibe merüljenek. Végeredményben talán jobb is így.

A hadművelet, melynek irányítása első ténykedése lesz hadseregtörzsfőnöki tisztében, már itt, a repülőgépen erősen foglalkoztatta, és kevés helyet hagyott más gondolatoknak. Csakugyan, most nehezen találhatott volna jobb gondolkodnivalót a rá váró új feladatnál. Lelke mélyén lassacskán ráeszmélt erre, és hálás volt a sorsnak, amiért enyhítette bánatát az egyetlen írral, amivel enyhíteni lehetett.

— Tábornok elvtárs — fordult hozzá a szemközti padon ülő vezérőrnagy: hegyes orrú, idős kis ember —, a repülőtéren az önt kísérő alezredestől úgy hallottam, hogy Batyukhoz repül.

— Igen.

— Akkor engedje meg, hogy bemutatkozzam: Kuzmics, Ivan Vasziljevics vezérőrnagy. Én is önökhöz megyek, a száztizenegyedik hadosztályt veszem át.

— Szerpilin, Fjodor Fjodorovics — mondta amaz, kezet nyújtva a kis tábornoknak, és meglepetten gondolta, hogy milyen kicsi a világ. A 111. az ő hadosztálya, vagyis most már csak a volt hadosztálya, és ez a tábornok azért jön, hogy átvegye a volt egységét; Pikin ezredesnek tehát ismét úgy rendelte a sors, hogy megmaradjon eddigi beosztásában.

— Nos, hát ismerkedjünk meg egymással — mondta, és érdeklődéssel pillantott a kis tábornok sebhelyes arcába.

Kilencedik fejezet

Artyemjev alezredes, miután Szerpilin vezérőrnagytól elbúcsúzott, és a parancs értelmében megvárta, amíg a repülőgép a magasba emelkedik, elhagyta a repülőteret.

Bár a gép késéssel indult, ő még nem mehetett haza aludni: előbb a páncélos parancsnokságra kellett elmennie egy személyesen átveendő okmányért.

Az autó kikanyarodott a Gorkij utcából, és a B körúton robogott.

„Lassacskán mégiscsak benépesedik" — gondolta Artyemjev Moszkváról, és eszébe jutott, hogy amíg a beszállásra várakoztak, Szerpilin váratlanul megkérdezte tőle:

— A családját nem hozatja Moszkvába?

— Nem, tábornok elvtárs — válaszolta, és nem magyarázta meg, hogy árván él ezen a világon, és nincs kit Moszkvába hozatnia.

Ott, a repülőtéren, amint a Sztálingrádba induló gép után nézett, bosszúsan gondolt ideiglenes segédtiszti szolgálatára. Az persze jó, hogy olyan felettes mellé került, akinél nemcsak afféle ügyei vannak: „hívd fel", „add ide", „hozd ide", hanem ha kedve tartja, a jövőre is okulhat. De most, hogy a repülőgép után nézett, elfogta a vágy a front után.

Amikor a kórházból kijött, és még bottal sántikálva a vezérkarhoz került, ezt szerencsének tartotta. De az utóbbi időben olykor már aggódni kezdett: mi lesz, ha a főnöke túlságosan hozzászokik, és nem akarja elengedni a frontra? Bár amikor odavette maga mellé, megígérte. Az utóbbi napokban az altá-

bornagy valahogy különös, komor. Hogy miért, azt nem tudni, megkérdezni pedig nem illik.

A páncélos parancsnokságon már ebben a korai órában pezsgett az élet. Mindenen érződött, hogy a harckocsizók az utóbbi hónapokban emelt fővel járnak, ami nem is csodálatos: a harckocsizó és gépesített hadtestek a novemberi támadások óta jól befűtöttek a németeknek.

Artyemjev átvette az iratokat; a lépcsőn félreállt, hogy utat engedjen egy lefelé szaladó, fekete hajtókás harckocsizó vezérőrnagynak. És csak amikor hátulról pillantotta meg a beretvált fejét, akkor ismerte fel, hogy ez a vezérőrnagy Kosztya Klimovics, régi barátja még a Halhin-Gol mellől. A háború elején azt beszélték, hogy elesett, de nemrégen hirtelen feltámadt, és bekerült a hadijelentésbe: Tacinszkaja falu körzetében száz repülőgépet zsákmányolt.

— Kosztya! — kiáltott Artyemjev a tábornok után, aki már a lépcső aljára ért. Azt gondolta, ha tévedett, az illető úgysem válaszol.

De a vezérőrnagy megfordult, és gyorsan megindult felfelé. A lépcső közepén összeölelkeztek.

— Éppen a harckocsizóknál voltam, és eszembe jutottál ott a Halhin-Golnál — mondta Artyemjev.

— Eltaláltad, mire gondolj! — biggyesztette el az ajkát Klimovics. És ebben az ajkbiggyesztésben benne volt az egész örökkévalóság, amely már mindkettőjüket elválasztotta a Halhin-Goltól.

Lementek a lépcsőn.

— Mitől sántítasz? — kérdezte Klimovics.

— Megsebesültem.

— És most mit csinálsz?

— Azóta ideiglenesen a vezérkarnál vagyok. De hamarosan vissza akarok térni a frontra. Hát te hogy kerülsz ide? A minap olvastam a hadijelentésben, hogy a dandárod kiért Tacinszkajához.

— Kiért, és egy hét múlva az egész odalett... — felelte Klimovics. — Átszervezés céljából rendeltek ide.

— Biztosan bántott, hogy az ilyen harcok hevében...

— Azt hittem, csak a versekben írják így. Ti a vezérkarnál csakugyan így gondoljátok?

— Mit gondolunk így?

— Hogy a dandárparancsnok, amikor negyven harckocsijából négy maradt, haragszik, ha átszervezésre irányítják? Nem tudom, lehet, hogy vannak ilyen ostobák, de én nem tartozom

közéjük. Ha a dandáromból csak a neve maradt volna meg, egyetlen harckocsi nélkül, és az emberállományomat mégis esztelenül harcba vetnék mint gyalogságot, akkor haragudnék, hogy a felettesek félnek a technikai felszerelés elvesztését teljes egészében jelenteni annak, akit illet.

— Ezt megleckéztetésnek veszem — mosolygott Artyemjev.

— Akár hiszed, akár nem: örülök — folytatta komolyan és hévvel Klimovics. — Örülök, hogy idejében kivonták a dandárt a harcokból, örülök, hogy józanul döntöttek, és hogy a helyzet ezt megengedte; örülök, mert szó, ami szó, még követünk el baklövéseket. Nemegyszer tanúja az ember, miként dugdossák egyesek a győzelem közös katlanába a maguk ostobaságait, arra számítva, hogy ott minden egybevegyül, és nem látják meg, ki mit rakott bele.

— Úgy látom, rossz kedvedben vagy, pedig itt nálatok, a felsőbb körökben, derűsebb a hangulat.

— Nem vagyok dühös, csak álmomban is azon gondolkodom, hogyan tanuljuk meg a németeket miharább nem félholtra, hanem teljesen tönkreverni. De haragudni... miért? Ha közkatona volnék, akkor sok mindenkire haragudhatnék — a szakaszvezetőre meg a századosra, mindenkire, fel az úristenig! De mivelhogy tábornok vagyok, önmagamon kívül csak nagyon kevesekre haragudhatok. Te mióta harcolsz?

— Negyvenegy decembere óta; Moszkva alatt kezdtem, Zelenyino falunál, ezredet vezettem...

— Szóval te mindjárt támadással kezdted, ünneppel...

— No, ami az ünnepet illeti... — vágott a szavába Artyemjev, de nem fejezte be, csak legyintett; azt gondolta magában, hogy akármilyen derék ember is ez a Kosztya Klimovics, azért a harckocsiból mégsem látja, mi is az a gyalogság, és ki az az ezredparancsnok, és hogy milyen súllyal nehezedik a háború a vállára. Ha tudná, akkor nem beszélne ünneprőI...

— Ne haragudj a kifejezésemért — szólt Klimovics. — Háborúban az ünnepek is véresek. Tudom. Csak irigyeltelek, hogy más kép fogadott a harcban, mint engem...

Leértek a lépcső aljára, és az előcsarnokban álltak.

— Hát, Pása, nekem sajnos a pályaudvarra kell mennem. Nyilván neked is sietős a dolgod.

— Igen — felelte Artyemjev —, el kell vinnem egy okmányt a vezérkarba. — És hirtelen észbe kapva megkérdezte:

— A családod hogy van?

— Eltemettem — felelte Klimovics nyugodt, kifejezéstelen hangon. — Mindet egyszerre, egy bombatölcsérben... Nem én

választottam ki a sírhelyet, és ki se sírhattam magamat, nem volt rá idő. Így van ez. Akarsz még kérdezni valamit?

— Bocsáss meg.

— Nem tesz semmit. Már másfél éve felelgetek erre a kérdésre. Megszoktam. Te nem házasodtál meg?

— Nem.

— Én viszont ősszel, a kórház után, csaknem megnősültem. De azután meggondoltam: minek szaporítsuk az özvegyeket és árvákat, amikor enélkül is elegen vannak? Ha csak úgy egyszerűen — az más. Én is csak úgy ... ő is csak úgy ...

— Hogy ha valami baj ér, akkor: „Ne higgy a zokogásnak, Tudom, felejti másnap"[3] ... — mondta Artyemjev. — Mit nézel úgy? Nem én írtam ...

— Sejtettem. De idáig nem tudtam, hogy szereted a verseket.

— Mit tudunk mi egyáltalán egymásról, Kosztya? — mondta Artyemjev. — Önmagunkat is csak a háborúban ismertük meg ...

Kiléptek az utcára. Az előcsarnok félhomálya után vakította őket a fény. Artyemjev gépkocsija a kapu előtt állt. Klimovics megkereste a magáét, és a szemével intett a sofőrnek, hogy hajtson oda.

— Hova mégy?

— Új alakulatot felállítani. Először a Kazanyi-pályaudvarra. Aztán oda, ahol a harckocsikat gyártják. Haj, harckocsik, harckocsik! Le a kalappal a készítői előtt! Annak pedig, aki az ilyen harckocsikat a legelső harcban oktalanul elveszejti, bottal kellene a képébe vágni!

Lementek a külső lépcsőn. Artyemjev siettében rosszul lépett a sebesült lábára és felszisszent.

— Nem korai még a frontra gondolnod? — kérdezte Klimovics.

— Talán korai, de már nagyon az elevenembe vágnak a hadijelentések.

— Ez igaz — bólintott a vezérőrnagy. — Manapság nem érünk rá unatkozni. No jó, harcolj csak. Igyekezz életben maradni!

Megölelték egymást. Klimovics beült az autójába, becsapva az ajtót, és búcsút intett.

[3] Lermontov „Végrendelet" c. verséből.

Amikor Artyemjev visszatért a vezérkarba, a fogadószobában Koszih tartott ügyeletet, a második adjutáns. Ő még a háború előtt került az altábornagyhoz. A segédtisztek azóta már harmadszor cserélődtek, de ő változatlanul ott maradt. Megszokta a szolgálatát, és nem kívánt elmenni.

— Nem keresett? — kérdezte Artyemjev.

— Nem — felelte Koszih. — Alhatsz tizennégy óráig.

Az alezredes bezárta a páncélszekrénybe az elhozott okiratot, jót nyújtózott, és élvezettel gondolt rá, hogy most felmegy a második emeleti kis szobába, ahol öt priccs áll a segédtisztek számára. Bár a vezérkarban megszüntették a laktanyarendet, a gyakorlatban még megvolt.

— Tizenhárom órakor csöngess fel, nehogy elaludjak.

— Felcsengetlek, ne félj — mondta Koszih, majd a jegyzettömbjére pillantott, és hirtelen eszébe jutott valami. — Smeljov tábornok telefonált, egy címet hagyott meg számodra. Valami nő keresett. Mindjárt leírom a nevét.

De Artyemjev izgatottságában nem várta meg, amíg Koszih leírja, hanem gyorsan megkerülte az asztalt, és a jegyzettömbre pillantott. Tudta, hogy a nővére, akit a németek mögöttes területére dobtak le, a nyugati front partizántörzsének értesülése szerint már egy éve meghalt: feladatteljesítés közben vesztette életét. Semmiféle részletet nem sikerült megtudnia, de nem bírta elhinni, hogy meghalt. Tudott eseteket, amikor az ilyen hír később valótlannak bizonyult. A jegyzettömbön, amelyről Koszih a címet lemásolta, ismeretlen név állt: „Ovszjannyikovát keresse fel . . .”

Hátha a nővéréről hozott hírt az illető?

„Ovszjannyikovát keresse fel . . .” — olvasta még egyszer, Elvette Koszihtól a cédulát, és csak most figyelt fel a címre „Szretyenka 24. 6. számú lakás.”

— Pontosan felírtad? — kérdezte.

Koszih erre nem is válaszolt. Ha valamiért, a pontosságáért kezeskedett.

„Mi ez? Bolondját járatják velem?” — gondolta Artyemjev. Túlságosan ismerős volt a cím, bár azt hitte, régen elfelejtette.

— Smeljovnak mi a száma? — kérdezte hevesen.

— Megőrültél? — kérdezte Koszih. — Smeljov hét negyvenötkor telefonált, ide jegyeztem fel, mielőtt lefeküdt aludni . . .

„Ovszjannyikovát keresse fel . . .” — ismételte magában az alezredes. Az ismeretlen név sehogyan sem egyezett a címmel. Emlékezett az öreg háztartási alkalmazottra, aki a háború előtt ott lakott azoknál az embereknél abban a lakásban — ő

volna az az Ovszjannyikova? Nem tudta a vezetéknevét, csak „Polja néni"-nek ismerte. De ha így van is, mit akarhat tőle?

— Ide figyelj — mondta, a cédulát zsebre dugva. — Ha keresnek, mondd meg, hogy elmentem erre a címre. Nincs messze, gyorsan megfordulok.

— Aztán majd egész nap álmos leszel! — jegyezte meg roszszallóan Koszih.

Artyemjev belépett az ismerős kapun, és megzörgette a szakadt viaszosvászon huzatú, régi ajtót. Ismeretlen fiú nyitotta ki: nemezcsizmát viselt, vattanadrágot, és vattakabát volt a vállára vetve.

— Artyemjev vagyok — mutatkozott be a tiszt. — Ezt a címet kaptam...

— Igen, igen. Kerüljön beljebb — felelte a fiú lányos hangon, és kezet nyújtott. — Én vagyok Ovszjannyikova.

Kicsi, erős keze volt, és nagyon meleg.

— Gyerünk beljebb.

— Levethetem a köpenyemet? — kérdezte a férfi.

— Ahogy tetszik. Én már reggel óta majd megfagyok, a kezemet petróleumfőzőn melengetem... Menjünk inkább a konyhába.

— Mégis leteszem — mondta Artyemjev; ledobta a köpenyét, és a vattakabátos lány nyomában átment a nagy, jéghideg előszobán; a kitárt ajtón bepillantott az ebédlőbe: mahagóni bútorok álltak benne, ugyanúgy, mint a háború előtt.

A konyhában melegebb volt, a petróleumfőzőn teáskanna gőzölgött. A fal mellett keskeny vaságy állt meg egy matrac, egymásra rakott könyvek pótolták a lábait. A matracon újnak látszó kisbunda hevert.

— Ha kicsi lesz is, vesse a vállára ezt a bundát, ha fázik — mondta a lány, s pillantásával végigmérte Artyemjev tagbaszakadt alakját, — Én reggel óta így vagyok, partizán módra.

Megérintette a vállára vetett tűzött kabát szélét, de Artyemjev pillantására hirtelen elrestelkedett. A kabát alatt csak a vattanadrágba gyűrt daróc katonaing volt rajta. Vékony nyakán keskeny szalaggal összefűzve: a daróc feszesen rásimult a mellére. Emiatt restelkedett. Elfordult, és miközben belebújt a vattakabátba és begombolkozott, mentegetőzve mondta:

— Bocsásson meg, azt hittem, a háziasszonyom jött haza...

Fiúsan rövidre nyírt haja kissé lenőtt a nyakára, és gyerekes

tincsbe kunkorodott. Valamikor, a háború előtt, Mása is így nyíratta a haját.

Miután végig begombolkozott, a férfi felé fordult. Kedves arca egyszerű volt, sőt talán csinos, de nagyon sápadt, kimerült, és különös kifejezés látszott rajta: erélyes és zavart is egyszerre.

— Nos, mi hírt hozott? — kérdezte Artyemjev, és sejtette, hogy semmi jót nem fog hallani.

— A nővéréről kell beszélnem — kezdte a kislány olyan hangon, amilyenen élőkről nem szokás beszélni. — Ovszjanynyikovának hívnak. Tatyána Vasziljevna, Tánya... Üljön le...

Maga a matracra telepedett, a kisbundára.

Artyemjev leült a székre, és csak nézett rá.

— Onnan jöttem, igaz, már két hónapja, de kórházban voltam...

— Csak minden bevezetés nélkül. Már hallottam, hogy a nővérem meghalt — mondta Artyemjev utolsó, kétségbeesett reménységgel.

De a lány nem vágott a szavába, nem kiáltotta: „Dehogy!" Csodálkozó, hosszú pillantást vetett rá, és hallgatott. Erre nem volt elkészülve. Tehát már tudja...

— Beszéljen, miért hallgat? — nógatta az alezredes. — Csak annyit tudok, hogy feladat teljesítése közben halt meg. Ha tudja, hogyan és miként, mondja el. Rosszabb már úgysem lehet.

Így mondta ezt, bár tudta, hogy de igen, még rosszabb lesz, sokkal rosszabb.

Tánya pedig nézte ezt a nyersnek látszó embert, aki egyáltalán nem hasonlított a nővéréhez, és még mindig nem tudta, mivel kezdje. Azzal, hogy Mása hogyan halt meg? Vagy hogy miként találkoztak, és barátkoztak össze, és hogy mit mondott neki Mása azon az utolsó éjszakán, amikor Szmolenszkbe indult a titkos találkozóhelyre?...

— No, mit kínoz még mindig? — mondta a férfi ugyanolyan nyersen.

— Nem tudom, hogyan halt meg — szólt Tánya —, nem voltam ott. Azt tudom csak, hogy Szmolenszkbe ment találkozóra, és minden igen jól elő volt készítve, nem kellett volna lebuknia... És egy nappal később megtudtuk, hogy nem ért oda a kijelölt helyre. Azután két hét múlva... Ott, a városparancsnokságon dolgozott egy emberünk, az átadta nekünk a halálraítéltek névsorát, az ő neve is rajta volt. Az iratai szerint Veronyikának hívták... A csapatunk parancsnoka azt hitte, a szo-

kott helyen fogják kivégezni őket, amelyet ismertünk, és lesben álltunk, én is elmentem... De másutt végezték ki őket, megváltoztatták a helyet.

Artyemjev felállt, a petróleumfőzőhöz lépett, levette a teáskannát, és vizet öntött egy bögrébe.

— Tegyen bele főzetet — mondta Tánya.

A férfi nem válaszolt; ott állt a tűzhely mellett, és lassan, apró kortyokban itta a forró vizet.

Aztán letette a bögrét a tűzhelyre, odalépett Tányához, elkérte a kisbundát, vállára vetette, és a nyakán összefogva felalá járkált a konyhában. Kezén, amely keményen markolta a bunda szélét, látszott, milyen nehezen uralkodik magán.

— No és aztán? — kérdezte nyersen.

— Aztán? — Tánya nem értette, mit akar. Mi lehet még aztán?...

... Aztán — felül sima hólepel, ugyanolyan, mint mindenütt, s a hó alatt sebtében behányt fagyos rögök, és alattuk mezítlábas, félig mezítelen testek, férfiak és nők, nyakuk merev, fejük szenvedőn elfordulva a vállukra billent, jeges karuk szétvetve, begörbült ujjaik még a földet kaparták, mert ezek az ujjak csak később haltak meg, legutoljára...

Nem régen, novemberben, kiástak egy ilyen sírt. Azért ásták ki, mert meg akarták vizsgálni, hogy a németek csakugyan agyonlőttek-e egy provokátort, vagy csak úgy tettek, mintha őt is agyonlőnék a többiekkel együtt, és ehelyett máshová irányították.

Aztán tavasszal a föld lazulni kezd, s a sima hótakarón kirajzolódik a besüppedt föld hosszúkás négyszöge...

Artyemjev a lány arcát figyelte, és belátta, hogy olyasmit kérdezett, amire képtelen válaszolni; erőlködve emlékezetébe idézte a szívéből feltörő, első ügyetlen kérdést: és aztán?

— Azt akartam kérdezni: hol történt? Tudja?

— A műút közelében egy téglagyárnál — felelte a lány. — Barakkjaik vannak ott, tábor. Egy kilométerre ettől a tábortól...

„Hát eltemették Mását — gondolta Artyemjev —, egy téglagyár közelében, a barakkoktól egy kilométerre... Milyen gyár, miféle barakkok, merrefelé egy kilométer... Kik vannak ott vele közös sírban, hányat, kiket, miért és mi okból öltek meg? Igen, ott, a nyugati fronton, hamarosan előrenyomulunk. De vajon megtalálja-e valaki azt a helyet azután, hogy a háború másodszor is átviharzik rajta... Talán anyám is egy ilyen gödörben fekszik valahol Grodno környékén, ha ugyan már a

legelső napokban meg nem ölték útközben azzal a csöpp kislánnyal együtt, akinek fényképét Mása a háború előtt elküldte nekem, ezzel az aláírással: »Ez a mi Tányánk, az enyém és Ivané...« Hol van most a ti kis Tányátok, hol vagy te, és hol van a te Ivanod... Ő is ott porlad valahol az orosz földben, hórihorgas alakja kinyúlva, talán még nem is jutott hozzá, hogy a németekre lőjön... Mielőbb ki a frontra!..."

— Helyes — mondta tovább járkálva. — Mondja el, ha még tud valamit. Egyáltalán, mindent mondjon el, mert én még semmit sem tudok. Negyvenegy telén jöttem meg a Távol-Keletről, hogy Moszkvánál harcoljak, és otthon helyett csak romokat találtam, se anyám, se nővérem, senkim... Lakáskulcsom nem volt, betörtem az ajtót. Akinél a kulcsot hagyták, az is meghalt. Ha hiszi, ha nem, amióta a kórházból kikerültem, négy hónapja élek Moszkvában, és egyszer sem aludtam otthon, olyan siralmas... Egyszer éjjel egy csinos nővel fedél nélkül voltunk, kérte: menjünk fel hozzám — de nem bírtam, így hát nem is mentünk oda, mert annyi lett volna, mint egy síron szerelmeskedni... Bocsásson meg a durvaságomért, úgy mondtam, mint bajtársnak, csak kicsúszott a számon...

A lány nem haragudott, mert a nyers szavakból kiérezte a fájdalmat és a magányosságot. No meg aztán, az igazat megvallva, hallott ő amolyanabbakat is a másfél év alatt! A férfi meglepetésére hirtelen csak annyit mondott:

— Mása, amikor magáról beszélt, mindig sajnálta, hogy nőtlen.

Tekintetével követte a férfit, amint sántítva fel-alá járkált a szobában, egész testével az egyik lábára nehezedve, és megkérdezte:

— Hol sebesült meg? A térdét lőtték át, ugye? Üljön le inkább.

— Igen — mondta Artyemjev, és engedelmesen leült.

— Sejtettem — mondta a lány. — Ott sok műtétet csináltam. Ugyanis a fronton sebész lettem. Csak tíz nappal előbb kerültem a csapatba, mint ő.

Ezzel kezdte elbeszélését Másáról, akit az erdőben találtak meg, szerencsétlen ugrás és egyheti remeteség után, elhanyagolt, nyílt kartöréssel.

A rengeteg erdőben, negyven kilométerre Szmolenszktől, egy reggel sátorlapot terítettek a frissen hullott hóra, mivel a földkunyhóban sötét volt, s egy fiatal nő műtétet végzett egy másikon, műszerek és altatás nélkül. Szótlanul szedegette ki a csontszilánkokat, és olykor az arcába nézett: a másik is hall-

gatott, kékre harapta az ajkát, és éhségtől beesett arcával, a homlokán gyöngyöző nagy verejtékcseppekkel vajúdó anyára emlékeztetett...

Ezzel a hallgatással kezdődött a barátságuk, azoknak a barátságoknak egyike, amelyek két egyforma női lélekben pillanatok alatt lobbanak fel, erős, mohó, tékozló lánggal égnek, és sietős, szenvedélyes őszinteségre késztetnek, mintha előre látnák gyors végüket, és félnének, hogy nem lesz idő eleget beszélni, betelni... És aztán később, amikor már csaknem mindent apróra elmondtak az életükből, hirtelen felbukkant egy véletlen körülmény, amely már találkozásuk előtt láthatatlanul egymáshoz fűzte őket. Kiderült, hogy az az ember, akivel Tánya a bekerítésből Mogiljov környékén kitört, aki Zolotarjovval együtt a hátán vitte a jelnyai erdőkön át és kihozta, nem hagyta, hogy agyonlője magát — kiderült, hogy ez a derék és komor ember Ivan Petrovics Szincov, Mása férje.

Másáról beszélve Tánya Szincovról is elmondta azt a keveset, amit az asszony szavaiból tudott. De Artyemjevnek ez mégis sok volt, mert ő szinte semmit sem tudott róla. Sem azt, hogy ezek szerint kikerült a bekerítésből, sem hogy eljutott Moszkvába, és azon az utolsó éjszakán azt mondta Másának, hogy ismét kimegy a frontra.

— Keresni fogom. Már kutattam utána, de újra kezdem — szólt Artyemjev.

— Hiába — sóhajtott Tánya —, elesett.

— Honnan tudja?

— Tegnap hallottam. Olyan valakitől, aki pontosan ismeri a körülményeket. Attól tudom, hogy elesett negyvenegy végén...

Artyemjev ránézett, s a lány bánatosan bólintott: igen, így van, biztosan így. Szerpilin olyan meggyőződéssel mondta ezt, hogy neki még csak eszébe sem jutott megkérdezni, voltaképpen hol esett el Szincov.

— Helyes — szólalt meg Artyemjev igen hosszú hallgatás után. — Beszéljen még a nővéremről, mindent, amit tud.

Tánya azt hitte, még nagyon hosszan fog neki mesélni, de nem így történt. Amiről Másával beszélgettek, úgy érezte, nem mondhatja el egy férfinak. Esemény pedig Mása partizánéletében — addig a napig, amíg a halálba elindult — igen kevés akadt.

Ott élt az erdőben, a kis földkunyhóban, és várta, hogy a karja összeforrjon, és elmehessen Szmolenszkbe egy öreg orvosnőhöz, mint a rokona.

Moszkvából azzal indították el, hogy rádiósként dolgozzék az illegalitásban, a helyszínen azonban minden másként történt. A városban veszélyes volt tartani a leadókészüléket, ezért úgy határoztak, hogy az erdőben helyezik el, és másik rádióst képeztek ki, egy férfit, Mását pedig a városba küldték összekötőnek, hogy ennek az öreg orvosnőnek a segítségével ápolónőnek álljon be a kórházba. Értesüléseit a kocsissal kellett volna elküldenie, aki a kórház megbízásából fáért járt az erdőbe. De ezt sem sikerült megtennie. Még el sem ért a kijelölt helyre...

— Két hónappal később én mentem el oda, arra a helyre — mesélte Tánya. — Nagyon fontos volt, hogy mégiscsak elmenjen valaki, de engem először nem engedtek, féltek, hogy ha őt esetleg kínozni fogják...

Artyemjev arca megrándult.

— ...de eltelt két hónap, s az orvosnőnek nem történt baja. Ekkor már világos volt, hogy Másа nem árult el semmit, s akkor mégis elküldtek engem. Azon az utolsó éjszakán, amikor ő Szmolenszkbe indult, és én is elmentem a csapattal hadműveletre, megígértük egymásnak, hogy amelyikünk visszatér a Nagy Földre, az megkeresi a másik rokonait, és elmondja... Látja, mennyi idő eltelt, és mégis megtaláltam magát. Egészen véletlenül: tegnap reggel a dandárparancsnokunknál voltam a Moszkva szállóban, és ott ült nála egy vezérőrnagy, aki azt mondta, hogy ismerte Mását, és magát is ismeri.

Elhallgatott, és vattanadrágos térdére tette a kezét, mint egy kis iskolás lány. Ült és várta, hogy a férfi kérdezzen valamit.

— Agyonlőtték őket vagy felakasztották? — szólalt meg rekedt hangon Artyemjev.

— Agyonlőtték.

A lány elsápadt, addig nyugodt hangja egy icipicit megremegett, és az alezredes lelkében vad szánalom ébredt Másа iránt, akit agyonlőttek. meg ez iránt a vele szemben ülő, elsápadt, vattanadrágos lány iránt, aki, isten tudja, mi mindenen ment át, és mi mindent látott már. Elképzelte, amint ott ültek szegénykék éjnek idején kettesben az erdőben, féltek a jövőtől, és megegyeztek, hogy amelyikük életben marad, mindent elmond a másikról, arról, aki meghalt...

„De hát mi ez, hogyan tűrhettük, hogy ott pusztuljanak, hogy kínozzák őket, erőszakot kövessenek el rajtuk, mezítlábasan lőjék agyon a hóban, és kötelet hurkoljanak vékony, kislányos nyakukra? Hogyan tűrhettük mindezt!... Én istenem, milyen iszonyatos és szégyenletes dolog ez!...

Szívfacsaró szánalmat érzett, nemcsak a nővére iránt, hanem

általában minden nő iránt, akik még most is ott vannak, akiket még átdobnak oda a pokolba, az ördögök karmai közé, akik még most is lebuknak ott, elpusztulnak, bitófára jutnak! Szmolenszkben, Brjanszkban, Orjolban, Mogiljovban... Menynyi ilyen átkozott fészek van, ilyen Gestapo-haláltábor, ahonnan senki se kerül ki élve, hány ilyen van egész Oroszországban, szerte a frontvonalon túl! Elgondolni is iszonyat!... Kegyetlenül kínzó, elviselhetetlen érzés volt ez, a férfi szégyene, igen, a férfié, mindezért, ami az ilyen lányoknak és asszonyoknak osztályrészül jutott, mint az ő nővére és ez a vele szemben ülő kis fiatal lány. Csak hálni jár belé a lélek...

„A frontra, a frontra, mielőbb ki a frontra!... Verni ezt a fasiszta bandát, verni irgalmatlanul, nem sajnálni, gyilkolni! És nem ejteni foglyokat! Még ha haditörvényszék elé állítanak is érte!"

— No, mi baja? — Tánya a bundáját ráncigálta, megijedt a férfi arcától s a szemétől, amely mintha iszonyatos kíntól szűkült volna össze.

Artyemjev ránézett.

— Semmi... Csak úgy, egy pillanatig elképzeltem mindent...

És még egyre a lány sovány, kedves, megkínzott arcába nézve, megkérdezte:

— Mit szándékozik ezután tenni?

— Egyelőre mint lábadozó egy hónap szabadságot kaptam. Aztán a bizottság elé megyek. Biztosan a frontra küldenek, egészségügyi alakulathoz.

— Oda nem megy vissza többé?

— Nem, nem megyek, nem akarok. — Megrázta a fejét, és megismételte: — Nem megyek, elfáradtam...

És hogy jobban megértesse, amit mondani akar, elmagyarázta, hogy megbízásból hat hónapig volt ápolónő a szmolenszki városi kórházban.

— Összekötőként ültem ott. És azonkívül gyógyszereket lopkodtam, és küldtem az erdőbe...

Amikor ezt mondta: „lopkodtam", elmosolyodott, de nyomban komolyan folytatta illegalitásban egészen más, mint partizáncsapatban lenni. Partizáncsapatban fegyvere van az embernek, és bajtársak veszik körül. Ott pedig állandóan németek hatalmában van. Mint a szúnyog két tenyér között: bármelyik pillanatban összecsattanhatnak a tenyerek, és vége. És ez az, ami a legjobban elcsigázza.

— Én már csak a frontra megyek, máshova nem.

— És hol lesz ez alatt a hónap alatt? Itt? — kérdezte Artyemjev.

— Még nem tudom. Ha sikerül, a szüleimhez utazom.

— Hol vannak?

— Fogalmam sincs. Apám a háború előtt a mezőgazdasági gépgyárban dolgozott. Csak a minap tudtam meg a kórházkomisszár révén, hogy csaknem az egész gyárat Taskentba telepítették. Apám, ha nincs a fronton, akkor bizonyára ott van... A háború előtt a műhely pártszervezője volt. Táviratoztam neki, és most várom a választ.

— Hogy címezte a táviratot?

— Taskent, mezőgazdasági gépgyár.

— Felvették?

— Fel. Miért?

— Hátha nem ér oda. A gyár most nyilván számot kapott.

— Én is ettől félek — mondta a lány. — Mit tegyek?

— Meg lehet tudni a postafiók számát, ha a gyárnak csak száma van... — Nem magyarázta meg a gondolatát, csak ennyit mondott: — Egyszóval, ha nem kap választ, segítek. Holnap eljövök magához, ha lesz egy lyukas órám. Alighanem késő este.

— Jó — bólintott Tánya, majd hozzátette: — De inkább ne fárassza magát.

Artyemjev elmosolyodott, úgy látszik, a lánynak nem tetszett a „késő este"...

— Nohát, tisztázzuk a dolgokat — mondta. — Először is én mindent megteszek magának, és ülőhelyet is szerzek a vonatra, ha csakugyan Taskentban vannak a szülei. Másodszor pedig nincs mitől tartania. Persze, nem vagyok nadrágban járó felhő, hanem nőtlen férfi, de olyan nincs, hogy álürügyek mögé bújjak. Én a nőkkel vagy teljesen nyílt vagyok, vagy mindvégig jó barát. Hát így áll a dolog, kedves barátnőm — mosolygott saját szavain. — Most pedig, mielőtt elmegyek, két kérdést: Hogy áll élelem dolgában? — Nem várta meg, hogy a lány hazudjék valamit, maga adta meg a választ: — Biztosan rosszul. Mondja, ha hozok magának néha valami konzervet, számíthatok-e rá, hogy nem kényeskedik és elfogadja?

— Jó, nem fogok kényeskedni! — nevetett Tánya.

— Ebben megegyeztünk. A másik kérdés: hogyan került ide, ebbe a lakásba?

Tánya meglepődött a megváltozott, furcsa hangon, és elmondta, hogyan ismerkedett meg a Szklifoszovszkij kórházban egy öreg ápolónővérrel, aki felajánlotta, hogy lakjék nála...

— Polja néninek hívják? — vágott Artyemjev a szavába.

— Igen. — Tánya zavartan nézett rá.

— És csak kettesben vannak itt? A lakás régi gazdái nem mutatkoztak?

— Polja néni azt mondta, hogy Közép-Ázsiába települtek. A lányuk pedig... — El akarta mondani Artyemjevnek, hogy Polja néni éppen előző nap találkozott a háziak lányával, aki közölte, hogy ide szándékozik jönni... De ekkor kopogtattak az előszobaajtón.

— Itt van Polja néni! — kiáltotta Tánya. — Tőle kérdezze meg!

Felugrott, és kiszaladt ajtót nyitni.

Tizedik fejezet

Artyemjev magára maradva meglepetten gondolta, hogy most, akármilyen különös is, meglátja Polja nénit: régi, háború előtti, elfelejtett életének egy darabját.

— Egy ismerőse van itt... Nem mondom meg, majd meglátja — hallatszott az előszobából Tánya jókedvű hangja.

Nyílt az ajtó, és belépett a konyhába a néni, ugyanabban az öreg átmeneti kabátban, amelyben négy, sőt tíz évvel azelőtt járt, karján a régi, ismerős kis szatyorral. Megöregedett és lefogyott. Belépett, és már a küszöbön felkiáltott:

— Pása! Ki hitte volna!

Szaporán hozzátipegett; alig érte fel a férfi fejét, bár Artyemjev lehajolt, és kihegyesedett kis orrával előbb a jobb orcáját bökte meg, majd a balt, és megint a jobbat. Majd a földre tette a szatyrot, és Artyemjev segítségét elhárítva, sietve lecibálta magáról a kabátot.

— Hagyd csak, micsoda gavallér! Inkább ülj le és teázz! Jó, hogy benéztem az ügyeletről, kenyeret hoztam... Tánya, nézd csak meg, maradt a tegnapi főzetből? Akkor öntsd ki egy csészébe, és neki újat főzünk, nem sajnáljuk. Megkínálnálak piroggal, de nincs miből süssek. Gyere el május elsején, akkor sütök neked, ha az ünnep tiszteletére megint lisztet adnak kenyér helyett.

Levetkőzött, levette fejkendőjét, a teáskannába pillantott: felforrt-e már a víz, s a szatyrában kotorászott — mindezt egyszerre. Kicsiny volt és hebehurgya, és így soványan még mozgékonyabb, mint háború előtt.

— Hogy kerülsz ide? Csak nem leánykérőbe jöttél a mi Tatyánánkhoz? Ő már férjes asszony.

— Miért beszél ilyet, Polja néni? — szólt Tánya. — Magam is megmondhattam volna, ha akarnám.

— Hadd tudja — felelte a néni. — Te nem is sejted, milyen ember ez a...

— No, milyen vagyok? — kérdezte Artyemjev. Csodálkozott rajta, hogy ez a fiatalasszony beszélt az apjáról, anyjáról, viszont a férjéről hallgatott. — Milyen vagyok, Polja néni? — ismételte. — Különben a maga szavaiból még...

— Gyönyörű!... — vágott közbe Polja néni, örömében elcsukló hangon. Ott állt előtte, és olyan büszkén nézegette, mintha maga hozta volna világra.

Tánya nem állta meg nevetés nélkül: annyira nem illett a „gyönyörű" jelző erre a vörös vasgyúróra, aki ott magaslott a konyha közepén a kis Polja néni előtt.

Keménykötésű, nagy darab ember; talán csakugyan tetszik is a nőknek, de szépnek semmiképp sem mondható.

— Őrá már inkább illik ez a jelző — mondta Artyemjev Polja néninek, a nevető Tányára sandítva.

— Hol szerezted ezeket a kitüntetéseket? Két Vörös Zászló Rend, nem tréfadolog! — A néni hangja ismét elcsuklott. — Miért kaptad őket? — De nem hagyta, hogy Artyemjev válaszoljon, haragosan kifakadt: — Jaj, a buta! Jaj, a buta liba!...

Tánya zavartan nézett rá.

— Nem magára vonatkozik — szólt az alezredes mosolyogva. — A néni valamikor meg akart házasítani.

— És te talán nem akartad? — kérdezte Polja néni.

— Nohát, én is akartam — hagyta rá kedélyesen a férfi. — De hát felsültünk, Polja néni. Minek emlékezzünk rá?

— Szóval, gondolsz rá?

— Nem, nem gondolok.

— A minap találkoztam vele az utcán. Egy évig orrolt rám, és most ajánlkozott, hogy meglátogat. „Benézek hozzád" — azt mondta. Nohát csak nézzen be, ha kedve tartja.

— És miért orrolt egy évig? — kérdezte Artyemjev leülve.

Tánya már kitöltötte a teát.

— Nem mentem el hozzá cselédnek. A férje elesett, hallottad?

— Hallottam.

— Október tizenhatodikán az anyja Frunzéba utazott. Nagyezsda meg ittmaradt, és hívott, hogy menjek hozzá dolgozni. Én meg már a kórházba szegődtem. Nem álltam kötélnek. Pe-

dig a koszttal is csalogatott, tábornoki fejadagot kap, magyarázta, de nem mentem. Harminc évig szolgáltam a szuleinél, és most megint cseléd legyek, azt akarja! Azt hitte, csak a kisujjával kell intenie, és rohanok? Eszem ágában sem volt. Minek ez nekem? Igaz, a kórházban rossz a koszt, szűkösködünk, de nem lopunk. „Olyan sovány vagy, hogy rossz rád nézni" — mondta. No és aztán? Lefogytam. Viszont fürgébb lettem. A főorvos megvizsgált, ő mondta: „A szívednek jobb, hogy lefogytál." Még ha Anna Georgijevna visszajönne is Frunzéből, hozzá se megyek vissza cselédnek. Minek az nekem?

— Pedig azt hittem, őt szeretted — jegyezte meg Artyemjev. Meglepte, hogy az öregasszony milyen dühösen beszél róla.

— Nem szerettem én, csak megszoktam egy életen át. Őt meg a szegény megboldogult Alekszej Viktorovicsot. Hozzájuk szoktam, az emberektől meg elszoktam miattuk. Aztán a kórházban újra megszerettem az embereket. Nagyezsdát mire nevelték? Éjjel-nappal csak: hozd ide, vidd el! Én viszont, igazán mondom, inkább negyven ágytálat hordok ki naponta a fekvő betegek alól, mint hogy őt kiszolgáljam!

— És vissza akar jönni?

— Igen. A férjével együtt. Nagyezsda, amikor találkoztunk, azt mondta: anyámnak most új férje van, tizenkét évvel fiatalabb nála. Fogtechnikus. Ő persze orvos, az ura meg technikus. Szóval ő a furógépével zümmög, amaz pedig aranyat lop számára a koronákhoz. Mert ha nem lopja, akkor hol veszi manapság? Nagyezsda azt mondta: anyám már régen kér, hogy szerezzek neki lakhatási engedélyt Moszkvában, de én nem akarom, úgymond, minek nekem itt Moszkvában ilyen istencsapása, és ráadásul a technikusával?!

— No és ha visszajönnének, mégis hogy lesz?

— Nem megyek vissza szolgálónak. Amíg háború van, a betegeket fogom ápolni. S ha vége lesz, hazamegyek meghalni a falumba.

— És hogy fogtok megférni egymással, ha nem dolgozol rá?

— Mit kell nekem megférni vele? Saját szobám van a konyha mellett, harminc éve oda vagyok bejelentve. Ha visszajön, minden holmiját megkapja, hiánytalanul. Mindössze a kredenc üvege repült ki, amikor a Szuharevaja bombát kapott, és két talpas pohár összetört. S ha nem akar velem együtt lenni, hát szerezzen nekem másik szobát. Majd Nagyezsda segít neki, megriszálja a derekát valaki előtt, ehhez ért... Most is saját autóján jár, sofőrje is van. Mindenkitől elvették az autót, de tőle nem. Azt mondja, kijárta.

— Látja, hogy beszél most róla — jegyezte meg Artyemjev.
— És még azt akarta, hogy feleségül vegyem!

— Igen, a te pártodon voltam, de hát ki nem téved olykor? Engem okosított csak meg a háború, vén libát? S ti okosok, talán előre tudtatok mindent? S az emberek ma mind olyanok, amilyennek látszottak? Eh, minek is beszélek... — Polja néni legyintett. — A sebesültek között olyasmiket hall az ember!... Ő talán... — Polja néni Tánya felé fordult — álmodott-e életében olyasmikről, amikben része volt? Pedig el sem mondott neked mindent! De nekem elmesélte. És milyen állapotban hozták be a kórházba! Hogy szenvedett szegényke! Tudod-e, mekkora varrás van rajta? Ekkora... — Polja néni a saját hasán mutatta meg, mekkora, de a lány megfogta a kezét.

— Polja néni...

— Miért ne? Én bizony nem is tudom, mit meg nem tennék érted, amiért egész idő alatt meg se mukkantál. Most már kicsit összeszedte magát — magyarázta Artyemjevhez fordulva —, de akkor, ha felemeltem, hogy arrább rakjam, az ingecskéjén át éreztem, hogy csak hálni jár belé a lélek. A karomban tartom, és úgy fáj a szívem érte, minden kis porcikáját sajnálom.

— Polja néni, ne beszéljen ilyet, mondtam már... — csattant fel Tánya olyan parancsolóan, hogy az öregasszony elhallgatott.

Az orvosnő nemcsak azért hallgattatta el az öregasszonyt, mert dicsérte, hanem azért is, mert szégyenkezett. Szégyellte, hogy Artyemjev a Polja néni elbeszélése nyomán maga elé képzeli őt a kórházban, amikor Polja néni emelgette, forgatta: soványan, ruhátlanul... Szégyellte magát, de az is bántotta, hogy rákiabált Polja nénire, ezért, hogy helyreüsse a dolgot, azt mondta:

— Már magam sem emlékszem rá, lepergett rólam, mint a libáról a víz!

„No igen, rólad lepergett, mint a libáról a víz — gondolta Artyemjev, amint a mosolygós, sovány kis arcra nézett. — Más időkben ilyen műtét után még vagy két hónapig szanatóriumban üdültetnének téged, és szalonnán hizlalnának..."

De hát most ilyen idők járnak. Csak el ne felejtsen holnap ennek a két nőnek minél több húskonzervet hozni.

— Hogy sebesült meg? — kérdezte kissé nyersen, de részvéttel. Bár ebben a háborúban már régen rendjénvaló sok minden, ami azelőtt eszébe sem jutott volna az embernek, az mégsem fért a fejébe, hogy a megkínzott, átlőtt, eltorzult női test is rendjénvaló.

— Amikor ott egy ízben vasúti síneket robbantottunk, és utána visszafelé mentünk, valakit bekötöztem, és közben aknatüzet nyitottak ránk. Kezdetben mind túlrepültek az aknák, aztán egy a közelben csapódott be, én pedig el voltam foglalva, nem volt időm lehasalni. Magam tehetek róla.

„Úgy, szóval kiderül, hogy még ő a hibás — gondolta Artyemjev gyengéd bosszúsággal. Gyengédséget érzett a lány iránt, és haragudott valaki másra, maga sem tudta volna megmondani, kire. — Méghogy maga tehet mindenről! Mása, aki ott fekszik sokakkal együtt a gödörben, ő is maga tehet mindenről? Hogy odament, hogy agyonlőtték?..."

Megölt nővérének emléke ismét háttérbe szorította minden gondolatát.

— Megyek — mondta felállva.

Most vágyott rá, hogy elmenjen és leigya magát, noha nem volt szabad innia, és nem is volt mit. Bár az is igaz: még ha lett volna, akkor sem tette volna: azelőtt sem volt szokása, és a háborúban sem szokott rá.

— Nem fagytál meg nálunk? — kérdezte Polja néni, látva, hogy felhúzza a vállát.

— Sebaj, forróvérű vagyok — felelte a férfi, csak hogy mondjon valamit, mert egyre a nővérére gondolt.

— Én bizony majd megfagyok — folytatta a néni. — Bementem a házgondnokhoz, azt mondta: a napokban Moszkva-környéki szenet kapunk, megindítjuk a fűtést, ha gyengén is. Azóta eltelt két hét, és sehol semmi.

— A szénnel szűken leszünk, amíg a Donyec-medencét fel nem szabadítjuk — jegyezte meg Artyemjev, míg mindig a nővérére gondolva.

Tánya felállt a búcsúzáshoz, de így is olyan aprócska volt, hogy a férfi kézszorítás közben felülről meglátott a fején, halántéka felett egy kis heget. „Ott is megkarcolta valami — gondolta. — Hej, te kis szerencsétlen madárka!" Elengedte a kezét, és az ajtó felé indult.

Tánya ki akarta kísérni, de Polja néni megállította, nyilván négyszemközt kívánt Artyemjevnek mondani valamit.

Így is volt. Amíg a tiszt a köpenyébe bújt, és felcsatolta derékszíját, Polja néni kifejtette terveit a kis lakójáról.

— Táviratozott — suttogta —, azt hiszi, hogy így megtalálja a szüleit. De hát kit talál meg manapság egy távirat? Én három levelet írtam a testvéremnek Kolodnojéba, a falunkba, és semmi válasz. Ő meg Taskentba!... Azt várja, hogy Taskentból válaszoljanak neki!

— Maguknál, ott a jelecki kerületben, megállt a front — mondta Artyemjev.

— És ha megállt is. Mit hasonlítod Jelecet Taskenthoz? Semmiféle választ nem fog kapni, előre megmondtam neki.

— Rosszul tette. Azt reméli, hogy megtalálja a szüleit, maga meg...

— Reméli! Mostanában mind egymást keresik az emberek, szülők a gyereküket, gyerek a szüleit... Azt mondtam neki: ha nem találod meg a szüleidet, legyél az én kislányom. Együtt fogunk élni.

— Hogyan éljen magával? — mondta Artyemjev, miközben a fejébe húzta füles sapkáját, és maga sem tudta, min csodálkozzék inkább: Polja néni szívtelenségén, aki szemmel láthatóan nem kívánja, hogy Tánya megtalálja a szüleit, vagy az anyai szeretet erején, amely hirtelen fellobbant a magányos, öreg nő szívében. — Úgysem marad magánál, kimegy a frontra.

— Épp ez a baj, hogy kimegy — hadarta Polja néni. — De hát miért menjen? Eleget harcolt, súlyos sebet kapott, maradjon csak nálunk a kórházban. Felveszik, nagyon is szívesen! Magam megyek a főorvoshoz! — Látva, hogy Artyemjev már az ajtókilincset fogja, hevesen suttogta: — Te is mondd ezt neki, Pása! Beszéld rá, hogy ha nem találja meg a szüleit, maradjon Moszkvában. Megmondod?

És Artyemjev megértette: ez a lázas kérés volt az a fontos dolog, amiért az öreg nő kikísérte.

— Megmondom. De aligha fog rám hallgatni.

Kilépett a házból, és alig tett néhány lépést, ismerős női alakot pillantott meg. Nágya jött szembe vele mókusprém bundájában, amely már hat éve is megvolt. Bolyhos kendőt viselt a fején. Lehajtott fejjel baktatott, de amikor csaknem egymásba botlottak, és az asszony felnézett, Artyemjev leolvasta az arcáról, hogy már messziről meglátta.

— Pavlik! — mondta az asszony éneklő hangon, és a kesztyűjét a hóba ejtve, kezet nyújtott. — Hová és honnan? Csak nem az egykori lakásunkról jössz?

— De onnan.

— Még mindig haragszol rám? — kérdezte Nágya, nem engedve el a kezét, és kissé rövidlátó, szép szürke szemével olyan szemrehányón nézett rá, mintha a férfinak igazán semmi oka sem volna a haragra.

„Talán csakugyan nincs is miért?" — töprengett Artyemjev, nem annyira a múltra, mint a jelenre gondolva: arra, hogy háború van, és Kozirjov, aki miatt Nágya akkor elhagyta, már réges-régen elesett, Mása pedig, aki annyira nem szenvedhette, szintén halott: s az anyja, aki rettegett a gondolattól, hogy feleségül veszi, talán szintén nem él már... És egyáltalán, annyi minden nincs már, ami akkor volt, és annyi minden történt, amit nem is sejtett senki...

Szótlanul kiszabadította kezét Nágya meleg szorításából, lehajolt és felvette a kesztyűt.

— Köszönöm — mondta az asszony, bal kezében tartva a kesztyűt, de nem húzta fel. — Szóval nem haragszol?

— Mit számít az neked?

Nágya sóhajtott, és felhúzta a kesztyűt.

— Hová mégy?

— Szolgálatba.

— Hol van az?

— A Kirov utcában.

— Elkísérlek. Nem baj? — Meg sem várta a feleletet, bal felől belekarolt. — Azt hiszem, így kell veletek menni, mert jobb kézzel tisztelegnetek kell.

Szótlanul mentek néhány lépést.

— Így szinte félek tőled — mondta az asszony. — Mondj valamit, kérlek.

A férfi megállt, kivonta karját az asszonyéból, és feléje fordulva az arcába nézett.

— Nos, mi az? — kérdezte Nágya, és állta a tekintetét. — Nézz csak nyugodtan, ne siess...

— Még mindig ugyanolyan szép vagy — szólalt meg végül Artyemjev.

— Először. És másodszor?

— Másodszor... semmi — felelte a tiszt és belekarolt. — Gyerünk.

Nágya valóban megőrizte szépségét, sőt előnyére vált, hogy lefogyott. Azelőtt a magabiztos szépségében, a porcelánpírban és nagy szürke szemében volt valami kihívó. Most pedig mélyen ült a szeme, és körülötte apró ráncok húzódtak. Ez most nyugodt női arc volt, és ez látszott rajta: „Igen, igen, harmincéves vagyok, és ezt nem is titkolom. És ha te többnek nézel, ám legyen. De még nagyon szép vagyok, ugye?"

„Igen, a háború mégiscsak mindenkinek háború — gondolta Artyemjev megenyhülve, amint Nágya arcába nézett. — És ki tudja, talán valóban szerette Kozirjovot."

— Miért mentél oda? — kérdezte Nágya, megtörve a csendet.

— Egy orvosnő lakik ott Polja néninél.

— Említette nekem, hogy lakik nála valaki. Hát így állunk?... — mondta az asszony, hangjában a régi jól ismert árnyalattal.

— Ezúttal melléfogtál — felelte az alezredes, és némi tétovázás után így folytatta: — Az illető megszállt területen volt a nővéremmel együtt. Elmondta nekem, hogyan halt meg Mása.

— Meghalt?! — Nágya megállt. — Csakugyan meghalt?

Artyemjev nem válaszolt.

Nágya szótlan részvéte jeléül erősen magához szorította a férfi karját.

— És csak most tudtad meg?

— A részleteket csak most...

— Én viszont semmiféle részletet nem tudtam meg. Első nap, amikor közölték a hírt, úgy gondoltam, hogy odarepülök, de aztán egyre közeledett, errébb húzódott a front... — Bánatosan legyintett, és mutatta, hogyan húzódott errébb minden. — És a tetejébe kiderült, hogy senki sem tudja, hol a sírja. Egy olyan ember, mint ő! Háború előtt ott voltam vele Joszif Viszszarionovicsnál, a neve napján, egészen közel ültünk hozzá, de később kiderült: senkinek semmi köze hozzá, mintha a világon se lett volna!

Hangjában keserűség csengett, de még ebben a keserűségben is volt valami gőg, ami nem váltott ki részvétet.

— Eh — mondta Artyemjev —, minek arra emlékezni, mikor és hogyan ültünk a háború előtt, közelebb vagy távolabb... Hála istennek, Moszkvát nem adtuk fel, és ez is valami...

— Te nem hiszed, hogy szerettem őt? — kérdezte hirtelen az asszony.

— Mért fontos ez?

— De mégis... — erősködött Nágya.

— Akkor nem hittem.

— Igen, akkor nem szerettem — vallotta be az asszony. — De aztán...

Könnyedén félrebillentette fejét, mintha a múltba nézne, hallgatott egy sort, majd megszólalt: — Szerettem vagy nem szerettem, mégis borzasztó. Néhány hónapig, a kiürítésig, úgy jöttem-mentem, mint az őrült.

— Elmentél? — kérdezte Artyemjev.

— Nem. Csak akkor ocsúdtam fel a dermedtségemből, amikor itt, Moszkvában elkezdődött. De sehova se mentem.

— Nem féltél, hogy a németek bevonulnak?

— Nem, mert nem hittem. Talán azért, mert azelőtt két évig vele éltem, és ő rettenthetetlen volt... Nem tudom. — Újból az emlékeiben keresgélt. — Azt hiszed, nekem most olyan könnyű egyedül? Mindent magam, mindent magam! És minden rokonomnak kell valami: hogy elmenjek valahová, és elmondjam, kinek az özvegye vagyok, és elintézzek nekik hol ezt, hol azt, hol amazt... Ő már régen meghalt, de még mindig azt hiszik, hogy adósuk maradtam, s becsaptam őket azzal, hogy korán elvesztettem a férjemet... Anyád hol van most? — kérdezte hirtelen.

Artyemjev megmondta, hogy anyja Grodnónál eltűnt.

— Igen, szegény — sóhajtott Nágya, és szokása szerint ismét önmagára gondolva, hozzátette: — Nem szeretett engem. Talán igaza is volt. Az én anyám él, egészséges. Utóbbi időben egyre írogatott Frunzéből, a vacakjai felől érdeklődött, meg hogy nem garázdálkodott-e Polja néni? Ma pedig táviratozott, hogy már elindult az új apukámmal Frunzéből Moszkvába. Megyek, hogy megvigyem az örömhírt a néninek.

— Szóval mégsem álltad meg, és megszerezted nekik az engedélyt? — kérdezte Artyemjev. Polja néni szavaira gondolt.

— Én?! — kiáltotta Nágya. — Nem őrültem meg! Hiszen jól tudod, hogy anyám micsoda pokolfajzat! Maga szerezte meg. Én a kisujjamat sem mozdítottam az érdekében. De ha már úgyis rám zúdul a boldogság, nincs mást tenni, mint nekigyürkőzni és felmosni a padlót.

— Nem szoktál el az ilyen munkától?

— Egy időben elszoktam, aztán megint belejöttem. Elmehetek hozzád súrolni. — Elmosolyodott. — Jól értek hozzá... Még nem nősültél meg?

— Még nem.

— És mosni is tudok. Nagyon szépen. Fejlődtem, mi? Mind egyformák vagytok... Mit nézel rám? Úgy is tudok, barátian, én erre is képes vagyok. Mindenre képes vagyok. — Mosolygott, de már nem a férfin, hanem, úgy látszott, saját magán.

— Nem tudunk mi csak barátok lenni — rázta a fejét Artyemjev, és figyelmes, nyílt pillantással nézett a szemébe.

— Úgy gondolod? Nem megy?

— Nem.

— Az jó.

— Nem tudom, jó-e vagy sem — tépelődött valamin a férfi, amit még nem döntött el a lelke mélyén.

Hirtelen eszébe jutott az a kis nő, aki Polja néninél lakik, és megkérdezte:

— Mikor érkezik meg Anna Georgijevna?

— Útközben adta fel a táviratot. Vagy három nap múlva. Miért?

— Ott van Polja néninél az a doktornő. Ha Anna Georgijevna megjön, és ő még nem utazik el...

— Értem — bólintott Nágya. — Ha kell, megszelídítem az anyukámat. Ezt akartad kérni?

— Ezt.

— És egyáltalán, magamhoz is vehetem azt a nőt, még ha hazudtad is, hogy semmi közöd hozzá.

Artyemjev vállat vont. Nem kívánt magyarázatba bocsátkozni. Már csaknem odaértek ahhoz az utcához, ahol be kellett fordulnia.

— Itt vagyunk — szólalt meg és megállt.

— Írd fel a telefonszámomat.

Artyemjev felírta, és búcsúra nyújtotta a kezét.

— Megállj csak — mondta az asszony. — Miért sántítasz?

— Megsebesültem — felelte kurtán a férfi. Nem adta fel a szándékát, hogy elbúcsúzik és elmegy.

— Ne siess, várj még — tartóztatta kérő és egyúttal parancsoló hangon az asszony. — Olyan utolsó vagyok én, hogy velem nem lehet emberien beszélni?

Hangjában ezúttal őszinte, nem megjátszott keserűséget hallott a férfi.

— Mit akartál kérdezni?

— Sok mindent. Hogyan éltél, mi volt veled, meg hogy mi van, és mi lesz? Mindent meg akartam kérdezni.

— Hogy mi lesz, azt nem tudom. Talán hamarosan ismét kimegyek a frontra. Hogy mi volt... Júniustól novemberig a Távol-Keleten szolgáltam, vártam, mikor irányítanak a frontra. Decembertől júliusig ezredet vezettem. Júliustól szeptemberig kórházban feküdtem. Szeptember óta itt vagyok Moszkvában.

Az asszony folytatást várt, de folytatás nem következett.

— És most hogy élsz?

— Kaszárnyaélet.

— Egyedül?

— Nem... Még két őrnagy, egy százados és egy alezredes lakik velem...

Nágya nevetett.

— Köszönöm a felvilágosítást. Most pedig mégiscsak felelj arra, amit kérdeztem.

— Ha tudni akarod: jelenleg egyedül vagyok.
— És azelőtt?
— Azelőtt volt valakim. Kiment a frontra.
— Miért nem tartottad vissza?
— Nem volt jogom hozzá.
— Mondd inkább, hogy nem szeretted. Ugye azért is ment ki, mert nem szeretted?

Artyemjev idegenkedős pillantással, szinte ellenségesen nézett rá, és nem válaszolt. „Szerettem vagy nem szerettem! Megkapta az indulási parancsot és elment, nem azért, mert szerettem vagy nem szerettem, hanem mert háború van. Te ezt úgysem érted, mert nem érsz fel, és sohasem fogsz felérni a kisujjával sem annak a nőnek, noha őt csakugyan nem szerettem, téged pedig valamikor szerettelek, és még ma sem tudok közömbösen rád nézni."

Az asszony mintha még kérdezni akart volna valamit, de erőt vett magán, nehogy megint a férfi kezdje a búcsúzást.
— Nohát akkor isten veled... vagy a viszontlátásra... Ahogy gondolod. — Kezet nyújtott, de nem húzta le a kesztyűjét.

Amikor a férfi már néhány lépést tett, utána kiáltott:
— Pavlik!

Artyemjev megfordult.
— Nem, semmi. Csak még egy pillantást akartam vetni rád. Menj, menj...

Amaz továbbment, és mikor félig befordult a sarkon, még mindig érezte, hogy az asszony ott áll, és néz utána...

A fogadószobában, ahová mindenesetre benézett, mielőtt aludni tért volna a hátralevő másfél órára, Koszih örvendező kiáltással fogadta:
— Végre!
— Mi az? Valami változás?
— Az imént jött be. Megparancsolta, hogy mihelyt visszaértél, azonnal menj be hozzá.

Artyemjev látta, hogy aludni már nem fog: sóhajtott, kinyitotta a páncélszekrényt, elővette a jelentésre előkészített doszszét, és benyitott a dolgozószobába.
— Kérek engedélyt...
— Gyere — mondta Ivan Alekszejevics, fel sem nézve. Ült és ceruzával gyorsan írt valamit, majd abbahagyta, fogta a papírlapot, átolvasta, ledobta az asztalra, tűnődve megvakarta

a ceruzával a füle tövét, és segédtisztjére pillantott. — Le se feküdtél?

— Nem.

— Mit csináljunk... Engem is idő előtt felkeltettek. — Odanyújtotta Artyemjevnek az imént teleírt papirost. — Menj át a második ügyosztályra, és e lajstrom alapján, minden tételre nézve szedesd össze a meglevő adatokat. — Órájára pillantott és hozzátette: — Tizenhat órára. Ha visszaértél, azonnal gyere be. megbízásaim lesznek számodra. Lefeküdnöd nincs idő.

Felállt a székről, és nyújtózkodva folytatta:

— Parancs jött, hogy látogassak el a doni frontra. Három napig nem lesz megállásod. Majd ha elutaztam, kialhatod magad. No, mire vársz még?

— Szabad valamit kérnem, altábornagy elvtárs?

— Nos?

Artyemjev tudta, hogy Ivan Alekszejevics szereti az ilyen frontlátogatásokat, sőt szinte pihenésnek tekinti; de most komornak és rosszkedvűnek látta, bár lehet, hogy csak az álmatlanságtól...

— Altábornagy elvtárs, szeretnék kimenni a frontra... — mondta, kezét a nadrágja varrására szorítva.

— Nem viszlek magammal — felelte Ivan Alekszejevics. — Koszih jön velem, te pedig itt maradsz: mégiscsak jobban megbirkózol az ügyekkel.

És eközben bosszúsan nézett Artyemjevre: „Mit állsz itt még, úgysem változtatom meg az elhatározásomat."

— Én nem kiruccanni kívánok, altábornagy elvtárs, hanem egyszer s mindenkorra...

— Egyszer s mindenkorra?... — Ivan Alekszejevics olyan komoran nézett rá, mintha ebben a szóban valami sértő lett volna.

— Megígérte, altábornagy elvtárs, hogy mihelyt az egészségem megengedi...

— No, és most egyszerre megengedi? — kérdezte amaz ugyanolyan komor, sőt szinte gyanakvó pillantással. — Tegnap még nem engedte meg, és ma igen? Miről van szó, mondd ki kertelés nélkül.

— Ma tudtam meg a nővérem halálának részleteit. .

— Miféle részleteket?

— Hogyan lőtték agyon...

Ivan Alekszejevics csak nézett rá, várta, hogy folytassa. De Artyemjev szótlanul állt, feszes tartásban.

— Szóval bosszút akarsz állni a fritzeken? — szólalt meg

még mindig bosszúsan a tábornok. — A mi méreteinkben — széles mozdulata nyilván nemcsak a szobát jelezte, hanem az egész vezérkart — okvetlenül személyesen kell bosszút állni, rossz lábbal, gyógyulatlanul, de személyesen... Csakis így...

Úgy látszott, még mondani akar valami gúnyosat, okosat és találót, de uralkodott magán.

— Mért hallgatsz? Nem válaszolsz?

— Várom az elhatározását, altábornagy elvtárs.

Artyemjev már látta, hogy rosszkor hozakodott elő a kérésével, és bár nem értette, miért, de érezte, hogy kérelme ráadásul személyesen is bántja Ivan Alekszejevicset. Meghátrálni azonban nem tudott, és nem is akart.

„Menekülsz" — gondolta Ivan Alekszejevics rátekintve. Ez az igazságtalan gyanú, amelyet elmérgesített a magányosság és az, hogy nem beszélhetett nyíltan róla, egy pillanatra úrrá lett a lelkén, de legyőzte, és hirtelen támadt bizalmatlansága az emberek iránt máris csillapodni kezdett. Szárazon mondta:

— Helyes. Elkísér a frontra és ottmarad. De tartsa szem előtt, hogy készülődésre nem lesz ideje! S a nőktől is csak telefonon búcsúzhatsz el! — ezt már megenyhülten, mosolyogva mondta.

— Nincs kitől elbúcsúznom, altábornagy elvtárs.

— Helyes, ebben maradunk.

— Elmehetek?

— Várj csak... — Ivan Alekszejevics fáradtan leült a fal mentén álló kopott díványra. — Ülj le, és beszélj a nővéredről...

Tizenegyedik fejezet

Úgy kezdődött a nap, mint a mesében. Kora reggel eljött Tányáért a partizándandár parancsnoka, Kasirin. Tánya azt hitte, hogy Kasirin már visszarepült a dandárhoz, és most váratlanul megjelent nála, vadonatúj ezredesi egyenruhában, csupasz képpel. Egy héttel azelőtt, amikor a kórházban látogatta meg, majd később, amikor Tánya ment el hozzá elbúcsúzni a Moszkva szállóba, még szakállt viselt. Most pedig szakáll nélkül jelent meg, és olyan fiatal volt, hogy az orvosnő meg sem ismerte. Miután jót nevettek ezen, Kasirin azt mondta, gyorsan készülődjön: tegnap megjött a parancs, és ma valamennyi partizánt, aki a különböző frontokról Moszkvába érkezett, Kalinyin kitünteti. És Tánya is a kitüntetettek között van.

Miközben az orvosnő sebtében öltözködött a konyhában, a parancsnok az előszobában járkált, és hangosan, hogy áthallatsszon az ajtón, örvendezve elbeszélte, hogy azért késlekedtek a fronton való átdobásukkal, mert Sztálin elvtárs akarta fogadni őket. Később ugyan elejtették ezt a tervet, de Sztálin elvtárs mégiscsak talált rá időt: előző éjjel fogadta, és reggelig kérdezgette őket, semmi mással nem foglalkozott, és estére megjött a parancs, és ma kiosztják a kitüntetéseket, egyesek pedig már éjjel visszarepülnek.

— Alighanem én is elrepülök — folytatta ugyanolyan vidáman. — Igaz, azt mondják, a leszállás aligha fog menni. Csertuhinói repülőterünket a németek elfoglalták. No sebaj, majd leugrom az erdei támaszpont körzetében, a pilóták megígérték, hogy jól megcélozzák, plusz—mínusz ötszáz méter... A tizenhatodik ugrásom lesz, a háború előttiekkel együtt.

Hangjából ítélve sem a kis csertuhinói repülőtér elfoglalása, sem az ejtőernyős ugrás egy cseppet sem zavarta. A Sztálinnal való találkozás után örömmel elrepült volna a világ végére is.

— Kész vagyok — mondta Tánya, a konyhából kilépve.

A férfi figyelmesen végigmustrálta.

— Jól van, rendben vagy. Csak a zubbonyod nagy egy kicsit. Hát mégsem tudtunk magunkra valót csináltatni?

— Gyalog megyünk — mondta Kasirin az utcán. — Még sok időnk van.

— Maguk előre tudták, hogy Sztálin elvtárshoz mennek? — kérdezte útközben Tánya.

— Már egy hete célozgattak rá.

— És nekem miért nem szóltak?

— Azért, kislányom, mert te még nem vagy elég felnőtt ahhoz, hogy ilyesmiről tudj — nevetett az ezredes, és jókedvűen megvillogtatta egészséges fogsorát. Amikor ott, a németek mögöttes területén dandárt vezetett, és épp csak a szeme látszott ki a sűrű fekete szakállából, Tánya egyáltalán nem tartotta különösnek, hogy „lányom"-nak nevezi, a többieket pedig „fiaim"-nak. De most, hogy leborotválta ezt a nevezetes szakállat, egyszeriben fiatalember lett belőle, legfeljebb három évvel idősebb nála, és ez a „lányom" olyan furcsán hangzott a szájából, hogy Tánya ránézett, és elnevette magát.

— Mit nevetsz?

— Hogyan szánta rá magát, hogy a szakállát lenyírassa?

— Magam sem tudom. Kakasszóval ébredtem, nem tudtam aludni az örömtől. A Kremlig még négy óra, tehozzád sem állíthatok be zöld hajnalban. Unatkoztam, jöttem-mentem a szállodában, benéztem a borbélyműhelybe, éppen volt egy üres szék. Leültem és leborotváltattam. Csúnya így?

— Igazán nem, de ezután már ne hívjon „lányom"-nak.

— Helyes, húgocskámnak foglak szólítani.

Mosolyogva nézett Tányára.

— Nincs mit tenni: megszoktam. Lányom és lányom! Tűrd el, amíg elrepülök. Vagy velem jössz? Még elintézhetjük.

— Nem, Ivan Ivanovics, a szabadságom után a frontra kérezkedem, egészségügyi alakulatba.

— Szóval nem akarsz partizán maradni? — Kasirin vidám arcán árnyék suhant át. — Az ördög tudja, nekem is az az érzésem, hogy ne kísértsem tovább a sorsot. Olykor én is a hadseregbe kívánkozom, ott a hadsereg normája szerint megy minden: parancsolják — teljesítem, teljesítem — jelentem. Balra szomszéd, jobbra szomszéd, előttem az ellenség és mögöttem a feletteseim... Bizonyára kaphatnék egy ezredet, a háború előtt ezredparancsnok voltam. Máskor meg azt gondolom: ott azért mégsem találnám meg a boldogságot, búsulnék a partizánélet után, túlságosan megszoktam, hogy külön szög legyek a fritzek csizmájában.

— Ivan Ivanovics — kérte Tánya —, beszélje el, hogy volt ott Sztálinnál? Amit nem lehet, azt ne mondja el, de amit lehet, mind mesélje el, elejétől végig.

— Jó — bólintott Kasirin, és amíg a Kremlhez nem értek, egész úton beszélt, mindent elmondott a lánynak, elejétől végig: hogy milyen dolgozószobája van Sztálinnak, csak két nagy kép lóg a falon, Szuvorov és Kutuzov portréja, és hogy Sztálin mindegyikükkel kezet fogott, és miközben a kérdéseire feleltek, csak nagy ritkán ült le egy-egy percre, különben egész idő alatt az asztal mellett járkált, és hol ennek, hol amannak az arcába nézett, és amikor már több mint egy órája ültek ott, hirtelen valami altábornagy jött be dossziéval a hóna alatt, nyilván jelenteni akart, de Sztálin csak futó pillantást vetett rá, és semmit sem szólt, csak intett. A tábornok egy ideig ott álldogált, majd kiment, Sztálin pedig ügyet sem vetve rá, tovább hallgatta a partizánok elbeszélését. Aztán, egy óra múltán, az altábornagy ismét bejött a dossziéjával, és azt mondta: „Sztálin elvtárs, fontos közlendőm van." És Sztálin ismét alig fordult feléje, és halkan, dühösen rászólt: „Várjon egy kicsit, amíg a partizán elvtársakkal nem végzünk. Ők nem mindennap re-

pülnek hozzánk Moszkvába." S hogy ez minden partizánnak nagyon tetszett, s a tábornok ismét ott topogott, úgy látszott, valamit válaszolni szeretne, de aztán csak kiment. Sztálin pedig, amikor a tábornok mögött becsukódott az ajtó, utánanézett és lassan széttárta karját, mosolygott, és azt mondta: „Nem értik meg minálunk egyesek, hogy nem mindig az ő közlendőjük a legfontosabb, s hogy lehetnek annál fontosabbak is." És Guszarov dandárparancsnokhoz fordult, aki ezt megelőzően felelt egy kérdésére: „Folytassa, Guszarov elvtárs, ne siessen." És a partizánoknak ez nagyon tetszett, mert úgy látszott, hogy Sztálin számára éppen azok a közlendők a legfontosabbak, amelyekkel ők repültek hozzá.

Kasirin élvezettel, sőt elragadtatással mesélt Tányának, Tánya pedig ugyanolyan élvezettel és elragadtatással hallgatta; örült, hogy Sztálin ilyen atyaian érdeklődik partizánéletük minden részlete iránt, és jót nevetett azon az altábornagyon, akit Sztálin elvtárs kétszer is kizavart, nehogy a beszélgetést zavarja. Szívből kacagott, és még csak meg sem fordult a fejében, hogy az a közlés, amellyel az altábornagy kétízben is bejött és ott topogott, valóban olyan fontos lehetett, hogy azonnal meg kellett volna hallgatni.

Amikor a partizánok mind összegyűltek a Kreml falához tapadó kis vörös épületben a Szpasszkij toronytól balra, és a belépőcédulával a kapu felé tartottak, éles csöngetés hallatszott, és néhány katona állta útjukat. Majd a Kreml kapuján kigördült egy autó. Olyan hangosan csengetett, s az emberek olyan sebesen futottak át az úton, hogy Tánya azt gondolta: Sztálin ül az autóban. De senki sem ült benne, csak a sofőr.

Majd beengedték őket, elhaladtak egy kapu mellett, és Tánya, akárhogy siettek is, nem állta meg, hogy kíváncsian be ne kukkantson. A kapun túl kövezett út látszott, tele gumikerék nyomokkal, fehér hófoltokkal a kövek között, távolabb pedig a lejtőn sorakozó fenyőfák látszottak.

Néhány ember figyelmesen megvizsgálta irataikat egy átjáróban, majd egy folyosón mentek át, itt is megvizsgálták az irataikat. Ezután egy épület bejáratánál harmadszor is megállították őket. Végül negyedszer is, már az emeleten.

Az iratok vizsgálása közben állandóan az arcukba tekingettek, és figyelmesen megnézték a belépőcédulát meg a személyi igazolványokat is, mintha valami rendkívüli lett volna ben-

nük, amit sokáig kell tanulmányozni. S az arcukat is igen figyelmesen vizsgálgatták.

Tánya belátta, hogy ennek bizonyára így kell lennie, hiszen a Kremlbe mennek, ahol Sztálin elvtárs lakik, és őt őrizni kell.

Mindegyikük iratait nagyon sokáig nézegették, és ők minden alkalommal nagyon sokáig álltak és vártak zavart, de helyeslő mosollyal, mintha azt akarták volna mondani: igen, igen, ez teljesen rendbenlevő, nem is lehet másként.

Amikor végre mind elhelyezkedtek a kerek, fehér terem első két széksorában, ahol Kalinyin fogja a kitüntetéseket átadni, ez a kínos mosoly mindjárt eltűnt az arcukról: elfelejtették.

Tánya nagyon várta, mikor lép be végre Kalinyin, és amikor megjelent, elcsodálkozott. Sohasem látta még, és úgy képzelte, hogy olyan lesz, mint amilyen a képein, egyszerűen lelép onnan, és bejön a terembe. De Kalinyin más volt: sokkal öregebb, nehézkesen lépkedett, ami a képeken nem látszott, és a szakálla csaknem teljesen ősz. Kis öregember volt, csak egy kis öregember.

És Tánya még nagyon sokáig — teljes félórán át, amíg csak őt nem szólították — szoktatta magát a gondolathoz, hogy ez a kis öregember: Mihail Ivanovics Kalinyin.

A partizánok egymás után felálltak, Kalinyin elé járultak, majd visszatértek a helyükre, és nyomban feltűzték a rendjelet.

Amikor végre Tányát szólították, úgy érezte, mindenki őt nézi. Látta, hogy Kasirin rámosolyog, és ő visszamosolygott rá, s így lépett Kalinyin elé.

A mosoly talán még jobban megfiatalította. Amikor Mihail Ivanovics átadta a kitüntetést, és kezet nyújtott neki, nyájas öreges részvéttel nézett rá, mintha szomorkodna, hogy ebben a háborúban a Vörös Zászló Rendet ilyen fiúsra nyírt hajú, katonaruhás kislányoknak kell átadnia. Ránézett és megfogta a kezét, mert Tánya zavarában elfeledkezett erről, és valamit kérdezett tőle.

Azt kérdezte: hány éves. De Tánya nem értette, csak később, már a helyén ülve csengett a fülébe újra: „Hány éves?" Amikor Kalinyin kezet szorított vele, csak azt hallotta, hogy mond neki valamit, mire azt felelte: „Nagyon köszönöm, Mihail Ivanovics!" „Én köszönöm" — bólintott Kalinyin, elengedve a kezét; és amíg Tánya visszament a helyére, egyre azzal az öreges részvevő pillantással kísérte.

A kitüntetések kiosztása után együtt kiözönlöttek a Vörös térre, majd négyen elbúcsúztak a többiektől — még utánuk is

kiabáltak —, és a kis társaság a Moszkva szállóba ment, ahol Kasirin lakott: Tánya, Kasirin, Guszarov a brjanszki partizánerdőkből — az, akinek elbeszélését Sztálin nem hagyta félbeszakítani —, meg egy csinos százados az újságtól, aki szeptemberben átrepült a partizánokhoz, és csaknem két hetet töltött a dandárban. Őt ma nem tüntették ki, csak jelen volt, hogy tudósítson az eseményről, és most Kasirin tréfásan ugratta:

— Nagyon helyes, Ljuszin, hogy téged ma nem tüntettek ki. Miért? Mert becsaptál minket. Sztálin elvtárs megkérdezte tőlünk: „Hogy viselkedett maguknál ez a Ljuszin?" Azt feleltem: „Nem rosszul, de becsapott. Megígérte, hogy tíz cikket ír rólunk, és csak hármat írt." „Ha így áll a dolog, válaszolta, csak repüljön még egy kicsit, majd ha mind megírta, akkor kitüntetjük."

— Hetet-havat összehordasz — felelte a haditudósító.

— Inkább hozzánk látogass el — biztatta Guszarov. — Én értelmiségi vagyok, nem ilyen Kasirin-féle, értékelem az irodalmat, és nem is kéne kétszer repülnöd hozzám.

— No lám, az értelmiségi! — szólt Kasirin. — Úgy vagy te értelmiségi, mint az a kozák, aki a levelet íratta a török szultánnak!

Ezen mind jót nevettek, Guszarovot is beleértve. Csakugyan hasonlított is arra a kozákra, aki Repin képén derékig meztelenül, bő bugyogóban ül az írnokkal szemben az asztal mellett — nehéz testű, borotvált fejű, lecsüngő zaporozsjei bajusszal.

— Azzal a különbséggel, hogy az már elitta a ködmönjét, te pedig nem — mondta Kasirin, Guszarov szőrmebekecsére mutatva. — Igaz is, hogy állunk a tartalékkal? Akad még egy kis itóka? Inni kell erre az alkalomra.

Guszarov öblös hangján, amely mintha hordóból jött volna, azt felelte, hogy ilyen alkalomra még van itóka, majd Tányához fordult, megfogta a könyökét, és hangjához, megjelenéséhez nem nagyon illő szertartásossággal mondta: — Kérem, tisztelje meg becsületes társaságunkat. Persze, csak ha egyéb elfoglaltsága nincsen.

— Miféle elfoglaltságom lehetne? — Tánya örült a meghívásnak.

— És miféle itókájuk van? Tarhun? — érdeklődött a haditudósító százados.

— Jobb. Szirec — felelte Guszarov. — A maga számára pedig — fordult Tányához — van egy üveg portóim. Egyet a feleségemnek tartogatok, a másikat igya meg utolsó cseppig! Nem tréfadolog ám ilyen kitüntetést kapni: Vörös Zászló Rendet!

A polgárháborúban csak három vöröszászlós volt az egész hadosztályunkban.

— Te meg meséld el neki — szólt Kasirin —, hogy is volt az, amikor kitüntetésre akartak felterjeszteni, te pedig azt kérted, hogy inkább egy új bőrkabátot meg bőrnadrágot adjanak.

— Bizony az így történt a buta, fiatal fejemmel — vallotta be Guszarov. — Kasirinnak elmeséltem, ő meg nevet, azt hiszi, hazudok. Pedig így volt, ha most nehéz is elhinni.

— Guszarovnak ma hármas ünnepe van — szólt az ezredes. — Először: ezúttal mégiscsak a kitüntetést fogadta el, és nem a bekecset; másodszor: olyan katonás jelentést tett, hogy Sztálin elvtárs minden tábornokot félreállított, csak hogy őt végighallgassa; harmadszor: a felesége érkezik... Mikor tűnjek el a cókmókommal a szobából?

— Este. Ha jövünk, még a pályaudvarról telefonálok.

— Igazán megjön a felesége? — érdeklődött Tánya; mint mindig, sietett örülni a más boldogságának.

— Meg kell jönnie — felelte amaz és sóhajtott.

— Mért sóhajtozol? — kérdezte Kasirin. — Semmi bűn nem terheli a lelkedet. Mint szomszédod, akár pecsétes igazolványt is adhatok!

— Az a baj — sóhajtott a másik —, hogy szegényke hatodik napja utazik Omszkból, és nem tudja, hogy holnap ismét el kell válnunk.

— Megint elröpül? — kérdezte Tánya.

— Mit tegyek? Én nem vagyok katona, mint ő — Guszarov fejével Kasirin felé intett. — Neki, ha kérné, a fronton is találnának helyet, de én kerületi pártbizottságnál vagyok, és csak egy utam lenne: vissza a kerületbe... A napokban benéztem a moszkvai pártbizottságra egy régi elvtársamhoz, bizony megirigyeltem: ahogy a németeket Moszkva alól elkergették, minden kerületi bizottsági, aki csak él, és nincs a fronton, visszament a helyére. De a mi Brjanszk-vidékünk mikor zökken vissza a régi kerékvágásba?!

— Különösen, amikor egyetlen hidat se hagytál épen — jegyezte meg Kasirin.

— Mit tegyek? — felelte búsan Guszarov. — Közeledik a front, és ami még ép, mindent a levegőbe röpítünk. Másként nem megy!

— Elég a sopánkodásból — szólt az ezredes, és Tányához fordult. — Tudod-e, hogy tisztelték őt ott? „A sínháború mestere."

— Pusztítómester... — mosolygott ismét szomorúan Guszarov.

— És nem kérhette meg Sztálin elvtársat, hogy maga utazhassék a feleségéhez? — kérdezte Tánya. A két férfi beszélgetését hallgatva mindegyre azon törte a fejét, mit lehetne kitalálni, hogy Guszarov tovább együtt lehessen a feleségével.

— Valahogy restelltem megkérni — felelte Guszarov. — Amikor Moszkvába hívattak, reméltem, hogy odarepülhetek, aztán napról napra vártuk a fogadást, hogyan tehettem volna? Most pedig a helyzet megköveteli, hogy visszamenjek a brjanszki erdőbe. Még jó, hogy idejében hívtam, különben ide sem érne addig. Persze, kevés ez az egy nap, de hát mit csináljunk, másoknak ennyi sem jut — tette hozzá, de a szemében aggodalom bujkált. Láthatóan tartott tőle, hogy nem lesz könnyű ez a viszontlátás.

Beszélgetve értek a szállodába, és felmentek a második emeletre, a kétágyas sarokszobába, amelyben Guszarov és Kasirin lakott.

Guszarov nyomban a telefonhoz ült: felhívta a pályaudvart, Kasirin pedig a haditudósító századossal nekilátott, hogy megterítse az asztalt. Tánya segített nekik, kimosta a mosdón álló poharakat.

— Kérhetünk a büféből is egyet-mást — szólt oda Guszarov a telefon mellől. — Sőt, még hozathatunk is valamit a szelvényeimre.

De Kasirin elhárította.

— Őrizd meg a szelvényeket a feleséged számára. Mi beérjük azzal, amink van.

A haditudósító lecsatolta övéről a szép veretes nyelű kését, és Tánya kenyérszeleteléshez látott.

— Szegény Gyegtyartól kaptam — jegyezte meg a százados, a háta mögött állva.

Tánya nem felelt rá.

— Nem felejtette el?

Az orvosnő megfordult, és egyenesen a szemébe nézett:

— Nem, nem felejtettem el.

Elértette a kérdés jelentőségét, és nem tagadta, de beszélni nem kívánt róla.

— Jó ember volt, ugye? — A százados nem nyughatott.

— Jó ember volt, igen, Ljuszin elvtárs — visszhangozta Tánya, és mereven a szemébe nézett, amíg a férfi el nem fordította a pillantását.

— Mért ez a hivatalos hang? — szólt közbe Kasirin. — Van keresztneve is: Nyikolaj, vagy nevezheted Koljának.

— Értettem, ezredes elvtárs.

— Mi az, hogy „értettem"?

— Koljának fogom nevezni a százados elvtársat...

Mosolygott és elfojtotta magában akaratlan ellenszenvét ez iránt az ember iránt, aki olyasmiről beszélt, amiről nem kellett volna. Nem akarta elrontani sem Kasirin, sem a saját ünnepét.

Guszarov letette a kagylót, és azt mondta, hogy ha nem hazudnak, akkor a felesége nem tizenegykor érkezik, ahogy hitte, hanem hétkor, a vonat behozza a késést. Arca sugárzott. Nem is csoda: szegény fejének most minden óra számított.

Kiment a szomszéd szobába, és egy kulaccsal meg egy félliteres üveg portóival tért vissza.

— Tele van — jegyezte meg elégedetten Ljuszin, és a füléhez tartva megkotyogtatta a butykost. Majd egy villával lefejtette a pecsétviaszt, és kibontotta a portóit.

A pálinkát kitöltötték egy üvegbe, és vízzel hígították. Csak két pohár volt, és Ljuszin előbb Tányának meg Kasirinnak töltött. Tánya legfogta a kezét, de azért mégis csaknem telitöltötte a poharát portóival.

— Várjuk meg talán Gurszkijt, megígérte, hogy eljön. — Kasirin az órájára pillantott.

Gurszkij volt a másik haditudósító, aki akkoriban Ljuszinnal együtt odarepült hozzájuk a dandárba, és aztán kettesben írták a cikkeket. Tánya megörült a hírnek, jókedvű embernek ismerte meg a tudósítót.

— Sebaj, utolér minket — mondta Guszarov.

Kasirin felállt, fogta a poharat, és sokáig hallgatott.

— Talán nem látlak többé, kislányom — szólt végül, amikor a többiek arcán már kínos várakozás tükröződött. — S ha meglátlak is, tán nem adódik alkalom, hogy igyunk rá. Ezért most mindjárt iszom a kitüntetésedre is, meg a hősiességedre, meg a szép szemedre, és hogy soha egyetlen mocskos gazember miatt se ejtsél könnyet!

Nem mozdult, s nem hajolt a lány felé, hanem valami különös szigorúsággal megkérdezte:

— Megcsókolhatlak?

S amikor Tánya odalépett hozzá, megölelte, és kemény, kurta csókot nyomott az ajkára. Kasirin tetőtől talpig férfi volt, de Tányát nem ejtette zavarba ez a hirtelen hév.

Egyszerűen búcsút vett a lánytól. És talán örökre, gondolta

váratlanul Tánya, amint a csók pillanatában közvetlen közelből nézett a szemébe

Az orvosnő a pohár bor felét önmagára, a másikat Guszarov feleségére és a találkozásukra ürítette. Majd észbe kapva, sőt restelkedve, hogy ez mindjárt nem jutott eszükbe, Sztálinra ittak. Majd az elvtársakra, akik odaát maradtak, a frontvonalon túl, majd — ezt Guszarov javasolta — a haditudósító századosra s arra, hogy még egyszer ellátogasson a partizánokhoz. És Kasirin az olyan ember nagylelkűségével dicsérte, aki nem sajnál a magáéból másnak adni.

— Ljuszin elvtársra — mondta —, aki barátjával együtt a legnehezebb időkben repült hozzánk. Másnak nem lett volna bátorsága hozzá.

Tánya jól emlékezett arra az időre, amikor egy egész német őrhadosztály fésülte át a Szmolenszk-környéki erdőket. Valóban nem a legalkalmasabb idő volt. Az is igaz, hogy ez a haditudósító megérkezésekor maga kérte, hogy részt vehessen néhány hadműveletben. Kasirin az ilyesmit önmagánál és a társainál természetesnek tartotta. De a százados moszkvai ember, újságtól érkezett; eljött, bár megtagadhatta volna, és részt vett a hadműveletekben, noha nem kellett volna részt vennie! Szóval, Kasirin szavaiból az derült ki, hogy a haditudósító meg a barátja is szinte hős.

E szeszfűtötte dicséretek és visszaemlékezések közben, amelyeket vidám felkiáltások fogadtak, megérkezett Gurszkij, az a másik tudósító, aki Ljuszinnal együtt járt a dandárjukban. Akkor, Tánya jól emlékezett rá, rangjelzés nélküli ingzubbonyban érkezett hozzájuk, ujjatlan mellényben, vattakabátban és tábori sapkában... Most kabátban és kalapban lépett a szobába, és amikor ledobta kabátját egy karosszékre, kiderült, hogy civil ruhában van, keményített fehér ingben, nyakkendősen. És csak az öltönye fölé húzott gyapjúmellény emlékeztetett a régi külsejére. Kényelmesen elterpeszkedett egy karosszékben, és kissé dadogva tréfálkozni kezdett.

— Úgy látszik, k-kihasználtátok a t-távollétemet, és hőssé kiáltjátok ki Ljuszint... Ne t-tegyétek, az egész szerkesztőség már úgyis nyögi a hősködését, és különben sem érdemli meg. Elárulom a titkot, hogyan került hozzátok: a szerkesztő hívatott, és megkérdezte: akarunk-e a mögöttes területre repülni? Természetesen nem ellenkeztünk. S akkor kiderült, hogy a szerkesztő a „mögöttes t-terület"-en éppen az ellenkezőjét érti annak, amit mi gondoltunk, már nem léphettünk vissza. Így

hát bátor emberekként kimondtuk az egyetlen szót, amit ezek után mondhattunk: igen...

— Ne bolondozz — szólt rá Ljuszin.

— Inkább azt mondja meg, mikor jönnek el megint hozzánk? — kérdezte Kasirin.

— Őszintén szólva, úgy gondolom, soha — válaszolta Gurszkij. — Jóból is megárt a sok. K-kérem, méltányolják a t-teljes őszinteségemet, Ljuszintól ilyet ne várjanak, Maga is visszarepül? — fordult Tányához.

— Nem.

— Ezt igen helyesen t-teszi.

— És nem sajnálja Kasirint egyedül elengedni?

— Ne t-törődjön a kérdésével — szólt közbe Gurszkij. — Szép fiú, és azt hiszi, bármiféle b-bárgyú kérdést feltehet a nőknek. Még nem jött rá, hogy a nők s-sokkal inkább értékelik az észt, mint ahogy ezt általában gondolják. Most p-pedig engedjen meg egy viszonylag értelmetlen kérdést: hogy van?

— Megjárja — felelte Tánya.

— K-kasirintól hallottam, hogy a k-kórház után szabadságot k-kapott. Nekem azt mondta, emlékszik, amikor ott voltam maguknál, hogy nem tudja, hol az apja-anyja. M-megtudta már, merre vannak?

— Táviratot küldtem, és várom a választ.

— Ez már okos d-dolog. Sokért nem adnám, ha a papámhoz, mamámhoz utazhatnék.

— Kérezkedj el a szerkesztőtől — ajánlotta Ljuszin.

— Gyerekek kérezkednek ki a vécére — felelte Gurszkij —, meg a kiskutyák az udvarra. De a férfiak háború idején a frontra kérezkednek. Vagy megvárják, hogy valami mást ajánljanak nekik. Ha viszont nem ajánlanak, akkor már nem is kérezkednek. És ez, köztünk szólva, t-teljesen k-komoly.

— Ez helyes — mondta hirtelen Guszarov, nyilván egészen másra gondolt.

— De miért? — ellenkezett Kasirin.

— Mégiscsak elrepültek hozzánk a partizánvidékre, és ezután megmondhatták a szerkesztőnek...

— Ide hallgass, K-kasirin — mondta Gruszkij. — T-te túlságosan jó lélek vagy. Elronthatsz minket, sőt attól t-tartok, máris elkezdted. Egyébként szeretném t-tudni, miféle hőstetteket írtál a számlánkra cs-csupa nagylelkűségből? Én a magam részéről jól emlékszem mindenre, amit nem t-tettem. De félek, hogy Ljuszint megcsalhatja az emlékezete.

Ljuszin hol nevetett, hol tréfával vágott vissza, és Tánya mellé ülve, kitartóan ügyelt rá, hogy kiigya a borát.

Csakugyan nagyon szép volt: világosszőke, kék szemű, de szépsége a vezetéknevéhez illően leányos, behízelgő.[4]

— Ide hallgass, Ljuszin — mondta Gurszkij. — Én p-pohárköszöntőt mondok, de ne t-töltögess folyton ennek a lánynak! Először is csak most jött ki a kórházból, és szerintem máris megártott neki. Másodszor meg, ahogy látom, nem vagy az esete...

— Miért nem? — szólt Tánya. A tudósító csakugyan nem tetszett neki, de nem szerette, ha gyámkodtak felette.

— Akkor b-bocsánatot kérek.

Tánya érezte, hogy Ljuszin válla szorosan hozzásimul. de Gurszkij kutató pillantása láttán azért se húzódott el tőle.

— Én p-pedig a k-következőkre emelem p-poharamat — folytatta Gurszkij. — Én t-téged, K-kasirin, megszerettelek, mert bátrabb vagy nálam. Én meggondolnám, hogy ismét odarepüljek hozzátok, t-te pedig megiszod velünk a vodkát, és éjjel elrepülsz. Arra iszom, hogy t-te minden bátorságod mellett, sőt annak ellenére, megérd a háború végét! Igyekezz, légy szíves, nagyon k-kérlek! És magára is iszom, Guszarov elvtárs...

— Helyes, igyekezni fogunk — mondta Kasirin, és koccintott a szónokkal. — De miért tartasz gyászmisét? Ez nem jellemző rád.

— Először is, ha már egyházi kifejezést használsz, ez nem gyászmise, hanem rövid k-könyörgés. Másodszor pedig — Ljuszinhoz fordult —, k-képzeld, a szerkesztő hívatott, Petya Pusztovalov elesett. Távirat jött a doni frontról... Harckocsi deszanttal ment el és meghalt. A szerkesztő azt akarja, hogy t-te meg én repüljünk el a D-donhoz. Helyette. Már harmadik órája sehogyan sem t-tudom megszokni a gondolatot, hogy nincs t-többé...

Gurszkij arca bánatos kifejezést öltött, vastag orra kivörösödött, és a szemüvege alól egy könnycsepp gördült alá, ujjával hanyagul letörölte arcáról.

Néhány pillanatig valamennyien hallgattak.

— Igen, váratlan halál... — sóhajtott Ljuszin. — Csak egy hónapig volt a fronton, és már elesett, mi pedig az első naptól fogva járjuk, és kutya bajunk...

— N-ne hivalkodj azzal, hogy az első naptól fogva. Ez ízetlenség.

— Miért?

— Azért, mert már több millió ember elesett, akik nem az első nap kezdtek harcolni. T-te úgy mondogatod, hogy első naptól fogva harcolunk, mintha ettől k-kitűnő emberré válnánk. Így vélekedni a háborúról: gimnazista tempó. P-pusztovalov akkor repült a frontra, amikor k-küldték, nem előbb és nem később, és ez t-természetes...

Dühös volt, de Tánya úgy látta, hogy nem Ljuszinra, csak éppen rajta tölti ki a haragját. Nem Ljuszinra haragudott, hanem a halálra, amely elragadott egy embert, aki neki kedves volt, de a társának közömbös.

— A szerkesztő elmondta — szólalt meg kis szünet után —, hogy a t-távirat szerint P-pusztovalov bátran viselkedett haláláig. Nem bírom ezt a kifejezést: „viselkedett"! „Jól viselkedett", „rosszul viselkedett", mintha óvodában volnánk. És még k-kicsit büszkén magyarázta, hogy már t-tíz halottja van a szerkesztőségünknek. Úgy mondta, mintha már csak P-pusztovalov hiányzott volna a k-kerek számhoz.

— No és mit felelt rá? — kérdezte Guszarov.

— Semmit. Ez nem olyan egyszerű k-kérdés. Hogy a szerkesztőségünknek már t-tekintélyes vesztesége van, ez arról t-tanúskodik, hogy tudósítóink valóban az első vonalban járnak. És ez helyes, és ebben az értelemben megértem a szerkesztőt, annál inkább, mert ahányszor a frontra megy, mindig az első vonalban jár. De amikor egy halottról azt mondják, hogy jól viselkedett, ez valahogy undorral tölt el!

— Tíz ember! — csóválta fejét Kasirin. — És hány író volt köztük?

— A fele.

— Ne csóváld a fejedet, K-kasirin — szólt rá Gurszkij —, t-te szereted az írókat, d-de az irodalomhoz nem k-konyítasz semmit. T-tudom, milyen p-parancsokat adtál, amikor Ljuszinnal t-tinálatok hadműveletekre jártunk: hogy óvjanak, és a t-testükkel fedezzenek minket.

— No és aztán...

— Ez nem helyes. Az embernek nincs joga elfogadni, hogy mások a t-testükkel fedezzék! Legkevésbé egy írónak. A háborúról csak olyan ember írhat, aki legalábbis néhányszor közel járt a halálhoz, és sohasem olyan, akivel egyebet se t-tesznek, mint a t-testükkel fedezik. Legfeljebb önéletrajzot írhat, ilyen címmel: „Hogyan vigyáztak rám." Egyetért velem? — fordult Tányához.

— Igyunk ennek a barátodnak az emlékezetére — szólt Kasirin. — Látom, hogy ha bolondozol is, a szíved fáj.

— Én nem b-bolondozok. Cs-csak eszemben tartom, hogy d-dadogok, és a pátosz nem az én területem. Egyébként nem ragaszkodom hozzá, hogy mind megigya — fordult Tányához, látva, hogy Ljuszin kiöntötte a lány poharába a maradék portóit. — Sajnos, a halottakat ez nem t-támasztja fel...

De Tánya nem hallgatott a tanácsára, és fenékig ürítette a poharát, a többiekkel együtt. Valami okból így kívánta, talán mert most nemcsak erre a számára ismeretlen emberre ivott, hanem sok-sok más emlékére is, akiket ismert, és akik már nem voltak a világon. Gyegtyarért is... Az a halála előtt megbántotta, de ő most mégis gondolt rá. Gyegtyar szerette mondogatni, hogy a halál mindent eltöröl, és talán igaza is volt.

— T-talán ideje a t-továbbiakról beszélni? — szólalt meg Gurszkij, miután mindnyájan ittak.

— Mindjárt hozok még — mondta Kasirin, és az üres üveg felé intett.

— Úgy van — helyeselt a tudósító —, d-de én a t-távolabbi t-tervekre gondolok, b-beleértve az elutazásodat is.

Tekintete Tányára siklott, s a lány érezte, hogy miatta nem mondhatja ki, amit akar.

— Ivan Ivanovics — fordult Kasirinhoz —, kicsit lefekszem a szobájában. Nem szoktam a borhoz, szédülök... — És felállt: ha terveik vannak a jövőre nézve, hát csak beszéljék meg, minek zavarja őket.

— Jó, feküdj le — helyeselt az ezredes.

Tánya átment a szomszéd szobába, és betette maga mögött az ajtót. Két ágy volt ott, az egyiken minden összedobálva, s a párna alól kikandikált az ismerős, elrongyolódott Lermontov-kötet, Kasirin állandó kísérője az élet minden eshetőségére. A másik ágy Guszarové, rendesen meg volt vetve. Tánya leült a szélére, és érezte, hogy csakugyan szédül egy kissé. Nem kellett volna az utolsó fél pohárral meginnia... Figyelte az ajtón át behallatszó fojtott hangokat, majd kikiáltott Kasirinnak:

— Ivan Ivanovics, ha nem esik nehezére, adjon egy cigarettát!

Úgy gondolta, behívja Kasirint, és megmondja neki, hogy ne zavartassa magát miatta. Az ezredes éjjel elrepül, és ha most találkozniuk kell valakivel, csak menjenek. Megérti, hiszen nem gyerek már... Ha itthagyják, ő is elmegy a saját ügyeit intézni, neki is megvannak a maga ügyei... Este pedig otthon kell lennie, mert eljön ez az Artyemjev, Mása fivére...

Ezt akarta mondani Kasirinnak, noha estig semmiféle dolga nem volt, sőt ellenkezőleg, igen elbúsult, amikor Gurszkij pillantásából hirtelen ráeszmélt, hogy zavarja őket. Úgy gondolta, még sokáig ott fog ülni, és hallgatja a számára új, érdekes társalgást, sőt Ljuszin, aki vállával nekidőlt, és forrón a fülébe lehelt, még ő sem ronthatta el a hangulatát, de most már úgyis elromlott. Már csak az maradt hátra, hogy buta mód ne zavarja őket, különösen pedig Kasirint, az utolsó moszkvai estéjén. Ki tudja, mit hoz a sors...

Azt várta, hogy Kasirin jön be, de helyette Ljuszin jelent meg. Homlokán verejték gyöngyözött, és kivörösödött arca már nem volt lányos.

„Jó, hogy nem csukta be az ajtót" — gondolta Tánya, nem mintha megijedt volna tőle, de nem akarta, hogy teljesen elromoljék a hangulata.

— Nem gondoltam, hogy a tetejébe még dohányzik is — mondta Ljuszin, egy kibontott csomag Belomor cigarettát nyújtva felé, és leült a szemközti ágyra.

— Miért „a tetejébe"? — kérdezte Tánya, és kivett egy cigarettát.

— Nohát, csúszik az ital, és egyáltalán...

— Mi az az „egyáltalán"?

— Semmi, semmi... — A tudósító mondani akart valamit, de nem szánta rá magát. — Öröm nézni, úgy bírja az italt...

— Az orvosok általában jól bírják — jegyezte meg Tánya.

— Miért, talán le akart itatni?

— Igen.

— De miért?

Ljuszin hallgatott, és részeg kíváncsisággal nézett rá. Nem tudta, milyen hangon beszéljen tovább.

— Nagyon akartam, hogy kissé becsípjen — szólalt meg rövid hallgatás után.

— Hiába. Én még ha iszom is, azt teszem, amit én akarok, és nem amit mások szeretnének.

A férfi tétován nézett rá, ugyanazzal a kíváncsisággal, s Tánya a tekintetével azt felelte: „Igen, igen, arról beszélek, amire gondolsz. De hiába gondolsz rá, és ezért távozz el..."

— Hé, te, mit csinálsz ott? — hallatszott a másik szobából Kasirin hangja. — Guszarov ágya alatt a ládában van egy üveg pálinka, hozd ki!

Ljuszin a hangra hátrafordult, majd Tányára nézett, s le nem véve róla pillantását, kotorászni kezdett az ágy alatt.

— Szerintem itt van — mondta az orvosnő, és a másik ágy

alá mutatott, amelyen ő ült, de nem mozdult a helyéről. Ljuszin leguggolt, egyik kezével az ágy alá nyúlt, a másikkal meg, mintha egyensúlyát vesztette volna, átfogta a lány térdét, megszorította és kutatóan nézett fel a szemébe.

Tánya nem húzódott el, csak nézett rá, arrább tette kissé a másik lábát, s a sarkával rátaposott az ágy alatt kotorászó Ljuszin ujjaira. Rátaposott, és szinte belefeszült az erőlködésbe, hogy minél nagyobb fájdalmat okozzon neki. A férfi felszisszent, kirántotta kezét a csizma alól, elengedte Tánya térdét, és két megnyomorgatott ujját a másik kezébe szorította. Tánya rá se hederített, lehajolt, kicsit keresgélt az ágy alatt, és feléje nyújtotta az üveget.

— Tessék... S az ujjait tartsa a csap alá...

— Az isten áldja meg magát — legyintett Ljuszin. Fogta az üveget, és megnyomorgatott ujjaival erősen megszorította. Ha egyszer az üveget fogni tudja, nincs semmi baj.

— Na mi az, hozod már? — kiáltott be a másik szobából Kasirin. — Vagy nem találod? Segítsek?

— Viszem már — szólt Ljuszin és kiment. Dühösen bevágta az ajtót.

Tánya magára maradva tétován pillantott Guszarov ágyára: ma érkezik meg a felesége, s most valahogy nem illik az ő ágyára feküdni. Átült Kasirin ágyára, háta alá húzta a párnát, és lábát a földre lógatva ledőlt.

Igazat mondott-e ennek a Ljuszinnak, hogy mindig azt teszi, amit akar, és nem amit mások szeretnének? És Gyegtyar? Igen, vele is igaz volt: csaknem egy álló hónapig azt hitte, hogy szereti. És aztán mintha elvágták volna. És amikor Gyegtyar meghalt, még furcsa is volt, hogy egy szemernyi női érzés sem maradt benne iránta; csupán szívből sajnálta, mint bármelyik elesett bajtársát, és semmi több. Úgy látszik, a természet kellő önvédelmet oltott belé: nem ruházta fel azzal a képességgel, hogy meg tudja bocsátani a rajta esett sérelmet.

Így fekve már nem szédült annyira. Felvett az éjjeliszekrényről egy cigarettát és rágyújtott. „Talán ma sem kapok választ a táviratra? Ha anyám látná, hogy dohányzom! Okvetlenül abba kell hagyni, mert elszomorodik, ha megtudja" — gondolta Tánya, és hirtelen tisztán hallotta a másik szobából a beszélgetést.

Amikor Ljuszin bevágta az ajtót, az kissé visszapattant a szemöldökfáról, és lassacskán félig kinyílt. Abban a szobában most őróla beszéltek. Először a fejére akarta húzni a párnát, hogy ne hallja, már meg is fogta, de ebben a pillanatban Kasi-

rin hangosan azt mondta: „Ahogy akarjátok, de én ma nem vagyok hajlandó magára hagyni." Tánya eleresztette a párnát, és hallgatózni kezdett.

— Akkor az egész dologról le kell mondani — jegyezte meg Gurszkij.

— Nohát lemondunk róla.

— Felőlem — hallatszott ismét Gurszkij hangja. — Végeredményben t-te repülsz el, a t-te utolsó estéd. Én egyelőre m-még maradok.

— Helyes, minek hagyjuk őt magára — mondta Kasirin.

Tánya hálásan elmosolyodott, és felült az ágyon azzal a szándékkal, hogy mindjárt kimegy, és megmondja Kasirinnak, hogy neki magának is fontos dolga van, és sürgősen el kell mennie, de Gurszkij hangja megállította:

— Ide hallgass, Kasirin. Neked p-persze elvben igazad van, d-de a kérdésnek van másik oldala is. T-te elrepülsz, ott t-tudják ezt, és a t-te Polinád még szeretne utoljára látni. Ő p-persze nem egy d-dekabrista felesége, d-de jó barát, és amióta Moszkvában vagy, cs-csak jót tett neked. Őt is meg kell szánni.

„Kasirin csakugyan jó ember — gondolta Tánya felállva. — Kész miattam elrontani utolsó moszkvai estéjét... De én persze nem engedem meg neki, csak menjenek nyugodtan..."

— Állj — mondta Ljuszin, amikor Tánya már eligazgatta az ágyat, és éppen az ajtóhoz lépett. E hang hallatára döbbenten megállt, mert úgy érezte, mintha Ljuszin hozzá szólt volna.

— Vigyük magunkkal a doktornődet is!

— Mit csináljon ott? — kérdezte Kasirin. — Üljön és nézzen?

— Bízd rám. Én vállalom.

— T-te már megpróbáltad vállalni — szólt közbe Gurszkij. — Még mindig fújod az ujjaidat.

— Sebaj — mondta Ljuszin —, olykor éppen az ilyeneknél érheti meglepetés az embert... Iszik még egy kicsit, és maga sem ismer magára. Ha tudni akarod, Gyegtyar beszélt nekem róla...

„Tehát neki is elmondta?" — gondolta Tánya szomorúan; nem Gyegtyarra haragudott, hanem önmagára.

— Volt-e viszonya vele vagy sem? Vagy Gyegtyar hazudott? — kérdezte Ljuszin.

— Volt — felelte Kasirin. — Én még rá is szóltam, hogy ki ne kürtölje az egész dandárban.

— Nohát, erről van szó — mondta Ljuszin. — Én vállalom, és mindnyájan együtt mehetünk.

— Én a magam részéről ellenzem — tiltakozott Gurszkij.

— Miért? — kérdezte a másik tudósító. — Hiszen Gyegtyarral is jóban volt, Kasirin is megerősítette...

— Gyegtyarral jóban volt, de veled nem lesz — szólt Gurszkij. — Az egész este füstbe megy... Meg aztán undorító eljárás.

— Akinek nem inge...

— Sőt aljas — vágott a szavába Gurszkij.

— Eredjetek a pokolba! Inkább hagyjuk az egészet — csattant fel Kasirin. Ekkor megpillantotta a szobába lépő Tányát.

Amíg az orvosnő ott állt a másik szobában, azt mondogatta magának, hogy csak megvárja, amíg elhallgatnak, és kimegy, mintha mi sem történt volna. De valójában mohón hallgatta, mit beszélnek róla. Hallgatta, mert joga volt hozzá, mert egymaga volt nő a férfiak között, és mert neki sohasem mondják meg, mit beszélnek róla, amikor azt hiszik, hogy nem hallja. Márpedig tudnia kell, hogy mit gondolnak és beszélnek róla. Tudnia kell, és mindez bántó, szégyenletes, érdekes és aggasztó is egyben.

Kilépett, mert nem bírta ezt a zavaros, riasztó érzést, amelytől elfulladt a lélegzete, mintha futott volna, és izgatottan megszólalt:

— Köszönöm, Ivan Ivanovics. Kicsit szunyókáltam. El kell mennem... — Elkapta Gurszkij józan, hitetlenkedő pillantását, de állta a tekintetét, és Kasirinhoz lépett.

— No, kislányom... — Az ezredes felállt, és nagy zajjal arrább lökte a széket. Arca és a hangja is bűntudatra vallott. Ittas volt, és nem gondolt rá, hogy a lány hallhatta, amit róla beszéltek, de talán enélkül is restelkedett előtte.

Gurszkij és Ljuszin szintén felállt. Guszarov nem volt a szobában. Kiment valahová, ezért nem hallotta Tánya egyszer sem a hangját.

— Hová mégy?

— Randevúm van, csaknem elaludtam az idejét...

— Erre nem gondoltam... — mondta Kasirin.

— Miért?

— Nem jön velünk? Éppen készülődünk... — kezdte Ljuszin, de elhallgatott: talán Gurszkij meglökte.

Tánya nem felelt, még csak feléje sem fordult, csak Kasirinra nézett, megfogta zavartan feléje nyújtott kezét, és azt mondta:

— Mindenkit üdvözlök a dandárban, magát pedig, hogyha szabad, megölelem.

Lábujjhegyre állt, és jó szívvel megcsókolta, mert most búcsúzóul nem ezt a kissé ittas és bűntudatos Kasirint csókolta meg, hanem a másikat, azt, aki volt és lesz megint ott a dandárban, ahová ma éjjel elrepül.

Majd kezet nyújtott Gurszkijnak, és Ljuszinhoz fordulva, erőltetett mosollyal így szólt:

— Magával nem szorítok kezet, hiszen fáj a keze...

— Sebaj, nem vagyok haragtartó — mondta a tudósító.

Indult, hogy odalépjen a lányhoz, de Gurszkij a vállával félretolta, és kikísérte Tányát az előszobába. Szótlanul felsegítette a bundáját. Az orvosnő hálásan bólintott, aztán becsukta maga mögött az ajtót, elsietett az emeleti szobaasszony mellett, aki hosszú pillantással mérte végig, és lefelé indult a lépcsőn.

Amikor az előcsarnokba ért, Guszarovot pillantotta meg a portásfülke előtt: telefonált. „Biztosan ismét a feleségéről tudakozódik. Ezért jött le, nem akart a szobából telefonálni"... Tánya búcsút intett neki. Guszarov is meglátta, és visszaintegetett.

Tizenkettedik fejezet

Amikor Tánya azt mondta Kasirinnak: „El kell mennem", még maga sem tudta, hova megy, de most, hogy az előcsarnokban Guszarovot megpillantotta, hirtelen elhatározta magát. Azon a megbízáson kívül, amelynek már eleget tett, amikor Artyemjevvel beszélt, még egy elintéznivalója volt Moszkvában, még egy hasonlóan szomorú üzenetet hozott egy öreg orvosnőtől, Szofja Leonyidovnától, akinél Szmolenszkben lakott.

Már kétszer járt azon a címen, amelyet Szofja Leonyidovna annak idején betéve megtaníttatott vele. Kétszer volt ebben a kietlen udvarban a Brjuszov utcában, de egyszer sem találta otthon az asszonyt, akit keresett.

„No hát elmegyek harmadszor is; éppen ma. Talán még jó is, hogy éppen ma" — gondolta, bár reggel óta eszébe sem jutott, hogy odamenjen ezzel a szomorú üzenettel.

A Gorkij utcából befordult a Brjuszov utcába, belépett a már ismerős, alacsony kapun, amely mintha alagútba nyílt volna, átvágott az udvaron, s a legtávolabbi sarokban bezörgetett egy földszinti ajtón. Úgy sejtette, hogy most, harmadszorra sem fogja otthon találni az asszonyt, de türelmesen zörgetett, várt és nézte az ócska, rongyos lábtörlőket, a szakadt villanydrótokat s a letépett csengők nyomait a névtábla ma-

radványai mellett: „Nyikogyimov 1 cseng. — Voloszevics 2 cseng. — Kurgyu . . .” A többi hiányzott.

Végre, amikor már éppen menni akart, kinyílt az ajtó, s ott állt ugyanaz az öregember, akit már az előző két alkalommal is látott: sovány arcát ősz borosta lepte, s a nyaka olyan ferde volt, mintha a fejét valamikor levágták, aztán visszarakták volna, de nem a régi helyére, hanem kissé közelebb az egyik vállhoz.

— Volinszkaja itthon van? — kérdezte Tánya.

Az öregember ezúttal nem ingatta ferde nyakán ülő fejét, hanem gyerekesen vékony hangon azt felelte:

— Itthon van. Hozzá jött?

— Hozzá.

— Jöjjön be.

Beengedte Tányát, majd bezárta az ajtót, és vágott szárú nemezcsizmájában, mint egy sárcipőben, beljebb csoszogott. Tánya abban a hitben követte, hogy az öreg az utat mutatja, ámde az visszafordult, és azt mondta:

— Nem erre. Arra tessék: a folyosón az utolsó ajtó.

És ujjával bal felé bökött.

Az orvosnő arra indult, de folyosót nem látott, csak egy ajtót pillantott meg; több ajtó nem volt, ezért benyitott. Valóban sötét folyosóra ért. Megbotlott valamiben, és két kézzel tapogatva a falakat továbbment. Először jobbra tapintott ki egy ajtót, majd balra egy másikat, és már éppen be akart kopogtatni, de ekkor távolabbról írógépkopogást hallott. Eszébe jutott, hogy Szofja Leonyidovna nővére gépírónő, így odatapogatózott az utolsó ajtóhoz.

A kattogás egy pillanatra abbamaradt, majd rögtön folytatódott. Tánya kinyitotta az ajtót, és belépett a szobába.

— Szabad?

Megpörkölődött újságpapírral ernyőzött állólámpa világította meg az asztalt, s egy öregasszony görnyedt az írógép fölé; kabátgallérja felhajtva, és kötött sálja olyan ismerős módon volt a nyakára csavarva, hogy Tányának úgy rémlett, mintha Szofja Leonyidovna támadt volna fel, és ülne itt előtte a szobában.

— Ha a munkáért jött, még nincsen kész — mondta az öregasszony. — Beteg vagyok. Még harminc oldal van hátra . . .

— Nem — szólt Tánya zavartan. — Én . . .

Még mindig nem tudott szabadulni attól az érzéstől, hogy Leonyidovnát látja.

— A nővérétől jöttem . . . — kezdte.

— Nekem nincs nővérem — rázta a fejét az öregasszony.

— Úgy látszik, félreértett — mondta zavartan Tánya. — Szmolenszkből jöttem...

— Miféle Szmolenszkből? — kérdezte az öregasszony olyan hangon, mintha még egy Szmolenszk létezne azon kívül, ahol Tánya volt.

— Nohát Szmolenszkből — ismételte az orvosnő. — Hogy-hogy nem érti meg? A nővérétől jövök, együtt voltam vele Szmolenszkben.

— Vannak iratai? — kérdezte hirtelen az öregasszony.

— Miféle irataim?

— A személyi iratai itt vannak?

Tánya kigombolta a kisbundáját, elővette igazolványát és átnyújtotta.

Különös és megdöbbentő volt, hogy ez az idős nő az iratait kéri tőle. Mintha ahhoz, hogy meghallja a szomorú hírt, előbb meg kellene bizonyosodnia a személyazonosságáról.

Az öregasszony sokáig nézegette az igazolványát, majd visszaadta és megkérdezte:

— Nos, mi újság?

Csak most húzta lejjebb a szájáról a kendőt; eddig azon keresztül beszélt.

— Szmolenszkben együtt dolgoztam a nővérével, Szofja Leonyidovnával — mondta Tánya.

S az öregasszony megváltozott arca láttán végre megértette, hogy Szmolenszk és egyáltalán minden ott a frontvonalon túl, a németeknél, neki mintha a túlvilágon volna. Nem volt reális képe róla, nem tartozott az életéhez, ezért is mondta olyan határozottan az imént, hogy nincs nővére.

— Hol dolgoztak együtt? — kérdezte az idős nő, és székestül megfordulva, a mindenféle holmival telerakott ágy felé bökött. — Üljön le, de óvatosan, kása van ott becsavarva.

— Illegalitásban dolgoztunk együtt — felelte Tánya. — Fél évig. Sőt nála is laktam mint távoli rokona.

Az öregasszony kérdően nézett rá; először nem értette, de aztán bólintott.

Most következett a legnehezebb. De minél tovább halogatja, annál nehezebb lesz.

— Megmondta a címét, hogy tanuljam meg betéve arra az esetre, ha meghal, és én életben maradok, és elkerülök Moszkvába, hogy felkeressem magát.

— Szóval meghalt? — szólt az öregasszony, mintha valami réges-régen tudott dolgot kérdezne. Rekedt, náthás hangon be-

szélt. Nyugodt, komor arca volt, krumpliorra és haragosan összeszorított vastag ajka.

„Akárcsak Szofja Leonyidovna, csak még szigorúbb" — gondolta ismét Tánya. Amikor azt kérdezte: „Szóval meghalt?" — nem remegett a hangja, és egy arcizma sem rándult.

— Igen — bólintott az orvosnő. — Tavaly augusztusban.

Az öregasszony arca megfeszült, mintha magában számolna valamit; felemelte a fejét, és a homlokát ráncolta.

— Azt hittem, már régebben meghalt — mondta végre. — Még tavasszal, amikor a mieink támadásba mentek, elmondattam az első gyászmisét.

— Maga hivő? — Az ostoba kérdés akaratlanul csúszott ki Tánya száján. Szofja Leonyidovna ugyanis elmondta neki, hogy még fiatal korában, a Besztuzsev-főiskolán, elfordult a vallástól, és Tánya furcsállotta, hogy ez a nő, aki olyan végtelenül hasonlít hozzá, hivő.

Amaz nem válaszolt; szótlanul várta, hogy látogatója folytassa.

— A Gestapo lövette agyon — mondta Tánya.

Az asszony hallgatott.

— Akkor sokakat kivégeztek a mieink közül. Őt két hétig tartották fogva. Akkor láttam utoljára, amikor letartóztatták.

Az öregasszony még mindig mozdulatlanul ült és hallgatott. Tánya előtt pedig élesen, soha el nem halványodón, mint az ilyen emlékek általában, felmerült a kép: látta a házat, amelyben Szofja Leonyidovnával lakott, előtte a német gépkocsit és a két német katonát, Szofja Leonyidovna görnyedten, hátratett kézzel megy közöttük az autó felé. És látta Prilipko szomszédot is, a városi hivatal könyvelőjét, amint ott tipeg a második katona mögött, kínai nyersselyem zakójában, aktatáskával a hóna alatt.

Tánya nemcsak látta mindezt, de érezte is bal karján a kosár súlyát, amelyet akkor vitt, és amellyel megállt a sarkon, látva, hogy német katonák jönnek ki a házból Szofja Leonyidovnával. Nehéz volt a kosár, pokolgép lapult benne a burgonya alatt. A dandárban gyártották, és még négy napig kellett volna Szofja Leonyidovna lakásán rejtegetniök, mert az, akinek át kellett adni, előbb nem jelentkezhetett. Tánya ott állt a falhoz támaszkodva, karján a kosárral, Szofja Leonyidovna pedig fejét lehajtva, hátratett kézzel ment a két német katona között az autóhoz.

Az öregasszony pedig még mindig hallgatott. Sokáig, kibírhatatlanul sokáig . . .

— És maga él... — mondta végre.

— Igen. Nem voltam otthon, amikor letartóztatták. Ha tíz perccel előbb érek haza, én is elvesztem volna...

— Hát így pusztult el. Én pedig azt hittem, csak úgy éhen halt.

— Nem, nem éheztünk — rázta a fejét Tánya. — Vagyis persze nagyon gyengén táplálkoztunk, de mégiscsak segítettek valamicskével a mieink, amikor tudtak.

— Segítettek — visszhangozta tompán az öregasszony.

Hirtelen az írógépre pillantott s a benne levő félig teleírt papírlapra, mint akinek nincs ideje tovább beszélgetni, mert be kell fejeznie a munkáját.

— Szóval maguknak dolgozott? — kérdezte, az írógépről ismét Tányára fordítva tekintetét.

Ez a „maguknak" olyan furcsán hangzott, mintha ő, az öregasszony, és Szofja Leonyidovna egyek volnának, Tánya pedig és mindazok, akikre ez a „maguknak" vonatkozik, mások. De látogatója, ha észrevette is ezt, abban a pillanatban nem vette figyelembe, és sietve magyarázta, milyen nagyszerű ember volt Szofja Leonyidovna, mennyit dolgozott, és hogy mindannyiuknak mennyire fájt a halála.

Néhányszor meg is remegett a hangja. Nemcsak Szofja Leonyidovnát sajnálta, hanem — már nem első ízben — önmagát is, amikor visszagondolt minderre, s megborzongott attól a sok szörnyűségtől, amit Szmolenszkben átélt, meg amiben része lehetett volna.

— Hát szerették? — vágott szavába az öregasszony. Úgy kérdezte, mint aki csodálkozik rajta.

— Természetesen — felelte Tánya. — Mindannyian nagyon szerettük, és én fél évig nála laktam.

— És tudja-e, milyen élete volt azelőtt?

— Igen, elmondta nekem.

— Mindent?

— Igen, mindent. Azért is bíztak benne a németek, mert azelőtt olyan élete volt. Azért is tehetett annyit értünk, mert a németek bíztak benne. Mindent elmondott nekem az életéről, meg valamennyi rokonáról, magáról is...

— Szóval magukért halt meg... — bólongatott az öregasszony.

— Miért miattunk? — kérdezte Tánya; félreértette a szót.

— Nem maguk miatt, hanem magukért — felelte az öregasszony. — Akármennyi jóban részesítette is a szovjethatalom, mégis magukért halt meg...

Szavaiban és a hangjában annyi keserűség csengett, hogy nem lehetett félreérteni.

— Úgy gondolja... — kezdte Tánya kihívóan, hirtelen vad haragra gyúlva, de az öregasszony a szavába vágott:

— Semmit sem gondolok... Ő szokta mondogatni, hogy ha fát vágnak, repül a forgács... Hát meghalt a drága szovjethatalmáért...

— Magának a szovjethatalom nem drága?

— Nem — felelte az öregasszony. — Mit néz úgy rám? Csodálkozik, hogy nem félek? Mitől féljek, az életem bealkonyult, rosszabb már nem lesz. Utolsónak maradtam meg a családomból... Láthatja, hogyan élek. — Végigjártatta pillantását a sötét kis kamrában, amelynek szakadt tapétás falain holmi medáliák és fényképek lógtak. — És lakóhelyemet se félek megváltoztatni.

— Szóval ha maga lett volna ott Szofja Leonyidovna helyében, nem nekünk dolgozott volna, hanem a németeknek? — kérdezte hevesen Tánya.

— Még mit ki nem talál! — mondta az öregasszony. És hirtelen megint úgy hasonlított Szofja Leonyidovnához, hogy az orvosnő szinte összerezzent.

— Nohát megyek — mondta Tánya. S az ajtóból még visszaszólt: — Viszontlátásra.

— Viszontlátásra — felelte tompán az öregasszony, de nem fordult el a géptől. — Köszönöm, hogy eljött. No menjen már, mit áll még itt?

Tánya már félig becsukta az ajtót; az utolsó pillanatban látta, amint ez a kőszívűnek mutatkozó öregasszony ráborul a megzörrenő írógépre. Látogatója ott állt a félig nyitott ajtóban, az öregasszony pedig az írógépre borulva zokogott a szobában. Köhögve, sóhajtozva tört fel melléből a zokogás, görnyedt, széles válla a posztókabátban hevesen rázkódva emelkedett-süllyedt. Üvöltött fájdalmában, tompán és rekedten, mint egy férfi. Tánya pedig nézte az ajtó résén át, és nem tudta, mitévő legyen. Visszamenjen és vigasztalja? De hogyan? Vagy magára hagyja a bánatával?

„Talán majd később eljövök ismét — gondolta. — De akkor mi lesz, akkor mit mondok neki? És egyáltalán, mit mondhat neki bárki?"

Halkan elhúzódott az ajtótól, és a fal mentén kibotorkált a folyosóról. Az öregember, aki ajtót nyitott neki, ott állt az előszoba közepén, kezében teáskannával. Arcáról ítélve Tánya

úgy vélte, hogy hallgatózott, noha az előszobából semmit sem lehetett hallani.

— Otthon találta? — kérdezte az öreg.

— Igen — felelte az orvosnő. — Teljesen egyedül van?

— Mint az ujjam... — És hirtelen kíváncsian megkérdezte: — Őrült, ugye?

— Nem. Miért?...

— Őrült — ismételte meggyőződéssel az öreg. — Azelőtt a fiával lakott, de elzavarta népfelkelőnek azt a vaksi embert, pedig hét dioptriája volt... Amióta a halálhírét megkapta, teljesen meghibbant. Tegnap tárva-nyitva hagyta az ajtót, s a konyhában nem zárja el a vízcsapot. Beszélhet neki az ember, azért sem zárja el... Mi az, elmegy?

— Igen — felelte Tánya.

— Bezárom az ajtót... — Az öreg letette a teáskannát a padlóra, megfogta a láncot, és kétszer is megfordította a kulcsot. — Menjen, majd bezárom maga után...

Tánya megindult az udvaron, és mindegyre ez a kis suta mondat járt a fejében: „Nem zárja el a csapot, nem zárja el a csapot..."

Tizenharmadik fejezet

Ivan Alekszejevics megtartotta ígéretét: Artyemjevnek elutazása előtt egy pillanatnyi megállása sem volt, de nem panaszkodhatott, mert ott lebegett szeme előtt a front. A szolgálaton kívül semmire sem jutott ideje. Egy ízben, amikor Nágya várakozó szemére gondolt, már csaknem felhívta az asszonyt, de türtőztette magát. Most arra sem jutott ideje, hogy elölről kezdje a régi nótát. Tánya Ovszjannyikovához sem ment el, sem azon az estén, amikor ígérte, sem a következőn: nem engedte a szolgálat. Csak az utolsó reggel rontott be hozzá:

— Bocsásson meg, tegnapelőtt felültettem, nem jöttem el. Pokolian sok dolgom volt, és ma is csak tíz percre... Holnap reggel elrepülök a frontra — hadarta, amikor Tánya ezzel a felkiáltással nyitott ajtót: „Jaj, nem is vártam már!"

A konyhában változások történtek. Az ágyat a matracokkal együtt kivitték, és minden ragyogott a tisztaságtól.

— Hoztam egyet-mást — mondta Artyemjev, és egy kis bőröndöt tett le a konyhaasztalra.

— Köszönöm.

— Kiköltözött innen?

— Igen. Megjönnek a háziak. Átköltöztem Polja nénihez. — Tánya a konyhából nyíló kis kamra felé intett

— Az olyan kis lyuk, hogy egy ember sem fér el benne.

— Elférünk. Aztán meg... — Az orvosnő hangja megremegett, és Artyemjev kíváncsian pillantott rá.

Egyáltalán, ma merőben más volt, mint két napja: csizmát viselt, szoknyát és ingzubbonyt, amelyet karcsú derekán széles parancsnoki öv szorított össze, vadonatúj hajtókáin új rangjelzés díszlett, és a mellén szintén vadonatúj Vörös Zászló Rend csillogott.

„No nézd csak! Most kaphatta..." A lány arca azonban cseppet sem volt ünnepélyes, hanem könnyektől duzzadt.

— Miért sírt? — kérdezte Artyemjev.

— Táviratot kaptam anyámtól — felelte Tánya. Leült egy zsámolyra, és kislányosan térdére kulcsolta kezét, mint első alkalommal.

— Szóval élnek, egészségesek?

— Élnek, egészségesek — felelte a doktornő, és elcsuklott a hangja.

— Akkor miért sír?

— A boldogságtól.

— Nohát mutassa csak a táviratot!

A doktornő engedelmesen feléje nyújtotta.

Ez volt benne: „Táviratot megkaptuk ha teheted látogass meg a gyári címünk Karavannaja kilenc csókollak anyád."

— Mikor utazik?

— Nem tudom. Most kimegyek az állomásra a parancsnokhoz, jegyet kérni.

„Hát oda készültél" — gondolta a férfi, és röviden átgondolva, hogy másnapi utazása ellenére segíthet-e, úgy döntött, hogy megpróbálja.

— Adja ide az összes iratát. Megpróbálok helyet szerezni a ma éjjeli vonatra.

— Ne inkább én? — kérdezte Tánya; előhúzta ingzubbonya zsebéből az iratait, de még a kezében tartotta.

— Ha nekem nem sikerül, akkor természetesen maga — mondta Artyemjev. — Tizenkilenc órakor legyen a portán, és telefonáljon fel nekem. Akkorra tudni fogom.

Elmagyarázta, hogyan jut be a portára, és felírta a mellékállomása számát.

— Megegyeztünk?

Felállt.

— A táskát ürítse ki, nem az enyém, a tábornoké.

Tánya háttal állt feléje, és kirakosgatta az asztalra a konzerveket.

„Formás kis alakja van — gondolta Artyemjev —, de nagyon pici. Mint egy kis veréb."

— Kérem a táskát.

Amikor Tánya hátrafordult, a férfi látta, hogy a szeme még mindig nedvesen fénylik. Megkérdezte:

— Mikor kapta meg a táviratot?

— Reggel nyolckor.

— Azóta folyton sír?

— Ne nevessen ki — felelte az orvosnő. — Hogyan magyarázzam meg ezt az érzést? Sírni tudnék, ha elgondolom, hogy anyám olyan sokáig halottnak hitt, és csak most tudta meg, hogy élek. És miért csak ő írta alá a táviratot?...

— Hiszen maga mondta, hogy az édesapja talán a fronton van.

— Akkor miért írta, hogy „megkaptuk" a táviratot?

Artyemjev csak vállat vont. Honnan tudja?

Az előszobában a nyitott ebédlőajtó előtt megállt és benézett.

— Ahá, látom, nagytakarítás volt.

— Nágya csinálta. Tegnap egész nap takarított.

— Magát is befogta?

— Igen. Összebarátkoztunk.

— Na tessék!

— Tetszik nekem — mondta Tánya. — Magának már cseppet sem tetszik?

„Ó, te kis naiv lélek!" — gondolta Artyemjev, és elképzelte, hogy Nágya padlósúrolás és a kristálynemű törülgetése közben, ki tudja, miért, már ezt a kis fiatal nőt is szövetségesévé tette.

— Nehogy úgy táncoljon, ahogy ő fütyül! — mondta mérgesen.

— Miért olyan goromba?

— Nem vagyok goromba. Csak valamivel jobban ismerem az embereket, mint maga.

— Azt hiszi?

Volt a hangjában valami, ami Artyemjevet gondolkodóba ejtette: ki tudja, mi mindent, jót és rosszat láthatott már életében. Ha jól meggondoljuk, nem kislány már, csak a külseje mutatja annak.

— No jó, nem fogunk civakodni — mondta, és megszorította Tánya kezét. — Valóban, ki tudhatja, hogy milyen is voltaképp-

pen. Őszintén szólva nem gondolkoztam rajta. Nem volt rá időm. Szóval, tizenkilenc órakor a portán — búcsúzott a nyitott előszobaajtóban.

Artyemjev távozása után Tánya sokáig járkált egymagában, szobáról szobára vándorolt a holmikkal telezsúfolt lakatlan és idegen lakásban, a tisztára súrolt parketten.

Odalépett egy cirádás, nagy, öreg komódhoz, amelynek megsárgult, régi tükre száz év alatt bizonyára még soha nem mutatott ilyen képet: katona nőt ingzubbonyban, csizmában és pisztollyal a derekán.

Egészen közel hajolt a tükörhöz, és sokáig nézte benne kicsiny gyerekarcát, a rosszul nyírt, homlokába hulló frufrut és nagy, barna, asszonyos szemét. Szépnek látta a szemét, és örült neki, elgyönyörködött a hosszú, sötét pillákban, a sötét hajánál is sötétebb, csodálkozva felvont, egyenes szemöldökében, s bánkódott, hogy az ajaka kissé duzzadt és széles, nem egészen szabályos rajzú; bánkódott, és nem tudta, hogy éppen ez a szabálytalan, kissé duzzadt és vastag ajak ad felnőttes, izgató bájt gyerekes arcának.

„»Valamivel jobban ismerem az embereket, mint maga!« Ahogy ő ismeri őket! Lett volna ott tegnapelőtt a Moszkva Szállóban!" ...

Hangosan zörgettek az előszobaajtón.

— Ki az? — szólt ki Tánya. Kint egyszerre többen beszéltek.

— Nyisd ki! A szüleimet hoztam! — hallatszott Nágya hangja.

Nágya lépett be elsőnek, madzaggal átkötött két nagy bőrönddel megrakodva, és letette őket a padlóra.

— Lám, hogy megdolgoztatják az egyetlen lányukat — kacsintott Tányára, és fejével a mögötte belépő öregasszony felé intett, aki az ajkát aggodalmasan összeszorította, és nyakát az izgalomtól piros foltok lepték. — Ismerkedjetek össze anyuskámmal!

Az öregasszony sáros csizmát és vedlett, ócska bundát viselt, fejét kendő helyett kifakult férfisálba burkolta, s elöl, mint egy kakastaréj, vörösesbarna festett hajfürt ágaskodott, mely a tövénél ősz volt.

Röpke pillantást vetett Tányára, és szintén letett két nagy bőröndöt a földre, majd az ebédlőajtóhoz futott, benézett, és visszasietett az előszobaajtóhoz, a holmikkal belépő férfiak elébe.

Elsőnek egy széles vállú, vörös képű, meglett férfi lépett be kubáni sapkában, tűzött bekecse fölé húzott szétnyíló kabátban. Észrevehetően sántított. Három jókora batyut cipelt, kettőt kézben, a harmadikat a hóna alá szorítva.

— Mutatkozz be, papuskám — mondta Nágya, amikor a férfi letette a csomagokat a padlóra, és sapkáját hátratolva, zsebkendőjével megtörölte vörös homlokát. A férfi birkaszemével Tányára nézett, és nagy, vörös mancsát odanyújtva, hangosan megszólalt:

— Kobjakov.

Mögötte egy jó megjelenésű öregember lépett be, fején gombos finn bőrsapkában; két kézre fogva egy ládát hozott. Nágya sofőrje volt, Tánya már látta egyszer.

Nágya anyja a ládához ugrott, és úgy nyújtotta feléje mindkét karját, mint aki egy fuldoklót akar kimenteni.

Amikor a ládát óvatosan a földre tették, a sofőr kiment, s egy harmadik férfi lépett a szobába, egy őrnagy; ő is batyuval és bőrönddel megrakodva. Miután mindkettőt letette, figyelmesen Tányára nézett, és kezét a sapkája ellenzőjéhez emelte. Tánya is fürkészőn nézett erre a vörös arcra, a kese szemöldökére. Nagyon hasonlított valakihez, de nem tudta, kihez.

— Ez már nem rokon — mondta Nágya ugyanazzal a csúfolódó hanghordozással —, csak anyuskáék útitársa.

— Most hogy csináljuk, Anna Georgijevna? — kérdezte az őrnagy, ügyet se vetve Nágya megjegyzésére.

— Halasszuk inkább holnap reggelre, Szemjon Antonovics — mondta Nágya anyja.

— Utánanézek — bólintott a tiszt —, lehet, hogy mégis ma este.

— Nincs kedvem ma este — ismételte erélyesen az asszony.

— No, meglátjuk — felelte az őrnagy igen hosszú szünet után, miközben Tányának úgy rémlett, a holmit számolgatta.

— Meglátjuk — ismételte. — Addig helyezkedjenek kényelembe. Megyek.

Sapkájához emelte kezét, sarkon fordult és távozott.

Amikor az ajtó becsapódott, Anna Georgijevna lerántotta fejéről a sálat, miközben a padlóra hullatott néhány hajtűt, és fáradtan leült a ládára, amelyet olyan óvatosan rakatott le. Ültében a nyitott ebédlőajtóra pillantott, és néhányszor keresztet vetett.

— Mi ütött beléd — csodálkozott Nágya.

— Á — legyintett az anyja —, a kitelepülésben sok mindent megtanul az ember! Menj csak, majd mi magunk kicsomago-

lunk. Estére gyere vissza lakásszentelőre. Hoztam lisztet, és Cskalov környékén húst is vásároltunk. Húsos derelyét főzünk. Vodkáról te gondoskodj. Polja hol van?

Ezt már Tányától kérdezte.

— Itthon. De alszik — felelte az orvosnő. — Nemrégen jött meg a szolgálatból.

— No tessék! Már azt hittem, itthon sincs, hogy nem üdvözöl bennünket. Segítsd le a kabátomat — fordult a férjéhez. — Megyek és felkeltem.

— Csak egy órája, hogy lefeküdt — szólt Tánya.

— Sebaj — legyintett Anna Georgijevna, és levette a bundát. Bolyhos szövet síruha volt alatta, a sáros nadrág a csizmájába gyűrve.

— Milyen sportosan festesz — jegyezte meg Nágya.

— Cskalov óta folyton arról ábrándozom, hogyan eszem majd a Polja főzte derelyét — mondta az anyja.

— Úgy tudom, ötkor visszamegy a kórházba — szólt Tánya.

— Sehová se megy! Lárifári! — vágta rá az asszony, és a lányához fordult: — Még ma menj el a kórházba a parancsnokához, és magyarázd meg neki, mi a helyzet. Te ezt jól el tudod intézni.

— Nem hajlandó elszegődni hozzád — figyelmeztette. — Már beszéltem vele.

— Nem számít, hogy te mit fecsegtél, majd én beszélek a fejével — jelentette ki az anyja, és csizmájában kicsoszogott a konyhába.

— Tudod, mit — fordult Nágya a doktornőhöz. — Inkább költözz át énhozzám, csak el innen. Érzem, hogy Polja nénivel is botrány lesz, s a papuskám — fejével a sánta óriás felé intett, aki buzgón rakosgatott —, ő sem éppen bizalomkeltő. Idejövet az autóban már megszorongatta a karomat...

— Ej, mit beszél! — A férfi abbahagyta a rakosgatást, és ijedten feléje fordult.

— Mi az, anyuskámtól fél? — kérdezte Nágya. — Miért szorongatta a karomat?

És mintha a férfi a szobában sem volna, hangosan így szólt Tányához:

— Félek, hogy téged is molesztálni fog. A képén látom.

— Én ma éjjel alighanem elutazom — felelte az orvosnő. — Megígérték, hogy szereznek vonatjegyet.

— Ahogy gondolod — szólt Nágya. — Hát jó, most elmegyek. Vodkát hozok a derelyéhez, ha ugyan lesz derelye.

— Talán mégis nézzen el a kórházba, ahogy az édesanyja mondta — jegyezte meg a „papuska".

— Eszem ágában sincs! És egyáltalán, énrám ne számítsanak. Nem vagyok mérges természetű, de amit megmondtam, attól nem tágítok.

Intett Tányának és kiment. Az orvosnő riadtan várta, hogy most mi fog történni Nágya anyja és Polja néni között. Polja néni ma reggel is, mielőtt elaludt, esküdözött, hogy a kisujját se mozdítja meg az asszonya szolgálatára...

Nagy meglepetésére azonban a néni, a reggeli esküdözés ellenére, összeölelkezve jött ki Anna Georgijevnával az előszobába. Mindkét öregasszonynak — mert Tánya szemében Nágya anyja is csak öregasszony volt, ha kifestett is — ki volt sírva a szeme.

— Ez az én uracskám — mondta szipogva Nágya anyja, és odavezette Polja nénit a férjéhez. — Kérlek, fogadd szeretetedbe. Tudom, hogy mennyire kedvelted Alekszej Viktorovicsot... Hát, ez az élet...

Széttárta karját, és ismét elcsuklott a hangja.

Polja néni fejezte be helyette.

— Nyugodjék békében! — Ő is szipogott, és ünnepélyesen nyújtotta kissé begörbített kezét asszonya új férjének.

— Anna Georgijevna annyi szépet beszélt nekem magáról!... — áradozott a férfi, és kezet fogott vele.

— Egyedül tebenned bíztunk, Polja! — vette át a szót Nágya anyja. — Köszönöm, hogy megőrizted a lakást, nagyonnagyon köszönöm! Mennyi fáradságodba került, tudom én azt!

Ismét elcsuklott a hangja, és Polja néni is szipogott.

— Mindent megőriztem épségben. De bocsássa meg, hogy ezt a kis lakót idevettem egy időre. Nem is tudattam magával.

— Ugyan, Polja! — csapta össze kezét Nágya anyja — hogy nem restellsz ilyet beszélni! — Majd Tányához fordult: — Mi még voltaképpen nem is ismerjük egymást. Öröm magára nézni, olyan fiatal, és már kitüntetése van! A lányom idejövet beszélt magáról. Kár, hogy hamarosan elutazik.

— Lehet, hogy még ma.

— No de azért búcsúzóul csak megkóstolja a derelyénket? Polja néni gyorsan megcsinálja.

Polja néni, aki eközben nekilátott, hogy egy ronggyal letörölgesse a bőröndöket, megfordult, de nem hagyta abba a munkát.

— Ma szolgálatban leszek... Talán holnap, ha megjövök a kórházból...

— Ne menj szolgálatba — kérlelte kedveskedőn Nágya anyja.
— Hogyhogy ne menjek?
— Jelents beteget!
— De hát még soha életemben nem voltam beteg.
— Ez már az én gondom — mosolygott Anna Georgijevna. — Az első napokra megállapítom a diagnózist, hogy csonthártyagyulladásod van, és kiállítunk egy beteglapot. Aztán pedig Nagyezsda elintézi a kórházban, hogy egészségi állapotodra való tekintettel elengedjenek.

Polja néni néhány pillanatig hallgatott, majd fölegyenesedett, a rongyot a bőröndökre dobta, és olyan hangon szólalt meg, amely cseppet sem emlékeztetett az iménti hüppögésekre és könnyekre:

— Lelkiismeretlen asszony vagy te, Anna Georgijevna! Mindig is az voltál, és az is maradtál! Sem a háború, sem a halálos gyötrelem nem öntött beléd több lelkiismeretet!

Nágya anyjának arcán, nyakán nagy, vörös foltok jelentek meg, s kitört a haddelhadd, amely mindaddig tartott, amíg Polja néni szolgálatba nem ment.

Tánya is vele együtt távozott, de két órával korábban, mint amikorra Artyemjevnél kellett lennie. Inkább elkísérte az öregasszonyt, mintsem hogy ezekkel az emberekkel maradjon.

Polja néni sehogyan sem tudott csillapodni, egész úton minduntalan visszatért a volt úrnőjével folytatott vitára.

— Méghogy én dolgozzak rá meg arra a sánta tenyészbikára! Ő vette magához, a maga szórakozására, én meg kiszolgáljam! Nem nekem kell, hanem neki!

Cseppet sem restelkedve, dühös élvezettel nevükön nevezve a dolgokat, apróra elmagyarázta Tányának, hogy a volt úrnője miért és mi célból állt összse ezzel a „sánta tenyészbikával".

Mindez mulatságos lett volna, ha Tánya nem érzi az öregasszony ádáz kifakadásai mögött a jogos felháborodást, a dühös megvetést. Hiszen ezeket az embereket nem érdekli sem a háború, sem Polja néni, sem a kórház, ahol dolgozik, nem érdeklik a betegek, akik ott fekszenek, és tudják, hogy ma éjjel az öreg Polja nővér lesz szolgálatban, aki be-benéz, és megigazgatja az ágyukat, és odaadja a kacsát, és idejében hoz vizet, és nem fog elaludni az ügyeletes szobában, sem fecsegni valakivel, mint ahogy a fiatalabbak egynémelyike szokta.

Polja néni csak a kórházban nyugodott meg kissé, mikor a köpenyébe bújt, és tért át Nágya anyjáról Tánya küszöbönálló elutazására.

— Ha ma elutazol, minden konzervet vigyél magaddal az

útra, nekem egyet se hagyj. De ha nem mégy el, akkor ne költözz át Nágyához, ha meghívott is — mondta. — Maradj nálam, ameddig akarsz. Ha egyszer be vagyok jelentve, nem tehetnek velem semmit, akárhogy ugassanak is.

Amikor Tánya a kórházudvaron már a kapu felé tartott, Polja néni utánaszaladt, és a kezébe nyomott egy kulcsot.

— Nesze. Hátha nem eresztenek be.

— Hogyhogy nem eresztenek be? — álmélkodott Tánya.

— Hát csak úgy, nem eresztenek.

— És ha mégis elutazom, mit csináljak vele?

— Dugd a radiátor mögé a lépcsőházban, ahová máskor is szoktad. Ha hazamegyek, ott megtalálom.

— Polina Geraszimovna! — szólt ki az ajtón egy ápolónő.

— Futok, futok! — kiáltotta Polja néni, és búcsú nélkül visszszairamodott az épületbe.

Tánya kilépett a kórházból. Nem tudta, mitévő legyen, még mindig volt több mint egy órája. De hirtelen rémülten eszmélt rá, hogy otthagyta a Szretyenkán a cédulát, amire Artyemjev telefonszámát felírta. A konyhaasztalra tette, az ébresztőóra alá, nehogy elfelejtse, de aztán a nagy zűrzavarban mégis otthagyta.

Gyorsan átszaladt a Szadovaján, és máris a Szretyenkán járt, miközben szüntelenül arra gondolt, hogy Nágya anyja a konyhában rendezkedve elveheti a cédulát az ébresztőóra alól, esetleg összetépi és kidobja . . .

Meghökkenve torpant meg, amikor kinyitotta az ajtót, és belépett az előszobába. Csaknem az egész helyiség tele volt szórva valami fehérrel, és Nágya anyja, a „papuska" meg az útitárs-őrnagy négykézláb foglalatoskodtak valamivel a földön.

Az a fehér: porcukor volt. Halomban púposodott a konyhaajtó előtt, és e halom alól egy párnahaj csücskei látszottak ki. Nyilván ebben hozták át a cukrot az előszobán, a párnahuzat elszakadt, és a cukor szétszóródott a padlón. Most söpörgették papírlapokra a padlóról, és apránkint szórták bele két lavórba meg egy levesestálba.

Tánya belépésekor mindhárman felkapták fejüket, és úgy bámultak rá, négykézláb állva; neki nevethetnékje támadt, majd valami okból pillanatnyi félelemérzet fogta el. Nágya anyja rákiáltott:

— No, mit áll ott? Segítsen!

Hangjában olyan izgalom csengett, mintha tűz ütött volna ki. Tánya gyorsan levette a köpenyét, az ajtókilincsre akasztotta, s ő is négykézlábra állt. Az asszony kitépett néhány lapot a

földön heverő vastag könyvből, hogy csak úgy reccsent, és odanyújtotta. Tánya a padlóhoz szorított egy lapot, rásepergette a cukrot, és beleszórta a levesestálba. Kezdetben csak arra gondolt, hogy a cukor a padlóra szóródott, tehát segíteni kell mielőbb összeszedni a könyvből kitépett, fényes papírlappal, amelyre antilopok voltak festve a borjaikkal. Érezte, hogy a csípőjét verdeső, zsákmányolt kis walter, Kasirin ajándéka, akadályozza a munkában, és hátrább tolta a derékszíján.

Szótlanul dolgoztak. „Mint egy műtét közben" — gondolta Tánya, de a „papuska" váratlanul megtörte a csendet.

— Látod, lassacskán végzünk vele — mondta behízelgő hangon a feleségének.

— Semmi kedvem társalogni veled — förmedt rá lihegve az asszony. — Csak egy hülye vonszolhatta csücskénél fogva ezt a párnahajat az egész házon keresztül. Maga is jópipa — fordult az őrnagyhoz, már teljesen kifulladva („asztmás", gondolta Tánya). — Olyan sietős volt, nem várhatott holnapig?

— Nem várhattam, mert holnap nem lesz autóm — felelte dühösen az őrnagy, és négykézláb állva, fél kezével megdörzsölte derekát.

— Adott volna fél kilót a sofőrnek, mindjárt lett volna holnap is autó — mondta Anna Georgijevna. — De nem, mindenáron ma kellett! Azt hitte talán, hogy éjjel, a távollétében megdézsmáljuk? Kicsinyes alak!

— De kérem... — tiltakozott méltósággal az őrnagy, még mindig négykézláb állva.

Tányának pedig, amint nézte a vörös arcát meg a kese szemöldökét, eszébe jutott, hogy nappal miként számolta meg szemével a csomagokat, Nágya anyja akkor azt mondta neki: „Ma este nincs kedvem", amire ő azt felelte: „No, meglátjuk." És a doktornő mindent megértett. Együtt hozták ezt a cukrot, és most osztozkodnak, sőt talán még egyebet is hurcoltak ide a batyukban meg a spárgával átkötött nagy, nehéz bőröndökben. És ez az őrnagy segített nekik elhozni mindezt; mert egyenruhában van, könnyebben átengedték, és ezért most megkapja a részét. Ő pedig, az ostoba fejével, négykézláb mászkál, és segít ezeknek a spekulánsoknak a cukrukat felszedni, annyit, amennyit talán Polja néni egész kórháza sem kap egy hétre...

Felállt és helyreráncigálta ingzubbonyát.

— Már elfáradt? — kérdezte Nágya anyja.

— Nem. De be kell mennem a konyhába.

— Várjon. Előbb összeszedjük, aztán bemehet. Ha segít, hamarább megleszünk vele...

— De én sietek ...

— Türelem! — mondta Anna Georgijevna. Dühös volt, de nem akart veszekedni.

Tánya nem felelt. Nézegette, hogyan mehetne keresztül, a legügyesebben, és egyszerre észre vette, hogy a sarokban, a fogas alatt papírzsákok sorakoznak, nyilván a már elosztott cukorral.

— Bocsásson meg, mégis átmegyek — mondta.

— Nem ért a szóból? — csattant fel az asszony hangja. — A mi cukrunkon akar taposni?

„Igenis, a cukron, az ő cukrukon" — gondolta az orvosnő dühösen, noha az imént még el sem tudta képzelni, hogy rálépheti erre a kincsre: erre a nagy halom szép, fehér, finom porcukorra.

Megindult, s a csizmája alatt csikorgó cukorrétegen taposva, egyenest a konyha felé tartott. Nágya anyja talpra ugrott, „Őrült! Ostoba! Szuka!" — sipította feléje rohanva, de hirtelen vörös foltok lepték el az arcát, és köhögve, erőtlenül lerogyott a földre, a cukrára. A sánta odaugrott, hogy segítsen. Az őrnagy, aki mindeddig négykézláb állt, most szintén felugrott, és olyan szigorúan kiáltotta: „Doktor elvtársnő!", mintha Tánya szolgálatban állna előtte. „Orvos elvtársnő!" Ez annyira felbőszítette Tányát, hogy a konyhaajtóban visszafordult, s kigombolva hátán a walter tokját, lassan, gyűlölettel így szólt:

— Mindjárt lelövöm az egész társaságot, a fenébe a rühes spekulánsokkal!

Nyugodt hangja ellenére magánkívül volt; és ha az őrnagy vagy a sánta történetesen odaugrik hozzá, rájuk lőtt volna. Szerencséjükre nem feléje rohantak, hanem inkább menekültek tőle. Az őrnagy elsápadt, hátával belökte az ebédlőajtót, behúzódott, és két kézzel megragadta az ajtószárnyakat, hogy bármelyik percben behúzhassa. A sánta pedig meglepő fürgeséggel, akár egy pók, négykézláb megkerülte a feleségét, és a háta mögé lapult.

Csak Nágya anyja nem ijedt meg. Fojtogató köhögés közben odaszólt valamit a férjének, és megfordulva lekent neki egy hatalmas pofont a gyávaságáért.

— Rosszabbak a fasisztáknál — mondta Tánya, és előhúzta kezét a háta mögül; a pisztoly nem volt benne. — Nem akarom bemocskolni magam!

Azzal sarkon fordult, vissza sem nézett, nem félt, hogy kárt tehetnek benne; még utoljára megcsikorgatta a cukrot a csizmája alatt, bement a konyhába, és magára zárta az ajtót.

Számítása ellenére Artyemjev nem tizenkilenc órakor szabadult, hanem csak húszkor. Amikor Ivan Alekszejevicstől kilépett a segédtiszti szobába, Koszih közölte vele, hogy a portáról már harmadszor telefonált fel egy Ovszjannyikova nevű katonaorvosnő.

Artyemjev belebújt a köpenyébe, s felvett az ablakpárkányról egy élelmiszeres csomagot, amelyet a büfében készítettek számára útravalóul.

— Ha újra telefonálna, mondd meg, hogy már elindultam.

A portafülkében Tánya izgatottan ugrott fel a padról, amikor meglátta.

— Nos?

— Rendben van — mondta a férfi, és átnyújtotta a menetlevelet meg a vasúti helyjegyet.

— Mikorra szól?

— Mára, huszonhárom harmincra.

— Nagyon szépen köszönöm. És isten vele! — búcsúzott Tánya. — Biztosan nem ér rá.

— Ellenkezőleg. Frontra repülésem előtt kaptam hat órát személyes ügyeim elintézésére. És jelenleg Moszkvában maga az egyetlen elintézetlen ügyem. — Mosolygott. — Így hát kikísérem, és felteszem a vonatra. Most elmegyünk a Szretyenkára a holmijáért, eszünk, ami akad, és ki a pályaudvarra.

— Pompás — mondta Tánya. — De oda nem mehetünk, mert megérkeztek a...

— Mit zavar az minket?

— Kicsit legorombítottam őket — vallotta be az orvosnő bűntudatos mosollyal. — Csaknem fegyvert használtam.

— Ejha!... Akkor komoly az ügy. — Artyemjev hangosan nevetett, és csak a doktornő arcába pillantva értette meg, hogy csakugyan komoly dolog volt. — És hol van a holmija?

— Itt — felelte Tánya, s a pad alatt levő hátizsákra mutatott.

Az alezredes szótlanul nézett erre a kis teremtésre, és eltűnődött, mit csináljon vele, hová vigye a vonat indulásáig. Majd előhúzta a pad alól a hátizsákot, és vállára vetette. Már kifelé menet mondta, mint elhatározott dolgot:

— Akkor most metróra szállunk, négy megállót utazunk, és felmegyünk a lakásomra. Tizenöt percre van innét. Felmelegszünk, nálunk fűtenek, és megteázunk... Ha kapunk szolgálati kocsit, ahogy megígérték, akkor még van két óránk. Ha felül-

tetnek, másfél. Induláskor mindenképpen a Kazanyi-pályaudvaron leszünk. Mondom, nagyon keveset vagyok a lakásban, de azért ne féljen tőle, hogy valami piszkos odút talál. Mindenképpen takarítanak rám. Általában szeretem a tisztaságot. Fogja ezt a csomagot, a kettőnk élelme van benne.

Tánya átvette a csomagot, és szótlanul ment mellette egészen a metróig. Artyemjev, ha sántított is, olyan nagyokat lépett, hogy alig bírta követni.

— Ki takarít magának? — kérdezte hirtelen, amikor befurakodtak a zsúfolt kocsiba.

— Nem úgy van, ahogy gondolja — felelte a férfi mosolyogva —, most pedig mesélje el, mi történt ott a Szretyenkán?

Mosolyogva kérdezte, és Tánya is úgy kezdett bele, mint valami mulatságos történetbe. A férfi harsányan kacagott, amikor Tánya a kitépett, antilopos könyvlapokról beszélt.

— Nem sajnálta a Brehmet! „Az állatok világa." Valóban, állatok!

Olyan jóízűen nevetett, hogy Tánya is vele kacagott:

— Talán még mindig ott csúsznak-másznak a padlón.

— No, és aztán mi volt? — kérdezte a férfi.

Tánya abbahagyta a nevetést, és mindent elmondott, végig.

— Amikor már kifelé mentem a holmimmal, hirtelen megijedtem, mert azt gondoltam: hátha rám vetik magukat és megfojtanak. Restellem bevallani, de lövésre készen tartottam a waltert.

— És ők mit csináltak?

— Nem voltak az előszobában. Ahogy kimentem, az a sánta kidugta a fejét az ebédlőből, de mikor meglátott, visszaugrott. Csaknem becsípte az orrát. Minden aggodalmam felesleges volt.

Mosolygott, de Artyemjev komoly maradt.

— Szóval Nágya nem volt velük?

— Hova gondol? Neki biztosan fogalma sincs a dologról. Amikor megjöttek, tudja, hogyan beszélt az anyja férjével? Nyílt megvetéssel! Nem, ő egészen más, mint azok. Legalábbis szerintem... — tette hozzá óvatosan, a reggeli összekapásukra gondolva.

Kiszálltak a metróból, és mellékutcákon át mentek az Uszacsovka felé. Egyik sarkon, a bezárt péküzlet előtt, egy asszony állt, és ököllel döngette az ajtót. Még egy utolsót ütött rá, aztán csüggedten legyintett, és megindult a mellékutcában, minden lépésnél furcsán, csaknem a földig lehajolva.

— Biztosan elvesztette a kenyérjegyét — jegyezte meg az

alezredes. — Az öregasszony, aki nálam takarít, novemberben szintén így járt. Pedig csak egy hét hiányzott elsejéig, s én elláttam kenyérrel a magaméból, mégis mennyi könnyet hullatott! Nekünk katonáknak könnyű, minket mindenképpen kötelesek ellátni, de a polgári lakosságnak szörnyű nehéz. Micsoda aljas népség! — fakadt ki dühösen.

És Tánya megértette, hogy azokra a szretyenkaiakra gondol.

— Persze, ha felelősségre vonják őket, azt felelik: „A piacon vásároltuk, pénzért!" Ha így van is, mégis aljasok... Ha nem a cukrot, akkor a pénzt lopták. Ha pedig nem lopták, akkor valakit megnyúztak. Másképp nem szerezhették.

— Pedig hogy küzd, kitart a nép — mondta Tánya hirtelen, és izgalmában meg is torpant. — Kitart, harcol a hazáért... Hát hogy van ez? Őket is védjük? Ezeket?...

— Persze! — felelte Artyemjev dühösen. — Mindenkit, aki a hátunk mögött lapul, őket is.

— Tudja, én mit csinálnék? Fülön csípném ezeket a spekulánsokat, és ki a frontra!

— Mi hasznukat vennék ott?

— Várjon csak — folytatta Tánya. Élvezte saját ötletét. — Ezredet alakítanék belőlük, és odaállítanám őket a rajvonal elé.. És felolvastatnám jó hangosan, hogy miként üzérkedtek, és aztán a katonák csináljanak velük, amit akarnak.

— Igen, magán meglátszik a partizániskola.

— Csak ne nevessen! — Tánya dacosan megrázta a fejét. — Szerintem bizony így kellene tenni. Az az őrnagy meg — folytatta gyűlölettel — még rám is kiáltott, és vigyázzba akart állítani. A képe is olyan vörös, és a szemöldöke fehér, mint azé a milliomosé az „Aranyborjú"-ban. A pofájába lőttem volna, ha csak egy lépést is közelít. Mindennek tetejébe katona, és egyenruhában jár!

— A fenét katona! Azt hiszi, mihelyt egyenruhába bújt, máris szent a haza a szemében? — mondta ajkbiggyesztve Artyemjev. — Katonának álcázza magát a disznó! Nem olyan ritka eset. Majd lát még ilyeneket az úton.

— Nem akarok látni! — kiáltotta Tánya. — Inkább azonnal bemegyek a parancsnokságra, és kikérezkedem a frontra.

— Elég a bolondságból... Gyerünk, miért állt meg? — szólt Artyemjev, és gyengéden megbökte a vállát. — Gyerünk, gyerünk! Az édesanyja, sőt talán az apja is várja Taskentban... Van magában lelkiismeret? Már feladta a táviratot. Ha nekem élnének a szüleim, a sebesülésem után akár a talpfákon is elgyalogoltam volna hozzájuk, nemhogy...

— Hátha él az édesanyja, miért beszél úgy róla? — mondta az orvosnő szinte babonásan.

— Minden lehetséges — felelte Artyemjev komoran.

Amióta Mása haláláról értesült, már nem hitte, hogy az édesanyja él.

— Meg is érkeztünk . . .

Ide, ehhez a kapuhoz hozta haza autóján a részeg Kozirjov, amikor utoljára beszéltek hármasban Nágyával. Harminckilenc májusában, szinte ezer éve!

— Látja, csaknem egy hónapja nem voltam itt, és teljes a rend — szólalt meg, amikor beléptek a lakásba. — Ég a lámpa, minden a helyén, a padló tiszta . . . S a petróleumfőző is meg van töltve, és mellette a gyufa. Marja Geraszimovna, aki mindent rendben tart, harminc éve és három hónapja ismer, amióta a világon vagyok. Anyámat meg negyven évig ismerte. A fiai — egyik idősebb, a másik fiatalabb nálam — mind a ketten elestek. Én pedig élek . . . A minap egy kérdőívet töltöttem ki, azt írtam be: anyám nyomtalanul eltűnt. Hát így állunk, drága doktorkám! A felettesemnek nem mondom meg, de neked elárulom: nem bocsátom meg magamnak, ahogy ez a háború kezdődött . . .

— Miért magának?

— Hát ki másnak? Az én anyám tűnt el, az én nővéremet végezték ki . . . Kit átkozzak, kivel kezdjem? Csakis önmagammal, senki mással! Érted? Dehogyis érted.

De Tánya megértette azt, ami a legfontosabb hogy segítenie kell ennek az embernek megbirkózni a rászakadt magánnyal.

— Ördög vigye ezt a maga lakását! . . . — mondta. — Hiszen említette, hogy nem szeret idejönni. Ma sem kellett volna . . . énmiattam. Menjünk ki egyenest a pályaudvarra, majd leülünk, és eszünk valamit. Forró vizet ott is kapunk. Gyerünk! — Meghúzta a férfi köpenye ujját.

— Nem, nem megyünk, doktor elvtársnő. — Artyemjev mosolyogva nézett rá. — Magával itt sem olyan rossz. Most elfogott ez a hangulat, egyébként nem vagyok én olyan érzékeny, sőt .. A háború kiégetett . . .

Levette válláról a hátizsákot, és Tánya feleletét meg sem várva, kezdte kigombolni a köpenyét.

— Menjen a konyhába, gazdasszonykodjék. Még eleget kószálhat a pályaudvarokon. Ezt az egész csomagot el kell fogyasztani. No mi az, meddig tétovázunk? Hisz határoztunk! — mondta az alezredes, látva, hogy Tánya letette a csomagot egy székre, és csak áll, ki sem gombolja a köpenyét.

— Igen, persze, határoztunk — bólintott eltűnődve az orvosnő, és kikapcsolta köpenye felső kapcsát. — Akit a háború kiégetett, az ilyesmit nem vesz észre. Nem igaz, amit magáról beszél. Legyen őszinte. Kinek mi szüksége rá, hogy féljen az igazságtól?

Felvette a székről a csomagot, és megindult az előszobán át a konyhába.

— Hol van a kapcsoló?

— Az ajtótól balra.

— El van sötétítve? — kérdezte Tánya már a konyhaajtóban.

— El.

Artyemjev tekintetével követte, és amikor az orvosnő felkattintotta a villanyt, a férfi a konyhaajtó ismerős keretében megpillantotta a polcon sorakozó lábasokat. Meghalt édesapja maga készítette ezt a polcot nem sokkal ideköltözésük után, és Artyemjev jól emlékezett, hogyan és mikor történt. Apja a konyhaasztalon térdelve a falra szögezte a polcot, ő pedig ott állt mellette, egyik kezével a polcot fogta, a másikkal a szögeket adogatta. Huszonhét telén volt ez, az angol bányászsztrájk idején. Ő akkor töltötte be tizennegyedik évét, és még semmi baj sem volt; sem konfliktus a Kelet-Kínai Vasútvonalon, sem Halhin-Gol, sem finn háború, sem ez a... S hogy még senki sem sejtette ebben a lakásban, hogy mi vár mindannyiukra.

— Azt ajánlja, hogy mindent mondjunk el egymásnak, ami eszünkbe jut, a teljes igazságot; nohát én most arra gondoltam, hogy nem maga zörög ott az edényekkel a konyhában, hanem az édesanyám. Ezt is meg kell mondanom.

— Nem tudom — hallatszott a felelet a konyhából —, ha jobb hallgatnia, akkor hallgasson.

— Dehogyis. Beszélni könnyebb — tiltakozott Artyemjev. Végigment az előszobán, és megállt a konyhaajtóban. — Tegnapelőtt egy iskolatársammal találkoztam, valamikor kis pockok voltunk, és ő most tábornok. Az egész családja elpusztult, és nem volt kinek elküldenie az illetményét. És nekem sincs kinek. Amíg maga nem beszélt a nővéremről, és nem mondott el önmagáról is mindent, eszembe sem jutott, hogy nincs kinek elküldenem az illetményemet. Most pedig egyre ez jár a fejemben.

— El kellett mondanom magának, ha már egyszer megtaláltam! El lehet az ilyet titkolni?!

— Ez igaz.

— Csak a fele virslit főzöm meg, a többit meghagyom magának.

— Főzze meg az egészet. Az étvágyam jó, akármilyen kedvemben vagyok is.

— Miért nem vette el Nágyát? — kérdezte Tánya anélkül, hogy ránézett volna.

— Hát nem számolt be magának a részletekről, amikor kettesben takarítottak?

— Semmiről nem számolt be, csak annyit mondott, hogy vétkezett maga ellen.

— Hazudik. Semmit sem vétett ellenem. Csak nem szeretett. Még jobb is így, hogy nem lett belőle semmi.

— És később miért nem nősült meg?

Artyemjev hallgatott, majd elnevette magát.

— Mit nevet? — nézett rá Tánya.

— Ha ilyen kérdésre egy férfi a teljes igazságot akarja válaszolni, az mindenképpen nevetségesnek hangzik. De mindegy, elárulom: szerelem nélkül nem akartam megnősülni. A pártában maradt kisasszonyok szokták mondogatni: csak szerelemből akartam férjhez menni! Nem kell mindent kimondatni az emberrel, mert nevetségesen hangzik.

— Cseppet sem nevetséges — tiltakozott Tánya. Felemelte a teáskanna fedelét és beleszaglászott. — Már megfőtt. Erős tea, mint a háború előtti. Azt mondta, hogy ne sajnáljam, hát szót fogadtam . . .

— Azonnal — mondta a férfi. — Csak telefonálok, hogy lesz-e kocsi. Tudnunk kell, milyen tempóban vacsorázzunk.

— Magának még telefonja is van? — jegyezte meg Tánya csodálkozva, miután a férfi megtudta, hogy lesz kocsi, és visszatért a konyhába. Két hónapja volt már itthon, a hátországban, de még mindig nem tudott hozzászokni, hogy a lakásokban telefon van, az ajtókon postaláda, és hogy az emberek leveleket és táviratokat küldöznek egymásnak.

— Nem volt, kikapcsolták — felelte Artyemjev. — De van egy barátom a telefonközpontban, még a Halhin-Gol mellől ismerem. Amikor még úgy gondoltam, hogy itthon fogok aludni, megkértem, kapcsoltassa be. No, de lássunk a vacsorához! Igaz, vodka csak két deci van.

— Én még adok hozzá Tarhunt, Polja néni ideadta a sajátját — mondta sietve Tánya.

— Nem, azon majd útközben élelmet cserélhet.

Felbontotta a kis üveget, és csak akkor látta, hogy Tánya nem készített poharat magának.

— Ha miattam takarékoskodik, csak tréfáltam, hogy kevés a két deci — mondta.

— Nem azért — rázta a fejét az orvosnő. — Tegnapelőtt túl sok portóit ittam, és még most sem kívánom a szeszt.

— Csak egy cseppet, hogy koccinthassunk!

Tánya szótlanul odatartotta a csészéjét, és örült, hogy a férfi valóban keveset töltött.

— A szüleivel való viszontlátásra! — Artyemjev koccintott és ivott.

— Félek, hogy apám meghalt — sóhajtott Tánya. — Amióta megkaptam a táviratot, folyton erre gondolok. Hiszen csak anyám neve volt rajta.

— Várjon csak, megálljon!... — vágott szavába a férfi. Úgy megszerette ezt a kis doktornőt, és csodát akart művelni a kedvéért. — Akarja, hogy most mindjárt felhívjuk a szüleit?

— De hiszen ez lehetetlen — mondta elképedve Tánya.

— Megpróbáljuk... — Artyemjev felkelt az asztaltól. — A táviratban ott van a cím.

A doktornő még mindig álmélkodva, előhúzta zsebéből a táviratot és átnyújtotta.

— „Karavannaja kilenc" — olvasta fennhangon az alezredes. — Talán ott is laknak a gyár munkásszállásán? Kit ismernek jobban az üzemben, az apját vagy az anyját?

— Apámat. Anyám a háború előtt nem dolgozott.

— Maga maradjon csak nyugodtan. Miért áll fel? — mondta a férfi. — Ez még hosszú nóta.

Tánya visszaült a székre, de amikor Artyemjev már az ajtóban volt, utánaszólt: — Várjon...

— Nem érünk rá — felelte a férfi. — Vagy telefonálunk vagy sem...

— Igen, igen, hívja fel, én csak úgy... El sem tudom képzelni...

Az alezredes kiment, és Tánya a konyhából hallotta, hogy felhív valami Haritonov ezredest, és rábeszéli, hogy kapcsolja Taskentot, az üzemi pártbizottságot a Karavannaja kilenc alatt.

— Sebaj! Nekem nem találják meg, de ha te keresed, megtalálják! Épp azért kérlek téged, mert lehetetlen... No, mit magyarázzam, kell, hát kell... Dehogyis, pártbizottságot keresek, hol itt a nő?... Nagyon köszönöm, Nyikolaj! Reggel elrepülök a doni frontra. Az első zsákmányolt waltert elküldöm neked...

Tánya már-már felugrott, hogy megállítsa, ne erőltesse, minek?... Amikor Artyemjev azt mondta: „Köszönöm, Nyikolaj", a férje jutott eszébe, akit szintén Nyikolajnak hívnak.

Milyen különös, hogy szinte sohasem gondol rá. Furcsa, hogy mennyire nem gondol rá!

Artyemjev örvendező arccal tért vissza. Úgy látszik sikerült csodát tennie ennek a fiatal nőnek a kedvéért.

— Talán odaadhatnánk neki az én walteremet? — kérdezte Tánya, amikor a férfi ismét ott ült szemben az asztalnál. — Zsákmányolt, nincs a nevemre írva...

Sajnálta volna, ha Artyemjev beleegyezik, de azért felajánlotta.

— Még mit nem! Ha a németek megadják magukat a Donnál, tele leszünk ilyesmivel.

— Úgy gondolja, megadják magukat?

— Mi mást tehetnének?

— Mi ott náluk soha nem ejtettünk foglyot — mondta Tánya, és eltűnődött, mert eszébe jutott, hogy Kasirin egyszer csúnyán lehordta, amiért megsajnált két idős német munkaszolgálatost; megszánta őket, és valami oktalanságot javasolt.

„Szóval sajnálod őket? — csattant fel Kasirin. — Én talán nem sajnálom?... Te hozzám fordulsz a kéréseddel. Hát én kihez forduljak? Az ég urához? Aki a más számlájára jószívű, az gazember. Eredj! Különben megparancsolom, hogy te magad..."

A két munkaszolgálatost agyonlőtték, Kasirin pedig ezután egy álló hétig nem szólt Tányához. Haragudott, amiért az orvosnő a kegyetlenségét emlegette, a kényszerű, de már megszokott keménységét. Szóval Kasirinnak is elfacsarodott a szíve, különben nem haragudott volna rá, csak összeszidta volna... De most, ha a Sztálingrádnál bekerített németek megadják magukat, egyszerre hihetetlenül sok foglyot ejtünk...

Jóllehet az utóbbi időben az újságok állandóan sokezer fogolyról írtak, Tánya nehezen tudta elképzelni ezrével a lefegyverzett németeket... A mieinket látta ezrével fogságban: októberben Vjazmánál messziről figyelte őket az országúton. Majd amikor illegalitásban élt Szofja Leonyidovnánál, tavasszal, márciusban, hosszú oszlopban terelték a mieinket Szmolenszk utcáin... Ez volt a legszörnyűbb és legsiralmasabb látvány életében — ezek az elrongyolódott, összefagyott foglyok, és ő ott állt a járdán, és semmit sem tehetett értük: nem adhatott egy darab kenyeret, nem integethetett, nem mosolyoghatott rájuk, még csak nem is sírhatott. Most pedig mi ejtjük foglyul a németeket... Őrült a gondolatnak, de még nem tudott hozzászokni...

— Min mereng? — kérdezte Artyemjev. — Mind megeszem a virslit, magának nem is hagyok ...

— Mondja ... — szólalt meg Tánya. Szerpilinre gondolt, de nem nevezte meg. — Megvan nekem egy tábornok tábori posta száma; ha megírnám neki, hogy mindjárt a taskenti egészségügyi központból vezényeltessen magához az egészségügyi zászlóaljba vagy az egyik ezred egészségügyi részlegéhez ... Sikerülhet ez?

— Az a tábornok beosztásától és természetétől függ — felelte Artyemjev. — Előbb érjen csak Taskentba ... — Úgy hallotta, mintha a telefon megszólalna, felállt, majd visszaült a székre. — A fülem csengett. Miről beszéljünk, amíg Taskentot kapcsolják?

— Hiszi, hogy kapcsolni fogják?

— Hiszem.

— Amiről akar.

— Csakugyan férjes asszony? — érdeklődött az alezredes. — Vagy csak Polja néni mondta előttem minden eshetőségre?

— Igazán férjnél vagyok. Mért kérdezi?

— Maga vett rá, hogy mondjam ki, ami eszembe jut. Az jutott eszembe, hogy miért nem említette nekem a férjét, ha csak illendőségből is?

— Nem is gondoltam rá, nem szoktam rá gondolni ... Most, amikor maga a németekről beszélt, eszembe jutott, hogyan terelték az orosz foglyokat Szmolenszken át, s a harcoló bátyámra gondoltam, de a férjemre nem, noha vele is sok minden megeshet ... Ő is orvos, mint én, és bizonyára az első naptól fogva a fronton van.

— Nem biztos — rázta a fejét Artyemjev.

Tánya vállat vont. Ő biztosra vette.

— Már csaknem elváltunk a háború előtt — mondta kisvártatva. — Sőt úgy vehetjük, mintha elváltunk volna.

Nem kívánt a férjéről beszélni, és haragudott, hogy Artyemjev megkérdezte. És jóllehet a tiszta igazságot válaszolta, mégis olyan látszata volt, mintha sietne kijelenteni, hogy szabad. De hát nem hallgathatta el ... Ha egyszer az alezredes a férje iránt érdeklődött, meg kellett az igazságot tudnia. De jobb lett volna, ha semmit nem kérdez ...

Artyemjev megsejtette a gondolatait; figyelmesen nézett Tányára, és magára fordította a szót.

— Mint látja, nekem senkim sincs a világon — mondta olyan hangon, hogy Tánya megremegett tőle. — Most itt ülök magával a konyhában, és arra gondolok, hogy mielőtt a Hal-

hin-Golhoz utaztam — már megkaptam a kinevezésemet, de nem sejtettem, hogy egy hét múlva megsebesülök —, eljottem ide. Az anyám ott állt, ahol most maga ül, és mosott. Felemás hangulatban voltam: bántott, hogy Nágya máshoz ment feleségül, és örültem, hogy oda megyek, ahová kívánkoztam Anyám pedig állt, mosott és hallgatott. Megkérdeztem: „Miért hallgatsz, mért nem beszélsz, mikor elutazom?" — „Mit beszéljek, felelte rá, útra kell készítselek." És felkészített, utoljára, és többé nem is látott, mert a Távol-Keletről nem engedtek haza szabadságra.

— A doni frontra megy? — kérdezte Tánya.

— Oda.

— Milyen beosztásban?

— Ha igaz, hadosztálytörzsfőnöknek, ha nem, akkor ezredet fogok vezetni, mint azelőtt...

Nem fejezte be: Tánya felugrott — ő hallotta meg először, mert ő várta jobban, a szobában felcsengő telefont.

Artyemjev vele együtt besietett, felvette a kagylót, és intett, hogy várjon. Rosszul lehetett hallani, állandóan kiabált. Az üzem párttitkárát kapcsolták, s ő kérte, hogy hívják a telefonhoz Ovszjannyikovot, a szerelőműhely volt pártbizalmiját.

— Tudnia kell, hogy hol dolgozik... Nézze csak meg! — kiáltotta a telefonba. — Hogyhogy nem tudja, miféle pártbizottsági ügyeletes, ha nem ismeri a műhely pártbizalmiját?... Akkor Ovszjannyikovát hívja... — Gyorsan intett; Tánya megértette, és súgott neki: Olga Ivanovna." — Olga Ivanovnát. Dolgozik ott az üzemben Ovszjannyikova Olga Ivanovna?... Úgy... — Nem engedte el a kagylót, bólintással jelezte Tányának, hogy igen, dolgozik. — Akkor hívja oda, ha a közelben van. Várok, tartsák a vonalat, nehogy szétkapcsoljanak. — Kezével eltakarta a kagylót, és odaszólt Tányának: — Elmentek anyádért, azt mondják, az öntödében dolgozik, nem messze a pártbizottságtól.

— És apámról mit mondtak?

— Azt mondja: nem ismerek ilyen pártbizalmit, új ember vagyok itt.

Valami zajt hallott a kagylóban, és dühösen belekiáltott:

— Ne bontsanak szét! Moszkva beszél...

Tánya megint apja felől akart kérdezni, de türtőztette magát, tudta, hogy oktalanság lenne, ajkába harapott, és a falhoz támaszkodva várt. Ott állt szemét lehunyva, és még két-három ízben hallotta Artyemjev dühös hangját „Ne bontsanak szét! Moszkva beszél..." És hirtelen érezte, hogy megérintik a kezét:

— Gyorsan!

Megragadta a kagylót és belekiáltott:

— Anyu! Anyukám!...

Először csak zúgást hallott, majd egy gyenge, távoli hangot: „Én vagyok, Ovszjannyikova, ki beszél?..."

— Én vagyok, anyu, én, Tánya... Anyu... — És megint nem hallott semmit. — Anyu!.. Anyu!...

Artyemjev kezdetben mellette állt, beavatkozásra készen, ha valami baj van, majd amikor látta, hogy nincs szükség a segítségére, kiment a konyhába.

— Igen, anyukám... Én... én! — kiáltotta Tánya. — Jól vagyok, minden rendben. Apu hogy van... Mikor?... Ó, istenem! Hol? Vitya hogy van?... Mikor?

A csukott ajtón is áthallatszott mindez, Artyemjev ott ült a konyhában, és bánta, hogy megrendezte ezt a jóvátehetetlen, lesújtó telefonbeszélgetést. Tánya pedig még mindig kiabált a szobában:

— Gyászjelentés nem volt?... — Majd nyilván kérdésekre válaszolt: — Nem tudom pontosan, úgy egy hét múlva... Ne várj... Tudom, odatalálok... Nem, ne várj, magam is megtalálom... Hogy, hogy... visszajött? — És néhányszor elkeseredetten, kitartóan ismételte: — Nem, nem, megtiltom... Nem, nem... nem akarom... nem... — Majd megint: — Anyu, anyukám... anyu!...

„Szétkapcsolták" — gondolta Artyemjev, amikor a telefonkagyló zörrenését meghallotta.

Tánya elcsendesedve, kábultan lépett a szobába. A férfi nem kérdezett semmit. Eleget hallott ahhoz, hogy mindent megértsen. Várt. Az asszony pedig leroskadt a székre, csak ült és zihált, mintha hosszú, nehéz gyaloglásban kifulladt volna.

— Apámat eltemették — mondta végre. — Tavaly. A bátyám már egy évvel előbb elesett. Anyám egyedül él. Azt mondta: rám sem ismersz! Mért nem ismerek rá?

— Nohát megváltozott, megöregedett, biztosan ezt akarta mondani, hogy előkészítse magát.

— Igen, persze — hagyta rá Tánya, és felszegte a fejét. — De hát miért, miért nem ismerek rá?

Anyja szavai nyugtalanították, és aggodalommal töltötték el.

— A férjem él — mondta kisvártatva. — Mégsem értettem mindjárt, amikor anyám azt mondta: a te Nyikolajod itt van, Taskentban. Csak később jöttem rá, hogy róla beszél.

— Legalább valami jó hír — jegyezte meg Artyemjev.

— Miféle jó hír? — kérdezte szórakozottan Tánya.

— Hát legalább az, hogy él. Mégiscsak jobb, mint ha elesett volna — felelte mérgesen az alezredes.

— Persze, persze — bólintott szórakozottan az orvosnő. — Jó, hogy nem esett el. Anyám azt mondta, hogy nem is volt a fronton. — Hirtelen felnézett Artyemjevre és megkérdezte: — Most mit csináljak, ha megint kimegyek a frontra? Elküldessem neki Taskentba az illetményemet?

— Micsoda asszonyi csacsiság! — felelte Artyemjev. — Az anyjának fogja elküldetni.

— Jó, ha asszonyi csacsiság is, de meg tud érteni engem? — kérdezte Tánya dühös kétségbeséssel.

— Az még nem baj, hogy valaki a hátországban van — mondta a férfi. — A puszta tény még semmit sem jelent.

— Mégis, meg tud érteni vagy sem? — ismételte kitartóan az orvosnő.

— Meg tudom érteni.

„Igen, nő vagyok, nő, szerencsétlen asszony — akarta volna kiáltani Tánya —, de mégis boldogságra vágyom, és nem olyan férjet kívánok, aki otthon lapul, akiben csak az az egy jó, hogy él! Igen, lehet, hogy csak azért maradt otthon, mert éppen így adódott, de az apám meghalt, s a bátyám elesett, ő pedig nem is harcolt, és mindezt most egyszerre tudtam meg, egy perc alatt, és nem tudok úgy gondolni rá, hogy a többiekre ne gondoljak, és nem hihetem el, hogy csak azért nem volt a fronton, mert éppen így adódott, és furcsa elképzelni, hogy most örülnöm kellene, és elmenni hozzá, mivelhogy a férjem, és még él, mert otthon meghúzta magát. És ezért tiltakoztam, amikor anyám azt mondta, hogy vele együtt fog várni. El sem tudom képzelni, hogy megint egy ágyban feküdjek vele, mint a háború előtt. És ezt nem tudom megmagyarázni magának. Senkinek se tudom megmagyarázni. Magának a legkevésbé."

— Nagyon szerette az apját? — kérdezte Artyemjev.

— Nagyon. A világon a legjobban! — mondta Tánya, és ez igaz is volt, noha most nem gondolt erre.

— És tudja, én hogy szerettem az apámat? Amikor meghalt, fél évig rá sem tudtam nézni a kis esztergapadra, amit az ablakpárkányra szerelt. Aztán jött egyik háború a másik után, és ma már szinte alig gondolok rá. Mintha így volna rendjén, hogy nincs apám. Magánál is így lesz. Akárhogyan szerette is, így lesz.

„Mit vigasztalsz? Minek vigasztalsz engem? Neked talán könnyebb? — gondolta Tánya keserű hálával. — Én legalább az anyámhoz utazom. De neked senkid sincs. És már kétszer

megsebesültél, és harmadszorra elesel. Holnap elrepülsz a frontra, és holnapután elesel. Nagyon egyszerű. Így szokott ez lenni. Elesel és kész!" — ismételte magában makacsul, habár egész lénye tiltakozott ez ellen a háborúban oly egyszerű és megszokott gondolat ellen.

— Üljön csak itt, mindjárt jövök — mondta Artyemjev, aki nem bírta kivárni a feleletét, és nem tudta, örüljön-e vagy aggódjék, hogy csak némán ül, és nem sír.

Alighogy kilépett az ajtón, Tánya sírva fakadt. Felállt, a falon függő öreg órához ment, és úgy megrántotta a súly láncát, hogy megcsikordult. De az inga nem indult el, az óra nem járt, s a konyhában ismét olyan csend lett, hogy attól újra elsírta magát...

De amikor Artyemjev visszatért, már nem sírt, hanem az asztalnál állt, és papírba csomagolta, ami a vacsorából megmaradt.

— Indulunk? — kérdezte.

— Igen, mennünk kell.

— Ezt hova tegyem?

— Egyelőre fogja — felelte a férfi, de amikor átmentek a konyhából az előszobába, és öltözni kezdtek, fél térdre ereszkedett, és kibontotta Tánya hátizsákját. — Adja ide, belefér.

— Ne osszuk el? Maga is utazik.

— A repülés nem utazás — mosolygott Artyemjev. Kivette kezéből a csomagot, a hátizsákba dugta, majd a zsákot összefűzve a vállára akasztotta. — Hanem a cigarettát elosztjuk. Úgy látom, maga nem sokat szív, kettőt egy este, nekem pedig nem tart ki reggelig.

Tánya gyorsan benyúlt a köpenye zsebébe a cigarettáért, de a férfi megállította.

— Majd a pályaudvaron.

Az ajtó előtt egy másik hátizsák hevert; amikor bejöttek, még nem volt ott.

„Hát ezért ment el — gondolta Tánya —, a holmiját összeszedni." És megkérdezte:

— Ezt viszi magával az útra?

A férfi nem válaszolt, talán nem hallotta.

— Adja ide legalább ezt — kérte Tánya. — Az én zsákom nehéz. Polja néni az összes konzervét rám tukmálta.

Artyemjev ránézett, majd a hátizsákra, mintha mondani akarna valamit, de nem szólt, és kezében méregetve odanyújtotta.

Egészen könnyű volt, és Tánya is csak az egyik vállára akasztotta, mint Artyemjev az övét.

— Hát most így megyünk mi ketten, két katona, két borjúval — mondta mosolyogva a férfi.

Tánya csak a hangján érezte, hogy mosolyog, mert már a sötét lépcsőházban álltak. A férfi bezárta az ajtót.

— Várjon csak — mondta —, a konyhában nem oltottam el a villanyt.

Kinyitotta az ajtót, visszament a lakásba, és egy perc múlva újra megjelent.

„Nem lesz szerencséje" — gondolta Tánya, bár nem hitt a babonában, de anyja mindig így szokta mondani, és ez az oktalan félelem egész életére emlékezetébe vésődött.

— Eloltottam — szólt a férfi, amikor a kulcs megcsikordult a zárban —, különben a háború végéig égne...

Az orvosnő persze tudta, hogy tréfál, s hogy holnap vagy holnapután eljön az öregasszony, hogy kitakarítsa a lakást, és eloltaná az égve hagyott lámpát: ám a magányhoz szokott ember szomorkás tréfájában volt valami, ami szíven ütötte. Elképzelte, hogy most majd ugyanolyan egyszerűen és nyugodtan, mint ahogy a visszatérésre nem gondolva bezárta a lakást, őt is kikíséri a pályaudvarra, beülteti egy jó helyre, búcsút int, és nyomban örökre elfelejti. Igen, persze, így lesz... Miért is lenne másként?

A pályaudvaron az ügyeletes parancsnok-helyettes segítségével megtalálták a helyet a vasúti kocsiban. aztán Tánya hátizsákját a szomszédok őrizetére bízták, és visszamentek a peronra. Artyemjev odaadta a másik hátizsákot is.

— Ezt vigye magával, jó?

— Miért? Mi ez? — csodálkozott Tánya.

— Majd meglátja.

— De mégis, mi van benne? — kérdezte ismét a lány, és még mindig nem vette el a hátizsákot, de homályosan sejtette, hogy mi lehet benne.

— A nővérem holmiját szedtem össze. Akkor jutott eszembe, amikor otthon ültünk. Kevéske holmija volt, semmi különös. De talán hasznát veszi. Nohát, magára igazítja, vagy mit tudom én. Ő is kis termetű volt.

Tánya kiáltani akart, hogy nem, ő semmit sem fog magára igazítani, és semmit fel nem vesz belőle, de félt, hogy megbántja, és hallgatott.

Artyemjev azonban nyilván okosabbban és egyszerűbben nézte a dolgokat, megérezte a tétovázást, és azt mondta:

— Ne hordja, ha nem akarja! Elcseréli a piacon rizsre. Anyját táplálja, meg önmagát is... Ha azt hiszi, hogy a mama bőségben él, téved. Biztosan nélkülöz. Annál is inkább, mert egyedül van. Vigye csak el.

Tánya elvette a zsákot, és még vagy tíz percig, a vonat indulásáig, ott állt szemtől szemben a tiszttel. Nézte a férfit, és azt gondolta: milyen jó ember! És valóban önzetlen jó barát, aki nem a nőt nézi benne. Ő meg sem érdemli a jóságát. És nagyon jó, hogy a vonat mindjárt elmegy, és mindez véget ér. Ott, a lakásban, egy pillanatra megijedt, nem a férfitól, hanem saját magától, attól, hogy hirtelen milyen heves vonzalom fogta el iránta. Most itt a peronon elmúlt a félelme, előzte a visszavonhatatlan válás gondolata s a kalauznő, aki már harmadszor ismételte: „Kísérők hagyják el a kocsit! Utasok, tessék beszállni!"

Artyemjev kísérő volt, ő pedig utas. A férfi maga figyelmeztette, amint karjánál fogva a kocsi lépcsője felé húzta.

— Szálljon fel!

És Tánya, a férfi erős karjára támaszkodva, felugrott a lépcsőre, az utolsó pillanatban gyorsan kirántotta zsebéből az összegyűrt cigarettacsomagot, kezébe nyomta, és zavartan mosolygott.

Artyemjev pedig, akinek egész nap és egész este, de még egy perccel azelőtt eszébe sem jutott ilyesmi, most meglepetten nézett az asszony elváltozott arcába. — „Nesze neked — gondolta —, hát ez meg mikor történt? És csakugyan megtörtént-e?"

Majd eltűnt ez az arc, de homályosan felderengett még a lassan mozgó ablak fagyos ködében, és megint eltűnt, s a férfit, már nem először életében, szorongó érzés fogta el, hogy ostobán és visszahozhatatlanul a boldogsága suhan el mellette, amelyet már megint nem ismert fel, másének vélt!

„Az ördög tudja, miért nem szerettem még bele soha igazán egy rendes nőbe! Ez valami átok rajtam!" — gondolta, mint valami megszokott és jóvátehetetlen dologra, és megállt a pályaudvar kijáratánál, a dérlepte, ütött-kopott, nyilván rossz telefonautomata mellett.

„Ha mégis működik, felhívom" — gondolta. Előhúzta noteszát, és kikereste Nágya telefonszámát.

A telefonautomata rendben volt, a pénz csörrenve lehullt, s a füléhez szorított jéghideg kagylóban megszólalt Nágya halk, fáradt, vagy talán csak álmos hangja.

— Tessék!

— Én vagyok — mondta a férfi.

— Vártam, hogy felhívsz. Elindítottad Taskentba a doktornődet?

— Elindítottam.

— Anyámnál voltam, valeriánt adtam be neki. Mindent tudok. És azt gondoltam: vagy felhívsz rögtön a vonat indulása után, vagy már soha nem fogsz felhívni.

— Megérdeklődted, mikor megy a vonat?

— Meg én, nem voltam rest. Szóval elutazott?

— El.

— Jól befűtött a papuskáéknak, közvetlenül utána értem oda, hogy elment. Telesírták a fülemet. Talpraesett egy nő! Szinte irigyeltem...

Artyemjev nem válaszolt. Hallgatott. Nem akarózott Nágyával erről az imént elutazott fiatal nőről beszélnie.

— Pável...

— Nos?

— Miért hívtál fel?

— Elutazom.

— Hosszabb időre?

— Nem tudom.

— Van még időd?

A férfi az órájára pillantott.

— Van, de kevés, jó két óra múlva jelentkeznem kell a felettesemnél.

— Gyere ide. Gorkij utca négy. Hatos számú lakás.

— Érdemes?

— Nem. De azért csak gyere. Beszélgetni fogunk. Megteázunk. De ne feledd: cukor nélkül kapod a teát. — Belenevetett a telefonba. — A könnyeiket felszárítottam, de a cukrot nem fogadtam el, csak egyék meg maguk! Nem szeretem a lopott holmit! Téged most nem mástól loplak el? Úgy nem kellesz. Isten veled.

— Nem lopsz el. Nincs kitől.

— Az egykori szerelemről nem beszélünk.

— Nem.

— Akkor gyere. Én sem akarok hazudni. Meguntam. És nincs miért.

Artyemjev visszaakasztotta a kagylót, előhúzta zsebéből a gyűrött cigarettáscsomagot, rágyújtott és eltűnődött:

„Vagy talán mégse menjek el hozzá?" — Habár tudta, hogy elmegy.

Szincov forgolódni kezdett, és ugyanazzal a gondolattal ébredt fel, mint amivel elaludt: Szerpilin járt az eszében.

Most is egyedül volt a fedezékben. Még senki sem tért vissza. A zizegő szalmán hátáról oldalára fordult, feltűrte vattakabátja ujját, és az órájára pillantott — a zászlóalj-felderítőktől kapta ezt a világító számlapos zsákmányolt órát Sztálingrádban, november hetedikére.

Tizennyolc óra. Szóval az előző álmatlan éjszaka ellenére csak két órát aludt, és korábban ébredt fel a szokottnál.

Azt, hogy Szerpilin itt van, hadseregtörzsfőnök, még tegnap este megtudta, amikor idérkezett a németeket szorongató gyűrű északnyugati szakaszára, a front tiszti tartalékából. A tartalék felét már a támadás előtt szétosztották a hadseregtörzsekbe, hogy kéznél legyenek. A beosztást még nem kapott tisztek nap közben különféle alkalmi törzsfeladatokat végeztek, és éjszakára itt gyűltek össze a fedezékben — ekkor hangzott el Szerpilin neve. Szincov megkérdezte, hogy arról a Szerpilinről beszélnek-e, aki Moszkva alatt hadosztályt vezetett.

Amikor igenlő választ kapott, arra gondolt, hogy jó lenne találkozni vele. Csak az a kérdés: mikor? A támadás megindítása előtt a hadseregtörzsfőnöknek, bárhogy akarná is, nincs ideje ilyesmire. Meg aztán mivel menjen hozzá? Megkérje, hogy régi ismeretségükre való tekintettel tejesítse kívánságát, és irányítsa vissza a hadseregből a Volga partjára, a hatvankettesekhez, ahol a sebesülése előtt harcolt? Későn kéri, hiszen már más hadsereg kötelékébe tartozik. Tegnapelőtt a frontparancsnokságon megpendítette, de nem vették figyelembe. Tréfáltak, hogy most már úgyis mindegy: bárkit bárhová küldjenek is, a harcok végén mindenfelől egy helyen futnak össze: Sztálingrádban.

Háborúban az egyéni kívánságok teljesítése kivételes dolog. Aki nem szokta meg, az bizony kesereghet. Szincov ezzel vetette el tegnap a Szerpilinnel való találkozás gondolatát. és hallgatta a többiek beszélgetését, amely a várható beosztások körül forgott. A hadseregnek a támadás előtt teljes volt a tiszti állománya, és a fedezékben összegyűltek mind egyformán valaki mögött álltak, aki talán már a támadás legelső napján elesik vagy megsebesül. De hogy ki ki mögött áll, azt nem tudják. Veszteségek a támadás megindulásakor elsősorban a század- és zászlóaljparancsnokok között várhatók. Erről beszélgettek.

Csupán egy ember volt köztük, aki még nem harcolt, egy újdonsült hadnagy, egyenest a katonaiskolából jött. Ez a helyzetéhez illően heveskedett: „Legalább egy szakaszt kapjak mielőbb!" A többiek kivétel nélkül kórházból érkeztek, sebesülésből épültek fel. De ők is ugyanebben a szellemben nyilatkoztak: parancsnoki beosztásra vágytak, zászlóalj vagy század élére. Ez volt a közhangulat: mielőbb megsemmisíteni a németeket Sztálingrádnál. Bár akadhatott, aki nem őszinte szívből mondta, hogy nem kíván a törzsben maradni — mindenkibe nem lehet belelátni. Szerepet játszott itt a jellem meg az előző beosztás is, és hogy kinek mi véső dött emlékezetébe a harc utolsó pillanatában, amikor megsebesült.

Fennhangon senki sem nyilatkozott a közhangulattal ellentétesen. Szincov is, amikor megkérdezték, azt felelte, hogy zászlóaljat szeretne, habár előzőleg elgondolta, hogy ha ezredtörzshöz osztják be, nem tiltakozik. mégiscsak négy sebesülés van már mögötte. Ha visszairányítják Sztálingrád romjai közé, ahol legutóbb harcolt, akkor csakis a saját zászlóaljába helyezzék, ne máshová. De ha új beosztást adnak, az ezredtörzsben is lehet. Különben mindegy, tegyék akárhová.

Tegnap így gondolkozott. Ma pedig, három órával ezelőtt, a 111. hadosztálytól visszatérőben, ahová utánpótlással küldték, váratlanul megpillantotta Szerpilint.

A törzsfedezékből épp kiugrott a hadseregparancsnok, csaknem beleütközött a tisztelgő, mozdulatlanul álló Szincovba, autójához sietett, és kinyitotta az ajtaját. Utána Szerpilin futott ki a fedezékből egy szál ingzubbonyban, de csak az autónál érte utol — kihúzta magát, kezét a sapkájához emelte, és valamit mondott. Hogy mit, Szincov nem értette.

— Mindegy, teljesítsd a parancsot! — mondta a hadseregparancsnok, és fellépett a kocsi hágcsójára.

De Szerpilin nem tágított, szorosan a parancsnok mellett állt, és nem hagyta beülni. Ismerős, magas hangja most jól hallatszott:

— Igenis! De jelentem a véleményemet a frontnak!

— Akkor vedd úgy, hogy nem férünk össze — kiabált fejét felszegve a hadseregparancsnok, és Szerpilin szemébe nézett.

Arcán látszott: azt várja, hogy törzsfőnöke meggondolja magát, és ilyen értelemben nyilatkozik.

De Szerpilin hallgatott, továbbra is vigyázzban állt, csak a lapockája rándult meg alig észrevehetően a nagy hidegben.

A hadseregparancsnok nem olvashatta le arcáról, amit tudni kívánt, és dünnyögött valamit, talán káromkodott, aztán össze-

fogva bekecse szélét, nehézkesen beült az autóba, és hangosan becsapta az ajtót Szerpilin orra előtt, aki most sem mozdult a helyéről.

A kocsi elindult, hátsó kerekei alól sáros hó fröccsent sugárban a törzsfőnök csizmájára.

Szerpilin összeverte két csizmáját, lapockája ismét megrándult ingzubbonya alatt, sarkon fordult, és Szincovot észre sem véve, bement mellette a fedezékbe.

Krómbőr csizmájában, szorosra húzott derékszíja alá gyűrt ingzubbonyában soványabbnak, könnyedebbnek és fiatalabbnak látszott, mint azelőtt. Hosszúkás arca dacosan felfelé nézett, s egy kidudorodó izomcsomó hevesen ugrált rajta. Ez a makacs dudor a csontos arcon hirtelen eszébe juttatta Szincovnak Szerpilin fél tatár származását. Negyvenegyben, a kitörést megelőző éjjel, Fjodor Fjodorovics váratlanul a gyerekkoráról kezdett mesélni neki. Miért? Ki tudja. Talán azért emlékezett a gyermekkorára, mert a halálra gondolt?

A sátorlap, amit Szerpilin a belépésekor hevesen félrerántott, még mindig himbálózott, Szincov pedig ott állt, és bámulta a sátorlapot. Háborúban is van első szerelem. És neki Szerpilin volt ez a nagy érzés, mert első találkozásuk akkor, negyvenegyben, nagyon sokat jelentett számára: visszaadta hitét önmagában és mindabban, ami nélkül nem kívánt élni.

„Emlékezem a csodás pillanatra..."[5] — gondolta, és elmosolyodott, mert mulatságos volt így gondolni egy tábornokra —, és ment jelenteni a felettes parancsnokságának, hogy elvitte az utánpótlást a 111-es hadosztályba.

Miután ezzel végzett, és más megbízást nem kapott, bejött ide a fedezékbe, és lefeküdt egy felső priccsre. Találkozása Szerpilinnel nem zavarta az elalvásban, most azonban, hogy felébredt, sehogy se ment ki a fejéből. Egyébként már nem is Szerpilinre gondolt, hanem ennek kapcsán saját magára. Az elmúlt negyvenkettes év folyamán így alakult az élete: kétszer kórház, az elején és a végén, háromhavi alhadnagyi kiképzés mögöttes területen az első kórház után, és hét hónap harc, a második sebesülés előtt. A hét hónapot egyazon hadosztályban sikerült végigharcolnia: május elsején érkezett oda, amikor Harkovot ostromolták, és december elején dőlt ki, Sztálingrádnál; a zászlóalj három lakóház romjai között tanyázott, előttük negyven lépésnyire a németek, mögöttük a Volga, azon túl pedig, tudjuk, már nincsen föld.

[5] Puskin: „A. Kernhez".

Ki mondta ezt legelőször, nem tudni, de nagyjából így is volt, megfelelt a közhangulatnak. Ezt a földet, vagyis helyesebben, a földet borító hótakarót pillantotta meg magához térve Szincov a túlsó parton, amikor a sebesülteket a szánról autóra rakták. Beláthatatlan, fehér hólepel volt, sáros utak kacskaringóztak rajta. Szincov az oldalán sebesült meg, csaknem ugyanott, ahol első alkalommal, a háború elején. Bobrujszknál, és megint csak súrolta a golyó, de sok vért vesztett. A németek már harmadik hete be voltak kerítve Sztálingrádban, s úgy látszott, közel a vég; addig meg mindenképpen harcolni akart a zászlóalja élén. Akarta, de nem sikerült.

A hét hónapot nemcsak hogy egyazon hadosztályban, de ugyanabban a zászlóaljban küzdötte végig, és minden elképzelhető tiszti beosztást megjárt: vezetett szakaszt, századot, a zászlóaljparancsnokot helyettesítette, megint századot vezetett. volt segédtiszt és törzsfőnök, majd ismét egy elesett zászlóaljparancsnok helyére állt, amíg az új parancsnok meg nem érkezett. És végül, két hónappal a sebesülése előtt, ennek az új, szintén elesett zászlóaljparancsnoknak a helyébe lépett, aki már az ötödik volt a sorban, ha a májusi harcokat is számítja.

Szerették-e őt a zászlóaljban? Mindenesetre nem vártak parancsra, maguktól hozták ki a tűzből, amikor megsebesült. Ez minden szónál többet elárul. És így hálaérzetének is része volt a zászlóalja utáni vágyakozásban.

Sorsa a háborúban javarészt már negyvenegyben eldőlt, azon az októberi éjszakán, amikor utoljára találkozott a feleségével, s megmondta neki, hogy harcolni fog, akármilyen beosztásban, semmivel sem törődve. Úgy tett, ahogyan mondta.

Azután pedig már a katona egyszerű és félelmetes útja várta: menni és ölni a németeket mindaddig, amíg csak el nem esik, vagy meg nem sebesül.

És megindult ezen az úton. Nem felejtette el, hogy újságíróként kezdte a háborút, politikai tisztként, ingzubbonya zsebében a párttagsági könyvével. Azt sem felejtette el, hogy nem tépte össze, és nem égette el a könyvet, s hogy az emberek akkor nem hittek neki, igazságtalanok voltak vele, és neki volt ereje nem beletörődni ebbe az igazságtalanságba. Decemberben Moszkva alatt dőlt ki a sorból, és került a műtőasztalra, egy héttel azután, hogy Malinyint kórházba szállították, ezért nem tudta meg, hogy ha még egy hónapig ottmarad, ugyanabban az alakulatban, az igazságtalan ítélet talán ugyanolyan váratlanul szertefoszlik, mint ahogyan támadt. Olykor felizzott lelkében a harag, de nem várt igazságtételt, hanem harcolt,

amilyen beosztásban éppen lehetett, és ez nem hagyta elkeseredni. Nap nap után derék emberek haltak meg mellette, akik ugyanúgy remélték, hogy életben maradnak, mint ő — meghaltak, és ez önmagában véve olyan iszonyatos igazságtalanság volt, hogy őket látva, nem tudott saját sorsán rágódni. Vagy elég lelkiismeretes volt ahhoz, hogy ne gondoljon magára. Mikor hogy.

De a kórházban, hál'istennek, gyakrabban felépülnek az emberek, mint meghalnak; az élet követelte jogait, és emlékeztette mindarra, ami volt, többek között a sérelmekre is.

A kórházból egyszerre öt levelet írt; háromra kapott választ.

Az alakulatához írt levelére: „Hogy áll a párttagsági könyvem ügye?" — nem jött felelet.

Csitából, ahová a sógorának írt, a háború előtti postafiók számra, szintén nem érkezett válasz.

Viszont a felesége utáni tudakozódására gyorsan megjött a felelet. Egy olvashatatlan aláírású zászlóaljkomisszár közölte, hogy Artyemjeva M. Ty.-ről, aki szolgálati feladatát teljesíti, nem érkezett hír az alakulat parancsnokságához.

Az öreg Popkov egy levelezőlapon tudatta, hogy senki sincs, és nem is volt a lakásban, senki sem járt ott, és levél sem jött, ő maga beteg, és már aligha fog lábra állni.

A kerületi bizottságból azt írták, hogy tudnak Malinyin sebesüléséről, de ő maga nem írt, és hogy melyik kórházban fekszik, egyelőre nem ismeretes.

Bezárult a kör; Szincov sehonnan sem várhatott változást a sorsában.

Negyvenkettő január végén, amikor a lábadozók közé sorolták, a kórházkomisszár együttérzően azt javasolta, kérjen tíznapi szabadságot, és utazzék Moszkvába.

— Talán megtudsz valamit a feleségedről.

De Szincov belátta, hogy most úgysem kapna semmi hírt a feleségéről. Mindent közöltek már vele: azt, hogy semmit sem tudnak. A véletlen találkozás csodájában pedig nem hitt. Annál kevésbé, mert egyszer már volt egy ilyen találkozásuk. Átszállásokkal négy napig utazni Kurgantól Moszkváig, és ugyanannyit vissza, csak hogy két napot ott töltsön — mi célja lett volna?

Igaz, motoszkált fejében a gondolat, hogy elmegy a régi szerkesztőségébe. De hát hol van az most: Moszkvában, vagy vonaton dolgozik valamerre, ki tudja? És még ha megtalálná is, ugyan mivel állítson be, mire kérje? Ha még a peremvonalban sem tartották szükségesnek — a harcok, a kitüntetés és Mali-

nyin közbenjárása után —, hogy visszavegyék a pártba, mit tehetnének a szerkesztőségiek? Hogy pedig elhelyezkedjék ott akárminek, akár korrektornak, csak éppen a szerkesztőségben lehessen — ez a gondolat felvillant, de mindjárt ki is hunyt az agyában. Most már a katona féltékenysége élt benne a korábbi hivatásával szemben. Ha újságot olvasott, belátta ugyan, hogy mindent nem lehet megírni, ahogy a fronton látja az ember, de magában mégis egybevetette tapasztalatait az újsághírekkel, és haragudott, hogyha olyasmire bukkant, ami nem felelt meg a valóságnak. Mint a háború előtt is, az emberek különféleképpen írtak: egyesek nem vesztették el a lelkiismeretüket, másoknak, úgy látszott, sohasem volt.

Moszkva helyett a városba kért szabadságlevelet. A komisszár vállat vont és megadta, a kurgani városparancsnok pedig, akinél jelentkezett a kéréssel, hogy sorolja be alhadnagyi tanfolyamra, nem sokáig gondolkozott. A tanfolyam nem az a fajta intézmény, ahol megbújhat valaki a háború elől. Négy hónap, vagy még annyi se, kettes étkezési norma, és máris kineveznek, eredj oda, ahol lövöldöznek, vezess szakaszt! A katonai parancsnok megítélése szerint Szincov rátermett embernek látszott: harci tapasztalatokkal rendelkező őrmester, a Vörös Csillag Rend tulajdonosa, többször megsebesült, és ráadásul művelt ember. Az ilyeneket nem szokás elszalasztani.

A tanulás kilencvenötödik napján soron kívül kibocsátották, felsorakoztatták a tanfolyam hallgatóit, gratuláltak alhadnagyi kinevezésükhöz, és a frontra irányították őket. Harkovnál támadás készült, s a peremsáv már előre kért tartalékokat. Támadások idején a hadnagyok, alhadnagyok nem hosszú életűek, sebesülésig vagy halálig átlagosan kilenc nap jut egy-egy emberre.

Szincov azért határozta el magát a tanfolyam elvégzésére, mert a lelke mélyén úgy érezte, többre képes, mint amit eddig tett. A tanfolyam ehhez nyitotta meg az utat, a háború pedig bebizonyította, hogy csakugyan így van.

Harkov ostromában mint szakaszparancsnok vett részt, és már három hét múlva zászlóaljat vezetett ki a bekerítésből; ugyanis egy bomba mindenkit megölt, aki a parancsnoki harcállásponton tartózkodott, és így ő lett a rangidős tiszt.

Lehet, hogy katonai tapasztalata segítette, vagy talán régen felgyülemlett ádáz gyűlölete a fasiszták iránt, akik már megint nyílt terepen kergettek bennünket, mint kopók a nyulat. Ezekben a percekben ő volt az egyetlen, akiben fellobbant az izzó gyűlölet; és ez hasaltatta le a földre egy ottfelejtett pán-

céltörő puska mellé, és parancsolta, hogy feküdjön és várjon; e gyűlölet sugallta, hogy rántsa meg az elsütőbillentyűt, nem előbb és nem később, hanem éppen a kellő pillanatban, és gyújtotta fel a harckocsit a visszavonuló zászlóalj szeme láttára.

Az a bizonyos fölény a harcban, amikor egyenlő jogok mellett éppen ez a valaki és nem egy másik veszi át a parancsnokságot a többiek felett — a legegyszerűbb, és mindenki számára szemmel látható tényekből tevődik össze. Abból, hogy felgyújtott egy harckocsit. Abból, hogy amikor a fasiszták már abbahagyták a lövöldözést, és a földre lapult emberek még nem vették észre — ő emelkedett fel elsőnek. Meg abból is, hogy nyergeletlen lovon odavágtatott a tüzérekhez, akik már feladták az állásaikat, és rávette őket, hogy fordítsák meg az ágyúkat, és nyissanak össztüzet a látóhatár szélén mozgó harckocsikra. A tüzérek engedelmeskedtek, és egy harckocsit felgyújtottak, a többi elmenekült. Meg abból is, hogy a mindenki számára iszonyatos percekben neki nem volt arcára írva a rettegés, hangja nem fulladt rekedt hörgésbe, és kiadta az egyszerű parancsot, amelyre egy kevésbé súlyos pillanatban mindenki rájött volna, abban a percben azonban csak ő. No és persze még az is kell hozzá, hogy amíg mindezt véghezviszi, el ne essen, és sebet ne kapjon.

Így születnek az életben maradtak között néhány nap vagy hét alatt olyan parancsnokok, akik többre képesek, mint amennyit azelőtt feltételeztek róluk.

Szincov alhadnagy kivezette a Donon túlra, a hadosztály többi alakulatához a fél zászlóaljat, és még vagy száz fegyveresen vagy fegyvertelenül hozzájuk csatlakozott embert.

A zászlóaljat egy hadosztálytörzstől jött százados vette át, Szincov pedig ugyanabban a zászlóaljban az első század élére került. Alhadnagy volt még, de most már nem lett volna célszerű századnál kisebb egységet bízni rá, s ezt ő is, mások is tudták.

A hadosztályt, miután Harkovtól visszavonulóban a végsőkig, a legutolsó golyóig harcolt, feltöltés céljából a hátországba vezényelték, majd szeptember közepén, amikor minden egy hajszálon függött, átdobták a Volgán Sztálingrád szívébe. Még ma is ott harcolt a házak romjai között, amelyeket ő, Szincov, a hadosztály zászlóaljparancsnoka, egytől egyig név szerint ismert.

Az *ő* hadosztálya volt ez, és ő *ennek* a hadosztálynak a zászlóaljparancsnoka volt, mert itt lelte meg véglegesen helyét a háborúban, és itt találta meg önmagát is. Ezzel a hadosztállyal

tett meg ágyútűzben három kilométert oda és vissza a folyópart mentén, és ezért kapta meg a Vörös Zászló Rendet. Itt lett hadnagy, majd főhadnagy. És itt léphetett be ismét — katonai érdemei elismeréséül — a pártba, olyan emberek ajánlásával, akik soha színét se látták, mielőtt a hadosztályba került volna, de tűzben ismerték meg, tehát a tulajdon édesanyjánál is jobban.

Egyikük, Savrov, beosztására nézve ezredparancsnok, egyébként pedig kortársa, rábeszélte, hogy írja be az életrajzába ezt a mondatot, amely megfelel az igazságnak, de nem kavarja fel a dolgokat: „Bekerítésben elvesztettem a párttagsági könyvemet."

Szincov mindent elmondott neki, és Savrov minden szavát elhitte, de arra a kijelentésére, hogy jobb lenne mégis részletesen megírni a dolgot, kurtán rávágta:

— Még egyévi munkát akarsz adni a felülvizsgálóknak? Ha megérjük a győzelmet, mindenkinek elmondhatsz mindent. A tagsági idődet is kijavítjuk. Ha pedig nem bízol benne, hogy megéred, akkor a lelkiismereted megnyugtatására írd le az egészet, és tedd bele egy amulettbe; aki a halotti amulettnek sem hisz, az gazember.

Szincov semmit sem tett amulettbe, de Savrov nyers, baráti szavai egyszeriben helyrerántották a lelkében azt a kificamodott valamit, amit Malinyin egyszer már hasztalan próbált, vagy akkor, negyvenegyben talán nem is tudhatott helyére tenni, amikor még nem jött ki a rendelet, hogy minden további nélkül visszavehetik a pártba azokat, akik a harcokban kitüntették magukat.

Most majd egy új alakulatban kell harcolnia. Kikerült a kórházból: tovább már a hullámok sodorják, tiszta lappal kezd mindent. Milyen ravaszkodásokhoz is folyamodnak az emberek: csalásra, bármire képesek, csak hogy a csapatukhoz visszakerüljenek. Úgy látszik, mégiscsak igen erős a vágy azok között élni-halni, akikkel a harcokban összeszokott az ember. De rendszerint minden hiába: kit hová vezényelnek.

Persze, nagy háború ez, és sok katonát felemészt, ma itt, holnap ott van szükség rájuk... És ott kell összefogni, bevetni őket, ahol a legnagyobb szükség van emberre. Ez érthető. Csak az a bántó, ha megtehetnék, és mégsem teszik meg! Hozzászoktak, hogy ne éljék bele magukat a másik ember vágyaiba, hátha mégis teljesíthetők? Pedig hát a háborúban ez sem utolsó szempont. Nem gyufaszál a katona, nem egészen mindegy neki, hogy milyen skatulyába rakják. Az ő kívánsága pedig az egy-

szerűnél is egyszerűbb: Sztálingrádban harcolni végig, a saját zászlóaljában. És ez a vég már nincs is messze. Talán csak egy hét — és kész.

És azután mi lesz? Csend?... Nehezen tudta elképzelni, hogy Sztálingrádban csend lehet. Két támadás közötti csend, ez ismerős fogalom. De csend, úgy általában...

Megint megfordult a priccsen, s érezte a falból áradó hideget.

Sztálingrádban, mint az ezred tisztjeinek legtöbbje, vattanadrágot viselt, gyapjúmellényt és felette rövid legénységi vattakabátot. Így könnyebben futhatott és kúszhatott a szűk árkokban, a házak alá ásott vakondjáratokban.

Így is sebesült meg, vattakabátban, amint szokása szerint átszaladt egy nyitott szakaszon, mint már harminc-negyvenszer azelőtt... A kisbundája pedig ottmaradt a priccsen egy ház pincéjében, ahol a zászlóaljtörzs tanyázott.

Még tegnap éjjel, amikor parancsot kapott, hogy vezesse el az állomásról az utánpótlást a 111. hadosztályhoz, sajnálkozva gondolt a bundára. Hajnalra harminc fok alá süllyedt a hőmérséklet, és szél kerekedett. Amíg az oszlopot vezette, csontig fagyott. Még most, a priccsen forgolódva is érezte a föld hidegét, és ismét csak eszébe jutott a Sztálingrádban hagyott bunda.

Ha Szeleznyev, a küldönce, élne, az persze nem felejtette volna el ráadni a bundát, mielőtt sebesülten elszállították. De Szeleznyev a szeme láttára esett el. Öelébe kúszott, hogy segítsen, sisakja pereme alatt hatolt be a golyó, úgy maradt ott, csupasz kezét előrenyújtva. Kicsit még kaparászott a hóban, aztán elcsendesült.

Valaki belépett a fedezékbe, krákogott, mozgatta a tagjait, hogy felmelegedjék, majd tapogatva keresgélt az asztalon, káromkodott egyet és megkérdezte:

— Van itt valaki?

— Van — felelte Szincov.

— Gyufa nincs?

— Öngyújtó.

A kéz a sötétben Szincov kezéhez ért, és elvette az öngyújtót.

— Másoknak motor dolgozik — szólt a férfi —, de tőlünk sajnálják! — Felkattintotta az öngyújtót, és meggyújtotta az asztalon álló „katyusá"-t. Az összelapított töltényhüvely felett keskeny lángnyelv libegett.

Az illető nem vetkőzött le; leült és a sapkáját az asztalra dobta. Szincov most ismerte meg. Főhadnagy volt, mint ő, a

múltban szintén zászlóaljparancsnok. Tegnap elmondta, hogy már öt napja, elsőnek érkezett, és még mindig nem kapott beosztást. Most a lángocska fényében jól látszott nőiesen kerek arca a vastag rőt bajusszal. Akkora bajusza volt, hogy ragasztottnak látszott, mint egy színészé.

— Az öngyújtót — szólt Szincov.

A bajuszos kezében forgatta az öngyújtót, és fel sem állva odadobta neki. Szincov röptében elkapta, és visszadugta vattakabátja zsebébe.

— Jó kis masina — mondta a bajuszos. — Zsákmányolt?

— A katonák csinálták — felelte Szincov, és megint Szeleznyevre gondolt, tőle kapta az öngyújtót.

— Védelemben álltatok? — kérdezte a bajuszos.

Ez ostoba kérdés volt — támadás idején nincs idő öngyújtókkal foglalkozni. Szincov nem felelt.

— Ma szerencsém volt — közölte a másik örvendezve. — Már három hadosztályba küldtek, és sehol egyetlen ismerős. Ma pedig a száztizenegyedikbe vittem egy levelet, és tüstént a volt parancsnokomba botlottam, Kuzmics vezérőrnagyba.

Szincov is járt ma ott, ő is látta ezt a tábornokot, akinek vezetékneve apai névnek hangzik, még válaszolt is a kérdéseire. De most nem folytatta a beszélgetést, mert a háború megtanította rá: ne szólj szám, nem fáj fejem . . .

De a bajuszos enélkül is tovább csevegett:

— Most felviszi isten a dolgomat — folytatta vidáman. — Értésére adtam a tábornoknak, hogy az első adandó alkalommal vegyen magához, a régi emlékek kedvéért. Nyáron, a sebesülésem előtt, a mi hadosztályunkat vezette a déli fronton. Te hol voltál nyáron?

— A délnyugatin — felelte Szincov kelletlenül, és ismét a zászlóaljára gondolt.

— Hol álltatok, mit csináltatok?

— Ugyanazt, amit ti: futottunk a németek elől. — Szincov elhúzta a száját az „álltatok" szó hallatára.

— Mi nem futottunk.

— Akkor mi sem. A kétszázhuszonhetes parancs tehát nem miránk vonatkozott.

— Igen, nehéz parancs volt — sóhajtott a bajuszos.

De Szincov a lelke mélyén nem értett egyet vele: nem a kétszázhuszonhetes parancs volt a nehéz, hanem az volt a szomorú, hogy az elmúlt év júliusában kellett ilyen parancsot megérniök. A helyzet a fronton rosszabb volt mint valaha, és olykor már úgy látszott, hogy a visszavonulásnak soha nem lesz

vége. Egy alkalommal, röviddel a parancs kihirdetése előtt, Szincov saját szemével látta a megdöbbentő tehetetlenséget, száz lépésről látta a marsallt, a frontparancsnokot, aki maga jött el a peremsávba rendet teremteni. Kocsin érkezett a visszavonulás legsűrűjébe, jött-ment a menekülők között, hogy megállítsa őket, tagbaszakadt, bátor, tehetetlen ember. Odamegy, lelkükre beszél, a katonák megállnak, a szeme előtt elkezdenek árkot ásni, de mihelyt elhalad, megint csak vonulnak tovább visszafelé, . .

Majd ott, a visszavonulók között, felgördültek egy dombra a katyusák — akkor látták őket először. Ez már igen! Két össztüzet lőttek a németekre, és néhány órára megállították őket. Megállították és elmentek. És estére már megint húzódott visszafelé a front. Nem volt mit tenni!

A kétszázhuszonhetes parancs pedig egyszerűen szembenézett az igazsággal. Semmit sem mondott azonfelül, amit a tulajdon szemükkel láttak. De élére állította a kérdést: megállni vagy elveszni. Ha így megy tovább, vége Oroszországnak!

Különös, de amikor ezt a kegyetlen parancsot felolvasták, ő, Szincov, örömet érzett. Örült, amikor a záróosztagokról hallott, amelyek a menekülőket agyon fogják lőni, noha jól tudta, hogy ez őrá is vonatkozik; ha ő futásnak ered, elsőnek kapja a golyót a homlokába. És amikor a büntetőzászlóaljakról hallott, akkor is örült, noha tudta: letépik a hajtókáját, és csak vérrel moshatja tisztára magát. ha parancs nélkül vonul vissza, és haditörvényszék elé kerül.

Maguk is érezték a szükségét, hogy megvessék lábukat, és rendet teremtsenek. Ezért készek voltak szívből helyeselni bármilyen intézkedést, még ha saját bőrükre megy is.

— Ide figyelj — szólalt meg a bajuszos, aki unta a hallgatást —, ha jól emlékszem, tegnap óta nem láttalak. Hol voltál?

— Utánpótlásért küldtek az éjjel.

— Jó anyag?

— Nem rossz — felelte Szincov, és a másik oldalára fordult.

— Majd a harc mutatja meg, milyen az utánpótlás. Habár úgy szemre csakugyan elég jónak látszik.

A tavaszi harcok kezdetén a zászlóaljban meglepően sok idős ember volt. És noha nem is harcoltak rosszabbul a többieknél, de kezdetben nyomasztó érzés volt; mi ez? Még véget sem ért a háború első éve, és máris negyvenöt, sőt ötvenéves katonák forgatják a fegyvert? Visszavonuláskor, ha sokáig nem borotválkoztak, egyeseknek ujjnyi hosszú, ősz szakálluk

nőtt — öregembereknek látszottak. Igen, a háború számára öregek. Vajon egy év alatt annyi veszteséget szenvedtünk, hogy már a hombár fenekén kotorászunk? Most fiatalabb utánpótlás érkezett. Javarészt harmincon aluliak.

A bajuszos egy pillanatig hallgatott, azután megint rákezdte: Hogy állítólag a németeknél bevezették: aki három sebesültet hátravisz, egyheti szabadságra hazautazhat.

— Mit gondolsz, lehetséges ez?

— Nem tudom — felelte Szincov.

— Jó lenne szabadságra utazni — ábrándozott a bajuszos —, az asszonyt megsimogatni, újra megtudni, hogy milyen... — És hirtelen megkérdezte: — A sebesülésed előtt hol harcoltál?

— Sztálingrádban. — Szincov megmondta a hadosztálya számát.

— Kiváló hadosztály! — kiáltott fel a másik. — Tegnap mért hallgattál erről?

— Hagysz aludni vagy sem?

— Igazad van — helyeselt a bajuszos. — Szóval mégiscsak álmos vagy? — És végre elhallgatott; előhúzott oldaltáskájából egy térképet, és szemöldökét összevonva nézegette. Ez a szemöldökráncolás is úgy illett nőies arcához, mint a vastag, ragasztott bajusz.

Szincov voltaképpen nem volt álmos, de a tiszt kérdései elvonták egy fontos gondolattól, valami fontos emléktől, ami többször is felmerült az agyában, de az idegen hangra mindig elillant.

Csak most, a csendben bukkant fel végre kábult fejében egyszerre ez is, amaz is: az emlék és a gondolat.

Az emlék a kamisinyi kórház ápolónőjéhez kapcsolódott.

A gondolat pedig mindig és örökké csak a felesége körül forgott.

De most ez a régi, örök és időnként már-már halványuló gondolat a felmerülő friss emléktől heves erőre kapott, és elviselhetetlenül kínozta.

Az az ápolónő jó lélek volt, és talán inkább neki akart jót, mint magának. De semmi jó sem sült ki a dologból, egyikük számára sem, és Szincov úgy érezte, hogy vétkezett ellene. Nem kellett volna elmennie a lakására azon az estén a kórházi elbocsátása után, amikor a nővér várakozóan közölte vele, hogy a szobatársnője egész éjjel szolgálatban lesz. Nem kellett volna elmennie, és elüldögélnie nála, inni a hígított szeszt, és várni, hogy mikor kezdődik az, amiért jött, amikor pedig nincs meggyőződve róla, hogy régen akar-e ilyesmit ettől a nőtől, és

elszánta-e rá magát. Eddig azt hitte, igen, és kiderült, hogy mégsem.

A nő idősebb volt nála, és okosan gondolkodott: nem várta, hogy asszonyi hiúságának hízelegjen, nem várt semmiféle hazugságot, felesleges szavakat. Talán ezért is gondolta Szincov, hogy a frontra utazás előtt egyszerűen fogja magát, és megteszi azt, amitől mindaddig tartózkodott. És még azért is, mert a kórházban egy álmatlan éjszaka óta úgy gondolt Mására, mint halottra. Azóta nem töprengett: mi lehet vele? Furcsa mód úgy érezte, mintha megkapta volna a halálhírét, amelyben csak azt az egyet nem mondták meg: mikor történt.

Honnan vette ezt a bizonyosságot, maga sem tudta. Talán a haldokló szomszédja kiáltásaitól támadt benne, vagy a hirtelen beállott csend sugallta?

Ezzel az érzéssel aludt el és ébredt, és nézte, hogyan csavargatja le a nővér kötözéskor a pólyákat. És mikor egy alkalommal elbeszélgetett vele, és már nem először találkozott a pillantásuk, ugyanezzel az érzéssel felelte némán: „Igen, persze. Miért ne?" És elképzelte, hogy mindez hogyan lesz.

Úgy is lett, ahogyan elképzelte, addig a pillanatig, amikor a nő, szótlanul leszedve az asztalt és megágyazva, egy pillanatra ismét leült az asztalhoz Szincov mellé, tenyerébe támasztotta italtól kipirult, fiatalosan puha, sima arcát, és megjegyezte a negyvenegyben elesett férjéről, hogy már lassan nem is emlékszik rá, milyen volt. Abban a határozott, fizikai értelemben mondta, amelyet nem érthet félre az ember, ha egy asszony mellett ül. Tudta, hogy most a tiéd lesz, várta ezt, és azt akarta, hogy előre tudd, hogy az elkövetkező percekben rád fog gondolni, és nem arra, aki előtted volt.

Nem kellett volna ezt mondania, mert Szincovnak mindegy volt. De amikor kimondta, a férfi hirtelen rádöbbent, hogy most már ő maga fog rágondolni, nem az asszonyra és a férjére, hanem önmagára és Mására, vagy arra, hogy ez az asszony ugyanolyan mozdulattal hajtotta fel az ágyterítőt, és verte fel a párnát, mint Másа.

„Fütyülök rá, mindegy!" — gondolta elkeseredetten. És feléje nyúlt, és átölelte az idegen, nem kívánt női vállat, és a nem kívánt idegen asszonyszáj félig kinyílt a csók várásában, amelyre Szincov nem vágyott...

Ekkor leeresztette a karját, felállt, fel-alá járt a szobában, majd néhány kínos perc után elment.

Arcáról bizonyára lerítt a vigasztalhatatlan bánat, mert az asszony nem tartóztatta, csak szótlanul nézett rá.

Szincov visszament a kórházba, és rettegve figyelte Mása iránti leküzdhetetlen vonzódását.

Amikor két órával előbb ment itt, ugyanezen az utcán, karján az idegen nővel, úgy kívánta, egyszerűen, mint ahogy az éhes ember a falat kenyeret. S úgy gondolt az elkövetkezőkre, mint ami merőben más, különböző attól, ami a szeretett asszonnyal volt valamikor. De kiderült, hogy olyan, ami merőben más, és semmi kapcsolatban nincs azzal, ami közte és Mása között volt — nincs, és nem is lehet.

Megállt, egy ház falához támaszkodott, és szinte rémült öröm fogta el: ráébredt, hogy Mása él, lehetetlen, hogy ne éljen, mert ő nem élhet nélküle. És abban a percben ott érezte maga mellett. Ott állt mellette Mása, és nem hagyta, hogy idegen ágyban ébredjen fel, más nő oldalán, testével idegen testet érintve.

De már a következő pillanatban nem bírta a feszültséget, és iszonyatos döbbenettel gondolt arra: hátha éppen most, amikor itt érzi maga mellett arcát, testét, minden porcikáját, hátha éppen most hal meg valahol? És a szörnyű, makacsul sértő érzés mellett minden egyéb jelentéktelennek, ostobának tűnt fel; ugyan mit számít az, hogy egy magányos férfi eltöltött-e egy éjszakát egy hasonlóan magányos asszonnyal vagy sem?

A bajuszos főhadnagy a felesége után sóhajtozva most ismét felébresztette Szincovban a boldogtalansága gondolatát, és nem is tudja, hogy haragudjon-e rá ezért, vagy megköszönje neki. Szörnyű megszokni, hogy Mása meghalt, de talán még szörnyűbb ezt a gyilkos gondolatot a szíve mélyére taszítva úgy élni vele, mintha évekig járna egy aknamezőn, nem tudva, mikor és hol robban fel.

Igen — olykor, amikor levelet kap az ember, láttán iszonyatos arra a vasdarabra gondolnia, amely belefúródik a mellébe vagy a fejébe. és megfosztja tőle azokat, akik írnak neki, hazavárják. De az is iszonyú, amikor senki sem ír, és senki sem várja. amikor ez a vasdarab már semmitől sem foszt meg senkit. Nehéz az embernek egyedül maradnia, és ettől még fokozottabban vágyódik a háborúban megszokott helyére, a zászlóaljába, az emberei közé, akik, ha nem is olyan magányosak, mint ő, mert néha kapnak egy-egy háromszögletű levélkét hazulról, de máskülönben egy testvérek vele mindabban, ami volt, és amit a jövőben parancsolni fognak.

De hátha mégis él Mása?

Szincov agyában képtelen gondolatok kavarogtak: arra gondolt, hogy hajlandó a sorssal a legiszonyúbb alkura lépni, kész meghalni, hogy Mása csak néhány percig mellette legyen ezen a hideg priccsen. Azután jöhet akár a bomba...

Felzaklatva, szorongó szívvel felült az ágyon, nem látott és nem értett semmit, mint aki egy hirtelen félbeszakadt lidérces álomból ébred.

— Mi bajod? — kérdezte a bajuszos.

— Semmi.

— Már megijedtem. Meg akartalak fogni, azt hittem, álmodban leesel. Könnyen megtörténhet. Az emberek ébren uralkodnak magukon, fegyelmezik az idegeiket, de álmukban megőrülnek! Nyáron a politikai tisztem egy éjszakai harc után a fedezékben fejére húzta a sátorlapot, úgy aludt el. Egy óra múlva aztán megragadta, körömmel tépte, ledobta magáról, felzokogott és kiugrott a mellvédre. Pedig már világosodott, még egy pillanat és ledurrantják. A lábánál fogva húztam vissza. Megkérdeztem, mi történt vele. Nem emlékszik. A szeme könnyes. Elsiratott valakit álmában, szegény! És másnap elesett. Az ilyen álom halált jelent.

— Mi az, babonás vagy?

— Nem — rázta fejét a főhadnagy —, de a háború mindenre rávisz.

— A feleséged hol van?

— Most jó helyen! Barnaul környékére költözött. Eddig Rosztovban volt. Amikor a fasiszták először foglalták el a várost, nem jutott eszébe, hogy elmenjen, de azután mégiscsak rászánta magát — mondta vidáman a bajuszos.

„Igen, persze, a háromszögletű levélkék szembetűnnek az embernek, ha maga nem kap — emlékezett Szincov restelkedve az iménti gondolataira. — De hányan vannak a zászlóaljadban, akik még egyszer sem kaptak? És hány család maradt ott a megszállt területen, hány ember, akinek nem jutott eszébe elmenni? Hány milliónak nem jutott eszébe? Igen, jól mondta ez a főhadnagy.

— Miért hallgatsz? — kérdezte a bajuszos hangosan, mintha sükethez szólna.

— Bocsáss meg, mit is kérdeztél?

— Azt, hogy a te feleséged hol van?

— Nem tudom.

A bajuszos sóhajtott, és órájára nézett.

— Nem megyünk vacsorázni? Itt az ideje.

— Gyerünk — felelte Szincov, és lemászott a priccsről.

Két hadnagy jött be a fedezékbe — egy fiatal a katonaiskolából, aki tegnap olyan nagyon igyekezett a peremsávba, meg egy magas, idős ember, átlőtt orrú. Szincovnak már tegnap feltűnt a deres feje, amely nemigen illett a hadnagyi hajtókához: erős, de akadozó hangja, mintha egész lénye zilálságáról árulkodott volna.

— Oda kell mennem, ahol gyorsan szerezhetek kitüntetést — mondta tegnap ezen az akadozó hangján, amikor a várható beosztásokról beszéltek.

— Ahová küldenek, oda megyünk — felelte rá valaki.

— Márpedig én oda akarok, ahol kitüntetést adnak ...

Szincov tegnap nem hallgatta végig a beszélgetést, eljött.

Az átlőtt orrú hadnagy a fedezékbe lépve, letelepedett egy székre az asztalhoz ülő Szincovval szemben, és kis bundáját szétlibbentve megjegyezte:

— De meleg van itt!

Széles mellén öt sebesülési sáv volt, de kitüntetés egy sem.

„Nyilván büntetőzászlóaljból jött" — gondolta Szincov mindezt egybevetve: a katonás tartást, a kort, a rangot, a sebesülési sávokat, no meg hogy nincsen kitüntetése.

— Hát te, főhadnagy — kérdezte az átlőttorrú, amint Szincov pillantását észrevette —, mit szereztél a háborúban? Nem látszik a köpeny alatt. — Parancsolón kérdezte, mint aki megszokta, hogy a kérdésére válaszolnak.

— Csillagot és Zászlót.

— Az már derék. Énnekem csak ezek maradtak meg. — A sávokra bökött. — Amiket a polgárháborúban szereztem, elszedték tőlem harminchétben, amikor lefogtak. A „20 éves Munkás-Paraszt Vörös Hadsereg" érem is odalett. És amikor kiengedtek, a kitüntetések helyett egy igazolást adtak, hogy elvesztek, ezzel indultam harcolni. Azt a kettőt pedig, amit ebben a háborúban kaptam, a büntetőzászlóalj nyelte el. Amit a büntetőzászlóaljban törvényesen megszolgáltam, az nem számít, két hasábot adtak helyette. Ráadásul köszönjem meg: emelkedj fel újra a négy hasábig, amivel kezdted, érted?!

Vodkabűzt lehelt Szincovra, és a fiatal hadnagyra sandított, akivel jött.

— Mit nézel? Megittam a magamét, és a tiedet is megittam, és köszönetet mondtam érte. Megint megköszönjem?

— Nem szóltam semmit — mondta a hadnagy.

— Megyünk vacsorázni? — Szólalt meg a bajuszos.

— Ráérsz még — legyintett az átlőttorrú. — Most beszélgetek ezzel az emberrel.

Megint vodkát lehelt Szincovra, és megkérdezte:

— Mindent megértettél, vagy megmagyarázzam?

Szincov vállat vont. Nem szeretett ittas emberekkel beszélgetni.

— Hát akkor ide hallgass — folytatta az átlőttorrú. — A kétszázhuszonhetes számú parancs helyes, állítom. Amikor tavaly a törvényszéki bíró elvtársat megütöttem, ezzel a kezemmel, ni — messzire kidugta a kisbundából acélos öklét —, a kétszázhuszonhetes parancsban reménykedtem, hogy börtön helyett a büntetőzászlóaljba küldenek vért ontani. És azért ütöttem meg, mert régi ismerősök voltunk. Nem részleteztem. Azt mondtam: részeg voltam. Pedig nem voltam részeg. Érted?

— Miért mondja el mindezt? — kérdezte a fiatal hadnagy.

— Miért ne? — kérdezte kihívóan az átlőttorrú. — Itt talán olyanok vannak, akik előtt nem lehet? Akkor jelentsék, kérem! S hogy ma miért ittam, azt is megmondhatom...

— Ha ivott, hát ivott — próbálta ismét csillapítani a fiatal hadnagy.

De amaz makacsul hadonászott, és egyre ismételte:

— Megmondhatom. Ma találkoztam vele, és elfutott a düh, hogy még mindig nem röpített golyót a homlokába. Én nyáron a katonák előtt felpofoztam, és neki eszébe se jutott főbe lőni magát. Összevert pofával és kitüntetéssel járkál, és álmában se jut eszébe meghalni.

— Majd siet a maga kedvéért — szólt bele az eddig makacsul hallgató Szincov.

Az átlőttorrú ránézett elkeseredett pillantású, vörös szemével, és a mellére bökött.

— De jól beleláttál a lelkébe! — mondta, mint aki csodálkozik, hogy más is beleláthat rajta kívül.

A fedezék ajtaja kinyílt, mindannyian arrafelé fordultak. Egy küldönc állt az ajtóban.

— Parancsnok elvtársak, engedélyükkel, megkérdezem: melyikük Szincov főhadnagy?

— Én vagyok.

— Sürgősen jelentkezzék a személyügyi törzsfőnök-helyettesnél. Tudja, hol van a fedezéke?

— Tudom.

— Úgy látszik, kikérnek valahová. Ha egyszerű megbízás volna, a hadműveletihez hívatnának — jegyezte meg a bajuszos főhadnagy, árnyalatnyi bosszúsággal a hangjában. Vagy irigyelte, vagy nem akarózott egyedül vacsorázni menni.

— Úgy látszik — hagyta rá Szincov. Egyik kezével fejébe nyomta a füles sapkáját, a másikkal a priccsen kotorászott, hogy megkeresse derékszíját a pisztolyával.

Tizenhatodik fejezet

— A száztizenegyesek parancsnoka kéri magát zászlóaljparancsnoknak. Személyesen ismeri Kuzmics tábornokot? — kérdezte a személyügyi törzsfőnök-helyettes, és hellyel kínálta Szincovot, noha a beszélgetés nem tarthatott sokáig. Körülöttük nagy sürgés-forgás volt.

Szincov vállat vont.

— Ma tizenhárom órakor utánpótlást vittem neki, és személyesen jelentettem.

— A sebesülése előtt zászlóaljparancsnok volt?

Ez félig kérdően, félig megállapításként hangzott. Szincov nem tudta meg belőle, hogy megérkezett-e a személyi anyaga.

— Igenis az voltam.

— Kifogása nincs, az egészsége megengedi? — kérdezte egy szuszra a törzsfőnök-helyettes.

— Igenis meg.

A fedezék sátorlap ajtaján egy hadnagy bújt be, arcát pirosra csípte a fagy.

— Kit vigyek el, alezredes elvtárs?

— Őt — intett a törzsfőnök-helyettes Szincov felé, és ceruzájával odakanyarította nevét a már elkészített utasításra.

— Körös-körül forró a helyzet, nincs mese — mondta a hadnagy, amikor az autó kikanyarodott a nagy forgalmú, széles útra, megelőzve a lövedékekkel megrakott, frontra siető tehergépkocsikat.

Szincov már tudta, hogy a vele kocsizó hadnagy a 111. hadosztály összekötő tisztje, beosztására nézve pedig ezred-vegyvédelmi főnök. Valami arra késztette, hogy a beosztása felől érdeklődjék, s a hadnagynak be kellett vallania. A tiszt e válasz után hosszan hallgatott. A vegyvédelmi főnökök ugyanis kicsit szégyellik munkakörüket. Már második éve szolgál ebben a beosztásban, s az ilyen tiszteket afféle mindenesnek használják fel.

— Kuzmics tábornok mióta vezeti a hadosztályt? — kérdezte Szincov.

— Egy hete. Előtte Szerpilin volt nálunk, ő most hadseregtörzsfőnök lett.

— Erőskezű hadosztályparancsnok volt?

— Ha gyenge lett volna, nem emelték volna ki.

— Hát az új?

— Ő is erőskezű — mondja meggyőződéssel a hadnagy.

„Ki tudja, talán igaz is" — gondolta Szincov, bár azért kicsit kételkedett benne. A mai legelső találkozás alkalmával eszébe sem jutott az „erőskezű" kifejezés ezzel a madártestű, vézna kis tábornokkal kapcsolatban.

„Jószívű öregember" — gondolta akkor délben, amikor a tábornok kitaposott, elnyűtt nemezcsizmájában a csikorgó havon tipegett, és kis madárorrával csipegetve a levegőt, gyors egymásutánban tette fel a kérdéseket.

Amikor Szincov jelentette, hogy utánpótlást hozott, a tábornok nyomban kiszaladt hozzájuk a fedezékből, és felsorakoztatta az embereket. Az utolsó katonák még be sem álltak a sorba, ő már belefogott nem éppen mindennapi beszédébe.

— A hideg miatt az agitáció elmarad. Sztálingrádba megyünk, majd ott beszélgetünk egymással. Elsőnek kell behatolnunk, ez a kérdés lényege nekem, nektek és egész Szovjetoroszországnak. Amíg be nem vonulunk Sztálingrádba, pihenés nem lesz, csak harc. Ha bevonultunk, megpihenünk. Én vagyok a parancsnokotok, rendfokozatom vezérőrnagy, a nevem: Kuzmics, Ivan Vasziljevics. Egymás között Kuzmicsnak vagy Ványa bácsinak nevezhettek, szolgálaton kívül nem haragszom érte, de különben feltétlenül megrovás jár érte.

A katonák nevettek. Kuzmics megvárta, míg abbahagyják, és így folytatta:

— Az életrajzom egyszerű: a német háborúban közkatona voltam, mint ti. A polgárháborúban ezredet vezettem, ebben hadosztályt. Nektek is efféle pályafutást kívánok. Most pedig arra vagyok kíváncsi: kik vagytok, és milyen harcokban vettetek részt?

Nemezcsizmájában tipegve megindult a sor előtt, és csalhatatlan ösztönnel kiválogatva az embereket, megkérdezett néhányat. Valamennyien kórházból jöttek, és már több harcban vettek részt.

Az egymást követő feleletek: „Moszkva alatt", „Voronyezsnél", „Tyihvinnél", „Van", „Vitézségi", „Kétszer sebesültem", — jó hatást tettek a többiekre. A katonák kihúzták magukat, a sorok kiegyenesedtek.

— Akire most nem került sor — mondta Kuzmics középre lépve —, ne haragudjon érte. Legközelebb őt kérdezem. Bárhol lesztek, megtalállak titeket!

A felsorakoztatott katonákat ezután az étkezőhelyre vezették. Az egész ismerkedés tíz percbe sem telt.

Kuzmics Szincovra pillantott, és ugyanazt kérdezte tőle, amit a katonáktól: Hol harcolt? Amikor meghallotta, hogy Sztálingrádban zászlóaljparancsnok volt, azt mondta:

— Kikérnélek, de nincs hová. — És elengedte: — Távozhat.

„Szóval most van hová" — gondolta Szincov az utat nézegetve és azt számolgatta, mennyit kell még menniök a hadosztálytörzsig.

Eszébe jutott a bajuszos főhadnagy, aki a déli fronton szolgált Kuzmics alattt, és meg volt győződve róla, hogy a tábornok az első adandó alkalommal magához veszi a hadosztályába. Az alkalom máris megjött, de Kuzmics nem őt hívta, hanem Szincovot. Hát bizony, sok minden megesik, van úgy, hogy valaki jó emberünk, és mégis szívesebben szolgálunk együtt mással. Talán ezzel a bajuszossal is így van?

— Milyen beosztásba jön hozzánk a hadosztályba? — kérdezte a kísérője.

— Zászlóaljparancsnoknak.

— No de ilyet! — csodálkozott a hadnagy. — Amikor reggel eljöttem, még minden zászlóaljparancsnok épségben volt. Vajon kinek esett baja?

Sokáig csóválta a fejét. Találgatta, melyik ismerős tiszt eshetett el, vagy sebesült meg közvetlenül a támadás megindulása előtt.

Sokáig mentek. Fele úton egy hosszú katyusa-oszlop végére kerültek, és nem tudtak előzni: egymás után robogtak szembe a frontról jövő üres teherautók.

Amikor a hadosztálytörzshöz értek, a hadnagy bement a törzsfőnök fedezékébe, és Szincovot kint hagyta a bejáratnál egy géppisztolyos mellett.

— Átadok egy levelet, és jelentem, hogy megérkezett.

Estére még fokozódott a fagy. Az őrt álló katona fázósan topogott a nemezcsizmájában.

— Milyen időközökben váltjátok egymást? — kérdezte Szincov.

Az őr nem felelt. A hadosztályban fegyelem volt.

Egy perc múlva a hadnagy kijött.

— Jelentettem, menjen be!

— Jelentettem, menjen be!

Távoztában bedugott a térképtáskájába egy feltépett borítékot, bizonyára az átvételi elismervény volt benne, és búcsú nélkül megindult a sötétben az autóhoz.

A törzsfőnök fedezéke lakályosan volt berendezve. A sarokban nem priccs állt, hanem összecsukható tábori ágy, és szőnyeg lógott felette.

Szincov kérdésére: Beléphetek? — a törzsfőnök csak bólintott; befejezte a telefonálást és felállt. Magas, ösztövér ember volt, feje a mennyezetet súrolta. Még Szincovnál is magasabbra nőtt.

Szincov szabályszerűen jelentkezett. A törzsfőnök kivette kezéből az utasítást, elolvasta, elkérte személyi iratait, megnézte, visszaadta, és orrcsíptetőjét az asztalra téve, kezet nyújtott.

— Pikin ezredes. — Mosolygott kettejük magasságán, és megkérdezte: — A tényleges szolgálatban nyilván mindig a jobb szélen állt?

— Nem voltam tényleges — felelte Szincov.

— Szóval főiskolai végzettség, heti egy óra honvédelem, a vizsga után egy hasáb a hajtókára, és gyerünk a tartalékba! Háborúban pedig majd megsegít az isten! Így van?

— Így — felelte Szincov komolyan, mert körülbelül ez volt a helyzet: ahogy a főiskolán a haditudományt tanították, azon csak nevetni lehetett.

— Üljön le — szólt Pikin — röviden mondja el a katonai pályafutását, nincs sok időnk. — Az előtte levő telegépelt papírlapra sandított, ezt hozta a vegyvédelmi főnök; Szincov, követve a pillantását, szokott szűkszavúságával három perc alatt mindent elmondott.

A törzsfőnök néhány kérdést tett fel. Kizárólag az érdekelte, mennyire jártas a támadó harcokban. Szincov azt felelte, hogy Sztálingrádban mint zászlóaljparancsnok két napig ostromolta a Mamajev-kurgánt, és a további kérdéseknek elébevágva, hozzátette:

— Az igazat megvallva, a magunkét tartani megtanultam, de a másét elvenni: ezt még csak próbálgattuk.

— Itt pedig nyomban támadni kell — figyelmeztette Pikin, — A háromszázharminckettedik ezred harmadik zászlóaljába tesszük. Jó zászlóalj, de peches. Szilveszter éjjelén esett el egyik parancsnoka, ma a második, és ő is oktalan módon. Ket-

tős csapás a katonák hangulatára. Megmondjuk nekik, hogy sztálingrádit kapnak zászlóaljparancsnoknak. Ez sokat jelent a szemükben. Az enyémben is. A támadás tudományát pedig majd a gyakorlatban megszerzi. Legtöbben még szintén rászorulunk erre. Nem ijesztettem meg?

— Egy cseppet sem. Megteszem, ami tőlem telik.

— A legutóbbi parancsnoka alatt mennyi ideig szolgált?

— Nyolc hónapig.

— Sok. Hogy ott nála mihez szokott, nem tudom, de hogy itt mihez kell hozzászoknia, azt megmondom. Az ezredparancsnoka, Tumanjan őrnagy, kilenc napja vezeti az ezredet, addig törzsfőnök volt ugyanott. Rendkívül képzett parancsnok, de van egy hibája, helyesebben, téveszméje: annyira tiszteli a rendet, hogy túlságosan bízik a parancsai teljesítésében. Minden, amit jelentenek, igaz. Ez elméletben van így, de a gyakorlatban nem. Nem mindig érzi meg a pillanatot, amikor meg kell szorítani valakit, és sokan sajnos visszaélnek ezzel. Ne várja soha, hogy megszorítsák! A támadás órája ki van tűzve. — Pikin a gépelt parancsra tette a kezét. — Nyolc nulla ötkor tüzérségi előkészítés, kilenc nulla nullakor kezdjük. Kevés ideje van. A többit majd Tumanjantól megtudja.

— Gennagyij Nyikolajevics, számomra nincs semmi jelentenivalód?

Szincov megfordult és felállt.

Kuzmics tábornok, hadosztályparancsnok állt a fedezék bejáratában, fél kézzel tartva a sátorlapot.

— Nincs — felelte Pikin.

— Akkor elmegyek Kolokolnyikovhoz — mondta Kuzmics. — Túlságosan nagyra van az észbeli képességeivel. A tüzérparancsnok panaszkodott rá: az ezred megfigyelőpontjáról csaknem kizavarta a tüzéreket. Mivelhogy nem tud ilyen zsúfoltságban harcot irányítani! Talán tüzérség nélkül akar támadni? Csak a saját leleményességében bízik? Észre kell téríteni.

Csak most ismert Szincovra, és pattogó hangon mondta:

— Erőt egészséget, zászlóaljparancsnok! Megjöttél?

— Erőt, egészséget...

— Megkaptad a beosztásodat?

— Igenis.

— Tumanjanhoz nem látogat el? — kérdezte Kuzmicstól Pikin.

— Nem. Berezsnoj ottmarad éjszakára — felelte a vezérőrnagy, és Szincovhoz fordult. — Elviszlek az elágazásig. Onnan

már csak hat-hétszáz métert kell gyalogolni Tumanjanig — Órájára pillantott. — A harcig mindössze tizenkét órád van: arra is, hogy az embereiddel szót érts, meg hogy ők is szót értsenek veled. Írd meg a parancsot, Gennagyij Nyikolajevics, aztán menjen isten hírével!

— Már írom — felelte Pikin.

Kuzmics fel-alá járt a fedezékben, majd megállt Pikin háta mögött, éppen szemben Szincovval.

— Derék legény után veszed át a zászlóaljat, Polivanov után... Csak ma reggel beszélgettem vele. Kiderült, hogy a földim, Kagyijevkából való, bányászlélek. Reggel beszélgettünk, és délután vége volt az életének. Az ő zászlóalja lesz a tiéd. Tudod-e, mi a háború? Felfokozott élet, semmi több. Békében is meghalnak az emberek; a háborúban ugyanez történik, csak gyorsabb ütemben.

„Miért mondod nekem mindezt? Ijesztgetni akarsz?" — gondolta Szincov, miközben átvette Pikintől a parancsot.

Kuzmics, mintha kitalálta volna gondolatát, elmosolyodott.

— Az öregasszonyok azt mondják, hogy nem jó az ördögöt a falra festeni. De a halál nem ördög, nem te idézed magadra. Emlegeted vagy nem, a lelked mélyén csak félsz tőle. Vagy téged talán nem olyan fából faragtak? Mondd csak, zászlóaljparancsnok!

Már nem mosolygott, komolyan nézett Szincovra, mintha ez a kérdése volna az utolsó próbatétel a harc előtt.

— Hol így, hol úgy, tábornok elvtárs...

— Ez helyes — mondta Kuzmics. — Nem hiszek a rettenthetetlenekben, de azokban igen, akik félnek, és mégis cselekszenek. A félelem ellen nincs kifogásom, magam is félek... — vetette oda kifelé menet kurta kis nevetéssel.

Ötösben mentek az autón. A tábornok elöl ült, a sofőr mellett, Szincov hátul szorongott két kisbundás ember: a tábornok segédtisztje és a 332. zászlóalj összekötője között.

A tábornok kezdetben hallgatott, de aztán kedve támadt elbeszélgetni a hadosztályába jött új emberrel.

— Reggel voltam a zászlóaljadban — mondta előrenézve. — Ott mentek át a parlamenterek a németekhez. Első ízben a háború kitörése óta. Egy alezredes, egy őrnagy meg egy trombitás. És ebből az alkalomból feltették a lengő váll-lapokat. Láttál már olyat?

— Még nem láttam, tábornok elvtárs.

— Csodálatos holmi — mondta Kuzmics. — Én azóta se láttam, amióta Jaltában az utolsó tiszteket a tengerbe fullasztot-

tuk. — És megismételte: — Csodálatos! Kiléptek a mieink a lövészárokból, köpenyükön a lengő váll-lappal. Aggódnom kellett volna, hogy visszatérnek-e élve? De csak néztem őket, mint egy bolond: a mieink ezek vagy sem? Ilyen a szokás hatalma: lengő váll-lapos, hát nagyságos úr!... De a fiatalok örülnek. Novicsenko még a szolgálatot is elmulasztotta, csak arról ábrándozik, hogy mikor küldenek a hadosztályba is lengő váll-lapokat...

— Hogyne örülnék, tábornok elvtárs — szólalt meg vidáman a Szincov mellett ülő segédtiszt —, szép holmi! A hadseregparancsnok segédtisztje azt mondja, talán még a vállrojtokat is bevezetik a tábornokoknak.

— Mit örülsz neki? — kérdezte Kuzmics. — Ha bevezetik, neked annál rosszabb! Egyik pár vállrojtot a köpenyemre kell felvarrnod, a másikat a bundámra, a harmadikat a vattakabátra! Aztán krétával tisztogathatod őket.

Hangjában öreges csúfolódás csengett, mosolygott a segédtiszt gyerekes hiúságán.

— A németek nem fogadták el az ultimátumot — jegyezte meg kisvártatva —, a parlamentereknek le is út, fel is út!

— Ez a jó, tábornok elvtárs — szólt ismét vidáman a segédtiszt. — Pusztuljanak itt utolsó szálig... Úgy felkészültünk, és most megadnák magukat?!...

— „Felkészültünk" — ismételte zsémbesen a vezérőrnagy. — Nem olyan egyszerű dolog ez, mint levest kanalazni: kézben a kanál, és nincs messze a szájig... Megmarad az erőnk a következő alkalomra... Az ember vére a háborúban is drága...

A segédtiszt oldalba bökte Szincovot, mintha azt akarná mondani: „Látod, milyen rigolyás öregünk van?" De Szincov a halottakra gondolt, arra, hogy holnap hányan fognak elesni, és nem helyeselte a segédtiszt oktalan hetykélkedését.

— Állj meg — szólt Kuzmics a sofőrnek.

Amikor Szincov kiszállt, kissé kinyitotta az ajtót, és kezet nyújtott:

— Harcolj, zászlóaljparancsnok! Holnap este elmegyek hozzád...

Az autó továbbrobogott, Szincov pedig az összekötővel befordult egy útra, amely a peremsávba vitt. Mindkét felől magas hóhányások szegélyezték. Csúszós, kijárt út volt, ha nem tudták volna, hogy közel a peremvonal, nagy front mögötti útnak vélhették volna.

— Mindjárt ismét befordulunk — mondta a kísérője.

Bal kéz felől széles mellékút nyílt, és Szincov azt hitte, itt fognak befordulni, de a vezetője továbbment.

— Ez a tüzérek állásaihoz visz — magyarázta. — Még jobbra is lesz egy elágazás, majd megint balra, és azután következik a miénk. Rengeteg tüzérséget kaptunk: minden szuronyra egy löveg.

„Vajon hány szurony lehet a zászlóaljban? — töprengett Szincov. — Az állománytábla már csak emlék, de régi szokás szerint még mindig szuronyban számolunk. »A bátortól fél a golyó, a bátrat nem fogja a szurony!« Persze hogy nem fogja sem a bátrat, sem a gyávát. Ha a németek modern fegyvereik helyett szuronnyal harcolnának ellenünk, már régen Berlinen túl kergetnénk őket."

Újabb száz métert mentek, és ismét megláttak egy mellékutat, ezúttal jobbra.

— Itt állnak a katyusák — mutatta a vezetője. — Látja, ott sötétlenek.

Szincov arra fordult, és megpillantotta egy katyusa körvonalait.

— Egészen az út szélén sorakoznak — mondta a vezetője. — Mondhatni, hetykélkedünk: nem bujkálunk. Egész héten csak egy ízben körözött egy felderítő gép az égen. Vagy a fagytól félnek, vagy már fogytán az üzemanyaguk.

— Maga milyen rangban van?

— Őrmester vagyok.

Szincov elámult. Úgy vélte: egy összekötő legalábbis alhadnagy.

— Elég nagy veszteségek voltak az ezredben — mondta amaz. — Kezdetben, amikor november tizenkilencedikén támadásba lendültünk, keveset vesztettünk. De később, decemberben, elfoglaltunk egy kis magaslatot, kiegyenesítettük a frontot: akkor aztán három napig ide-oda hullámzott a harc... — mesélte sóhajtva.

— Egy hadnagy volt az összekötőtiszt, de elkerült egy századhoz, én meg a helyére.

A szél egyenesen az arcukba fújt. Szincov menet közben meleg kesztyűjével dörzsölgette megdermedt arcát és orrát. Hátizsákja, amelyet csak fél vállra akasztott, a hóba esett. Kísérője felvette.

— Adja ide, majd én viszem, főhadnagy elvtárs.

— Vigye, ha nem esik nehezére.

— Nagyon könnyű — jegyezte meg amaz, vállára vetve a hátizsákot.

— Gyalogosnak nem jár sok.

— Kisbundát kell szereznie. Azt beszélik, a támadásra még hoztak egy csomót a hadosztályba.

— Az enyém Sztálingrádban maradt.

— Hogyhogy Sztálingrádban?

— A volt zászlóaljamban. Ha összetalálkozunk, elhozom.

Az őrmester füttyentett.

— A találkozástól még messze vagyunk! — Majd komolyan folytatta: — A mi peremsávunktól a város szívéig madártávlatban negyven kilométer. Előttem számították ki a tüzérek. S ennek a fele nyílt terep.

Szincov nem válaszolt. Amit a bundáról mondott, maga sem gondolta komolyan. Persze hogy aligha találkozik össze a volt zászlóaljával. Ilyesmi csak a mesében fordul elő.

— Erre megyünk — mondta a vezetője befordulva.

— Polivanovot, a zászlóaljparancsnokot, nem ismerte? érdeklődött Szincov az elődje felől.

— Nem. Én az első zászlóaljba tartozom. Minálunk augusztus óta nem változott a parancsnok. A harmadik zászlóaljban is ugyanúgy folyik az élet, és mégse maradnak meg a parancsnokai.

„Ők nem maradtak meg, én megmaradok" — gondolta Szincov.

Már nemegyszer érezte súlyos harcok előtt, hogy akármilyen veszteségek lesznek is, neki semmi baja nem esik, így hát ez a megjegyzés nem rontotta el a hangulatát.

Vezetője azonban bizonyára úgy vélte, hogy kár volt az új ember előtt falra festenie az ördögöt, és megint a tüzérségre terelte a szót. Elmondta, hogy még sohasem vontak össze ennyi rengeteg ágyút, és „mihelyt elkezdik az előkészítést, tüstént meghal minden német a peremsávban".

„Az ám, meghal! Akármilyen legyen is a tüzérség, mégsem nyúlhat be a lövészárkokba, mint valami harapófogó, hogy kirángasson minden németet" — gondolta Szincov.

Az út keskeny kis teknőbe vezetett. A havas lejtőn jobbra fedezékek bejárata sötétlett. Messze távolban, amerre a völgy torkolata nyílt, nyomjelző lövedékek röppentek az égre; száraz, fagyos kattogás követte őket.

— Micsoda csend — jegyezte meg a segédtiszt kis hallgatás után.

És csakugyan: mély, feszült csend, csak most érződött való-

jában, e hirtelen felhangzott és a hómezőkön nyomtalanul elhalt sorozat után.

— Ide menjen be az ezredparancsnokhoz. — Szincov vezetője a legközelebbi sötét fedezéknyílásra mutatott.

A kis fedezék zsúfolásig tele volt. Az ajtóhoz legközelebb, az asztal végén, egy busa fejű, sűrű hajú őrnagy ült, vállára vetett kisbundában. Nagy orrú örmény arca a sátorlap alól felbukkanó Szincov felé fordult, és a főhadnagy kitalálta, hogy ő Tumanjan ezredparancsnok; jelentette, hogy megérkezett.

— Forduljon előbb a hadosztályparancsnok-helyetteshez — mondta az őrnagy, és súlyos fejével a fedezék sarkában ülő, magas homlokú, szemüveges ezredkomisszár felé intett.

Szincov helyesbítette a tévedését, és engedélyt kért a komisszártól, hogy az ezredparancsnoknak jelenthessen. Amaz bólintott, és mialatt a főhadnagy jelentést tett, és megmutatta iratait, előrehajolva, figyelmesen nézegette az új parancsnokot.

Kettőjükön kívül még hárman ültek az asztal körül szorosan egymás mellett: két fiatal őrnagy, köpenyükön tüzérhajtókával, meg egy harmadik, kis gömbölyű tiszt bundában, a nyakában nagy tüzérségi messzelátó.

Amikor Tumanjan megnézte Szincov iratait, és komoran odaszólt, hogy üljön le, a szélről ülő tüzérőrnagy, egy keszeg kis ember, arrább csúszott, és a szomszédjához szorulva helyet csinált a szalmával borított földpadon. Szincov leült.

— Berezsnoj — mondta a magas homlokú, széles vállával félretolta szomszédait, és előrehajolva odanyújtotta tömzsi kezét.

— Örülök az új zászlóaljparancsnoknak. — Kezet szorított Szincovval, és újra széttolva vállával a tüzéreket, visszahúzódott.

— A hadosztálytörzsfőnök — a telefon felé intett, mintha az volna a törzsfőnök — azt mondta, maga régi sztálingrádi. Csakugyan?

— Igen.

— Annál inkább örülök — mondta Berezsnoj. — S az ezredparancsnok is örül, csak nem szokta kimutatni az érzéseit. Ezek itt a mi hadi isteneink — intett jobbra és balra a tüzérek felé. — A sajátjaink, alárendeltjeink és támogatók. Sztálingrádban gyakran látták őket?

— Reggeltől estig — felelte Szincov. — Nem élhettünk nélkülük.

— És hol voltak a tüzelőállások? — érdeklődött a kisbundás tüzér.

— Valamennyi a Volgán túl.

Már a kórházban is megállapította, hogy messziről még a hozzáértők sem igen tudják elképzelni a valóságos helyzetet Sztálingrádban, ahol már októberben gondolni sem lehetett rá, hogy a tüzérséget átszállítsák a Volgán azokra a keskeny kis partsávokra, amelyek még orosz kézen maradtak.

— És hogyan érintkeztek? Telefonon?

— Telefonon.

— Nem lett zárlatos a kábel a vízben?

— De igen — felelte Szincov. — Rakétákkal megismételtük a közlést.

Tumanjan nem figyelt a beszélgetésre. Telefonon felhívta a „kettest", valami Iljint keresett, és amikor azt a választ kapta, hogy alszik, megparancsolta, hogy keltsék fel.

— Ide akarod hívni? — kérdezte Berezsnoj.

Tumanjan némán bólintott, majd kisvártatva beleszólt a telefonba:

— Iljin, otthagyhatja a zászlóaljat? Úgy. Értem. Akkor harminc perc múlva legyen itt. Mielőtt elindul, hívja össze a századparancsnokokat... — Elvette fülétől a kagylót, és az órájára nézett. — Huszonkettő negyvenre.

Letette a kagylót. Szincov is az órájára pillantott. Huszonkettő negyvenkor — tehát egy óra múlva. Ez az Iljin tölti be most a zászlóaljparancsnoki tisztet. Ezért is jön ide. És ha majd kettesben visszatérnek a zászlóaljhoz, a századparancsnokok már együtt lesznek a megismerkedéshez.

Úgy látszik, az ezredparancsnok nem szereti vesztegetni az időt. De nem is engedné meg a helyzet.

— Engedelmével, ezredkomisszár elvtárs, eltávozunk — szólalt meg a cingár tüzérőrnagy, és kifelé furakodott az asztal mögül.

Szincov felállt, és utat engedett neki.

— Minek mennének el, üljön csak vissza — mondta Berezsnoj. — Maguk istenek, maguk előtt nincs titkunk.

— Benézünk a törzsfőnökhöz, még tisztázunk egyet-mást — felelte a cingár őrnagy.

A másik tüzér is kimászott az asztal mögül. A kisbundás, tömzsi tiszt is felállt.

— Kérek engedélyt távozni — mondta, de nem magyarázta

meg az okát. S amint Szincov mellett kifurakodott, odaszólt neki: — Nem ártana még pirkadat előtt találkoznunk, a megfigyelőpontom nincs messze a magáétól.

Tumanjan tekintetével kísérte a tüzéreket, majd kiterítette a térképet, és nem kérdezve Szincovtól semmit, rögtön rátért az ezred és az ellenség helyzetének felvázolására.

„Ki tudja — gondolta a főhadnagy —, talán feleslegesnek tartja a kérdezősködést. Amilyen zászlóaljparancsnokot küldött neki az isten és a felettes parancsnokság a támadás előtti éjjel, olyannal kell harcolnia."

A németek nem változtatták az alakulataikat, az előző nap ejtett foglyok vallomása szerint az ezred arcvonalával a régi ellenfél áll szemben: a 14. német gyalogos hadosztály alakulatai. Három lépcsőből áll a védelmi sáv, mindegyikben több lövészárok. Már három hete ülnek ott, és jól megerősítették magukat.

— Nem is került különösebb fáradságukba — jegyezte meg Berezsnoj, s felnézett a térképtáskájából előszedett írásaiból. Ott ülnek a disznók a sztálingrádi dolgozók által ásott fedezékekben és lövészárkokban. Bezzeg mi itt úgy vájjuk a földet, mint a sziklát. Vérrel verejtékezik az ember, mire a fejét meg a fenekét eldughatja.

A zászlóalj peremvonala sem változott már három hete, a jobbszárnyon levő magaslat kivételével, amelyet a múlt héten foglaltak el.

— Az első, sikertelen kísérletünk alkalmával — Berezsnoj ismét felnézett az iratokból — Tarahovszkij zászlóaljparancsnok, Polivanov elődje, ostobán elesett rajta.

— Nem saját hibájából, ezredkomisszár elvtárs — jegyezte meg szárazon Tumanjan, és tartózkodó hangjában harag érződött; haragudott arra a Szincov előtt ismeretlen zászlóaljparancsnokra, aki ostobán elesett ott a magaslaton.

— Nem mondom, hogy ő volt a hibás . . .

— Az erői . . . — Tumanjan elvette ceruzáját a térképről, és egyszer sem pillantva az előtte heverő jegyzettömbre, emlékezetből elsorolta mindazt, ami a zászlóaljhoz tartozott, és ami most Szincov parancsnoklása alá kerül. A lövészszázadokban hatvanöt-hetven ember, hiánytalan golyószóróállomány, a géppuskás században tizenegy állványos géppuska, az aknavetőben kilenc aknavető. Az általános tüzérségi előkészítés után a zászlóalj előrenyomulását az imént távozott kisbundás őrnagy, az alárendelt tüzérezred parancsnoka fogja tűzzel támogatni.

Szincov a füzetébe beírt még egy nevet: Golubjov őrnagy.

A napi feladat abban állt, hogy a maga szakaszán elfoglalja a német védelem első és második vonalát, négy és fél kilométer mélységben. Elfoglalja és megerősítse magát azzal a céllal, hogy a továbbiakban megrohamozza a harmadik vonalat.

Tumanjan ceruzájával a térképre bökött.

— Ide.

— Ha az erőnkből futja, már holnap egy lendülettel eljutunk odáig — mondta Berezsnoj.

Tumanjan nem felelt; pillanatnyi szünet után megismételte:

— Elfoglalni az első és a második lépcsőt. Érti? — Ezzel azt hangsúlyozta, hogy másnapra semmi egyéb feladat nincs az ezred elé tűzve, és ő, az ezredparancsnok, nem tűz a zászlóalj elé sem. És előre biztosítani egymást a túlteljesítésről felesleges.

Szincov Berezsnojra sandított, látta, hogy alig észrevehetően elmosolyodik, és azt gondolta magában: „Mégiscsak okos ember, lenyelte a pirulát, nem csinált nagy ügyet belőle."

— Világos a napi feladat? — kérdezte Tumanjan, aki még mindig ott tartotta ceruzáját a térképen, és Szincovra nézett.

— Világos — bólintott a főhadnagy, s megérezte a feszült pillantásban, hogy az ezredparancsnok most sokért nem adná, ha valami csoda folytán beleláthatna az új zászlóaljparancsnokába.

Szerette volna megnyugtatni: „Felesleges úgy rám meredned. Én megteszek minden tőlem telhetőt, és sajnálom, hogy ezt nem mondhatom meg neked."

— Most az emberekről — folytatta az őrnagy, és felemelve ceruzáját a térképről, röviden jellemezte a századparancsnokokat. Négyről azt mondta, hogy megállja a helyét, az ötödikről azonban, a géppuskás század parancsnokáról, hidegen nyilatkozott: a géppuskához ért, de olykor hazugságra vetemedik. Egy ízben azt jelentette, hogy a géppuskák el vannak látva fagyálló kenőccsel, az ellenőrzéskor pedig kiderült, hogy nincsenek.

— Ezt vegye figyelembe...

— Egyáltalán, vedd figyelembe — fordult Berezsnoj Szincovhoz —, hogy az ezredparancsnok nem tűri a hazugságot. Akármi mást megbocsát, de ezt nem.

— Nem szoktam hazudni.

— Annál jobb.

Tumanjan semmit sem szólt, csak még egyszer hosszan, figyelmesen Szincov arcába nézett, és a szemén látszott, hogy milyen kis jelentőséget tulajdonít a szavaknak.

— Ribocskin hadnagy, zászlóaljsegédtiszt — folytatta aztán, és szemét lesütve, tiszta körmével nagy buzgalommal piszkálgatta egy másik ujjának ugyancsak tiszta körmét; olyan fehérre mosott keze volt, mint egy sebésznek. — Ribocskin egyenesen a katonaiskolából jött, a szolgálatban megbízható, de harcban még nem volt. Iljinre, a törzsfőnökre, teljes bizalommal támaszkodhat, mindig, bármilyen körülmények között.

— Igen, ő nem hagyja cserben, valóban a jobb keze lesz — mondta Berezsnoj, ismét felpillantva az írásokból. — Nem úgy, mint Bogoszlovszkij. Figyelmeztesd!

— Bogoszlovszkij főhadnagy, az ön helyettese, nem felel meg ebben a tisztségben. Későn vettük észre, hogy gyáva. Mihelyt más embert találunk, leváltjuk. A századparancsnokokat nem akartuk a harcok előtt elmozdítani. Érti?

Szincov bólintott. Hogyne értené! A jó századparancsnok: maga a század. Ilyen parancsnok nélkül úgy érzi magát az ember a zászlóalja élén, mintha bicegő széken ülne. Helyettes nélkül viszont végső esetben meglehet.

— Ha az elődöd, Polivanov, közbe nem lép — mondta Berezsnoj —, ez a Bogoszlovszkij már öt napja nem volna itt.

— El kellett volna távolítani — szólt Tumanjan. — Én emellett voltam.

— Bogoszlovszkij egyébről sem ábrándozott, mint hogy a peremvonalból eltávolítsák. Sajnáltunk ilyen előzékenyek lenni. És Polivanov kezeskedett érte. Kijelentette, hogy majd ő megjavítja! — mosolygott fanyarul a komisszár.

Irataiba pillantott, majd bedugta őket a térképtáskájába, és két súlyos öklével dühösen rácsapott az asztalra.

— Vaszilij Fomics Polivanov, az elődöd, kiváló ember volt. Idős kora ellenére a háború első napjától fogva önkéntesen szolgált a hadseregben, és közkatonából századosságig vitte. A felesége meghalt, vonaton ölte meg a bomba, mind a három fiát elvesztette, más-más fronton estek el. Ő maga pedig csak ment egyik csatából a másikba, mint egy megszállott. Megőszült. Talán azért is szerettem úgy, mert a mi bányászvidékünkről származott. Mint a hadosztályparancsnokunk: Kagyijevkából. Jómagam Styerovkában születtem. Sírni tudnék, ha rágondolok.

Berezsnoj valóban levette szemüvegét, és megtörülte a szemét. Majd újra feltette, és Tumanjanhoz fordult:

— A zászlóalj politikai helyetteséről egy szót sem szóltál. Ez mindig így van, nem véletlen nálad.

— Maga jobban beajánlja, mint én, ezredkomisszár elvtárs — felelte Tumanjan.

— Zavalisin politikai tiszt nagyon kulturált ember — kezdte Berezsnoj. — A háború előtt filozófiát adott elő a moszkvai egyetemen. A peremvonalból két ízben is hívták vissza a lektori csoportba, de nem ment. Kezdetben, bevallom, semmi jót sem vártam egy filozófustól, de aztán meggyőződtem róla: ízigvérig politikai munkás. Nem sokat koptatja a ceruzát, de amit ír, az bölcs, mert az emberek között él, és ostoba irkafirkára nincs idő. A harcoló zászlóaljban másfél hónap alatt harminc embert vettünk fel a pártba. Ez persze elsősorban az általános felbuzdulás következménye. De a politikai helyettes is dolgozott. Talán túlságosan is megdicsértem: szeretem az ilyen embereket, akik nem hivalkodnak, megvan ez a gyengém!

— Igaz, ne feledd el megmondani a te Levasovodnak — fordult hirtelen Tumanjanhoz a komisszár —, hogy elolvastam a politikai jelentését, és magamhoz vettem. Nem politikai jelentés, hanem holmi szentek élete. Legalább egyszer, a rend kedvéért, említhetne valami negatívumot rólad vagy a törzsfőnöködről vagy a zászlóaljparancsnokokról. Miféle politikai jelentések az ilyenek? Én ezek után miféle negatívumokat találjak ki és terjesszek fel az ezredről? Tinálatok minden olyan simán megy? — Arcáról nem lehetett leolvasni, hogy komolyan mondja-e mindezt, vagy tréfál.

Az ezredparancsnok csak vállat vont.

— Ködösítesz, Tumanjan. Sehol sem mennek olyan rettentő simán a dolgok. — Berezsnoj mosolyogva megsimogatta kövér kezével a borotvált fejét, amelyen már kezdett kinőni a haj. — Hideg van itt a fedezékben.

— Itt van a jobb kezed, percre megjelent!

A belépő tiszt kis termetű volt, sovány és nagyon fiatal. A vattakabátja fölé húzott köpeny rangjelzésén csak egy hasáb szerénykedett.

„Alhadnagy és zászlóaljtörzsfőnök? Kissé alacsony rendfokozat a beosztásához" — gondolta Szincov, és felállt, hogy üdvözölje a leendő jobb kezét.

Tizenhetedik fejezet

Kettesben elindultak a zászlóaljba. Iljin ment elöl; kicsi volt, könnyű és gyors, bőrcsizmájában biztosan lépegetett a csikorgó havon. A szél elült, de a száraz fagy szinte fojtogatott.

Szincov visszaemlékezett az ezredtörzsben lefolyt beszélgetésre, és arra gondolt, hogy ha Iljinnek legalább egy hasabbal több volna a hajtókáján, őt tették volna meg zászlóaljparancsnoknak, és talán számított is erre.

A komoly, kisfiús képű alhadnagyot becsvágyó embernek látta. Igaz, hogy a háborúban a becsvágy, ha ész és lelkiismeret járul hozzá, nem hiba, sőt, csak akkor baj, ha e kettő hiányzik mellőle.

Tumanjan szavaiból tudta, hogy Iljin már negyedik hónapja tölti be a zászlóaljtörzsfőnök tisztét, csak egyet nem értett: ha megfelel a beosztásának, miért nem léptették elő?

Meggyorsította lépéseit, és amikor az alhadnaggyal egy vonalba ért, megkérdezte:

— Milyen beosztásban volt, mielőtt törzsfőnök lett?

A válasz meglepte.

— A zászlóalj írnoka voltam — mondta Iljin, és Szincov csodálkozását látva, megmagyarázta: — Már több beosztásban működtem, de csak őrmesterségig vittem. Magamtól tanultam meg, amit a tisztnek tudnia kell.

Az olyan ember büszkeségével mondta ezt, aki ismeri a maga értékét. Majd, vagy húsz lépés után, hozzátette:

— Tarahovszkij, az előző zászlóaljparancsnok, kedvelt engem és kiemelt, nem törődött a rangommal. S a feletteseimnek is jelentette. Kemény ember volt.

— És az utódja, Polivanov, szintén erőskezű volt? — kérdezte Szincov.

— A Szovjetunió Hőse. Igazságos ember — felelte az alhadnagy szigorúan, mintha értésére akarná adni, hogy ő, Iljin, milyen tulajdonságot tart a legtöbbre a parancsnokaiban. — Amikor ma eltemettük, Levasov ezredkomisszár meghagyta, hogy ne földeljék el mélyen, és a sírja mellett egy síndarabot szúrjanak a földbe, nehogy eltévesszük a helyet. Tüzes vassal törték fel a földet, de mégiscsak beszúrtuk. Azt mondta a komisszár, hogy egy hét múlva, ha bevonulunk Sztálingrádba, magunkkal visszük Polivanovot, és mint a Szovjetunió Hősét, az elesett harcosok terén temetjük el. Van ilyen tér?

— Úgy tudom, van — felelte Szincov —, de nem láttam, akkor már a németek kezén volt... Az ezred-politikai helyettest még mindig komisszárnak nevezi, régi szokás szerint?

— Az is: komisszár — felelte Iljin.

— Miért?

— Hogy magyarázzam meg. Majd meglátja.

„Igen, gyors ember az ezredkomisszárjuk" — gondolta Szin-

cov. A kegyetlen vakondokharc Sztálingrád romjai között megtanította rá, hogy méterekben gondolkodjék, és sehogy sem fért a fejébe az elképzelés, hogy egy hét alatt megtehetik az egész negyven kilométert az elesett hősök teréig.

Ott Sztálingrádban ők is elhatározták, hogy a harcok után két elesett hősről neveznek el egy-egy utcát, ahol azok életüket vesztették. Most eszébe jutott, és elmondta Iljinnek.

— Nincs annyi utca, hogy mindenkinek jusson — jegyezte meg amaz.

— Vagy lehet, hogy amit elhatároztunk, jó orosz szokás szerint el is felejtjük? — mondta Szincov, és összeszidva magát elkalandozó gondolataiért, kikérdezte Iljint, mi a véleménye a századparancsnokokról.

Az alhadnagy kurtán és megfontoltan felelgetett. Nem habozott tiszttársai megítélésében.

— És Bogoszlovszkijról mi a véleménye? — kérdezte Szincov.

Iljin néhány pillanatig hallgatott.

— Tudom, hogy az ezredtörzsben gyávának tartják, és ezt persze maga előtt sem titkolták.

— Úgy van.

— Nekem más a véleményem — mondta az alhadnagy és elhallgatott.

— Nem fejtené ki?

— Kifejthetem. Nem gyáva, csak az első harcban elvesztette a fejét, és nem tud magára találni. Kétszer leitta magát. Az első alkalommal le akarták váltani, de Polivanov megvédte, másodszor pedig szemet hunytak.

— Megszánták.

— Nem tartották célszerűnek.

— Miért?

— Azt gondolták, talán még magára talál, ha támadásba lendülünk.

— És miért vesztette el a fejét?

— Először jött a frontra. Teljes csend volt. És hirtelen, a harmadik éjszakán, harc indult egy magaslatért. Barabanov ezredparancsnok felsőbb parancs nélkül, egyszerűen odajött, és ittas állapotban riasztotta az embereket. Amikor pedig Tarahovszkij, majdnem rögtön, elesett, megparancsolta Bogoszlovszkijnak, hogy ismételje meg a rohamot. Bogoszlovszkij megtagadta. Az ellenszegülésért Barabanov szemébe vágta, hogy aljas, áruló, gyáva, satöbbi... Barabanovról informálták?

— Nem. Milyen ember volt?

— Röviden: hitvány — vágta oda Iljin kíméletlen haraggal.

— Bővebben?

— Bővebben is hitvány.

— Talán magával is?... — kérdezte Szincov. Gyűlöletet érzett Iljin hangjában.

— Hogy?

— Nohát úgy... — Volt valami Iljinben, ami miatt Szincov nem mondta ki a gondolatát.

— Velem? Nem... Ha részeg volt is, tudta, hogy én nem engedem magam megtiporni, inkább lelövöm.

— Es aztán?

— Hogyhogy aztán? Inkább feküdjek a földben, mint hogy megtiportan járjak rajta. Megnyomorította Bogoszlovszkijt, a disznó!

— Odáig ment? — csodálkozott Szincov.

— Nem abban az értelemben — rázta a fejét Iljin. — Odáig nem hagyták fajulni a dolgot. De talán könnyű elviselni, hogy pimasznak és árulónak nevezzék az embert? Eltűrjük, hogy megnyomorítsanak valakit, aztán csodálkozunk, hogy gyáva! A Barabanov-ügyet lezárták, Bogoszlovszkij viszont feldúlt lelkiállapotában a sárga földig leitta magát. Levasov, akármilyen jó ember is, nem ismerte fel, mi a helyzet, a részegeket különben sem szenvedheti, főleg hogy Barabanovval már annyi baja volt. Őszintén szólva, főhadnagy elvtárs, nem szívesen beszélek erről... Mindjárt odaérünk.

Egy közeledő tiszt alakja vált ki a sötétségből.

— Ki az? Iljin? — kérdezte az illető mély hangon.

— Én vagyok, komisszár elvtárs. Az új zászlóaljparancsnokkal jövök.

— Jó estét! — A tiszt lehúzta vastag kesztyűjét, és kezet nyújtott Szincovnak. — Levasov, a háromszázharminckettedik ezred politikai helyettese. — Aztán felhúzta a kesztyűjét. — Cudar hideg van!

— Úgy számítottuk, hogy a zászlóaljban látjuk magát, komisszár elvtárs — mondta Iljin.

— Magam is úgy számítottam — felelte Levasov —, de az ezredtörzsbe hívattak. Hogy kellemes vagy kellemetlen ügyben, azt Tumanjan hangjából nem sejtheti meg az ember. Valakit váratlanul ideküldtek a nyakunkra. Csak hangszórója ne legyen, mert ha elkezdi bömböltetni a németek felé, hogy adják meg magukat, akkor egy szemhunyást sem alszanak a ka-

tonák! — Elnevette magát. — Gyerünk! Iljin, a zászlóaljparancsnok még nem jártas a dolgokban, azért neked mondom. Beszéltem a ti Bogoszlovszkijotokkal, szavát vettem, hogy a győzelemig nem iszik, se reggel, se délben, se este, se gárdaadagot, se mást!... Becsaptatok a második esetben, de ő mindent bevallott. A hazugságot nem bocsátom meg, de hogy ő maga vallotta be, mégis biztató. Zavalisinnak pedig megmondtam: ha ez még egyszer megtörténik, írjon róla hivatalos jelentést. Nem szenvedhetem az irkafirkát, de ezúttal megkövetelem. Ha nem írod meg, lenyúzom a bőrödet! Mert különben újra megsajnálja, a rühes értelmiségi!

— Miért rühes? — kérdezte Szincov.

— Hát miféle értelmiségi akad még a rühesen kívül? Ha te is közéjük tartozol, bocsáss meg.

— Közéjük tartozom, komisszár elvtárs.

— Csak tréfálok — mondta Levasov. — Ez ilyen ostoba tréfás szólás. Barabanovtól ragadt rám, a volt ezredparancsnoktól...

Megismételte: „Megyek!" — és eltűnt a sötétben.

— Hát ez Levasov — szólalt meg Iljin néhány lépés után. Hangján szeretet érződött.

— Úgy látom, Barabanov nagy tuskó volt, és nem válogatta meg a kifejezéseit! — jegyezte meg Szincov.

— A kifejezések még csak hagyján. Mi is vagyunk olykor gorombák. Egyébként a zászlóaljban kimondtuk, hogy nem káromkodunk. Hogyan vélekedik erről?

— Én is ehhez alkalmazkodom — mondta Szincov. — Régen vezették be?

— Egy hónapja. Még Tarahovszkij alatt.

— És kinek a kezdeményezése volt? — kérdezte a főhadnagy a politikai helyettes „rühes értelmiségi"-jére gondolva.

— Az enyém — felelte Iljin.

A zászlóaljtörzs fedezéke Szincov várakozása ellenére tágas volt, és erős födém védte.

— A németektől maradt ránk, zászlóaljparancsnoki figyelőpont volt — magyarázta Iljin, mikor beléptek. — Csak éppen az ellenkező oldalról csináltunk bejáratot.

Nyolc tiszt ült a fedezékben. Szincov belépésekor felálltak. Akit első pillantásra Bogoszlovszkijnak gondolt, egy lagymatagon felemelkedő, kis termetű, idős főhadnagy, egykedvű, széles arccal — arról kiderült, hogy kémelhárító, a különleges

osztály, vagy ahogy újabban nevezték, a „szmers" megbízottja; ez az új elnevezés — a „Szmerty spionam" szavak rövidítése[6] állítólag magától Sztálintól származott. Bogoszlovszkij viszont éppen ellenkezőleg magas, délceg, sasorrú ember volt, a legbátrabbnak látszott a jelenlevők között. Köszönéskor, mint egy szarvas, felszegte szép fejét. Mozdulata szinte kihívónak hatott: „Akármit hallottál is rólam, én ilyen vagyok!"

Zavalisin politikai helyettes valóban a „legrühesebb értelmiségi" volt, vézna, borotválatlan, és vastag kék szemüveget viselt.

„Biztosan segédszolgálatra alkalmas" — gondolta Szincov.

A zászlóaljsegédtiszt — magas, imbolygó járású legény — vékony bajuszkája az a fajta, amely azért sem nő meg, reggel-este öntözzék bár.

A géppuskás század parancsnokának dülledt szemű, vörös arcán olyan odaadó igyekezet látszott, hogy Szincovnak önkéntelenül is Tumanjan megjegyzése jutott eszébe: „Hazugságra hajlamos."

Az aknavetős főhadnagy, akit Iljin útközben így jellemzett: „öreg tartalékos", egyáltalán nem volt öreg, hanem vállas, nyugodt, negyvenöt éves ember. Egyébként évei számát tekintve, valóban apja lehetett volna Iljinnek meg a segédtisztnek és a két lövészszázad parancsnoknak is. Ezek ketten úgy hasonlítottak egymáshoz, mint két testvér: egyformán középtermetűek voltak, s aznap, a támadás előtt, ugyanazzal a borbéllyal könyörtelenül lenyíratták a hajukat, csak elöl hagyattak meg egy kis tincset, mint a futballisták; az egyik lenszőke volt, a másik fekete.

„Bal szélen, jobb szélen..." — az ördög tudja, honnan jutott most Szincov eszébe ez a háború előtti dalocska. E géppel nyírt fejek és a kis tincsek láttán arra gondolt, hogy hány ilyen hadnagyfej bukott már szeme láttára erre a sokat szenvedett orosz földre!

— Hát Csugunov hol van? — kérdezte Iljin.

— Csugunovnál mozgást észleltek a harcbiztosítás előtt. Engedélyt kért, hogy a századánál maradhasson — felelte Bogoszlovszkij.

— A harmadik század parancsnoka az alegységénél tartózkodik — jelentette Iljin Szincovnak, mintha ezzel zárná le addig betöltött zászlóaljparancsnoki tisztét.

„Hát ezekkel fogok harcolni" — gondolta Szincov, és helylyel kínálta a tiszteket.

[6] Halál a kémekre.

Nem látta szükségét, hogy sokat beszéljen magáról; nem bocsátkozott részletekbe, csak annyit mondott, hogy a háború kitörése óta harcol, volt szakasz és század élén; októbertől decemberig Sztálingrádban zászlóaljat vezetett.

— Hallottam, hogy Polivanov százados, a Szovjetunió Hőse, erőskezű zászlóaljparancsnok volt. Tőlem telhetőleg igyekezni fogok pótolni őt ebben a beosztásban, egyébként bízom magukban és a zászlóalj legénységi állományában.

Amidőn bevallotta nehéz helyzetét azok előtt, akik csak az imént vesztették el parancsnokukat, érezte, hogy másként kellett volna beszélnie, de nem tudta legyőzni tartózkodását. Valamikor, a háború előtt, könnyebben megtalálta a kapcsolatot az emberekkel, de hát úgy látszik, sem azon, amit a háború kitöröl az emberből, sem amit beleír, változtatni nem lehet.

Nagyon szeretett volna mindegyikkel szót érteni, de sokáig nem tartóztathatta őket, különösen a századparancsnokokat. Meg hát úgyis csak a harcban ismerni meg igazán mindegyiket.

Nehogy elnyújtsa a beszélgetést, csak azt kérdezte meg a századparancsnokoktól, amit a szájukból akart hallani: az emberek hangulata és a másnapi harci feladatuk megértése felől tudakozódott.

Majd átvette Iljintől a térképet, ceruzával végigment minden harcszakaszon, megkérdezte, hogyan értékelik az ellenséget és a terepet. Iljinnel és az aknavetőssel megvizsgálta a tűzterv-vázlatokat: a sajátját és a támogató fegyverekét is.

A térképolvasáshoz mindannyian jól értettek, nem akadt kellemetlen meglepetés, egyetlenegy mozzanat kivételével: Oszkin, a géppuskás század parancsnoka, arra a kérdésre, hogy a másnapi harc folyamán hol fog tartózkodni, fürgén rávágta: „Ahol parancsolja!" E fürgesége mögött az érződött, hogy vagy nem gondolta meg előre, vagy kitért az egyenes válasz elől. Az állványos géppuskákat még Polivanov parancsa értelmében a lövészszázadoknál osztották szét szakaszonként, s a géppuskás század parancsnoka a harc idején tetszés szerint akár hátul is tartózkodhatik.

Szincov erre az „ahol parancsoljá"-ra azt felelte, hogy még hajnal előtt kiadja a parancsot, majd végignézett az egybegyűlteken:

— Végeztem. Kinek van kérdése?

A fedezékben hihetetlen hőség volt, a kályha egyik fele vörösen izzott. Szincov levette vattakabátját. Amikor a mellényét kigombolta, hogy felcsatolja derékszíját, elkapta a segédtisztje pillantását. A segédtiszt a kitüntetéseit nézte.

„Helyes — gondolta a főhadnagy. — Hadd lássák. Nem a mások bőrén szereztem."

— Nincsenek kérdéseik?

— Nekem volna, főhadnagy elvtárs — szólalt meg a lenszőke századparancsnok.

— Tessék.

Szincov a füzetébe pillantott, és hogy a többi észben tartandó között ezt se felejtse el, gondolatban ismételte: „Lunyin, Lunyin, Lunyin."

— Sztálingrád melyik kerületében harcolt? Én is sztálingrádi vagyok.

A kérdésnek semmi köze nem volt a küszöbönálló harchoz, de mégsem volt alaptalan: hiszen együtt fognak harcolni, és nemcsak a zászlóaljparancsnok vizsgálgatta az embereit, azok is őt...

— Az északi részében — felelte Szincov. — A Mamajev-kurgant ismeri?

— Hát persze!

— Kezdetben ott, aztán északabbra. A tartályok körzetében. Tudja, hol van?

— Hiszen onnan a Volgáig már jóformán semmi!

— Úgy van — bólintott Szincov. Mennyit szenvedett azokban a hónapokban, amikor már „jóformán semmi" sem maradt mögöttük, de ha valamire büszke volt az életében, ez volt az.

— A zászlóaljammal három házban húzódtunk meg, a hadosztály balszárnyán.

— Három házban, az egész zászlóalj! — mondta félig lelkesedve, félig hitetlenül a másik, a fekete hajú kis hadnagy.

Az ő nevét már megtanulta Szincov, talán azért, mert nem orosz név: Karajev.

— Zászlóaljnak három ház járt, hadosztálynak húsz — magyarázta. — Előfordult egyszer novemberben, a hadosztályparancsnok mesélte: a túlsó partról, a hadsereg kikerülésével, maga a frontparancsnok hívta fel telefonon, és megkérdezte tőle: „Támadsz?" — „Támadok." — „Jelentsd, melyik szárnyon, és merre irányítod a csapást!" Mire a hadosztályparancsnok azt felelte: „A jobbszárnyon, vezérezredes elvtárs, felülről lefelé irányítom a csapást, mert a házat már elfoglaltuk, de a pincében még németek vannak. A balszárnyon pedig lentről felfelé, mert a földszint a miénk, de az emeletet még tartják..."

Mind nevettek. Szincov is elmosolyodott. Azt akarta érzékeltetni, hogy milyen helyzetben is voltak ott Sztálingrádban.

— Szóval valószerűen írták meg az újságok, főhadnagy elvtárs — szólt az aknavető század parancsnoka, ki mindeddig hallgatott; azzal a frontkatona számára olyannyira érthető érzéssel kérdezte ezt, amikor szívből szeretné hinni az ember, hogy mindaz a nagyszerű, amit az újságok másokról írnak, színigaz, de ebben zavarja a tudat, hogy a teljes igazságot — azt, amit saját maga látott és élt át — rajta kívül talán nem is foghatja fel senki.

— Nagyrészt igen — felelte Szincov. — Ez mitőlünk függ. Ha jól harcolunk, miért ne írnák meg rólunk a teljes igazságot?

E szavai közben a kémelhárítós felé nézett.

„Ha derék ember vagy, mint amilyen Zotov volt énnálam, akkor nem ütődsz meg ilyesmin, ha viszont olyan vagy, mint Fegyaskin: minden szóba beleakaszkodó, akkor ez volt az első leckéd."

— Van egyéb kérdése?

Nem volt.

A parancsnokok felálltak az asztaltól.

— Kár, hogy reggel nem volt még itt, főhadnagy elvtárs — mondta Karajev a köpenyébe bújva, kissé szemrehányó hangon, mintha Szincovtól függött volna a dolog. — Parlamenterek mentek itt keresztül, köpenyükön az új, lengő váll-lappal. Gyönyörű holmi!

Alig észrevehető idegenszerű hangsúllyal beszélt, lágyan és sebesen, szinte táncoltak a szavai.

„Vagy dagesztáni vagy oszét, esetleg kabardiai — gondolta Szincov. — Majd később megkérdezem."

— Nálunk új váll-lapok, a németeknél viszont a régi nóta: nem adják meg magukat, és kész! — mondta Zavalisin politikai helyettes.

— Maga talán komolyan azt hitte, hogy hipp-hopp megadják magukat? — fordult hozzá Szincov.

Zavalisin tűnődve nézett rá a szemüvegén át.

— Azt hittem. Maga nem?

— Én nem.

— Én pedig igen. Nemcsak azért küldtük hozzájuk a parlamentereket, hogy tiszta legyen a lelkiismeretünk. Lehetségesnek véltük, hogy leteszik a fegyvert.

— Talán igazuk van — mondta Szincov, bár nem nagyon hitt benne.

— Sebaj, politikai tiszt elvtárs — szólt Karajev. — Így vagy amúgy, egy hét alatt elintézzük őket!

Szincov a nap folyamán immár harmadszor hallotta ezt: „egy hét alatt". Két eset lehetséges: vagy csakugyan így tervezték, és fentről szivárgott le a hír, vagy a katonák szóbeszéde, s erejük tudatából fakadt.

Amikor az együtt távozó századparancsnokok egy pillanatra megálltak a fedezék kijáratánál, Szincov fél füllel hallotta, hogy Lunyin azt mondja Karajevnek:

— ... Mennyi ideig volt nálunk az a szakaszparancsnok?... Nagyon rövid ideig...

Ez maradt az emlékezetében, ez a vidám, fiatal hang, s a nem tudni, kire vonatkozó mondat.

Harcsenko, az aknavető század parancsnoka maradt utolsónak. A kijáratban visszafordult:

— Szeretnék jelenteni valamit, főhadnagy elvtárs.

— Tessék.

— Haboztam, hogy szóljak-e már első alkalommal. Van egy lány nálam, az aknavetőknél, Szolovjova őrmester. Zászlóaljegészségügyi oktató volt, saját kérelmére helyezték át hozzám. Tarahovszkij parancsba adta, és Polivanov megerősítette. Én azonban elleneztem, és most is ellene vagyok. Kérem, vigye el tőlem, tegye máshová.

— Miért? — kérdezte Szincov.

— Holnap harc lesz.

— Na és? Rosszul mutatkozott be?

— Nem. De mégiscsak lány. Sajnálom.

— Ő könyörgött, hogy odahelyezzék — szólt Zavalisin.

— Érti is ő a buta fejével, hogy hol a helye — mondta makacsul Harcsenko. — Sajnálom, mert harc lesz. Kérem, változtassa meg a parancsot.

— Sebaj, kijelentette, hogy nem fél az aknavetőknél — mosolygott Iljin, és Szincovnak úgy rémlett, ez a mosoly olyasmire vonatkozik, amiről ő még nem tud.

De Harcsenko nem törődött Iljin megjegyzésével, a szeme se rebbent. Állt és várta, hogy mit mond a zászlóaljparancsnok.

„Talán csakugyan nincs ott jó helye" — gondolta Szincov, de nem akarta mindjárt első nap azzal kezdeni, hogy két elődje parancsát megváltoztatja. Annál kevésbé, mert a lány maga akart aknavetős lenni — az ilyenek a legtöbbször nyakasak. Aztán pedig: ha akarata ellenére visszahelyezi is egészségügyinek — hogy hol nagyobb és hol kisebb a veszély, azt harca válogatja.

— Majd később meglátjuk, addig csak vigyázzon rá, amennyire lehet!

Harcsenko tisztelgett és kiment.

— Rendkívül lelkiismeretes, de kissé félénk — jegyezte meg Iljin.

— Nem mondhatnám — hallatszott a fedezék egyik sarkából.

A kémelhárítós most szólalt meg először.

— Mire céloz? — fordult hozzá Szincov.

— Arra, hogy megállja a helyét, és nagy tekintélynek örvend a században. Nem kötelező okvetlenül hősködni.

Szavaiban enyhe kihívás érződött. Úgy látszott, inkább rokonszenvez a hozzá hasonló, középkorú ember higgadtságával, mint Iljin fiatalos hetykeségével.

— Én nem mondom, hogy Harcsenko rossz katona, de folyton azt képzeli, hogy az ő aknavető állásainál nincs szörnyűbb hely a földön. Elvégzi a dolgát, de magában állandóan szenved.

— Ezt nem lehet megtiltani — jegyzete meg a kémelhárítós.

„Rendes embernek látszol — gondolta Szincov. — Bárcsak ne tévednék!"

— Semmi baja se lesz holnap ennek a Szolovjovának — mondta Iljin.

A kémelhárítós felállt.

— Ha nincs kérdése hozzám, megyek. Dolgom van a századokban.

— Nem hívatja magához az embereket? Maga jár hozzájuk? — kérdezte Szincov.

Egy emlék késztette erre a kérdésre, de még ki se mondta, máris megbánta: „Mit kötözködöl? Visszavág, és joggal."

De a kémelhárítós arca egykedvű maradt.

— Mikor hogy — felelte. — Miért?

Most, hogy már belekezdett, el kellett mondania.

— Volt egyszer a zászlóaljamban egy megbízott. Megült a fedezékben, mint szög a deszkában, és fényes nappal, tűzben hívatta magához hol ezt, hol amazt.

— És aztán? — kérdezte a kémelhárítós ugyanazon a nyugodt hangon.

— Semmi. Panaszkodtam a feletteseinek, kértem, hogy hívják vissza.

— Visszahívták?

— Igen.

— Ez helyes — mondta amaz. — Szóval, ha nincs kérdése, akkor megyek.

„Mi kérdésem lehetne hozzád? — gondolta Szincov, és szótlanul bólintott. — Nekem is megvan a magam dolga, neked is."

A tiszt lassan gombolgatta a bundáját, és fejébe húzta a füles sapkát — nyilván neki sem akarózott kilépni a melegből a fagyba. Végül elment.

„Nyugodt ember" — gondolta rokonszenvvel Szincov. Szerette a nyugodt embereket.

— Jól befűtöttünk — szólalt meg Iljin —, ugye, főhadnagy elvtárs?

— Túlságosan is. Nem sajnálták a fát.

— Utoljára még mindent összeszedtünk. Úgysem lakunk itt tovább, holnap előremegyünk!

Szincov az órájára pillantott. Késő re jár. Még el kell mennie a tüzérekhez és a századokba, legalábbis abba, amelyiknek a parancsnoka, Csugunov, nem jött el.

„Igen, Csugunov." — Füzetébe pillantott, hogy ellenőrizze nem téved-e.

— Menjen el Csugunovhoz — fordult a segédtisztjéhez —, tudja meg, mi a helyzet nála, és mondja meg neki, hogy később magam megyek oda, csak maradjon a helyén.

Egyszerűen telefonálhatott volna, de azt gondolta „Szaladjon csak egyet ez a nyakigláb segédtiszt, felesleges folyton itt lebzselnie!"

A segédtiszt örömmel harsogta: „Igenis!" Ennek, úgy látszik, nem nagy dolog kiszaladni a fagyba. A falon lógó bundájához ugrott, és Szincov csak ekkor vette észre, hogy még férfinak sem mondható: csupa kéz-láb, a válla is fejletlen!

— Jó fiú a mi Ribocskinunk — jegyezte meg Iljin, amikor a segédtiszt kiment. — Csak a mosakodásra kellett rászorítani. Amikor idejött, csak nézem: már két napja nem tisztálkodott. „Hát te miért nem mosakszol?" — kérdezem tőle. Azt feleli: „Úgy gondoltam, háborúban nem kell."

— Ez tréfa, ugye?

— Nem. Teljesen komoly — nevetett az alhadnagy. — Tanítani kellett, mint egy gyereket. Értek hozzá. Egy évvel a háború előtt végeztem el a pedagógiai főiskolát. „Na, mutassátok csak a kezeteket!" Most ugyanígy teszek Ribocskinnal.

Úgy beszélt a segédtisztről, mint egy gyerekről, és joggal. Idősebbnek érezte magát a háború félezer napjával.

Szincov Bogoszlovszkijhoz fordult, és néhány kérdést tett fel a beosztása kapcsán. A főhadnagy nem késett a pontos válaszokkal, csak túlontúl hangosan, feszélyezetten felelgetett,

mintha hangsúlyozni akarná, hogy ő nem az, akinek a zászlóaljparancsnok mások szavai alapján gondolhatja.

— Hol fog tartózkodni a holnapi harcban?

Bogoszlovszkij azt felelte: Polivanov már reggel megparancsolta, hogy a támadás megindításakor a balszárnyon levő első században legyen: Lunyint noszogassa.

— Szalmacséplés — Szincov nem állta meg, hogy ki ne mondja.

— Ha nem változik meg a parancs, akkor engedelmével az éjjel odamegyek — mondta Bogoszlovszkij, miután várt egy darabig.

— Miért változna meg? A harc első órájára megfelel a parancs, azután majd ahogy a helyzet kívánja. Noszogasson csak! Helyesebben: segítsen megszervezni a harcot. Én ezt a kifejezést jobban szeretem.

— Én is, főhadnagy elvtárs — kapta fel a fejét amaz.

Amikor kiment, és hármasban maradtak, Iljin észbe kapva megkérdezte:

— Vacsorázott, főhadnagy elvtárs?

— Már túl vagyok az éhségen — mosolygott Szincov, és visszatartotta a felugró törzsfőnököt. — Majd ha a századból visszajöttünk.

— Mikor indulunk?

— Most mindjárt.

— Akkor engedje meg, hogy távozzam.

Iljin feltette füles sapkáját, és csak úgy ingzubbonyban kifutott a fedezékből.

— Kár volt szólnia arról, hogy mit írnak rólunk és mit nem — jegyezte meg hirtelen Zavalisin.

— A kémelhárítós előtt volt kár vagy általában?

— Általában.

— Maga talán újságíró, hogy megsértődött?

— Nem, nem vagyok újságíró.

— Én pedig az voltam valamikor.

— Nem gondoltam volna — csodálkozott Zavalisin. — Azt hittem, tényleges tiszt.

Ki tudja, talán hízelegni akart? Hiába.

— Lehet, hogy olykor nyers vagyok — mondta Szincov, a politikai helyettesre pillantva. — Az élet szoktatott rá, ha nem is egyszerre. Ha megszokja, köszönöm, ha nem, hát mit csináljak? Az előző politikai helyettesemmel jó barátok voltunk.

— Helyes — felelte Zavalisin —, az a legjobb. Csak megtaláljuk a közös nyelvet; én, úgy mondják, puha ember vagyok.

— Ha puha, az baj.

— No, nem olyan veszélyes. — A tiszt alig észrevehetően elmosolyodott.

És Szincovnak eszébe jutott, amit Berezsnojtól hallott.

— Az ezredben úgy hallottam, hogy a harcok idején harminc embert vettek fel a pártba.

— Igen, sokat felvettünk, de azért el is veszítettünk... — Zavalisin nem fejezte be.

— Hányan maradtak?

— Magát is beleértve huszonkilencen.

— Igen, ez szomorú.

Zavalisin sóhajtott.

— Harcolunk. S a harcban, hiszen tudja: kommunisták előre! S ami ebből következik... Aki ezt nem vállalja, miért vegyük fel a pártba? Csak a létszám kedvéért?

— Ismerősen cseng a neve — jegyezte meg Szincov. — Csak nem tudok rájönni, honnan.

Zavalisin vállat vont.

— Egy dekabristát hívtak így. A zászlóaljban ketten vagyunk dekabristák: Lunyin meg én!

— Nem tőlük származnak véletlenül?

— Lunyin aligha, én igen.

— Politikai helyettes nemesi családból, ilyennel még nem volt dolgom.

— Sok minden megesik — mosolygott Zavalisin. — Igaz, hogy csak négyéves koromig voltam nemes, tovább nem futotta.

— Szóval tizenhármas, mint én? Idősebbnek néztem — Szincov valami okból örült, hogy egyidős a politikai helyettesével.

— A vacsorát pont háromra készítik — jelentette a belépő Iljin.

— Nem korai?

— Visszaérünk. Csak megyünk és jövünk.

Szincov felvette a vattakabátját.

— Maga itt marad a telefonnál — mondta Zavalisinnak. — A harmadik századba megyünk, aztán a tüzérek megfigyelőpontjára, és onnan vissza.

— Keríthetünk egy kisbundát — ajánlotta az alhadnagy.

— Egyelőre nem szükséges — hárította el Szincov. — Hol van az egészségügyi alakulat?

— Kéznél, ahogy illik!

— Ha visszajövünk, hívja ide a felcsert, szeretném tudni,

hogyan készült fel holnapra. Az egészségügyiek állománya teljes?

— Teljes. Felcser, két egészségügyi oktató, négy szanitéc plusz egy lovas szán.

— Értem. És a nemek szerinti megoszlás?

— Az utóbbi időben mind hímneműek — mosolygott Zavalisin. — Ha igaz, a ló kivételével. Szolovjova volt egészségügyi oktató most az aknavetőknél szolgál.

— Igaz is — mondta Szincov. Eszébe jutott, milyen képet vágott Iljin, amikor erről a lányról beszéltek az aknavető század parancsnokával. — Harcsenkónak nincs valami köze hozzá, hogy olyan nyugtalan miatta?

— Szó sincs róla — felelte Iljin, és elpirult.

— A kérdést kimerítettük — mondta Szincov. A pirulást nem akarta észrevenni. — Induljunk!

Tizennyolcadik fejezet

A hold nem sütött, de éjszakára kiderült az ég, és a mély csendben úgy rémlett, az árokban haladók lépései még a németeknél is visszhangzanak.

Elöl, amerre igyekeztek, hosszú sortűz kattogott, és rögtön egy kurtább követte, majd megint egy hosszú.

— Csugunovnál? — kérdezte Szincov.

— Igen.

— Mennyire van innen?

— Légvonalban közel, de mi megkerülünk egy magaslatot.

— Mi a véleménye a századparancsnokról?

— Igyekvő ember. Csak legutóbb kissé furcsa dolgot művelt. Amikor ezt a magaslatot elfoglaltuk, három ellentámadás volt. Harmadik éjjel aztán a németeknek sikerült visszavetniük Csugunovot. Kegyetlenül dühös volt, és amikor újra csak elfoglalta a dombot — utólag tudtuk meg —, összegyűjtötte a századát, és megeskette: akármi lesz is, egy tapodtat sem hátrálnak. S aki még egyszer meghátrál, elbúcsúzhat az életétől. Másnap éjjel megint ellentámadás indult, és egy Vaszilkov nevű katona hátraszaladt. De hova hátra? Csak a konyháig. Saját századtársai térítették vissza. Ekkor Csugunov, senkinek egy szót sem szólva, összehívta a szakaszok képviselőit törvényt ülni, hogy mit tegyenek ezzel a Vaszilkovval? Agyonlövésre ítélték. Amikor az ítéletet kimondták, Csugunov feltette a kérdést: „Nem kéne mégis megbocsátani most, az első

esetben? Hadd tegye jóvá!" De a katonák ragaszkodtak hozzá: „Agyonlőni!" Csugunov csak erősködik, ők is erősködnek. Persze, keresztülvitte az akaratát, de nehezen. Zavalisin nekiment a század-politikai tisztnek: hogy engedhette meg az önbíráskodást? Levasov meg Zavalisint vette elő...

— És hogy végződött?

— Sehogy sem végződött. A század tartja a magaslatot, a katona harcol, jóváteszi a hibáját. Megkérdeztem Csugunovot: mi volt a célja: megmenteni a katonát, nehogy hadbíróság elé kerüljön, vagy csakugyan agyon akarta lövetni, de az utolsó percben megsajnálta? Hallgat, nem válaszol. Nehéz természetű. Hát ilyen ember ez a Csugunov.

— Szóval őt nem váltották le, de a többieknek kijutott — mondta Szincov.

— Nekem csak mellesleg — felelte Iljin. — De Polivanovnak meg Zavalisinnak megtépázták a sörényét. Világos! Ha egyszer a századparancsnokukat fedezték, nekik kell vállalni a dolgot. De azért kitartottak az igazuk mellett.

— Zavalisin is?

— Ő egyébként is nyakas természet. Néha olyan emberséges, hogy már zavarba ejtő, úgy parancsol, hogy szinte kér, csak hogy azt nem mondja: „Legyen szíves!" Máskor pedig megmakacsolja magát, és nem tágít! Csugunovért derekasan kiállt. Tegnap ajánlotta a pártba. Mindezek után.

Alig fértek be Csugunov kicsiny fedezékébe. Már amúgy is jó néhányan szorongtak benne. Csugunov „vigyázz"-t vezényelt, félretolta az előtte álló Ribocskint, fél lépést tett előre, és szabályszerűen jelentkezett.

— Miféle lövöldözés volt maguknál? — kérdezte Szincov, felülről tekintve le a jelentéktelen, kis termetű, bundájában és nemezcsimájában elvesző századparancsnokra, akit Iljin szavai után: „Hát ilyen ember ez a Csugunov" — egészen másnak képzelt.

— Egy fritzet fogtunk!

Szincov arra fordult, és két katona között egy sovány németet pillantott meg, fülére húzott lyukas sapkában. A német feszes vigyázzban állt, két kezét a nadrágja varrására szorítva, és nagyokat nyelt, borostás nyakán fel-le ugrált az ádámcsutkája. Jobb kezében, sovány fekete ujjak között, egy darab kenyeret szorongatott.

— Máris etetik? — kérdezte a zászlóaljparancsnok.

— Adtunk neki — mondta bűntudatosan Csugunov, és hogy a jóságát megmagyarázza, hozzátette: — Szökevény.

— Őrá lőttek?

— Nem egészen, főhadnagy elvtárs. Megengedi, hogy jelentsem?

— Tessék.

— A peremsáv előtt mozgolódást észleltünk. Majd utána csend lett. Már azt hittük, csak képzelődtünk. Ekkor ő — az egyik katonára mutatott — erősködött, hogy végére jár a dolognak. Megengedtem neki, hogy a peremsávba kússzon. Odakúszott, és akkor akadt rá.

— Akkor hogy lehet szökevény? — kérdezte Szincov. — Ellenkezőleg, felderítő.

— Nem — felelte Csugunov, és a katonához fordult. — Jelentse!

— Amikor odamásztam hozzá, fegyvertelen volt, főhadnagy elvtárs — mondta a katona. — Ráfogtam a géppisztolyt, ő meg azt mondja: „kaput", és dugdossa nekem az iratait.

— Miért nem kúszott tovább magától?

— Azt hiszem, megijedt. Amikor később együtt kúsztunk, a fritzek a legkisebb zajra rögtön tüzet nyitottak ránk...

— Ich bin österreicher... — A német elvette egyik kezét a nadrágja varrásáról, s fekete ujjával a mellére bökött.

„Még nem érzi, hogy lefagytak az ujjai" — gondolta Szincov.

— Österreicher — ismételte a német, és látva, hogy nem értik, nagy igyekezetében elkeseredetten felkiáltott: — Ausztria!

— No nézd, Ausztria! — mondta Iljin. — Utána majd Németország is megadja magát.

— Nicht Germania, nicht Germania, Austria!... — kiáltott rekedten a szökevény. Fekete ujjaival ismét a mellére bökött, és görcsös mozdulatokkal jelezte, hogyan kúszott át hozzájuk.

— Igen, úgy látszik, csakugyan szökevény — mondta Szincov. — Kössenek össze a zászlóaljjal!

A telefon ott állt mellettük egy padkán. Csugunov leguggolt, és forgatni kezdte a fogantyúját.

— Főhadnagy elvtárs — szólt Ribocskin —, engedelmével kikérdezem, tudok egy kicsit németül.

Szincov hitetlenül sandított a zászlóaljsegédtisztre: a foglyok kikérdezésére mindig akadnak önként vállalkozók, akik azt hiszik, hogy tudnak németül.

— Próbálja meg.

— Sagen Sie mir, bitte — kezdte félénken Ribocskin, és elakadt, majd megismételte — Sagen sie mir, bitte, warum Sie kommen zu uns?

A német izgatottan, sokáig hadart; menekülését látta ebben

a németül tudó emberben, és sietett minél előbb minél többet mondani.

— Mit hadar? — kérdezte Szincov; már átvette Csugunovtól a telefonkagylót.

— Azt mondja, önként adta meg magát — felelte bizonytalanul Ribocskin.

— Hát még? Ezt maga nélkül is látom.

— Nem értettem meg egyszerre, főhadnagy elvtárs.

Szincov legyintett, és Zavalisint kérte.

— Tessék! — hallatszott a kagylóban.

— Hívja fel az egyest, és jelentse, hogy Csugunov körletében... — elharapta a szót, eszébe jutott, hogy már nem első napja áll itt a front, s a németek valahol bekapcsolódhattak a vonalukba. Nemigen valószínű, de számításba kell venni. — Várjon csak — szólt a telefonba, és Csugunovhoz fordult: — A rejtelzések kéznél vannak?

— Igenis.

Csugunov előhúzott a térképtáskájából egy füzetet, fellapozta és átnyújtotta. Vagy két tucat szám sorakozott benne egymás alatt, a zászlóaljban használatos szavak rejtjelei.

— Zavalisin — szólt Szincov, miután a 16-os szám mellett megtalálta a „fogoly" szót —, közölje az egyessel, hogy sürgősen elküldtem hozzá egy tizenhatost. Megértette? Nézze meg a füzetében. Megismétlem: tizenhat. Megnézte?

— Tüstént — felelte Zavalisin. — Megvan.

— Hamarosan ott lesz. Mondja meg nekik, hogy kerítsenek... — Nem akarta kimondani a „tolmács" szót, ezért így írta körül: — Nohát, aki a tizenhatossal beszélget, érti?

— Értem.

Szincov letette a kagylót, és Ribocskinhoz fordult:

— Személyesen kísérje az ezredbe, de mielőbb. Vigyen magával valakit — a katona felé intett, aki a szökevényt hozta.

— Magam is elviszem — mondta Ribocskin.

— És ha útközben erejét veszti és összerogy, a hátán fogja cipelni? Teljesítse a parancsot. És holmi tolmácskodás miatt ne késlekedjék. Kivallatják ott maga nélkül is.

— Wollen wir kommen — szólt Ribocskin a némethez.

A német a szavakat nem értette, de a katona mozdulatát, amint meglökte a vállát, annál jobban, és kérdőn tekintett Szincovra.

— Essen, essen — mondta a főhadnagy, és a fogoly fekete kezében szorongatott kenyérre mutatott. — Alles gut...

A német megindult a segédtiszt nyomában, és Szincov ön-

kéntelenül utánanézett. A fedezék kijáratánál egy fiú állt a falhoz húzódva, hogy a németnek utat engedjen, rövid bundát viselt, a fején füles sapka, nyakában géppisztoly.

— Hát ez meg ki? — kérdezte Szincov.

Hangjára a fiú megfordult. Magas, vézna legényke volt, sovány kis gyerekarcában dühösen fénylett nagy fekete szeme.

— Á, itt vagy! — szólt Iljin. — Ki hívott?

— Azt mondták, hogy a zászlóaljparancsnok elvtárs Csugunovnál van, hát én is idejöttem. Szolgálatban vagyok.

— Önkényeskedsz, nem vagy szolgálatban! Megmondtam, nehogy a szemem elé kerülj! — csattant fel haragosan Iljin, és Szincovhoz fordult: — Főhadnagy elvtárs, ez Polivanov küldönce volt; ilyet választott magának. A fiú egy évig szolgált mellette. Most önnek kell eldöntenie, mi legyen vele.

„Mielőbb le kell váltani" — gondolta Szincov, de nem szólt erről. Meglepte a fiú arca: az olthatatlan gyűlölet kifejezése, amellyel a német után nézett.

— Ha szolgálatban vagy — mondta neki —, teljesítened kell a parancsot.

— Parancsolja, hogy elmenjek? — kérdezte a fiú, két kezét nadrágja varrásán tartva; a gyűlölködő kifejezés nem tűnt el arcáról.

— Most majd velem jössz.

— Mellesleg — jegyezte meg Iljin — a németet az a bizonyos Vaszilkov találta meg, akiről beszéltem.

— Mi az? — Csugunov, aki közben a maga dolgaival foglalkozott, a Vaszilkov név hallatára felkapta a fejét.

— Jól hallottad — felelte az alhadnagy. — Idejövet elmondtam az új zászlóaljparancsnoknak, mit műveltél. Hadd tudja, miféle jómadár vagy.

— Nem vagyok jómadár, alhadnagy elvtárs, hanem a rám bízott század parancsnoka — vicsorgott Csugunov. Éles hangja arra késztette Szincovot, hogy körülnézzen.

De a fedezékben hármukon kívül már nem volt senki. A küldönc eltűnt.

„Tehát nem szokott a parancsnokság körül sündörögni" — gondolta Szincov.

— Főhadnagy elvtárs, engedje meg, hogy jelentsem véleményemet Vaszilkovról — fordult hozzá Csugunov.

Szincovnak nem állt szándékában kérdezősködni, de ha már maga kíván beszélni róla, tessék.

— Hallgatom.

— Vaszilkov maga jelentkezett, hogy a senki földjére kú-

szik, bizonykodott, hogy van ott valaki. Megadtam neki az engedélyt. Ha nem adom meg, azt hiheti, hogy nem bízom benne. Ha pedig így van, akkor ő már nem katona. És én tudtam, hogy a fejemmel felelek ezért a bizalomért.

„Ej, ez a mi parancsnoki fejünk! — gondolta Szincov. — Felindulásunkban hányszor kijelentettük, hogy levágatjuk, leharapjuk, és még mindig a nyakunkon van! És csak azért is bízunk az emberekben, noha nemegyszer cserbenhagytak, felültettek, bajt hoztak a fejünkre. De hát hol marad ez attól, hogy hányszor mentették meg a fejünket a kitartásukkal meg a vérükkel, sőt az életük árán is? Ég és föld különbség ez, ha együtt harcolunk az emberekkel, és nemcsak az életünkért reszketünk. Bizalom az emberekben! Hol van a határa, és hol kezdődik a tévedés? Mert tévedés is akad, és a legtöbbször nem ott, ahol vártuk. Az ember olykor többre is képes, mint amit elképzelt volna magáról, máskor viszont meghátrál, elcsügged, s a nyugodt arc az utolsó menedéke, mert belül csupa félelem és rettegés..."

Így elmélkedett, miközben Csugunovot nézte, és fennhangon elmondta, amit szükségesnek tartott, hogy a századparancsnok helyesen cselekedett, amikor elengedte Vaszilkovot, Vaszilkov derék katona, és fel kell terjeszteni vitézségire.

— Jó, hogy így végződött — jegyezte meg Csugunovnak Iljin. — Én például nem tettem volna meg a helyedben. Mást igen, de Vaszilkovot nem küldtem volna a senki földjére.

— Miért?

— Ha tegnap félelmében hátraszaladt, holnap hasonló félelemtől hajtva a németekhez is átszökhet.

— Ugyan, mit érne vele? — kérdezte Szincov. — Átszökik hozzájuk, és aztán?

— Aki retteg, az nem gondolkodik — érvelt az alhadnagy. — Az vaktában cselekszik, és nem gondolja meg, hogy aztán mi lesz.

— Te nem tetted volna meg — mondta Csugunov —, de én megtettem. Ez köztünk a különbség.

— Ej, de érzékeny vagy, Csugunov — szólt békítően Iljin. — Nézze meg az ember! Rögtön megsértődtél, mert „jómadár"-nak neveztelek.

— Nem sértődtem meg, csak rendre utasítottalak — vágta rá Csugunov engesztelhetetlenül.

A törzsfőnök legyintett. Arcáról lerítt, hogy noha becsüli, nem szenvedheti ezt a nyakas embert, és még nem tudni, hogy melyik az erősebb érzés benne.

„Igen, itt emberére akadt" — gondolta Szincov.

Már észrevette, hogy a zászlóalj többi tisztje készséggel elismerte Iljin alhadnagy felsőbbségét, Csugunov azonban nem. Csugunovot is megtehették volna zászlóaljparancsnoknak, és talán meg is teszik, ha azt az önbíráskodást nem műveli.

Amint most Csugunovval a század harci körletét nézegette a térképen, és néhány kérdést tett fel, örömmel állapította meg, hogy a legnagyobb mértékben bízik ebben az alárendeltjében; ez az érzés, jutalomképpen, rangjától függetlenül, csak az olyan felettesnek jut osztályrészül, aki a lelke mélyén helyesen értékeli önmagát és az embereit; érezte, hogy ha holnap akár saját maga állna e század élére, akkor sem tehetne a harcban többet, mint amennyit Csugunov fog tenni.

— Nos — mondta, mikor amaz összehajtogatta a térképet —, most elmegyünk megnézni, hol fekszik az első katonája.

— A lövészárkokban csak az őrszemek vannak — felelte Csugunov. — A többi alszik.

— Értem. Induljunk.

— Főhadnagy elvtárs, még a tüzérekhez is el akart menni — figyelmeztette Iljin. Nem helyeselte az új zászlóaljparancsnok szándékát, hogy végigjárja a lövészárkokat.

Ez érthető is: százszor elmagyarázott mindent, és most éjnek idején úgyse látni semmit.

De Szincov nem változtatta meg a szándékát; túlságosan jól tudta, hogy a katona a maga módján figyeli a parancsnokát: ha már egyszer idejött, vajon elmegy-e, és bekukkant-e mindenüvé, s nem siet-e vissza? Persze nem csupán ez bizonyítja a parancsnok bátorságát, de a híre ezzel kezdődik.

Csak másfél óra múlva, késő éjjel érkeztek a tüzérekhez.

— De sokáig késtek — jegyezte meg a kölcsönös üdvözlések után az a kövér tüzérőrnagy, aki Tumanjannál hívta Szincovot, hogy látogasson el hozzá.

Most a fedezékében, az asztal mellett, a füles sapka nélkül még gömbölyűbbnek látszott: arca, tüskésre nyírt, kövérkés feje, ujjai, amelyek az otthoni, virágmintás porcelán teáscsészét fogták — minden gömbölyű volt rajta.

— Féltünk is, hogy már alszik — felelte Szincov.

— Kellene, de nem tudok. Holnap nagy napunk lesz. Csak az imént távozott a szomszéd zászlóalj parancsnoka. Kis híján összetalálkoztak. Őt is támogatom. Isznak teát?

— Köszönöm, nem kérünk.

— Vagy inkább valami mást a hideg ellen?

— Akkor inkább teát.

— Sok tárgyalnivalónk éppen nincs. Az elődjével már mindent megbeszéltünk. De a rend kedvéért nézzük meg.

Kiteregette az asztalon a színes ceruzákkal gyönyörűen kihúzgált, jókora tűzterv-vázlatot, s a térkép mellé tette. Élvezte, hogy ilyen szép a rajz. Egyáltalán, úgy készült a holnapi napra, mint egy ünnepre.

Megnézték a vázlatot, és egybevetették a térképpel. Az egész megbeszélés tizenöt percbe sem telt.

A küldönc behozta a teát.

— Igen, gyilkos össztűz lesz — mondta az őrnagy —, gyilkos tűzcsapás.

Szincov alig észrevehetően elmosolyodott e megismételt jelző hallatán.

— Azt hiszi, túlzok? Csakugyan hallatlanul kemény lesz! Kezemben vannak a számok.

— Értem — bólintott a főhadnagy. — Csak eszembe jutott, hogy a háború előtt a jelentésekben hogy számolgattuk: „A mi vorosilovi össztüzünk háromszor akkora, mint Franciaország egész hadseregének össztüze, és kétszer múlja felül Németországét!..."

— Hát igen — mondta az őrnagy —, a számítások szerint így is volt. Csakhogy kezdetben nem minden úgy alakult, ahogyan mi, tüzérek, elképzeltük. De most összezúzunk és a levegőbe röpítünk mindent!

— Az ezredek utánpótlást kaptak — szólt Iljin —, de nem osztották szét a zászlóaljakba. Tehát arra számítanak, hogy a tüzérek segítségével az első napot veszteségek nélkül végezzük.

— Veszteségek nélkül nincs háború — felelte a tüzér. — Bármennyire igyekszünk is.

Szincovnak eszébe jutott a szökevény német, és elmondta, hogy sürgősen az ezredbe irányította. Talán megtudnak tőle néhány új célpontot.

— Aligha fog változtatást jelenteni. Ezúttal mindent apróra felderítettünk — mondta az őrnagy. Úgy érezte, a lehető legtökéletesebben felkészültek a küszöbönálló harcra, tehát feleslegesnek tartott bármiféle helyesbítést.

— Köszönöm a teát, megyünk — szólt Szincov.

— Kár, hogy nem találkozott a szomszédjával — sajnálkozott az őrnagy. — Pedig várt is egy darabig.

— Messzire van? — tudakolta Iljintől a főhadnagy.

— Vagy nyolcszáz méterre.

— Nohát akkor menjünk el hozzá. — Szincov erőt vett magán és felállt; a forró tea elálmosította.

Búcsúzkodás közben az asztalon megszólalt a telefon. Az őrnagy felvette a kagylót.

— Golubejev... Igenis. Azonnal. — Szincovnak nyújtotta a telefonkagylót. — Magát keresik.

— Halló, zászlóaljparancsnok! — hallatszott a készülékben. — Levasov beszél. Vendégekkel jöttem hozzád. Siess vissza, ne késlekedj.

— Levasov telefonált — mondta Szincov Iljinhez fordulva, miután a kagylót letette. — Meghagyta, hogy siessek vissza. Valami vendégekkel ül ott nálunk. Most mit tegyünk?

— Engedelmével majd én elmegyek a szomszédunkhoz — felelte Iljin.

Semmi kedve sem volt odamenni, de felajánlotta.

Szincov rábólintott.

— Magát pedig a küldönce visszavezeti. Úgy ismeri a terepet, mint a tenyerét.

A gyerek Szincov előtt ment az összekötő árokban. Az ilyennek még a hatodik osztályban volna a helye, nemhogy géppisztolyt viseljen a nyakában. Szincovnak eszébe jutott, hogyan nézett a németre a fedezékben, és megkérdezte:

— Nagyon nem szereted a fritzeket?

A fiú hátranézett.

— Kár, hogy nem ölték meg azt a fasisztát, főhadnagy elvtárs.

— Miért? Átszökött hozzánk, felvilágosításokat ad.

— Azelőtt miért nem szöktek át?!

— Eddig nem tették, most viszont átszöknek. Ez csak jó nekünk.

— Nyáron megkértem Polivanov századost, amikor elfogtunk két SS-katonát, hogy hadd végezzem én ki őket! Nem engedte, leszidott.

— Jól tette — mondta Szincov.

— Mégis kár volt ezt a fasisztát megkímélni — vélte a fiú. — Most persze nem vallja be, de meglehet, hogy idáig száz embert is megölt!

— Hogy hívnak?

— Ványa.

— Szóval druszák vagyunk, az én nevem is Ivan, Ivan Petrovics.

— Nekem nem az igazi nevem. Polivanov százados nevezett el így.

— Hát az igazi neved?

— Jona Jonovics — mondta a gyerek, mint egy felnőtt. — De ne hívjon így. Hívjon úgy, ahogy Polivanov százados hívott. Már megszoktam.

— Én sehogy sem foglak hívni. Visszaküldelek az iskolába tanulni.

— Akkor is visszajövök a frontra. Bosszút állok Polivanov századosért.

Szincov sóhajtott. A gyerek hangjából érezte, hogy csakugyan megtenné. „Ha itt marad nálam, előbb-utóbb megsebesül, sőt talán elesik. Viszont ki tudja, hogy ott, a mögöttes területen, mi vár rá. Itt már megszokott. Bárki eleshet vagy megsebesülhet. Ez közös sors. Útközben is leeshet valaki az ütközőkről a kerekek alá . . ."

— Igazán elküld? — kérdezte a fiú.

— Nem tudom. Majd gondolkozom rajta. Árva vagy, vagy nem tudod, hol vannak a szüleid?

— Árva vagyok. Polivanov százados szedett fel Lozovajában a múlt télen.

— Mi az, hogy „felszedett"? Talán az úton?

— Az úton. Összefagyva feküdtem ott, három lábujjamat levágták. Elküld?

— Mondtam, hogy még nem tudom.

— Ha nem akar magánál tartani, inkább küldjön vissza a háromszázharmincegyesekhez. Loksin magához vesz.

— Ki az a Loksin?

— Polivanov százados politikai helyettese volt, ő életben van. A százados tegnap beszélt vele telefonon.

— Gondolkozom rajtad — ismételte Szincov.

Szomorúság fogta el. Különös érzés egy harmincéves embernek — mint egy kisgyereknek — a háborúban hirtelen arra gondolni, hogy ő is árva.

Apjáról nem voltak közvetlen emlékei, csak amit az anyjától tudott róla: Vjazma környékén volt néptanító, onnan vitték el a német háborúba, és már csak az értesítés jött meg, hogy életét adta a cárért és a hazáért. Anyjára homályosan emlékezett: amikor tífuszban haldoklott, forró kezével eltolta magától, nehogy ő is elkapja. Ennyi emléke maradt . . .

„Ez a gyerek persze mindenre emlékszik, minden csekélységre. Csak egy éve történt. De jobb nem firtatni az emlékeit . . ."

A fedezék bejáratánál a fiú az árok falához húzódva előreengedte a tisztet.

— Gyere be melegedni — hívta Szincov.

— Megyek, előkészítem a fegyverét a harcra, főhadnagy elvtárs.

— Miféle fegyvert? A te géppisztolyodat akarod nekem adni?

— Nem — felelte a fiú. — Polivanov százados géppisztolya maradt nálam. Csak az agyról vált le egy darabka, de majd megreszelem, jó lesz.

„Hát ennyi maradt Polivanov századosból — gondolta Szincov —, ez a Ványa gyerek, meg egy csorba agyú géppisztoly."

— Helyes, menj — mondta a fiúnak, és belépett a fedezékbe.

Négy ember ült ott. Zavalisin, egy komisszár pulóverben — ez csak Levasov ezred-politikai helyettes lehetett — meg két vendég: egy ismerős arcú, szőke politikai helyettes, és egy széles vállú, tömzsi, szemüveges férfi, hajtóka nélküli ingzubbonyban.

Szincov jelentette, hogy a komisszár parancsára megérkezett.

— Már találkoztunk, de ismerkedjünk meg újból napvilágnál, ahogy mondani szokás. — Levasov felállt, és hozzálépve kezet szorított vele.

— Moszkvai vendégeket hoztam, haditudósítókat. Az a feladatuk, hogy megírják, milyen „a harc egy napja egy zászlóalj parancsnoki pontján." Azt ígérik, hogy egy lépést sem tágítanak mellőled, hacsak hasfájást nem kapnak a félelemtől. Ajánlottam nekik, hogy maradjanak az ezredtörzsben, s amit nem látnak, azt találják ki. De nem álltak rá.

— Örülök, hogy t-találkozunk — mondta kissé dadogva a vöröshajú. Rózsás, ravaszkás arca tele volt szeplőkkel.

Szincov az ismerős politikai helyetteshez fordult. Hát itt hozza őket össze harmadszor a sors! Mi minden történik a világon!...

— Szervusz, Szincov — mondta Ljuszin, kezet nyújtva.

— Jó estét — felelte a főhadnagy, s megszorította a túlzott sietséggel nyújtott kezet.

— Ismerősök? — kérdezte vidáman Levasov.

— Úgy van: valamikor együtt szolgáltunk — bólintott Ljuszin, és örvendezve mosolygott.

„Biztosan félt, hogy nem fogok vele kezet, és most örül az ostoba" — gondolta Szincov, és szótlanul a belépő idős katona, Iljin küldönce felé fordult.

Már futólag látta egyszer, amikor a kályhát megrakta. Most

egyik kezében ételhordót tartott, a másikban egy tégla alakú kenyeret. Hóna alatt kulacsot szorongatott.

— Meghívom vacsorára, komisszár elvtárs — mondta Szincov.

— Zavalisin már meghívott minket, csak rád vártunk — szólt Levasov, és ismét Ljuszinhoz fordult:

— Hol szolgáltak együtt?

— A háború elején a nyugati fronton, a frontújságnál.

— Ugyan! Te is újságíró voltál? — érdeklődött Szincovtól.

— Valamikor.

— Ez aztán a szerencse! Mondhatnám, jó fogást csináltak! Zászlóaljparancsnok újságíróból! Ritkán fordul elő. Habár, úgy mellesleg, valamikor én is munkáslevelező voltam, a „Kercsi munkáslap"-ba írtam karcolatokat. Habár ez magukat semmi.

Szincov lecsavarta a kulacs tetejét, és beleszagolt. Tiszta szesz volt benne, hígítani kellett.

— Hozzon vizet — szólt a küldöncnek.

Amikor töltögetni kezdte a hígított szeszt, Levasov a tenyerével befedte a bögréjét.

— Nem iszom. És ne is próbálj rábeszélni. Zavalisin tudja.

— És kinek a javára mond le? — kérdezte a vöröshajú.

— Akár mindenkiére, vagy ha akarja, a magáéra.

— Inkább az enyémre — mondta a vörös, és odatolta a bögréjét, hogy Szincov még töltsön bele.

— Neki nyugodtan önthet — mondta Ljuszin. — Jól bírja.

A főhadnagy nem válaszolt, töltött.

Vacsora közben főleg Levasov beszélt. Először Moszkva felől érdeklődött a tudósítóktól, akik csak tegnap reggel repültek el a fővárosból, majd valami haditudósítót emlegetett, aki a háború kitörésekor jött hozzá Odessza környékére, az ezredbe. Majd amikor megtudta, hogy a vöröshajút Gurszkijnak hívják, és Ljuszinnal együtt írják tudósításaikat, elcsodálkozott: ez meg hogyan lehetséges?

— Igen egyszerűen — felelte Gurszkij. — Én t-természettől fogva lusta vagyok, Ljuszin p-pedig, éppen megfordítva, szorgalmas. Először ő megírja a szöveget, azután én t-telítem meg gondolattal.

Ljuszin csak legyintett, nem vitatkozott, és nem vágott tréfával vissza. Csak ült, gondolataiba merülve. Talán ugyanazon töprengett, amin Szincov: hogy mi az ördögnek hozta őket ismét össze a sors? Vagy talán csak a küszöbönálló harcra gon-

dolt — hiszen mindannyiuknak ezen járt az eszük: annak is, aki beszélt, és annak is, aki hallgatott.

— Azt azért olykor nem szeretem az újságokban — jegyezte meg Levasov —, hogy némelyikőtök szerint a németek úgy hullanak, mint a legyek. Az egyik ember harmincat ölt meg, a másik negyvenet, a harmadik meg éppenséggel százat... Márpedig, ha a háború kitörése óta mindegyikünk csak egyetlen németet megölt volna, az egész hadseregükből hírmondó se maradt volna.

— Ez igaz. D-de k-különbséget k-kell t-tenni, hogy mikor merítünk a saját ihletünkből, és mikor a maguk p-politikai jelentéseiből — mondta Gurszkij.

— Egykutya — legyintett Levasov.

— Én a magam részéről egyetértek, de attól t-tartok, hogy a szerkesztőnk nem k-közölné a maga gondolatait.

— Nem is kérném erre. Csak úgy mondtam, mint ember az embernek.

Szincov figyelmesen nézett Levasovra. A komisszár hangjában rejtett szomorúság csengett.

— Volt egy zászlóaljparancsnokunk — Levasov Szincov felé intett —, Polivanovnak hívták. Hős volt, de nem érte meg a hősi címet. Polivanov elődje Tarahovszkij, sokat tett, de kapni semmit sem kapott, és ostobán elesett egy tökfilkó miatt. Tarahovszkij előtt... Hogy is hívták, Zavalisin?

— Nem tudom, én később jöttem.

— Igaz, később jöttél. Én is csak néhány napig voltam együtt vele. Látják, még a nevére sem emlékszem. Főhadnagy volt, derék ember, s tudom, hogy kórházba vitték... de semmi többre nem emlékszem. Ilyen a mi életünk!... Ide hallgass — fordult Szincovhoz —, mit csinálunk azzal a gyerekkel?

— Itt tartom — határozta el abban a pillanatban Szincov; maga is csodálkozott rajta.

Levasov vállat vont: „Nem helyes, de hát te tudod."

— Miféle gyerek? — érdeklődött Ljuszin.

— Polivanovnak volt a küldönce — válaszolta a komisszár. — Tizennégy éves. Ványa Horol Lozovajából. A családját a németek megölték. Lozovajában csaknem minden zsidót megöltek, saját szemünkkel láttuk azt az óriási gödröt.

— D-de miért Ványa? — kérdezte Gurszkij.

— Ezt Polivanovtól kellett volna megtudakolni, de most már késő — felelte Levasov. — Ő keresztelte Jonáról Ványára. Talán a fia emlékére, vagy talán más okból is. Őszintén szólva nem faggattam erről. Nem is akadt időm rá. Polivanov csak

kilenc napig volt nálunk. Első nap megérkezett: „Engedelmével jelentkezem", és a kilencediken elesett, jelentés nélkül.

— Érdekes lenne a fiúval beszélgetni — fordult Ljuszin határozatlanul félig Szincovhoz, félig Levasovhoz.

A főhadnagy úgy látta jónak, hogy magára vállalja a kérdését.

— Nem engedem — mondta.

— Miért?

— Nem engedem, és kész.

Levasov bólintott.

Igaza van a zászlóaljparancsnoknak. Még huszonnégy órája sincs, hogy Polivanov elesett. Korai volna a gyereket bántani. Így is alig állja meg sírás nélkül.

— És ha mégis fontos lenne? — kérdezte Ljuszin.

— Sok minden lenne fontos az embernek! — vágta rá Levasov.

Néhány pillanatig kínos csend volt a fedezékben. Mindannyian érezték ezt, de valódi okát csak Ljuszin tudta. „Szóval nem felejtetted el?" — kérdezte a szemével, és Szincov szintén a szemével válaszolta: „Nem, nem felejtettem el."

— Akkor hát, komisszár elvtárs, elmegyünk éjjel a századokhoz, ahogy megígérte? — kérdezte Ljuszin talán túlságosan is vidáman; mosolyogva kihúzta magát, és megigazította szíját széles mellén, amelyen a Vörös Csillag Érdemrend és egy vitézségi érem csillogott; a Vörös Csillag vadonatúj volt, nemrégen kapta, a másik ellenben régi, kirojtosodott szalagon lógott; ezt az érmet Szincov már akkor is látta rajta, októberben, Moszkva alatt.

— Állom a szavam — felelte Levasov és felállt. — Kis időre elnézünk Csugunovhoz.

— Megengedi, hogy elkísérjem magukat, komisszár elvtárs? — kérdezte Szincov.

— Felesleges, Zavalisin is velünk jön. A tudósítók a mi hatáskörünkbe tartoznak. Te csak pihenj a csata előtt. Megismerkedtél az emberekkel?

— Meg.

— No, és mi a véleményed? Hogy érzed magad?

— Véleményt még nem alkottam, de a közérzetem kitűnő.

— Ez is valami. — Amikor a komisszár belebújt a bundájába, Gurszkijhoz fordult: — A zászlóaljparancsnokot ne gyötörd a kérdéseiddel, aludjék csak, azért hagyom itt. Holnap harcolni fog. Vagy talán mégis jobb lenne, ha velünk jönnél?

— Őszintén szólva inkább itt maradnék — felelte Gurszkij.

— Annál is inkább, mert itt meleg van, a hősiességemről p-pedig ráérek holnap is t-tanúbizonyságot adni.

Amikor Szincovval kettesben maradtak, Gurszkij szótlanul feltartotta a két ujját.

— Mi az? — kérdezte Szincov.

— Szabad egy kérdést?

A főhadnagy bólintott.

— Miért olyan szótlan? T-természettől fogva, vagy nem szereti az újságírókat?

Szincov vállat vont.

— Azért k-kérdezem, mert megfigyeltem: a volt újságírók olykor nem szívelik a magukfajtát.

Szincov ismét csak vállat vont. Mit válaszoljon erre? Az újságírókat rendszerint azok nem szeretik, akik a lelkük mélyén irigylik őket. Ő pedig nem ilyen. Régen máshoz szokott ő a háborúban.

— Aludni fog? — kérdezte válasz helyett.

— K-köszönöm az első k-kérdésemre adott k-kimerítő információt. Szabad még egyet? — Gurszkij ismét feltartotta az ujját.

— Rajta — dünnyögte Szincov, miközben az egyik priccset leterítette egy ott heverő bundával.

— Jól ismeri Ljuszint?

„Nyilván jobban, mint te" — szerette volna válaszolni, de ez annyi lett volna, mint beszélgetést kezdeni.

— Nem.

— T-talán k-kissé részletesebben kifejtené?...

— Részletesebben inkább tőle tudakolja — felelte a főhadnagy.

Ez a vörös hajú dadogó ember, úgy látszik, sejtett valamit.

— Maga goromba — mondta a tudósító.

Szincov nem válaszolt; térképtáskájából kis füzetet húzott elő, kitépett egy lapot, ráírta: „Iljin, keltsen fel 5.30-kor" — az asztalra tette, rárakott egy bögrét, a táskát a priccs végébe dugta, és két kezét a feje alá téve lefeküdt a bundára.

„Ha öt harminckor felkelek, akkor még mindent elintézhetek; elmehetek Iljinnel Karajev századába, s a harc előtt a három közül legalább kettőben jártam. És hét harmincra, félórával a tüzérségi előkészítés előtt, visszaérek."

Hallotta a szalma zizegését: a vöröshajú elhelyezkedett a priccsén.

„Most három harminc van. Ha mindjárt el tudok aludni — mégiscsak két óra .."

Nagyon jólesik így elnyújtózni a melegben, két keze a feje alatt a puha bundán, és még szalma is van alatta... Ostoba dolog, hogy nem jön álom a szemére. Megtörténik olykor! Minden perc drága, és mégsem jön az álom, nem lehet odaparancsolni...

Azt mondta ennek a vöröshajúnak Ljuszinra vonatkozóan: inkább őt kérdezze meg. Nagyon lehetséges, hogy meg is kérdezi. Az pedig elmondja. Elmondani különféleképpen lehet, például úgy is, hogy a legjobb színben tűnik fel. Elmondhatja, hogy éberséget tanúsított, nem akart az akkori körülmények között, október tizenhatodikán, bevinni Moszkvába valakit, akinek nem voltak meg az iratai, annál kevésbé, mert még alig ismerte az illetőt, mindössze egy napja... S hogy ez a nap milyen volt, azt nem kell feltétlenül megmagyaráznia. És azt sem fogja elmondani, hogy még az ellenőrző pontig sem vitte el... És elkeni a dolgot. Az ilyen Ljuszin-félék értenek az ilyesmihez... De lehet másként is, röviden és egyszerűbben: „Ha fejemet veszik is, én ilyen kérdésekben formalista vagyok. A háború háború, s a rend az rend." Így is lehet. A Ljuszin-félék ezt is tudják. Úgy beszélnek a háborúról és a rendről, hogy akár le a kalappal előttük! Eh, fene vigye! Csak a méreg eszi, ha ilyenekkel találkozik. Különböző rangúak akadnak, de csak mindről ez jut az eszébe: no, itt van megint egy Ljuszin elvtárs!...

Ez a vöröshajú pedig együtt utazgat vele, és közösen írnak. Vele utazgat, és nem tudja, hogy kicsoda ez a Ljuszin. Más emberek, más újság, más idők... Vagy talán Ljuszin is megváltozott, ki tudja?

„Jól van, no. Elég a személyes ügyedből — gondolta dühösen, noha a lelke mélyén tudta, hogy ez nem személyes ügy. Csak hát könnyebb úgy töprengeni, mintha személyes ügy volna. — Jól van no, hagyjuk ezt a témát... Ahogy mondják, nem az én eszemnek való!

De hát mi való az én eszemnek? Savrov őrnagy nevetett rajtam: »Minél kevesebet gondolkodjál, Ivan, könnyebben fogsz harcolni.« Nem igaz. Ettől én nem fogok jobban harcolni. Senki sem fog. És Savrov sem harcol rosszabbul, amiért használja az eszét. Engem kinevetett, de ő gondolkodott...

És ha megmaradtam volna annak, aki voltam: újságírónak? Akkor talán most másként vélekednék? Habár természetesen ostobaság azt képzelni, hogy mi valamennyien egyformák vagyunk, és amazok mind valahogy mások. Ha újságíró marad-

tam volna, mint ők, bizonyára akkor is másként gondolkodnánk: Ljuszin így, ez a vöröshajú úgy, én meg amúgy...

A vöröshajúnak egyre tréfán jár az esze. Így persze könnyebb az élet... De meghalni bizonyára nehezebb..."

Ismét Iljin szavaira gondolt: hogy az utánpótlást egyelőre az ezredekben hagyták, nem osztották szét a zászlóaljaknak; remélik, hogy az első napot kevés veszteséggel zárjuk, bíznak a tüzérségünkben. Nem úgy, mint régen, amikor egy nap alatt mindent bevetettek a harcba, mintha ez lenne a legutolsó, mintha ezzel az egész háború véget érne!

— Ide hallgasson — Gurszkij áthajolt az asztalon, és Szincov szemébe nézett. — Ha nem alszik, inkább b-beszélgessünk. Mire gondol most?

— A holnapi harcra.

— Mégpedig?

— Arra, hogy miként oldjuk meg a zászlóalj feladatát.

— És nagyobb méretekben?

— Hogy érti ezt?

— Hát p-például ha a frontparancsnokság helyébe k-képzeli magát? Akkor hogyan cselekednék holnap? Vagy ezen nem szokott töprengeni?

— Nem. Nekem megvan a magam feladata és a magam látóköre, erre kell gondolnom.

— Ide hallgasson, d-de meg ne sértődjék, k-kérem. Azt mondta: látókör. Ezt t-teljesen őszintén gondolja, vagy csak így k-kényelmesebb?

Kutatóan nézett Szincovra. Ezúttal komoly volt.

„Nem, nem vagy ostoba — gondolta a főhadnagy —, csak arcátlan. Mivel neked úgy tetszik, most teregessem ki a lelkemet. Igen, persze; az én beosztásomban — abból, amit magam megfigyelhetek és egybevethetek —, vagyis a magam látóköre alapján nem igazodhatok el a háború valamennyi kérdésében. De senki sem foszthat meg attól az érzéstől, hogy amidőn a háborúban a magam dolgát végzem, bizonyos dolgokhoz mindenkinél jobban kell hogy értsek, különben nem állom meg a helyemet. Megvan a magam véleménye, elképzelése, megvannak a magam jogai, mint mindenkinek. S aki elveszíti ezt az érzését, az nem parancsnok, és nem is ember. De ezt nem fogom neked elmagyarázni. Nincs kedvem. És ideje elaludni. Ha nem vagy ostoba, ezt neked is be kell látnod."

— Mi az, megsértődött? — kérdezte Gurszkij, még mindig az arcába nézve.

— Nem. Csak nincs kedvem fecsegni. Aludjunk Nem tudom, maga hogy van vele, de nekem legalább meg kell próbálnom, az ügy érdekében — mondta már lehunyt szemmel.

Tizenkilencedik fejezet

Elöl, a németek peremsávja felett, és még sokkalta messzebb, a látóhatár széléig, amelyet most csak sejteni lehetett, több kilométer szélességben a robbanások valóságos falat emeltek. Hol egybefolytak, hol szétváltak, hol ismét füstfüggönyt vontak, és nyomukban, fekete alapon feketén, csak úgy röpködtek a gerendák, deszkák, sínek; ágaskodó roncsai annak, ami egy pillanattal előbb még fedezék vagy bunker volt.

Szincov még a tüzérségi előkészítés megkezdése előtt mindent megtett és megparancsolt, amit a zászlóaljban akart. Most már csak egy tennivalója maradt: várni.

Ott, elöl, pusztultak a németek. Pusztultak és el kellett pusztulniok, mert idejöttek, mert nem adták meg magukat tegnap, amikor felszólították őket, mert egyszer már véget kell érnie mindennek itt, Sztálingrádban ...

„És vége lesz — megérem-e vagy sem, de én meg akarom érni a végét, és ezért csak pusztuljanak minél többen ott az odúikban. Mert akiket most nem ölünk meg, később előkúsznak onnan, és tüzet nyitnak rám és az embereimre, és megölnek bennünket, megsebesítenek ...

Jó, hogy parancsadások közben ritkán van ideje az embernek saját élniakarására gondolni. Mindig elvonja valami. Ma sem jutott rá idő. a tüzérségi előkészítés kezdetéig.

De most már nincs mit tennem, és nem is lesz mit tennem negyven, nem, már csak harmincnyolc percig, és ez alatt az idő alatt már senkihez se szólhatok, és senkitől se hallhatok semmit. És hiába kiáltoz nekem ez a mellettem álló, dadogó tudósító ... Úgyse hallom ... Hogy menne a fenébe, csak a fülembe köpdös, mint egy teve ...

Még ha Mása állna mellettem, és suttogna a fülembe, azt sem hallanám ...

Mögöttünk pedig ott sorakoznak a harckocsik, s a katonák kibújtak a toronyból, nem félnek, hogy beléjük lőnek, és igazuk van, a németek most nem érnek rá tüzelni ...

T—34-esek ... Azt mondják, negyvenkettőben Harkovnál is voltak már nekünk ilyenek, de én ott nem láttam őket Én ak-

kor csak egy KV-t[7] láttam közelről, és még ötöt messziről. Az az öt elment, és többet nem találkoztam velük. De ezt a KV-t a tulajdon szememmel láttam — a mieink páncéltörő fegyverrel lőtték. Megrongáltan állt, és lőttek rá, míg végül a felső nyíláson kibújt egy katona, és két karral integetett, hogy orosz. És mégis lőttek. És akkor megfordította a tornyot, és leadott rájuk egy sorozatot, és egy páncéltörős katona meghalt. És egyre csak lőtték azt a harckocsit, én pedig odaszaladtam hozzájuk, és ordítoztam, hogy ne lőjenek, hiszen a miénk! De nem hitték el, mert még sohasem láttak közelről orosz harckocsit, és németnek vélték. Akkor én magam mellé parancsoltam egy katonát, és megindultunk a tank felé. Amikor közelebb értünk, s már látszott a fehér felírás: »Halál a fasisztákra!« — azt mondtam neki: »Látod, a mi harckocsink!« De most is vonakodott odamenni, és bizonygatta: »Fasiszta harckocsi, csalétkül írták rá.« És amikor mégis odamentünk, kiderült, hogy a páncéltörő golyója a törhetetlen üveget érte, s a repeszek összesebezték a vezető arcát. Véresen búját elő, s a harckocsizók csúnyán káromkodtak.

Majd katonák futottak szembe egy fogoly némettel, s a német kiabált: »Doktor, doktor!«... és magasba tartotta a karját. Én pedig odavezettem a harckocsihoz, és mint egy bolond, kopogtattam a páncélt, és folyvást kiabáltam: »Russ Panzer, érted, russ Panzer!« Ő reszketve mondogatta: »Ja, ja, gut, gut...!« Én meg csak kiabáltam: »Russ Panzer!« — s a tankra mutogattam, olyan boldog voltam, hogy megmutathattam neki, hogy ez a mi harckocsink, és nem az övék!

Hogy miért jutott ez éppen most eszembe, nem tudom. De igen, tudom. Mert bánt az, ami volt. Gyűlölöm a németeket, de ha egészen őszinte akarok lenni, nemcsak őket gyűlölöm ezért, hanem önmagunkat is. Valamennyiünket gyűlölöm érte, hogy így volt. És szeretem mindannyiunkat, de gyűlölöm is, mert gyötrődöm a történtek miatt. És egyeseknek beszélhetek róla, de a legtöbbször türtőztetem magam, mert általában úgy vélik, hogy erről nem szabad beszélni, és talán csakugyan nem szabad, amíg a háború tart... Habár én semmi ártalmasat nem gondolok. És ez a megbízott, akivel tegnap csaknem összekaptam, több mint biztos, hogy magában ugyanazt gondolja, amit én, de a beosztásánál fogva ilyen beszélgetéseket kell folytatnia, és illetékes helyen jelentenie.

Jó, ha valóban derék ember, ahogy Iljin mondta, de erről

[7] „Kliment Vorosilov" harckocsi.

még magam fogok meggyőződni. Ha csakugyan derék, akkor ma velem és Iljinnel és a többiekkel együtt tör előre, és nem marad hátul. De ha valami ürüggyel meglapul, ezt nem fogom annyiban hagyni. Rábizonyítom, hogy gyáva, és eltűnik mellőlem, mint ahogy Fegyaskin eltűnt. Senkit se dicsérnek meg a gyávaságáért...

Persze jobb, ha semmi ilyet nem kell tennem, ha olyannak mutatkozik, mint amilyen Zotov volt. Ez az Ivan »Zotics«, amikor Fegyaskin helyére lépett, maga ment el mindenüvé, ahová kellett, és a géppuskához is lefeküdt. Valóban derék ember volt. És »Zotics«-nak hívtam, amíg az L-alakú házban el nem esett... Egy éjjel, amikor kettesben üldögéltünk, hirtelen így nyilatkozott a zászlóaljbeli életéről: »Ostoba dolog ez, Szincov! A te politikai helyettesednek kellene lennem, és nem annak, aki vagyok!«

Egyáltalán, mennyi ostoba dolog akad a háborúban! Amikor még századparancsnok voltam, és Vörös Zászló Renddel tüntettek ki, Butuszovot pedig Vörös Csillaggal, három kilométert mentünk a part mentén a törzsbe, hogy a kitüntetésünket átvegyük. És csaknem eltalált egy akna, és később egy mesterlövész vett célba, és amikor odaértünk, közölték velünk, hogy még nem hozták el a kitüntetéseket... Aztán mégiscsak került egy Vörös Zászló. Átadták, s én feltűztem. Butuszov ellenben kitüntetés nélkül tért vissza. És megint aknatűzbe kerültünk, és kis híján otthagytuk a fogunkat, és Savrov ezredparancsnok megkérdezte: »Nohát hol vannak a kitüntetéseitek, hadd lássam...« És Butuszov nem tudta, sírjon-e vagy nevessen...

És Ljuszin itt áll három lépésre tőlem, és ő is nézi, hogyan pusztulnak a németek... Gondolta-e valaha, hogy itt fog találkozni velem? Biztosan örül, úgy véli, hogy nagy dolgot művelt: a zászlóaljig elmerészkedett. És most azt bizonygatja nekem, hogy milyen bátor.

Azt mondják, háborúban mások lesznek az emberek. De ha arra gondolunk, hogyan lesz minden, ha majd vége lesz a háborúnak, mégiscsak ugyanolyannak képzeljük magunkat, amilyenek voltunk. Noha lehet, hogy ez tévedés... Nem érek rá önmagamon töprengeni. Egy dologra kell gondolnom, és ha valóban megváltoztam, ez azért van, mert állandóan más dolgokkal kell törődnöm, nem önmagammal...

Most pedig azért gondolok magamra, mert nincs mit tennem, amíg a tüzérségi előkészítés tart, és amíg ott, előttünk, pusztulnak a németek. Pusztuljanak csak! Emlékszem, hogyan volt az, amikor nem ők pusztultak, hanem mi, hogyan bombáztak szep-

temberben az átkeléskor, és hullák meg bárkák roncsai úsztak a vízen, és égett az olajfinomító, és a Volgába ömlött olaj is égett, és iszonyú szag terjengett... Még gondolatban sem tudom kifejezni, milyen is volt az égett emberi test.

Igen, ott elöl már húsz perce pusztulnak a németek. De azért lesznek, akik életben maradnak, és tüzet nyitnak ránk, ha megindulunk...

... Ha elmondanám valakinek, hogy akkor éjjel miért nem háltam azzal az ápolónővel, senki sem hinné el. Valami okból hirtelen azt mondta nekem, hogy már kezdi elfelejteni, milyen is volt a férje. Én nem felejtettem el, hogy milyen volt a feleségem. És most is emlékszem rá.

Állok süketen, és nem hallok semmit. Látom, hogy előttem kavarog minden a füstben, egészen a látóhatár széléig, mellemmel a lövészárok jeges szélének dőlve ágaskodom, hogy lássam, mi van ott elöl, állammal a jeget érintem... és mégsem tudom elfelejteni, hogy milyen volt a feleségem. Noha talán már nincs is. Jól tudom, hogy ez mit jelent. Annyi holttestet láttam, nőt is — tudom, milyenek. Télen, a hidegben. És nyáron, a forróságban...

Nem, mégis elfelejtettem, milyen volt. Régen elfeledtem már. És sajnálom, hogy a kórházban nem maradtam ott éjszakára annál az asszonynál. Akkor úgy éreztem, képtelen vagyok rá, s most mégis bánom. Itt állok, és elképzelem, milyen is lett volna.

Ez a dübörgés, morajlás, dörömbölés már szinte a csenddel rokon...

Elöl, a robbanásokon túl, ott van valahol az én sztálingrádi zászlóaljam. És ez a zászlóalj is, amelyben most vagyok, ez is az enyém. Az is, meg ez is. Pedig valójában csak ez az enyém. Amaz pedig már nem. De én még mindig sajátomnak érzem. Úgy gondolok most rá, mintha ezer mérföldnyire volna. Pedig csak negyven kilométer választ el tőle. És ha most kibújnék a lövészárokból, és megindulnék toronyiránt a hóban, alig tíz óra alatt odaérnék, ha senki se lőne rám.

Az első napon, amikor Sztálingrádban elfoglaltuk állásainkat, az én lövészárkomtól ezerszáz méter volt a partig, amikor pedig megsebesültem, légvonalban négyszáz. Tehát nyolcvankét nap alatt, amíg ott voltam, a németek mindössze hétszáz métert nyomultak előre. Még naponta tíz métert sem haladtak. A giliszta reggeltől napszálltáig alighanem meg tud tenni tíz métert. Ők talán nem akartak elérni a Volgáig, nem hitték, hogy elérik? Lenne csak egyetlen emberük, akit nem fog a

golyó, aki sebezhetetlen — az egyszerűen kilépne a lövészárokból, és egy félóra, sőt húsz perc alatt elérne a Volgához. De hát mindhiába, ilyen ember nincsen, se nálunk, se náluk ...

Ostobaság még gondolni is erre. Tumanjan azt mondta tegnap a géppuskás század parancsnokáról, hogy nem mindig képes az igazat jelenteni. És vajon miért nem? Mert halandó. Hogyha halhatatlan volna, mindig igazat jelentene, semmibe sem kerülne neki. A hamis jelentések csaknem mindig abból erednek, hogy az ember fél meghalni. Aztán miatta mások halnak meg.

Szeretném tudni: mit csinálok majd a háború után, ha életben maradok? Valami szüntelenül azt súgja: életben maradok. Csak néhányszor éreztem az ellenkezőjét. Egyszer negyvenegyben, amikor rögtön a kitörésünk után teherautón a mögöttes területre robogtunk alakulás céljából. A »Katyusá«-t énekeltük, és német tankok jöttek újra szembe. Másodszor, ez már tavaly nyáron történt, amikor egy este váratlanul újra bombázni kezdtek. Semmi különös nem volt, csak már három napja egyetlen saját repülőgépünket sem láttam, és halálosan untam mindent, és egy pillanatig gyűlöltem az életem. És még egy harmadik alkalommal — az is tavaly nyáron volt —, amikor eljött hozzánk a frontparancsnok, és sírni tudtam volna, ahogy ott járkál, és feltartóztatja a menekülőket, és biztatja őket, hogy ássák be magukat, mint akinek már nem maradt más hátra. Vagy talán akkor ő sem kívánt élni, és a halált kereste? Nem tudom, mit gondolt akkor, de én úgy éreztem, hogy nem érem meg a háború végét. Nem azért, mert most mindjárt ide repül egy golyó és megöl, hanem mert általában olyan cudarul áll minden.

Később, Sztálingrádban, már nem éreztem, hogy nem érem meg a háború végét. Amikor erre gondolok, olykor nem hiszek magamnak, pedig hát igaz: soha többé nem volt ilyen érzésem. És most sincs.

Nem tudom, később hogyan emlékezem majd vissza a háborúra, de amíg harcolok, a legnyomasztóbb, legelviselhetetlenebb érzés számomra, ha valamit nem úgy teszünk, ahogy kellene. Mert sokkal ritkábban történik ez, de azért még mindig előfordul. És ha valamiért kész vagyok meghalni, azért odaadnám az életem, hogy nálunk minden úgy történjék, ahogyan kell, ahogy akarjuk. Ma is mindennek úgy kell történnie, ahogy akarjuk! Soha semmit nem kívántam úgy az életemben, mint most ezt.

Ha látom, hogy egy Messerschmitt felülről lecsap egy gé-

pünkre és követi és még nem lő — úgy érzem, most mindjárt a lapockáim közé küldi a sorozatát. És amikor tüzet nyit, úgy érzem, az én hátamat érte, s egy percig összetörten fekszem a földön, hiszen engem ölt meg, én nem kelek fel többé . . .

Nem tudom teljességgel megmagyarázni ezt az érzést, még önmagamnak sem. A közösségvállalás ez mindazokkal, akik elesnek, bűntudat és szégyenkezés és fájdalom és vad düh mindazért, ami nem jól megy nálunk, és öröm mindazért, ami sikerül! Mi van a szíved mélyén, Szincov? Hát ez az az érzés, ami miatt nemcsak önmagamban élek, hanem mindenki másban is, és minden jót és minden rosszat együtt csinálok velük. És szeretem magamat a jóért, és gyűlölöm és szidom mindazért, amit nem jól teszek — nemcsak én, hanem a többiek, valamennyien. Ez van a lelkemben s a szívem mélyén, s a fejemben is, amikor parancsot adok, s a kezemben, amikor gránátot dobok. Ki tudja, talán a hazaszeretet érzése ez: talán épp ez lebeg előttünk, amikor azt gondoljuk, ki-ki magában, hogy szovjet emberek vagyunk?

Ott elöl a robbanások füstje úgy gomolyog, mintha fekete kását kavarnának óriás kanállal, a földtől az égboltozatig.

Itt meg, közvetlenül a szemem előtt, a lövészárok jeges pereme, vállak és karok dörzsölték simára, s belefagyott egy kis szalmaszál. Úgy ágaskodik ez a szalmaszál, mintha szándékosan tűzték volna ide a becsapódások erejét mérni, és meg-megreszket a szemem előtt, hol erősebben, hol gyengébben . . .

Nagyszerű, hogy a tüzérségünk ilyen pusztító erejűvé fejlődött, és úgy lövi a németeket, ahogy még soha nem tapasztaltam. Nyáron még nem tudtam volna elképzelni, hogy ilyen hatóerejű a tüzérségünk. Ha visszagondolok mindarra, amit gazdátlanul otthagytunk a háború kitörése óta — hát valóságos csoda, ami most végbemegy.

Persze, nem tarthattuk volna magunkat Sztálingrádban, ha a túlsó partról nem támogat állandóan a tüzérség és a katyusák. Úgy támogattak, mint az édestestvéreink! Szeretem őket, nem is tudom kellőképpen kifejezni azt a szeretetet, amit Sztálingrádban éreztem irántuk, amikor a túlsó partról tüzeltek. Lehetetlen lett volna kitartanunk, ha nem tüzelnek állandóan, éjjel-nappal. És egyre nőtt, nőtt a számuk. ezt éreztük. De még akkor sem tudtam elképzelni, hogy ennyi ágyúnk, lövegünk lehet, mint amennyi most a németeket lövi a fejem felett.

Pedig hányszor és hányszor elátkoztuk magunkat, amiért nekünk nincs ez, nincs amaz! És mindmáig szűkölködünk még sokféle hadifelszerelésben. És ha gondolkodni kezd az ember,

még ma sem érti, hogy ez miként történhetett meg. Én még iskolába jártam, amikor a rádióamatőrjeink elsőkként fogták Nobile léghajójának SOS jeleit. A zászlóaljamban viszont még mindig nincs hordozható rádió. És mennyi küldönc pusztult el a szemem láttára, mert hiányzott a legközönségesebb telefonösszeköttetésünk, mert óriási telefoncsévéink vannak, és két embernek kell cipelnie a vastag és nehéz huzalt, és hogy a megbízható összeköttetéshez két drótot kell kihúzni. És ez a drót mindig kevés... A fasiszta pedig fut, a disznó, gombolyítja a kis csévét, és cérnavékony huzal van rajta. És nekünk mi mindenből kellett összetákolnunk a vezetéket, mert nem volt elég huzalunk. még szöges drótot is használtunk hozzá...

Majd szétpattan a fejem, ha ráérek gondolkodni rajta, hogy mindez hogyan történhetett. Nyilván valami nem volt rendben még a háború előtt, és nemcsak én gondolok erre, hanem csaknem mindenki. Azok is, akik néhanapján beszélnek róla, meg azok is, akik hallgatnak. Én talán nem értek mindent, sőt biztos, hogy nem. Nem is lehet másként. De azt tudom, hogy mi a háború előtt valamit nem értettünk. És arra gondolok, hogyan is lesz minden a háború után?

Igen, olykor úgy álmodozom a háború utáni időkről, mint a csendről. Egyszer csak eszembe jut, hogyan vásároltam kenyeret a péknél, és hogyan hoztunk Másával epret a piacról, és ettük tejfellel és cukorral, és hogyan mentünk kettesben színházba, és a szomszédasszony vigyázott a kislányunkra. Összeölelkezve mentünk a városon át, és betértünk a sarkon egy boltba, a kis sor végére álltunk, és vártuk, míg leszeletelik nekünk a sonkát. És összeölelkezve mentünk tovább, és nem is sejtettük, hogy mindez vissza sem tér soha többé, és háború lép a helyébe... S amikor mindez elvonul előttem, azt szeretném, ha a háború után minden pontosan ugyanúgy lenne, amiképp volt...

De azután ismét felrémlik, hogyan kezdődött a háború, és már nem akarom, hogy utána minden úgy legyen, ahogyan volt...

Jól emlékszem, amikor a bekerítésből kijöttem, Moszkvában a népfelkelőknél Malinyin néhány tábornokról beszélt nekem, akiket a háború elején agyonlőttek, amiért meghátráltak. És azt mondta, hogy így is kell.

Lehet, hogy így van. Nem tudom. Képtelen vagyok kiverni a fejemből a gondolatot, hogy most is olyan tábornokok vezetnek minket, akik akkor hátráltak... Most verik a németeket, akkor pedig hátráltak. Akkor mindenki hátrált. Nem volt tá-

bornok, és katona sem, aki akkor ne vonult volna vissza. És senki sem akar mindannyiunkat agyonlőni, akik akkor negyvenegyben hátráltunk. Mert nem lehet mindenkit bűnösnek tartani, aki ezt tette, és én sem tartom bűnösnek magamat. Ha így volna, azt mondanám: fogjatok és lőjetek agyon! De nem vagyok bűnös. Becsülettel mondom ezt, szemtől szemben önmagammal.

Nem tudom, mit tehettem volna még azon felül, amit tettem, amikor már mindez elkezdődött. De hát ha így van, akkor valaki bűnös volt még a háború előtt?... Mert nem csupán a miatt a néhány tábornok miatt történt így mindez. Valaki még azelőtt volt bűnös mindebben.

Vajon kicsoda? Ha nem most, legalább a háború után. És talán ezért is nem akarom, hogy a háború után minden úgy legyen, amiképp volt.

Ha beszélhetnék Sztálin elvtárssal, és megkérdezhetném: hogyan történt mindez így a háború kitörése előtt? Ha levelet írhatnék neki, hogy hívasson magához a frontról, csak egyetlenegy napra, és mondja el nekem, voltaképpen hogy is volt mindez?... Mert én most harcolok, és meghalhatok, mielőtt megtudnám, pedig úgy szeretném tudni... És nemcsak én. Mások is.

De amikor erre gondolok, természetesen belátom, hogy ez képtelenség. És nemcsak azért, mert nem lehet hazahívni a frontról holmi zászlóaljparancsnokot avégett, hogy Sztálin elvtárs egyszeriben minden dolgát abbahagyja, és az ő kérdésére feleljen... Még valami okból képtelenség. Miért?

Félek megfelelni magamnak. Mert ha úgy felelek, ahogyan olykor hiszem, félek, hogy olyasmit rendítek meg a lelkemben, ami nélkül nehéz élnem. Igen, olykor úgy látom, hogy nemcsak mások, de ő maga is vétkes...

Ez a dadogós tudósító most összerezzent mellettem. A vállammal éreztem, hogy összerezzent, mert két nehézlövedék rövidre sikerült, és a senki földjén robbant. Ez még semmi. Az a lényeges, hogy miként támogatnak majd a tűzhengerrel, amikor elfoglaltuk az első lépcsőt, és megindulunk a második felé... Ha akkor lőnek ilyen rövideket, akkor baj lesz. Nehéz ilyenkor az embereket rohamra vinni, hogy le ne szakadjanak. És bizonyára Iljin is erre gondolt, amikor meglökte a vállamat, és a közelebbi becsapódásokra kacsintott...

Mindenki fél, én is félek, és ő is fél, nemcsak a tudósító. És Ljuszin, nyilván ő is fél. De azt mondta, hogy velem jön — ahová én, oda ő is. Majd meglátjuk.

Iljin mintha alig bírná türelemmel. Ez előfordul olykor. Megértem. Nem mintha nem félne, de már mielőbb szeretne túlesni az egészen, akárhogyan is. Nekem is szokott ilyen érzésem lenni, most is van egy kicsit. Amikor egy kevéskét minden elcsitul, és melegbe kerülhet, jóllakhat és legalább egy kevéskét alhat az ember...

Vajon Iljin mire gondol most? Erőskezű parancsnok, bár fiatal még, csak huszonegy éves. Ha jól meggondoljuk, gyerek. Tegnap megkérdeztem a csizmanadrág felől: hogy ilyen fagyban mért nem visel vattanadrágot; kiderült, hogy azt hord, de a legvékonyabbat választotta, és fölötte bő csizmanadrágot visel, hogy jól fessen... De ki előtt akar jól festeni?... Ez előtt a Szolovjova előtt, aki egészségügyi oktató volt, és most aknavetős? Lehet. Vagy csak úgy, hiúságból? Nagyon valószínű, hogy még nem ismert nőt. A háború előtt ideje nem volt rá, a háborúban pedig lehetősége. Én is elfelejtettem a másfél év alatt, hogy mi az a nő. És jobb nem is emlékezni rá. Hisz többé úgysem szabadul a gondolattól az ember, se ébren, se álmában...

Szörnyű haldokló nőt látni. Amikor Sztálingrádban Tamarát, a felcsert megsebesítette egy bomba, én hoztam ki a beomlott fedezékből. Ahogy felemeltem, mindkét karját a nyakam köré fonta, és kiabált: „Ványa, Ványecska... ne hagyj el!" Mintha szerelemért könyörögne, mintha nem akarnám megmenteni, otthagynám... Mind a két lába feje leszakadt, de ezt még nem látja, nem tudja. Jobb egyszerre ottmaradni, mint hosszasan kínlódni. Aztán eltűnődtem rajta, miért kiabált így halála előtt, hisz azelőtt sohasem szólított így? Egyáltalán nagyon tisztességes lány volt, senkit sem eresztett közel magához, egyetlen férfit sem. Talán titokban szeretett? Egy héttel azelőtt felötlött bennem a gondolat, amikor hirtelen feléje fordultam, és láttam, milyen pillantással néz rám. Aztán megint kiment a fejemből. Nem értem rá ilyesmin töprengeni. A legképtelenebb napok voltak azok, a szó szoros értelmében minden egy hajszálon függött...

Nem tudom elképzelni, hogyan élek majd a háború után. Ha Mása meghalt, persze megházasodom, és valószínűleg azonnal. Azt veszem el, aki éppen utamba akad. Vagy talán mégsem. Talán csak bánatomban gondolom így. De hátha ő marad életben, és én nem leszek?? Hátha van valami szabály, hogy csak egyikünk maradhat életben, s a választás nem tőlünk függ, hanem a háborútól? Egy szempillantás alatt megtörténik a választás: egy tompa ütés, és mindennek vége. Mintha az egész

világon kikapcsolnák a fényt. És nem is kell hozzá sok: egy vasdarabka, akkorka csak, mint a vattakabátom kapcsa.

November elején egy reggel utánpótlást vettem át: három embert. Felírtam a nevüket, és elirányítottam őket Butuszov századába. Nem volt sok időnk beszélni, folyt a harc. Még az arcukat sem jegyeztem meg magamnak. Azt gondoltam, majd később a században beszélgetünk. Este pedig visszahozták mind a hármat: öncsonkítást követtek el, mindhárman a bal tenyerükbe lőttek. »Akna... akna...« Miféle akna, amikor a pólya lecsavarása után világosan látszott mindegyikük tenyerén a puskapor pörkölése? Közelről lőttek bele, puskából, a bombázás alatt, amikor nem hallatszott. Talán már az átkelésnél megijedtek, és előre megbeszélték a dolgot. Először úgy gondoltam, hogy csak egyet, az őrmestert lövetem agyon, a másik kettőt kórházba és utána büntetőszázadba irányítom. De parancs jött a hadosztálytól: haditörvényszék, és nyomban agyonlőni mind a hármat, ott a zászlóaljban.

»Tekintettel a súlyos helyzetre!« A helyzet valóban súlyos volt. Talán igaz is, hogy azon a napon nem cselekedhettünk másként. Felolvastattam a parancsot, egy tűzfalhoz állították őket — dehogyis fal, romhalmaz volt az —, és agyonlőtték valamennyi század képviselőjének jelenlétében... Egy nap alatt történt mindez: a kezdet és a vég...

Jó lenne, ha ma senki sem remegne, senkit se kellene fegyverrel kergetni előre! Nincs rosszabb a világon, mint..."

Szincov úgy hozzászokott a tüzérségi előkészítés szakadatlan mennydörgéséhez, hogy úgy érezte, mintha néma csendben elmélkednék... És amikor valóban csend lett, az első pillanatban észre sem vette.

— Rakétát! — kiáltotta rekedten, még mindig nem hallotta a saját hangját. Majd hallotta a közeli rakétavető halk pukkanását, látta a második század felett felröppenő másik rakétát, és nemezcsizmás lábával a jeges lépcsőfokra hágva kiugrott.

Már előbb elhatározta, hogy nyomban elindul a csatárlánccal az első német lövészárokig. Most már csak a megvalósítás volt hátra.

Háromszáz méterrel előtte, a feltúrt föld felett három elkésett lövedék hullott alá egymás után, mint háztetőről az utolsó esőcseppek. . Ezt már csak futás közben vette észre, amikor a lövészárok mögötte maradt.

Délután három órára a 332. lövészezred harmadik zászlóalja teljesítette a maga szakaszán az aznapra kiadott parancsot: a németek első védelmi vonalát már reggel áttörték, ez régen a hátuk mögött maradt, a másikat csak az imént foglalták el véglegesen, érzékeny veszteségek után. Hogy ezután milyen parancs következik, még nem tudták. Addig is erőt gyűjtöttek, jobban mondva, miután beestek a német lövészárkokba, lassan kezdtek magukhoz térni a hatórás szakadatlan harc eseményei után.

Hosszú, lankás magaslat látszott előttük. Ennek lejtőin húzódott most a harmadik, még el nem foglalt német állás peremvonala. Amikor tizenöt ember, élén Karajev századparancsnokkal, első felbuzdulásában kiugrált a lövészárokból, és tovább rohamozott, a németek aknákkal árasztották el őket. A sebesülteket kihozták, de két halott ott sötétlett előttük a hóban, mindenki látta. Nehogy oktalanul kockáztassák az emberéletet, Szincov megtiltotta, hogy sötétig értük menjenek.

A lövészárkok előtt hómező terült el, és emelkedett lassan a látóhatár fölé.

Amikor a kivert németek sűrű tömegben futottak visszafelé a magaslatra, fele úton katyusák vették tűz alá őket. Hullák pettyezték a mezőt, és a magaslat sem volt fehér; a katyusák össztüzének vörhenyes foltjai tarkították.

De nem mind futottak meg. Néhány csoport meglapult az utolsó lövészárokban, és mindvégig lőtt. Az ilyen tűz mögött mindig erős kéz érződik. Az árok fenekén, a többi hulla között, egy német ezredes holtteste hevert. Géppisztolya, amelyet holtában sem eresztett el, csövével felfelé ágaskodott a hóból.

„Biztosan ez vette rá őket, hogy az utolsó emberig harcoljanak" — gondolta Szincov, saját veszteségeit fájlalva. Az ilyesmiért járó megbecsülés, ha megjön is, csak később jön meg, nem a harcban.

A halott tisztek, a fedezékek, a telefonok és a hóba taposott vezetékek számából ítélve itt, ahová Karajev százada kiért, ezredtörzs volt. Erről idáig még nem adhattak jelentést: a híradósok csak most rakták le a vezetéket abból a fél kilométerrel hátrább levő gránáttölcsérből, ahol Szincov ült az utolsó roham előtt. Lassan haladtak, de nem volt kedve siettetni őket. Jó dolog jelenteni, hogy elfoglalták az ezredtörzset, ámde a jelentésre tüstént parancsolgatással válaszolnak. Vannak a

harcban pillanatok, amikor az ember kissé pihenni vágyik, anélkül, hogy a feletteseivel kapcsolatba lépne...

— Főhadnagy elvtárs, nem éhes?

Szincov megfordult. A harcban nem volt ideje a fiúra gondolni, noha néhány ízben látta maga mellett. Most hirtelen észrevette, hogy milyen sovány és összefagyott, vacognak a fogai...

— Mid van?

— Húskonzerv.

— Mivel melegíted meg? — Szincov arra gondolt, hogy ilyen hidegben a konzerv csontkemény lehet.

— Spirituszkockával.

— Akkor rajta.

Szincov odahívta Karajev századparancsnokot, és meghagyta neki, hogy menjen végig jobb felé a lövészárkokban, nézze meg, hogyan halad a géppuskák felállítása arra az esetre, ha a németek ellentámadást indítanak.

— Balról én nézem meg.

A katonák a szél elől összekuporodva a lövészárkok falához lapultak. Ki cigarettázott, ki a német holttestek között turkált. Egyiküknek kétszersültet ropogtatott: kemény volt, mint a kő. Egy másik egy zsákmányolt walter pisztolyt csettintgetett, tenyerébe öntve a töltényeket.

A vad harci dühöt fáradtság váltotta fel. A katonák szemében ugyanaz a kérdés látszott, ami Szincovot is foglalkoztatta: „És most mi lesz? Mára kész, vagy még parancsolnak valamit?..."

Az ötszázas térképen mindössze kilenc centimétert haladtak előre. A valóságban azonban az első lépcső három sor lövészárokból áll, az elsőtől a másodikig négyszáz méter, a másodiktól a harmadik hétszáz. És további két kilométer nyílt terep, a második lépcsőig. Az pedig ismét három sor lövészárokból áll — amíg az egészet megtisztogatták, még másfél kilométer, és akárhogy felszántott is körös-körül mindent a tüzérség az előkészítéskor meg a roham támogatása során, mégis minden lövészárokból tűz fogadta őket. És minél messzebb hatoltak, annál erősebb. Úgyhogy meg lehet érteni a katonákat: az emberfeletti erőfeszítések után gondolni sem akartak olyan parancsra, hogy még egyszer felülmúlják önmagukat.

A lövészárkok felett erős szél fújt a németek felé, s a szemük láttára borította be hóval a sötétlő gránáttölcséreket és a hullákat.

Noha Szincov az utolsó lövészárkok elfoglalása után nyom-

ban kiadta a parancsot a harcbiztosításra, a géppuskák még nem voltak felállítva. Kiabálni kellett az emberekkel, hogy teljesítsék a parancsot. A katonáknak semmi kedvük sem volt új géppuskaállások építésével vesződni. Fáradtak is voltak a harc után, meg úgy vélték, a németek aligha fognak még az éjjel ellentámadást indítani. Mi pedig legkésőbb reggel úgyis továbbmegyünk, tehát hiábavaló fáradság lenne.

A lövészárok végében a németektől ottmaradt jeges talapzaton egy forgó állványzatú géppuskát kellett felállítani. Szincov elidőzött néhány percig a katonák háta mögött, jelenlétével siettette őket.

Jól látta onnan az előttük emelkedő magas dombot meg a német lövészárkok folytatását, amelyeket bal kéz felől Lunyin százados foglalt el. Az ő álláspontja és a Lunyin százada által elfoglalt árkok között vagy négyszáz méter nyílt terep húzódott. A németek itt nem építettek ki összefüggő vonalat A völgyteknőt hátrábbról is jól tűz alatt tarthatták két — még mindig birtokukban levő — magaslatról: a távolabbi nagyobbikról meg egy kisebbikről, amely mintegy hétszáz méterre volt Lunyin századának állásaitól.

Szincov, amint erre a Lunyin százada előtt levő kis dombra pillantott, futólag arra gondolt, hogy ha elfoglalják, a nagyobbik magaslat oldalába kerülnek. S akkor már az is könnyebben elesik.

De most nem volt ereje, hogy részletesebben foglalkozzék ezzel.

Másra gondolt: arra, hogy Bogoszlovszkijnak — ő vette át a század vezetését, miután Lunyin még a második lépcső elleni roham elején elesett — ideje már elküldenie a jelentését egy összekötővel.

„Mit késlekedik? Nem akarja világossal nekiindítani az összekötőt a németek által szemmel tartott völgyteknőnek?"

Amint visszafelé indult a lövészárkokban, bosszúsan gondolt Bogoszlovszkijra, aki elfoglalta ugyan, amit parancsoltak. de most önkényesen visszatartja a jelentését. És különben is: ki tudja, Lunyin után hogy fog megbirkózni a század vezetésével.

Aztán eszébe jutott, hogy mielőbb el kell mennie Bogoszlovszkij századába. Majd egy harmadik gondolata támadt, amely már akkor felötlött benne, amikor a géppuska felállítását figyelte, és közben a Lunyin százada előtti magaslatra nézett: „Jó lenne ezt a magaslatot minél előbb, késedelem nélkül elfoglalni, mihelyt besötétedik. A németek azt várják, hogy holnap reggel vagy késő éjjel rohamozzunk, de nyomban neki

kell indulni, amíg az hiszik, hogy felzárkózunk, készülődünk. Váratlanul rajtuk ütni, kis erőkkel, tüzérségi előkészítés nélkül. Ezt magunknak kell elvégeznünk. S hogy sikerüljön, még sötét előtt felkészülni, s megnézni az oda vezető utakat — legkésőbb félóra múlva, még világossal, ezen a nyílt völgyteknőn keresztül el kell mennem Bogoszlovszkijhoz..."

Egész úton visszafelé ez a gondolat izgatta: sem kitérnie előle, sem elfojtani nem lehetett. Akármilyen szorongató volt is, és bármennyire szerette volna más, derűsebb gondolattal felcserélni — hogy már vége a háborúnak —, tudta, hogy ez a gondolat ott él benne, egyre erősödik, és ha majd végiggondolta, akkor mégis jelenteni fogja, mert mást nem tehet. Habár akarata ellenére titkon azt reméli majd, hogy nem engedik, másnapra halasztják.

A fiú a lövészárok fenekén két nagy húskonzervet melegített spirituszkockán. Már kibontotta a konzerveket, és kétszersülttel fedte be, hogy a gőzben felpuhuljanak.

A gyerek valamin ült. Szincov először nem értette, mi az, majd megpillantotta a hó alól kikandikáló német téli bakancsokat, s ekkor eszmélt rá, hogy a fiú egy halott német tetemén ül, mintha ez a világ legtermészetesebb dolga volna.

Karajev ott állt mellette, és nézte a konzerveket, meg az alattuk égő szeszlángot.

A kicsiny láng alig látszott a lövészárok fenekén; ez is azt mutatta, hogy még egyáltalán nem sötétedik.

— Nos, ellenőrizte? — kérdezte Szincov.

— Igenis — felelt Karajev, és hirtelen megkérdezte: — Lunyin hol esett el? Látta?...

Szincov már elmondta neki, hogyan és hol esett el a társa, de Karajev kérdése nem is kérdés volt, hanem a csend szülte szomorú vágy, hogy elképzelje, miként is van ez: volt egy ember, Lunyin, és most nincs, elesett. De hát miért esett el? Hogyan lehetséges, hogy elpusztult?... És Szincov megértette a kívánságát, és újra elmondta, hogy Lunyint, amikor a második állást rohamozták, sorozat ölte meg, egy csapásra, s bizonyára nem maradt ideje ráeszmélni, hogy most meghal... Így hát nem jutott el ez a sztálingrádi az ő Sztálingrádjáig! S elbeszélése közben maga előtt látta Lunyin szőke fejét, amelyet nem szennyezett be a halál. S mellette a hóban a leesett füles sapkát; látta nyitott szemét, fél orcáját, amint ott feküdt a hóban, géppel nyírt kefefrizurás fejét... Igen, ez történt Lunyinnal, és többet nem mondhat róla, mert ő maga sem tud többet. Csak annyit, hogy Lunyin a századával elfoglalta az első lépcsőt,

mindhárom lövészárkot, és életben maradt, a második lépcső előtt azonban roham közben elesett.

Olyan keveset mondhat az ember a harcról, amikor éppen csak véget ért, és még átgondolni sem volt ideje.

Az első lépcsőt csaknem veszteség nélkül foglalták el. De a másodikban, a legelső lövészárokban, maradt egy géppuska, amit nem sikerült elhallgattatni, az ölte meg Lunyint... Ő, Szincov, a második lépcsőért folytatott harc idején megfordult ebben a században is, amabban is, meg a harmadikban is. Rohamra vitte az első lövészárok előtt lehasalt harcosokat, és amikor jobbra és balra elfoglalták, csak itt, Karajevnél nem — a tűzben idekúszott Karajevhez, és vele együtt rohamra vezette a századot; sokan elestek vagy megsebesültek a szemük láttára, de ők mégis eljutottak az első lövészárokba, majd a másodikba is.

Azután sem állhattak meg, a harmadikat kellett támadni. Ámde a németek ellentámadásba lendültek, és megakasztották őket. Iljin elment Csugunovhoz, ő, Szincov, pedig itt maradt Karajevnél, s egy gránáttölcsérben, a hóban várt, amíg a tüzérség ismét megdolgozta a németeket. Akkor felkelt, s az utolsó lövedékek nyomában a századdal együtt megindult, és elért ezekig az árkokig...

Mi minden történt, ha visszagondol rá az ember!... Ám a harcban az érzések sebesen váltakoznak, és nincs idő másra gondolni, csak a harcra, és arra is csak egyszeriben, kurtán: igen vagy nem!

Szincov érezte, hogy teljesítette a feladatát, és ez volt a legfőbb harci emléke. És még egy másik emlék — önmagával kapcsolatos: hogy életben maradt. Azt állítani, hogy nem volt ideje félni, mert zászlóaljat vezetett, hazugság lett volna Erre így is jutott ideje.

Minden egyéb — a harc érzékelésén és annak tudatán kívül, hogy él — most még csak töredékekben, kis foszlányokban gyűlt fel az emlékezetében.

A foszlányok és töredékek között volt Lunyin halott arca is, meg az az undorító, fogcsikorgató érzés is, amikor a németek ellentámadásba lendültek, és hirtelenében úgy látszott, visszakergetnek minket... És Tumanjan dühös hangja a telefonban: „Mit csinál? Nyomban készüljön fel, és előre, előre!..." S a saját dühös hangja: „Mivel készüljek fel, mikor úgy állok itt, mint az ujjam?" S a bűntudattal vegyes futó megbántottság, és újabb roham, tűzben, a hómezőn... S még egy töredék: a tüzelő aknavetők, s egy nő — az, akiről az éjjel beszéltek —,

megtermett, széles hátú, aranyhaja a füles sapkája alól kibomolva vattakabátjára hull, amint két kézzel rakja be az aknát az aknavető csövébe. S később, egy óra múlva, már egy másik tüzelőállásban, a halott aknavetők — telitalálat ölte meg őket, megcsonkított hullájukra iszonyat ránézni, és ez a nő, halott a halottak között, hanyatt fekszik a hóban, a teste összeszaggatva, de az arca sértetlen... Amíg élt, Szincov csak hátát látta, és most megpillantotta az arcát ott a hóban — halott arcát, nyitott szemmel, beharapott ajakkal. Csak éppen egy pillantást vetett rá és továbbment, mert nem időzhetett ott hosszasabban, menni kellett előre...

És még: öt fogoly német jön szembe, és velük egy fiatal katona; aggodalmasan kérdezi: „Megengedi, hogy én magam kísérjem el őket?" — „Miért te magad?" — „Mert különben elszöknek."

És még egy katona, a hóban fekszik, és sokáig kell pisztolyával a hátát böködnie, hogy végre felkeljen.

És még egy katona az elfoglalt lövészárokban: ez az ember a haláltól mentette meg, s a német, aki ezt a katonát megölte, s akit ő, Szincov közvetlen közelből agyonlőtt, s az rázuhanva, halott kezével, mint valami korbáccsal, kiütötte kezéből a pisztolyt...

És még valami, amire nem tud pontosan visszaemlékezni, de ami folyvást eszébe jut. Valami gödör, amibe a mezőn szaladtában hirtelen beleesik, és már estében kapja el a füles sapkát, amit egy golyó lesodort a fejéről... És orrlyukában a puskaporfüstös hó állott, nehéz szaga. Olyan füstös ez a hó, hogy nem bírja a szájába venni, akármilyen szomjas... És még valami... Mi is? Nem emlékszem...

— Együtt végeztük a katonaiskolát — hallatszott hirtelen Karajev hangja.

Igen, ezt Karajev mondja. Igen, csakugyan. Még éjjel mesélte, hogy Lunyinnal milyen szerencséjük volt: együtt végezték a katonaiskolát, és egy zászlóaljba kerültek...

— Már meleg, hozzá lehet fogni...

Ezt a fiú mondja. Meleg kesztyűjével körülfogja az egyik konzervet, és leveszi a tűzről.

„Miben hozta idáig ezt a két konzervet? Talán a kisbundája zsebében?"

— Menjünk be a fedezékbe, zászlóaljparancsnok elvtárs. Ha megrongálódott is, mégiscsak melegebb, megvéd a széltől.

Ezt lljin mondta, a fedezékből kibújva. Tehát már visszatért Csugunovtól, s itt húzódott meg.

„Még nem tudja, hogy az a lány elesett, nem mondtam meg neki."

— Csugunovnál hogy állnak a dolgok?

— Minden rendben.

— S a telefonvezeték?

— Még nincs meg. Elküldtem Ribocskint, hogy siettesse.

Szincov hirtelenében nem emlékezett, hogy ki is az a Ribocskin. „Ahá, a zászlóaljsegédtiszt . . ."

— Akkor most eszünk — mondta.

— Menjünk be a fedezékbe — ismételte Iljin.

— Később, most nincs kedvem — felelt Szincov, és nyugtalanul megkérdezte: — Miért nem csinálják azt a vezetéket?

Egyelőre nem akarózott bemenni a fedezékbe, mert úgy gondolta, mihelyt összekapcsolják Tumanjannal, engedélyt kér tőle, hogy elfoglalhassa azt a kis magaslatot, ahogy kitervelte. Ha megkapja az engedélyt, akkor kár megmelegedni, csak elbágyad tőle, pedig el kell mennie a századba. Más kérdés, ha reggelre halasztják . . .

Előhúzta finn kését, és hegyére szúrva kihalászott egy darab húst a zsíros léből. Nem volt éhes, de a forró hús jólesett. Mielőtt továbbadta volna a konzervet Iljinnek, még egy kis levest akart kimerni, és körülnézett, hogy kinek van kanala. A fiú már előhúzott egy kanalat nemezcsizmája szárából, s a bundájából került ronggyal törölgette.

— Tessék, főhadnagy elvtárs.

Szincov evett néhány kanállal, és a konzervet a kanállal együtt Iljin felé nyújtotta.

— De keveset evett — mondta az alhadnagy.

— Nekem elég — felelte Szincov, majd látva, hogy Karajev milyen gyorsan fogyasztja a másik konzervet, a fiú felé intett: — A szakácsnak is hagyj!

— Nem inna egy kis papramorgót? — nézett rá Iljin. — A segédtisztemnél akad . . .

Szincov megrázta a fejét.

— Harc közben nem iszom. — Rögtön észrevette, hogy Iljin szemében csodálkozás villan: „Hát mára nem fejeztük be?"

Háborúban úgy alakul a viszony a parancsnok és alárendeltjei között, hogy nem szokás minden kérdést kimondani. De azért a kérdés kérdés marad, s ha már észrevette a szemében, felelnie illik: igen vagy nem.

— Ide figyelj, Iljin — mondta a főhadnagy, és kissé félrevonta. — Nekem volna még egy tervem mára, mit szólsz hozzá?

Amikor belekezdett, már tudta: meg nem hátrál, még ha

Iljin más véleményen lesz is. És nemcsak azért ilyen határozott, mert úgy érzi, igaza van, hanem mert valami azt súgja, hogy könnyen fog menni . . .

Iljin végighallgatta, és nem ellenezte. De a zászlóaljparancsnok helyett saját magát ajánlotta a terv végrehajtására. Talán becsvágyból, vagy mert megszokta, hogy minden nehézséget magára vállaljon?

— Neked elég a magad dolga, két század maradt rád — mondta Szincov. — Szedj össze felderítőket, amennyit tudsz, és küldd őket ide hozzám.

Az alhadnagy bólintott, de szemében látszott a néma kérdés: „Máris összeszedjem őket, eldöntöttnek vegyem a dolgot, vagy megvárjam, amíg a zászlóaljparancsnok összeköttetésbe lép az ezredparancsnokkal?"

— Szedd össze őket — intett Szincov. — Felderítőket és küldöncöket, és mindenkit, aki alkalmas. Vagy tizenöten legyenek a századbelieken kívül.

Közben arra gondolt, hogy a saját küldöncét nem viszi magával, itthagyja. Mégiscsak gyerek. Más dolog az, védelemben követni a parancsnokot, és más: harcba. Egy nap alatt több kijutott neki egy hónapra valónál! Holnap visszaküldi a hadtápba, akárhogy sírjon is.

— Ide hallgass — szólt Iljin után, aki már indult, hogy a parancsot teljesítse.

Amaz megfordult.

— Gondoskodj, hogy legyen meleg étel, különben a szolgálatvezetők éjszakáig a hadtápban legelnek.

— Az nálunk nincs szokásban, főhadnagy elvtárs — felelte Iljin. — Minden rendben lesz. Elmehetek?

— Eredj.

Alighogy elment, Ribocskin, a segédtiszt ugrott be a lövészárokba; nyomában a híradós a telefonnal és egy tekercs dróttal.

— Végre — mondta Szincov. — Még jó, hogy nem éjszakáig vacakoltak . . .

— A társa megsebesült. Amíg . . . — kezdte magyarázni Ribocskin, de a parancsnok félbeszakította:

— Majd később magyarázzon! Ide tegye a telefont — s a fedezék bejáratára mutatott.

Segédtisztje és a híradós nyomában belépett a fedezékbe, s úgy belebotlott egy keresztben heverő holttestbe, hogy csaknem elesett. Mécses égett ugyan odabenn, de a nappali világosság után semmit sem látott.

— Hé! — kiáltotta, kidugva fejét a fedezékből. — Legalább ezt a fedezéket tisztítsátok meg! Mégiscsak parancsnoki pont.

Egy idős, bajuszos katona, Iljin küldönce, s a fiú bebújt a fedezékbe, és kivitte a hullát.

— Tiszt? — kiáltott utánuk Szincov.

— Tiszt, vaskereszttel — felelte már kintről a fiú.

„Mégiscsak sokat megöltünk ma — gondolta a főhadnagy. — Természetes. Főleg a tüzérség, de mi is, és sokkalta többet, mint amennyit vesztettünk."

— Még mindig vacakol?

— Kész — felelte a híradós.

Rosszul lehetett hallani, a vezeték valahol elföldelődött. Túlsó végén, Szincov várakozása ellenére, nem Tumanjan jelentkezett, hanem Levasov.

— Megkerültél, elveszett ember! — kiáltotta Levasov, és jókedvűen belekáromkodott a telefonba.

Szincov jelentette, hol tartózkodik, és hogy ebben a védelmi gócban öt nagy fedezék van; úgy látszik, a németek ezredtörzse volt ott. Persze mind megrongálódott, de egyet-kettőt rendbe lehet hozni.

— Nagyszerű! — harsogta Levasov. — Mihelyt az ezredparancsnok visszajön, oda költöztetjük a parancsnoki pontot, téged pedig előbbre vetünk.

— Nincs hová. Elöl a németek vannak. Hol az ezredparancsnok?

— Elment az első zászlóaljba új parancsnokot kijelölni, a régit egy akna összeszaggatta. Elrontotta a jó hangulatunkat... A tudósító ott van nálad?

— Melyik? — kérdezte Szincov. Emlékezett rá, hogy amikor az első német árkot elfoglalták, ott látta a közelében mindkét tudósítót, de azóta se egyikkel, se másikkal nem találkozott.

— A szemüveges nálam van — mondta a komisszár. — De a politikai helyettesnek nálad kell lennie. A szemüveges aggódik miatta.

— Nem láttam — válaszolta a főhadnagy.

— Keresd meg, te felelsz érte.

— Igenis. És hol van a törzsfőnök?

— Valahol útban. A régi helyéről már elindult, de ide még nem érkezett meg. Mit akarsz tőle?

Szincov úgy határozott, hogy nem várja meg Tumanjan visszatérését, és jelentette Levasovnak a tervét: a sötétség beálltával azonnal, csendben, tüzérségi előkészítés nélkül el akarja foglalni azt a Lunyin százada előtti magaslatot. Elma-

gyarázta, hogy ezáltal egyszeriben a másik, nagyobb magaslat oldalába kerülnek.

— Várj csak, mindjárt megnézem a térképen. — Levasov egy pillanatig hallgatott. — Igen, világos, látom. Bízol a sikerben?

— Ha nem bíznék, nem kérnék rá engedélyt — felelte Szincov, véglegesen leszámolva azzal az elfojtott, de lelkében még pislákoló kívánsággal, hogy másnapra halasszák a támadást.

— Ha így van, nem ellenzem! — mondta a komisszár. — De ha úgy érzed, hogy akadályba ütközöl, állj meg, ne veszejtsd el oktalanul az embereket!

— Értem — felelte kelletlenül Szincov. Levasovnak felesleges volt ezt mondania: a puszta szavak, még ha helyesek is, csak puszta szavak...

— Keresd meg a tudósítót — kiáltott Levasov a telefonba. — Téged teszlek felelőssé érte.

— Énnekem nincs időm rá, a századba megyek.

— Mindegy, te felelsz érte.

— Megkerestetem. Végeztem.

— Helyes, készülj fel. De mielőtt elkezditek, szólj ide, hagyasd jóvá az ezredparancsnokkal.

Szincov kilépett a fedezékből, és meglepődött, hogy milyen élesen vág szemébe a fény. Amíg a fedezékben volt, azt hitte, odakint már szürkül, és lám, teljesen világos van. És néhány perc múlva el kell indulnia, ebben a világosságban nekivágni annak a fehérlő völgyteknőnek, amit a németek jól szemmel tartanak.

— Szincov! — hallatszott az örvendező kiáltás, és megfordulva Ljuszint pillantotta meg, aki Zavalisinnal a lövészárokban közeledett feléje.

— Szervusz! — kiáltotta Ljuszin ugyanolyan hangosan, és Szincovhoz lépve, erősen megrázta a kezét, mintha aznap még nem találkoztak volna. — Úgy örülök, hogy élsz, el sem képzeled! — S szavaiban nyílt kérés csengett, hogy felejtse el, ami köztük történt. Tegnap úgy tett, mintha semmi se lett volna, és ma azt kéri, hogy felejtse el. Úgy vélte, ha már egész nap a zászlóaljban volt, és ugyanazokkal a veszélyekkel nézett szembe, mint Szincov, ezzel minden régi bűnét lerótta. „Nohát egye fene, ha leróttad, hát leróttad" — gondolta a főhadnagy, amint Ljuszin örömtől sugárzó arcába nézett.

— Egyre magát tudakolta — jegyezte meg Zavalisin, és Ljuszin felé intett.

— Ide hallgass, Zavalisin — mondta Szincov, a megjegyzést

elereszve a füle mellett. — Én nem érek rá, de te hívd fel az ezred-politikai helyettest, és közöld, hogy megkerült a tudósító; már aggódik miatta.

— Aggódik! — Ljuszin elégedetten felkacagott. — Sose aggódjék miattam! Voltam én már veled együtt kényesebb helyzetekben is, és kutya bajunk!

— Hova megy? — érdeklődött Zavalisin.

Szincov röviden elmagyarázta.

— Elkísérhetem?

— Maradj itt, amíg Iljin megjön. — Azután határozzatok együtt, a körülmények szerint.

— No, én veled megyek — jelentette ki Ljuszin.

— Ez egyelőre felesleges.

— Miért?

— Ezt most nem fogjuk megvitatni. Felesleges, hát felesleges — vágott rá kurtán Szincov, és Zavalisinhoz fordult: — Azonnal telefonáljatok.

A fiú felvette a géppisztolyát, és nyakába akasztotta.

— Nem jössz velem — mondta Szincov.

— Miért?

— Semmi „miért"! Itt maradsz.

— De Polivanov századossal...

— Polivanov századossal úgy volt, velem meg így lesz. Csinálj rendet a fedezékben, amíg odaleszek. Megértetted?

Többet nem szólt, sarkon fordult és kiment. Összekötőnek azt az idős, bajuszos küldöncöt vitte magával.

Amikor kibújt az árokból, megint arra gondolt: milyen világos van még! De csak ment, nem késlekedett, hogy mielőbb a helyszínen legyen.

Iljin küldönce is kibújt nyomában a lövészárokból, és szótlanul követte: ha egyszer a zászlóaljparancsnok így rendelte, akkor követnie kell. Hogyan is lehetne másként — parancsnoknak nem való magában indulnia harcba.

Kezdetben kiegyenesedve mentek, lábuk mélyen belesüppedt a hóba. Majd amikor a távolabbi magaslatról egy géppuska tűz alá vette őket, lehasaltak, és vagy harminc métert kúszva tettek meg. Azután megint felálltak, és futásnak eredtek, de a nagy hó akadályozta őket. A géppuska ismét leadott egy sorozatot; ezúttal is a távolabbi magaslatról, vaktában, maximális lőtávolságból.

A közelebbi magaslaton ellenben csend volt, ki tudja, miért. Talán az ott levők nem akartak választüzet provokálni.

A völgyteknő közepén a talaj kissé emelkedni kezdett. De a

legnyíltabb, legveszélyesebb szakaszon is, ahol Szincov újabb sorozattól tartott, simán átjutottak. A németek nem lőttek többet rájuk.

Fellélegeztek. A messziről észre sem vehető, csekélyke szintkülönbség eltakarta őket a németektől, s az utolsó száz métert veszélytelenné tette. El sem értek a lövészárokig, Bogoszlovszkij már kibújt, és elébük ment.

— Jelentették, hogy ketten közelednek! Ide szaladtam megnézni.

— Miért nem jelentette még mindig a parancs teljesítését? — vágott szavába rosszallóan Szincov.

— Félórája küldtem el írásban. Azt hittem, hogy már...

— Hova küldte? Talán hátra, az Isten háta mögé, mi?

— Hátra, ahol azelőtt volt, főhadnagy elvtárs.

— Gondolkodni kell. Hogy lehetnék ilyen körülmények között másfél kilométerre a peremsávtól? Aztán meg, amikor elmentem maguktól, jeleztem, hogy Karajevnél leszek.

— Úgy látszik, a nagy kapkodásban rosszul hallottam, főhadnagy elvtárs — mentegetőzött Bogoszlovszkij.

És Szincov az arcán látta, hogy nem hazudik, csakugyan rosszul hallotta vagy félreértette. De hát igaz is, hogy kavarodás volt abban a pillanatban, Lunyin elesett, s ő éppen csak átvette a század vezetését, könnyen elképzelhető.

Beugrottak a lövészárokba, ott mentek tovább.

— Sok huzalt zsákmányoltak a németektől?

— Sokat. A telefonos egy egész csévét telegombolyított.

— Nohát mielőbb vezettesse el oda, ahonnan jöttem. Tegye jóvá a hibát! Toronyiránt húzassa, ha mi átjutottunk, a híradós is átmegy. Szükségem van az összeköttetésre. Mennyi a veszteség?

Bogoszlovszkij jelentette, milyen veszteségeket szenvedett a század az utóbbi két lövészárok elfoglalásakor. Nem volt jelentős, ez megkönnyítette a rájuk váró feladat teljesítését.

— Csicsibabin őrmester, szakaszparancsnok mentett meg a nagyobb veszteségektől — mondta Bogoszlovszkij. — Az utolsó pillanatban rávetette magát a géppuskára, s a mellével takarta el.

Szincov hitetlenül nézett rá. Tudta, hogy az ilyen jelentéseknél olykor elvetik a sulykot.

— Igenis, így volt. — A századparancsnok elértette a pillantását. — Megírtam a jelentésemben. Itt ez az a géppuska...

Odamentek a német géppuskafészekhez. A lövészárokban halott németek hevertek, kint a hóban pedig, közvetlenül a

géppuska előtt, ahogy a lövés ereje visszalökte, egy szovjet harcos holtteste terült el. Bundája kinyílt, s ingzubbonyán, a mell közepén nagy, jegeces folt sötétlett. Lábáról hiányzott a nemezcsizma. Az egyik láb teljesen csupasz volt, a lecsavarodott kapca ott hevert mellette a hóban.

— Hős... És már lehúzták a csizmáját — jegyezte meg Szincov. — A jelentésében megírta, de az nem jutott eszébe, hogy tisztességgel legalább a lövészárokba fektessék.

— Azonnal intézkedem — felelte Bogoszlovszkij. És mentegetőzve magyarázta, hogy amikor rohamra indultak, egy katona a nagy kapkodásban elvesztette a nemezcsizmáját, és úgy ugrott be a lövészárokba, csupasz lábbal. Ezért ő megengedte, hogy a halottét lehúzhassa.

— Minden olyan kapkodva megy maguknál — jegyezte meg Szincov még mindig bosszúsan, noha belátta, hogy Bogoszlovszkij helyében ő is ezt tette volna.

Két katona odalépett a holttesthez, hogy behúzza a lövészárokba. Szincov sajgó szívvel nézte. Azt hinné az ember, hogy idővel mindenhez hozzászokik, de aztán jön egy pillanat, amikor kiderül, hogy ez lehetetlen.

— Az iratait elvették?

— Elvesszük.

— Őrizze meg őket. — Szincov arra gondolt, hogy ezt a Csicsibabin őrmestert, akinek nevét csak a halála után ismerte meg, s nem emlékszik, hogy életében látta volna, ezért a tettéért a Szovjetunió Hőse címre kell felterjeszteni. Talán majd az újságban is megírják. Igen, legelöl futott, elsőnek rohant a géppuskához; hogy aztán tudatosan vetette-e rá magát, vagy csak úgy adódott, hogy közvetlenül elébe került, és ezzel megmentette a többiek életét, azt senki meg nem kérdezheti tőle. Igen, bátor volt, és mindent megtett, amit tehetett. Ez igaz! A többit pedig majd hozzáírják. És amit hozzáírnak, az is igaz lesz. Volt egy ember, nem kímélte az életét, meghalt, és a csizmája máris új harcba ment... És ez ellen tiltakozni ostobaság lenne, akármilyen nehéz szívvel gondol rá...

— Gyerünk, nézzük meg az egész állást — mondta Szincov. — Honnan lehet azt a magaslatot legjobban megközelíteni? Maga innen lövette, és mégis mintha nem tudna pontos választ adni.

— Hát igen — bólintott Bogoszlovszkij. — Nehéz kiszámítani, hogy tulajdonképpen milyen erővel rendelkeznek. Akik innen elfutottak, mind ott vannak. De ezt megelőzően is voltak ott. Igen fontos magaslat.

— Erről van szó — mondta a főhadnagy.

Megindultak az árokban; időnként felemelkedtek, hogy jobban belássák a terepet. A németek nem lőttek. Amikor már visszatérőben voltak, csak akkor nyitott tüzet a magaslatról egy golyószóró, de nem az árkokra célzott, hanem jobb felé, a völgyteknő irányába, amelyen át Szincov jött az imént.

— Kire lőhetnek?

— A híradós már túljutott, őt nem lőtték — mondta Bogoszlovszkij.

A golyószóró tovább tüzelt, rövid sorozatokat adott le. Amikor az állás jobb végére visszaértek, akkor látták, miről van szó: az alkonyi félhomályban lassankint szürkülő havon két ember mozgott; le-lehasaltak, majd futottak néhány lépést, s a tűzben ismét lehasaltak.

Szincov ki akarta adni a parancsot, hogy tűzzel fedezzék a közeledőket, de a katonák már enélkül is gondoltak rá. Két szovjet géppuska, egyik innen, másik amarról, Karajevéktől, hosszú sorozatokat adott le a magaslatra. A német golyószóró elhallgatott, majd ismét rákezdte, és most már egy állványos géppuska is csatlakozott hozzá. Nem akarták a németek, hogy az a két katona élve odaérjen.

A közeledők ismét lehasaltak, aztán futottak egy darabot, és megint lehasaltak, már közel a kis gerinchez, amelyen túl a veszélytelen lejtő kezdődött. Most, az utolsó szakaszon, Szincov felismerte, hogy a kisebbik, aki hátrább fut, a fiú.

— Az aljas! — mormogta fogai között; a szitokszó nem a gyerekre vonatkozott, hanem arra, aki az ő tilalma ellenére magával merészelte hozni.

A fiú és az a másik — még nem lehetett tudni, ki az — ismét talpra ugrott, s a havas gerincig szaladt. Ott még egy sorozat érte őket. A felnőtt tovább futott, a fiú azonban megtorpant, és állva maradt — eltalálták. Egy-két pillanatig állt, majd a hóba bukott, éppen a gerincen, öt lépésre a lejtő kezdetétől...

A másik pedig még néhány lépést szaladt, megbotlott, elesett, felállt, és hátra se nézve, lerohant a lejtőn a lövészárokhoz.

A németek már nem lőttek. Csak a két orosz géppuska kattogott még, elkésve igyekeztek segíteni annak, akin már nem segíthettek.

Ljuszin — most már látta Szincov, hogy ő az — még mindig nem nézett hátra, csak futott, egészen a lövészárokig, és két lépésre tőle beugrott. Verejtékes arcán mosoly fénylett. Egyik kezével a füles sapkáját fogta, amely futás közben csaknem lerepült a fejéről.

— Mégis eljutottam hozzád — mondta boldogan, és mélyen felsóhajtott.

Szincov nem felelt; elnézett mellette, oda, ahol a havas gerincen az a mozdulatlan kis test sötétlett, két karja előrevetve.

Ljuszin csak most, e pillantás kényszerítő hatására tette meg végre azt, amit már előbb is, jó néhányszor — ötször, tízszer, húszor! — meg kellett volna tennie: hátrafordult, és ő is megpillantotta a havas gerincen azt a mozdulatlan kis testet.

— Észre se vettem — mondta olyan egyszerűen, mint aki valakinek a lábára lépett.

Szincov nem válaszolt, csak tovább nézte a fiút; nyilván halott, de azért reménykedett, hogy valami kis mozgást észlel, ami arra vall, hogy tévedett.

— Azt hittem pedig, hogy állandóan a nyomomban van... Egy pillanatig sem kételkedtem... — mondta Ljuszin megváltozott hangon, mentegetőzve. Az öröm, hogy életben maradt, mindeddig megakadályozta benne, hogy másra is gondoljon.

A főhadnagy most sem felelt. Észrevette, hogy a hóban megmozdul előbb az egyik előrevetett kar, majd a másik is. Aztán az egyik láb rándult meg, s az egész test megmoccant .. A fiú a hóban kúszni próbált. De vagy nem látott, vagy nem tudta, mit csinál, mert nem a menekvést nyújtó lejtő felé kúszott, hanem amerre fejjel esett, a gerincen a németek felé.

— Menjen, hozza ki! — szólt Szincov Ljuszinhoz fordulva, de már látta az arcán, hogy ez az ember most már magától, önszántából sehova se megy, és senkit meg nem ment. Az átélt halálos veszedelem után lejárt benne az a bátorsággépezet, amely a völgyteknőn át idehajtotta.

Ljuszin arca olyan volt, mint egy megállt óra lapja.

— Miért parancsolgat nekem? — sipította elváltozott hangon.

Szincov a pisztolytáskájához kapott, de félúton megállt. Ha kettesben volnának, most odakergetné ezt az embert, aki egyszer sem nézett hátra. Ha nem engedelmeskednék, lelőné és maga menne. De így, a katonák szeme láttára, nem ragadtathatta magát ilyesmire.

— Már mennek! — kiáltotta Ljuszin ugyanazon a sipító hangon.

Szincov is látta, hogy elindultak. A bajuszos öreg katona, Iljin küldönce, kimászott a lövészárokból, és gyorsan megindult a hóban a fiúhoz, aki továbbra is a németek felé kúszott. Megindult, nem várt se parancsra, se engedélyre, ment egyetlen szó nélkül.

— Bogoszlovszkij! — kiáltott Szincov. — Tüzet a németekre, minden kéznél levő fegyverből! Az aknavetőkkel van telefonösszeköttetésünk?

— Még úton vannak.

— Küldjön összekötőt! Nyissanak tüzet ott, ahol épp vannak.

Mindezt hátra sem fordulva parancsolta; a gyereket figyelte, s a feléje közeledő katonát. Sejtette, hogy a németek ismét tüzet nyitnak rájuk. Fedezni kell őket, mindennel, amivel lehet!

A katona felért a lejtőn, de nem kúszott ki a gerincre, hanem hosszában ment néhány lépést — közvetlenül a fiú alá akart kerülni, hogy minél kevesebbet kelljen a nyílt terepen kúsznia. Majd kikapaszkodott a gerincre, lehasalt és kúszva haladt tovább. Ebben a pillanatban a magaslaton megszólalt a géppuska. Egy sorozat, másik, harmadik. A katona még mindig kúszott. Még egy sorozat, a negyedik... A katona megmerevedett, és nem mozdult többé.

A fiú azonban még mindig tovább vergődött az újabb sorozatok közben, és rossz irányba távolodott a mozdulatlanul fekvő katonától.

— Fordulj meg, hé, fordulj meg! — kiáltotta valaki kétségbeesetten a fedezékben, Szincov mellett.

A főhadnagy lekapta nyakából a géppisztolyát, a lövészárok fenekére dobta, és kimászott. Most, a katona halála után, már nem gondolt arra, hogy zászlóaljat vezet, hogy harc vár rá, és nem szabad ilyesmit tennie. Amíg a katona a fiú felé kúszott, tartotta magát, de most egyszeriben elszakadt, elpattant a póráz. Szabad, nem szabad... A háborúban vannak pillanatok, amikor az embernek — hogy továbbra is megtehesse mindazt, amit tennie kell — hirtelen, minden meggondolást félretéve, olyasmit kell cselekednie, amit nem szabad. Az a parancsnok, aki ilyenkor vállalkozik erre, örökre parancsnok marad katonái szemében. De ha nem teszi meg, és életben marad — megszűnik önmaga lenni.

Szincov felfelé futott a lejtőn; lába belesüppedt a hóba, és megint belesüppedt; futott, és nem tudta, hogy már egy katona is futásnak eredt, és mögötte még egy fut. Amikor a gerincre ért, és meghallotta lába körül a havat szántó sorozat fütyülését, elvágódott, s a hasmánt fekvő halott katona mellett kúszott a fiú felé...

— Ványa, Ványa! — kiáltotta.

Újabb sorozat sziszegett a közelében, és havat szórt az arcába.

A fiú már nem kúszott. Mozdulatlanul feküdt, kopaszra nyírt fejét kissé fölemelve.

— Le a fejet! — kiáltottra a főhadnagy.

De a gyerek mozdulatlanul feküdt tovább, kissé felemelt fejjel, mintha feszülten hallgatóznék.

Szincov odakúszott hozzá, és erővel lenyomta fejét a hóba. Majd fél kézzel hátulról a hóna alá nyúlt, két lábával kaparva a havat, azzal megfordította, és visszafelé kúszott, a kis testet maga után vonszolva. Még egy sorozat zizegett körülötte. kis hóörvényeket támasztott; hallotta elöl az orosz aknavetők dörgését, hátul, a németeknél az aknák robbanását, és amint fejét a hóba fúrva erőlködött, megpillantotta a feléje kúszó katonát.

— Adja ide, átveszem — szólt a katona.

— Hagyd. Inkább nézd meg Prohorovot, szerintem halott.

A katona csak a szemével jelezte, hogy érti, és tovább kúszott.

Szincov baljával a fiút vonszolta; úgy érezte, a csuklóját ügyetlenül megrándította; leverte szemöldökéről a havat és megpillantotta maga előtt a lejtőt, és rajta a felfelé igyekvő másik katonát. Csak ekkor ébredt tudatára, hogy ott már nem látják a németek, felült, s térdére vonta a fiú testét; most látta, csak az arcát — véres volt, a fagyos hó összevissza karcolta, s a szeme csukva...

— Majd én viszem... — mondta a katona.

— Együtt — felelte Szincov, és talpra állt.

A katona a fiú hóna alá nyúlt, a tiszt pedig átfogta a térdét. Ekkor éles fájdalmat érzett. A keze csupa vér volt. Megmozgatta az ujjait — mozogtak. Tehát nem tört el semmi, csak a húst tépte fel egy golyó a hüvelyk- és mutatóujj között, csontig.

A fiú felnyitotta szemét, nyögött.

— Él — mondta a katona. — Nemhiába fáradtunk, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Te buta, minek másztál a németek felé? Eltévesztetted az irányt? — dünnyögte Szincov, noha ez a kérdés értelmetlen volt.

— Nem baj... — felelte a fiú. És megismételte: — Nem baj...

— Prohorov meghalt — jelentette utolérve őket az első katona, és megkérdezte: — Kihozzuk? A németek már nem lőnek.

— Majd ha besötétedik.

— Viszem — szólt a katona, és a fiú felé nyúlt.

A két katona vitte a fiút, Szincov pedig mellettük ment, vattanadrágja zsebében kotorászva. Egy sebcsomagnak kellett

volna ott lennie. Csodálkozott, hová lett, és csak később jutott eszébe, hogy még reggel odaadta egy sebesültnek, az első elfoglalt lövészárokban.

— Van nálam — szólt az egyik katona, észrevéve, hogy Szincov a zsebében keresgél, és megállította társát: — Várj csak, odaadom a csomagot.

— Felesleges — rázta a fejét Szincov —, mindjárt odaérünk...

Bogoszlovszkij nem volt a helyén, biztosan a tüzet irányította. Ljuszin azonban még mindig ott állt, ahol hagyta, mint akinek földbe gyökerezett a lába.

A főhadnagy egy pillantást vetett sápadt arcára, és elment mellette.

— Egészségügyit a zászlóaljparancsnokhoz!

— Itt vagyok — felelte egy hang a közelben.

— A katonát otthagyták? — kérdezte Ljuszin, Szincov háta mögött. — Meghalt?

— Ha élne, nem hagytuk volna ott... — mondta ugyancsak Szincov háta mögött a fiút hozó katonák egyike, s hangjában megvetés csengett.

— Vigyék be valahová a fedezékbe, és vizsgálja meg — utasította Szincov az odalépő egészségügyit.

— És magát, zászlóaljparancsnok elvtárs?

— Menjen csak! Majd elintézzük — mondta a főhadnagy, és ujjaival megtapogatta a seb környékét. Igen, a csontok épek.

A lövészárokba siető katonák egyike fogával föltépte a sebcsomagot, hogy csak úgy reccsent, és nekilátott, hogy bekötözze a zászlóaljparancsnok kezét.

— Szorosabban — mondta Szincov.

— Súlyos a seb? — tudakolta a háta mögött Ljuszin.

A főhadnagy elfordult a kezét kötöző katonától.

— Ketten kidőltek a sorból — mormogta a foga között, Ljuszin sápadt arcába nézve. És bár nem mondta ki, az arckifejezése kétségtelenül elárulta, hogy nem a németeket, hanem Ljuszint okolja.

— De a legényke életben maradt.

Volt valami ebben a válaszában, ami Szincovot még jobban felbőszítette. Az elesett katonára már nem gondol, már elkönyvelte magában. „De a legényke életben maradt." S a katona? A harcos, aki ezért az idegen fiúért néhány perc alatt többet tett, mint egy másikért az édesapja egész életében! Parancs nélkül a megmentésére sietett, és ezért meghalt. Nemcsak hogy

meghalt, de néhány perc alatt a saját gyerekeit árvaságra juttatta! Ez itt pedig már nem is gondol rá!

— Ki engedte meg, hogy a gyereket magával hozza? Ha olyan jöhetnékje volt, hát jött volna magában! Miért rendelkezett a más életével, mi jogon? — csattant fel.

— Jönni akart. Maga ajánlkozott, hogy elkísér hozzád — mondta zavartan Ljuszin.

Szincov nem válaszolt. Magában azt gondolta: „Lehet, hogy így volt! Mégis gazember vagy. Félek, hogy meghal a gyerek..."

Ez járt az eszében akkor is, amikor a hóban feléje kúszott, visszafelé is; valami reménytelen csüggedés érződött a fiú elnehezedő testében, noha élt, mégis olyan élettelen volt...

— Tessék, zászlóaljparancsnok elvtárs.

A katona, aki a kezét bekötözte, összekötött gézt nyújtott feléje.

— Kösse fel a kezét, különben feleslegesen sok vért veszít...

Szincov hagyta, hogy a katona felkösse a karját, majd megindult az árokban a fedezék felé.

— Nos, mi újság? — kérdezte belépve.

— Azonnal — felelte az egészségügyi.

Feje felett a födémben lyuk tátongott, a falak deszkaburkolata a robbanásoktól befelé dőlt, s a föld zizegve szóródott ki alóluk.

— Jobb fedezéket nem talál? Ez minden pillanatban beomolhat — mondta Szincov.

— A többiek még rozzantabbak.

A fiú fölé hajolva befejezte a kötözést. Fél karral felemelte, s még egyszer áthúzta háta alatt a pólyát. A fiú hosszan, szaggatottan felnyögött. A katona kiegyenesedett, rátakarta a fiúra bundát, és Szincovhoz fordult.

— Két golyó. Egy a hasába, egy az oldalába...

„Biztosan amelyik az én kezemen ment át" — gondolta a tiszt.

— Mielőbb hátra kell vinni — mondta az egészségügyi. — A pulzusa nem rossz. Ha gyorsan műtőasztalra kerül, talán életben marad.

— Szervezze meg — utasította a főhadnagy, és a fiú fölé hajolt. — No, hogy vagy?

Ványa megpróbálta kinyitni a szemét, de nem tudta. Újra megpróbálta, fel is nyitotta, majd megint lehunyta. Szincov só-

hajtott és kiment; a fedezék ajtajában Bogoszlovszkijba botlott.

— Válassz ki nekem holnapra a századodban valami alkalmas embert küldöncnek. Idősebbet — mondta, majd az odalépő Ljuszinhoz fordult: — Kérdezze ki a katonákat Csicsibabin őrmester hőstette felől. Ő ennek a lövészároknak a megrohamozásánál mellével takarta el a géppuskát, és biztosította a sikert. Keresse meg azokat az embereket, akik látták. Ha már ide jött, hát végezze a dolgát...

Többet rá se hederített Ljuszinra; megindult az összekötő árokban Bogoszlovszkijjal, és útközben magyarázta neki a magaslatért indítandó harc részleteit.

Ribocskin zászlóaljsegédtiszt idejében megérkezett az emberekkel, sőt korábban, mint ahogy ígérte, még a sötétség beállta előtt.

A németek magaslata a leszálló alkonyatban halovánnyá szürkült. Iljin ezen a nehéz napon újra bebizonyította megbízhatóságát: több embert szedett össze, mint amennyit Szincov kért. Nem tizenöt, hanem húsz embert hozott, a segédtiszten, Zavalisinon és a megbízotton kívül.

— Szóval most Lunyin helyett te vezeted a századot... — mondta Zavalisin Bogoszlovszkijnak. S amikor mind leültek a fedezékben, hogy világosságnál tanulmányozzák a térképet, hozzátette: — Most már csak magam vagyok dekabrista a zászlóaljban...

Szincov ránézett, és gondolatban nagy nehezen átvergődve a nap eseményein, végre visszaemlékezett távolinak tetsző éjszakai beszélgetésükre.

A fiú már nem volt a fedezékben, elszállították.

— Én régen megmondtam, hogy ez lesz a vége — fakadt ki dühösen a megbízott. — Még írtam is a fölötteseimnek, hogy vegyék el ezt a gyereket az elődödtől, Polivanovtól.

— Még írtál is? — csodálkozott Szincov.

— Írtam. Jogom és kötelességem. Amit vártam, bekövetkezett...

Szavaiban több bánat volt, mint harag, és a főhadnagy valami okból arra gondolt, hogy biztosan nagy családja van. Talán azért is írt, mert saját fiait képzelte ennek a gyereknek a helyébe.

— Hol járt? — kérdezte a megbízottól. — Ma valahogy nem láttam.

— Én nem magánál vagyok, hanem a zászlóaljnál. Nem kell folyton a szeme előtt lennem.

— Mégis eljött?

— Eljöttem, mert a többi században már nem várunk semmit, itt pedig harc lesz.

— Azért jött, hogy kivegye belőle a részét?

— Igenis azért. Még lesznek kérdései?

— Ne haragudj — kérte Szincov. — Csak olyan ostobán harapós vagyok. A fiú miatt bánkódom ..

— Nemcsak te — felelte a megbízott. — Legalább jó sebészhez kerülne, nehogy kárba vesszen a fáradságunk ...

— Sajnálom Prohorovot — jegyezte meg Zavalisin. — Olyan megbízható, önzetlen öreg volt. Iljin négyszemközt mindig papának hívta ...

— Szóval a parancsnoki állásban csak Iljin maradt? — kérdezte Szincov.

— No, megvan az összeköttetés ... — jelentette a segédtiszt, és felvette a megzörrenő telefonkagylót. — Iljin keresi.

Szincov úgy vette észre, hogy a törzsfőnök hangja nem olyan, mint máskor, noha szabatosan és világosan jelentett, mint egyébként: minden rendben, nemsokára meleg ételt hoznak a katonáknak ... Már másik fedezékből telefonál. Ahol azelőtt voltak, ott az ezred parancsnoki pontja lesz. Levasov már ott van, és Tumanjan is hamarosan megérkezik.

— Hívja fel őket a kettesen, ha felkészültek. Levasov ismételten azt üzeni, hogy kérjen jóváhagyást, mielőtt belekezdenek.

— Tizenöt perc múlva jelentkezem — felelt Szincov.

S megint arra gondolt, hogy noha Iljin úgy beszél, mint mindig, a hangja más. Talán már megtudta, hogy az az aknavetős lány nincs többé. Ezért kíméletből nem beszélt az elesett küldöncről, hanem letette a kagylót, és Zavalisinhoz fordult:

— Miért engedte el a fiút a tudósítóval? Hallhatta, amikor megtiltottam neki, hogy velem jöjjön! ...

— Én a telefonnál voltam — mentegetőzött Zavalisin. — S amikor kijöttem, ők már ...

Szincov legyintett. Nem akarta tovább feszegetni a dolgot, hiszen úgyis hiábavaló.

Ljuszin bejött a fedezékbe.

— Mindent kiderítettem a hősödről — mondta, ahogy belépett. — Rendkívüli anyag lesz!

Szincov felállt, és odament hozzá.

— Befejezte?

— Nagyjából igen.

— Akkor végeztünk. Viszontlátásra. És többet be ne tegye a lábát a zászlóaljba. Ribocskin! — fordult a segédtiszthez. —

Adjon egy katonát, és kísértesse vissza a politikai helyettes elvtársat az ezredbe

— Mi jogon intézkedik? — fortyant fel Ljuszin.

— Eredj innen az... — Szincov csúnyán káromkodott — amíg be nem verem a pofádat! Megértetted?

— Jelenteni fogom a viselkedését a hadosztályban — mondta Ljuszin.

— Akár a hadseregben! Ribocskin, mire vár? — fordult Szincov a segédtiszthez. — Tegye, amit parancsoltam.

— Főhadnagy elvtárs... — Zavalisin döbbenten felállt.

De Szincov egy kézmozdulattal elhallgattatta.

— Ribocskin, mit mondtam?

— Menjünk, politikai helyettes elvtárs — szólt Ribocskin.

— Nem értem, talán megmagyarázná? — kérdezte Zavalisin, amikor Ljuszin és Ribocskin eltávozott.

— Bogoszlovszkij, magyarázza meg a politikai tiszt elvtársnak, mi történt — szólt Szincov.

Amíg Bogoszlovszkij beszélt, egyszer sem vágott közbe. Összeszorított foggal járkált a fedezékben, s igyekezett hirtelen rátörő remegését leküzdeni. Mitől van ez, a fene enné meg?! A méregtől, a kimerültségtől, mindattól, amit napközben átélt? Vagy attól, hogy húsz perc múlva ismét támadni fognak? Ez volna a legrosszabb eset...

— És miért nem távolította el azonnal a zászlóaljból? — kérdezte a politikai tiszt.

— Mert még világos volt, eleshetett volna, nem volt jogom. De most már van — mondta Szincov. — Igaz-e vagy sem? — Megállt Zavalisin előtt.

— Igaz... De a kifejezésmód... Panaszt fog tenni.

— Egye fene, panaszkodjék — szólalt meg hirtelen a megbízott. — Nem támogatjuk, és kész.

— Nem káromkodtunk, nem káromkodtunk, most aztán kipótoljuk — jegyezte meg Bogoszlovszkij.

— Ideje összeszedni az embereket — mondta Szincov, s elsőnek lépett ki a fedezékből.

Huszonegyedik fejezet

Szincov előérzete nem csalt. Simán eljutottak a magaslatig — az utolsó percig észrevétlenül.

Számítása bevált: a németek alkonyatig várták a nappali támadás folytatását, de aztán megnyugodtak. Az éjszakai táma-

dásról nem is álmodtak: nem számítottak rá, hogy az igen erős tüzérséggel rendelkező oroszok egyetlen lövés nélkül induljanak rohamra. A viharossá erősödő szél is segített: éppen szemükbe fújta a havat a németeknek. Mint ahogy a harcban lenni szokott, nehéz lett volna megmondani, mi igazolódott be voltaképpen: a számítás vagy az előérzet.

De azért balul is kiüthetett volna a dolog! Az a szakasz, amelyet Bogoszlovszkij vezetett, csak egy percet késett, s a németeknek máris sikerült rakétával megvilágítani és géppuskával a hóba hasaltatni őket. Ott hasaltak mindaddig, amíg a többiek fel nem értek a magaslatra, s gránátokkal el nem hallgattatták a géppuskát.

Ez másokkal is megeshetett volna, de mégsem történt meg! Bogoszlovszkij hibát követett el, és embereket vesztett; jómaga súlyosan megsebesült — ott feküdt a magaslaton egy német fedezékben szétzúzott térddel. A felcser már bekötözte a lábát, és most éppen sínbe rakta két deszka közé. Fájdalmas művelet volt, és Bogoszlovszkij összeszorított foggal nyögött.

A németek egy része ott pusztult a magaslaton, a többi távolabb a hómezőn futott... Űzőbe venni őket már nem volt erő. Szincov már a támadás előtt érezte, hogy erejük végére értek. Mégis rohamra mentek, és elfoglalták a magaslatot. De ennél többre nem voltak képesek. A futók felett néhány rakétát küldtek az égre, s utánuk lődöztek — ezzel véget ért az ügy.

Szincov csak az imént ment be a fedezékbe. Addig is a lövészárkokban járkált, s mindenkinek lelkére kötötte, hogy álljon készen az esetleges ellentámadásra.

A magaslat valóban igen fontosnak bizonyult. Két fogoly azt vallotta, hogy ott még délben is a hadosztályparancsnok megfigyelőponta volt.

Számos jel — a fedezékek nagy száma, födémük és berendezésük minősége, a távmérős távcsövek roncsai — erre vallott.

Néhány különösen erős födémű fedezék sértetlen maradt, s a harctól elcsigázott, kifagyott emberek, akik majd eldőltek a kimerültségtől és álmosságtól, minden erejükből oda igyekeztek, melegedni.

De erről csak részben lehetett szó. A németek, akiknek ez az elvesztett magaslat most szálka volt a szemükben, éjszaka ellentámadást indíthatnak a távolabbi nagyobb magaslatról. Esetleg visszaverhetik a mieinket. S ha visszaverik, akkor nincs megállás a lövészárokig.

Szincov járkált, nem hagyott nyugtot az embereknek, kizavarta őket a fedezékekből, követelte, hogy minden géppuska készenlétben álljon, s hogy egymást váltsák mellettük az emberek. Járkált és ellenőrzött, és ugyanazt csináltatta másokkal is. A megbízott s a segédtiszt is piszkálta az embereket. A magaslat nem volt nagy, de a lövészárkok és futóárkok hossza tekintélyes, egyszerre nem is lehetett mind végigjárni. Igaz, hogy az emberek maguk is felfogták a veszélyt, de veszély ide, veszély oda, a fagy és a kimerültség megtette a magáét...

Azért is idegeskedett, mert még mindig nem volt meg az összeköttetés az ezreddel. A lövészárkoktól a magaslatig maguk után húzták a vezetéket, de amikor felértek, a telefon nem szólalt meg: valahol szakadás történt. Embereket küldött megvizsgálni, két híradóst pedig egy zsákmányolt német telefonnal és vezetékkel egyenest az ezredparancsnoki pontra irányított.

Tudta, hogy az ezredben a rakéták láttán meg a gránátharc zajából megértették, hogy a magaslatot elfoglalták, és remélte, hogy intézkedtek: azonnali megerősítést küldtek az esetleges ellentámadás visszaverésére. De egyelőre csak önmagában és az embereiben bízhatott. Érezte, hogy az elért siker sokat jelent a másnapi harc szempontjából, s nyugtalansága ettől csak fokozódott: ilyen percekben a harcért érzett felelősség súlyosan nehezedik az ember vállára, súlyosabban, mint bármi más a világon.

Első kérdése a telefonra vonatkozott:

— Hallgat? — tudakolta a fedezékben ülő Zavalisintól.

— Egyelőre még hallgat.

És csak azután lépett oda Bogoszlovszkijhoz, akit a felcser kötözött.

— Hideg ráz — mondta a sebesült. — Parancsolja meg a felcsernek, hogy adjon vodkát.

— Már adtam.

— Csak egy kortyot. Sajnálja tőlem — panaszkodott a tiszt.

— Az orvostudomány tudja, mennyit adjon — mondta Szincov.

— Semmit sem tud. Sajnálja tőlem, magának tartogatja.

— Tessék, igyon! — csattant fel dühösen a felcser, és lecsatolta derékszíjáról a kulacsot.

— Kár adni, ha feleslegesnek véli.

— Sértő a sebesült követelőzése, főhadnagy elvtárs. — A felcser határozatlanul tartotta kezében a kulacsot. — Már kapott annyit, amennyit jónak láttam.

— Akkor el van intézve. És kár sértődésről beszélni — mondta Szincov. — Nem a hidegtől vacogsz, hanem a vérveszteségtől. Magamról tudom. Először sebesültél meg?

— Először.

— Én már eddig négyszer. Hallgass a tapasztaltabbra.

— Mielőbb el kell szállítani — vélte a felcser.

— Ha kell, hát szállítsd — bólintott a parancsnok. — Miért engem kérdezel, nekem megvan a magam dolga. Hol a kancád?

— Már érte küldtem.

— Minden sebesültet összeszedtetek?

— Azt hiszem, mindet.

— Nézz utána — mondta Szincov. — Ha valaki kint marad, éjszaka megfagy.

— Értettem, főhadnagy elvtárs.

De Szincov ebben az „értettem"-ben bizonytalanságot érzett.

— Ellenőrizted?

— Azonnal újra ellenőrzöm, főhadnagy elvtárs.

„Újra ellenőrzöm" — tehát még nem csinált semmit.

— Eredj, végezd a dolgod! A kötözést befejezted, felesleges itt tétlenkedned.

Szincov megforgatta a telefonkészülék fogantyúját, és gépiesen felvette a kagylót, noha forgatás közben már tudta, hogy nincs benne áram.

— Hallgat, az átok! — Azzal a fedezék sarkában ülő fogoly német őrnagyra pillantott.

A német sapka nélkül volt. Köpenyének gallérja majdnem teljesen leszakadt, amikor a futóárokban ide vonszolták.

Vele szemben Bogoszlovszkij idős küldönce ült, géppisztolyával a térdén. Dühös arcán látszott, hogy ha a parancs nem volna, tüstént végezne ezzel a fasisztával, annál is inkább, mert Bogoszlovszkij főhadnagy a harcban megsebesült. Amikor Szincov a süket kagylóba káromkodva a németre pillantott, úgy látta, hogy gúnyosan elmosolyodik. Pedig nem mosolygott, hanem a kíntól torzult el az arca. Egész jobb pofacsontja s a szeme tája, talán puskatusütéstől, egyetlen kék véraláfutássá változott

— Kihallgattad? — kérdezte Szincov Zavalisint.

— Ki. Megismételte, amit mindjárt megmondott: a tizennegyedik gyalogos hadosztály negyvenkettedik ezredében a harmadik zászlóalj parancsnoka... Először az általunk nappal elfoglalt állásban védekezett. Amikor onnan visszavonult, azt

a parancsot kapta, hogy ezt a magaslatot védje. Többet nem akar mondani.

— Vagy talán te is úgy tudsz németül, mint a mi Ribocskinunk? — nevetett Szincov. Eszébe jutott, hogyan sült fel tegnap este a segédtiszt, amikor azt a szökött osztrákot akarta kihallgatni...

— Én véletlenül elég jól tudok németül — mondta Zavalisin. — Épp egy hete akartak rávenni állandó tolmácsolásra.

— Az talán nem munka?

— Az ördög vigye a fasisztáit! Minél kevesebb dolgom legyen velük. De a nyelvre szükségem van. Filozófus vagyok... s a filozófiában a német nélkül egy lépést sem tehet az ember. Feltéve persze, ha nem a készen akar kérőzni.

— Jól van, te filozófus. Én egy kicsit itt maradok a telefonnál, megmelegszem, te pedig járd végig a lövészárkokat, ellenőrizd az őrszemeket, s akármi történik, az embereket könyörtelenül kergesd ki a fedezékből... — És nyomatékosan megismételte: — Érted? Könyörtelenül!

— Értettem, bár nehéz feladat. — Zavalisin felállt.

— Senki sem ígérte, hogy könnyű lesz. Nem öldöstethetjük le az embereket, mint a tyúkokat, ahogy ezeknél történt. — Szincov a német felé intett. — Olyan kimerültek, hogy a haláltól sem félnek, csak hogy alhassanak! De mégis aljasság volna békén hagyni őket!

— Világos — bólintott Zavalisin.

— Küldje ide a megbízottat — kiáltott utána Szincov —, hogy váltson le engem! Sorban váltjuk majd egymást.

— Én ügyelhetnék a telefonnál — szólalt meg Bogoszlovszkij halk, megtört hangon. — Csak tegyék közelebb hozzám...

— Te befejezted az ügyeletet — mondta a zászlóaljparancsnok. — A századodat ideiglenesen Ribocskin vette át. A te dolgod most már csak az, hogy mielőbb lábra állj, és visszatérj a zászlóaljba.

— Ez nem olyan egyszerű — sóhajtott amaz.

— Nem mondom, hogy egyszerű. Aludj, az álom gyógyít.

— Avgyejics — szólt kisvártatva Bogoszlovszkij a küldönc éhez. — Van nálad kétszersült?

— Van. Éhes?

— Nem. A németnek adj.

A küldönc bosszúsan krákogott, és nem engedve el a géppisztolyt, térdére tette a földön heverő hátizsákját. Kibontotta,

belekotort. és szótlanul odanyújtott egy kétszersültet a németnek. De az nem nyúlt érte.

— Nem veszi el — mondta Avgyejics.

— Mitől támadt benned ez a hirtelen elérzékenyülés? — tudakolta Szincov.

— Magam sem tudom — felelte Bogoszlovszkij.

Szincov a homlokát ráncolva kidugta kezét a megfeketült, piszkos pólyából, és óvatosan maga elé tette az asztalra. A seb erősen sajgott, s az ujjaiba mintha hideg, tompa tűket szurkáltak volna: vagy szoros a kötés, vagy mégis át van lőve az ideg, akkor pedig nagyobb baj van, mintsem gondolta. A mozdulatlanul ülő németre pillantott. Valami okból szerette volna megkérdezni, hol kezdte a háborút, és mit gondolt azon az éjszakán, amikor a határt átlépte, ha az első naptól fogva harcolt? Gondolta-e, hova megy, és sejtette-e, hogyan fogja végezni. Ő is zászlóajlat vezetett, csak épp németet. A 14. hadosztály 42. ezredében. Itt ülnek — zászlóaljparancsnok a zászlóaljparancsnokkal, zászlóalj a zászlóaljjal szemben! Azelőtt ilyesmi nem fordult elő, azelőtt a németek így nem estek fogságba. S ha véletlenül elfogtak egy ilyet, úgy örültek, mint majom a farkának!... Vitték egyenest a frontparancsnokságra!...

Az a régi, gyűlölettel vegyes tisztelet a németek iránt — no nem, nem nekik szólt, hanem a harcolni tudásuknak! —, amely őbenne és másokban is élt, akárhogyan írták is a németekről, hogy büdös, rühes fritzek: ez az érzés igenis bennünk élt, mert önmagát nem ámíthatja az ember, ám ez a tisztelet őbenne már Sztálingrádban megrendült. És nem novemberben, amikor támadásba lendültünk, hanem még előbb, a poklok poklában, októberben, amikor már úgy látszott, hogy a németek felmorzsolják a hadosztályt, és csaknem beszorították a Volgába, de aztán mégsem morzsolták fel, és nem szorították bele!

Nem mintha azelőtt nem bíztunk volna magunkban, de nem ennyire. És októberben nemcsak, hogy sokkal több volt az önbizalmunk, hanem már annyival kevésbé hittünk a németek harci képességeiben. Egyik a másikból következett, természetesen! Így volt, így van, s így lesz ezután is!

Itt ül most ez előtt a német előtt, és már nem hiszi, hogy erősebb lehet nála. És nem azért, mert most fogoly.. És egyáltalán ezek a gondolatok nem az ő személyére vonatkoznak... Ez a német talán jó zászlóaljparancsnok, sőt lehet, hogy kiváló, noha ma elpackázta a zászlóalját, de ezzel még nincs

minden kimerítve, ilyesmi a legkiválóbbakkal is megtörténhet — nem egy ilyen esetet látott már!

Amikor a fiú ott kúszott a havas gerincen, nagyon meglehet, hogy ez a német előbb a messzelátóján figyelte, aztán parancsot adott, hogy nyissanak rá tüzet. Nem tudni, hogy a fiú él-e vagy halott. Ez a német pedig itt ül elevenen... Érthetetlen, hogyan maradt életben. Annál inkább, mert ahogy jelentették, az utolsó golyóig harcolt. Úgy csavarták ki kezéből a gyorstüzelő fegyvert.

Megint a németre pillantott, és hirtelen azt gondolta: „Talán örül is, hogy él, hogy fogságba esett, és mindenen túl van. Ott náluk, a bekerítésben, úgysincs más választás: ha nem fogság, akkor halál..."

De a német sovány, erélyes, zárkózott és hideg gyűlöletet tükröző arca semmivel sem igazolta ezt. Nem, nem örül annak, hogy fogságba esett. Megérezni, ha örülnek, de ez az őrnagy nem olyan. Az ilyenek még erőt jelentenek, ezzel a fajtával még sok bajunk lesz...

Vajon mégis ellentámadásba mennek-e, vagy belenyugszanak? Aligha nyugszanak bele. Ez kulcsmagaslat. Nem ok nélkül helyezték ide a megfigyelőpontjukat.

Ez a gondolat nyugtalanította, makacsul feltört újra meg újra minden más gondolat alól. Amikor végre meghallotta a telefon halk zörgését, örömmel kapta fel a kagylót, és sebesült kezét erősen beleütötte az asztalba.

— Huszonegyes, hol van? — kérdezte Tumanjan hangja.

Szincov jelentette, hogy a magaslaton tartózkodik, és hogy a foglyok vallomása és saját következtetése szerint ez az állás a német hadosztályparancsnok megfigyelőpontja volt.

— Az ellenség mit csinál? Nem indít ellentámadást?

— Egyelőre nem.

— Állapítsd meg a koordinátákat a zárótűz számára.

Szincov már maga is gondolt rá, hogy a tüzérséget megkérje: készítsenek elő zárótüzet ellentámadás esetére. Fejből tudta a koordinátákat, de azért a lelkiismerete megnyugtatása végett még egyszer a térképre pillantott.

— Meglesz — szólt Tumanjan. — Csugunovot elindítottam, már útban van magához. Iljin váltásra vár. Átadja a körletét, és hozzád vezeti a többieket. Mostani helyeden fogsz berendezkedni. Megértetted?

— Igenis! — felelte vidáman Szincov. Örült, hogy az előző körletet már a szomszédok veszik át, és hamarosan az egész zászlóalja itt tömörül támadásra.

— Hol vannak az aknavetőid? Iljin elvesztette velük a kapcsolatot...

— Meghagytam nekik, hogy mihelyt rakétával jelzem a magaslat elfoglalását, induljanak hozzám. Biztosan útban vannak már.

— Akkor értem — mondta Tumanjan. — A géppuskás századot is elküldöm neked.

Nem használt fedőszavakat: bátorítani akart, és nyilván nem tartott tőle, hogy a németek az adott helyzetben kihallgathatják.

Csak a mindkettőjüket nyugtalanító legfontosabb kérdések után érdeklődött: a veszteségek felől.

Szincov jelentette.

— S a németek mennyit vesztettek?

— A sokszorosát. Még nem számoltuk össze.

Ez már nem puszta szó volt, mint gyakran azelőtt, hanem valóság.

— Foglyul ejtettünk egy zászlóaljparancsnokot. — Szincov a szeme sarkából a mozdulatlanul ülő németre sandított.

— Küldje el hozzám.

— Félek, hogy nem érnek oda vele.

— Tiszttel küldje.

— Egyelőre nincs kivel, mindegyikre szükség van. Bogoszlovszkij megsebesült, Ribocskinra bíztam a századot. Jóváhagyást kérek.

— Megadom. Bogoszlovszkijt elvitték?

— Még itt van nálam.

— Súlyosan megsebesült?

— Igen — felelte Szincov, egy pillantást vetve a főhadnagyra.

— Elég tágasan vannak ott? Elfér majd a zászlóalj?

— Tökéletesen.

— Készíttessen elő egy fedezéket, később magam is oda megyek. Levasov már elindult Csugunovval. Várja őket!

— Igenis!

— Ha megérjük, reggel kitüntetésre terjesztlek fel — mondta Tumanjan. — Addig is köszönöm!

„Megérjük vagy nem, de élve innen nem megyünk vissza!" — Szincov nem mondta ki a gondolatát. Jobb némán megtenni valamit, mint kimondani, és adós maradni a tettel

— Nos, mi újság? — kérdezte Bogoszlovszkij. — Felőlem nem érdeklődött?

— Köszönetét küldi neked a magaslat elfoglalásáért —

mondta Szincov; az ezredparancsnok szájából hallott „Köszönöm" egyformán vagy nem egyformán, mindenkinek szólt.

A megbízott búját be a fedezékbe.

— Zavalisin küldött. — Meleg kesztyűjével megtörölte arcát és zúzmarás szemöldökét. — Mit kíván tőlem?

— Megvan az összeköttetés — szólt Szincov. — Tumanjannal beszéltem, az egész zászlóalj idejön. Tőled pedig azt kívánom, hogy melegedj. Ülj itt a telefon mellett, én elmegyek.

— Ott minden rendben van — mondta a megbízott —, melegedni pedig nincs időm. Egy sebesültet nem találtak meg; Kotyenko szakaszvezető hiányzik. Velem jött, és a magaslat lábánál összerogyott... Nem halt meg, még hallottam, ahogy fájdalmában ordított. A felcser pedig állítja, hogy mindenkit összeszedett. Hazudik! Hízelgő kutya, már régóta figyelem. A felettesek körül sündörög, s a katonákkal nem törődik. Most fogok egy embert, és magam megyek, emlékszem a helyre.

— Helyes, menj — bólintott Szincov. — Csak siess. És Ribocskint küldd ide azonnal. Üljön a telefonnál, én mindenképpen elmegyek.

A megbízott bólintott és távozott.

— Igen, ha nem találják meg, egykettőre megfagy — mondta Bogoszlovszkij; bizonyára önmagára gondolt.

Ribocskin a megbízott távozása után rögtön megjelent. Kisbundájára csatolt derékszíján, háromszögletű fekete tokban, német parabellum lógott.

— Tessék, főhadnagy elvtárs — szólt, és zubbonya öbléből előhúzott egy másik, ugyanolyan pisztolyt. — Ezé volt — a német felé intett. — Személyesen vettem el tőle, s magának tartogattam. Az enyémet már kipróbáltam, pompásan lő, meg kell adni!

Szincov elmosolyodott.

— Tartsd meg tartaléknak. Én forgópisztolyhoz szoktam Ülj itt a telefonnál, az összeköttetés már megvan, az emberek idejönnek hozzánk.

— De jó meleg van itt — Ribocskin nemezcsizmájában élvezettel topogott a padlón.

E boldog, összefagyott, hórihorgas fiú láttán a főhadnagy nem állhatta meg, hogy ne tréfáljon.

— Melegedj, ahogy jólesik! Csak el ne aludj, nehogy a zsákmányod meglépjen! — A német felé intett és kiment.

Szincov csak egy óra múlva tért vissza a fedezékbe. Mihelyt kitette a lábát, tüstént rengeteg dolga akadt. Előbb az aknavetők érkeztek meg, és együtt választották meg a tüzelőállást. Majd a megbízott egy katonával meghozta Kotyenkót. Ha érte nem megy, a sebesült megfagy negyven lépésnyire a fedezékektől. Elvesztette az eszméletét, s mivel nem moccant, halottnak vélték, és elmentek mellette. Szincov haragra lobbant, megparancsolta, hogy kerítsék elő a felcsert. Jól meg akarta mosni a fejét. De a felcser, úgy látszik, megérezte, s mintha a föld nyelte volna el! Azt mondták, a lóért ment, és nem tért vissza.

Aztán lassan beszállingózott a hófúvásban Csugunov százada. Az emberek erősen összefagytak, és Csugunovval együtt mielőbb el kellett helyeznie őket, hogy felmelegedjenek. Levasovnak, aki Csugunovval együtt jött, Szincov útközben, a lövészárokban jelentette a legfontosabbakat, és beinvitálta a fedezékbe. Annál is inkább, mert az a másik tudósító is vele jött. Mégis elhozta az ördög, Levasov kíséretében! A komisszár nyakaskodni kezdett, végig akarta járni a lövészárkokat, de Szincov kitartott a magáé mellett.

— Engedje meg, hogy magam nézzem meg, és teremtsek rendet, aztán majd jelenteni fogom. Maga az imént érkezett, én pedig mostanáig a fedezékben voltam, felmelegedtem.

Levasov bement melegedni. A fagy mégis megtette a magáét, s a józan ész is a zászlóaljparancsnok mellett szólt.

Szincov, miután a komisszárt bekísérte, Csugunovval befejezte a század elhelyezését. Megparancsolta, hogy ellenőrizzék, nem maradt-e le valaki, s örömmel értesült, hogy végre — hála Isten! — megjöttek a szolgálatvezetők a meleg étellel.

A németek nem adtak életjelt. Vagy feladták azt a magaslatot, vagy nagyobb hadműveletre készülődtek. De ez most már nem volt olyan aggasztó, mint két órája. Jöjjenek csak, ha kedvük tartja! Minél többet elintézünk éjjel, reggel annál könnyebb dolgunk lesz. Szincov most már arra is gondolhatott, hogy egyen valamit és felmelegedjék. A helyzetből ítélve, legfőbb ideje. Később több dolga lesz, megérkezik a felettes parancsnokság, és nem marad ideje magára. Visszafelé tartva még betért egy másik fedezékbe, és megparancsolta, hogy tegyék szabaddá az ezredmegfigyelőpont számára. Ez a fedezék tágasabb volt, mint az övé. A feljebbvalónak a jobbat, úgy illik!

Amikor belépett a fedezékbe, Bogoszlovszkij már nem volt

ott, a felcser elvitte. Így hát nem tudott elbúcsúzni tőle, sem a felcsernek megmondani a magáét.

— Mi az, zászlóaljparancsnok? — kérdezte Levasov. — Hát nem adsz enni a vendégeidnek?

— Dehogynem. Meleg ételt hoztak.

Szincov Bogoszlovszkij küldöncéhez fordult: most, hogy a főhadnagyot elvitték, magától kínálkozott, hogy ez az Avgyejics legyen a zászlóaljparancsnok küldönce.

Most már nem ott őrködött a némettel szemben a padon, hanem a bejáratnál guggolt Levasov küldönce mellett, és olyan élvezettel szívta a szomszédja által meghagyott csikket, hogy vétek volt megfosztani ettől a gyönyörűségtől. De nem volt mit tenni, meg kellett parancsolni neki, hogy menjen el a szolgálatvezetőhöz a kosztért.

A tudósító — Szincov megint elfelejtette a nevét, de addig erőltetette az agyát, amíg eszébe jutott —, Gurszkij, a némettel szemben ült, és olyan figyelmesen nézte, mintha meg akarná festeni.

— Hallgat a fritz — jegyezte meg a komisszár, és Gurszkijra kacsintott. — Már mindenképpen kérdezgette, cigarettával is megkínálta, de nem dohányzik. Tumanjan telefonált: hol a fritz? A hadosztályban érdeklődnek a felderítők. Oda kell irányítani.

— Nem tudom, kivel küldjem el ilyen hófúvásban — mondta Szincov. — Hátha elintézik útközben?...

Levasov sóhajtott. Látszott, hogy nincs kedvére, amit parancsolni fog.

— Helyes — mondta. — Akkor másként kell. Feoktyisztov!

— Igenis, komisszár elvtárs — ugrott talpra a küldönc; most látszott, milyen hatalmas termetű. Ahogy kihúzta magát, csaknem a fedezék mennyezetéig ért.

A német megmozdult, s az óriás küldöncre nézett.

— Vezesd el az ezredtörzsbe — parancsolta Levasov, a németre mutatva. — De nehogy baja essék közben. Úgysem hiszem el, hogy szökni próbált. A fejeddel felelsz érte, megértetted?

— Megértettem, komisszár elvtárs — felelt búsan a küldönc. Az arcán látszott, mennyire nem akarózik ebben a hófúvásban hátramenni azzal a némettel.

— Ha megértetted, akkor indulj!

— De nincs sapkája, komisszár elvtárs.

— Sebaj, majd útközben valami halott németét lehúzod, és a fejébe nyomod. Eredj, ne húzd az időt!

— Gyerünk — mondta a küldönc a némethez lépve, és meglökte a vállát. — No, indulás!

A fogoly felállt. Szincov látta a szemében megvillanó kétségbeesést; várta, hogy most ijedtében megremeg, könyörgésre fogja a dolgot, és felelni fog a kérdéseire. De a német nem remegett, és nem könyörgött. Elfordította tekintetét, fejét felszegve fölegyenesedett, mint aki a halálba megy, és a küldönc előtt kifelé indult a fedezékből.

— Kemény fritz! — szólalt meg Levasov, amikor a német távozott a küldönccel. — Szeretem az ilyeneket!

— Még szereti is? — kérdezte Gurszkij.

— Szeretem, ha nem taknyosokat ejtünk foglyul, hanem ilyeneket. Ez azt jelenti, megint eggyel kevesebben vannak.

Levasov már érdeklődött Szincov sebesülése felől, de most, amikor a főhadnagy leült, kihúzta kezét a kötésből, és az asztalra tette, ismét megkérdezte:

— Nem hazudsz? Csakugyan könnyű seb?

— Nem hazudok.

— És ha egészen őszinte vagy?

— Őszintén szólva fáj és fázik, de a csont nem sérült meg.

— Bogoszlovszkij hogy viselkedett? Feltalálta magát a harcban?

— Kár volt aggódnia miatta.

— Ha szükségesnek tartod, terjeszd fel — mondta Levasov. Ezzel hangsúlyozta, hogy hajlandó megváltoztatni addigi igazságtalan véleményét Bogoszlovszkijról.

— Felterjeszteni még nincs miért.

— Látom, szigorú vagy!

Szincov vállat vont:

„Te jobban látod, milyen vagyok. Én már csak olyan vagyok, amilyen."

— A politikai helyettes, a tudósító társa — mondta Levasov, fejével Gurszkij felé intve —, elragadtatással nyilatkozott a zászlóaljadról, amikor visszatért.

Szincov nem értette meg mindjárt, hogy Ljuszinról van szó, gondolatban olyan messze volt most tőle. „Szóval nem panaszkodott rám?" Egyébként érthető: harcban a gorombaságért nem vonják felelősségre a zászlóaljparancsnokot. Aztán meg, ha megmagyaráznám, hogy miért és mi okból kergettem el, nem használna Ljuszin elvtársnak.

— Megírta nekünk Csicsibabinról, hogy a mellével takarta el a géppuskát. Ez tény?

— Tény — felelte Szincov. — Zavalisin ma belefoglalja a politikai jelentésébe.

— Igen, most mindenre vállalkoznak az emberek — tűnődött a komisszár, mintha önmagával vitatkoznék: — Egyébként mindig is vállalkoztak. Emlékszem, a nyáron Kupjanszkoje alatt volt nálunk egy Makszjuta nevű őrvezető, géppuskás. Harcban térden felül leszakadt a lába, egy kis cafaton lógott. Odanyúlt és levágta, hogy ne akadályozza és ottmaradt a géppuskánál vérben ázva. A szemem láttára történt, ha más mondaná, el se hinném. Nos, kérdezem, van-e ennél nagyobb hősiesség? Mit lehet még ennél többet kívánni? És mégis visszavonultunk. Hogy egyeztethető ez össze? A katona a hibás? Ezt a legkönnyebb mondani... Vagy megfordítva, mindent a legfelső hadvezetőségre kenjünk? Nem elég ostobaságot követünk el magunk is? De még mennyit! Az ember maga is tudja, érzi, hogy értelmetlen dolog rohamra indulni, és mégis kiadja a parancsot. Vagy megfordítva: menni kell, amíg nem késő, tudja, érzi, a szamár is megérti — és mégsem mozdul.

— Va-valahogy k-kritikus hangulatban van — szólalt meg Gurszkij.

— Ej, eredj a tréfáiddal... — bosszankodott Levasov. — Nem kritikus, hanem önkritikus hangulatban vagyok... Tudod, mi a kritika és az önkritika?

— T-tudom. Mozgató erő.

— Hát ha tudod, akkor inkább ne szólj közbe.

— Hol van a barátja? — kérdezte Szincov Gurszkijtól; arra gondolt, hogy Ljuszin még betoppan Tumanjannal.

— Már a hadosztályban van. K-kiegészíti az anyagot a parancsnokságon. Holnap reggel visszarepülünk. Igaz is — fordult Levasovhoz —, hajnalra elkísértet a hadosztálytörzsbe?

— Minek repülnél vissza? — tartóztatta a komisszár. — Maradj itt nálunk. Egy héten belül végzünk a németekkel, akkor elmehetsz.

— Hogy értsem ezt a javaslatát? K-kételkedik a bátorságomban? De hiszen már megmagyaráztam, hogy a szerkesztőnk, zsidó létére, mindig azt mondogatja: „Húsvétra kell a piros tojás!" Neki holnapra kell egy cikk „A támadás első napja" címmel. A t-többi majd később fogja érdekelni.

— Helyes — felelte Levasov. — Nem kell mindjárt a falra mászni. Úgyis valami felettes érkezik, majd kicigánykodom, hogy visszairányítsanak.

— Ki jön? — érdeklődött Szincov.

— Azt hiszem, a hadosztályparancsnok. Nem bírja ki reggelig, csak betoppan. Mozgékony ember.

A küldönc kondérban hozta az ételt — grízlevest konzervhússal.

— Nem sajnálták — jegyezte meg Levasov, miután megkeverte a levest, és tele kanál húst merített ki belőle. — Vajon az egészet kihalászták nekünk, vagy a katonáknak is maradt?

A küldönc hallgatott. A szolgálatvezető nyilván túlbuzgó volt. Szincov kényelmetlenül feszengett. Ha történetesen magában volna, káromkodnék egy nagyot és visszaküldené. De Levasov mégiscsak vendég a zászlóaljban, előtte nem tehet ilyesmit. Szemlátomást a komisszár is restelkedett, de már csak Gurszkij előtt; szótlanul kihalászgatta a húst, és a kondér fedőjébe rakosgatta. Félig megtöltötte a fedőt hússal, levest mert rá, és Gurszkijnak nyújtotta:

— Egyen...

— Valami még hiányzik — jegyezte meg a tudósító, megfogva a kanalat.

Szincov átnyújtotta a kulacsot.

— Igyon, bögrénk nincs.

Gurszkij lecsavarta a kulacs kupakját, két jókorát kortyolt, és nem csavarta vissza; kérdőn nézett a két tisztre.

— Én, tudja... — szabadkozott a komisszár — te viszont belátásod szerint...

Elvette Gurszkijtól a kulacsot, és Szincovnak adta.

A főhadnagy kortyolt egyet, és becsavarta a kulacsot, letette az asztalra. Nem kívánt inni, a hideg rázta — biztosan a keze miatt.

— Ez nem barátság — jegyezte meg Gurszkij.

— Alkalmazkodom a körülményekhez — felelte Szincov. — Barátságból majd a háború után iszunk...

Levasovhoz fordult, és közölte, hogy az ezredmegfigyelőpont számára előkészítették a fedezéket.

— Jobb a magáénál vagy rosszabb? — kérdezte a komisszár. — Ha rosszabb, Tumanjan úgyis ezt foglalja el. E tekintetben önző.

— Ne féljen. Tudjuk, mit hogyan kell.

— Akkor jó. A mi Tumanjanunknál mindig akkurátusan megy minden, ahogy Lev Tolsztoj írja: „Erste Kolonne marschiert... Zweite Kolonne marschiert..." Amíg meg nem győződik róla, hogy minden rendben van, sem parancsnoki pontot, sem megfigyelőpontot nem változtat.

És nyilván arra gondolva, hogy ez a megjegyzése rosszallásnak tűnhet fel, hozzátette:

— Az ezredparancsnok szeretı a biztos födelet a feje felett, e tekintetben nem örmény, hanem német, de amikor helyt kell állni, nem remeg meg, nem panaszkodhatom. Megyek, megnézem, milyen fedezéket készítettek neki.

Gyorsan bekapott néhány kanál levest, letette a kanalat, és minden átmenet nélkül azt mondta:

— Ha átminősítenek, a politikai munkát csapatszolgálattal cserélem fel. A szomszédos zászlóaljat fogom vezetni.

— Azt hiszem, többet kapna, mint zászlóaljat — jegyezte meg Szincov.

— Ha többet adnak, megköszönöm. A háború első napjától fogva ezred-politikai helyettes vagyok, se előre, se hátra

— Hát t-tanácsolja nekik, hogy adjanak magasabb beosztást — hallatta hangját Gurszkij.

— Én nem akarok magasabbat, minél közelebb akarok lenni a harchoz — válaszolta a komisszár és felállt.

Szincov is felemelkedett.

— Maradj csak, magam is odatalálok — intett Levasov, majd Gurszkij felé bökött. — Beszélgess vele, amíg időd engedi. Ha valami kell, telefonálj...

Huszonkettedik fejezet

— Tudja, mit mondott Levasov magáról? — szólalt meg Gurszkij, amikor Szincovval kettesben maradtak.

— Mit?

— Beszélgess a zászlóaljparancsnokkal. Egyéniség!

— Miből következteti ezt?

— Abból, hogy önként vállalkozott a magaslat elfoglalására.

— A magunk módján mind egyéniségek vagyunk.

— Mellesleg a háborúban nem mindig számolnak ezzel.

„Az a hiba, hogy nem számolnak vele" — akarta mondani Szincov, de csak vállat vont.

— Maga szerint mi a legfontosabb egy parancsnokban?

— A bátorság és igazságosság. A többi nem olyan lényeges.

— Hogy érti ezt?

— Úgy, hogy nem kell a kákán is csomót keresni.

— S ha például bátor és igazságos, de részeges?

— Aki részeg, az a harcról sem tud igaz képet alkotni.

— S-sok harcban volt? — tudakolta Gurszkij.

— Számolja össze. Másfél év háború, ebből négy hónap különféle kórházakban, három hónap tanfolyamon, a többi peremvonalban.

— Nem részletezné?

— Hosszú volna — felelte Szincov.

Harcban, nem harcban... Ha az egész háborúból csak azokat az órákat választja ki, amikor éppen harcban volt, egy hónapot se tesznek ki. De hát hogyan számítsa? Harc előtt, harcban, harc után... Hol itt a határ, amikor néha a várakozás jobban felborzolja az idegeket, mint maga a harc? S veszteség után, amikor minden összeomlik, olyan kő nyomja az ember szívét, hogy úgy érzi, jobb volna nem is élni! Eltalálta, mit kérdezzen: hány harcban vett részt... Csak egyben, de ez az egy még nem ért véget. A puskagolyókat számolja össze, vagy a közelében becsapódó lövedékeket?... Ezt csak olyan ember teszi, aki egy napra jött a háborúba. Az még a lehulló szilánkot is zsebre dugja...

— N-no jó, mit is k-kezdjek magával... — Gurszkij a szótlan főhadnagyra pillantott, és előhúzta jegyzettömbjét. — Akkor b-beszéljen részletesen a mai harcról...

Szincov röviden felelgetett a kérdéseire; belátta, hogy ha most szerepet cserélnének, bizonyára ő is ugyanerről faggatná. Felelgetés közben egy pillanatra valami régi emlék mozdult meg a lelkében, egykori énje: megmozdult, és máris tovatűnt. Már nem tudta olyan embernek elképzelni magát, aki másokat kérdezget a harc felől.

— Most pedig egy személyes k-kérdést — mondta Gurszkij, a jegyzettömbjét becsukva. — Mi történt maguk között Ljuszinnal?

— Ő mit mondott? — kérdezte Szincov, és figyelmesen nézett a tudósítóra. Szóval Ljuszin mást mondott Levasovnak, és mást ennek az embernek.

— Azt mondta, hogy maga aljas.

— Elhitte neki?

— Én megszoktam, hogy magam alkossak véleményt. Ezért k-kérdezem magától, hogy mi t-történt. Miért k-kergette el?

A főhadnagy elmagyarázta, bár semmi kedve sem volt hozzá.

— Csodálkozom — jegyezte meg Gurszkij. — Általában nem gyáva.

— Nem is mondom, hogy az.

— Ide hallgasson. Maguk régóta ismerik egymást, elmondta nekem...

— Nem érdekel, hogy mit mondott rólam — vágott szavába a másik.

— Azért k-kérdezem, mert nemigen hittem el neki...

— Ha nem hisz neki, miért jár vele együtt? — kérdezte Szincov.

— Nyilván ebben is a másodrendű k-kérdésekben t-tanúsított elvtelenségem mutatkozik meg.

— No jó, ne rágódjunk rajta. Nem tudom, maga hogy van vele, de én, ha gyűlölök valakit, akkor hallgatok róla.

— Olykor úgy gondolom, t-túlságosan messze megy — tűnődött Gurszkij, mintha már nem is Szincovval vitatná meg ezt a kérdést, hanem önmagával. — Ügyes legény, simán jut előre. K-könnyen meglehet, hogy valamikor még alatta fogok d-dolgozni.

Szincov nem felelt.

— Nem k-kíván erről a t-témáról beszélni?

— Nem.

— Akkor t-térjünk át másra. Mint volt újságírótól k-kérdem: vezet naplót?

— Nem.

— Miért?

— Nem olvasta az idevágó parancsot?

— Olvastam, d-de egyesek megpróbálják elfelejteni.

— Én nem próbálom — rázta fejét a tiszt.

Túlságosan jól emlékezett erre a múlt évi parancsra, amely haditörvényszék elé állítás terhe alatt megtiltotta a naplóírást azoknak, akik harcoló alakulatban vannak. Tavaly nyáron az ezred-politikai helyettes vesztett rajta: egykettőre büntetőzászlóaljba került egy kis füzetecske miatt.

— Szerintem nem a legszerencsésebb p-parancs — vélte Gorszkij. — Háború után majd t-téphetjük a hajunkat! Úgy mondom ezt, mint hivatásos t-történész. Egyetért velem?

Szincov nem válaszolt, hanem felugrott: a közelben egy német géppuskasorozat kattogott. De nem következett folytatás. Valamelyik katona próbált ki egy német géppuskát.

— Van fegyvere? — kérdezte Gurszkijt.

— Van egy kis női p-pisztolykám. Azért választottam, mert könnyű. Miért?

— Még nem lehetetlen, hogy a németek ellentámadást indítanak.

— Ijesztget — mosolygott Gurszkij.

— Nem. Kevéssé valószínű, de lehetséges — Szincov magában azt gondolta, hogy ha a németek nem indítanak ellentámadást, akkor csakugyan igen lelohasztottuk a harci kedvüket. Nem véglegesen persze, de mégis...

— K-kilencedszer vagyok a fronton, de még soha senkire se lőttem — mondta Gurszkij. — El t-tudja ezt k-képzelni?

— Hogyne — bólintott a másik, és mindazokra gondolt, akik meghaltak anélkül, hogy fegyverüket egyszer is elsütötték volna...

— Főhadnagy elvtárs, engedélyt kérek jelenteni...

Szincov megfordult. A felcser állt a fedezék ajtajában.

— Parancsára Bogoszlovszkij főhadnagyot szánon elszállítottuk.

— Helyes.

— Hallom, keresett...

Szincov ránézett, és látta rajta: már régen tudja, hogy kereste, de arra spekulált, hogy most, a tudósító jelenlétében lesz a legveszélytelenebb jelentkeznie.

— Mi van Kotyenkóval?

— A főhadnaggyal együtt vittem el. És még három súlyos sebesültet.

— Összefagyott?

A felcser hallgatott. Hazudni akart, de mégsem vitte rá a lélek.

— Igenis, kissé.

— Jegyezze meg — mondta Szincov —, ha még egyszer azt hazudja, hogy mindenkit összeszedtek, ne várjon kíméletet!

— Nem fog megismétlődni, főhadnagy elvtárs.

— Végeztem. — Szincov legyűrte a felcser iránti haragját és belső ellenkezését, hogy igénybe vegye segítségét; sebesült kezét az asztalra tette: — Nézze meg.

— Már régen akartam, főhadnagy elvtárs! — kiáltotta a felcser túlzott szemrehányással.

Amíg ellátta a sebet, Szincov hallgatott. Gurszkij szintén. Jól tudta, mennyire fájhat. A főhadnagy uralkodott magán, hogy ne szisszenjen fel, és látta, hogy Gurszkij pillantása a kezére szegeződik. A seb valóban elég csúnya volt, és nagyon fájt. S ami a legnagyobb baj: a hüvelyk- és a mutatóujj alig mozgott.

A felcser szótlanul dolgozott. Úgy látszott, hitvány ember, de a dolgát érti. Csak akkor szólalt meg, amikor újra bekötözte a sebet, és friss kendővel felkötötte Szincov karját.

— Az egészségügyi zászlóaljba kell mennie, főhadnagy elv-

társ! Csontsérülés, és lehet, hogy az ideg is megsérült. Ha elhanyagolja, elveszti a kezét.

Szincov szótlanul nézett rá: „Ki tudhatja? Csakugyan így véli, vagy talán csak lehetőséget akar adni a fellebbvalójának, hogy hátramehessen. Előfordul, hogy hangosan azt mondja valaki: »engedjék meg, hogy a sorban maradjak!« — magában pedig azt várja, hogy megdicsérjék, de ne engedjék meg. Senkinek se lehet a lelke mélyére látni. Én az övét kutatom, ő az enyémet..."

— Most menjen — mondta.

— Kötelességem figyelmeztetni.

— Menjen!

— Keményen bánik vele — jegyezte meg Gurszkij, amikor a felcser távozott.

— Majd ha sebesülten hever a hóban, akkor megítélheti, hogy keményen-e vagy sem.

— Szeretem a d-dühös embereket. A háború előtt t-talán szelídebb volt?

— A háború előtt se hideg, se meleg nem voltam — mondta Szincov, majd kisvártatva így folytatta: — Már alig emlékszem, milyen is voltam.

Egészséges jobbjára hajtotta fejét, és egy pillanat múlva úgy aludt, mint a bunda.

Hosszú, egyhangú álomkép vonult el előtte. Nyár volt, forróság, és ő erdőben ment, és tudta, érezte, hogy nyári meleg van, de az erdőben magasan állt a hó; ez nem lepte meg, csak nagyon akadályozta a járásban. Mindegyre a hóba süppedt, és alig tudta kiráncigálni a lábát, bal kezével pedig az arcába csapódó zöld ágak ellen védekezett. Tudta, hogy ott elöl, az erdőn túl, ott van a Volga, és valami okból nagyon jó, hogy ott van. Tudta, hogy mihelyt odaér, egyszerre minden jóra fordul. De az ágak állandóan akadályozták, és gorombán csapkodták a kezét, és valahányszor előrekémlelt, hogy nem látszik-e még a folyó az ágak között, sehogy sem sikerült meglátnia, mert a keze állandóan a szeme előtt volt. És ez dühítette, és a keze felett próbált előrenézni, de nem tudott.

Valami érthetetlen zajra ébredt, és még álmában azt gondolta, hogy már nem alszik, felébresztették: sebesült kezével a telefonhoz kapott, fájón megránditotta a pólyában, és erre csakugyan felébredt...

Az asztalon csörgött a telefon. Megcsavarta a fogantyúját, és egészséges jobb kezével felvette a kagylót.

— Szincov beszél.

— Megérkezett az ezredparancsnok — szólt a kagylóba Levasov. — Várunk.

A főhadnagy letette a kagylót. Felállt és Gurszkijra pillantott.

— Sokáig aludtam?

— Úgy tíz percig.

Gurszkijnak vöröses, révedező, rövidlátó szeme volt. Előtte ott hevert a jegyzettömbje, és mellette a szemüveg.

„Ahogy a háború előtt mondogattuk a szerkesztőségben: A cikk még a tintatartóban van!" — mosolygott Szincov a jegyzettömbre kacsintva.

Gurszkij figyelmesen nézett fel rá.

— Egyszer m-maga is megírja mindezt. Emlékezzék a szavamra.

— Ha megérjük, meglátjuk. Maradjon itt, én elmegyek. Majd ideküldöm Ribocskint, a segédtisztemet.

— Ahogy t-tetszik. Végső esetben magam is megleszek — felelte a tudósító, a telefonra pillantva. — Azt mondom majd: G-gurszkij k-kiképzetlen k-közkatona beszél...

Tumanjan fedezékében sokkal többen voltak, mint Szincov várta.

A küszöbön a távozó felcserrel találkozott, és futólag azt gondolta:

„Megsebesült valaki?"

De a fedezékben, hál'istennek, mindenki ép és sértetlen volt. Tumanjanon és Levasovon kívül ott volt az a múltkori gömbölyű tüzérőrnagy, egy ismeretlen tüzér meg egy utász százados, köpenye hajtókáján kis fejszékkel, egy százados a hadosztályból, akit tegnap futólag látott a törzsben, s még néhány ember, ezek hátul szorongtak a homályban.

Világos a helyzet. Tumanjan egész kísérettel jött ide, ez pedig csak egyet jelenthet: az ezred viszonylatában már elhatározták, hogy holnap ebből az irányból mérik a fő csapást a németekre.

„Ezért parancsolták, hogy támadásra csoportosítsam a zászlóaljat, és azért dobják ide a tartalékot — a géppuskás századot. Ha itt támadó éket készítenek elő, akkor holnap ezzel az ékkel, vagyis mivelünk akarnak lecsapni" — Szincovnak most eszébe sem jutott a rájuk váró veszély; csak úgy gondolt önmagára, embereire, az egész zászlóaljára, mint egy vörös nyílra a térképen.

Tumanjan üdvözölte.

— Hogyan értékeli a helyzetet, és mik az elképzelései a továbbiakról?

Szincov kifejtette véleményét: a németek most egész éjjel résen lesznek. A nagyobbik magaslatot reggel kell elfoglalni, alapos tüzérségi előkészítés után, s a főcsapást a magaslattól balra irányítani, hogy elvágják az ellenség elől a visszavonulás útját.

Tumanjan bólintott. Úgy látszott, éppen ezt várta. Most már, e kis magaslat elfoglalása után, a további megoldás magától kínálkozott, elég volt csak egy pillantást vetni a térképre. Nyilván csak tudni akarta, hogyan vélekedik a zászlóaljparancsnok a rá váró feladatról. A parancsnok helyesen vélekedett, és Tumanjan arcán csendes elégedettség tükröződött.

— Pihent a harc után? — kérdezte.

— Aludtam egy kevéskét, őrnagy elvtárs. — Szincov nem részletezte.

— A magaslat elfoglalásáért köszönet, és kitüntetésre terjesztem fel.

— A Szovjetuniót szolgálom! — Szincov jobb kezével tisztelgett, és közben akaratlanul megrántotta a balt; arca megvonaglott.

Ami ezután következett, teljesen váratlanul érte, mert már hozzászokott a gondolathoz, hogy holnap ő hajtja végre mindazt, amit kiterveltek.

— Mindjárt itt lesz Iljin — szólt Tumanjan. — Meghagytam neki, hogy várja meg a géppuskásokat, nehogy elbarangoljanak. Ideiglenesen adja át neki a zászlóaljat, és menjen az egészségügyi alakulatba.

— Tudok harcolni, őrnagy elvtárs. Kérem, ne mozdítson el a helyemről.

— Ki mozdít el téged? — szólt közbe Levasov. — A háború mozdított el. — Szincov kezére mutatott. — Ha meggyógyultál, visszajössz.

Tumanjan sandán nézett rá. Nyilván úgy gondolta, hogy az ezredparancsnok szavait felesleges magyarázni.

— Tudok harcolni, őrnagy elvtárs — ismételte a főhadnagy Tumanjanra pillantva.

— A felcser kijelentette, hogy nem tudsz — avatkozott bele ismét a komisszár. — Külön idehívattuk és megkérdeztük. Azt mondta, elvesztheted a kezedet.

..A gazember felcser! — dühöngött magában Szincov. — Iljinnel megfért, tőlem viszont örül, hogy megszabadulhat."

A feltevése igazságtalan is lehetett: a felcsernek joga volt kimondani véleményét.

— Kérem, engedje meg, hogy legalább egy napig itt maradjak — mondta Szincov, egyre Tumanjan arcába nézve.

— Minek? — Az őrnagy bosszúsan összevonta erős szálú, sűrű szemöldökét. — Ha a helyzet úgy kívánná, kérés nélkül is itt tartanám. De mivelhogy nem kívánja, rendnek muszáj lenni.

Erősen megnyomta a „rend" szót. „Azt gondolod, amiért ma kitüntetted magad, holnap már meg se tudunk lenni nélküled, nem birkózunk meg a feladattal? Megleszünk, megbirkózunk" — mintha ezt mondta volna.

Szincov Levasovra sandított. A komisszár arcán látszott, hogy nem ért egyet, de nem avatkozhat bele. Mint ahogy a jelenlevők egyike sem avatkozik a dologba, noha arcukon látszik, hogy megértik és együtt éreznek vele.

„Nohát ördög vigye, legyen, ha már így akarja!" — gondolta a főhadnagy, és hirtelen nagy fáradtságot érzett.

— Értettem, őrnagy elvtárs. Elmehetek?

— Várjon! — szólt Tumanjan, és hátraszólt: — Zirjanov!

Háta mögül magas, vállas hadnagy lépett elő a homályból, az az átlőtt orrú, ősz ember, akit Szincov tegnap a hadseregtörzsben látott. Az őrnagy egy pillanatra feléje fordította komor arcát, majd ismét Szincovra nézett.

— Zirjanov hadnagyot teszem meg helyettesévé, vigye magával.

Ez a mondat azt jelentette: „Nem töröllek, úgy számítom, hogy visszajössz". De Szincov nagyon jól tudta, hogy ember tervez, s a háború végez, így hát ez a megjegyzés nem sokat változtatott a hangulatán.

— Kívánom, hogy mielőbb gyógyuljon meg és térjen vissza. — Tumanjan kezet nyújtott.

És Szincov, miközben megszorította a feléje nyújtott kezet, és az őrnagy arcába nézett, érezte, hogy ez a komor képű ember mindent megért, tudja, hogy milyen nehéz eltávoznia a zászlóaljból, alighogy beleilleszkedett, és mennyire vágyik holnap maga kibontakoztatni az első, fáradságosan kivívott sikerét — mindent megért, de semmit sem változtat a parancsán.

„Úgy látszik, ez a fene örmény is hajthatatlan, ha nem is ordítozik torkaszakadtából."

Levasov búcsúzóul barátian, sokatmondón megszorította a kezét. De Szincovot ez nemigen hatotta meg. Mi haszna a kézszorításnak, ha nem szólt az érdekében, hallgatott? Ha ko-

misszár volna, mint azelőtt, talán szót emelt volna, de mivel most politikai helyettes, az ilyen kérdésekben hallgat. Bizonyára azért is emlegeti a csapatszolgálatot, mert a mostani beosztása nincs ínyére.

„A holnapi hadművelet előkészítését pedig Iljinnel beszéli meg az őrnagy, velem nem akarja pocsékolni az idejét" — gondolta Szincov, amint a fedezékből kilépett.

Megindult a lövészárokban. Az átlőtt orrú hadnagy mögötte lépkedett: hallotta, hogy ropog a hó a bőrcsizmája alatt. „Tehát ő állt tartalékban Bogoszlovszkij mögött. Sőt, talán énmögöttem is; mégiscsak ezredes volt, ma helyettes Iljinnél, holnapután pedig énhelyettem zászlóaljparancsnok. Nem sok idő kell hozzá. Biztosan az lesz, ha nem részegeskedik."

— Ne búsulj, zászlóaljparancsnok, rosszabb dolgok is megesnek — szólalt meg háta mögött az átlőtt orrú hadnagy. Hangja most nem volt rekedt és dühös, mint a hadseregtörzsben. Barátságosan, tisztán csengett.

„Most bezzeg színjózan — gondolta Szincov. — S hogy mi minden megeshet az emberekkel, azt magam is tudom."

— Ne búsulj — ismételte a hadnagy. — Ha visszajössz az egészségügyiektől, a legjobb állapotban adjuk vissza a zászlóaljadat.

E szavaknál Szincov megint arra gondolt: igen, lehetséges, hogy ez a Zirjanov egy-két nap alatt olyannak mutatkozik, mint amilyennek egy volt ezredesnek lennie kell, s a zászlóalj élére kerül. Csak azért beszél a visszatéréséről, mert vigasztalni akarja távozó bajtársát. A szavai tőle függnek. Más egyéb viszont nem. Még a saját beosztása sem. Ha odahelyezik, nem fogja visszautasítani!

— Miért hallgatsz? — kérdezte Zirjanov kisvártatva.

— Mit beszéljek? — Szincov most szólalt meg először.

Csakugyan. miről beszéljen? Át kell adni a zászlóaljat, és hátramenni az egészségügyiekhez. Ha így áll a dolog, akkor minél előbb, annál jobb, minek rágódjék rajta, és szomorítsa magát. Dühösen gondolt sebesült kezére és Ljuszinra: „Kidöntött a sorból. az aljas!"

— Hova megyünk? — kérdezte Zirjanov.

— Most elvezetem a zászlóaljsegédtiszthez, ő helyettesíti a századparancsnokot. Iljin megérkezéséig megismerteti magát a századával, s a harmadikkal is, hogy ne vesztegessék az időt. A többi már az új zászlóaljparancsnokra tartozik — tette hozzá; gondolatban és fennhangon is első ízben nevezte így Iljint.

— Értem — mondta Zirjanov, és a fedezék bejárata előtt

vattakabátja ujjánál fogva megállította Szincovot. — Még csak két szót, barátian.

— Tessék.

— Az, amit ott tőlem hallottál, el van temetve. Igen?

— Igen.

— S hogy részegen láttál, az is legyen eltemetve. Okom volt rá. Egyébként norma szerint iszom, nem lopom el a vodkát a katonáktól.

— Értem — bólintott a másik.

Gurszkij ugyanott ült, ahol Szincov hagyta, Ribocskin pedig lelkesült képpel állt előtte, kisfiús, inas nyakát kinyújtva bundája gallérjából. Füles sapkáját a kezében gyűrködte, és mintha népgyűlésen szónokolna, harsány hangon szavalt:

Ma
nem hibázunk célt,
ma tudja
Mindünk,
hol a galád!

Amint Szincovot meglátta, torkán akadt a szó.

— No mi az? Csak folytasd! Te írtad?

— Majakovszkij, főhadnagy elvtárs. Én nem verselek.

— Egy k-kis vita — magyarázta Gurszkij. — Én azt mondom, hogy az embereknek ilyesmi kell a háborúban: „Várja haza öreg anyja, mindhiába már...", ő p-pedig Majakovszkijt szaval nekem.

— Azt bizonygatom, főhadnagy elvtárs, hogy Majakovszkijnak az élet minden eshetőségére van mondanivalója — mondta Ribocskin, még mindig gyűrködve a sapkáját.

Szincov elmosolyodott. Nagyon váratlan ügy: vita a költészetről, és most ő döntse el. De hát igaz: kit kérjenek fel rá, ha egyszer háború van?

— Mondd végig, amit akartál...

— Azt bizonyítom...

— Ne bizonyítgass, a verset halljuk!

Ribocskin oldalt lendítette kezét, amelyben a füles sapkát fogta, felszegte fejét, és kiabálva szavalta:

Ma
nem hibázunk célt,
ma tudja
Mindünk,
hol a galád!
Tudja a láb,
merre
visz útja,
Kinek a hulláin át!

Időnk nincs
kételyekre, sirámra,
Rest „Várjunk!"-kal le!
Hív a tett!
Tudja a kéz,
kire zuditson már ma
Pusztitó fergeteget!

— A hullákról keményen odamond! — szólal meg Zirjanov a főhadnagy háta mögött.

Ribocskin abbahagyta a szavalást, de készségesen ajánlkozott:

— Tovább is elmondhatom.

— Többre nincs időnk — rázta fejét Szincov.

Bemutatta egymásnak Zirjanovot és Ribocskint, és megparancsolta az utóbbinak, hogy vezesse el az új zászlóaljparancsnok-helyettest a századokba — a sajátjába és Csugunovéba.

Felötlött benne a gondolat, hogy maga menjen, de leküzdötte. Furcsa érzés, amikor az embernek már nincs mit keresnie ott, ahol rövid idővel ezelőtt még nélkülözhetetlennek látszott.

Gurszkij felállt, jegyzettömbjét a bundája zsebébe dugta, s kijelentette, hogy amennyiben a parancsnok elvtársaknak nincs ellene kifogásuk, ő, Gurszkij, kiképzetlen közkatona, velük tart a századokba.

— Menjen — hagyta rá egykedvűen Szincov, és kezet nyújtott. — Ha nem találkoznánk.

— Találkozunk, én még visszajövök magához.

A tiszt nem válaszolt. Nem kívánt magyarázkodni.

Magára maradva eszébe jutott a hátizsákja. Ha nincs is valami nagy kincs benne, de kell hogy legyen borotvája és egy váltás alsóneműje az egészségügyi zászlóaljban. A harcok közben senkinek sem lesz ideje utánaküldeni a hátizsákját. Lehet-

séges, hogy Iljin már összeszedte a hadtápban a törzs holmiját, közte az ő hátizsákját is. El ne felejtse megkérdezni tőle, ha megjön... Nagyon várta már Iljint. Hogy ne kelljen itt sokáig tétlenkednie. Ilyenkor nincs rosszabb a huzavonánál.

Az alhadnagy, mintha csak megérezte volna, épp abban a pillanatban lépett be a fedezékbe, amikor Szincov olyan türelmetlenül gondolt rá. Belépett, gratulált a magaslat elfoglalásához, gyorsan megdörzsölte kifagyott arcát, és jelentette, hogy egy füst alatt mindenkit elhozott: Karajev századát, a géppuskásokat s a törzs minden holmiját.

Aztán körülnézett, mintha még valakit keresne, akinek most feltétlenül itt kellene lennie a fedezékben, megcsóválta fejét, és sóhajtott. Egy szót sem szólt, de semmi kétség: Prohorov miatt sóhajtott. Majd megkérdezte Szincovtól, hogy van a keze. Hogy Prohorov elesett, s a zászlóaljparancsnok könnyen megsebesült, már néhány órája hallotta, de hogy neki kell a zászlóaljat átvennie, azt nem sejtette.

— Semmi baj — felelte Szincov. Az újabb kötözés óta a keze, mintha csak bosszantani akarná, nem is emlékeztetett magára, és ettől még sötétebbnek látta a jövőjét. — Az a parancs, hogy menjek az egészségügyiekhez, s adjam át neked a zászlóaljat.

— Úgy — mondta Iljin színtelen hangon. — Nohát nem hosszú időre kell átvennem. Átadja, visszaveszi.

Arcán teljes közöny látszott, se öröm, se részvét, semmi. És Szincov most egyszeriben megértette, miért ilyen: megtudta már, hogy az az aknavetős lány elesett.

S ahogy erre gondolt, habozás nélkül — hiszen még ha tévedett is, Iljinnek mindenképp meg kell tudnia — megkérdezte:

— Tudod már, hogy Szolovjova meghalt?

Iljin pedig, noha sohasem beszélt a zászlóaljparancsnokával erről a lányról, úgy válaszolt, mintha Szincov már régen, elejétől végig tudna mindent.

— Elesett Rája. El sem képzelheted, mennyire kértem, hogy ne maradjon az aknavetősöknél! Még tegnapelőtt is könyörögtem neki. Nincs is kedvem élni...

Leült a padkára, és fejét lehorgasztva, két kezét erőtlenül a térde közé ejtette.

Szincov pedig, amint ott állt mellette és nézte — először a nap folyamán —, a maga bánatára gondolt: Mására. Az élet különböző pillanataiban más-másféleképpen gondolt rá: hol

mint élőre, hol mint halottra. Most, Iljint látva, ismét úgy gondolt rá, mint halottra.

— No jó — mondta —, vedd át a zászlóaljat. Én elmegyek az egészségügyiekhez.

Nem ridegszívűségből mondta ezt, hanem mert tudta: Iljin úgyis harccal fogja sebét gyógyítani. Mert más orvossága nincs.

— Azonnal. — Az alhadnagy felállt, s fejét hátraszegve ideoda járkált a fedezékben. Nem akart sírni, mégis könnyek gyűltek a szemébe.

— Már dél óta tudom, és nem bírok beletörődni — mondta megremegő hangon, és tovább járkált, felszegett fejjel.

Szincovnak eszébe jutott, hogy amikor a hangját a telefonban meghallotta, már akkor arra gondolt: „Tudja." Odalépett hozzá, és egészséges kezét a vállára tette.

— No, Iljin!... Iljin!... — úgy szólt hozzá, mintha felszólítaná, hogy térjen magához, és küzdje le a bánatát.

De amaz kifordult a keze alól, és tompán, könnyek között mondta:

— Mi az, hogy Iljin?... Azt gondolod, elesett egy k..., és kész... Nem feleség, miért sirassam?

— Egyáltalán nem gondolom. Honnan veszed ezt?

— Mert jól tudom, hogyan beszéltek róla. Dühösek voltak, amiért nem feküdt le nekik. Ha tudni akarod, nekem sem engedte, hogy egy ujjal is hozzányúljak. Azért ment el az egészségügyi alakulatból, hogy a sok szóbeszédnek véget vessen. Azt mondta. nem ezért húzott katonaköpenyt, hanem a háború kedvéért. Én meg is kértem a kezét, de most mit számít?

— Szóval nem szeretett — jegyezte meg Szincov.

— Ettől nekem nem könnyebb. Csak neki volna könnyebb, ha helyette én...

Nem fejezte be, felzokogott, bundájából piszkos zsebkendőt húzott elő, megtörölte arcát, visszadugta a zsebkendőt, és megkérdezte:

— Hol áll az egészségügyi zászlóaljunk?

A fedezék ajtaja kicsapódott, s Kuzmics tábornok, a hadosztályparancsnok jelent meg — úgy ugrott be, mintha hátba lökték volna. Füles sapkában volt, derékszíjjal övezett rövid vattakabátban. Zömök kis termetével, fagytól piros arcával, tömött katonabajuszával inkább valami idős, hetyke őrmesternek látszott, mint tábornoknak. és csak a vattakabát kigombolt gallérja alól kilátszó piros hajtóka s a tábornoki csillagok árulták el igazi rangját.

— Tábornok elvtárs — Szincov vigyázzba vágta magát —, Szincov főhadnagy, a háromszázharminckettedik ezred harmadik lövészzászlóaljának parancsnoka jelentkezik. A rám bízott zászlóaljban...

Kuzmics rövid kézlegyintéssel félbeszakította:

— Köszönet a magaslatért. Ezt a magaslatot neked holtomig el nem felejtem, zászlóaljparancsnok! — Két lépéssel Szincov mellett termett, megölelte, megcsókolta, bajuszával megszurkálta, majd ugyanolyan hirtelen elengedte, egy lépést hátrált, és kurta, gyors pillantással tetőtől talpig végigmérte.

— Ilyen derék ember létedre miért hagytad, hogy megsebesítsenek?

— A fritzek nem kértek engedélyt, tábornok elvtárs.

— Könnyű sebesülés?

— Könnyű.

— Nem hazudsz?

— Nem.

— No látod. — Kuzmics elmosolyodott. — Mondtam neked tegnap, hogy még találkozunk. Hát így is lett. — Gyorsan Iljinhez fordult, és vele is kezet szorított. — Neked is gratulálok, Iljin. A dolgokból ítélve jól megértitek egymást a zászlóaljparancsnokkal?

— Igenis — felelte Iljin.

— A bátrakkal soha sincs baj — mondta jókedvűen Kuzmics. — S ha mégis, a bátor katonának mindig találunk segítséget, de a gyávának alig. Ha egyszer gyáva, akkor én már semmit sem segíthetek. Legfeljebb agyonüthetem. Hála tineknek, most páholyban vagyunk. Egy gondom van csak, hogy holnap ugyanígy folytassuk, ahogy ma elkezdtük. Isten ments, hogy elrontsuk! Ezért fő most a fejünk. A tüzérek adnak két újabb ezredet, noha így is többet kaptunk, mint amennyi igazában jár. Tumanjan hol van? Vezess hozzá — fordult ugyanolyan jókedvűen Szincovhoz.

— Igenis, vezérőrnagy elvtárs! — A főhadnagy kihúzta magát. És amint abba a nyájas, öreges szempárba nézett, hirtelen rászánta magát valamire, amit már elintézettnek gondolt. Rászánta magát, egyrészt mert a lelke mélyén úgysem tudott beletörődni, másrészt pedig, mert Iljint annyira levertnek látta, hogy félős volt ma rábízni a zászlóaljat.

— Megengedi, hogy egy személyes kéréssel álljak elő, tábornok elvtárs?

— Csak nem házasodni akarsz? — mosolygott Kuzmics, és kíváncsian nézett rá.

— Nem én. Nem akarok elválni! Tumanjan megparancsolta, hogy adjam át a zászlóaljat Iljinnek, és menjek az egészségügyiekhez. Kérem engedélyét, hogy mégis itt maradhassak.

A tábornok arcáról eltűnt a mosoly. Egyszerre elkomolyodott.

— Ha az ezredparancsnok parancsolta, teljesíteni kell.

— Én teljesítem. Átadom a zászlóaljat. De kérem felfüggeszteni a parancsot. Tudok harcolni...

— És a seb?

— Ebcsont beforr.

— Nem olyan biztos — mondta Kuzmics. — Rokkant nélküled is elég van már.

— Nem fáj a seb, tábornok elvtárs. Minden rendben.

— Ha nem fáj, azért még nincs minden rendben. Fázni fog a hidegben. Nekem tizenkilencben, amikor Kolcsak ellen harcoltunk, megsebesült a kezem. Tudod-e, hogy fázott? Hátra kellett volna mennem a harcból.

— És mégsem tette, tábornok elvtárs?

— Én könnyebb helyzetben voltam. Nem kellett ezredparancsnoknak engedelmeskednem. Ezredet vezettem, sőt különítményt. Kommunista alakulatot.

Nem válaszolt Szincov kérésére — megismételte, amivel kezdte:

— Vezess Tumanjanhoz!

Amíg a futóárkokban Tumanjan fedezékéhez közeledtek, Szincov többé nem említette a kérését, megértette, hogy ha a hadosztályparancsnok nyomban az elutasítás mellett döntött volna, akkor nem játszana az idegeivel. A hallgatása azt jelenti, hogy vagy nem határozott még, vagy azt akarja, hogy maga az ezredparancsnok változtassa meg a parancsát.

— Hány embert vesztettünk a mai nap folyamán? — kérdezte Kuzmics útközben, amint keresztüllépkedett a még ki nem dobált német hullákon.

Szincov megmondta, és hozzátette, hogy sok súlyos sebesült van.

— Úgy... — Kuzmics sóhajtott. — „Ti miértünk mindent feláldoztatok." Melyik dalban van ez, tudod-e?

— Tudom — felelte Szincov. — „Szerettétek a népet és meghaltatok." Még az iskolában énekeltük.

— Ti az iskolában, mi meg a vörös gyászünnepségeken. Most viszont már elénekelni sincs időnk. Ilyen a háború.

Amikor Tumanjan fedezékéhez értek, a tábornok egy pillanatra megállt, és azt mondta:

— Ne gyere be, várj meg itt.

Szincov megértette: odabent a fedezékben most az ezredparancsnokkal együtt fog dönteni, s nem akarja, hogy ő is jelen legyen.

Ott állt a futóárokban a fedezék bejáratánál, és feszülten várta, hogy behívják-e vagy sem. És vajon milyen döntés fogadja, ha behívják?

Karórája világító mutatói 22 órát mutattak. Még másfél nap sem telt el azóta, hogy a tartalékból hívatták. Attól a perctől pedig, hogy Iljinnel a zászlóaljba megérkezett, huszonnégy óra. Összesen! Mit adhat valaki háborúban egy nap alatt a célnak, az embereknek? Mit tudhattak meg őróla, s ő mit tud róluk — a feletteseiről meg a beosztottjairól? Még csak a füzetébe írt neveket sem jegyezte meg hiánytalanul... Egyesekre jól emlékszik; most úgy érzi, egész életére, másokat azonban előbb jól meg kéne néznie, hogy emlékezzék rájuk. Némelyeket többször is látott a harcban, másokat egyszer sem, csak jelentést kapott róluk. Annak a katonának, aki az életét megmentette, maga pedig elesett, már sohasem tudhatja meg a nevét, mert ott maradt fekve mögötte, és abban a pillanatban nem volt kitől megkérdezni. És azóta a többiekkel együtt közös sírba rakták, és csak egy kis tábla lesz az elesettek névsorával, egymás alatt sorakozó nevek... És hogy melyik az övé, sohasem tudhatja meg.

Igen, háborúban egy nap alatt mi mindent megtehetnek az emberek: életüket kockáztatják a barátjukért, valakit halálba küldenek, másvalakit megmentenek, és ismét valakit pusztulni hagynak, noha talán meg lehetne óvni az életét. Háborúban megőrülhet az ember, ha utólag visszagondol rá: hogyan cselekedhetett volna jobban, másképpen.

Most persze úgy érzi, egész életében emlékezni fog azokra, akikkel ma összehozta a sors. Annál inkább, mert lehet, hogy elmegy, és nem tér vissza közéjük. De hát ezt már azelőtt is olyan sokszor érezte így, aztán volt, aki megmaradt emlékezetében, másokat viszont elhomályosított mindaz, ami később történt. ... Még egy nappal ezelőtt a Sztálingrádban maradt zászlóalját érezte magáénak, most pedig, egynapi harc után, már ezt nevezi gondolatban „enyém"-nek, és maga sem vette észre, hogy ez a változás mikor is, melyik pillanatban történt. Nem mintha elfelejtette vagy megtagadta volna a szívének drága emlékeket, hanem csak egyik harc elfeledtette a másik.

kat. A mai azt, ami azelőtt volt. Persze a front vagy akár a hadsereg szempontjából eltörpül ez a zászlóalj, amit ma vezetett. De a saját szempontjából és a háromszáz emberéből, akikkel együtt harcolt, ez a zászlóalj ma: mindannyiuk élete. És nem akar elválni tőlük... Sem háromszáz ember, de még egyetlenegy sem érezheti magát a lelke mélyén végtelen kis paránynak. Eszével annak tarthatja magát, de átérezni nem tudja, mert akármilyen kicsi is a végtelen nagy világban, mégis mindaz, ami a világgal összefűzi, önmagában kezdődik és ér véget. Ha meghalsz — a világ tovább forog, de amíg élsz, csak ketten vagytok: te meg ő. És te: te vagy, a világ pedig minden egyéb, minden, ami nem te vagy.

Más kérdés, hogy nemcsak te, hanem mindenki így van ezzel, és senkinek az élete nem olcsóbb a tiédnél, mégis, ha kell, habozás nélkül mindenkinek oda kell adnia. De ez más kérdés, egészen más...

Erős szél fújt, és hordta a havat a németek felé. Minden fehér volt ott elöl, olyan fehér, hogy a hómezőn túl már nem is sejlett semmi. Pedig e sűrű fehérségben ott rejtőztek a németek. Negyvenkilométeres vonalban — jégbe, földbe, sziklakőbe ásva. Innen egészen a Volgáig. De mégsem: most, a támadás első napja után, innen a peremvonaltól már nem negyven, hanem harmincöt kilométer. Öttel kevesebb. S ez volt Szincov élete, e huszonnégy órájának egyetlen tartalma, lényege...

MÁSODIK KÖNYV

A vonat csaknem késés nélkül közeledett Taskenthoz, hetednapra azután, hogy Tánya Moszkvából elindult. Dél volt.

Arisz vasúti csomóponton, ahol nemrégen haladtak át, a kocsiban ülők egyike kikunyerálta az állomásparancsnoktól a „Pravda Vosztoka" három legfrissebb számát, s az út hátralevő részében Tánya felolvasta előbb a kocsi egyik felének, majd a másiknak a Tájékoztató Iroda reggeli és esti hadijelentéseit három egymást követő napról.

A jelentésekben az állt, hogy csaknem mindenütt folytatódik a támadás — a középső frontszakaszon, Észak-Kaukázusban, az Alsó-Don vidékén és Sztálingrád gyári kerületében.

Tánya, amióta útjának harmadik napján elküldte levelét Szerpilinnek a kéréssel, hogy vegye magához a frontra, mindazt, ami Sztálingrádra vonatkozott, olyan érzéssel olvasta és hallgatta, mint akinek köze van hozzá. Egész belseje megremegett az izgalomtól, ha ezt a szót kiejtették: Sztálingrád.

Noha voltaképpen korai volt még rágondolnia, mindig ott járt az esze, pedig lehet, hogy a levele oda sem ér, elkallódik útközben. S ha odaér is, ki tudja, mikor, és ki tudja, hogy Szerpilin mit válaszol, s a válasza, ha ugyan lesz, mikor jut el Taskentba.

Nyugtatta magát és mondogatta, hogy helytelen máris az elutazásra gondolnia, mielőtt anyját viszontlátja, és hogy a betegszabadsága igen valószínűleg véget ér, mielőtt bármiféle levelet kapna, s a kerületi egészségügyi hatóság tüstént saját belátása szerint rendelkezik vele, oda küldik, ahová jónak látják . . . De valami, ami erősebb volt mindezeknél a helyes meggondolásoknál, mégis remélnie engedte, hogy Szerpilin kikéri, és Artyemjev is ott lesz valahol a közelében.

Szidta magát ezekért az „asszonyi" gondolatokért, de most megint csak felkavarták, amikor a vonat a taskenti pályaud-

varhoz közeledett, és egyáltalán nem ezen kellett volna töprengenie.

Az első, akit a vonat ablakából megpillantott, a férje volt, vagy mint gondolatban nevezte, a volt férje. Anyja tehát mégis szólt neki! Ott állt a peronon, és a vagon ablakait kémlelte.

Tánya hátára vetette útközben megkönnyebbedett hátizsákját, a kisebbiket kézbe fogta, és leugrott a lépcsőről. A peront hó lepte; itt, Taskentban, szabályszerű tél volt. Ezt már reggel, a behavazott Ariszból ítélve is sejthette, mégis csaknem végig úgy vélte, hogy az idő megváltozik, és Taskentban jóval melegebb lesz.

A tömegben utat törve arra indult, ahol a férjét látta, s egy pillanat múlva találkoztak. Anyja nem volt ott, a férfi egyedül jött ki eléje.

Nyikolaj alig változott, ugyanolyan szép volt, mint azelőtt, csak kissé soványabb, még a köpenye és füles sapkája is a régi: Rosztovban viselte azon a télen, amikor neki udvarolt.

Után megölelte Tányát, és mereven állt, nem tudta, mit csináljon.

— Anyám hol van?

— A gyárban. Ezen a héten reggeli műszakos. Azt mondta, nem akarod, hogy kijöjjünk eléd. Magam tudakoltam meg a vonat érkezését... — Levette Tánya válláról a hátizsákot és bűntudatosan, futólag megérintette ajkával az asszony arcát jobbról-balról, és az állát.

Tánya nem tért ki előle, csak összehúzta magát, mintha csiklandoznák, s a férfi szemébe nézett.

— Csókolózni nem fogunk, helyes?

— Hosszú időre jöttél? — kérdezte a férfi, amikor a tömeg kisodorta őket a pályaudvarról.

— Nem hinném. Mihelyt a betegszabadságom lejár, kimegyek a frontra. Miért?

— Csak éppen megkérdeztem. Most hova mész?

— Hát nem hozzád? — Az asszony elnézett mellette a hideg, havas térre, amelyen át fázósan futottak az emberek a villamosmegálló felé. — Milyen hideg van! Pedig az útitársak azzal fenyegettek, hogy megsülök a köpenyemben!

— Beszélnünk kell egymással... — mondta hosszú szünet után a férfi.

— Ne félj, csak tréfáltam — vágott a szavába Tánya. — Kísérj el anyámhoz, azután elmehetsz. Köszönöm, hogy kijöttél elém, noha nem kértelek rá.

— Azért tettem, hogy mindjárt az elején... — Nyikolaj zavartan elhallgatott.

„Ahá, erről van szó! Eszébe jutott, hogy akkor, a háború előtt, ostoba fejjel, távirat nélkül állítottam be... Azt hitte talán, hogy most is..."

— Ne félj — mondta. — Az óta az eset óta nem tekintem magam férjes asszonynak. Csak eddig nem jutott eszembe elválni. Nos, megkönnyebbültél?

— Nincs szükség ilyesmire — felelte a férfi. — Tudom, hogy mennyire szerettél...

„No tessék — gondolta Tánya dühösen —, én buta liba, hát csakugyan annyira szerettem, hogy még mindig ilyesmiket képzel?..."

— Vétettem ellened. Azt hittem, meghaltál, és ősszel megházasodtam. Egy nagyon rendes nőt vettem el...

— Csak nem azt, akivel akkor?... — tört ki akaratlanul Tányából a kérdés.

— Nem, dehogy — vágta rá gyorsan a férfi. — Ez egészen másvalaki... Sőt, kissé idősebb nálam, akármilyen furcsa is.

— Nagyon örülök, hogy nem az. Akkor nem tetszett nekem: nagyon is megijedt tőlem...

— Mindent meg kell értened...

— Mindent megértek. Elmegyünk az anyakönyvvezetőségre és elválunk. Ha akarod, akár holnap. Vagy te már el is váltál?

— Hát igen... — hebegte a férfi. — Ősszel, amikor...

— Akkor jó — szakította ismét félbe az asszony. — Most majd én is beadom a kérvényt, vagy együtt megyünk be, nem tudom, hogyan kell...

— Igen, persze, persze — felelte készséggel Nyikolaj. Meglepte, hogy ilyen könnyedén megy a magyarázkodás.

— Mit csodálkozol? — nézett rá Tánya. — Az utolsó levelet akkor írtam, amikor már beszállóban voltunk a vonatra... Azt gondoltam, te is a frontra indulsz... Azért írtam: hiszem, hogy találkozunk! Vagyis hogy életben maradunk, úgy értettem. Egyébként azt tartottam, köztünk vége mindennek. Ezer szerencse, hogy nincs gyerekünk. És úgy is viselkedtem, mint aki szabad. Férfiakkal barátkoztam... Igen, mit nézel?

— Nem igaz — rázta a fejét a férfi. — Te csak azt akarod, hogy...

— Miért nem igaz? Azt hiszed, hitványabbak voltak nálad?

Gyegtyarra gondolt, mert más nem volt, aki eszébe juthatott volna, és meggyőződéssel megismételte:

— Nem hitványabbak, hanem sokkal különbek.

— Miért beszélsz velem ilyen hangon? — kérdezte sértődötten a férfi.

— Ostobán fogadtál, azért lettem mérges. Megijedtél, hogy első dolgom lesz vitriollal leönteni a feleségedet?

— Miért mondod ezt?... Egyáltalán nem gondoltam. Csak azt akartam, hogy rögtön mindent...

— Simán elintézzünk? Ej, te... Inkább arról mesélj, anyám hogy van?

— Csak telefonon beszéltem vele. Régen nem láttam.

— Mióta?

— Október óta.

— Ahá, értem...

— Nehéz lett volna megmagyaráznom neki... Akkor nősültem meg, mikor már halottnak tartottalak. Ő pedig még mindig hitte, hogy élsz. Úgy gondoltam, jobb, ha nem izgatom mindezzel.

— Jaj, Kolja, Kolja — mondta Tánya —, annyira aggódol mások miatt, hogy még belebolondulsz... Anyámat nem látogathattad meg, mert féltél megmondani, hogy elestem, most pedig a feleségednek kell megmagyaráznod, hogy élek. Amikor apám meghalt, voltál anyámnál?

— Igen. Nem mindjárt, egy járványsújtotta helyre utaztam... De ahogy visszatértem, elmentem hozzá... Utoljára. No már látszik is a gyár...

— Helyes. Csak a kapuig kísérj .. Beszéljük meg, mikor menjünk el az anyakönyvi hivatalba... Anyámnál megvan a telefonszámod?

— Igen, a munkahelyemé.

— A napokban felhívlak.

A hosszú beszélgetés, amely még a pályaudvaron kezdődött, most véget ért itt a gidres-gödrös, havas telken, amelynek végében hosszú gyárkerítés látszott, s a kapun beforduló, ócskavassal megrakott teherautók.

— Tánya!

Már a gyár kapujánál álltak, a „Belépőiroda" feliratú vályogbódé előtt. A férfinak már csak le kellett akasztania válláról a hátizsákot, és átadnia Tányának.

— Add ide a zsákot, Kolja!

— Akarod, hogy bekísérjelek az irodába? — kérdezte Nyikolaj, levéve a zsákot.

— Nem akarom.

— Tánya!

— Nos?

— Azt akarom, hogy tudd: ami történt, megtörtént, de én soha senkit nem szerettem úgy, mint téged.

— No és aztán?

— Semmi. Csak megmondtam az igazságot.

Hangjában őszinteség csengett, Tánya ezért nem vágott vissza élesen. Elvégre lehetséges, hogy ezt a feleségét valóban nem szereti úgy. De mit érdekli ez őt?

— Add ide a zsákot, Kolja. Ez már disznóság, így feltartani! Mielőbb látni szeretném anyámat.

— Én pedig téged szeretnélek mielőbb újra látni, érted?...

Tánya a férfi szemébe nézett és megértette. Ott az állomáson attól félt, hogy ő igényt tart rá. Most azonban, hogy biztonságban érzi magát, ismét a régi emlékek hangulatába ringatózik...

— Nem is tudom, mit feleljek erre. Várj legalább, amíg elváltunk. Különben nem tudjuk az új feleségeddel, melyikünk ki ellen vétkezett.

Ám a férfi nem értette el a gúnyt, és ostoba szenvedélyességgel folytatta

— Mikor látjuk egymást?

— Add már ide azt a zsákot! — csattant fel Tánya, és a szíjánál fogva kirántotta kezéből.

— Bocsáss meg, nem akartam...

— Istennél a bocsánat! — Az asszony vissza sem nézett rá, könyökével belökte a bódé ajtaját és belépett.

Miután a kisablakon beadta igazolványát, magyarázni kezdte, hogy kicsoda, és miért akar bemenni a gyárba. A bent ülő nő kihajolt, szemügyre vette, bólintott, sóhajtott egyet, majd eltűnt a kisablak mögött, és szótlanul kinyújtotta az előre elkészített belépőcédulát. Ez állt rajta: „A pártbizottságba".

Amikor Tánya megmutatta a cédulát a fegyveres őrnek, és a kapun belépett az udvarra, az iménti nő kipenderedett a bódé hátsó ajtaján, és megkérdezte:

— Olga Ivanovna lánya vagy?

— Igen.

— A frontról jöttél?

— Igen. Szervusz — mondta Tánya, és megpróbált visszaemlékezni, hol is látta ezt az asszonyt.

— Jobbra menj, itt az épület mellett, és mielőtt az öntödéhez érnél, találsz egy barakkot.

Tánya elindult, visszanézett — az asszony még mindig ott állt kabát nélkül az ajtóban és utánabámult.

Tíz perc múlva a pártbizottság helyiségében ült, és anyját várta. Vele szemben, az asztal mellett, mogorva képű, idős ember dolgozott, fekete vattakabátban, a fején katonai füles sapka — vállával szorítva füléhez a kagylót, telefontáviratot írt.

Tánya belépésekor gyorsan kezet nyújtott, és elmorogta a nevét, de az asszony nem értette, és nem kérdezte meg, mert a férfi nyomban áttelefonált az öntödébe, hogy Ovszjannyikovát küldjék a pártbizottságba. Ugyanakkor az asztalán megszólalt a másik telefon, s ő belekezdett a távirat vételébe.

Vattakabátban és füles sapkában volt, Tányának azonban a kinti fagy után úgy tűnt fel, hogy meleg van odabent, sőt széngázszagot érzett: a kerek vaskályhában szén pislogott.

Kigombolta köpenyét.

A férfi, miután a távirattal végzett, a szeme sarkából rápillantott, észrevette mellén a kitüntetést, és mintha mondani akart volna valamit, ám ehelyett dühösen beleszólt a kagylóba:

— Mi az, még nem kész? Már azt hittem, hogy vége! Ennyi irkafirkát!... — És ceruzájával még gyorsabban szántotta a papirost.

Belépett egy tábornok, magas, vállas, még egészen fiatal ember, valahogy Artyemjevre emlékeztetett.

— Ide hallgass, Malinyin — mondta —, telefonáltam a Népbiztosok Tanácsába... Mi legyen? Felvegyük Luzgint a munkásellátáshoz helyettes beszerzőnek, vagy ne? Tudom, hogy a beszerzéshez ért, de az a gyanúm, hogy szélhámos. Az utolsó szavadat várom.

— Miért várod, Nyikolaj Ivanovics? — nézett rá Malinyin, és letette a kagylót. — Hiszen döntöttél már...

— Nem elég, hogy én döntöttem — felelte a tábornok —, azt akarom, hogy a párttitkár is támogasson, hogy ha valami hiba esik, együtt viseljük a felelősséget.

— A felelősségtől nem félek — mondta Malinyin —, de együtt sírni nincs kedvem. — Tányára sandított, és így folytatta: — Elkísérlek az irodába, majd ott beszélünk.

A tábornok követte a pillantását és megkérdezte.

— Ki ez?

Tánya a tábornok belépésekor felállt a helyéről.

— Ovszjannyikova katonaorvos — mondta.

— A mi Ovszjannyikovánk lánya, az öntödéből... — magyarázta Malinyin; a telefontáviratot egy fiókba dugta, leakasztotta egy szögről a kabátját, és követte a tábornokot, aki szótlanul kifelé indult.

„Most szitkozódni fognak" — gondolta az orvosnő. Mindket-

tőjük arca erre vallott, a tábornoké is, meg azé az asztal mellett ülő Malinyiné is. Csak az idegen jelenléte tartotta vissza őket, hogy mindjárt összeszólalkozzanak.

Egyedül maradt. És csaknem abban a pillanatban belépett az anyja. Összeölelkeztek, és sokáig csókolták egymást.

Anyja, noha Tánya azonnal megismerte, valóságos öregasszony volt. Földdel piszkolódott vastag vattakabátot és nadrágot viselt, de az orvosnő, az arcába pillantva, rémülten arra gondolt, hogy milyen sovány lehet a vattakabát alatt.

— Tánya, kislányom...

— Igen, anyu...

— Megjöttél?

— Igen, anyu...

— Élsz, egészséges vagy?...

— Igen, anyu...

Anyja nem kérdezett többet, hallgatott egy sort, majd újra megszólalt:

— Apád... — és megint elnémult.

— Miben halt meg? — kérdezte a lánya.

— Nem tudom, nem voltam ott... Tüdőgyulladást kaptam és három hétig kórházban feküdtem. A mentők vitték el. Nekem meg sem mondták mindjárt, kíméltek, mert úgysem kelhettem fel az ágyból. S amikor kijöttem a kórházból, már nem élt. A csomagolóműhelyünkben ácsoltak neki koporsót, de nem vitték be rögtön, azt gondolták, talán idejében felkelek. S mire bevitték a koporsót a kórházba, kiderült, hogy már eltemették. Bocsánatot kértek a gyáriaktól, de hogy hol a sírja, nem tudni. Van olyan helyük, ahová azokat temetik, akiket nem kérnek ki hozzátartozóik. Apád is oda került. Ezt nem bocsátom meg magamnak. Milyen élet ez! ..

Elsírta magát.

— No, miért sírsz? — Tánya leült melléje, és átölelte a vállát. — Miért gyötröd magad?

— Nem bírom, Tányecska, nem bírom... Valahányszor eszembe jut, azt gondolom: kimennék a sírjához, és nincs hová mennem.

— Mikor történt?

— Szeptember tizenhetedikén...

— És Viktor, mikor?...

— Nem tudom. Tavaly télen kaptam meg az értesítést. Az állt benne, hogy negyvenegyben hősi halált halt. De hogy mikor, azt nem írták meg. Csak annyit írtak, hogy a délnyugati frontszakaszon. Hogy utaztál?

— Jól.

— Hadd nézzelek. Lefogytál...

— Te is!...

— Rólam ne beszéljünk. De te a háború előtt olyan kis gömbölyű voltál, és most milyen lettél! Hol jártál, milyen beosztásban szolgáltál?

Tánya anyja vállán keresztül a belépő Malinyinra pillantott, és azt felelte:

— Hosszú történet ez... Egyszerre el sem lehet mondani...

— Élsz, egészséges vagy — az asszony hangja elcsuklott. — Nem sebesültél meg?

— De igen.

— Hol?

— Anyu, mikor végzel a munkával?

— Megállj... Hol sebesültél meg? — Anyja türelmetlen, elkínzott pillantást vetett rá, mintha az volna a világon a legfontosabb, hogy hol sebesült meg Tánya.

— Mit gyötrődöl? — szólalt meg a háta mögött álló Malinyin. — Megjött, láttad, most eredj a műhelybe. Fejezd be a műszakot, és menj haza. Holnap pedig vegyél ki szabadságot.

— Nem holnap lesz a szabadnapom.

— Megcseréljük. Magamra vállalom.

— Veled mehetek? — kérdezte Tánya.

Anyja zavartan hallgatott, de a férfi kisegítette:

— Felesleges kísérgetni, hamarosan visszajön... Nehéz viszonyok vannak műhelyekben, az öntödében pedig különösképpen — magyarázta Tányának, amikor Ovszjannyikova kiment. — Nem akarja mindjárt első alkalommal megmutatni a munkahelyét a lányának.

— Úgyis meglátom. Ha ma nem, hát holnap.

— Az más. De ma ünnepnapja van. A maga fogadására most, tél derekán kimeszelte a szobáját. Ide járt a pártbizottságba kunyerálni, három kiló meszet utaltunk ki neki a raktárból. Mit nézel úgy? Szűkösen élünk? Még lesz mit nézned. Bejárod a gyárat, végigvezetünk. Elbeszélgetsz a műhelyekben. Ezt minden frontharcostól megkívánjuk. Most különösen. A legújabb frontjelentésektől majd megőrültek valamennyien. Egyébről se beszélnek, csak Sztálingrádról! Mennyi időre jöttél?

— Nem tudom — felelte Tánya. — Egyelőre betegszabadságon vagyok. Aztán bizottság dönt.

Felberregett a telefon.

— Itt Malinyin — szólt bele pattogó hangon a férfi. — Igen,

kizártuk. Nem, nem téved, ilyen indokolással zártuk ki: amiért önkényesen elbocsátotta egy nőrokonát a gyárból. Nem ostoba indokolás, éppen olyan, amilyenre ma szükség van. Nem, nem változtatjuk meg. Nem, nem vagyok zsarnok, hanem a gyár pártbizottságának titkára. Ha még egyszer megismétled, leteszem a kagylót.

Malinyin várakozón fogta a kagylót, majd visszaakasztotta.

— Letette!

— Ki volt az? — kérdezte Tánya.

— Egy főnököcske. Egy másik kérésére telefonált, akinek a sógorát — a személyzeti osztályon dolgozik — tegnap kizártuk a pártból.

— Miért?

— Hallottad — felelte Malinyin. Majd fáradtságán és rosszkedvén erőt véve, megmagyarázta: — Azt hiszed, mind maguktól jönnek hozzánk a gyárba? Vannak, akiket ide kényszerítenek a háborús rendelkezések értelmében. Kivonják őket mindenféle kevésbé fontos munkából, elszedik az igazolványukat, és gyerünk az üzembe, nektek termelni, a frontnak! Ennek a sógornője is így került ide. Ő pedig suttyomban elengedte, hogy visszatérhessen a kereskedelmi hálózatba, ott jövédelmezőbb. És tegnap letette a párttagsági könyvét ide, erre az asztalra. Az ilyenekre haragszanak nálunk. Ott nálatok a fronton talán csupa derék ember van?

— Én keveset jártam a fronton.

— S a kitüntetést miért kaptad?

— Partizán voltam.

— Hol?

— Szmolenszk vidékén.

— Igen, a szmolenszki vidék... — tűnődött el Malinyin. — Amikor negyvenegy végén sebesülten kihoztak a peremvárosból, azt gondoltam, nemsokára visszavesszük Szmolenszket. Még vissza se tértem a csapatomhoz, már újra a miénk lesz. És a mai napig sem vettük vissza, és én sem tértem vissza a csapatomhoz... Azt mondják, az egészségem nem engedi. — Mosolygott, mintha nevetségesnek tartaná, hogy az egészsége nem engedi visszatérni a frontra, de azt megengedi, hogy azt csinálja, amit itt csinál, és úgy éljen, ahogyan itt él. — Sokáig partizánkodtál?

— Több mint egy évig.

— És hogy kerültél vissza?

— Mint sebesültet kihoztak, repülőgépen.

— Hol, merre jártál? Ismerem azt a vidéket. A polgárhábo-

rú után az élelmezési osztagokkal minden zegét-zugát bejártam, gabonát gyűjtöttem a proletariátus számára.

Tánya mesélni kezdett, de közben folyton arra gondolt, hogy mikor jön már az anyja...

— Mindjárt itt lesz. Csak befejezi a műszakot. — A férfi kitalálta a gondolatát, és felhagyott a kérdezősködéssel. — Amíg át nem adja, úgysem jön. Párttag... éppen aznap vettük fel, amikor az első hír jött Sztálingrádról. Még nem mondta el?

— Nem — felelt az orvosnő.

Ez meglepetés volt számára: valahogy sohasem gondolt rá, hogy anyja beléphetne a pártba.

— Sokat vállal — mesélte Malinyin. — Nemcsak a műhelyben, de munkásellenőr is az étkezőben, és tudod, hogy megy most?... Nehéz a helyzet. Ha csak egy morzsa tapad valaki kezéhez, vége. Apádat nem ismertem. Hallani hallottam róla, de nem ismertem. Egy héttel a halála előtt kerültem ide a gyárba. Meg akartam ismerkedni vele.

Tányára nézett és elhallgatott, mint aki nem fejezte be a gondolatát.

Ez annyira feltűnő volt, hogy az orvosnő rátekintve meg is kérdezte:

— Mire céloz?

— Meg akartam ismerkedni vele — ismételte a férfi. — Anyád még nem mondta el, milyen bajba került?

— Nem.

— A kiürítés után itt kizárták a pártból. A párt kimutatásait, amiket páncélszekrényben őrzött, nem hozta el a rosztovi gyárból, hanem otthagyta.

— Lehetetlen! — mondta meggyőződéssel Tánya.

— Akkoriban minden lehetséges volt. A vakrémületben városokat hagytak ott, nemhogy páncélszekrényeket. Minden előfordulhatott. De hogy aztán, ha már elkövette a hibát, mit tesz valaki, az más kérdés. A te apád senkinek sem siránkozott. A gép mellé állt, és dolgozott, amíg élt.

— Most már tudom, miért halt meg! — kiáltott fel keserűen az orvosnő.

— Tévedsz — rázta fejét Malinyin. — Szenvedni szenvedett, de nem ez vitte sírba. Hanem a háború. Silány koszt, kevés alvás, eltékozolt egészség és rengeteg munka. Ez ellen egyikünk sincs biztosítva...

Egy óra múlva Ovszjannyikova visszajött. Vödröt cipelt és belépésekor az ajtó mellé állította. Vattakabátja felett a férje nagykabátját viselte; a kabát alul fel volt szegve, ujjai feltűr-

ve. Fejére kendőt kötött. Látszott, hogy munka után megmosdott, de nem tisztára: arcának redőiben fekete koromcsíkok maradtak, s ezek elárulták, hogy egész arca csupa ránc.

Malinyin az ajtóhoz lépett, és belenézett a vödörbe.

— Mégis adtak ma szenet, ha csak fél vederrel is?

— Ezért is köszönet — felelte az asszony, és felvette a vödröt. — Hudajnazarov ma az ebédnél azt mondta, hogy nem lehet az egész január ilyen. Sohasem volt itt még ilyen tél.

— Nohát, neki csak tudnia kell, idevalósi. — Malinyin az asszonyra pillantott, és megismételte — Holnap ne gyere be munkára.

Amaz bólintott.

— Add ide a belépőcéduládat, aláírom — szólt a férfi Tányához fordulva. — Holnapután anyáddal együtt gyere be a reggeli műszakra, egyenest ide a pártbizottságba. Ha nem lennék itt, várj meg Fontolóra kell venni, hogyan használjuk ki a jöveteledet.

Tánya anyjával kilépett a kapun a gyár előtt elterülő gidresgödrös, havas telekre.

— Mire akar felhasználni? — kérdezte az anya.

— Azt akarja, hogy a háborúról beszéljek.

— Úgy... Akik csak idejönnek hozzánk, mind ezt teszik. A mieink, a gyáriak közül már négyen jöttek. Mind kórházból.

— Hogy is lehetne másként? — mondta Tánya. — Szabadság nincs. Amíg meg nem sebesül valaki, hova menne a frontról? Nem nagy ez neked? — Anyja lábára pillantott: öreg férfibakancs volt rajta, szintén apjától való.

— Újságpapírba csavarom a lábamat, de meg újabban dagad is.

— Mitől?

— Ki tudja? Talán a koszttól. — Ovszjannyikova elhallgatott, nem akart erről beszélni többet.

— Itthagyom neked a csizmámat. Nekem túl nagy.

— Hogyan? Visszamész?

— Nem tudom még, hová irányítanak, de mindenképpen visszamegyek — bólintott Tánya. Várta, hogy anyja még kérdez valamit, de amaz hallgatott.

— Az a nő, aki a belépőcédulámat kiadta, megkérdezte. hogy a te lányod vagyok-e? Én meg csak néztem, néztem, ismerős volt az arca, de nem emlékszem, kicsoda.

— Hogyhogy nem emlékszel? — csodálkozott anyja. — Hiszen ez Szuvorova, a kovács felesége. Egy udvarban laktunk, amikor te még lány voltál. Később új lakásba költöztek.

— Szuvorova? — Az orvosnő emlékezett a termetes, piros arcú asszonyra, akinek szidalmaitól az egész udvar visszhangzott, valahányszor bérfizetés napján ittasan tért haza férje, a gyárban közismert kovács. — Csakugyan ő az? — Anyjára pillantott, és rémülten gondolt rá, hogy anyja is ugyanígy megváltozott.

— A férje nem iszik már? — kérdezte, csak hogy elleplezze gondolatát.

— Ki iszik manapság? Honnan vegyen italt, hacsak nem... — Az asszony nem fejezte be.

— Hoztam Tarhunt — jegyezte meg Tánya. — Megihatjuk, vagy elcserélhetjük.

— Minek cserélnénk el?... Addig cserélgettünk, hogy már egy váltás tiszta ruhánk se maradt. Megisszuk, és Szuvorovékat is megkínáljuk. Most szomszédok vagyunk, az Óvárosban egy szobában lakunk, üzbégeknél, oda fogadtak be minket. Meg kellene mosdanod az utazás után, de nincs szappan... Az ember csak mossa, mossa kezét a munka után, még agyaggal is dörzsöli...

— Van szappanom.

— No, akkor reggel megmosakszol — mondta anyja —, Majd ha Szuvorovék munkába mentek. Befűtünk a szobába, és a háziasszonytól, Halidától, elkérjük a mosdótálat. Szuvorov még ősszel megcsinálta a kis vaskályhát, csak nem volt mivel fűteni. Leginkább guzapajával tüzeltünk, az pedig hamar elobban, mint a szalma.

— Mi az a guzapaja? — kérdezte Tánya.

Anyja csodálkozva nézett rá.

— Gyapotszár. Itt már egészen elüzbégesedtünk: guzapaja, szandal, non, surpa, katta rahmat! A gyárban is sok üzbég van, meg aztán egy fedél alatt lakunk velük. Itt Taskentban most mindenféle nyelvet hallhatsz: találgathatod, ki milyenen beszél!

— Messze kell mennünk? — tudakolta az orvosnő, amint a megállónál villamosra vártak.

— Előbb hetessel, aztán átszállunk egy nyolcasra, egészen a körútig... — Anyja úgy mondta ezt, mintha Tánya mindezt tudná. — Aztán gyalog. Úgy másfél óra alatt otthon leszünk, ha mindjárt sikerül villamost kapnunk.

— Sokat kell utaznod.

— Ha második műszakos vagyok, legtöbbször a gyárban alszom. Tolakodj, különben nem férünk fel, hetes jön. Add ide

a hátizsákot! Micsoda tél van! Tavaly ilyentájt kabát nélkül jártunk.

A villamoson fürtökben csüngtek az emberek. Az asszony a vállára akasztotta a hátizsákot, és előrelökdöste Tányát. Már ment a villamos, amikor Tánya a kapaszkodót megmarkolta, és érezte, hogy anyja mögötte lóg, a testével tartja.

— Anyu...

— Ne könyökölj fel, megfázol... Takard be a válladat!

— Ne félj, nem fázom meg. Mondd, anyu, mit gondoltál rólam?

Éjszaka volt, és egymás mellett feküdtek a keskeny ágyon, magukra terítve mindent, amijük volt: takarót, kabátot, köpenyt, kisbundát. Tánya kissé feltámaszkodott, és vállára húzta a bundát; anyja mögött feküdt, és hangosan suttogott a fülébe. Anyja mozdulatlanul feküdt, és a vállán keresztül felelgetett; nem halkította le a hangját: régen megszokta már, hogy Szuvorovék ott vannak a függöny mögött, két lépésre tőle, s kimerülten, mélyen alszanak. Most is így van: Szuvorov fáradtan horkol, Szima Szuvorova pedig sóhajtozik álmában, és olykor hüppög, de nem ébred fel. Bizonyára álmában arra gondol, amire egész nap: e héten kapta meg második fia halálhírét. Rá emlékezik, és sír álmában, de nem ébred fel, mert a kimerültség megteszi a magáét.

Este megvolt a közös vacsora: beszélgetés és kérdezősködések, Szima gratulációja a szerencsés megérkezéshez, és Szima könnyei, hogy a fiai elestek, és már soha többé nem térnek vissza... S a Tarhunt is megitták, és nem sajnálták, együtt fogyasztottak mindent, azt is, amit az anya készített, meg amit Szima tett hozzá a maga részéről, meg azt a doboz konzervet, ami Tánya zsákjából került. Ittak, sírdogáltak és emlékeztek. Halidát, a ház asszonyát is előhozták, akárhogyan szabadkozott, és neki is meg kellett innia egy kupicával a nagy örömre. Halida kiment, és egy kis tarka batyuval tért vissza. Aszalt szőlő volt benne a teához Sokáig elüldögéltek a tea és mazsolaszőlő mellett. Szuvorov sajnálkozott, hogy a házigazda nincs otthon: éjszakai műszakban dolgozik, és dicsérte Tányának Halidát Halida pedig — ugyanolyan elcsigázott volt, mint Ovszjannyikova, kulcscsontjai kiálltak a ruhája alatt — bánatos fekete szemével hallgatva nézett Tányára, majd hirtelen pergő nyelven belekezdett valamibe, üzbégül beszélt, az anya

pedig csendesen rábólogatott. félig megértette. félig kitalálta, mit mond.

Minden volt már, ami ilyen találkozások alkalmával mások jelenlétében lenni szokott. Már véget ért, és kettőjükön kívül mindenki aludt.

— Anyu, mit gondoltál rólam? Miért hallgatsz?

— Mit gondoltam? Mindenfélét. Először azt, hogy az orvosnőket talán nem viszik ki a frontra. Ostobán gondoltam... Aztán levelet kaptam tőled, hogy kimentél, és utána már semmi hír. Abban az évben sem kaptam életjelt, és a következőben sem... S amikor Vitya halálhíre megjött, akkor úgy éreztem, te sem vagy már... Majd amikor apád meghalt, és még csak el sem temethettem, hirtelen olyan érzésem támadt, hogy egyik napról a másikra megjöhetsz. Megyek a gyárba, és nézegetek: nem állsz-e ott a kapuban? Hazajövök, s mint a bolond, faggatom a háziasszonyt: Halida, nem kerestek? Ő pedig csak sóhajtozik... Mit is mondjon? Ő is megkapta az idősebbik fia halálhírét, neki is megvan a maga bánata...

De én jövök-megyek, és azt gondolom, mint egy tébolyodott: ahogy hazaérek, ott állsz a kapuban, vagy ahogy a gyárba érek, a portán vársz...

— Anyu, az a párttitkár mondott valamit apámról.

— Mit mondhatott? Nem tud semmit! Csak én.

— Ne haragudj rá, szépen beszélt róla.

— Nem is haragszom.

— Anyu, miben halt meg apa?

— Nagyon legyengült. Egyszer a gyár beutalta üdülőbe, két hétig volt ott. Tejjel itatták, kissé megerősödött, jobb állapotban jött vissza, aztán megint az a pellagra, a lába megdagadt, az ínye fájt... Nem tudom, micsoda betegség ez, a háború előtt nem ismertem, de most a gyárban sokan megkapják. Haragudtam, hogy nem látogat meg a kórházban. Pedig akkor már halott volt.

Az anya hangtalanul elsírta magát. Mozdulatlanul feküdt az oldalán. Tánya pedig óvatosan megérintette az arcát, letörölte könnyeit, és ezzel a sós, nedves kezével törölgette a saját arcát, amely szintén könnyben ázott, ő is sírt.

— Nem akart megfutamodni — mondta anyja, mikor a sírást abbahagyta. — Eltökélte magában: ha már a pártból kizárták, és ő mégis odaállt a gép mellé a gyárban, akkor senki se szárnyalja túl a munkában. Ő legyen a legjobb!

— Anyu, apám hibázott?

— Ő azt mondta, igen. De hát a más vétkét is magára vehette. Egész életében ilyen volt.

— De hát mi történt?

— Volt egy vasládájuk· afféle kis méretű páncélszekrény. Benne a lajstromok, tagsági díjak és feljegyzések, minden. Amikor a gyárból elutaztunk, apádnak el kellett hoznia a műhelyből, mondta is nekem: bemegyünk a műhelybe, fogom, és majd utolérlek téged. Azzal egyenest odasietett, én magam csomagoltam... A műhelyben Krotov, a segédművezető — az vezetőségi tag volt —, azt mondja neki: tudod mit, rejtsük el a ládát a beton alá egy gödörbe... Gödrök voltak a betonba vájva, fel akarták robbantani a gyárat, aztán mégsem került rá a sor. Gyere, azt mondja, rejtsük el. Hiszen megeshet, hogy amint keresztülmegyünk a városon, már ott vannak a németek. Agyonlőnek bennünket, és a párt iratai a fasiszták kezére kerülnek. Apád később elárulta nekem, hogy megijedt: körös-körül már lövöldöztek, s hallgatott erre a Krotovra. S amikor a gyárból kifelé ment, nézi: ez a Krotov nincs ott. Felültünk a vonatra, harmadnap megkérdezték tőle, hol a láda. Elmondott mindent úgy, ahogy volt. Hát Krotov hol van? Nincs sehol. Az úton nem értek rá keresni, de mihelyt megérkeztünk, azonnal kiderült, hogy ki viselkedett csúnyán, ki tűnt el, és ki hagyta el a rábízott gyerekeket, s ki nem hozta el a százezerre rúgó bért, mondván, hogy elégette. Öt embert kizártak akkor a pártból. Apádat is, a láda miatt. Bevallotta a hibáját, majd amikor Rosztovot visszavettük, a brigádunk elutazott a gyárba, hogy a berendezésből még elhozzon egyet-mást, amit rögtön nem tudtunk elhozni. Apád pontosan elmagyarázta nekik, hol van a láda. Azt mondta: mégiscsak kisebb a vétkem, ha nem veszett el semmi... Már két hónapja ki volt zárva, de a pártbizottságban még nem hagyták jóvá, vártak. Ő pedig a gép mellé állt, visszatért ahhoz a munkájához, amivel a gyárban kezdte.

Megjöttek a mieink, azt mondták: ott voltak, megnézték. Ott a vasláda, de üres! Krotov pedig nincs Rosztovban. Amikor a németek bejöttek, úgy beszélik, köztük látták. Nagyon meglehet, hogy átadta a kimutatásokat a fasisztáknak, s a pénzt magának tartotta. Ilyen feltevések hangzottak el, s apádat is megkérdezték: „Hogyan vélekedel, viseled-e a felelősséget, ha így van?" — „Viselem" — válaszolta. Akkor ott nyomban, a pártbizottságban jóváhagyták a kizárását, s a kerületi bizottságban elvették a tagsági könyvét. Azt, hogy igazat mondott, és Krotovval elrejtették a ládát, elhitték, de megbocsátani

nem tudták neki. Nem haragudott, azt mondta: „Köszönöm, hogy hisztek nekem, ha nem hinnétek, én itt a gyár előtt a villamos alá feküdnék."

Nagyon kimerült a munkában, Tánya. Ez szüntelenül bántotta. Tavaly nyáron, mielőtt Malinyin idejött, más párttitkárunk volt. Alferov. Hívatta apádat — májusra apád érte el a műhelyben a legmagasabb normát —, és azt mondta neki: „Adj be egy kérvényt, Ovszjannyikov, hogy vegyenek vissza" — apád azonban azt felelte: „Várj még, előbb dolgozom..." Még többet akart tenni, tisztázni magát az emberek szemében, de igen rossz bőrben volt, tudod. Már éreztem, hogy gyengül. Mi mindent ki nem vittem az ócskapiacra! Álltam, könyörögtem: vegyétek, az Isten szerelmére! No de hát mink volt, semmi különöset nem hoztunk magunkkal, tudod, hogyan jöttünk el onnan. Fel akartam táplálni, mindent megtettem... És most azt sem tudom, hol a sírja... Ezt nem bocsáthatom meg magamnak...

— Ugyan, anyu, az Isten szerelmére... Ki ellen vétettél? No, és ha tudnád, hol van eltemetve...

— Semmi „no"! — mondta az anyja. — Kijárnék hozzá. Ott fekszik valahol, és nem tudom... Kimentem a temetőbe, akár egy nagy mező... Nézem ezt a mezőt... Nézem azt a mezőt, és csak sírok, nem tehetek egyebet...

— Anyu, és kezdettől Szuvorovékkal laktok?

— Nem. Először a textilmunkások klubjában laktunk, a színházteremben, negyven család. Aztán ott is műhelyt rendeztek be, és elhelyeztek, kit hová. Minket Szuvorovékkal ide költöztettek. Halida férje maga hívott. Ő együtt dolgozik Szuvorovval a kovácsműhelyben. Előttünk egy leningrádi asszony lakott itt a két gyerekével, az tavasszal meghalt. A gyerekeket Halidáék magukhoz vették, s a szobát ideadták nekünk. Hát így élünk. Mért kérdezed?

Tánya arra gondolt, hogy nehéz két családnak így élnie ebben a két lépés széles és három lépés hosszú kis szobában, ahol az ágyak egymás mellett állnak, csak a függöny választja el őket, s a túlsó felében lakó két ember leghalkabb pisszenése is áthallatszik.

— Nem, semmi — rázta a fejét, és anyja még csak nem is sejtette, hogy min töprengett most a lánya: olyan régen távol álltak már tőle az ilyen gondolatok.

— Hátha itt maradnál Taskentban? — kérdezte. — Ha ittmaradsz, orvosként dolgozhatsz, és talán külön szobát is adnak kettőnknek.

— Nem tudom, anyu — felelte gyengéden Tánya. — Hiszen katona vagyok, meg aztán... — Habozott, hogy beszéljen-e vagy sem, de aztán mégis kimondta: — Még az úton írtam Szerpilin Fjodor Fjodorovics tábornoknak — beszéltem neked róla. Megkértem, hogy hívjon magához a frontra. Mégiscsak ismerem, és ideadta a tábori posta számát, amikor Moszkvában találkoztunk.

— Ő most hol van?

— Sztálingrádnál.

— A legszörnyűbb hely — mondta riadtan Ovszjannyikova.

— Miért? Ott már a németek vannak bekerítve, nem mi.

— Mégis a legszörnyűbb — ismételte meggyőződéssel az anya. — Én magam is mennyi újsághírt felolvastam a műhelyben ezekről a harcokról! Szuvorovék a második halálhírt onnan kapták, Sztálingrád alól!

És Tánya belátta, hogy itt, ebben a kis kamrában, most nem szállhat vitába anyjával. Ahonnét a legutóbbi halálhír érkezett ebbe a szobába, számára az a hely most a legszörnyűbb. Ott esnek el a legtöbben, és ő, Tánya is elpusztulhat, ha odamegy.

— Nem tudom — mondta —, hogy még idejében odaér-e a levelem, és a tábornok kikér-e.

— Ha egyszer megígérte, bizonyára megteszi. Fiatal az a tábornok?

Tánya nem értette meg mindjárt, majd anyja háta mögött elnevette magát.

— Mit nevetsz? Itt nálunk mindenfélét beszélnek a tábornokokról, és nemcsak csupa jót.

— Ne hallgass a fecsegőkre — mérgelődött az orvosnő. — A frontról elküldöm az illetményemet, könnyebb életed lesz. Még talán más munkára is átmehetsz az öntödéből... Kevesebbet fogsz dolgozni, és első kategória szerinti jegyeket kapsz...

— Hova menjek át, Tánya? Mások talán rosszabbak nálam? Csacsiságokat beszélsz.

— Miért? Nem mindenki végez nehéz munkát. Talán nincs igazam?

De anyja, miközben hallgatta, magában tudta, hogy neki is igaza van, és hogy nem megy el az öntödéből, a brigádjából, noha nem mindenki végez nehéz munkát, és noha érthető, hogy a lánya aggódik miatta, és jót akar neki.

— A partizánok közé nem küldhetnek vissza? — kérdezte, miután néhány percig szótlanul feküdtek.

— Visszaküldhetnek, ha úgy kívánom.

— És akaratod ellenére nem?

— Nem. Megmondom, hogy a frontra akarok menni.

Először meg akarta magyarázni anyjának, hogy miért nem küldhetnek senkit akarata ellenére a partizánok közé, de aztán mégsem tette; anyja maga is tudta ezt, csak teljesen bizonyos akart lenni, hogy a lánya nem megy többé partizánnak.

— Ha nem maradsz itt, én jól megvagyok Szuvorovékkal — jegyezte meg az asszony. — Egyedül rosszabb volna. Nekik persze jobb lenne nélkülem; de hát ők is megszoktak. És olykor együtt sírdogálunk Szerafimával, amikor az ura éjszakai műszakban van, mi meg éppen mind a ketten nappalin. Hazajövünk, leülünk, és máris megerednek a könnyei. Honnan is van annyi könnye? Én meg hallgatom, és hol sírok, hol nem. Halida sohasem sír. Három napig jajgatott a fia után, mikor a halálhírét megkapta, azóta nem sír többet. De meg nincs is rá ideje, négy gyereke van, és még kettőt magához fogadott... Mindnek enni adni:

— Mit ad nekik? — kérdezte Tánya.

— Hát nekik mégiscsak könnyebb: a rokonság falun él, csak hoznak be olykor valamicskét. Persze azért ők sem dúskálnak. Hogy valaki a négy gyerekéhez még két idegent odavegyen, ehhez a mai háborús időkben arany szív kell. És még a tetejébe, valahányszor faluról kap valamit, mindig igyekszik egy kis kóstolót juttatni nekem meg Szerafimának. De mi nem fogadjuk el, lelketlenség volna a gyerekektől elvenni a falatot... A Nyikolajodról is akartam veled beszélni... Várt a vonatnál?.... Mit hallgatsz?

— Mit beszéljek?

— Várt vagy nem várt?

— Várt.

— No és?

— Semmi. Mondd, anyu, ezt a Krotovot, aki miatt apám ilyen bajba került, ismerem?

— Nem, nem ismered. Csak az utolsó évben került a gyárba, amikor bevonultál.

— Miféle ember?

— Én csak két ízben láttam. Olyan javakorabeli, magas, fekete hajú. Apádat kérdeztem felőle, azt felelte „Ki tudja, a hadseregben is szolgált, tartalékos tiszt volt, és olyan bátran, okosan viselkedett, hogy nyomban hajlottam a szavára". Nem képzelte, hogy ilyen ember áruló lehet.

— Családos?

— Nős, de gyerekei nincsenek. Azt beszélik, a feleségét kitelepítették Rosztovból: mihelyt híre járt, hogy a férjét a né-

metekkel látták, tüstént kitelepítették az asszonyt, az áruló miatt.

— Hátha nem is áruló? Talán mindent kiásott, és máshova rejtett, aztán pedig elesett? És talán nem is látták a németeknél, csak valaki elhíresztelte.

— Azt beszélik, látták.

— Sok mindent beszélnek ... — mondta Tánya.

Nem, nem volt hiszékeny, és régen hozzászokott a gondolathoz, hogy sajnos, vannak árulók a világon, csak nagyon vágyott elhinni apjáról, hogy talán nem is olyan hibás, talán alaptalanul gyötörte magát, amiért hitt egy árulóban, és ezt a Krotovnét is igazságtalanul hurcolták meg, és küldték száműzetésbe. Minden előfordul a világon. Ha valamit, hát ezt jól megtanulta az alatt a másfél év alatt, amit a németek mögöttes területén töltött: a világon minden megtörténhet.

— Nyikolajról akartam beszélni — szólalt meg az anyja.

Tánya sóhajtott. Nyikolajról semmit sem kívánt hallani.

— A te dolgod, természetesen — mondta Ovszjannyikova —, de kötelességem volt közölni vele, hogy jössz.

— Semmire sem voltál köteles ...

— Hogyhogy nem? Mégiscsak férj és feleség voltatok a háború előtt.

— Bárhogy volt is, de már közvetlenül a háború kitörése előtt nem voltunk azok.

— No hát külön éltetek — érvelt az anyja —, de csak ideiglenesen, a te katonai szolgálatod miatt. Persze, így külön, ez nem élet ...

— Miről beszélsz, anyu? Miféle különélésről? — Tánya nem bírta tovább. — Mit számít ma már mindez? És egyáltalán nem a különélés a lényeg ... Nohát hibáztam, hogy nem írtam meg nektek akkor, nem vallottam be, hogy szakítottam vele. Szégyelltem ...

— Mit szégyelltél?

— Azt, hogy hozzámentem.

— Ő pedig ma is a feleségének tart — mondta az anya, és hangjában szemrehányás csengett. Ez felingerelte Tányát.

— Nagyon helyes, csak tartson annak. — Igyekezett türtőztetni magát. — Mit akartál mondani róla?

— Ezt is — felelte az anya. — A poliklinikára telefonáltam neki, amikor a táviratod megérkezett — az egyes számú poliklinikán dolgozik, a mi igazgatónk gyerekeit is gyógyítja —, megtelefonáltam neki, még fel is kiáltott, és felolvastatta velem a leveledet, aztán kétszer is érdeklődött, nem közölted-e,

hogy mikor érkezel. Maga tudakolta meg a vonat érkezését, várt az állomáson... Szeret téged, úgy látom a viselkedéséből...

— Szeret, nem szeret, szívből, igazán... — mondta haragosan Tánya. — Mikor láttad utoljára?

— Októberben.

— Apám meghalt, és ő csak egyszer látogatott meg téged! Te meg: szeret, szeret!... Micsoda naiv lélek!...

— Minek járna hozzám? A más könnyeit törülgetni?... Most mindenkinek megvan a maga bánata. Amíg apád élt, olykor benézett hozzánk, hozott is egyet-mást, igyekezett... Noha nem köteles. Te kötöttél össze minket, ha te nem vagy, mire kellünk mi neki? Nem mirólunk van szó, hanem rólad. Nem minket kell szeretnie, hanem téged. Mit beszéltetek egymással? A többiek előtt nem akartam megkérdezni, de mindig ez jár az eszemben.

— Semmi különöset: köszönöm, hogy kijöttél elém, mihelyt időnk lesz rá, elválunk.

— Miért válnátok el most, ha eddig nem tettétek? — sóhajtott az anya. És Tánya megérezte: ha valamiben, hát ebben nem értik meg egymást. Anyja csak jót akar, boldogságot kíván neki, de hogy ez a boldogság milyen lesz, arra nem gondol. Úgy vélekedik: ha nincs egyedül, az már boldogság. És önmagára is gondol. Azt akarja, hogy a lánya ott maradjon vele Taskentban, ha nem az anyja miatt, hát a férje kedvéért! Mindegy, csak ott maradjon.

— Miféle hibát találsz benne? — Ovszjannyikova tovább erőltette a dolgot.

— Nekem nem kell — felelte Tánya.

Feltett szándéka volt hallgatni róla, hogy Nyikolaj megházasodott. Nem akarta ezt anyjával megvitatni. De most alig tudta türtőztetni magát.

— Azt akarod, hogy megint összeköltözzek vele? Igen? Kimenjek a frontra, s az illetményemet megosszam kettőtök között?

— Miért? — kérdezte az anyja. — Ha a férjed itt van, talán te is itthon maradhatsz.

— Vagyis, ha ő nincs a fronton, akkor nekem is itt a helyem mellette? No és ő miért nincs a fronton? Én is huszonhat éves vagyok, ő is. Én nő vagyok, ő férfi. Én orvos vagyok, ő is az. Miért voltam én ott, ő meg itt?

— Így hozta a sors. Ő mint gyermekorvos egy gyermekvonatot kísért ide. Aztán ittmaradt. Elmondta, hogyan. Kevés

volt a gyerekorvos, és járványok léptek fel. Ő a frontra kérezkedett, de itthagyták.

— Ha határozottan kéri, nem hagyják itt.

— De itthagyták.

— No jó, minden rendben! — Tánya csaknem kiabált. — Itt maradt, mert itthagyták, jó ember, és mindenkinek szüksége van rá, neked is, de nekem nem kell, megérted végre? — Ijedten elhallgatott, azt hitte, a szomszédok felébredtek. De nem. Szuvorov most is kimerülten, hangosan horkolt, a felesége pedig zihált, nyögdécselt álmában.

Tánya egy hosszú percig hallgatott, azután suttogva mondta:

— Azért maradt itt, mert gyáva, én pedig nem bírok egy gyáva ember felesége lenni. Már háború előtt éreztem ezt...

— És azelőtt miért szeretted?

— Szerettem, mert ő volt az első az életemben — ezt magyarázzam neked? De már vége, értsd meg. Azonkívül ott, a partizánok között, egy másik emberrel volt viszonyom... és nem bántam meg.

— És ha volt is? — vont vállat az anyja. Amikor Tánya olyan dühösen beszélt a férjéről, már gyanította, hogy a lányának lehetett valakije. — Mennyit szenvedtél, mi mindenen mentél át! De élsz, megjöttél! Az ilyen bűnt megbocsáthatja magának az ember.

— Nem bűn — felelte makacsul Tánya —, azt tettem, amit jónak láttam.

— Ha volt és elmúlt, akkor nem is kell közölnöd vele.

— Már megmondtam neki.

— Viszketett a nyelved?

— Kikívánkozott belőlem, amikor ránéztem. Hogy ne álljon úgy előttem, és ne gondolja...

— Most hol van? — kérdezte Ovszjannyikova óvatosan, némi hallgatás után.

Arra az emberre célzott, akivel Tányának viszonya volt. Hátha a lánya azért olyan engesztelhetetlen a férje iránt, mert még mindig azt a másikat szereti? Talán amellett találja meg a boldogságát?

— Kicsoda? — Tánya nem értette meg.

— Az, akiről beszéltél.

— Elesett.

— Elesett — ismételte az anyja —, és nem tudod elfelejteni?

— De igen, el tudom.

Hangja szokatlanul élesen, kihívóan csengett.

— Mi van veled, Tánya?

— Semmi, anyu, énvelem semmi... Itt leszek egy darabig, aztán kimegyek a frontra, és írok majd leveleket. Nyikolajról pedig egy szót se többet; Isten vele, éljen csak, nem kívánok neki semmi rosszat. De többet ne bosszants vele, jó? — mondta Tánya, végleg legyűrve a kísértést, hogy elmondja anyjának: az az ember, aki miatt annyira nyugtalankodik, már régen újra megházasodott.

— Szóval elválsz tőle?

— El.

— Halaszd a háború végére, akkor tisztábban fogsz látni.

— Semmit sem fogok tisztábban látni... Most akarok elválni. Teljesen szabad akarok lenni. Talán akad valami derék ember, aki belém szeret — mondta kihívóan az orvosnő; hirtelen Artyemjevre gondolt. Maga előtt látta a férfi mit sem ígérő, közönyösen barátságos, derűs szemét ott a pályaudvaron, sóhajtott és így folytatta: — Ha senki nem szeret belém, akkor is jobb szabadnak lennem, azt tehetem, amit akarok. Okos emberek mondják, hogy háború van, és csak egyszer élünk... Talán igazuk van...

Gyakran hallotta ezt különböző helyzetekben, különböző emberek szájából, és vitába szállt velük, sőt legorombította őket, ám ez a gondolat őbenne is ott motoszkált, és olykor, ha egyedül volt önmagával, nehéz volt szembeszállnia vele.

— Talán nem a frontvonalba küldenek, hanem valami kórházba? — szólt hirtelen az anyja.

— Minden lehetséges...

— Vagy tán nem is frontkórházba, hanem hátországiba? Itt nálunk is vannak kórházak, és katonaorvosok dolgoznak bennük...

— Anyu, ezt nem tudom megmagyarázni neked — mondta Tánya —, de én a frontra kívánkozom. Nem akarok a hátországban maradni... Ha oda osztanak be, rögtön kikérem magam a frontra!

— De hát miért, miért? — Ovszjannyikova hangjában keserűség csengett. — Hiszen voltál már...

— Magam sem tudom. Az illegalitásba nemigen mennék vissza. Félek! De a frontra nem félek visszamenni. Nem tudom elképzelni, hogy tart a háború, és én már ne legyek a fronton... Amikor illegalitásban voltam, és egy öregasszonynál laktam — ő is orvos volt —, olykor éjjel nem tudtunk elaludni, csak lefeküdtünk, és én azt mondtam neki: „Szofja Leonyidovna, mit nem adnék érte, ha most a fronton lehetnék! Micsoda boldogság is az, egészségügyi alakulatban lenni valahol,

a mieink között. Megért engem? És ő megértett. Úgy beszéltünk az első vonalról, mint a boldogságról. Hiszen a németek közt éltünk, érted? Minden pillanatban elkaphattak minket. Megyek az utcán, a németek mellett, és ők mennek mellettem. A mieink a németekkel verekednek, én pedig ott élek náluk, és színlelnem kell, színlelek... Lehet, hogy kétled, de én nem tartok tőle, hogy ezek után félhetnék a fronton.

— Igen — az anyja mélyet sóhajtott. — Mi aligha tudjuk ezt elképzelni.

„Aligha tudjátok" — gondolta Tánya.

— Tudod, anyu, én csak egyet mondok neked: olyan jó és olyan rossz embereket, mint ott, én még soha életemben nem láttam. Nem is képzeltem, hogy ilyenek is vannak a világon. Amikor a németek bejöttek, mintha egyszerre a feje tetejére állítottak volna mindent... És hogy az illegalitásban hogyan éltünk, azt inkább ne is kérdezd. Nem panaszkodom, magamtól mentem oda. Mindezt azért magyarázom, hogy ne csodálkozz, ha én is fáradt vagyok, és talán nyers is... Bocsáss meg, kérlek.

A sötétben csendesen megszorította anyja kezét. Anyja viszonozta a szorítását, és így szólt:

— Úgy szeretném, ha mielőbb győznénk! Itt mindannyiunkat olyan lelkesültség fogott el, amikor Sztálingrádnál bekerítettük a németeket... Mennyi aknát és katyusát gyártottunk december óta, magam is csodálkozom rajta... Csak a telet átvészeljük, nyáron könnyebb lesz: mégiscsak itt vannak a veteményeskertek. Köszönet a kolhozistáknak, decemberben két vörös szekérkaravánt küldtek a gyárnak, a Verhnye-csircsikszki kerületből. Dzsugarát, zöldséget és kukoricát szedtek össze a házakban. Az ellátás sokat romlott... Mindenben hiány van. És még valami hiányzik: az alvás. Azért maradok gyakran ott a gyárban éjszakára: az öntödében — szégyen elmondani — a homokba fúrom magam, mint valami állat, úgy alszom. Meleg is van, és így több idő jut a pihenésre, mert tizenkét órás a műszak, és amíg hazaérek, meg be a gyárba... Egyszer a villamoshoz menet elaludtam... Csaknem elgázolt...

— Nohát legalább most aludj — mondta Tánya. — Én csak egyre beszélek, és nem hagylak pihenni...

— Kialhatjuk magunkat: holnap szabadnapos leszek. Lemosdatlak. Mennyi szappanod van?

— Fél darab.

— A hajadat is megmosod, és én is lefürdöm. Olykor, ami-

kor napokon át a műhelyben alszom, csak nézem magam: nő vagyok-e egyáltalán? Ember vagy nem... Gondoltam-e valaha is, hogy így fogok élni? Azt mondod, menjek át más munkára, de én nem megyek el az öntödéből, úgyis mindegy már.. Ott legalább mindennap tudja az ember, hogy közvetlenül a háborúnak dolgozik, s hogy mit és mennyit termel. Dolgozom, és azt gondolom magamban: megváltalak a munkámmal a haláltól! Nem lehet, hogy ilyen munka mellett még téged is elveszítselek...

— Megváltottál! — mondta Tánya, lenyelve a torkát fojtogató könnyeket.

— Ne nevess!

— Nem nevetek.

Tánya iszonyúan megsajnálta anyját. Szerette volna a fejét simogatni és biztatgatni: „Aludj, aludj..." És engedett a kívánságának: simogatta anyja fejét, mint egy kisgyerekét. Anyjában pedig, Tánya a testével érezte, hirtelen mintha megszűnt volna a feszültség, amely addig fogva tartotta, elernyedt, közelebb húzódott hozzá, lánya keze alatt ide-oda forgatta könnyektől nedves arcát, majd egyenletesen, halkan lélegezve elaludt.

És Tánya egyedül maradt ébren az egész világon, ebben a kis taskenti szobácskában, ott feküdt anyja mellett, és őrá gondolt, hogy mennyire megváltozott, egészen más, mint aki volt, szerencsétlenebb, de erősebb is, és közelebb került hozzá. Azelőtt anyjának csak egy gondja volt: az otthon — a többi nemigen érdekelte. Apja haragudott, könyveket nyomott a kezébe, rádiót hallgattatott vele. Furcsa most minderre visszagondolni. De Nyikolajról anyja még tovább fogja hajtogatni a mondókáját, e tekintetben még a régi nézetet vallja: ha egyszer a sors összehozta őket, akárhogy is, együtt kell maradni, végig. De hol van ez a vég? Bátyja a háború előtti utolsó levelében azt írta, az iskolában még két vizsgája van hátra. És ő már nincs. És apja sincs. És Szofja Leonyidovna, aki fél évig anyja volt, ő sincs.

Hirtelen Kasirin jutott eszébe: vajon mit csinál most, miután visszatért a partizánokhoz? S maga is megrémült, hogy olyan aggodalommal gondol rá, mintha az aggodalma bajt idézhetne Kasirinra.

— Nem alszol? — kérdezte félálomban, nyugtalanul az anyja.

— Alszom — felelte Tánya. És behunyt szemmel ismételte: — Alszom.

Malinyin már reggel akart időt szakítani, hogy Ovszjannyikovával beszéljen, de csak az első műszak végén jutott el az öntödéig. Útközben, mint mindig, szüntelenül megállították, személyes és nem személyes ügyekkel. Nyers embernek mondták, és egy bizonyos értelemben igaz is volt: abban, hogy nem válogatta meg a kifejezéseit, szemükbe vágta az igazságot, arra viszont képtelen volt, hogy hirtelen félbeszakítva ott hagyjon valakit. Nem mintha nem lett volna elég határozott, hanem mert azt tartotta: kötelessége meghallgatni az embereket.

Ebben nem egyeztek az igazgatóval. Amaz akkurátus ember volt, és értékelte saját akkurátusságát, és szidta Malinyint, amiért a kelleténél több időre elvész az üzemben. Neki ez nem volt szokása, noha sokat volt ott, de ebédre és aludni azért hazajárt. Viszont talán egyetlen beosztottjának sem sikerült a kiszabott időnél hosszabban beszélnie vele. Az igazgató tudta és szerette is félbeszakítani az embereket, és ezt fegyelmezésnek tartotta. Hol igaza volt, hol nem, ám sohasem elmélkedett rajta. mert eleve meg volt győződve a maga igazáról.

De ő, Malinyin, mindig kifutott az időből... Úgy látszott, éjjel-nappal a gyárban van, nem vesztegeti hiába az idejét, és nem is szereti a sok beszédet, mégis ritkán sikerül mindazt elvégeznie, amit aznapra tervbe vett. Talán azért, mert túlontúl sok ember van a gyárban, és túlságosan nehezen élnek, és mindnek megvan a maga gondja-baja. Ha mindegyik évente csak egyszer szól is, az harminc beszélgetés naponta! És ha egy évben csak egyszer állítja meg valaki, hát hogyne hallgatná végig?

Ma is mennyiféle ügye akadt! Koporsóra kértek deszkát, meg lakásért fordultak hozzá, meg valaki a fiához akar utazni a frontra: Lenin-rendet kapott a fiú, és az alakulata meghívta az apát. Fontos dolog, nemcsak annyiból áll, hogy az apa odautazik a fiához, hanem persze az ezredben jelentős politikai munkára ad alkalmat. De az apa esztergályos, és ha két hétre kimegy a frontra, akkor hétszáz aknatesttel kevesebbet készít el, ezt ő maga is belátja. Utazni szeretne persze, de nem erősködik, csak szótlanul néz a szemébe, hogy Malinyin vegye le a lelkéről a terhet, és vállalja magára. Persze el kell engedni, de nem a hétszáz akna rovására. Ezt nem szabad, ezt senki meg nem bocsátja. Tehát el kell utaznia, és a hétszáz aknát másoknak kell elkészíteniök helyette. S ha így áll a helyzet, ak-

kor nem elég parancsba adni a szabadságot, kell hogy az emberek jóváhagyják. Így is agyonhajszolják magukat a tervért, munka után úgy támolyognak el a gép mellől... Beszélni kell velük, aztán gyűlést tartani, hogy az egész műhely nevében levelet küldjenek az apával az ezrednek... S az asszonyok a konyhakertek miatt izgulnak, hogy ugyanazokat a parcellákat kapják-e meg idén tavasszal is, mint a múlt évben. Saripov, a szerelő, odajött hozzá — ő üzbég, idevalósi, ért hozzá —, és azt mondja, hogy tavaly rossz földet kaptak: ott kevés a víz. Jobb lenne, ha ugyanabban a kis völgyben kaphatnának, csak valamivel feljebb... Feljebb azonban a kerületi végrehajtó bizottság már alighanem más hadiüzem számára utalt ki területet... Kovaljov, az asztalosműhelyből, arra kérte, hogy szegje meg a törvényt, és vegye fel a fiát a gyárba, a fiú tizenkét éves, és nincs kire hagynia otthon, és ennie sincs mit, és a gyárban mégiscsak van ebéd. Azt mondta a fiáról, hogy tizenhat évesnek látszik, de Malinyin látta azt a fiút, még gyerek! Most hát döntse el, hogy mi helyes, mi nem!

Ezek az ügyek mind akkor kerültek elé, amíg a munkásszállásról az öntödéig eljutott. És ezek csak a személyes ügyek, ahogy mondani szokás. És ha még hozzáveszi a gyáriakat, azokat sem döntheti el egyszerre! Ismét be kell zárkóznia az igazgatóval, és úgy beszélni, hogy senki se hallja, mert a gépműhelyben már megint leszakította valakinek a kezét a gép, és védőrácsot kell felszerelni. Igen ám, de előbb el kell készíteni, aztán pedig a műhelyben megállítani a munkát, márpedig ez lehetetlen. És ha anélkül szerelik fel, hogy a munkát megállítanák, ismét nyomorékká válik egy-két ember... S hogy az igazgató mit szól hozzá, már előre tudja! Azt fogja mondani: „Ha kétszáz aknával kevesebbet adunk a frontnak, ott emiatt több ember válik nyomorékká, mint nálunk védőrács nélkül." És ez igaz is. És mégis kiutat kell találni. Az emberek mindenre hajlandók, mert háború van. Hajlandók a még ki nem hűlt martinkemencékbe is bemászni! Ámde olykor a lelkiismerete azt kívánja, hogy visszatartsa őket!

Amikor az öntödéhez ért, ott is nyomban elkapta az ajtóban a műhely alapszervi titkára, azt mondta, hogy így vagy amúgy, fel kell vetni a pártbizottságban a kérdést: az éjjeli műszakban két fiatalkorú segédmunkásnő ismét beásta magát melegedés céljából az elhasznált forró formázóhomokba, és széngázmérgezést kapott. Még szerencse, hogy eszméletre tudták téríteni őket! Nem szabad megengedni, hogy az emberek az öntödében aludjanak, rossz vége lesz.

Malinyin súlyos pillantással, gyanakodva nézett rá, mintha azt kérdezné: „Csakugyan azt akarod elérni, hogy senki se aludjék az öntödében, vagy csak fel akarod vetni a kérdést, hogy ha valami baj történnék, arra hivatkozhass: te szóltál, de én nem intézkedtem? Mert amíg hideg van, és nincs tüzelő a házakban, addig nem lehet megoldani. És azzal a fél vödör szénnel, amit tegnap mégiscsak szereztünk és kiosztottunk, szintén nincs megoldva semmi."

— A kérdés felvetése helyett — mondta neki — inkább azon gondolkodjál, kit jelöljünk ki, hogy itt maradjon második műszakra ügyeletesnek, aki körüljárja a műhelyt és őrködik, hogy senki meg ne mérgeződjék álmában... De két ember kell, hogy egymásra is vigyázzanak, különben az az egy is ledől és elalszik...

— Én mégis szeretném felvetni — mondta a titkár, látva, hogy Malinyin a legnehezebb megoldást javasolja.

— Nem felvetni akarod te azt a kérdést, hanem elodázni. Oldd meg magad!

— Nehéz lesz erre embereket találni, Alekszej Gyenyiszovics.

Malinyin elkomorodott.

— Megcsinálni mindent nehéz. Csak fecsegni könnyű... — Nem folytatta, belépett a műhelybe.

Tánya anyja a formázóban ült egy magszekrény ládán.

— Már féltem, hogy elmentél — szólt Malinyin, hozzálépve.

— Mindjárt megyek, most fejeztem be a műszakot. — Az asszony arrább húzódott, hogy helyet szorítson neki.

— A lányod már biztosan vár, és te még itt vagy.

— Hol van?

— A munkásszálláson hagytam. Az üzemi iskolásainkkal beszélget... Nem hallgathattam végig: telefonhoz hívtak. Mit ülsz itt, mire vársz?

— Semmit se várok — felelte Ovszjannyikova. — Leültem és nincs erőm felkelni... Pihenek egy kicsit, aztán megyek. Tatyána hogy szerepelt?

— A gépműhelyben, ebédnél, kezdetben kissé izgult: sokan voltak. De a gyerekek előtt ügyesen beszélt, sőt kitűnően! Félek, hogy ezek után valamelyikük még a partizánokhoz szökik!

— Miért a gépműhelybe vitted először, és nem ide hozzánk, az egyesbe? Ez bántó rám nézve.

— Ostobaság ezen megbántódni — felelte Malinyin. — Reggel, amikor bejött hozzám, ő maga kérte: „Ne ott kezdjük, ahol az anyám dolgozik, lámpalázam lesz..."

Ovszjannyikova elmosolyodott.

— Derék asszony — jegyezte meg Malinyin.

S az anya első pillanatban nem is értette, hogy ezt az ő lányáról mondja.

— Biztosan kibeszélgettétek magatokat a szabadnapodon... Hogy állnak az egyéni ügyei? Minden rendben? — kérdezte a férfi; azért jött a műhelybe, hogy négyszemközt beszélhessenek.

Amikor az anya, még Tánya megérkezése előtt, elmondta neki, hogy lányának férje van itt, látta, milyen szenvedélyes reménységet fűz hozzá, hogy itt tarthatja Taskentban.

Az asszony vállat vont.

— Nem tudom, mit akar. Az ura felhívott a megérkezése előtt, érdeklődött, és a pályaudvaron várta. Ő meg elkergeti magától.

Csaknem kibökte, hogy a lányának a férjétől távol volt valakije, de uralkodott magán, attól tartott, hogy Malinyin más szemmel nézne Tányára.

— Mégis, mi történt köztük? — kérdezte a férfi, nem kíváncsiságból, hanem hogy segítsen, ha Ovszjannyikova támogatást akar kérni.

— Nem tudom. Hiába kérdezem, nem válaszol.

— A férje talán... — kezdte Malinyin, és elhallgatott. Elhatározta, hogy utánanéz, miféle ember ez a férj, mert amíg nem tudja, csak feleslegesen járatja a száját. — Még háromnégy napig igénybe vesszük a lányodat, nem haragszol? — kérdezte felállva. — Az embereket érdekli az ilyesmi... Ő az első, aki a partizánoktól jön a gyárba...

— Miért haragudnék? Jó lenne két hetet pihennie üdülőben. Még gyenge a kórház után.

— Súlyos sebesülése volt? — kérdezte a párttitkár.

— Súlyos. Akkora varrása van, hogy tegnap, mikor mosakodott, elsírtam magam a láttán.

— Az üdülőről beszélhetünk. De előbb kérdezd meg, hajlandó-e elválni tőled, nehogy hiába intézkedjem.

— Megkérdezem — mondta az asszony, és sejtette, hogy Tánya bizonyára ellenkezni fog.

„Voltaképpen együtt kellene mennetek — gondolta Malinyin, amint Ovszjannyikovára nézett —, de akárhogyan szeretném is, nem segíthetek, mert mások vannak soron, rosszabb egészségi állapotban... És nem hagyhatom ki őket, még ha a lányod jött is hozzád! Ma, az étkezőben, a beszélgetés után, hogy nyújtogatták feléje az emberek a fánkokat!... Könnyekig meghatódott. A lányod, az más, a frontharcosoknak mindent!

De te, az anya, tűrj és várj sorodra. Lehet, hogy a háború előbb véget ér, mintsem te sorra kerülnél."

— Szóval a vőddel még tisztázatlan az ügy — jegyezte meg, amikor búcsúzóul kezet szorítottak.

Az anya csak szótlanul bólintott. Tanácsot kérni anélkül, hogy beszélne Tánya kapcsolatáról a fronton, annyi lett volna, mint becsapni Malinyint.

A párttitkár az öntödéből a kovácsműhelybe ment, majd a kettes gépműhelybe, ahol a védőrácsot kellett felszerelni, onnan pedig az irodába.

Az igazgató ott volt a szobájában, egymagában. Előtte papírok: a műhelyek tervrajzai, és logarlécen számolt valamit. Szeretett belemerülni a részletekbe, és megmutatni beosztottjainak, hogy legalább annyira ismeri a dolog minden csínját-bínját, mint ők.

Valóban jól értette a dolgát. S amikor a mindig rövid gyári röpgyűléseken kegyetlen bravúrral rábizonyította valakire a pontatlanságát vagy műszaki képzetlenségét, Malinyin bosszúsan érezte, hogy bizony alatta marad. Az ilyen percekben olykor arra gondolt, hogy ha a vitáik, amelyekben ő nem szokott fejet hajtani, egyszer oda vezetnek, hogy az igazgató felveti a kérdést: vagy én, vagy te, és megmakacsolja magát, akkor nyilván ő marad ott a gyárban, és nem a párttitkár. Azt hagyják meg, aki nehezebben pótolható. Neki, Malinyinnak, pedig megmagyarázzák, hogy nem tehettek másként, és szépen elhelyezik . . .

Igaz, a lelke mélyén úgy érezte, hogy ha ő, Malinyin, nem is mérnök, és a gyártási technológiában inkább csak a józan észre támaszkodik, viszont ismeri az embereket, akik a munkát végzik, mégpedig sokkal jobban, mint a gyár igazgatója, Nyikolaj Ivanovics Kapusztyin műszaki vezérőrnagy. Ismeri és mindenütt ismerni fogja őket, akárhova küldik is, jobban, mint az ilyen Kapusztyin-félék.

Mégis a gondolat, hogy egyszer élére állítják a kérdést: „Vagy én, vagy te", minden alkalommal kellemetlen szájízt okozott.

— Ülj le, Alekszej Gyenyiszovics — szólt Kapusztyin, a logarlécet félretéve. — Az egyes műhelybe újabb gépeket ígérnek a terv biztosítása céljából.

— Megint növelik a tervet?

— Megint. — Kapusztyin bólintott. — A főmérnök számítását ellenőrzöm a gépek elhelyezéséről. No, mi újság?

— A balesetről tudsz?

— Tudok.

— Védőrácsot kell felszerelni.

Az igazgató hosszan hallgatott, majd megjegyezte:

— A válaszomat nyilván tudod.

— Tudom.

— Akkor miért jöttél?

— Készíttesd el!

— Nohát elkészítjük! De a műhelyben úgysem hagyom leállítani a munkát. Mi haszna az elkészítésnek?

— Felszereljük anélkül, hogy megállna a munka — felelte Malinyin.

— Veszélyes.

— A legnagyobb óvatossággal csináljuk. Jobb egyszer kockáztatni, mint hogy állandó veszély fenyegessen.

— Meggyőztél. Intézkedem — mondta az igazgató. — Szeretném tudni, hogy amikor a fronton voltál, mire gondoltál inkább? Arra, hogy a zászlóaljad teljesítse a parancsot, vagy hogy el ne essen valamelyik katonád? Mi volt a fontosabb?

— Menj csak ki a frontra, harcolj, majd megtudod, mire gondol ott az ember. Anélkül úgysem tudod kitalálni — felelte Malinyin.

— Ezt gorombán mondtad.

— Te meg gorombán gondoltad.

Egy pillanatig mind a ketten hallgattak.

— Ha véletlenül nem tudnám valakitől, miként védtél meg a Központi Bizottságban, hogy a miatt a levél miatt meg ne hurcoljanak, ha ezt nem tudnám rólad...

Kapusztyin nem fejezte be, csak a fejét csóválta.

„No lám — gondolta Malinyin —, szóval nem tartotta meg a szavát az az illető!" — És fennhangon megkérdezte:

— Miért nem fejezed be? Hogyha az a ha nem volna... Ha nem tudnád, akkor nem férnél meg velem, ugye? Felvetnéd a kérdést: vagy én, vagy Malinyin?

— Lehet, hogy igen.

— Ha így van, akkor rosszul teszed, hogy nem veted fel. Nem az irántad való szeretetből mentem el akkor a Központi Bizottságba. Csak azt gondoltam, hogy a miatt az ügy miatt nem alszol, és hogy az a nő, aki ma veled hál, és másnap feljelent, nem ér annyit, hogy miatta egy hadiüzem igazgatóját leváltsák. Igen, az ilyen egy fabatkát sem ér...

Nem mondott egészen igazat: mert mindezek tetejébe mégiscsak azért ment a Központi Bizottságba, mert szerette ezt a tábornoki egyenruhás fatuskót. Mert ez az ember minden erő-

szakossága és egyéb hibája mellett mégiscsak a gyárnak élt, tudott igent és nemet mondani, kockáztatni, vállalni a felelősséget; amikor az asztalosműhelyben tűz ütött ki, képes volt tábornoki köpenyben a lángok közé rohanni, és menteni az embereket, és mást is tudott: kiállni valakiért, nem hagyni, hogy árulás címén eljárást indítsanak a laboratórium vezetője ellen, akinek egy értékes műszere felrobbant... Ez pedig talán még kockázatosabb, mint a tűzbe rohanni. Megvolt benne az a rettenthetetlen bátorság, amely tulajdonság miatt Malinyin még azokat is szerette, akik egyébként nem feleltek meg az ízlésének.

— Én a magam részéről akár az ördöggel is együtt dolgozom, csak jó munkát végezzen — szólalt meg rövid hallgatás után Malinyin. — Te pedig, ha úgy véled, hogy nem tudsz velem dolgozni, menj és bizonyítsd be.

— No, és ha megpróbálom, és nem sikerül? — mosolygott Kapusztyin.

— Akkor úgy lesz minden, ahogy eddig.

— Késő már próbálkozni. Megszoktalak. Meg aztán hol találnak még egy ilyen angyalt, mint te...

Malinyin rásandított, és ő is elmosolyodott. Régen tudta magáról, hogy egyáltalán nem angyal. Ámde Kapusztyin arca e szavak után szokatlanul kedvessé vált, mintha így nyugtázná kölcsönös rokonszenvüket.

— Ide hallgass, Nyikolaj Ivanovics — mondta Malinyin, belátva, hogy nincs értelme folytatni ezt a témát. — Egy kérdésem van hozzád, magántermészetű.

Az igazgató alig észrevehetően felvonta szemöldökét.

„Ne félj, nem rád vonatkozik — gondolta a párttitkár. — A te ügyedet ismerem, és nem aggódom miatta. Intézd el magad a feleségeddel..."

— Ismered Kolcsin doktort?

— Ki az?

— Gyerekorvos... A poliklinikán dolgozik. Ovszjannyikova, az öntödéből, említette, hogy a te gyerekeidet is kezelte.

— Ismerem — bólintott Kapusztyin. Emlékezett a jóképű fiatal orvosra: az utóbbi években többször látta otthon. Egy hónapja, amikor mindkét fia egyszerre vérhasba esett, aztán hirtelen kilábaltak a betegségből, örömében ott tartotta a doktort, együtt vacsoráztak, megittak egy fél üveg pálinkát, majd hazavitte a kocsiján, maga pedig visszament éjszakai műszakra a gyárba.

— Milyen ember?

— Rendes... Meggyógyította a gyerekeket... Miért kérdezed?

— Ovszjannyikova lánya megjött, partizán volt, láttad őt nálam... Ma a műhelyben beszélt.

— Tudok róla.

— Nohát ez a férje.

— Hogyhogy a férje?

— Mielőtt az asszony bevonult, a férje volt.

Kapusztyin hátradőlt a székén, és a mennyezetet nézve eltűnődött: miről is beszéltek akkor ezzel a fiatal doktorral, akinek eszerint partizán a felesége?

— Megállj csak, hogy lehet a felesége, hiszen nős ember?...

— Hogyhogy nős?

— Igen, nős. — És az igazgató elmondta, amire még homályosan emlékezett: az orvos hazatelefonált tőle a feleségének, és aztán panaszkodott, hogy az asszony féltékeny, sőt meg is mondta a nevét: szintén orvos, de nőgyógyász, a kerületi tisztiorvos sógornője.

— Emlékszem, akkor arra gondoltam — folytatta —, hogy nagyon is fiatal ember, ritkán találkozni ilyennel a hátországban... Aztán, amikor elmagyarázta, hogy a tisztiorvos sógora, azt gondoltam, hogy úgy látszik, ügyes fickó, tud helyezkedni, hogy mentességet szerezzen... Tehát másodszor házasodott?

— Ahogy vesszük... — felelte Malinyin. — Lehet, hogy két felesége is van egyszerre. Ovszjannyikova nem említette, hogy második felesége is van.

— Persze, nagyon lehetséges — bólintott Kapusztyin. Mulatott az elképzelésén. — Most aztán, ha a másodiktól visszatér az elsőhöz, a mentességét kockáztatja. Ha pedig a másodiknál marad, akkor az első ráfogja a pisztolyt: vagy visszatérsz, vagy golyót röpítek a fejedbe!

— Ostobaságokat beszélsz — rázta fejét a párttitkár, Tányára gondolva. — De hátha meg se mondta neki? — Felállt. — No jó, megyek...

— Valahogy nagyon fenyegető képet vágsz — jegyezte meg az igazgató, még mindig mosolyogva. — Vigyázz, nehogy visszavonasd a doktor felmentését, mert ha nincs, aki a gyerekeket meggyógyítsa, a feleségem megesz...

De Malinyin nem felelt a tréfára. Mogorván félrenézve kezet fogott Kapusztyinnal, és kilépett az irodából A pártbizottság felé igyekezett a hihetetlenül sáros-piszkos, salak- és forgács-hegyekkel borított gyárudvaron.

Miközben erőlködve húzogatta csizmáját a cuppogó sárból,

dühösen gondolt rá, hogy egy asszony reménykedve utazott ide egész Oroszországon át, a németek hátországából jött, kórházban feküdt, ez az ember pedig csak áltatja, elhallgatja előtte, hogy már régen mással él... Lehet, hogy szerelemből él vele, lehet, hogy a biztos fedél kedvéért, vagy mert attól tart, hogy visszavonnák a felmentését... Vannak prostituált férfiak is...

A pártbizottságban az ügyeletes jelentette, hogy az utóbbi órában nem jött telefontávirat, csak az előgyártó műhelyből szóltak át, hogy lesz-e az esti szünetben újságszemle. Az előadó megbetegedett.

— Nézd át az olvasóteremben az újságokat, készülj fel, és tarts meg magad — felelte Malinyin.

— Hát az ügyelet?

— Sose aggódj, én ma itt maradok éjszakára, nem megyek haza... Eredj...

Az ügyeletes elment, a párttitkár pedig, miután néhány percig elüldögélt az asztal mellett, s leküzdötte vágyát, hogy fejét a karjára hajtva, elszunnyadjon, felvette a kagylót, és felhívta a poliklinikát. Türelmesen és kitartóan csengetett, nem sajnálta rá az időt, mint ahogy sohasem sajnálta, ha valamit elhatározott. Végre felvették a kagylót, Kolcsin doktort kérte a telefonhoz.

— Halló, itt Kolcsin — hallatszott a kagylóban.

— Itt Malinyin. Beszélni akarok magával a bigámiája ügyében — mondta a párttitkár bátran nekivágva; ha tiszta a lelkiismerete, legfeljebb jól legorombít...

— Nem értem! Ki beszél ott? — A hang megremegett.

— Az üzem pártbizottságának titkára. Tudja, ki az?

— Tudom, persze...

— Egyik feleségének az anyja minálunk dolgozik... Beszélni akarok magával...

— Kérem — hangzott a gyors felelet —, önt tévesen informálták. Ámde kész vagyok megmagyarázni. Akár ma is megtehetem, mihelyt átadtam az ügyeletet.

— Helyes — mondta Malinyin. — A pártbizottságban várom. Kiállíttatom a belépőcédulát. — Leszólt a belépőirodába, majd elővette íróasztalfiókjából az egyes gépműhelyben lefolyt legutóbbi taggyűlés jegyzőkönyvét, hogy megnézze, mit mondtak akkor az emberek. A gyűlés rövid volt, a jegyzőkönyv pedig éppenséggel kurta. Ebből a tintaceruzával sűrűn teleírt két füzetoldalból olyan valaki, aki nem volt jelen, aligha képzelhette el azt a nevezetes gyűlést, amelyen a gépműhely mun-

kásai a németek sztálingrádi bekerítésének hírére elsőnek adták szavukat a gyárban, hogy tíz százalékkal fokozzák a katyusa-aknák termelését.

Az ünnepélyes ígéretet teljesítették, decemberben nem tíz, hanem tizenkét százalékkal több aknát termeltek, január első tíz napjában pedig még két százalékot kiszorítottak. A selejt viszont, különösen januárban, annyira elszaporodott, hogy holnap ugyanebben a műhelyben újabb pártgyűlést kell összehívni a selejt tárgyában. Ezért nézte Malinyin azt a novemberi jegyzőkönyvet...

Az átvevő őrnagy tegnap az igazgatónál jól odamondott, nem tekintette a rangját. A front érdekében senkire sem kellett tekintettel lennie.

Majd a Központi Bizottság ipari osztályáról telefonáltak, ezúttal már Malinyinnak, és a legenyhébb megfogalmazás az volt, hogy a fejével felel a selejt megszüntetéséért. Az igazgatónak is telefonáltak. Az pedig az előző napi hívások után a haragtól sápadtan jött ide Malinyinhoz, és javasolta, tegyenek ki az üzemi faliújságba egy feliratot: „Az egyes számú gépműhely selejtgyártói — frontharcosaink gyilkosai!"

Malinyin nem egyezett bele, azt mondta, az ilyen jelszavakkal öngyilkosságba kergethetik az embereket, és hogy a gépműhelyben csaknem mindegyik régi szakmunkás fiai a fronton vannak. Nekik vágják a szemükbe, hogy a fiaik gyilkosai? Kapusztyin meghátrált. De hát nem is jókedvében javasolta a feliratot. Egyenest Moszkvából telefonáltak neki, és gyilkos vita folyt le a telefonban...

A gyári faliújságba tehát nem került ilyen jelszó, de a selejt az selejt, és kegyetlen pártgyűlés lesz. És nehéz levezetni, mert Malinyin a lelke mélyén tudja, mitől van a selejt — attól, hogy a sztálingrádi közlemény után az emberek minden erejüket megfeszítették, megfeszített erővel dolgoztak egy hétig, kettőig, egy hónapig, és valamikor januárban egyszer csak megpattant a húr... És ráadásul kutya hideg tél van, a műhelyben meggémberednek az emberek ujjai, s ha hazamennek, otthon majd megfagynak, ez is megmutatkozik...

Mindez igaz, de a selejtnek véget kell vetni, anélkül, hogy a termelés visszaesne. A parancstól mégsem fog eltérni.

Malinyin visszaemlékezett a gyűlésre, és megnézte a jegyzőkönyvben, hogy mit mondott akkor Kolodnij brigádvezető, kommunista, az esztergályos műhely munkása. Kolodnij a jegyzőkönyv szerint megígérte, hogy esztergagépén húsz százalékkal többet termel, és ezt az esküjét közli fiával, aki Szta-

lingrád alatt harcol. Kolodnij megtartotta szavát, de az utóbbi héten visszaesett: hét aknatestét selejtnek minősítették. Akkor tetszett a felszólalása, megtapsolták, de vajon holnap mit mondanak neki?

Malinyin visszatette a jegyzőkönyvet a dossziéval a fiókba, behunyta szemét, és már nem Kolodnij arcát látta maga előtt, akinek holnap felelnie kell az egyes gépműhely pártgyűlésén, hanem egy végtelen hómezőt látott. Jobbra és balra, az egész látóhatáron, füst, füst... A havas szél arcába vág, a fekete aknatölcsér felett is füst gomolyog. Lába mélyen belesüpped a hóba, és már két napja nem aludtak, és nem ettek meleg ételt, de még menniök kell, elérni azt a falut, amely felett a füst terjeng, és német géppuskasorozatok kattognak. S ha beveszik, tán meg sem pihenhetnek benne éjszakára, hanem tovább kell menniök, a következő faluig.

A sebesülés előtti utolsó napok emlékei voltak ezek. Igen, akármennyit kívánnak itt az emberektől, a harcban még többet kívánnak.

A pártbizottság helyiségében csend volt és hideg. Csend, mert ezek voltak általában a nap legcsendesebb órái, a második műszak kezdete és az esti ebédszünet között, és hideg, mert tegnap megtiltotta, hogy esténkint begyújtsanak a kis vaskályhába. Észrevette, hogy a műhelyekből ügyes-bajos dolgaikkal hozzá jövők elálldogálnak és melegszenek, aztán visszamennek a fűtetlen helyiségbe. Elszégyellte magát, és megparancsolta, hogy napjában csak egyszer fűtsenek be nála.

Ott ült az asztalra dőlve, sapkában és köpenyben, amelyet a vattakabátja fölé húzott: a falra meredt, és — ritka alkalom — eszébe jutott saját élete. Malinyin egyéni élete nemigen érdekelt senkit, és ezt ő teljesen rendjénvalónak is tartotta. Ha néha mégis rágondolt, világosan látta, hogy ha a háború még sokáig tart, aligha húzza ki a végéig az üzemben. Tavaly szeptemberben, amikor idejött, három has- és bélműtét után, kilenchavi kórház után, örömében, hogy ismét munkába áll, csaknem egészségesnek érezte magát. Ám az utóbbi hónapban a hasát szorongató fájdalmak — különösen esténkint — olykor egy álló óráig is eltartottak. Most is ezért dőlt úgy rá az asztalra, hogy enyhíteni próbálja a fájdalmát. Amikor a kórházból kiírták, megmagyarázták neki, hogy fő a diéta. Mit szabad, mit nem, és hogy keveset kell ennie, de gyakran. Ő pedig csak hallgatta, és arra gondolt, a legfontosabb a munka, és hogy munka közben minden egyéb elfelejtődik valahogy. Kezdetben csakugyan el is felejtődött, de most egyre sűrűbben

emlékeztet magára. A diéta pedig — nohát abban a tekintetben, hogy keveset egyen, rendben van, egyébként viszont lehetetlen megtartani. De hát azt a keserves mindenségit, hogyan is diétázzon az ember háború idején, hacsak nem tolvaj.

Felesége iparkodik, reggelente híg kását főz, hasznosnak véli. Talán hasznos is. Azt mondják, a háború alatt az emberek nem szenvednek gyomorbajban, alighanem éppen ez a kása tesz nekik jót. De neki nem használ. Úgy látszik, a három műtét során túl sokat lefaragtak ott a belsejében, hogy vinné el őket az ördög!

Malinyin itt ült, és elmerengve gondolt önmagára, feleségére és a fiára, aki most bizonyára otthon van: ott ülnek kettesben és teáznak a nagy, hideg szobájukban, amelyet akkor utaltak ki számára, amikor a kórház után elvállalta ebben az üzemben a munkát. Akkor még habozott is, hogy elfogadjon-e hármuk számára ekkora szobát. Ismerte a lakáshelyzetet. De aztán mégis elfogadta, megsajnálta rokkant fiát: legalább legyen meg a helye, ahol alszik és tanul. Azelőtt szigorú, sőt kemény volt hozzá, most azonban, hogy a fiú tizenhét éves korában csonkán, jobb kar nélkül jött vissza a háborúból, kímélte őt, talán túlságosan is ...

A szobához a Központi Bizottság iparügyi titkára segítette hozzá, ő vette rá, hogy üzemi párttitkárnak menjen. Malinyin kezdetben habozott, nem dolgozott még az iparban, és ismerősebb munkakörbe kívánkozott, hivatali káderek közé. De a titkár rábeszélte, azt mondta, az íróasztal mellé mást is talál, és hogy ott, ahol a katyusa-aknákat gyártják, neki éppen Malinyinra van szüksége. „Benne leszel a káderek legsűrűjében: ami pedig az ügyismeretet illeti — a frontról jöttél. S az emberek szemében ez most sokat jelent..." Ez feltehetően igaz, és Malinyin később maga is tapasztalta, még az olyan kemény diókkal szemben is, mint az igazgató.

A Központi Bizottság titkára valamikor ugyanabban a moszkvai kerületben volt előadó, ahol Malinyin. Aztán gyorsan haladt felfelé. Őt, Malinyint, a régi emlék folytán túlbecsüli, nagyobb egyéniségnek tartja, mint amilyen a valóságban. Felajánlotta neki, hogy menjen párttitkárnak egy nagy gyárba, és nem is vette fontolóra, vajon megbirkózik-e a feladattal. Malinyin azonban, bár mindent belead, mégis úgy érzi, hogy a képességei határán mozog... A munka is nehéz, meg az egészsége is gyenge. Ha nem is gondolja, hogy közel a halál, de negyvenegyben könnyebb volt zászlóaljkomisszárnak lennie, mint most párttitkárnak ebben a hadiüzemben.

De meg a közeli halál is tág fogalom. Amikor különösen rosszul érezte magát — mint most is —, akkor úgy vélte, aligha húzza ki a háború végéig. De ezt a gondolatot sohasem engedte közel magához; úgy élt, hogy nem számolt vele.

Amikor a halálra gondolt, ez legtöbbször a fiához kapcsolódott, azzal a nagyon odaadó szeretettel, amelyet az utóbbi időben érzett iránta. Fia az anyjával együtt fél éve jött ide hozzá Taskentba, hogy mellette maradjon, ha túléli a három műtétet, vagy eltemesse, ha meghal. A fiú megérkezett, bement hozzá a kórházba, és ott állt az édesanyja mellett, még szinte kamasz, a jobb kabátujja üresen fityegett, a hajában gyerekes választék. Ott állt, ő, aki a frontra szökött, csak három hétig harcolt, az első nagy csatáig, és aztán végleg leszerelt...

Malinyin állandóan úgy érezte, hogy valamit tennie kell a fiáért, valamivel megjutalmazni, nem azért a bátorságért, amellyel a frontra szökött, és alig tizenhat évesen katonának állt, hanem azért a bátorságért, amellyel most él, tanul s hiszi, hogy tavasszal befejezi az iskolát, és mégiscsak eléri, hogy legalább írnoknak visszavegyék a frontra. Azért a bátorságért, amellyel nem engedte, hogy bárki segítsen neki, és sohasem panaszkodott, noha rosszul vágták le a karját: a csonk érzékeny, olykor úgy fáj, hogy üvölteni tudna... Malinyin, éjszaka felébredve, nemegyszer hallotta, hogy fia ott fekszik a csendben, és zihálva lélegzik. Így nem tesz álmában az ember, így akkor zihál, ha szenved.

Fiára gondolt, valahányszor sötét gondolatok lepték meg, és arra, hogy sajnál idő előtt elbúcsúzni tőle. A feleségére is gondolt, de másképpen, nyugodtabb és megszokottabb módon. Felesége itt is, mint Moszkvában, a lakásügyi osztályon dolgozott, csak sokkal nehezebb körülmények között, mert állandóan járkálnia kellett, ellenőriznie a házakat, és beutalni, elhelyezni a szobákban és szögletekben az embereket, akik ez alatt a másfél év alatt úgy összezsúfolódtak Taskentban, mint heringek a hordóban! De az asszony ezt a munkáját is, akár az előzőt, nyugodtan és hallgatagon végezte, és csak ritkán beszélt róla. Egyáltalán, kemény asszony volt, és Malinyin, bár tudta, hogy szereti, és nagyon összeszoktak, mégis, ha a halálra gondolt, inkább a fia miatt nyugtalankodott. Tudta, hogy a felesége bánkódni fog utána, és valószínűleg nem megy újra férjhez, nem annyira a koránál, mint a természeténél fogva, ám ugyanakkor az a furcsa érzése volt, hogy a halála az asszonynak nem jelentene különösebb megrázkódtatást. Ugyanúgy él tovább,

ugyanúgy dolgozik és gondoskodik a fiáról... Minden ugyanúgy folytatódik, csak ő nem lesz már...

— Malinyin elvtárs? — szólt be az ajtón egy magas fiatalember, köpenyben és sapkában.

— Igen... Csukja be az ajtót, hideg van. Kolcsin?

— Az vagyok.

— Üljön le.

A látogató leült az íróasztal előtt álló hosszú padra, és leveregette sapkájáról a havat.

A párttitkár is levette fejéről a füles sapkát, és letette maga mellé az asztalra.

Az igazgatóval folytatott beszélgetése után egészen másféle embert várt, idősebbet, kihizlalt képűt. Ez pedig éppen ellenkezőleg: fiatal és sovány volt.

— Maga orvos? — kérdezte tőle. Nem mintha nehezére esett volna mindjárt a tárgyra térni, hanem mert ennek a még egészen fiatal embernek a szájából akarta hallani, hogy csakugyan orvos.

— Igen — felelte Tánya férje, és hozzátette: —, gyermekgyógyász.

— Az egyes számú poliklinikán dolgozik?

— Igen.

— Az igazgatónknak, Kapusztyin tábornoknak is kezelte a gyerekeit?

Amaz bólintott.

— Ma véletlenül megtudtam tőle valamit magáról, azért hívtam fel.

— Amint látja, azonnal eljöttem. Úgy rám támadt a telefonban! — mosolygott Kolcsin.

— Azt is akartam, hogy azonnal eljöjjön. Ismeri Ovszjanyinyikova Tatyánát?

— A férje voltam.

— És most?

— Másodszor nősültem.

— És megmondta neki, hogy megnősült?

— Külön ezért kimentem elébe a pályaudvarra, hogy minden félreértésnek elejét vegyem.

— Igazat beszél?

— Tudtommal ön nem pap, és én nem gyónok.

— Éppen hogy pap vagyok — mondta komoran Malinyin. — Politikai tiszt voltam a fronton, s a katonák ott találó tréfával papnak neveznek minket. Nem hallotta?

— Nem.

— Szóval nem volt a fronton?

— Eddig még nem.

Malinyin érezte a feszültséget ebben az emberben. Olyanokban van ilyen feszültség, akik attól félnek, hogy mindjárt valami veszélyeset kérdeznek tőlük, de egyúttal reménykednek is az ellenkezőjében.

— Miért hagyta el Ovszjannyikovát?

— Nem hagytam el. — Kolcsin vállat vont.

— Hogyhogy nem hagyta el?

— Azt hittem, elesett. Vele már megbeszéltük, mindkettőnk előtt világos, és úgy gondolom, harmadikra nincs szükség! — Az orvos hangja felcsattant.

— Tudod, miről van szó — mondta a párttitkár olyan halkan és tompán, hogy Tánya férje ösztönösen előrehajolt, elvesztve iménti magabiztos hangját.

— Tudod, miről van szó — ismételte Malinyin. — Az anyja párttag, itt dolgozik nálunk az öntödében.

— Tudom. Voltam néhányszor Olga Ivanovnánál, és segítettem, amivel tudtam.

— Hogy segítetted, az helyes. De az már nem, hogy még mindig nem tud újabb nősülésedről. S a lánya sem mondta meg neki. Miért?

— Azt már nem tudom. Én mindent elmondtam neki, az anyjának azonban nem beszéltem róla, kevéssel a férje halála után voltam nála, és őszintén szólva, nem vitt rá a lélek, de Tatyánának pontosan elmondtam mindent. Ő egyébként megvallotta nekem, hogy ez idő alatt mással is volt dolga. Minekünk voltaképp már a háború előtt el kellett volna válnunk, a háború gátolt meg benne. Ennyi az egész.

— Igen, ennyi az egész, hogy azelőtt nem volt háború, most meg van — bólintott Malinyin. — Ezt jól mondtad. Tehát már itt, Taskentban váltál el tőle?

— Igen, itt.

— És mit írtál a beadványodba? Hogy nyomtalanul eltűnt, és nem várhatsz tovább? Vagy hogy a természetetek nem egyezett? Ő a háborúban van, te Taskentban?

— Megírtam, hogy elesett, eltűnt — felelte rá sietve Tánya férje.

Ez az ember most megijedt valamitől, de Malinyin még nem tudta, mitől. Úgy megijedt, hogy még csak nem is vicsorgott a párttitkár gúnyos megjegyzésére.

— És csatoltad az írást, hogy eltűnt?

— Igen — válaszolt Kolcsin, ugyanolyan sietve. A szemén látszott, hogy másra gondol.

— És melyik anyakönyvi hivatal választott el tőle? — kérdezte Malinyin. Már kezdte sejteni, hogy semmiféle anyakönyvi hivatalban nem vált el, hanem egyszerűen keresztet vetett Tányára, és talán meg sem mondta az új feleségének, hogy hol volt, hol nem volt, volt egyszer egy másik is.

— Ahová a lakóhely szerint tartozom — vágta rá ugyanolyan gyorsan az orvos.

— És hol van ez a lakóhely? — faggatta Malinyin. És noha nem szándékozott semmit sem feljegyezni, maga elé húzta a füzetét.

Most szótlanul néztek egymásra.

— Mit akar tőlem? — kérdezte hosszú hallgatás után Tánya férje valami panaszos, megtört hangon.

— Semmit — mondta a párttitkár, és eltolta magától a füzetet. — Holnap elmegyek a munkahelyedre, és megtudakolom, amire szükségem van. Nem szeretem az ilyesmit, de meg kell tennem, ha te nem hajlasz az őszinteségre.

— Miért nem hajlanék? — kérdezte Kolcsin ugyanolyan panaszosan. — Ellenkezőleg!

Malinyin sokáig, szótlanul nézett rá: „Az ördög tudja, hogyan lesznek az emberek ilyenek?" — gondolta. Elment a kedve a további kérdezősködéstől; amit tudni akart, már megtudta; úgy látszik, ez a legény csakugyan bevallotta Tányának, hogy újra megházasodott, amíg ő harcolt, és az csak legyintett rá. „Mit akarok hát tőle? Mi vagyok én, pap?"

— Helyes. Bocsásson meg, hogy zavartam. Végeztünk. — Felállt az asztal mögött, jelezve, hogy a beszélgetés véget ért.

— Nem — szólalt meg hirtelen Tánya férje —, várjon. Én nagyon komolyan meg akarom kérni, hogy ne jöjjön a munkahelyemre. Higgye el, ezzel senkinek sem használ.

„Eszemben sincs elmenni a munkahelyedre. — Malinyin csaknem kimondta a gondolatát. — Van is rá időm! Csak rád ijesztettem, tudni akartam, hogy mit szólsz hozzá."

— Elmagyarázom, hogyan történt. A válásról nem egészen pontosan tájékoztattam. Amikor elhatároztam, hogy megnősülök, már régen abban a hitben voltam, hogy Tatyána meghalt, de azért elmentem az anyakönyvi hivatalba, mert nem akartam fáidalmat okozni senkinek... Előbb elválni, és azután megnősülni... De ott azt mondták, hogy ha a feleségem eltűnt, hivatalos igazolásra van szükség. Ha viszont összeférhetetlenségre hivatkozom, akkor meg közölnöm kell a másik fél címét,

hogy értesíthessék. És hát miféle címet közölhettem volna? Meg valahogy nem lett volna becsületes dolog azt írni, hogy nem fértünk össze. Így végül hosszas töprengések után nem szóltam róla a feleségemnek, hogy a háború előtt nős voltam. És az anyakönyvi hivatalban azt mondtam, hogy ez az első házasságom. Mármost elképzelheti, milyen helyzetbe kerülök. Tatyána egyáltalán nem haragszik rám, megkérdezheti. És a feleségemnek is jobb azt hinnie, hogy vele léptem először törvényes házasságra. Idősebb nálam, és nagyon ideges e tekintetben. Ha ön bemegy a poliklinikára, az asszony azonnal megtud mindent, ő is ugyanott dolgozik, és kész a tragédia! És teljesen ok nélkül! Mert Tatyána mindjárt, első pillanatban közölte velem, hogy nem sokáig marad itt, és visszamegy a frontra.

„Igen, a mostani feleségétől fél, az kétségtelen" — gondolta Malinyin.

— Maga hány éves?

— Huszonhat.

— S hogy áll az egészsége?

Az orvos Malinyin szemébe nézett, és megértette: arra kíváncsi, hogy miért nincs a fronton?

Nem mondhatta meg az igazságot. És az összes magyarázat közül, amelyekkel hol itt, hol ott pótolta ezt az igazságot, siettében a leghamisabbat választotta:

— Már néhányszor kértem, hogy küldjenek ki a frontra, de mint szakorvosnak nem szüntetik meg a mentességemet. túl sok a gyermekmegbetegedés. Ennyi kiköltöztetett gyerek között, elképzelheti, milyen járványok lépnének fel, ha itt nem dolgozna mindegyikünk kettő helyett. Az egészségemmel nincs baj, arra nem hivatkozhatom, különösen az én koromban. — Magyarázkodás közben úgy találta, meggyőzően csengenek a szavai. A járvány is szentigaz. És hogy nyakig vannak a munkában, az is. A beszélgetés során most először érezte, hogy visszatér az önbizalma.

„Hogy mindenki kettő helyett, ez igaz — gondolta Malinyin —, de miért te kettő helyett, és nem valaki más?"

— Maga rosztovi. Hogy kerül Taskentba?

— Az első gyerekvonattal jöttem. Rám bízták, hogy a gyerekeket idekísérjem, aztán itthagytak. Úgy számítottam, hogy visszatérek, de ellenkező parancsot kaptam.

„És nem szégyelled, te legény, hogy a feleséged katonaruhát öltött, és a frontra indult nyugatra, te pedig a gyerekekkel keletre, és itt a hátuk mögött lapulsz?..." — szerette volna kér-

dezni a párttitkár, de aztán lenyelte, mert látogatója arca a hirtelen támadt magabiztosságtól egyszerre megváltozott: nyugodt és zárkózott lett, mintha a mentessége nemcsak a golyóktól védett testére vonatkoznék, hanem a lelkére is.

— Tehát sógorságba került a tisztiorvosunkkal, a felesége testvérét vette el? Vagy rosszul tájékoztattak? — kérdezte végül Malinyin nyersebben, mint ahogy akarta.

— Igen. Miért?

— Csak úgy. A felesége sokkal idősebb magánál?

— Ez nem tartozik másra. — Kolcsin igyekezett megőrizni méltóságát és felállt.

Malinyin is követte.

— Gyerekük nincs?

— Nincs.

Az orvos a párttitkárra nézett, és ellentétes érzésekkel viaskodott. Egyrészt oda akarta vágni ennek a fogadatlan prókátornak: eredj a fenébe, úgysem tehetsz ellenem semmit! De ugyanakkor tartott a veszélytől: hátha egyszer csak fogja magát, bemegy a poliklinikára, és a felesége megtudja, hogy Tatyána megérkezett. Elképzelte, hogy zokog majd otthon az asszony, és behívja a nővérét, és először az is zokog, aztán pedig mind a ketten abbahagyják, és kiabálni kezdenek. Majd pedig, késő este, megjön a ház ura, teához ül, és fáradtan megkérdezi: nos, mi újság? És a két asszony haragosan, fenyegető kifejezéssel néz az emberre; most mindjárt elmondjuk neki. mit műveltél. A felesége még apróságok miatt is jelenetet csinál, isten tudja, hová nem telefonálgat, ellenőrzi, csakugyan beteghez ment-e. És most itt terem Tatyána! Az asszony menten hisztérikus rohamot kapna, kiabálna és válást emlegetne. Ha nem sikerül lecsillapítania azzal, amivel máskor is le szokta fegyverezni, ki tudja, mire képesek ezek a nők, ha kettesben vannak. Még gondolni sem akart rá. Igen, ragaszkodott az asszonyhoz, nemcsak azért, mert jóvoltából bekerült a lakásukba, részben hadikosztosuk, és végül férj is, hanem azért is, mert mindezek tetejében ott volt az igazolványában az a kis papiros, amely bármelyik pillanatban kirepülhet onnan. Igen, ettől félt. Ettől tartott a legjobban, noha gyakran mondogatta, hogy kész akár holnap a frontra menni, és ha ittas volt, maga is elhitte, hogy igazat mond.

— Ha nincs több kérdése, akkor talán megyek — mondta erőltetett nyugalommal.

— Nincs több kérdésem — rázta fejét Malinyin. — Vagy megálljon csak! Maga párttag?

— Komszomolista vagyok — felelte Kolcsin, és a párttitkár komor mosolya láttán minden erejét összeszedve elmosolyodott. — Úgy alakult, hogy ottrekedtem. Tatyánával együtt léptünk be még az egyetemen.

— Igen, együtt léptek be... — sóhajtott Malinyin. — Nincs több kérdésem. Csak egy javaslatom.

A másik kérdőn nézett rá.

— Ha egy hét múlva még nem hallom, hogy a frontra mentél, jegyezd meg jól: tanácsolni fogom, hogy szüntessék meg a mentességedet. És tudd meg: én Október katonája voltam, nem beszélek feleslegesen.

— Furcsán és ostobán hangzik ez a maga szájából!... — A doktor hangja felcsattant.

— Bölcsen vagy ostobán, ha magadtól nem mégy ki a frontra, elbúcsúzhatsz a mentességedtől — mondta Malinyin, és meggyőződéssel gondolta, hogy igen, feltétlenül meg kell tennie! Nincs joga ennek itthon maradni! A helybéli öreg orvosok, mint az ő körzeti orvosuk is, ötvenéves, sokgyerekes apák, megkapják a behívót, és szó nélkül indulnak a frontra. Ez pedig idejött biztos helyre, elvett valami idős ringyót, jól befészkelte magát, és itt lesz, amíg a győzelmet meg nem ünnepli. S hogy másokért napról napra gyászdalokat énekelnek, az nem érdekli. „Igen, mindent megteszek, amit csak lehet — gondolta. — Síkos vagy, mint a kígyó, de mégis megragadlak, leleplezlek téged is, meg a rokonodat is! Ha kell, a személyes kapcsolataimat is felhasználom!" — A Központi Bizottság titkárára gondolt.

Még mindig szemben álltak egymással. Kolcsin nem tudta, mit mondjon a „furcsa és ostoba" szavak után, Malinyin pedig várta, hogy elmenjen.

— Majd még megbánja a viselkedését — szólalt meg végül az orvos.

— Nohát, ha kitüntetésekkel és sebesülési sávokkal jön meg a háborúból, akkor bocsánatot kérek magától — mondta Malinyin, és nyugodtan arra gondolt, hogy negyvenegyben, a fronton, sok más között ilyenfélék is voltak a keze alatt. Azok sem féltek kevésbé a háborútól, de más volt a helyzet. Féltek, de mentek és harcoltak, és meghaltak vagy kórházba kerültek, sőt később olykor hőstetteket is vittek véghez, amikor nem maradt más hátra: vagy meghalni vagy ölni!

Kolcsin felkapta az asztalról a sapkáját, fejébe nyomta, s az ajtó felé indult.

— Várjon — szólt a párttitkár —, aláírom a belépőcédulát.

S amikor a doktor után nézett, ismét azt gondolta: „Igen, ilyenek is akadnak a háborúban. Szükségképpen találkozunk velük, és csakis a frontra küldhetjük őket!"

Az orvos távozott, Malinyin pedig visszaült az asztalhoz, és egész testével rádőlve érezte, hogy a fájdalmak, amelyek egész nap kínozták, nem szűntek, csak egy időre megfeledkezett róluk, és most ismét marcangolni kezdik.

„Megígértem, hogy egy hét múlva cselekszem — gondolta dühösen —, de megeshet, hogy nem tarthatom meg a szavam. Ki tudja, mikor jön el az életem vége? Ki tudja, hány nap múlva döbbenek rá, hogy nincs tovább?"

Az asztalon megszólalt a telefon. Az egyes gépműhely főnöke jelentkezett.

— Ide hallgass, Malinyin, jó, hogy bent talállak! Kolodnijjal baj van.

— Mi történt?

— Ma ittmaradt második műszakra, a selejt munkáját akarta jóvátenni, s a gép mellett összeesett. Orvosért küldünk.

— Azonnal jövök — mondta a párttitkár. S miközben felállt az asztal mellől, és feltette füles sapkáját, arra gondolt: „No-hát, jól megdolgoztuk Kolodnijt!" — És keserűen elítélte magát, holott voltaképp nem lett volna oka rá.

Harmadik fejezet

A Hiva filmszínházban harmadik napja vetítettek egy filmet: „A párttitkár"-t. Amikor Tánya meghallotta, hogy a partizánokról szól, anyjával akarta megnézni, de az tegnap és tegnapelőtt is olyan későn jött haza a munkából, hogy restellte elhívni . . .

— Ne várj rám, nézd meg magad, nappal — mondta az anyja ma reggel, amikor Tánya elkísérte őt és Szerafimát a munkahelyükig, s a kapuban búcsúzkodtak.

— Jó, megnézem — bólintott a lány —, és a műszak végére érted jövök. Együtt megyünk haza.

— Magam is hazatalálok, nem vagyok gyerek, sétálj csak, szabadságon vagy. Úgyis úgy befogtak már ezekkel a beszámolókkal, előadásokkal, hogy szusszanni se tudtál. Inkább ne is mutatkozz az üzemben, különben megint kitalálnak valamit! — mondta bosszúsan az anyja, ámde zsörtölődésében több volt a büszkeség, mint a harag, és Tánya mosolyogva nézett utána.

Így indult el a reggeli városon át. Mielőtt a mozira gondol-

na, be kellett mennie a pályaudvar mellett az élelmezési központba és átvenni az élelmiszeradagját. Tegnap megették a Moszkvából hozott elemózsia utolsó morzsáját is.

Lassú léptekkel ment, és még mindig szoktatta magát a városhoz, noha már második hete lakott itt. Ez a hely mit sem hasonlított azokhoz a városokhoz, amelyeket eddig látott, sőt a tél is másmilyen volt. A kezdeti első napok után tegnap és tegnapelőtt az idő hirtelen megenyhült, s a tél egyszeriben tavasszá változott, az úttesteket borító hó egyetlen nap alatt patakokká olvadt, és Tánya szeme megakadt a sok fán az utcákon, udvarokon, és sejtette, milyen szép lehet ez a város más évszakokban, amikor annyi a zöld lomb mindenfelé, hogy szinte meg sem fér egymás mellett.

Ma reggel ismét borús idő volt, a pocsolyákat jég vonta be, de Tánya már látta a város tegnapi, tavaszi képét, és úgy érezte, az újabb fagyok már nem tarthatnak sokáig.

Az élelmiszerközpont egy saroképületben volt, azon az állomás előtti nagy téren, ahová az orvosnő a megérkezésekor kilépett. Csakhogy ez a tér most nem hófehér volt, hanem tavasziasan tarkabarka, s a kockakövek között kis jégcsíkok fénylettek.

Miután vagy másfél óráig állt a félhomályos helyiségben, és megkapta az élelmiszereket, vállára vetette a könnyű zsákot, és nekivágott a térnek. Élvezte a napfényt, és azzal szórakozott, hogy sarkával beroppantotta a kockakövek közti kis jégdarabokat. Még tegnap óta jó hangulatban volt. A hirtelen beállott olvadás mintha kissé enyhítette volna az emberekben a második háborús tél súlyos kimerültségét. Mind örültek a napnak és a melegnek, és amikor Tánya tegnap az étkezőben beszámolót tartott, szinte úgy érezte, hogy az emberek másként hallgatják, mint addig: ritkábban sóhajtoznak, és többet mosolyognak. Aztán pedig, alighogy kiment, vörös zászlókkal feldíszített teherautók gördültek be a gyárudvarra: az elsőn két öreg üzbég állt, s teljes erőből fújtak valami rettentő hosszú trombitát, hogy tartani is nehéz lehetett. A vörös karavánok egyike volt ez, amelyekről anyja beszélt, és most Tánya maga is látta, és megtudta a körülállók szavaiból, hogy a teherautók dzsugarát, káposztát és répát hoztak az étkező részére, és hogy azokat a hosszú réztrombitákat „karnan"-nak nevezik, ilyeneken játszanak az üzbég lakodalmakon és más ünnepségeken. És ezekből a réztrombitákból is, amelyek csak úgy csillogtak a napfényben, tavasz áradt, és Tánya látva, mint cipelik be az autókról a konyhába a teli zsákokat, az anyja szavaira emléke-

zett: „Csak a telet átvészeljük, nyáron könnyebb lesz" — és örömmel gondolta: „Igen, feltétlenül könnyebb lesz!" Különösen, ha a fronton továbbra is úgy megy, mint ezekben a napokban, győzelem győzelem után!

Tegnap este pedig a házigazda, Halida férje, Marif-aka, első ízben tért haza nappali műszak után — eddig állandóan éjszakaiban dolgozott —, és bement hozzájuk a szobába, és meghívta mindannyiukat dinnyét enni. Akkora sárgadinnyét hozott elő, szalmával körülfonva, amilyet Tánya még sohasem látott. Kiderült, hogy ősz óta lógott a pincében a mennyezetre akasztva, és ha Tánya meg nem érkezik, talán még mindig ott lógna. Marif-aka fogta a kését, és fél kezével tartva a dinnyét, néhány gyors bemetszést csinált, aztán hirtelen elengedte a dinnyét, és az magától szétesett a tálcán, mint egy óriás szirmú kamillavirág. És mindenki egy egész gerezdet kapott, mintha nem is tél volna, hanem nyár. A dinnye egy icipicit kesernyés volt, de jóízű. S amikor a felnőttek megették a maguk részét, Halida a gyerekeket szólította, csak a kisebbeket, a lányokat, mert a két fiú második műszakban volt a gyárban. A kislányok sorjában előbukkantak valahonnan, fogtak egy-egy gerezdet, és szótlanul eltűntek a félhomályban, csak lenszőke és fekete, üzbég módra szorosan befont kis varkocsaik látszottak. És e kis varkocsok színén kívül Tánya egész este semmi különbséget nem vett észre a saját és a fogadott gyerekek között, és ezen úgy meghatódott, hogy titkon elkönnyezte magát, amikor senki sem látta.

Íme, ezekből a tegnapi élményekből fakadt a jókedve, amely ma sem tűnt el. Semmi más oka nem volt rá. Anyja néhányszor ismét feltette a kérdést: Nyikolajjal mégis hogy lesztek? De ő nem válaszolt, hallgatott. Artyemjevre gondolt is, meg nem is. Boldogítóbb volt az elképzelés, hogy megint találkoznak, de nyugalmasabb a fordítottja: hogy semmi sem volt, és nem is lesz semmi, annál inkább, mert Szerpilintől még mindig nem jött válasz, bizonyára nem ér rá levelezni, amikor Sztálingrádnál olyan súlyos harcok folynak: a németek nem fogadták el az ultimátumot.

Sztálingrádról Tányának eszébe jutott, amit Malinyin mondott erről a térről, amelyen épp áthaladt: hogy szeptemberben, amikor a németek a Volgáig értek, ő egy este ezen a téren több ezer sűrűn egymás mellett fekvő áttelepülőt látott, és reggelre e több ezerből egyetlenegy sem maradt az utcán: jól vagy rosszul, de mindet fedél alá juttatták. „Én orosz ember vagyok — mondta a párttitkár —, és ha azt látom, hogy a fajtámat

bántják, a nyakuk közé tudok csördíteni! De ahogy itt az embereket fedélhez juttatják, s a gyerekeket a családba fogadják, azt nekunk, oroszoknak, minden jószívűségunk mellett nem árt megtanulni. Ezt tények alapján mondom. A feleségem ebben dolgozik. Ő tudja."

„Csakugyan olyan sűrűn fekudtek itt?" — tűnődött Tánya, amint az ures, és roppant nagynak tetsző teret nézegette. Ott, a németek között, inkább a megszállt területen maradtakra gondolt, itt azonban napról napra meglepődott, mennyien jöttek ide Ukrajnából és Oroszországból.

„Másfél millió áttelepult van csupán Üzbegisztánban" — mondta Malinyin. És mennyien szoronganak országszerte, ideiglenesen a „kitúrtak", ahogyan ők tréfálkoznak keserűen saját magukon. A haború csak bánat mindenfelé, akármerről nézzuk is, de az új oldala, az éppen csak feltáruló, mégis jobban megdöbbenti az embert, mint amit már megszokott.

A moziban kiderult, hogy az első előadásra már nincs jegy, csak a következőre, amelyik három órakor kezdődik. Tánya jegyet váltott, majd ismét a városban sétálgatott; amikor erősen átfázott, elhatározta, hogy visszamegy a mozi előcsarnokába melegedni. Egy utcasarkon zeneszó ütötte meg a fulét: a szomszéd utcában egy rezesbanda a „Fel küzdelemre, hős haza" taktusait játszotta.

Gyerekek futottak el mellette a zeneszó felé, majd felnőttek, leginkább nők, egy öregasszony spárgaszatyrában himbálózó szénfekete kenyértégla Tánya lábához ütődött, s az öregasszony rosszallóan nézett hátra: miért nem fut ő is, mint a többiek? És Tánya a többiek példájára szintén futásnak eredt, bekanyarodott a sarkon, és szaladt a kovetkező útkereszteződésig, ahol a kövezeten, a zenekar mögött, katonák vonultak teljes felszereléssel, puskával, és fiatal, kemény hangon harsogták az indulót.

Tánya az imént éppen arra gondolt, hogy nappal milyen kevesen járnak az utcán, és most az utcasarkok tele voltak emberekkel, akik a zene hangjaira futottak össze mindenfelől.

A zenekar már távolabb harsogott. A vonuló katonák mellett kisfiúk futottak, s az utca mindkét oldaláról tolongó emberek nézték őket. Tányának egy pillanatra úgy rémlett, hogy nincs is háború, hanem még Rjazany főutcáján vonulnak haza gyakorlatról az ő 176., Vörös Zászló Renddel kitüntetett hadosztályuk zászlóaljai, ő pedig mint szájsebész-fogorvos, a Komszomol toborzása folytán éppen most érkezett oda, Gorjacskin egészségügyi hadosztályparancsnok rendelkezési állományába,

életében először nézi, hogyan vonulnak el a gyakorlatból hazatérő katonák, s a hadosztály még nincs Mogiljov alatt bekerítve, még senki sem esett el, és nem sebesült meg, és senkit sem tépett darabokra a gránát a szeme láttára, mint Gorjacskint, és a zenekar nem ezt a fenyegető dalt játssza, hanem azt, hogy „Ha jön a háború . . .", s a mellette állók mind vele együtt nézik őket, és mosolyognak, mosolyognak . . .

Háta mögött valaki hangosan felzokogott. Tánya megfordult, és azt a szatyros öregasszonyt pillantotta meg.

— A mi Lenin-iskolásaink! — hüppögte az öregasszony. — Örül az ember lelke, ha nézi őket! — Könnyek között mosolygott, és büszkén felszegte a fejét, mintha kiszolgált katona volna, nem pedig egy szatyros öregasszony.

Tánya más arcokra pillantott, és észrevette, hogy sokan könnyek közt mosolyognak, s úgy integetnek a katonaiskolások felé, mintha ezzel a dallal az utcasarkon túl egyenest a csatába mennének.

Közvetlenül mellette egy középkorú, sápadt asszony állt, és ajkát beharapva, hangtalanul hullatta könnyeit, de Tánya az arcáról leolvasta: ennek az asszonynak valakije már soha többé nem tér vissza; belekarolt, és csendesen vigasztalta:

— Ne sírjon, no, ne sírjon már!

— Hamarosan kikerülnek az iskolából . . . — rebegte az asszony alig hallhatóan, és nem fűzött hozzá semmit, de a többi anélkül is érthető volt, szavai nyomán megcsapta őket a háború lehelete . . .

Tánya így is korán ért a moziba, félórával a kezdés előtt. A fűtetlen előcsarnokban hideg volt, de aztán a zsúfolt teremben úgy felmelegedett, hogy a film közepén kigombolta köpenyét.

A film néhány jelenete inkább meseszerű volt, de a főszerepet alakító színész, Vanyin, nagyon tetszett Tányának. A szomszédai úgy izgultak, hogy meg-megbökdösték a könyökükkel, és Tányát büszkeség fogta el, hogy itt mind így együtt éreznek a partizánjainkkal.

Amikor a moziból kilépett, valaki nevén szólította.

Megfordult, és volt férjét pillantotta meg, amint az utcán át feléje szalad.

— Szervusz, Kolja! — Tánya vállára vetette az élelmiszeres zsákot, és kezet nyújtott.

Az utcán hideg volt, de a férfi keze meleg, nyirkos tapintású.

— Mi az, beteg vagy?

— Nem. Miért?

— Nyirkos a kezed.

— Nem tudom — felelte Nyikolaj. — Lehet, hogy beteg vagyok. Most egyáltalán semmit sem tudok.

— Mi bajod? — kérdezte Tánya. Férjének olyan gyűrött volt a képe, mintha sokáig feküdt volna, arcát a párnába fúrva.

— Reggel óta kereslek — mondta a férfi, nem felelve a kérdésére. — Voltam nálatok otthon, meg a gyárban is. Azt hittem, ott talállak. Már meg is kaptam a belépőcédulát. Aztán a kapus, a szomszédasszonyotok, megmondta, hogy moziba készültél, „A párttitkár"-t nézed meg. Találomra eljöttem a Hivába. Két moziban játsszák a filmet.

— Tetszett? — kérdezte a felesége.

— Én az első előadásra vettem jegyet, de mert nem voltál itt, elmentem. Erről pedig elkéstem, s az utcán vártalak, féltem, hogy elkerüllek. Miért nem hívtál fel?

— Azt hallottam, hogy nincs szükségem rád a válás kimondásához. Elég, ha magam megyek el.

— Beszélnem kell veled. Ráérsz?

— Persze.

A térre mentek, amely most az alkonyatban a piszkos, olvadó hócsíkokkal s a fekete, fagyos kérgű fatörzsekkel sivár, kietlen látványt nyújtott. Két üzbég, egy öregember meg egy fiatal legényke, mindketten fekete vattakabátban, kézifűrészszel egy kidőlt nyárfát fűrészelt.

A padnak, amelyhez odaléptek, hiányzott a támlája: éjjel valaki leszerelte tüzelőnek. Az ülés, amely erős csavarokkal volt az öntöttvas lábakhoz rögzítve, még megvolt, csak egyik csücske volt lehasítva, mintha aprófát vágtak volna belőle.

— Ne üljünk le — Tánya a megrongált padra nézett. — Inkább járkáljunk. Mi történt?

— Semmi különös — felelte a férfi színtelen, fakó hangon. — Azt hittem, senkinek sem vagyok útjában, és kiderült, hogy tévedtem. Azt hittem, hogy reggeltől estig gyerekeket gyógyítok, egyik járványos betegtől a másikhoz rohanok, szóval mégiscsak csinálok valamit. De kiderült, hogy nem, csupán a háború elől bujkálok.

— Egy szót sem értek!

— Mit lehet ezen nem érteni?! Kérvényt kell írnom, és katonaruhába bújnom: úgy látszik, csak akkor leszek ember. Enélkül nem vagyok az.

— Hogyan? Behívnak?

— Szó sincs róla. Ha behívnának, elmennék. De nem erről van szó!

— De minek a kérvény? Önként akarsz jelentkezni? Előttem ostobaság restelkedned — mondta Tánya, noha a lelke mélyén egyáltalán nem érezte ostobaságnak.

— Ide hallgass, meg kell tenned valamit... — Férje megfogta a karját és megállította. — Vétkeztem ellened, de tudod, hogy nem vagyok gonosz, rossz ember, és mindig jót igyekszem tenni, nemcsak magamnak, de másoknak is.

Tánya erre azt felelhette volna, hogy Nyikolaj a legtöbbször önmagának tesz jót, nem másoknak, és hogy végül csaknem mindig az derül ki, hogy nem ő van másokért, hanem mások vannak őérte. És most is tőle vár valamit, úgy látszik. De hát miért? Csak azért, mert nem gonosz, rossz ember? Csakugyan nem gonosz, nem rossz. Csupa „nem" és „nem", de hát hol van az „igen"? — gondolta haragosan.

Hallgatott, nem szólt közbe, a férje pedig tovább beszélt arról, hogy csaknem minden éjjel kiverik az ágyából, és hogy az utóbbi két-három hónapban milyen súlyos diftériaeseteket gyógyított meg és agyhártyagyulladásokat is, és mennyit kellett futkosnia a város egyik végéből a másikba, majd leszakad a lába... És egyre csak azt bizonygatta, hogy ő milyen áldott jó ember.

— Miért mondod nekem mindezt? — tört ki végre Tányából.

— Hogy tökéletesen megérts.

— De hátha nem kívánlak tökéletesen megérteni? Élj úgy, ahogy akarsz, nekem mi közöm hozzá?

— Igazad van, egyre csak kerülgetem a dolgot. — A férfi elmosolyodott. — Valahogy félek belekezdeni. Már egy hete vívódom, de csak ma szántam rá magam. Add ide a zsákodat, majd fogom. — Hirtelen észbe kapva a hátizsákért nyúlt.

— Hagyd csak, nem nehéz. — Tánya fél lépést hátrált. Túlságosan közel álltak egymáshoz, s nem szerette, ha az arcába lehelnek.

— Te nem beszéltél rólam az üzemi párttitkárnak?

— Emlékezetem szerint nem.

— Gondolkozz csak. — A férfi hangjában bizalmatlanság érződött.

— Jó a memóriám — felelte mérgesen Tánya. Eszébe sem jutott, hogy Malinyinnak beszéljen róla. Ha a párttitkár kérdezősködik, válaszolt volna, de Malinyin nem érdeklődött.

— Akkor az anyád feketített be.

— Nem gondolnám... — Tánya elharapta a szót. Bántotta, hogy anyja túlságosan pártolja a férjét.

— Akkor nem tudom. Mit ugrál az az őrült? Vannak ilyen emberek: kéretlenül beleütik az orrukat mindenbe. Magához hívatott, bigámistának nevezett, és csaknem azt követelte, hogy újra feleségül vegyelek. Csak akkor nyugodott meg, amikor megmondtam, hogy te sem akarod ezt, s hogy a távollétemben más férfiakkal volt dolgod.

— Mégiscsak disznó vagy — mondta Tánya.

— Miért vagyok disznó? Te magad vallottad be.

— Neked, de nem neki. Mert úgy véltem, kötelességem megmondani, hogy te... — Nem fejezte be, csak legyintett. — Ki kért meg rá, hogy közöld vele?

— Mi az, szégyelled magad?

— Semmit sem szégyellek. De nem kértelek rá, hogy erről beszélj. Ennyi az egész.

— Bocsáss meg. Végül is, ha úgy véled, hogy nem volt jogom... De nem erről van szó.

— Igen, persze.

Tánya a férfi arcából látta, hogy most mindjárt kérni fog tőle valamit. Jól ismerte ezt az arckifejezést. Mindjárt kérni fog. De mit?

— Te ezzel a Malinyinnal jó viszonyban vagy? — kérdezte hirtelen a férje.

Tánya vállat vont.

— Háromszor beszéltem vele. Miért?

— Kijelentette nekem, hogy ha egy héten belül önként ki nem megyek a frontra, visszavonatja a felmentésemet. És úgy látszik, itt Taskentban igen nagy összeköttetései vannak. Nem is képzeltem, csak tegnap tudtam meg.

— És miért mondta ezt neked? — kérdezte Tánya.

— Fogalmam sincs róla. Talán a fejébe vette, hogy minden korombéli orvosnak a fronton a helye. Nem érdekli, hogy nem én kértem a felmentésemet, hanem felajánlották, tehát okuk volt rá. Most pedig állandóan fenyeget a veszély... De miért?

— Ne izgulj annyira. Talán csak rosszkedvében mondta. És ha elvinnének is...

A férfi közbevágott.

— Tessék, a törvény szerint — kiáltotta. És dühösen megismételte: — A törvény szerint... De hogy csak azért pusztuljak el, mert valaki rosszkedvű... Beszélned kell vele, nagyon kérlek!

— Miről?

— Mondd meg neki, hogy semmi kifogásod ellenem. Hogy ok nélkül acsarog rám... Magyarázd meg neki, az isten szerelmére, hogy verje ki a fejéből ezt az ostoba gondolatot... Végül... — Habozott, de aztán mégiscsak kimondta: — Ez neked semmibe se kerül... Mondd neki, csak hogy végre békén hagyjon... hogy szeretsz engem, és hogy te is kéred...

— Ebből elég! — csattant fel Tánya. — Ha csak egy ilyen kicsit is szeretnélek (a két ujjával mutatta), mindent elkövetnék, hogy kimenj a frontra. Felfoghatatlan, hogy ezt nem érted meg...

Nem értette a férfi magyarázatából, hogy Malinyin miért akarja visszavonatni a felmentését. Nyilván elhallgat valamit... De nem akart kérdezősködni. Érezte, hogy e mögött még valami szégyenletes dolog rejlik, amire gondolni is undorító...

— De azért csak szólsz neki? — kérdezte a férfi.

— Nem szólok. Intézd el magad, és most menj az utadra, kérlek!

Azzal elindult, de amikor hallotta, hogy a férfi követi, hirtelen visszafordult.

— Azt mondtam: menj az utadra! Nem hallottad?

— Nekem is arra van dolgom — felelte Nyikolaj.

— Helyes. Merre induljak, hogy ne egyfelé menjünk?... Nos? Merre?

A férfi arcába nézett, és elment mellette az ellenkező irányba, csak hogy minél messzebbre legyen tőle, noha maga sem tudta, merre is tart. Húsz lépés után meggyőződött róla, hogy Nyikolaj ezúttal nem követi. Most már kockázatos lett volna bemenni anyjához a gyárba, elkerülhetik egymást. Nem maradt más hátra, mint hazasietni. Anyja is bizonyára, hamarosan átadja a műszakot, és hazaindul. Elment a következő sarokig, és befordult a villamos felé. Ott volt a sarkon az anyakönyvi hivatal, ahol három napja megtudakolta, hogy a válláshoz a volt férjével együtt kell-e megjelennie.

A ház mellett elhaladva most arra a másik anyakönyvi hivatalra gondolt, ott Rosztovban, ahol házasságot kötöttek. Az is sarkon állt, ugyanilyen kicsiny tábla volt a bejáratánál. És döbbenten, szégyenkezve emlékezett rá, hogy mit érzett akkor a férfi iránt. Igen, igen, akkor szerette...

Két és fél óráig kínlódott a villamosokkal, sehogyan sem tudott felszállni, majd átszállni a másikra, és amikor a házuk felé közeledett, csaknem biztosra vette, hogy anyja már otthon van, de kiderült, hogy tévedett. Szuvorova sem volt ott-

hon, neki ma műszakváltása volt, és egyfolytában huszonnégy órát kellett bent maradnia. Csak Szuvorov volt a szobában, kabátban, sapkában ült az asztal mellett, fejét a karjára hajtva. Tánya azt gondolta, részeg, de a férfi mindjárt felemelte a fejét, és levette sapkáját.

— Hát így van ez olykor: hazajönni csak hazajön az ember, de levetkőzni már nincs ereje... Anyádat nem győztem kivárni, magam jöttem el. Ma az étkezdében van dolga... Rajtakapták a vezetőt: eldugta a húst!... Plakátokat festünk: „Minden grammot a munkásoknak!" — de akárhogyan igyekszünk is, nem megy!... Hol voltál?

— Moziban. „A párttitkár"-t néztem meg.

— No és hogy tetszett? Rólatok szól, partizánokról.

— Tetszett — mondta Tánya, és kisvártatva hozzátette: — Habár sok minden nem olyan, mint a valóságban.

— Sebaj. Próbálj csak mirólunk olyan filmet készíteni, hogy minden megegyezzen. Az egész üzemünket megnézted már?

— Az egészet.

— És mit szólsz hozzá?

— Nehéz a helyzet. Különösen a gyerekeket sajnálom.

— Én nem sajnálom őket — mondta Szuvorov, Tánya megrökönyödésére. — Énnálam húsz kamasz van a műhelyben. A leningrádi iparitanuló-iskolából kerültek ide, a Lassalle-gyárral. Akkor sajnáltam őket. Akik élve idértek, azokat egy hónapig üdültették az igazgató utasítására, etették, amivel csak tudták, minden lehetséges alapból kiszorítottak valamit. Most dolgoznak. Azért én nem sajnálom őket, hogy dolgoznak, ezt tőlük is megköveteljük. Inkább bánt, hogy felnőnek ezek a kamaszok, és őket is kiviszik a frontra, és rettegek, hogy megölik őket. Bárcsak mielőbb vége lenne a háborúnak! De így sebaj, csak dolgozzanak. Mi sem vagyunk vasból.

Levette a kabátját, egy szegre akasztotta, és ismét leült.

— Ha leteszel az asztalra egy fél litert, mindent elmondok az üzemünkről.

— Honnan vegyem, Vaszilij Petrovics?

— Tudom, hogy nincs honnan! Akkor teával kínálj meg, a felét elmondom. Neked a fele is elég.

Tánya elővette a reggel rongyba csavart, langyos teáskannát, egy percre feltette a petróleumfőzőre, asztalhoz ült, töltött Szuvorovnak és magának, kivette a zsákból a tégla alakú kenyeret, és néhány vastagabb szeletet vágott, hogy Szuvorov restelkedés nélkül vegyen. Mialatt tett-vett, a férfi semmit

sem szólt, csak ült, és lehunyt szemmel hallgatott, állát a két öklére támasztva. Tánya már azt hitte, elaludt.

— Igyon teát — szólt, és megérintette a karját.

Szuvorov felnyitotta szemét, fogta a poharat, gyorsan kihörpintette a teát, evett egy darab kenyeret, de mikor Tánya újból akart tölteni, tenyerével befedte a poharat.

— Egyelőre nem kérek.

— Akkor beszéljen az üzemről.

— Mit beszéljek? Mindent láttál. Ilyen behemót gyárat békeidőben egy esztendeig telepítenének ide, s az új helyen még vagy két évig szerelnék. Negyvenegyben Rosztovban utoljára léptem ki a gyár kapuján, hogy vonatra szálljak, de útközben még beszaladtam a lakásomba. Kinyitom az ajtót. Meleg van odabent, a gyári erőmű működik, még nem robbantották fel. A rádió be van kapcsolva, zene szól. Az ablakok zárva, a virágok fonnyadoznak, nem öntözték meg őket. A családom pedig már harmadik napja zötyög valahol vonaton... De minek is emlékezem most minderre... Az a lakás nekem és Szerafimának már rég a múlté, most itt Taskentban van az otthonunk! Innen kísértük ki egyik fiunkat és ide kaptuk a halálhírét... Innen ment el önként a második, és a haláláról szóló értesítés megint csak ide érkezett... És tudod-e, hogyan ment el? Hiszen mellettem dolgozott mint kovács, a műhelyben, reméltem, hogy nem hívják be: szükség van rá. Aztán a munkában megsértette az ujjait, és betegállományba került. Októberben találkozott a behívott társaival... Akkor, októberben, miről is beszéltek? Sztálingrád, Sztálingrád, Sztálingrád... Azt mondják neki: „Sztálingrádba megyünk!" Velük együtt jött haza, fogott egy fél kenyeret meg a csajkáját, hagyott egy kis cédulát és elment. A következő levél már a halotti értesítő volt... Még fiatal vagyok, húszéves koromban vettem feleségül Szimát, csak negyvenhárom leszek márciusban, és már két fiamat elvesztettem, a háború elvitte őket... Hát ezután hogyan gondoljunk a saját életünkre?

Egy szabadnapon kimentünk Szimával a térre... Üldögélünk, a nap melegít, a hó olvadozik... Azt mondom neki: „Hallod-e, Szima, ha ezidén vége lesz a háborúnak, csinálunk egy fiút meg egy lányt. Még nem vagyunk öregek!" Azt feleli: „Nem, én nem szülök többet!" Azt mondom neki tréfásan: „Nohát, ha te nem szülsz, akkor én majd fiatal menyecskét hozok a házhoz, attól lesznek gyerekeim..." Már kimondtam, amikor eszembe jutott, hogy butaságot mondok, megsértődik... De nem sértődött meg, hanem komolyan ráfeleli: „Jó

lesz, azt mondja, én majd a nagyanyjuk leszek. Öregasszony vagyok én már, nem látod?" Nem sírt, de ezekre a szavakra én fakadtam sírva. Ott ülök mellett és sírok. Úgy mondta ezt, mint aki végleg keresztet vetett magára... Sírok, ő meg csak ül szótlanul. Aztán megszólalt: „No, gyerünk haza!"

Hát így fordul az élet, Tánya. Persze nem minden házban van így, de nálunk így van. Örülök, hogy épségben visszajöttél anyádhoz. Ne is utazzál el tőle, ha lehet...

— Nem, Vaszilij Petrovics, én a frontra megyek, mihelyt a szabadságom lejár. Már megmondtam anyámnak...

Szuvorov csak legyintett, nem vitázott. Kisvártatva megkérdezte:

— Hogy tetszik az öntödénk? De igazat mondj! Szörnyűséges pokol: ugye, annak láttad, amikor először beléptél? Az emberek a homokban alszanak, a kemencék tövében, gyerekek dolgoznak a tűz körül... A nők majd megszakadnak, akkora ládákat cipelnek, amiket más teherhordó fel sem emelne. Ugye? És most elmondom neked, hogy amikor épült, úgy vártuk ezt az öntödét, mint a mannát... Kilencven napig építették, az egész üzem számlálta az órákat. Zotov mérnök, az építésvezető, az utolsó héten nem is aludt; felmászott a tetőre a rögzítéseket ellenőrizni, lezuhant, eltörte a gerincét és meghalt, fél nappal az üzembe helyezés előtt! Mi még nem is panaszkodhatunk az öntödénkre. Taskentban a legjobbak egyike! Valósággal sírtunk örömünkben, amikor üzembe helyezték: holnap elfogynak az utolsó félgyártmányok, amelyeket még Rosztovból hoztunk, és ma már öntünk! Egyetlen napra sem szünetelt a termelés! Tábornokok és ezredesek járnak ide aknákért, és egyebet se hallunk tőlük, mint: „Köszönöm!" és „Adjatok!". És mi adunk, rengeteget. Novemberben majd megszakadtunk, decemberben mégis tíz százalékkal többet termeltünk! Nem a köszönetért, és nem az olajpogácsákért, hanem mert a fronton támadunk... Megértük! Most már Rosztov sincs messze. A térképen méregetem. Szimával úgy döntöttünk, hogy nem megyünk vissza. Nehéz lenne. És mégis nézem a térképet.

Tavaly októberben leittam magamat... A fiam elment, kis cédulát hagyott... Nem aznap ittam, megvártam a szabadnapomat, fogtam a fiam fehér szarvasbőr cipőjét, amit még Rosztovban vettünk, kivittem az ócskapiacra, elcseréltem egy fél literért, és életemben utoljára leittam magamat. Amikor elaludtam, az idősebbik fiamról álmodtam, az elesettről: ott térdelt előttem, katonaruhában... „Állj fel!" — mondom neki.

„Nem tudok — feleli —, elvesztettem mindkét lábam ..." Térdel, és felnéz rám ... „Iszol?" — kérdezi, és én nem bírok felelni, hallgatok. „Nohát igyál, igyál" — mondja, és eltűnik ... Tánya, írj ám anyádnak, ha elutazol ... Legjobb, ha a gyárba címzed a levelet, nehogy elvesszen.

— Vaszilij Petrovics, apámmal mi volt?

— Az, amit anyádtól hallottál.

— Hibás volt?

— Ő annak tartotta magát.

— És maga?

— A kizárására szavaztam. Más javaslat nem volt.

— No és ha csakugyan magával visz mindent, és németekbe botlik, és minden hozzájuk kerül, az jobb lett volna?

— Hogy mi jobb, és mi rosszabb, azt nem tudhatjuk, de hogy neki a kimutatásokat és egyéb okmányokat el kellett volna hoznia, az tény. Tudom, mások nagyobb bajból is kievickélnek, és oda se neki, zsebükben a párttagsági könyvük ... De ő becsületesen megmondott mindent ... Azt gondolta, jobb úgy, és kiderült, hogy rosszabb ... Talán csak vele történt ilyesmi? Vadonatúj kombájnokat, amiket a tulajdon kezünkkel készítettünk, borogattunk fel a harckocsi elhárító árkok előtt, egyiket a másik után, torlasznak! ... És a műhelyekben hol az volt a parancs, hogy robbantsunk fel mindent, hol meg, hogy ne. Lyukakat fúrtunk az oszlopokba, a műhelyekben szalmazsákok hevertek, gyúlékony anyaggal teli vödrök ... Felkészültünk a robbantásra meg a felgyújtásra is. S közben azt beszélték, a németek már a városban vannak ... És legyen okos az ember: mit hogyan ...

— Emlékszem arra az időre. — Tánya sóhajtott.

— És mégis, bocsánat a kifejezésért, de ebben a kuplerájban is átmentettük a gyárat — mondta Szuvorov. — És nemcsak úgy tessék-lássék szereltük le a műhelyeket, hanem úgy, hogy később lehetőleg azonnal megtaláljunk mindent. És hat hét múlva már elkészült az első aknaszállítmány. A régi félkész termékekből természetesen. De hát azokat is elhoztuk, nem hagytuk veszendőbe menni. Krotov pedig, aki apádat felültette, az én véleményem szerint közönséges gazember volt.

— És ha nem?

— Mit kételkedel? A németeknél talán nem láttál ilyeneket?

— Olyanokat láttam én ott, hogy el sem képzeli. Olyan gazembereket ...

— Mégsem szóltál róluk egy szót sem, amikor a műhelyünk-

ben beszéltél — mosolygott Szuvorov. — Főleg a partizán hőstetteiteket ecsetelted...

— Nem igaz, szóltam — mondta Tánya. — Meg arról is, hogyan ítéltük halálra és intéztük el őket.

— Jól van no, egyébként...

— Minek magyaráztam volna, hogy milyenek? Maguktól nem tudják elképzelni? Azt hiszi, kellemes elbeszélni, hogy parancsra hogyan kellett vodkát innom az ilyennel, és gramofonzenére foxtrottot járni, és tűrni, hogy szorongasson, és megígérni, hogy legközelebb mindent megengedek... aztán kétszer kinyitni és becsukni a kisablakot, jelet adni, hogy tudják: most kimegy innen részegen, s a sarkon végeznek vele... Nem akarok beszélni sem arról, hogy milyenek, sem arról, hogy miként végzünk velük... Nohát most kitört belőlem...

— Lám, ilyen is tudsz lenni — csodálkozott a férfi. — Holott csendes teremtésnek hittelek...

— Csendes voltam, de ez a múlté — mondta Tánya; még mindig haragudott Szuvorovra. Nem tudta megbocsátani, hogy kételkedni látszott az igazmondásában. Igen, nem mondott el mindent, amikor a kovácsműhelyben a munkásokkal beszélgetett. Nem volt joga, és nem is akart mindent elbeszélni. De amit mondott, szóról szóra igaz volt: mindenkiről, a hősiességükről, nagyszerű tetteikről... És Kasirinról és másokról, még Gyegtyarról is, mert kinek mi köze hozzá, hogy köztük mi történt. Azért mégis ízig-vérig hős volt.

— Ne haragudj — szólt Szuvorov, látva, hogy Tánya dühösen hallgat. — Nagyon is jól beszéltél a kovácsműhelyben. Csak ugratni akartalak, és te mindjárt felfortyansz... A partizánoknál mindenki ilyen érzékeny?

Nagy öklére támasztotta szeplős kis arcát, és ravaszul hunyorgó szemével kérdőn nézett Tányára; az orvosnő pedig, amint ebbe a hirtelen megfiatalodott arcba nézett, maga előtt látta a rosztovi udvart s a részeges Vaszilij Petrovicsot, amint bérfizetés után tánclépésben megy az udvaron, békésen elhárítva Szima kezét, aki sietve hazavonszolná, és pajzán csasztuskákat énekel, és kihívóan az emeleti ablakok felé fordítja szeplős arcát.

Elmosolyodott ezeken az emlékein.

— Min mosolyogsz? — kérdezte Szuvorov.

De Tánya nem árulta el, mert kínosnak érezte, hogy mindezt felemlegesse neki, két elesett fiú apjának.

Azt hitte, hogy anyja holtfáradtan jön haza, és mindjárt ágyba dől, de minden fordítva történt. Anyja égett a vágytól,

hogy elmondja nekik, hogyan zajlott le az a dolog az étkezdében, és mi lett a vége. Kiderült, hogy a vezetőnőt nem hagyták elmenni, hanem jegyzőkönyvet vettek fel, és kihívták előbb a rendőrséget, majd a vizsgálóbírót, és ott helyben kihallgatták, és egyenest a gyárból elvitték... Legalább tíz évet kap!

Ovszjannyikova elmondta, hogyan találták meg a vezetőnél az eldugott húst, és hogy milyen ügyes nő volt: már nem először csinálta ezt... Pedig nem is régen, november hetedikén, díszoklevelet és textilutalványt is kapott a jó munkájáért, és nem szégyellte elfogadni! Vannak ilyen emberek! Kellett is neki az az utalvány, ilyen tolvajnak bizonyára bőven van otthon minden. Most házkutatást tartanak nála, majd holnap elmondják, mit találtak...

— Lehet, hogy nem is találnak semmit — vélte Szuvorov. — A lopott holmit nyilván a rokonainál tartja. Ravaszul csinálják az ilyenek...

— Férje, gyerekei vannak? — kérdezte Tánya.

— Férje katona, őrnagy, a vasútnál szolgál, a védelemnél vagy hol... Ide-oda utazgat — mondta az anyja.

És Tányának hirtelen eszébe jutott az a cukros őrnagy ott Moszkvában.

— Gyerekei is vannak, két kislány, iskolások... Egész idő alatt csak egyszer hozta el őket az étkezőbe. Azt mondja nekem: „Nincs kire hagynom őket, mégse hozhatom magammal, nehogy a szememre vessék, hogy itt jóltartom a gyerekeimet." Hát így tette magát előttünk ez a ringyó! És mind a két kislány olyan jól táplált! — mondta Ovszjannyikova szinte gyűlölettel.

— Miért beszélsz így a gyerekekről?... — kérdezte Tánya. — Ha kövérek, hát rendben van... jobb lenne, ha éheznének?

— Hallgass! — legyintett az anyja. — Mit értesz te ehhez? Én műszak után se kezemet, se lábamat nem érzem, de bemegyek az étkezdébe, a hátuk mögé állok, hogy minden gramm a kondérba jusson... ő pedig hazahordja a húst. Bizony hogy ringyó, minek nevezhetném ezek után?...

— Jól van no, csillapodj... Melegítsek teát?

— Felesleges, langyosan is megiszom...

Anyja fogott egy karéj fekete kenyeret, nagyot harapott belőle, ivott egy korty teát, és megenyhült, halk hangon kérdezte:

— Régen ültök itt? Miről beszélgettetek?

— Semmi különösről — mondta Szuvorov felállva —, én a

mi dolgainkról beszéltem neki, ő meg az övéikről nekem. Kiderült, hogy így vagy amúgy, a háború mindenütt csapás az emberekre.

— No, az ő életük mégiscsak nehezebb a miénknél. — Ovszjannyikova a lányára pillantott, és ki tudja, hányadszor, újra megborzadt a gondolatra, hogy még két hét, és Tánya ismét háborúba megy...

— Hát igen — jegyezte meg a férfi —, háború után, ha megérjük, úgyis egymásra találnak, akik összetartoznak. — Vállára vetette a kabátját, és kiment az udvarra.

— Nyikolaj ma valamiért bejött a gyárba, keresett téged, Szerafima mondta — szólalt meg sietve az anya, mihelyt Szuvorov mögött becsukódott az ajtó. Négyszemközt akart beszélni erről, mielőtt visszajönne.

— Találkoztam vele.

— No és?

— Semmi. Megmondtam már neked, hogy kettőnk között mindennek vége.

— Ha mondtad is... Szóval, mégis megtalált?

— Meg. — Tánya felsóhajtott.

Anyjával úgysem érthetik meg egymást, amíg el nem árulja neki, amit mindmáig nem kívánt elmondani.

— Mégis, miről beszélgettetek? — kérdezte sietősen az anyja, és ismét az ajtóra pillantott.

— Ősszel megházasodott — vágta ki derűsen és hangosan Tánya, örült váratlan elhatározásának.

— Hogyan?...

— Úgy, ahogy mondom, megnősült itt Taskentban — ismételte az orvosnő, és némi kaján elégtétellel nézte anyja megdöbbent arcát. Tudta, hogy most már nem kerülhetik el a hosszú éjszakai beszélgetést Nyikolajról, de ez legalább az utolsó beszélgetés lesz.

Szuvorov kívülről az ajtóhoz ért, de nem lépett be, hallatszott, hogyan topog, vakarja csizmájáról a havat.

A két nő szótlanul várta, hogy belépjen. Tánya megkönnyebbüléssel, anyja bosszankodva.

— Az égről úgy látszik, reggelre megint derűsre fordul — szólalt meg Szuvorov belépve, és figyelmesen nézett a két elcsöndesedett nőre, de nem kérdezett semmit. Ledobta a kabátját, az ágy szélére ült, és kezdte leráncigálni a csizmáját.

Reggelre csakugyan kiderült az idő. Szuvorov Ovszjannyikovával még sötéttel elment a gyárba, Tánya otthon maradt, és sokáig aludt. Arra ébredt, hogy az ablakon keresztül éppen a szemébe süt a nap.

Felkelt, ivott egy kis meleg teát a kannából, amely, mint mindig, rongyba volt csavarva, és egy párnával is betakargatva, megevett egy olajpogácsát, amit anyja mégiscsak elhozott az üzemből: este nem adta oda, nehogy tiltakozzék, de reggel otthagyta.

Amint most egyedül üldögélt a szobában, az elutazására gondolt. Még csaknem két hét szabadsága volt, azután anyja ismét magára marad. Még a megérkezését követő napon, amikor anyja a szobában mosakodott, Tánya elrémült a soványsága láttán. Ezekben a napokban kényszerítette anyját, hogy jobban táplálkozzék, sorban felbontotta a magával hozott konzerveket... tegnap felvette az élelmiszeradagját... No de azután? Elutazik, és mi lesz tovább? Elküldi az illetményét? Pénzért most nem sokat vehet. Anyja azzal nyugtatgatja, hogy mások még rosszabbul élnek. Lehet, hogy ez igaz, de nincs rosszabb, mint ha valaki egyedül marad... Igen, még ma, elutazása előtt, ki kell mennie az ócskapiacra, és egyszerre elcserélnie rizsért mindazt a holmit, amit Artyemjevtől kapott, különben, ha otthagyja, az anyja talán ki sem viszi; szűkölködik, de a holmit megőrzi, mert azt gondolja: „Majd, ha Tatyána újra megjön elcseréljük."

Előhúzta az ágy alól a hátizsákot, amelyhez sem az úton, sem itthon nem nyúlt, sóhajtva kioldotta, és kiszedegette a ruhákat. Téli holmi csak egy seviot kabátka és szoknya volt benne, még vadonatúj, viseletlen. „Ezért biztosan sokat adnak" — gondolta Tánya. A többi mind nyári holmi volt, könnyű topán, szandál, két kartonruha, két szarafán és egy selyemruha, ujjatlan és kivágott.

Az orvosnő emlékezett, hogy Mása elmondta neki: a férjével akkor értesültek a háború kitöréséről, ahogy Szimferopolban a vonatról leszálltak.

„Szabadságra utazott, és oda vitte mindezt magával, de semmit sem vehetett fel egyszer sem" — tűnődött azzal a mások halála iránti fásult érzéssel, amely már régen eluralkodott a lelkében.

Visszarakosgatta a holmit a hátizsákba, de amikor a selyemruhát és a könnyű topánt vette kezébe, megállt. Kedve támadt

megnézni magát ebben a ruhában, ha gyűrött is. Úgy tetszett neki, a háború kitörése óta nem vett civil ruhát magára, de ez nem volt igaz. Ott Szmolenszkben, az illegális lakásban, igenis civil ruhát viselt, sőt volt egy elegáns ruhája is, abban járt táncolni a németek tiszti klubjába, egy alkalommal pedig Szofja Leonyidovna szomszédjának nevenapján volt benne, és táncolt a szomszéd unokaöccsével, Surikkal, aki rendőr volt, és akit aztán ő segített elintézni...

Mégsem érezte, hogy ott Szmolenszkben civil ruhában járt. Ez a ruha akkor a szolgálatot jelentette a számára, mintha más bőrébe bújt volna. Akkoriban gyűlölettel gondolt rá, és leginkább arról ábrándozott, hogy ismét az erdőben van, a partizánok között... Talán azért is történt minden olyan hirtelen Gyegtyarral, mert nagyon elgyötrődött az illegalitásban, magába roskadt, és mintha gúzsba kötözték volna. S amikor visszatért a csapatba, vágyott kiegyenesedni, kezét-lábát megmozgatni, mosolyogni, énekelni, szeretni az embereket, és elmondani, hogy szereti őket. És augusztus volt, meleg nappalok és csodaszép éjszakák...

S az első vállalkozásra éppen Gyegtyarral indult, akiről úgy beszéltek a dandárban, hogy vakmerőbb és szerencsésebb ember nincs a világon. A vakmerőségéről maga is meggyőződött, amikor a hidat felrobbantották, és hogy szerencsés, azt is látta, mert amikor a robbantást követően a németek teleszórták az erdőt aknákkal, egy hatalmas szilánk levitte a sapkáját, de éppen csak horzsolta a fejbőrét. Igaz, hogy erősen vérzett. Tánya akkor sokáig vesződött a bekötözésével...

Aztán mélyen behúzódtak az erdőbe, és ott töltötték az éjszakát, nem tértek vissza a bázisra. Még fürödtek is éjszaka egy erdei patakban, és kissé fagyoskodva üldögéltek a többiektől távol, kettesben a lejtős parton. Ő megkérdezte, hogy nem fáj-e a seb, Gyegtyar pedig nevetett rajta és a sebesülésén, és azt mondta, egyetlen nap alatt egész életére beleszeretett, és hogy soha semmi ki nem ölheti már ezt a szerelmet. És Tánya is úgy érezte akkor, hogy beleszeretett, a bátorságába s a szépségébe, mert szép férfi volt, és mert úgy nevetett a sebesülésén, és egy hangot sem ejtett, amíg ő a sebet összevarrta, csak cigarettázott, és azt kérdezte: „No, mi van ott, doktorka? Kérem, egyenes legyen a varrás, mintha géppel csinálná..."

Igen, Gyegtyar éppen akkor került az útjába, tüstént az illegalitás után, amikor olyan bolondul, olyan nagyon boldog és meggondolatlan volt, és úgy bízott mindazokban, akik-

hez tartozott. Szinte ugrálni szeretett volna, amikor az erdőben járt, fejét hátraszegve vágyott felnézni az égre, vágyott megállni egy kis nyírfa alatt, és arcával hozzádörgölőzni.

És nem kellett rábeszélés, mint ahogy Gyegtyar később elkérkedett vele, hogy első este levette a lábáról. Nem igaz, ő kívánta így. Mindennel tisztában volt, és tudta, mit cselekszik azon az együtt töltött éjszakán.

Így volt ez valójában. Aztán megmondta a férfinak: nem akarja, hogy megtudják, és a férfi azt felelte: „Persze." És amikor visszatértek a telepre, még két ízben elmentek éjszakára az erdőbe, és később még egy vállalkozáson voltak, és megint együtt töltötték az éjszakát. Aztán Gyegtyar magában ment el egy vállalkozásra, és ő aggódott érte, és a férfi csak hat nap múlva tért vissza, amikor már mind halottnak hitték, és Tánya messziről megpillantotta, és a férfi is látta őt. És ő akkor éjfélig ott járkált a találkozóhelyen, de Gyegtyar nem jött, és ő azt hitte, hogy fáradt és alszik a vállalkozás után, és szidta magát, amiért haragszik rá. De Gyegtyar a következő éjjel sem mutatkozott, és amikor harmadnap találkoztak, csak biccentett, mintha mi sem történt volna. És este eljött hozzá egy asszony a csapatból, derék, sőt nagyon is derék asszony, csak úgy beszélték, túlságosan jó a férfiakhoz, és azt mondta:

— Tudod, tegnap Gyegtyar volt nálam. Sejtettem, hogy közöd van hozzá, és megkérdeztem: „Miért jöttél?" Azt felelte: „Az csak futó kaland volt... Dutyikovval fogadtam, hogy nem is olyan ne-nyúlj-hozzám, enyém lesz, ha akarom, az első alkalommal, ahogy kettesben maradunk..."

Tánya régen ismerte ezt a Dutyikovot, még az illegalitás előttről, amikor a csapathoz került, és nem szerette. Tisztességtelen ember volt, ha bátor is, és már akkor molesztálta őt. S amikor az asszony azt mondta neki, hogy Gyegtyar éppen Dutyikovval fogadott, első rémületében, majd a nyomasztó közönnyel szívében elhitte, hogy mindez így volt.

— Miért mondtad el nekem? — kérdezte az asszonyt.

— Sajnállak. Nem akarom, hogy feleslegesen szenvedj miatta. Ne haragudj rám.

— Nem haragszom. Hol van most?

— Nem tudom.

És Tánya Gyegtyar keresésére indult. A férfi már messziről meglátta, de úgy tett, mintha nem venné észre, és bement a földkunyhóba, ahol a férfiak laktak. Ő pedig egy óráig járkált a kunyhó körül, és várta, mert halaszthatatlanul beszélnie kellett vele. S amikor végre kijött, és már nem színlelhetett, és

mosolyogva azt mondta: „Szervusz", s kezet nyújtott neki, akkor ő is kezet nyújtott, mert mégiscsak bajtárs volt, és megkérdezte:

— Igaz, hogy minden csak a Dutyikovval való fogadásból történt?

És Gyegtyar látta az arcán, hogy nincs értelme hazudni. Kelletlenül bevallotta, hogy: „Igen, volt ilyesféle beszélgetés, de hát mi férfiak egymás között sok mindent összelocsogunk. Ne törődj vele!"

Tánya szerette volna arcul ütni, de nem tette, mert mégiscsak a bajtársa volt, és ennyit mondott: „Akkor isten veled!" — és elment. De Gyegtyar utolérte, megfogta a karját, és maga felé fordította, önhitten, lassan, erősen magához szorította, és lehajolt, hogy megcsókolja. És ő ekkor kiszakította a karját, és noha a bajtársa volt, a keze élével teljes lendülettel a szemébe vágott. Gyegtyar a szeméhez kapta kezét és megtántorodott, ő pedig sarkon fordult és elment, vissza se nézett rá.

Lehet, hogy ő valahogy abnormis nő, de lehet, hogy szerencsés természetű, nem olyan, mint amilyenekről hallott és olvasott. Életében már másodszor történt, hogy a férfi, akivel együtt élt, és akit szeretett, egyszerre ostobán lealacsonyodott, és őbenne abban a pillanatban minden érzés megszűnt iránta. Már el sem tudta képzelni, hogy együtt élhetne vele, és amikor Gyegtyar lehajolt hozzá, és magához vonta, nem érzett mást, csak a fájó szorítást és az utálatot, amint az arcába lihegett, mert egyszerre olyan tisztátalannak látta.

Gyegtyar bizonyára haragudott rá: néhány nap múlva, amikor véletlenül arra ment, hallotta, amint a tábortűznél durván kérkedett a férfiaknak. Ekkor szólította fel Kasirin, hogy: „Ne kürtölje ki a dolgot", aztán Tányát hívatta, és megkérdezte: „Volt valami köztetek?" — „Miért akarja tudni?" — kérdezte ő. „Azért, mert ha volt, akkor elég a rendreutasítás, de ha nem volt, akkor megbüntetem." — „Volt — felelte Tánya —, de többé nem lesz. Ne gondoljon rá."

S egy újabb hét múlva, amikor a németek megtámadták az erdőt, Gyegtyart kéziszánon hozták vissza. Eszméletlen volt: a hasát tépte fel egy akna. Tánya egy ujjnyi nagyságú repeszt szedett ki belőle, rövidebbre vette és összevarrta a szétszaggatott beleket, és mindent megtett az életéért, de amikor a vérveszteség következtében mégis meghalt anélkül, hogy magához tért volna, csak mint bajtársát sajnálta, mint a csapat egyik legbátrabb emberét. Aztán egymást követték a halálese-

tek, súlyos sebesülések és műtétek, és mindennap ide-oda kellett vándorolnia két álló héten át. Amíg csak ki nem törtek a bekerítésből, a poklok poklát szenvedték végig, és szinte nem is jutott eszébe Gyegtyar, nem volt ideje töprengeni rajta. Később pedig, amikor egy kis lélegzethez jutottak, már közönyösen gondolt rá, önmagára pedig bosszúsággal; most, hogy meghalt ez az ember, kettejük ügyéért csak magát hibáztathatta, senki mást.

Az emlékek sohasem lehetnek olyan távoliak, hogy semmit se jelentsenek számunkra. Még azok is, amelyeket eltemettünk, egyszer csak felbukkannak.

Tánya mostani visszaemlékezése Gyegtyarra azt jelentette számára, hogy bármiképp alakult is azzal a partizánnal és a férjével, nem pusztult ki lelkéből a vágy, hogy szeressen, és boldogságot műveljen magának és másnak. „Boldogságot művelni" — így nem mondják. Csak a csodákról beszélnek így. No és aztán? Ő magával kapcsolatban így gondolta: „művelni"...

Fogta a ruhát, alakjához tartotta, és elálldogált néhány percig a falon lógó tükör előtt, mely egy háromrészes tükör oldalsó szárnya volt. Amint belenézett, eszébe jutott, amit Szuvorova mondott: hogy ott, Rosztovban szerelte le a háromrészes tükörről. „Bedugtam a bőröndbe, gondoltam, majd belenézegetek..."

A ruhát méregetve azon gondolkozott, hogyan szegje fel az alját, és derékban mennyit vegyen be. Úgy eltűnődött rajta, mintha csakugyan magára akarná igazítani.

Mosolygott a tükörben tetszetősen kéklő mintán és saját asszonyi butaságán, aztán összehajtogatta a ruhát, a topánkával együtt bedugta a hátizsákba, és készülődéshez látott; vattakabátot húzott és anyja kendőjét kötötte a fejére, mert nem akart egyenruhában kimenni az ócskapiacra.

Hangosan kopogtattak az ajtón.

— Szabad!

Egy pilóta lépett a szobába magas szárú csizmában és bőrsisakban, amelynek olyan hosszú, lelógó füle volt, akár egy vadászkutyának.

— Ovszjannyikova katonaorvosnőt keresem — szólt idegenes kiejtéssel, és úgy nézett Tányára, mintha ő semmi esetre sem lehetne Ovszjannyikova katonaorvosnő.

— Én vagyok — felelte Tánya, és levette fejéről a kendőt.

— Akkor ismerkedjünk meg! — A pilóta kezet nyújtott. — Manszurov.

Sovány, fekete kis ember volt, még egészen fiatal, köpenye kék hajtókáján alhadnagyi hasábbal. „Talán öt évvel fiatalabb nálam" — gondolta az orvosnő. Várta, mi lesz tovább: el sem tudta képzelni, miért jött hozzá ez az üzbég pilóta. Tegnapelőtt Malinyin említette, hogy a gyárat patronáló katonai alakulat azt akarja, náluk is beszéljen. Talán tőlük jön?

— Ha velünk akar repülni, holnap reggel hatkor legyen a körzeti törzsnél — mondta a pilóta. — Holnapután elvisszük a doni front törzskarához, onnan már maga is eltalál.

— Várjon csak — mondta Tánya. — Nem egészen értem. — Megvillant az agyában, hogy mindez így együttvéve Szerpilin válasza a levelére, de elhessegette magától a gondolatot, nagyon is csodálatosnak tetszett.

A pilóta mosolygott a meglepetésén.

— A körzeti egészségügyi parancsnoksághoz tartozik?

— Igen.

— Behívót hoztunk oda a harmincegyedik hadsereg törzsfőnökétől.

— Szerpilintől! — kiáltott fel Tánya.

— Név szerint nem tudom. A repülőgép parancsnoka tegnap személyesen adta át a levelet az egészségügyi főnöknek, és azt mondta: ha elvisszük magát, akkor holnap sor kerülhet rá, három gépet indítunk a gyárból. A főorvos azt felelte rá, hogy előbb beszél magával, azután mehet el. A gép parancsnoka pedig megszerezte a címét, és meghagyta, hogy reggel keressem fel, és közöljem, hogy az írásbeli parancs ott fekszik a főorvosnál.

— Nagyon köszönöm — mondta Tánya, és kezet szorított az alhadnaggyal. — Hogy tudott megtalálni?

— Valahogy csak eligazodunk a földön is — nevetett amaz —, annál is inkább, mert itt születtem a Besagacson. Apám, anyám a közelben laknak. Mit gondol, el tud repülni velünk? — kérdezte vidáman. Örült a gondolatnak, hogy egy fiatal nő is velük tart.

— Hát hogyne! — mondta Tánya, mielőtt átgondolhatta volna, tulajdonképpen hogy is intéz el mindent egy nap alatt, és hogy anyja mit szól majd, ha megtudja. — Most hova megy? A központba?

— Oda.

Tánya a hátizsákra sandított, és visszadugta az ágy alá.

— Egy utunk van. Én most egyenest az egészségügyi parancsnokságra megyek.

Ledobta a vattakabátot, eszébe sem jutott restelkedni az al-

hadnagy előtt, felvette ingzubbonyát, majd a köpenyt is, és felcsatolta derékszíját.

— Menjen csak, utolérem.

Még egy pillanatig visszamaradt, gyors pillantást vetett a tükörbe, megnézte, nála vannak-e az iratai, majd bezárta az ajtót, és most ismét — már nemcsak futólag, hanem nehéz szívvel — anyjára gondolt, és arra, hogy holnap este, amikor a repülőgép már messze-messze jár, az anyja műszak után visszatér ebbe a szobába, és egyedül fekszik le...

Az udvaron ott állt a pilóta, és Halida, a háziasszony, mérgesen hadart neki üzbégül. Arca olyan sápadt és dühös volt, amilyennek Tánya még sohase látta, a pilóta pedig zavartan és megadóan hallgatta, nem ellenkezett, csak állt, és bólogatva ismételte: „hop, hop" — vagyis egyetértett azzal, amit Halida mondott. Ezt a szót: „hop", Tánya már értette.

Az asszony, megpillantva Tányát, elfordult a pilótától, és mint mindig, barátságosan rámosolygott. És az arca megint nyugodt lett, mint máskor, de mosolya ellenére is bánatos.

— Jól lehordott, amiért eljöttem magáért — jegyezte meg a pilóta, amikor kiléptek az udvarról. — Azt mondta, nem kellett volna idejönnöm, nem szabadna elvinnem az anyjától. És hogy nagy bajt hoztam a házra, rossz vendég voltam. „Sum kadam" — így mondják nálunk az öregek.

Tánya csak sóhajtott. Mit válaszolhatott volna? Majd megkérdezte:

— Ismeri Halidát?

— Hogyne ismerném! Egy faluból származunk. Ha a mi családunkban lakodalom van, meghívjuk őt, és ha nála lesz lakodalom, ő hív meg minket. Az én anyám idősebbik nagybátyjának felesége s az ő nagybátyja testvérek. — Nevetett. — Nekünk üzbégeknek nagyon sok rokonunk van, és az öregek mindet számon tartják, senkit el nem felejtenek. — Az Óváros szűk kis utcájában mentek. Egyik oldalon, az árnyékban, még hó volt, a másikon azonban, a napfényben élénken vöröslő árokparton vidáman futott lefelé az olvadt hólé, és csupasz mellű üzbég gyerekek guggoltak felette, elnyűtt, rongyos köntösüket kigombolva, és botokkal terelték a vizet, vagy gátakat építve, kis patakocskákra osztották.

— Nézze, micsoda mirabák! — nevetett a pilóta.

És Tánya, ha nem is értette a szót, vele nevetett, és csizmás lábát beletéve egyik kis patakba, nézte, miként pezseg körülötte a víz. Jókedvre derült a gondolattól, hogy Szerpilin megkapta a levelét, s nem feledkezett meg róla, és hogy a repülők

nem hagyták csak úgy ott a levelét az egészségügyi parancsnokságon, hanem idejöttek érte. És mindezt ilyen verőfényes, szép napon! És holnap már a frontra repül, Sztálingrádba Kívánhatna ennél többet? Ha az anyja nem volna...

— Miért kapta a kitüntetést? Nem a mi frontunkon harcolt? — kérdezte az alhadnagy. Észrevette a kitüntetést, amikor Tánya felvette az ingzubbonyát, és csodálkozott: A Vörös Zászló Rend általában ritka volt, különösen nőknél.

— Partizán voltam — felelte Tánya. — Mikor jött el a doni frontról?

— Három napja. Aktyubinszkben háltunk meg, és második napja vagyok itt.

— Hogy állnak ott a dolgok?

— Tizedike óta, ahogy a németek az ultimátumot visszautasították, napról napra ezer ágyúból lőjük őket. Reszket a föld, már az utolsókat rúgják. Amikor felszálltunk, a tüzérség az utolsó repülőtereket tartotta tűz alatt. Most már csak ejtőernyővel dobálhatnak le nekik lőszert, ez pedig a vég. De még súlyos harcok folynak.

Az alhadnagy nagyon vágyott imponálni ennek a Vörös Zászló Rendes fiatal nőnek, de nem kellett különösen iparkodnia. Tánya mohón hallgatta, néhányszor meg is állt közben, és a villamoson is állandóan mellé furakodott, hogy egyetlen szavát el ne mulassza. Amit a doni frontról mesélt — a bekerített német hadseregekről, meg hogy a fasisztáknak nincs hová lenniük, és hogy naponta harminc Junkerst lövünk le —, mindezt a hadijelentésekből ismerte, de most olyan ember szájából, aki csak néhány napja járt ott, mindez újnak és csodálatosnak hatott.

Leszálltak a villamosról, és az egészségügyi parancsnokság kapujában elbúcsúztak. Az alhadnagy arcán látszott, hogy teljes szívből kíván sok sikert Tányának.

— Csak ne hagyja lebeszélni magát. A gépünk parancsnoka személyesen adta át a főorvosnak a levelet, és alá is íratta az átvételi elismervényt.

— Ne féltsen engem, holnap reggel találkozunk — mondta Tánya kinyitva a súlyos ajtót, és búcsút intett.

Az egészségügyi parancsnokság főnöke nem volt bent, s a helyettese, akinél Tánya már járt egyszer a megérkezését követő napon, azt mondta, sajnos, nem tehet semmit: a levél a főorvosnál van.

Két óra múlva, amikor Tánya már aggódni kezdett, hogy nem tudja elintézni az ügyét, és fuccs a repülésnek, vonat-

tal kell mennie — végre megjelent a főorvos. Ahogy a folyosón feltűnt, Tánya felugrott, köszönt, és kérte, hogy fogadja.

A főorvos nem állt meg, csak szótlanul rásandított, de tíz perc múlva behívatta.

— Üljön le — mondta. — Levél érkezett a címemre Szerpilin vezérőrnagytól. Nagy elismeréssel nyilatkozik a maga orvosi képességeiről, és kéri, hogy irányítsam hozzá, egészségügyi alakulathoz. Ezt nem vehetem hivatalos kikérésnek, de ha maga is úgy kívánja, tiszteletben tarthatom. Annál is inkább, mert a doni frontról van szó... — A főorvos arcán mosolyféle suhant át. — Idehozattam az okmányait. — Az iratokra veregetett. — Maga betegállományban van, február elsején kell a bizottság előtt megjelennie, s a műtétjére való tekintettel leszerelhetik vagy segédszolgálatra oszthatják be, mint frontszolgálatra alkalmatlant...

— Hogy volnék én alkalmatlan?! — fortyant fel Tánya. — A műtét kitűnően sikerült. Mint orvos mégiscsak értek hozzá!

— Tudom, hogy orvos — bólintott a férfi, és dühösen rácsapott az iratokra. — Mégis szükségesnek tartom ismételten figyelmeztetni, hogy a felülvizsgálatig ténylegesen betegállományban van, és semmiféle beosztást nem fogadhat el. — Nem hagyta Tányát szóhoz jutni, hanem megkérdezte: — Röviden: megírjam a menetlevelét?

— Köszönöm, főorvos elvtárs.

Amaz maga elé húzta Szerpilin levelét, vörös ceruzával ráírta a határozatot, és megnyomta az asztalra szerelt csengőt.

Öreg, sovány műszaki hadbiztos lépett be a csengetésre.

— Állítsa ki a menetlevelet — utasította a főorvos, majd Tányához fordult: — Sok sikert a harcban! Menjen vele!

Felállt és kezet nyújtott. Fél karja hiányzott, ingzubbonyának ujja könyökön alul vissza volt tűrve és felvarrva. Sem azt nem mondta búcsúzóul, hogy „irigylem", sem azt, hogy „szeretnék a helyében lenni" — semmi feleslegeset, amit ilyenkor szoktak mondani az emberek.

Egy óra múlva Tánya már felmutatta az őrnek a gyár kapujában az ideiglenes belépőcédulát, amelyet Malinyin íratott számára. „Tegnapelőtt állították ki, és nem kell többé, utoljára megyek be vele" — gondolta.

Ismerte az őrt. Két ízben beszélt vele, amikor az szolgálatban volt. Misa bácsinak hívták, és már túljárt az ötvenen, de azért elvitték a háborúba, és csak nemrégen jött vissza a kórházból, öt centiméterrel megrövidült lábbal.

Tánya, a cédulát átnyújtva, nem állhatta meg, hogy elsőnek meg ne mondja neki: holnap a sztálingrádi frontra repül.

— No nézd, Sztálingrádba... — bólogatott az őr. — Nohát, jó egészséget. — És lassan kezet nyújtott, olyan arccal, mintha azt gondolná: „Azt látom, hogy örülsz, de hogy visszatérsz-e, azt se te, sem én, senki sem tudja..."

És Tánya meglátta elkomorodó arcán, hogy a halálra gondol, és a nap folyamán először jutott eszébe, hogy a fronton el is eshet.

Az öntödében lázas munka folyt: sietve készítették öntéshez a homokformákat, nehogy a futószalag megálljon. Tánya sokáig nem mehetett oda az anyjához, messziről figyelte, milyen lázasan dolgozik a többi nővel együtt, és készítik az utolsó homokformákat. Csak az öntés megindulása után vonult félre anyja a társnőivel együtt, leült egy salakkupacra, és keze fejével fáradtan megtörölte arcát; akkor pillantotta meg Tányát.

— Régen vagy itt?

— Nem, nem régen.

— Miért jöttél? Tegnap azt mondtad, az ócskapiacra mész.

— Még elmegyek. Most csak beugrottam hozzád...

— Miért?

Tánya az alatt a félóra alatt, míg elnézte az anyja s a többi nő munkáját, több ízben más-más módon elképzelte, hogyan kezdi majd messziről megmagyarázni anyjának, hogy holnap a frontra megy. De most egyszerre minden kiröppent a fejéből.

— Anyu, reggel hatkor elrepülök a frontra.

Anyja nem válaszolt, csak keze fejével ismét végigsimított a homlokán és a szemén, majd csodálkozva nézett a lányára, mintha az álmosságtól nem értené, mi történt.

— Ne haragudj rám, anyu — folytatta Tánya —, Szerpilin tábornok az egészségügyi parancsnokság útján hívatott, és holnap repülőgép indul egyenest oda, a sztálingrádi frontra.

Ovszjannyikova a mellén keresztbe tett kezével fázósan átfogta két vállát, és szemét lehunyva csendesen, szótlanul ide-oda ringatózott; vagy nem tudta felfogni lánya szavait, vagy nem tudott uralkodni érzésein, vagy csak elszédült a gyöngeségtől.

Tánya riadtan odaült mellé, és vállával szorosan hozzásimult.

— No, anyu...

Ovszjannyikova még mindig nem nyitotta ki a szemét, ismét megingott, majd végre felpillantott, Tánya felé fordította homokos, kormos arcát, és megkérdezte:

— Nem várhatsz holnaputánig?

Tánya elmagyarázta, hogy nem lehet, mert csak holnap megy repülőgép, máskor nem, és hogy akkor vonaton kellene utaznia sokáig, átszállásokkal.

Anyja sűrűn bólogatott, és azt mondta:

— Igen, igen, persze, értem...

De mindez csak a dolgok külső menetére vonatkozott: megértette, hogy holnap indul repülőgép, holnapután pedig nem, és megértette, hogy vonaton, átszállásokkal sokáig kell utazni, és hogy ennek semmi értelme. De a lényeget még mindig nem fogta fel. Nem értette, hogyan történt mindez, hogy holnap ilyenkor ismét egyedül marad, és Tánya már nem lesz itt Taskentban. S hogy mikor lesz ott ismét, és eljön-e valaha is, azt senki meg nem mondja.

— Hé, Ivanovna! — kiáltott rá az egyik asszony.

Már mind felálltak, és a műhely ellenkező végébe indultak, ahol újabb olvasztáshoz kellett előkészíteni a homokot.

— Megyek! — kiáltotta az anya, és felállt a salakkupacról, de olyan nehezen, olyan öreges mozdulattal, hogy Tánya szíve összefacsarodott.

— Anyu, még elmegyek az ócskapiacra, és megpróbálok az ellátmányomra felvenni élelmiszert, aztán visszajövök érted, jó?

Amaz szótlanul bólintott és elindult.

— Anyu... — Tánya utánasietett. — Ne haragudj rám!...

Ovszjannyikova megfordult, ránézett, és nyugodtan válaszolt, de a hangjában olyan mély bánat csengett, amelynek súlyától már sem kiáltani, sem sírni nem bír az ember.

— Nem haragszom rád... Hogy haragudnék?... Az élettől fosztottál meg... — Megfordult és elment.

Tánya pillantásával kísérte anyját, és néhány percig kábultan állt a helyén. Még mindig választ keresgélt magában anyja utolsó szavaira, de hiába keresett, mert ezekre a szavakra nem volt, és nem lehetett válasz.

A gyárudvaron két kamaszfiú, egy üzbég és egy orosz, a síneken ócskavassal rakott, súlyos csillét tolt. Az üzbég jól megnézte Tányát, majd az oroszhoz fordult, és mondott neki valamit. Az orosz is megfordult, és ránézett.

— Jöjjön el megint hozzánk, a szállásunkra! — kiáltotta. — Új trombitákat kaptunk, tegnap játszottunk rajtuk először.

Tánya nem felelt, csak mosolygott, és intett nekik.

Amikor a munkásszállóban volt, a fiúk, akiket a leningrádi iparitanuló-iskolából hoztak ide, panaszkodtak, hogy az igaz-

gató nem hajlandó fúvós hangszereket venni. Ott, Leningrád ban zenekaruk volt, igaz, hogy tagjai közül csak négyen maradtak életben, de a gyárban sok hangszerhez értő fiú van. Persze, azzal a számítással panaszkodtak, hogy Malinyin, aki Tányával együtt jelent meg, elszégyelli magát a frontharcos elvtársnő előtt, amiért az igazgatóval egyre csak ígérgetik a hangszereket.

„Tehát mégiscsak sikerült" — gondolta az orvosnő. S eszébe jutott, hogy el kell búcsúznia Malinyintól. Sőt beszélni kell vele az anyjáról. Hogy mit is mondjon, egyelőre maga sem tudta. De tennie kell valamit, hogy anyja ne szenvedjen olyan nagyon, noha nem tudta, Malinyin mit tehet ennek érdekében.

Malinyin nem volt a pártbizottságban. Először azt mondták, hamarosan bejön, de aztán észbe kaptak, hogy gyűlés van a szerszámkészítőben, és oda ment. Tánya odasietett, de a gyűlés már véget ért, és azt mondták, Malinyin az egyes gépműhelyben van. Tánya elment a gyárudvar másik végébe, de a párttitkárt ott sem találta — csak jött és elment.

Az orvosnő elhatározta, hogy majd este megkeresi, amikor anyjáért visszajön, és a kapu felé indult. Ekkor hirtelen megpillantotta: lassan ballagott az udvaron, bizonyára a pártbizottságba igyekezett. Lecsüggesztett fejjel, nehézkesen húzkodta csizmás lábát a sárból.

— Alekszej Gyenyiszovics! — szólította meg Tánya, amikor egy vonalba értek.

— Mi mondanivalód van? — Malinyin menet közben kezet nyújtott neki, és tovább lépegetett, a lába alá nézve.

— Holnap elrepülök a doni frontra, Alekszej Gyenyiszovics. Behívót küldtek. A repülőgép egyenest a fronttörzsbe megy, és elvisz.

— Nohát szerencsét kívánok. — A férfi végre felnézett rá. — Anyádat már megörvendeztetted?

— Megmondtam neki.

Tánya a férfi szemébe nézett, és mielőtt bármit is mondhatott volna, Malinyin megértette a kérését.

— Jól van — bólintott. — Mindent értek. Írj neki. Akármilyen lassan jönnek is a levelek, ha sűrűn írsz, sűrűn érkeznek. Egyesektől már követelnem kellett, hogy írjanak haza. Vigyázz, nehogy a te alakulatod politikai helyettese is ilyen levelet kapjon!

— Hova gondol? Ha vonaton utaznék, már útközben írnék.

— Útközben nem fontos. Felesleges gyöngédség.

— Gyakran fogok anyámnak írni — bizonykodott Tánya —,

de maga is álljon mellé az első időben. Má már nagyon... — Nem fejezte be, csak a fejét ingatta.

— Gondolhatod... — sóhajtott Malinyin. — Talán az egész életét erre építette, hogy vele maradsz. Ha mondtad is neki, csak reménykedett: hátha nem visznek el, vagy itthagynak valahol a közelben. Mégiscsak nő vagy. Nem vak, látja, hogy itt is járnak egyenruhás orvosok, nem mind vannak a fronton... Meg egyenruha nélküliek is. Te meg egyszerre letaglózod: holnap repülök. S az arcodon látszik, hogy örülsz. Anyád ezt is észrevette, nem butább nálam. Azt hiszed, könnyű neki?

Amikor Malinyin azt mondta: „Még egyenruha nélküliek is..." Tányának úgy rémlett, a volt férjére gondol.

— Alekszej Gyenyiszovics, Kolcsin járt magánál?

— Szóval utána hozzád ment siránkozni. Csodálkozol, hogy kitaláltam? Világos, mint a kétszerkettő! Meghalni fél, és élni nem tud. Megijedt, hogy kiderítem, honnan vette a felmentését, s mivel fizetett érte, ezért hozzád szaladt.

— És maga, csak ijesztgetni akarta?

— Miért ijesztgetném feleslegesen — felelte Malinyin komoran. — Nekem az ilyen semmiségekre már nincs időm az életben. Te csakugyan közben akarsz járni az érdekében?

— Nem. Csak azt gondoltam: mi hasznát vennék ott a fronton!

— Ugyan már! Nyakatekert gondolat! Ha kikerül a frontra, majd adnak neki munkát. Ha efféle filozófiát dolgoznánk ki, és hoznánk nyilvánosságra, sok ilyen semmirekellő akadna: én szíves-örömest, de félek, hogy nem veszik hasznomat! Ne félj, majd hasznát veszik!

— Hogyan lesznek ilyenné az emberek? — tűnődött Tánya, mintha most újból mérlegre rakná egész múltját, amit ezzel az emberrel töltött.

— Úgy, ahogy mások. Kérdem én, hogyan lesznek olyanná, mint te? — Megállt, és Tánya szemébe nézett. — Hogyan lesznek az ilyen ostoba nők, akik efféle férfiakhoz mennek feleségül? Ez a fontosabb kérdés: hogy te miért vagy ilyen buta?

— Igaz, buta vagyok... — hagyta rá megadón az orvosnő.

— Anyád miatt ne aggódj — szólt Malinyin, miután némán mentek néhány lépést. — Nem feledkezem meg róla. Persze erején felül vállal. Nemcsak lelkiismeret, de jellem is kell hozzá, hogy valaki műszak után éhesen körüljárja a kondérckat, és a kenyér körül felügyeljen. De hát mit tegyünk? Hallottad, milyen história történt az étkező vezetőjével? Elmondta anyád?

— Azt mondta, tíz évet kap az illető.

— Szóval az asszonyok már a tárgyalás előtt meghozták az ítéletet...

— Hamarosan meglesz a tárgyalás?

— Nem tudom. Nem egyedül van a dologban. Még három spekulánst elfogtak, a férjét pedig a vonatról szedték le, mindenféle textiláruval. Frunzéből cukrot szállított, innen rizst, Moszkvából textíliát.

— Csakugyan őrnagy? — kérdezte Tánya; tegnapi sejtésére gondolt, hogy talán arról a cukros őrnagyról van szó, akit Moszkvában látott. Sőt kívánta, hogy ő legyen az, hogy rajta kívül ne akadjon több ilyen ember a világon.

— Őrnagynak mondta magát — felelte Malinyin. — Nem fognak sokat teketóriázni vele. Letépik a hajtókáját, bíróság elé állítják, enyhítő körülmény nincsen, büntetőzászlóaljba teszik, és gyerünk harcolni! Ám ennek a ringyónak gyerekei vannak. A gyerekeket otthonban kell elhelyezni, és meg kell nekik magyarázni, ki az apjuk, ki az anyjuk, s hogy miért juttattuk őket árvaságra... Ezt nem kerülhetjük el... Szóval, holnap elrepülsz, ez végleges?

— Végleges.

— Kár. Holnap még hasznodat akartam venni. Rahim Ahmedov szakaszvezető, a Szovjetunió Hőse, idevalósi, taskenti születésű, a sebesülése után hazajött, és már harmadik napja beszélget az üzemekben; közölte, hogy holnap ebédszünetben nálunk lesz. Lehet, hogy Juszupov, a Központi Bizottság titkára, személyesen kíséri ide. Azt akartam, hogy te is felszólalj ezen a találkozón! No jó, eredj csak! Te már, ahogy mondják, fél lábbal úton vagy.

Malinyin erősen megszorította Tánya kezét, a latyakos-sáros gyárudvarra pillantott, és hirtelen megszólalt: — Nem vinnél magaddal a frontra?...

S a szavaiban annyi bánat és csüggedtség érzett, hogy az orvosnő megremegett: a férfiban hirtelen feltört a vágy, hogy mindenről elfeledkezve harcolni mehessen, és fellobbantsa az életét, hogy ha csak egy napig is, de lánggal égjen, nem pedig bágyadtan kormozva.

— Én örömmel elvinném, Alekszej Gyenyiszovics — mondta zavartan Tánya; sejtelme sem volt, mit is felelhetne erre a kérdésre.

— Te örömmel vinnél, én örömmel mennék — bólintott Malinyin. — A mi örömeinkre majd a háború után kerül sor.

Légy boldog! — Még egyszer keményen megszorította Tánya kezét, megfordult, és széles vállát meggörnyesztve, hátratett kézzel visszament a pártbizottságba.

Ötödik fejezet

Zaharov belépett a kunyhóba, futó pillantást vetett a sarokba, a padról felemelkedő alacsony női alakra, és kigombolt bekecsét mentében ledobva válláról, a készségesen odaugró segédtiszthez fordult:

— A törzsfőnök a helyén?

— Igenis.

— Egyedül van?

— Igenis.

Zaharov belökte a belső helyiség ajtaját.

Szerpilin az asztal mellett ült, a térkép fölé hajolva. Bosszúsan nézett fel: meghagyta segédtisztjének, hogy tizenhárom óra előtt senkit be ne engedjen hozzá, hacsak nem feltétlenül szükséges.

— Szervusz, ülj le. — Zaharov megszorította Szerpilin kezét, és leült szemben. — Hogyan szándékozol kialakítani a Batyukkal való kapcsolatodat?

— Ahogy egy hadseregtörzsfőnöknek a parancsnokával illik.

— Hagyd ezt — szólt rá mérgesen Zaharov. — Nem formálisan kérdezem, a lényeget szeretném tudni.

Neki is épp az imént volt heves szóváltása Batyukkal, és még nem higgadt le. Először hívatni szándékozott a törzsfőnököt, de aztán gondolt egyet, és maga ment el hozzá, ezzel is hangsúlyozva, hogy nem ad a formaságokra.

— Sokáig fogok még ide-oda ugrálni köztetek, mint főegyeztető? Nem nekem való szerep.

— A kapcsolat, egészében, úgy gondolom, normálisan alakul — jegyezte meg Szerpilin.

Zaharov bizalmatlanul nézett rá. Egy pillanatig mindketten hallgattak.

Amit a törzsfőnök mondott, nagyjából közel állt az igazsághoz. Minden várakozás ellenére összehangolódott Batyukkal. És nem azért, mert a súrlódási felületeket elsimította, hanem éppen megfordítva, két heves összecsapás után.

Az elsőt követően — még a támadás előtt — Batyuk megpróbált megválni tőle, de a fronttörzsben visszautasították.

A második után viszont — már a támadás folyamán, amikor

a frontparancsnok a jelentéstétel első szavainál rögtön Szerpilin megoldását helyeselte — a törzsfőnök egyetlen szóval sem árulta el, hogy Batyuk a másik variáns híve volt, szeme sem rebbent, és Batyuk értékelte ezt. Belátta, hogy a törzsfőnöke, bármilyen hajthatatlan is, de intrikálni nem fog.

Azután többé-kevésbé nyugodtan ment minden — a mai reggelig.

Batyuk idegeskedett, mindenáron meg akarta előzni a szomszédait, elsőnek áttörni a németeken, és egyesülni a sztálingrádi 62. hadsereggel. Este személyesen kiment az egyik lassan haladó hadosztályába, mert aggódott, hogy a 111. hadosztály, amelyik ékben tört előre, fedezetlenül hagyja a két szárnyat. Követelte — ha vért izzadtok is! —, hogy a két szomszéd hadosztály reggelre felzárkózzon.

Éjjel aztán, amikor Batyuk már elrobogott a balszárnyra, a másik, a jobbszárnyon levő hadosztály parancsnoka jelentette, hogy a felderítők harcba keveredtek, a német védelem még mindig erős, és hogy az áttörésre kiszabott idő neki nem elég, még nem tudta odavonni a tüzérséget, odaszállítani a lőszereket, és kérte Szerpilint, hogy még hat-hét órát engedélyezzen az előkészületekre.

— És azelőtt hogy gondolta?

— A hóvihar megtévesztett.

Ez azonban legfeljebb fél igazság volt. Nemcsak a hóvihar tévesztette meg: nem volt mersze megmondani a hadseregparancsnoknak, hogy a neki javasolt idő nem reális.

— Várjon, beszélek a parancsnokkal, és aztán felhívom — felelte mérgesen Szerpilin, és Batyukot kezdte keresni.

De Batyuk ugyanabban a hóviharban elakadt valahol, az egyik hadosztályból eltávozott, a másikba még nem érkezett meg, Szerpilinnek kellett vállalnia a felelősséget.

A törzsfőnök magában úgy vélte, hogy a németek az adott helyzetben aktív hadműveletekre — az ék megtámadására — nem szánják rá magukat, a 111. hadosztály szárnyai miatt pedig nem aggódott. Viszont a jelentésekből érezte, hogy a hadosztály jobb oldali szomszédjára valóban nehéz feladat vár. A németek még erősen védekeznek, nem lesz könnyű áttörni rajtuk, és így a tűzben bevetni a gyalogságot, mielőtt a tüzérséget összevonnák, céltalan lenne. Hat-hét óra talán túlzás, de a szükséges minimumot meg kell adni.

Felhívta a hadosztályt, és a hadseregparancsnok nevében engedélyt adott, hogy a támadás megkezdését négy órával elhalasszák.

Amikor Batyuk visszatért, heves vita lángolt fel köztük.

Az éjszaka folyamán semmi sem történt; a németek nem támadták meg az éket, a tüzérség felzárkózott, és a hadosztály alakulatai elértek a rohamvonalba. Szerpilinnek igaza volt, és Batyuk belátta ezt. De maga a tény, hogy az ő nevében megváltoztatta a parancsát, felbőszítette.

Szerpilin elismerte, hogy ez kirívó eset, de azzal mentegetőzött, hogy ő a körülmények és a hadosztályparancsnok jelentése folytán, amely szerint az ő harci szakaszán a németek rendkívül makacsul védekeznek, csak helyesbített. Ezzel számolni kellett.

— Szóval számolsz a fritzekkel, ez neked alapvető tényező! — csattant fel Batyuk.

Szerpilin azt felelte, hogy az ellenség védekezésével a háború folyamán mindig számolni kellett, és úgy látszik, továbbra is számolni kell.

— A fritzekkel számolsz! — ismételte gúnyosan Batyuk. — De a hadseregparancsnokoddal nem! Az én parancsom neked nem parancs! Kolhozista vagy te, nem törzsfőnök!

Öklével az asztalra csapott, úgy kiáltotta:

— Eredj! Nem tartóztatlak!

Szerpilin tisztelgett, és elment a szállására.

A parancsot tehát, amit a hadseregparancsnok nevében adott, nem változtatták meg — Batyuknak elég esze volt hozzá. A hadosztály támadása négy órával később megindult, és sikeresen kibontakozott — ez volt a fő, ez nem engedte, hogy Szerpilin kikeljen magából.

Mégis nehéz szívvel gondolt rá, hogy ha majd Batyukkal találkoznak, és felállítják a nap mérlegét, hogyan néznek egymás szemébe.

— A kapcsolat, egészében, normális — Zaharov gúnyosan mosolygott —, többek között a hadseregparancsnok másodszor veti fel a kérdést: vagy te, vagy ő.

— Ki előtt? — kérdezte Szerpilin.

— Az adott pillanatban előttem. Az emberek életüket áldozzák, mindent elkövetnek, hogy pontot tegyünk Sztálingrád után, ti pedig civakodtok. És még kommunistáknak valljátok magatokat!

— Ezt nem vártam magától.

— Vártad vagy nem vártad! — förmedt rá Zaharov. — Még csak az hiányzik, hogy a hadműveletek kellős közepén törzsfőnököt cseréljünk! Ebből aztán nagy haszna lenne az ügynek! Te itt sokat érsz, magad is tudod.

— Csak amíg azt csinálom, amit helyesnek és okosnak vélek — mondta Szerpilin. — De amint megakadályoznak benne, akkor itt már semmit sem érek. Máshol és más hadseregparancsnok mellett talán hasznos leszek, de itt nem. Váltson csak le Batyuk, ha tud. Leszidott, amiért számolok az ellenséggel. Alapjában véve arra célzott, hogy gyáva vagyok. Egyszóval, látod, az ellenség értékelése nélkül kell cselekedni! Ki és mikor tanított bennünket erre?

— Nohát leszidott — vont vállat Zaharov. — Nem vagy te kisasszony.

— Ez az éppen, hogy nem vagyok kisasszony, hanem a hadsereg törzsfőnöke.

— Megértheted, hogy idegeskedik — békítette Zaharov. — Álmában is arra gondol, hogy elsőnek egyesül a hatvankettesekkel.

— Álmában is! Én is arról álmodom. De azért nem fogok hebehurgyán harcolni. Azzal, hogy a szomszédaink egy órával előbb érnek célhoz, mint mi, még nem vesztjük el a háborút, és nem tesszük tönkre a szovjethatalmat. Szerinte gyáva vagyok, mert visszarettenek a felesleges emberáldozattól. O viszont a régi módon, minden kilométer fedezetlen szárny miatt aggódik, és ezért „csodákra" kész. Így hát ő a bátor, én pedig gyáva vagyok. Én számolok azzal, hogy a németek rendkívül makacsul és szakértelemmel védekeznek, és gyáva vagyok. Ő pedig reszket, hogy az éket megtizedelik, holott az ellenség ilyen támadó hadműveletekre az adott időben és helyen teljesen képtelen — és bátor! Én, látja túlértékelek, ő pedig... — Szerpilin dühösen legyintett.

— Miért hallgattál el? Fejezd be!

— A beosztásom nem engedi kimondanom, amire gondoltam.

— Mondd csak ki bátran! Mégis jobb, mintha magadba fojtod. Annál inkább, mert négyszemközt vagyunk.

Szerpilin a komisszárra pillantott és felsóhajtott.

— Nohát mondd meg nekem magad, Konsztantyin Prokofjevics, ha már csakugyan négyszemközt vagyunk. Ez az ember egyre azt hajtogatja: a gyalogság, a gyalogság! A mi gyalogságunk csodákra képes! A gyalogságon kívül pedig semmihez sem ért, és semmit nem tud irányítani, noha tüzérnek számít, mert valamikor hat háromhüvelykes ágyú felett parancsnokolt. Nohát, kérdem én, helyesen értékeljük-e a gyalogságot, ha azt kívánjuk tőle, hogy esztelenül, hurrázva rohamozzon? Nem, ezt a nótát én nem fogom együtt fújni vele.

— Ki kívánja ezt? — kérdezte Zaharov. — De az ügy kedvéért mégis meg kell találnod a közös nyelvet a hadseregparancsnokoddal, és ezt magad is tudod. Megmagyarázzam, mint egy gyereknek? Találd meg a módját, hogy ebből a civódásból kikerüljetek. Ha van eszed megtalálod.

— Bocsáss meg — mondta a törzsfőnök —, olyasmire oktatsz, amit te magad nem teszel meg.

— Nem igaz! Megteszem, ha az ügy úgy kívánja! Nem fújom a magam nótáját. Valótlanságot állítasz, jól tudod, hogy így van. Nézze meg az ember, megsértődött, mert kolhozistának nevezték.

— Nem azon sértődtem meg, de Batyukkal nehéz egy kolhozban lenni.

— Helyes — mondta Zaharov —, végül is miben állapodunk meg?

— Abban, hogy megpróbálok még egyszer közös nevezőre jutni vele.

— Azt mondod: még egyszer, és úgy gondolod: utoljára? Így értselek?

— Nem, nem így. — A törzsfőnök sóhajtott. — Újra meg újra, még sok-sok alkalommal. Ahányszor szükség lesz rá. Az önérzetem rovására. De nem a mások vére árán. Ezt nem ígérem.

— Ilyen ígéretet el sem fogadnék tőled. Gazember volnál, ha megígérnéd.

— Ezt már ne énnekem magyarázza, hanem Batyuknak — mondta Szerpilin.

Tartott tőle, hogy a komisszár a szavaira dühbe gurul, és ráripakodik — ez elő szokott fordulni —, de amaz nem gurult dühbe, és nem ripakodott rá, hanem elnevette magát, eszébe jutott, hogy egy órája hogy összekaptak Batyukkal. Még be is rekedtek mind a ketten.

— Megyek — mondta felállva. — Egyébként kár, hogy nem tudod féken tartani a nyelvedet. Miért kellett tegnap az étkezdében Basztrjukov előtt a hadseregújságot leszólnod? Máris odajött hozzám és vicsorgott. Egyéb dolgom sincs, mint hogy a sértődött panaszait hallgassam.

— Miért sértődött meg? Neki mi köze hozzá?

— Hogyhogy mi köze hozzá? Mégiscsak a politikai osztály helyettes főnöke. Az újság őhozzá tartozik.

— Ha így van, hát sajnálom — mondta Szerpilin. — De mi rosszat mondtam neki? Megjegyeztem, hogy az utóbbi időben ostobán írnak a németekről, mintha már gyerekjáték lenne el-

bánni velük. Így írni annyit jelent, mint lebecsülni önmagunkat, és az erőfeszítéseinket.

— Jónak említetted — mondta Zaharov. — Te egy szót szóltál, ő viszont Talmud-magyarázatot tartott neked! Az agitáció és a propaganda lebecsülése, satöbbi... Még a múltadat is felhánytorgatta, az aljas.

— A fene bánja! Az én múltam közismert dolog. Inkább az ő múltjában keresgéljenek. Ha gazember, miért tartják itt?

— Nem én tartom. Ő kapaszkodik, mint a kullancs — legyintett Zaharov. — De most már igazán elmegyek. — Amikor az ajtóhoz értek, megállt, és megkérdezte: — Csakugyan nem aggódol a száztizenegyedik miatt?

Szerpilin ránézett. Ez a kérdés nyilván a haditanácstag és Batyuk beszélgetéséből folyt.

— Miért ne aggódnék? Aggódom, a kellő mértékben. De nem jobban.

A törzsfőnök kinyitotta az ajtót, és Zaharov nyomában kilépett az elülső helyiségbe. A segédtiszt felugrott. És még valaki felugrott a sarokban. Kis növésű, rövid bundás nő.

— Szóval megegyeztünk, Fjodor Fjodorovics. Vegye tekintetbe, amit mondtam — szólt Zaharov, és belebújt a bundájába.

— Meglesz, Konsztantyin Prokofjevics! — Szerpilin ismét az alacsony katonanőre pillantott.

— Mégiscsak megjöttél. No gyere a világosságra, mit rejtőzködöl?

— Igenis megjöttem, vezérőrnagy elvtárs. — Tánya nagy vágyat érzett, hogy odaugorjon hozzá, és megragadja a kezét, de türtőztette magát.

— A „vezérőrnagy" nem kötelező — mondta a törzsfőnök kezet nyújtva, majd az alacsony termetű, pisze orrú dandárkomisszárhoz fordult, aki már begombolta bekecsét. — Haditanácstag elvtárs, engedje meg, hogy bemutassam: Ovszjannyikova orvosszázados. Vagy ahogyan egymás közt neveztük, amikor a bekerítésből kitörtünk, a kis doktornő. Beszéltem magának róla.

— Valóban kicsi — csodálkozott a dandárkomisszár, és olyan óvatosan szorította nagy mancsába a doktornő kezét, mint egy kisgyerekét. — Hol találtak magára illő bundát?

— Lenyírtam az alját.

— Szóval kincstári holmit rongált. Nem átallotta! — A komisszár pillantása fürgén végigfutott Tánya alakján. — Csak-

ugyan kis doktornő. Hová tegyük, ha már egyszer itt van? A törzs egészségügyi részlegébe?

— Ő nem megy a törzsbe — rázta a fejét Szerpilin. — Neki peremsáv kell. — Mosolygott, de a szavaiban egy kis büszkeség csengett.

— Oda megy, ahová küldjük — mondta a dandárkomisszár, és megsimítva kerek fején a kurtára nyírt, ősz hajat, feltette sapkáját. — Szóval megegyeztünk? — ismételte Szerpilinhez fordulva.

— Igenis, haditanácstag elvtárs. — A törzsfőnök kikísérte Zaharovot, majd visszatért Tányához.

— Tedd le a bundádat, és gyere be — a másik helyiségbe nyíló ajtó felé intett, és meg sem várva, amíg Tánya levetkőzik, bement.

Amikor az orvosnő belépett, már az asztalnál ült.

— Csukd be az ajtót. Ülj le. Sokáig vártál rám?

— Sokáig.

— Nem tehetek róla. Először is meghagytam a segédtisztemnek, hogy tizenhárom óráig senkit be ne eresszen. Aztán meg egy felettesem ült nálam.

— A segédtisztje elmagyarázta.

— Nos, voltál a színházban?

Ez olyan váratlan kérdés volt, hogy Tánya hirtelenében nem is értette, majd elmosolyodott.

— Igen, voltam.

— Nem foglalták el a helyet? No, akkor jó. Ami megillet, azt senkinek nem kell odaadni. Annál kevésbé, mert most olyan kitüntetéssel járkálsz, hogy jogosan fenn hordhatod az orrod. Mikor kaptad?

— Két nappal azután, hogy találkoztunk.

— Miért nem írtad meg?

Tánya vállat vont. Emlékezett, hogy habozott akkor a vonatban: írjon-e a kitüntetéséről, de legyőzte magát.

Csak ült, és nézett Szerpilinre, akinek mellén most nem csak az a régi, töredezett zománcú nagy érdemrend csillogott, amelylyel a bekerítésből kitört, hanem két újabb is: a Vörös Zászló és a Lenin-rend.

— Igen. — Szerpilin észrevette a pillantását. — Most vígan mennek nálunk a dolgok. Verjük a németeket, és kitüntetéseket kapunk. De csak nem akar elfogyni a munkánk. Minden egyes lépés vért követel, lépni viszont muszáj. Éjjel-nappal támadunk. Bevesszük a várost.

— Amikor iderepültem, féltem, hogy már minden befejeződött.

— Te féltél, mi pedig reméltük. Amikor belekezdtünk, azt gondoltuk, egy hét alatt végzünk, és már a harmadik hétben járunk. Nem adják meg magukat, a bitangok! Haderejük is több van, mint ahogy a felderítőink gondolták. Hogy mennyivel több, az majd a játszma végén derül ki. De már nem vagyunk messze a végétől. Hamarosan felmorzsoljuk őket.

— Éppen a támadás első napján írtam magának. Még nem közölték, de mintha megéreztem volna. Kujbisevben állt a vonatunk.

— Azt hiszed, nem emlékszem, mit írtál? — mondta Szerpilin. — A leveledet többször is elolvastam, és a dandárkomisszárnak is felolvastam. Levelekben most nem bővelkedem, csak a tiéd fekszik itt. — Kihúzta az asztalfiókot, mintha meg akarná mutatni a levelet, majd betolta.

És Tánya, a beszélgetésük során először, nem magára gondolt, hanem őrá s a halott feleségére.

— Biztosan nagyon nehéz a szíve, Fjodor Fjodorovics.

— Bizony, nem akar enyhülni. — Tányára nézett. — Majd elveszek egy ilyen magadforma fiatal nőt, akkor talán elmúlik. — Úgy mondta ezt, hogy Tánya megérezte: dehogy akar ő bárkit is elvenni, esze ágában sincs ilyesmi. — No jó, hagyjuk ezt a témát — szólt rövid hallgatás után a férfi. — Beszéljünk inkább rólad. Azt írtad, hogy egy ezred egészségügyi részlegébe szeretnél menni.

— Igen, ha lehetséges. Ha kórházba akarnék, ott is maradhattam volna.

— No, azért kórház és kórház között akad különbség — jegyezte meg Szerpilin, és megcsavarva a telefon fogantyúját, beleszólt a kagylóba: — kapcsoljanak össze a húszassal... Azonnal megkeresik a hadsereg egészségügyi főnökét, beajánllak neki.

— De csakis ezredhez, jó?

— Azt majd ő mondja meg. Ez már nem az én hatáskörömbe tartozik. Nem vendégségbe jöttél hozzánk. — Megzörrent a telefon, és Szerpilin felvette a kagylót. — Helyes. Ha megérkezik, hívjon fel. — Letette a kagylót, órájára pillantott, és megkérdezte: — Ebédeltél?

Tánya felállt, azt gondolta, zavar.

— Ettem a repülőgépen. Kimegyek, majd ott várok. — Az ajtó felé indult.

— Dehogy, maradj csak itt. Van még tizenöt percem. Ha za-

varni fogsz, kiküldelek. Beszélj nekem Taskentről. A minap ajándékokat hoztak onnan. Egyebek közt köntösöket is. A katonák felhajtották az alját, és az ujjait visszagyűrve vattakabát helyett a köpenyük alatt hordják. Hogy élnek most Taskentban az emberek? Régen jártam ott, még az első ötéves terv idején.

— Nehezen. — Tánya az anyjáról és a gyárról beszélt.

Szerpilin, kezébe támasztva arcát, szótlanul hallgatta, de amikor az orvosnő az olajpogácsáról beszélt, hirtelen közbevágott:

— Igen az emberek ma nem kímélik magukat. Mindenre készek.

— Mindenre — sóhajtott Tánya. — El sem tudtam képzelni, amikor odautaztam. De mindezt talán nem is szabad elmondani itt a fronton?

— Miért ne? Szabad, sőt kell is... Ahányszor alkalom adódik rá, beszélj róla! Ettől nem fogunk rosszabbul harcolni. Csak jobban. Gyorsabban befejezzük a háborút. Azt hiszed, az emberekben nincs elég öntudat? Van. — Elhallgatott, mintha tétováznék, beszéljen-e. — Elmondok egy újkeletű példát. A haditanácsban egy politikai jelentést vitattunk meg. Részletsiker volt: sok vesződség után végre elfoglaltunk egy fontos kis magaslatot. Az aknavetős üteg parancsnoka a nagy örömre dupla adagot ivott — és össztüzet rendelt el a győzelem tiszteletére! Csak úgy, nem célpontra. A tüzérosztály parancsnoka két napja jött vissza az Urálból, ahol kórházban feküdt. Jelentették neki a dolgot. Odarobogott az üteghez, és a katonák szeme láttára, zsupsz, ennek a kis hadnagynak a képébe! A politikai tiszt jelentést tett. A bűnöst a hadosztálytörzsbe idézték. Azt felelte: „Én láttam, hogy milyen véres verejtékbe kerül minden akna. Ő pedig a levegőbe löveti őket! Nem ismerem el a bűnömet! Én, úgymond, nemcsak a képébe vágtam, hanem egyúttal felvilágosító munkát is végeztem a katonák között!" Mi legyen vele? Felkerült az ügy a haditanácshoz. Egyik vélemény: haditörvényszék. A másik: megérteni és megbocsátani! Te hogyan döntenél?

— Én persze...

— Mit persze?

— Megbocsátanék. Mert igaza van.

— Szóval, ha igaza van, akkor megengedhető a tettlegesség? — mosolygott Szerpilin.

— Én is... — Tánya azt akarta mondani, hogy ő is csak-

nem agyonlőtte azt a cukorspekuláns őrnagyot, de türtőztette magát.

— Mit te is? Tettlegességre vetemedtél?

— Nem, én csak úgy... És hogy döntöttek?

— Úgy, ahogy te. Sőt én is, holott nem tűröm az ilyesmit. Inkább lelkemre vettem a bűnt.

Elnézett Tánya mellett. Az orvosnő hátrafordult: a segédtiszt állt az ajtóban.

— Tábornok elvtárs, tizennégy órára hívatta a hadműveleti osztály helyettes főnökét.

— Ha hívattam, hát jöjjön be. Miért kérdezed? Tudod a rendet. — Szerpilin Tányára mosolygott. — Tapintatoskodott. Olyasmit gyanít, ami nincs.

Az ajtóban megszólaló hang hallatára Tánya másodszor is megfordult.

— Tábornok elvtárs, Artyemjev alezredes a parancsára megjelent.

Artyemjev állt az ajtóban.

Szerpilin felállt, fogta az asztal szélén heverő, harmonikaszerűen összehajtogatott térképet, és kiteregette. Artyemjev közelebb lépett, hogy az asztal túlsó oldaláról segítsen.

Tánya ott ült, de az alezredes nem nézett rá, pedig — az orvosnő látta — már az ajtóból észrevette.

— Miért ugrottál fel? — kérdezte Szerpilin, Tányára sandítva.

— Zavarok. — Ovszjannyikova fogta a széket és arrább ült.

— A száztizenegyedikbe menj — mondta Szerpilin Artyemjevnek. — A megfigyelőpontjuk tizenhárom órakor ide települt át. — Ceruzájával a térképre bökött.

— Kuzmics még nem közölte — jegyezte meg az alezredes.

— Veletek nem közölte, de velem igen. Látod, meddig jutottak? Kuzmics azt jelenti, hogy a németek mögöttes területén harci zajt hall, és éjjel ide szándékozik kiérni — mutatta ismét ceruzájával a törzsfőnök. — Úgy számítja, ha minden jól megy, reggelre egyesül a hatvankettesekkel. A szomszédai jobbról és balról elmaradtak mögötte, látod? De azt mondja, nem aggódik a szárnyak miatt, és folytatni fogja az előrenyomulást. Hogy folytatja, az helyes. De a szárnyak biztosítását jobb lesz személyesen ellenőrizned. Mindenki szeretne elsőnek egyesülni a hatvankettesekkel. Ezért feltételezem, hogy túl sokat kockáztatnak. Ez esetben ragaszkodj a körülményekhez. Taktikusan. Kuzmics érti a dolgát. Világos a feladat?

— Igenis.

— Van kérdésed?

— Ha egyesülnek, mi lesz a parancs?

— Ha egyesülnek, győződj meg róla. Amíg legalább egy zászlóaljparancsnokkal kezet nem szorítasz a hatvankettesektől, ne fáradj a jelentéssel.

Artyemjev ellépett az asztaltól, és tenyerét nadrágja varrásához szorította.

— Távozhatom?

S amíg a térkép fölé hajló Szerpilin kiegyenesítette a derekát, Tányára kacsintott. De a törzsfőnök gyorsabban pillantott fel, mintsem gondolta.

— Mit kacsingattok? Ismeritek egymást?

— Igenis.

— Ha ismeritek, akkor miért nem köszöntök?

— Engedélyt kérek, hogy a katonaorvos elvtársnőhöz fordulhassak.

— Tessék.

— Üdvözlöm — szólt Artyemjev, Tányához lépve. — Nem gondoltam, hogy itt látom viszont.

Egy pillanatig kezében tartotta az orvosnő kezét.

— Jó napot — mondta Tánya, és várta, hogy a férfi folytassa, de az már elereszteti a kezét és hátralépett.

— Megengedi, hogy a parancsot teljesítsem?

— Teljesítse — bólintott a tábornok.

Tánya azt várta, hogy legalább még egy percig ott tartja Artyemjevet, alkalmat ad rá, hogy beszélgessenek. De Szerpilin valami okból nem marasztalta. Az alezredes már kifelé indult, amikor Tánya észbe kapott, és utánaszólt:

— Itt leszek a hadseregben. Megkeresem magát.

Artyemjev megfordult, mintha hirtelen eszébe jutott volna valami, de a tekintete Szerpilinével találkozott, így csak kurtán biccentett és kiment.

— Ne félj, majd megkeres, ha akarja — szólalt meg Szerpilin. — Miért pirultál el?

— Semmi...

— Régen ismered?

— Nem, nem régen. Moszkvában ismerkedtünk meg. A húgával együtt partizánkodtam. Ő segített elutazni Taskentba.

— Ennyi az egész? — A tábornok nem vette le róla a tekintetét.

Tánya most nem kívánt a szemebe nézni, de kényszerítette magát.

— Ennyi.

— Az más. Azt gondoltam: ahogy egy szoknyát meglát, már kacsingat. Kitelik tőle. Volt alkalmam meggyőződni róla, hogy szoknyavadász.

— Miért? Éppen nem az!

A tábornok ismét figyelmesen nézett rá.

— Mit tudsz te róla? Egy hete sincs, hogy itt van, és máris iderepült utána egy orcátlan kis nőcske Moszkvából. Azt gondoltam, a felesége, gondolni se mertem volna másra, és kiderült, hogy nem az. Másnap reggel megtudtuk, és eltanácsoltuk innen. — Mosolygott. — Hogy miként jutott ide, kit és hogyan hálózott be, még csak ezután fogják kideríteni. Szerencséje, hogy az asszony az ő megkérdezése nélkül röppent ide, s hogy példás katona. Különben megválnék tőle. Tehát vedd tudomásul a jövőre: nem házas, de nem is szabad ember.

— Mi közöm nekem hozzá?

— Annál jobb — mondta Szerpilin, és órájára pillantva, kikiáltott a segédtisztjének: — Jerjomin!

— Igenis, tábornok elvtárs!

— Irányítsa el a katonaorvost a hadsereg-egészségügyi főnökhöz. Szóljon Csepcovnak, hogy vigye el. — A többit már Tányának mondta: — Két kilométerre van innen. Amire odaérsz, alighanem beszélek vele.

— Köszönöm, tábornok elvtárs — mondta az orvosnő. — Nem kell kocsi, gyalog is elmegyek.

Emlékezett Szerpilin szavaira: „A segédtiszt olyasmit gyanít, ami nincs" — és nem akarta, hogy a tábornok kocsiján vigyék az egészségügyi főnökhöz.

— Ahogy gondolod — bólintott Szerpilin. Kezet nyújtott, és megint a régi módon, kedvesen nézett rá. — Ha lesz időm, megkereslek. Eredj! — Tekintetével kísérte, és így szólt a belépő sovány tüzértábornokhoz, aki az ajtóban csaknem összeütközött Tányával:

— Késel, Alekszej Trofimovics. Már öt perce várlak.

— Új helyzetet jelentettek — mondta a tábornok, és leült az asztal mellé.

— Tiszteletre méltó ok. A helyzet valóban gyorsan változik. — Szerpilin felvette a megzörrenő telefonkagylót. — Igen, beszélni szeretnék magával. Odaküldtem a rendelkezésére Ovszjannyikova orvosnőt. Várjon — mondta, és a kagylót a füle mellett tartva, kikiáltott a segédtisztjének: — Jerjomin!

— Itt vagyok, tábornok elvtárs.

— Elment a doktornő?

— Igenis. Visszahívjam?

— Nem, fölösleges. — Meg akart győződni róla, hogy Tánya elment-e, nehogy fél füllel is meghallja a hadsereg egészségügyi főnökével folytatott beszélgetését. — Baráti kérésem van magához — szólt a telefonba. — Gyakorlott orvos, személyesen ismerem, együtt jöttünk a bekerítésből. Partizán volt. Vörös Zászló Rendje van. Azt kéri, hogy egy ezred egészségügyi alakulatába ossza be. Ne teljesítse a kérését. Súlyos sebesülésből épült fel, dolgozzék csak egyelőre kórházban. Majd később meglátjuk. Az elutasításkor ne hivatkozzék rám.

„Meglesz" — hallotta a telefonban, és letette a kagylót.

— Kiért fáradozol, Fjodor Fjodorovics? — kérdezte a tüzértábornok. — Ezért a madárkáért, akivel az ajtóban találkoztam? Ismerős?

— Több, mint ismerős — felelte Szerpilin. — Bajtárs, a szó igaz értelmében. Azt akarom, hogy a lehetőségekhez képest minél tovább éljen a világon. — Nem bocsátkozott további magyarázatokba, könyökével arrább tolta a telefont, és azt mondta: — No, lássuk azt az új helyzetet!

Hatodik fejezet

Az egészségügyi főnök el volt foglalva. Tánya befurakodott a várakozókkal telezsúfolt, hideg pitvarba. Valami Berezsnyikovot emlegettek a 111. hadosztálytól, aki már húsz perce ül odabent a főnöknél, és jelentést tesz egy ma reggel felszabadított fogolytáborról.

Azt beszélték, nagy tábor, és elképzelhetetlen, mi van ott: az életben maradottak az éhhalál küszöbén, s a drótkerítés mentén hullahegyek hevernek. Azt is beszélték, hogy a zászlóalj katonái, akik elsőnek törtek utat a táborhoz, a hullahegyeket meglátva, a tábor őrségét az utolsó emberig lemészárolták.

Tánya, miután megelégelte ezt a témát, kiment a levegőre, és fel-alá járkált a ház előtt. Egész falu lehetett itt valamikor, a hó alól itt is, ott is kémények ágaskodtak. De ház csak ez az egy maradt. Talán azért, mert téglából épült, a többi pedig fából, bár lehetséges, hogy azok is téglából voltak.

„Akár az emberek — gondolta Tánya —, körös-körül mind elesnek, és egy valami okból életben marad."

Nem félt, hogy az egészségügyi főnök hívathatja, amíg idekint járkál, tudta a beszélgetésből, hogy ezek az orvosok mind azért várakoznak a pitvarban, mert röpgyűlésre hívták őket, és

ha a gyűlés véget ér, és mind egyszerre jönnek ki a házból, azt úgyis rögtön meglátja.

Artyemjevet persze Nágya látogatta meg. Tánya mindjárt kitalálta, amikor Szerpilin azt mondta, hogy nem tudja, az az asszony milyen csoda folytán bukkant fel náluk.

Persze hogy Nágya, csak ő lehetett. Valami repülős ismerőse hozhatta ide, meghalt férjének bajtársa. Nágya nyilván nem mondta meg neki, hogy miért akar odamenni. Vagy ki tudja, talán el is árulta.

„És jól tette, hogy iderepült — gondolta hirtelen Tánya —, ha csak reggelig lehettek is együtt."

Kellemetlen érzéssel gondolt erre, de fennhangon — észre sem vette, hogy fennhangon beszél — azt mondta:

— Nohát, nagyon jól tette!

Önmagát akarta meggyőzni ezzel, hogy cseppet sem érinti az ügy. De azért mégiscsak bántotta.

Bántotta, ahogy Szerpilin ránézett, és szántszándékkal mondta neki mindazt Artyemjevről. Ha nem szándékkal teszi, akkor soha el nem árulja, hiszen nem olyan ember. Csak félt hogy közelebbi kapcsolatba kerül Artyemjevvel, és figyelmeztetni akarta.

És most utólag elgondolta, hogy mit is kellett volna válaszolnia.

Reggel, amikor a repülőgépből kiszállt, eltűnődött: hogyan találja meg Artyemjevet? Könnyű lesz-e vagy nehéz megtalálni?

És hát egyáltalán nem volt nehéz. Sőt nagyon is könnyen ment.

Az alezredes bejött Szerpilinhez, és bár rögtön észrevette, ügyet sem vetett rá. És amíg a tábornokkal a térképet nézte, egyszer sem fordult hátra.

„Példás katona — emlékezett bántódottan Szerpilin szavaira. — Olyan »példás«, hogy eszébe sem jutott köszönni! Te csak egy szerelmes természetű liba vagy. Világéletedben ilyen voltál. Beképzeltél valamit ott Moszkvában, és egész úton azon rágódtál. Igaz, később Taskentban alig gondoltál rá. De amikor iderepültél, megint rákezdted. S ami a bökkenő, a férfi egyáltalán semmiről sem tehet. Egyáltalán semmiről. Segített neked, mint embertársának, és te máris beképzeltél valamit."

Olyan boldog volt az arca, amikor rákacsintott! De nem azért, mert őt, Tányát meglátta, hanem mert örült Szerpilin parancsának, hogy abba a hadosztályba menjen, amelyik egyesülni fog a 62. hadsereggel.

Óvele egyáltalán nem törődik, ez világos. Ezt rögtön megérezte, mielőtt Szerpilin Nágyáról beszélt volna.

És nagyon jó, hogy eljött hozzá ez a Nágya! Tehát mégis megtalálta mellette a boldogságát, holott Polja néni előtt kijelentette, hogy mindez a múlté. Amikor ilyesmit mond valaki, az általában semmit sem jelent. Vagy éppen a fordítottját.

És mindez nagyon is jól sikerült, különben kereste volna Artyemjevet, egyszer találkozik vele, és a férfi akkor is rákacsint.

„Eltaláltad, min törd a fejed! — szidta magát, és szégyellte, hogy olyan bántódottságot érez. — Egyszerűen hiányzik a férfi, ennyi az egész." És ez a nyers gondolat is része volt az igazságnak. Ezt ismételgette magában, és megkönnyebbült, mert ez azt jelentette, hogy semmi különös nem történt, ő továbbra is vágyik a szerelemre, és várja az eljövetelét.

„Milyen buta is vagyok!" — Fogát összeszorítva elképzelte, hogy Nágya alig néhány napja utazott el innen. Artyemjevtől. De furcsa mód nyomban arra gondolt, hogy kész ismét találkozni a férfival, akár rögtön. Találkozni vele, és soha többé úgy nem gondolni rá, mint ahogy idáig tette.

Fennhangon ismételte: „Ej, te buta, te buta!" — Ekkor hangok ütötték meg a fülét. Megfordult.

Az orvosok beszélgetve jöttek lefelé a tornácról.

A hadsereg-egészségügyi főnök borzas fejű, bozontos szemöldökű, idős dandárfőorvos volt. Ha lefelé nézett, a szeme nem is látszott, mert a szemöldöke teljesen elfüggönyözte. Amikor végre Tányára pillantott, tekintetében jóság fénylett.

Az orvosnő mindjárt azzal kezdte, hogy ezred-egészségügyi alakulatba kérezkedik, de a férfi tüstént rávágta, hogy az ezredekben nincs üresedés, és előreláthatólag nem is lesz.

De Tánya nem ijedt meg a rekedt, mély hangjától, amely mintha a pincéből jött volna, és azt felelte, Szerpilin tábornokot már megkérte, és most ugyanezzel fordul hozzá.

„Mire gondol ez a bozontosszemöldökű?" — tűnődött közben. Az orvos pedig észrevétlenül figyelte őt a szemöldöke alól, és egy többismeretlenes egyenlet megoldásán törte a fejét. Az tetszett neki, hogy ez a kis filigrán nő ezredkötözőhelyen kíván dolgozni. És volt is nála üresedés. Az viszont, hogy nem a szokásos úton került hozzá, hanem valahonnan Taskentből érkezett a hadseregtörzsfőnök személyes hívására, és hogy Szerpilin külön odatelefonált, hogy ne küldjék a lányt a pe-

remvonalba — ez már nem tetszett. A parancsnoksága alá tartozó félezer orvosnak alig negyedrésze volt az ezredekben; egynegyed részük egészségügyi zászlóaljban szolgált, a többi pedig a kórházakban. Ha Szerpilin nem telefonál, ő mégis inkább kórházba osztotta volna be ezt a doktornőt; ott is kevés az ember. De a hadseregtörzsfőnök személyesen szólt, és ebből az derül ki, hogy az előtte ülő nő ezt akarja, Szerpilin viszont amazt.

Ott ült a dús szemöldökű orvos, és a felülről jövő parancsokra, kérésekre és célzásokra gondolt, amelyekkel különféle alkalmakkor dolga volt. Harcok idején ritkábban, de a harcok szünetében sűrűbben. Érthető is: emberek vagyunk...

Kemény feje volt. Fütyült a parancsokra, ha a lekiismeretével ellenkeztek, a célzásokat és kéréseket pedig egyáltalában nem vette figyelembe.

De Szerpilin — sem amikor hadosztályt vezetett, sem amióta a hadsereg törzsfőnöke lett —, emlékezete szerint, sohasem fordult hozzá ilyen kéréssel. Beleszeretett volna ebbe a madárkába az a vén medve? A közelében akarja tartani? Vagy csak sajnálja?

Anélkül, hogy eldöntötte volna, miről van szó, Tányára pillantott, és így szólt:

— Mondja el a katonai pályafutását. Röviden.

Tánya sietve belefogott. Ott kezdte, amikor még a háború előtt az egyetemről vonult be a 176. lövészhadosztály egészségügyi zászlóaljába, szájsebész-fogorvosnak.

Beszélt az első és a második bekerítésről is, elmondta, miként került a partizánok közé, s hogy az illegális munkája idején Szmolenszkben dolgozott a városi kórházban — és csak ezután pillantott fel a férfira.

A dandárfőorvos csak ült és bámulta; furcsa szemöldökét olyan magasra felvonta, hogy szinte fáradságába kerülhetett.

— Erről részletesebben — szólt közbe. — Először hallom.

De bár azt mondta: „részletesebben", Tánya mégis emlékezett előző figyelmeztetésére, és sietve hadart tovább, igyekezett semmit ki nem felejteni, még azt is megmondta, hogy összesen hány vállalkozásban vett részt, amíg a partizánok közt volt.

Úgy érezte, ettől függ, hogy egy ezred-egészségügyi alakulatba osszák be. Ám a dandárfőorvos semmit sem kérdezett a hadműveletekről, viszont amikor a sebesüléséről beszélt, másodszor is megállította. Részletesen kikérdezte a gyomoroperációjáról, és hogy ki csinálta. Amikor meghallotta, hogy a Szkli-

foszovszkij kórházban maga Weinberg végezte a műtétet, bólintott:

— Ismerem.

— Ez minden — mondta Tánya. — És most magához jöttem.

Az orvos hallgatott. „Ki tudja, hogyan operáltál te ott? — gondolta. — Milyen sebész lett belőled, te fogász? Ott, a partizánok között, akármit csináltál is, megköszönték. Egy biztos: megálltad a helyed, a kitüntetést nem ingyen adták." Ezen tűnődve már döntött is: maga mellett tartja a tábori kiürítési központban. Ott többnyire nem az a fontos, hogy valaki hogyan fogja a kést, hanem odaadás, akarat és erő kell. Arról pedig, hogy a nők milyen odaadásra, akaraterőre képesek, annál szilárdabban meggyőződött, minél tovább folyt a háború.

— Akkor hát ... — kezdte.

Tánya már várta, hogy mi lesz a „hát", de ebben a pillanatban belépett egy lovastiszt külsejű katonaorvos hosszú köpenyben és félrecsapott füles sapkában, amely alól kozák módra, szurokfekete hajtincs hullott a homlokába. Imbolygó járással közeledett, összeverte a bokáját, és hanyagul, fürgén sapkájához emelte a kezét.

— Dandárfőorvos elvtárs, összeszedtük a csoportot. Indulásra kész.

A dússzemöldökű a belépőre pillantott, majd Tányára siklott a pillantása, és megint az újonnanjöttre.

— Őt is vigye magával — mutatott Tányára. — Most érkezett. Aztán tartsa maga mellett a kiürítési központban.

— A feladat gyakorlatot kíván. — A lovastiszt külsejű katonaorvos lekicsinylően nézett Tányára.

— Nagyobb gyakorlata van, mint nekünk — jegyezte meg a dússzemöldökű.

— Értettem! — A katonaorvos ismét sapkájához emelte a kezét, majd Tányához fordult: — Roszljakov.

Félrecsapott sapkájában, a hetyke hajfürttel olyan lelkes frontkatonának látszott, hogy Tánya jókedvre derült és elmosolyodott.

— Menjen vele, vegyék át a hadifogolytábort. — A dandárfőorvos nehézkesen felállt, és kezet szorított Tányával. Amikor kifelé mentek, utánuk kiáltott: — Vizsgálják meg, nincs-e tífuszveszély!

Egy nagy, tömpe orrú amerikai Studebaker teherautón robogtak. Tánya ma reggel látott először ilyeneket, amikor egy alkalmi féltonnáson igyekezett a repülőtérről a hadseregtörzsbe.

A Studebaker sebesen robogott, és hangosan dudálva szórta szét kerekeivel a havat.

Roszljakov a sofőr mellé ült a vezetőfülkébe, Tánya pedig a többiekkel hátul helyezkedett el.

A többiek öten voltak. Egy szemüveges öreg zászlóaljkomisszár, Roszljakov politikai helyettese, a fürdő- és mosodaosztag parancsnoka és politikai helyettese — mind a kettő szintén idős ember — meg két orvos: egy kövér, puhány külsejű nő, akinek arca minden zökkenőnél fájdalmasan eltorzult, meg egy fiatal katonaorvos, a köpenyén gárdajelvénnyel. Ez utóbbi a hátsó deszkafalra telepedett, hanyagul, oldalvást ült rajta, útközben néhányszor levette a sapkáját, és vidáman hátraszegte fejét; vagy a szembesüvítő fagyos szelet élvezte, vagy csak a korán deresedő hajával kérkedett.

Verőfényes, fagyos nap volt, és Tánya, fél füllel hallgatva szomszédai meg-megszakadó beszélgetését, mohó kíváncsisággal nézett mindent, ami mellett elrobogtak.

Az út olyan helyeken vitt keresztül, ahol nemrégen még németek voltak. Mindkét oldalán hómező terült el, hol fehér, szinte érintetlen, hol füstös, fekete sávokban húzódott egészen a látóhatár széléig.

Ezeken a sávokon helyenkint annyi gránáttölcsér sötétlett, hogy a szélükkel érintették egymást, mint ceruzával rajzolt körök a papíron.

— És még azt mondják, ugyanoda kétszer nem csap be a gránát.

Ezt a hátul ülő katonaorvos kiáltotta Tányának, aki még újonc volt a fronton. Tánya megértette és bólintott.

A teherautó sebesen robogott felfelé. Az út keskeny, emelkedő horhosban vitt, jobbról-balról dombok húzódtak, mind tele fekete gránáttölcsérrel, karókra erősített, szakadozott drótsövénnyel. A dombok mentén zegzugosan lövészárkok futottak.

Körös-körül elképzelhetetlen összevisszaság és pusztulás képe. Közel és távolban mindenütt félig betemetett hullák, földből kifordult, összegörbült vasgerendák és lemezek hevertek. A hóban fekete lyukak tátongtak, bizonyára szétlőtt fedezékek maradványai. És megint szakadozott drótsövények és megint hullák és elhagyott lövegek s a hó alól kilátszó, furcsán kibicsaklott harckocsitornyok és kiégett autóroncsok az út szélén. És kissé arrább néhány nyalábba fogott különös, vastag cső, szamovárcsőhöz hasonló.

— A „ványuskáik!" — kiáltotta a katonaorvos, miközben a

kocsideszkán közelebb csúszott Tányához, és deresedő fejéről lekapva sapkáját, e furcsa fegyverek felé intett vele.

A teherautó átrobogott a gerincen.

— Az első állásaikon haladunk át! — kiáltott a katonaorvos. — Jól kiépítették! Tizedikén és tizenegyedikén bombáztuk szét őket...

Tánya lefelé nézett a lejtőn szembefutó útra, és hirtelen valami furcsa, lapos tömeget pillantott meg; önkéntelenül felállt, hogy megkönnyítse a gépkocsi súlyát, amely ezen az emberhez hasonló, lapos valamin átrobogott.

Egy pillanat múlva elhagyták. Csakugyan ember volt: egy jégbe nyomódott és palacsintává lapított német hulla.

És ismét, a magaslatról lefutó út két oldalán, gránáttölcsérek követték egymást, amelyek később egy teljesen összefolyó piszkosfekete sávvá olvadtak össze. És ezen a sávon is, és mögötte is a hóban, halomszám hevertek a hullák.

— A katyusák műve! — kiáltotta a katonaorvos, és a kocsi szélén még közelebb húzódott Tányához. — Figyelje csak: egyetlen ló sincs! Ez még november tizenegyedikén volt és akkorra minden lovat megettek.

Nem messze az úttól három harckocsi állt egymás közelében, kettőnek az ágyúja arrafelé fordult, amerre a teherautó robogott, a harmadiknak a tornya viszont ott hevert mellette a hóban, mint egy fejről leütött sisak.

— Ezek már a mieink, harmincnégyesek. — A katonaorvos már olyan közel ült Tányához, hogy nem kellett kiabálnia. — Nem értek célhoz, kiégtek szegények.

És Tánya még sokáig nézett vissza ezekre az egyre kisebbedő harmincnégyesekre. Nézte őket, amíg csak el nem tűntek a szeme elől.

Mindaz, amit ma látott, „miénk"-re és „övék"-re oszlott. Miénk volt a teherautó, amelyen robogtak, és a többi szembejövő gépkocsi meg a négy, hosszú csövű ágyúkat vontató traktor, meg egy légelhárító üteg az egyik kis dombon, és a fejük felett elzúgó, ismeretlen formájú, hegyes orrú repülőgépek; támadásra mennek, mondta a katonaorvos.

A „miénk" élő volt, az „övék" halott. Halott drótsövény, halott lövészárkok, halott emberek a hóban, halott, elhagyott lövegek és gépkocsik.

Kezdetben, az út elején. Tányának úgy tűnt fel, hogy a „miénk" mind élő, és csak az „övék" halott. Mikor aztán a katonaorvos ezekre a harmincegyesekre mutatott, csak nézte, nézte őket, amíg el nem tűntek a szeme elől, mert ez volt az

első halott „miénk", amit aznap látott. Arra gondolt, hogy itt szerte nagyon sok „miénk" lehet még, ami szintén elpusztult, és persze halottaink is sokan vannak, de azokat már összeszedték, elföldelték, a németek pedig még temetetlenek.

Így volt persze, és ostobaság lett volna mást gondolni; ő csak azért képzelte még mindig másként, mert először járt olyan hadszíntéren, ahol mi erősebbek voltunk a németeknél. Idáig mit látott? A háború kezdetét, visszavonulást, bekerítést, minden úton előrenyomuló német haditechnikát. Nem halott, hanem élő, orcátlanul üvöltő, dübörgő haditechnikát, amelyet az oroszok megkerültek, vagy keresztültörtek rajta, vagy olykor felrobbantottak — száz harckocsiból egyet.

Majd a német hátországot és oszlopokban a mi fogoly katonáinkat. Olyan elviselhetetlenül hosszú oszlopokat, mintha egész Oroszországot fogságba ejtették volna. És a mi harckocsijaink és páncélautóink útszéli árkokba szórt roncsait.

És német katonavonatokat, amint egymás után mentek a frontra, büntetőzászlóaljakat, őrosztagokat, SS-csapatokat, városparancsnokságokat. Német gépkocsikat és német járőröket a szmolenszki Hauptstrassén ...

Igen, persze, később, amikor Tányát sebesülten elszállították Moszkvába, és amikor kórházban feküdt, majd Taskentba utazott — ott a hátországban tudta, az újságban olvasta, a rádióban hallotta, hogy minden megváltozott, és mi támadunk. De mindez távoli volt, ez viszont, amit most maga tapasztalt a háború folyamán először, egészen más benyomást tett rá.

Még reggel, a katonai repülőtéren, ahol leszálltak, és ahol körös-körül az egész nagy havas térséget a bukórepülésre induló orosz bombázók melegedő motorjainak zúgása töltötte be, lelkendező öröm fogta el.

És ez az érzés ma egész nap betöltötte, ez kísérte egész úton, a repülőtérről a hadseregtörzsbe, és most is, amikor a teherautón robogtak. Egyre nőtt, fokozódott ez az érzés, és boldog kábulattá változott; még a magyarázatokat sem kívánta hallani, csak látni akart a maga szemével mindent, mohón, kiéhezve, minél előbb betelni a látvánnyal.

Szomszédai, a fiatal katonaorvos kivételével, ügyet se vetettek az útra, csak a maguk dolgáról beszélgettek. Arról, hogy a hadifoglyok bizonyára tetvesek, és hogy a fürdő- és mosodaalakulat egy részét is be kell vetni, mert az embereket meg kell mosdatni, ez most a legfontosabb. Megmosdatni, megnyírni és borotválni. És hogy vigyázni kell az étkezéssel, mert az

emberek kiéhezettek, disztrofiásak, és a meggondolatlanul adagolt táplálléktól bélelzáródást kaphatnak.

Ismét kapaszkodó következett. A teherautó bal kerekeivel az út szélére kanyarodott, rovátkált abroncsai súlyosan ránehezedve morzsolták a havat: egy teherautóoszlopot előzött — a kocsiszekrényekből valami ponyvahuzatú, ormótlan tárgy ágaskodott.

Tánya csak később eszmélt rá, hogy ezek katyusák; felállt, és mohón számolgatta őket.

— Pokoli ereje van! — jegyezte meg a katonaorvos a háta mögött, és ő rábólintott; csak később eszmélt rá, hogy nem a katyusákra értette, hanem az ő teherautójukra, amely biztosan halad felfelé, és előzi meg az oszlopot. — Micsoda erő! — kiáltotta a férfi elragadtatva. — Iránon keresztül küldik a szövetségeseink — és megismételte: — Micsoda erő! Hol vannak ezektől a Wallensteinek!

— Miféle Wallensteinek?

— A németek tankjai. Én harckocsialakulatban is szolgáltam, tudom, mennyi baj van velük. Ganéj a mi harmincnégyeseinkhez képest, ha csak egy lövedék belekap, úgy ég, mint a gyertya. Egyszóval: Isten veled, világ!

Tánya hallgatta, de nem tudott figyelni rá: csak állt, és mohón bámulta a katyusákat.

Harminchatot számolt össze. „Biztosan egy teljes ezred" — gondolta, amikor az élen haladó teherautót is megelőzték, és sóhajtott, mert hirtelen elképzelte, hogy az anyja most Taskentban épp befejezi a műszakot, és magányosan készülődik haza...

A Studebaker balra fordult, és egy másik úton, óriási ágyúk mellett robogott tovább: az ágyúcsövek meredeken az égre irányultak, Tánya először azt hitte, légvédelmi ágyúk, de azután eszébe jutott, hogy azok nem lehetnek ilyen hatalmasak, és hogy nyilván messzehordó lövegek.

— A front egyre előbbre halad, hamarosan ezek is továbbmennek — szólalt meg a katonaorvos, amikor az ágyúk eltűntek a szemük elől.

Ám ekkor, mintegy cáfolatul, a hátuk mögött olyan fülsiketítő dörrenés hallatszott, hogy Tánya ijedtében csaknem kiesett a teherautóból. Majd még egy lövés és még egy.

— Nem, egyelőre nem mennek tovább. Innen lőnek — mondta a férfi, hirtelen elkapva az orvosnő vállát.

Az ágyúk pedig csak lőttek, lőttek, s a lövedékek éles süvítéssel szálltak el a fejük felett, valahová messzire.

— A robbanásokat nem hallja? — kérdezte egyik szünetben a férfi.

Tánya hallgatózott, de semmit sem hallott.

— Nem, nem hallani — jegyezte meg az orvos —, ma a németek felé fúj a szél.

A teherautó ismét kanyarodott, és hirtelen feltűnt előttük a hely, ahová igyekeztek: enyhén lejtő, kopár domboldal, két sor szögesdróttal körülvéve. A drótsövényen kívül egy barakk állt, belül pedig, a kerítés hosszában, különös, szürkésfehér tömeg húzódott.

Tánya már hallott erről, amikor a hadsereg-egészségügyi főnöknél várakozott, mégsem fogta fel azonnal, hogy mi ez. Csak akkor döbbent rá, amikor odaértek, és a teherautó megállt.

Holttestek hevertek egymásra hányva, tömör, alacsony sáncként.

A teherautó utasai kiszálltak, de mielőtt megindultak volna, egy pillanatig úgy álltak ott, mint akiknek valamitől el kell búcsúzniok, és valami újba kezdeni.

Az út szélén, a teherautó közelében, egymásra dobálva néhány friss hulla hevert német köpenyben, ezeket még nem lepte be a hó. „Biztosan ezekről mondták, hogy a tábor elfoglalásakor mind egy szálig lemészárolták őket" — gondolta Tánya.

— No, orvosok, előre, — szólalt meg az előttük álló Roszljakov. Meredten nézett maga elé, és keze, amelyben cigarettavéget szorongatott, észrevehetően remegett, mintha a hideg rázná.

Hetedik fejezet

A barakk mellett lévő drótkerítés kapuja tárva-nyitva volt. Egy kis féltonnás teherautó állt a kapu előtt, hozzákapcsolt, füstölgő tábori konyhával. A konyha mellett egy katona topogott.

— Mi van a kondérban? — kérdezte Roszljakov.

— Másodszor olvasztok havat, orvos elvtárs — felelte a szakács. — Első ízben az egészbe cukrot szórtam, cukros vizet kaptak, az igaz, nem valami édeset. Most pedig azt parancsolták, hogy húsleveskockákat olvasszanak fel benne. Kölest is akartam beletenni, de nem engedték.

— Helyes, hogy nem engedték — bólintott Roszljakov. — Hány embert itattak meg a számítása szerint?

— Vagy hatszázat. Fél bögrével adtunk egynek-egynek De nem mind ittak ... Még a vizet se tudják lenyelni.

— Tönkretették az embereket — mondta az orvos. — Nem járkált köztük, nem nézegette, milyenek?

— Minek járkáljak, innen is látom. — A szakács keserűen legyintett.

Roszljakov a lábával belökte az ajtót, és elsőnek lépett a barakkba.

Kis helyiség volt. A priccsekből ítélve csak kevés számú őrséget tartottak itt; vagy húsz embert. Most csak három szovjet katona volt benne. Ketten — egy sofőr, feketére koszolódott kisbundában, meg egy törzsőrmester — a belépésekor felugrottak az asztal mellől, és letették a félig szívott, maguk sodorta cigarettát. A harmadik hasmánt feküdt a priccsen, sapka nélkül, két keze a földre csüngött.

A törzsőrmester jelentkezett: gazdasági szakaszparancsnok a 111. hadosztály egészségügyi zászlóaljából.

— És az egészségügyi zászlóalj parancsnoka hol van?

— Jelentésre ment.

— Hogy elment, azt tudom. Még nem tért vissza?

— Nem.

— Látom, nem nagyon siet. Kit hagyott itt maga helyett?

— Hrjukin doktort, de az rosszul lett. — A törzsőrmester a mozdulatlanul fekvő ember felé intett. — Idegrohamot kapott.

— Zárdanövendék, vagy mi? — szólt dühösen Roszljakov.

— Ahogy bejártuk a barakkokat és visszajöttünk, kitört rajta. Hogy úgy mondjam: hisztériáskodott. Összehányta a barakkot. — A törzsőrmester a sarokban sötétlő tócsára sandított. — Nem bírta ki azt a látványt.

A priccsen fekvő alak megmozdult: Roszljakov odalépett hozzá, és a köpenye gallárját ráncigálta.

— Álljon fel, mit hever itt?

Az ember lelógatta lábát a földre és felült. Köpenye eleje maszatos volt, arca falfehér, s a kisírt szeme körül vörös foltok égtek.

— Álljon fel és jelentsen! — rivallt rá Roszljakov.

A bemocskolt köpenyű ember megpróbált felállni, de visszahuppant az ágyra.

— N-nem b-bírok — mondta idegesen hebegve. — K-kérem a visszarendelésemet.

— Vénasszony maga, nem katonaorvos! — Roszljakov a mellette álló Tányára és a másik orvosnőre sandított. — Törzsőr-

mester, maga jelentsen, ha már ilyen gyenge idegzetű felettese van! Minden barakkot bejártak?

— Igenis.

— Hány embert számoltak össze?

— Élőt vagy hatszázat. A doktor elvtárs számolta össze. Nem lehet megismerni, ki él és ki nem, a pulzusokat tapogattuk.

— Helyes, vezessen! — Roszljakov sóhajtott. S látva, milyen sajnálkozva pillant a törzsőrmester az asztalon heverő cigarettára, azt mondta: — Szívja végig!

A törzsőrmester sietve fogta közé szorította a csikket, és felkattintotta öngyújtóját.

— Igazat szólva, nagyon kívánom a cigarettát, orvos elvtárs. Már minden dohányomat elszívtam ... — A sofőrhöz fordult: — Eredj a motort melegíteni!

— Ha parancsolja, elkísérem — szólt a priccsen ülő orvos, és felállt. Észrevehetően megingott, alig állt a lábán.

— Maradjon — legyintett Roszljakov. — Megleszünk maga nélkül.

A barakk mögött újabb drótkerítés következett, s még egy kapu, az is tárva-nyitva.

Elöl, vagy ötven lépésnyire, alacsony hóbucka látszott: a legközelebbi földkunyhó; néhány hasonló bucka sötétlett távolabb is, jobbra. S az egész térséget, a kaputól egészen a legközelebbi földkunyhó bejáratáig, holttestek borították. Nem a havon hevertek ezek a hullák, hanem bele voltak taposva, döngölve — már régóta rajtuk jöttek-mentek, mert máshogyan járni nem lehetett —, sűrűn borították a területet. Jéggé fagyva, félmeztelenül hevertek, karok-lábak összegabalyodva, úgyhogy nem is látszott, mi kihez tartozik. S ezeken a hullákon át, a belső drótkerítés mögött lévő másik kis barakkig, emberlábak taposta ösvény vezetett.

— Ott volt az ételkiosztójuk, amíg még adtak enni nekik. — A törzsőrmester a kis barakk felé mutatott.

Akkor mondta azt, amikor az első hullákhoz érve mindannyian megtorpantak. Tudták, hogy most ezeken kell járniok, mégis megálltak, és tekintetükkel keresgéltek szabad helyet, ahová lépjenek. De talpalatnyi szabad hely sem akadt.

— Bocsássatok meg nekünk, bajtársak! — mondta tompa, elváltozott hangon Roszljakov. Egy pillanatra lekapta füles sapkáját, majd fejébe nyomta, és elsőnek lépett rá egy mezítelen jeges hátra.

Tánya kezdetben még nézegetett, igyekezett nem fejre vagy arcra lépni. Aztán nem bírta a dermedt, betaposott, kifordult,

halott fejek, a nyitott és csukott szemek látását, botladozva ment, hol ezt, hol amazt érintve. Egytől félt csak: hogy elesik, és állandóan az előtte feketéllő földkunyhó nyílására nézett.

Embereken járt, tetemeken, amik valaha élő emberek voltak. Ezek mindegyike valami csapatban szolgált, valahonnan származott, és valamikor leveleket írt haza. És még egyikük sem szerepelt az elesettek listáján, tehát mindegyiket hazavárják. És itt hevernek, hóba-jégbe taposva, és soha senki meg nem tudja, melyikük kicsoda! Mert ez most már teljesen lehetetlen.

— Hol vannak a katonái? — hallotta Tánya Roszljakov hangját, miközben csak ment, nem nézve a lába alá.

— Az enyémek nincsenek itt — felelte a törzsőrmester.

— Nohát az egészségügyiek.

— Az orvos elvtárs szétosztotta őket a földkunyhókba.

— A katonákat szétosztotta, ő meg elájult... — Roszljakov káromkodott egyet.

Elsőnek ért a fedezékhez és hevesen félrerántotta a bejáratot eltakaró, csontkéményre fagyott, fekete ponyvát. Idegességében úgy megrántotta, hogy a deszkával együtt leszakadt. Roszljakov lehajolt, és belépett a sötétbe.

Tánya nyomon követte a lába alatt megzörrenő ponyván.

A világosságról jövet, az első pillanatban semmit sem látott. A kunyhó nagy lehetett, messze a mélyében tűz pislákolt, fojtó füstszag terjengett. Valaki halkan, elnyújtottan felnyögött, és nyomban mocorgás hallatszott, emberek hörögtek, sóhajtoztak.

— Szanitéc! Hol egy szanitéc? — kiáltott Roszljakov.

— Itt vagyok — hallatszott közvetlenül mellette.

— A ponyvát majd szerelje vissza, de csak ha elmentünk, különben semmit sem látunk. Hideg van itt? A kinti fagy után nem érzem...

— Nincs nagyon hideg, orvos elvtárs. Az emberek a leheletükkel befűtik.

— Hányan vannak itt? Megszámolta?

— Amikor bejöttünk, megszámoltuk, nyolcvanhatan voltak. És húsznál több halott. Nagyon elgyengültek az utóbbi napokban, mondják, már a hullákat kicipelni sem volt erejük. Én kivinném őket, ha legalább ketten volnánk egy kunyhóra...

— Az élőket kell kihordani — mondta Roszljakov —, a hullák itt is elvannak. Előttem menjen, mert nem látok. Nehogy valakire rátapossak...

Libasorban megindultak előre, a fedezék távoli végében égő kis tűz felé.

— Nagy kunyhó — jegyezte meg az orvos.

— Azt mondják, kezdetben ötszáznál többen voltak egyben.

— És hány kunyhó van? Hét?

— Hetet számoltunk meg. Az egyik üres, illetve mind meghaltak benne. Egyetlen élőt sem találtunk.

— Még egyszer át kell vizsgálni! — Roszljakov megállt és hátrakiáltott: — Akik mögöttem vannak a kijárat felé, forduljanak vissza! Még legalább két fedezéket nézzenek át, hányan vannak ott? Számolják össze, és vissza a barakkba!

Tánya hallotta, hogy a mögötte levők megfordulnak, és a kijárat felé tartanak, de ő Roszljakovot követte. Most, a tűz közelébe érve, megértette, miért van olyan égettrongy-szag. A kunyhó mélyén két vasrúdon, egy kis üst lógott, és alatta halványkék lángokkal egy vattakabát rongyai pislákoltak. E bűzlő tűz körül, félig fekve, néhány ember szorongott. Mögöttük más emberi testek körvonalai sötétlettek.

Tánya, amikor kissé hozzászokott a sötétséghez, sőt homályosan látta a tűz körül levők arcát, a kijárat felé fordult, és észrevette, hogy a háta mögött is, a keskeny köz két oldalán, szorosan fekszenek az emberek.

— Jónapot! — köszönt Roszljakov, de senki sem válaszolt. Csak némi hallgatás után kérdezte egy erőtlen, halk hang:

— Mikor visznek el innen?

— Két-három óra múlva kezdünk elszállítani benneteket, elvtársak. — Az orvos lehajolt, és az üstbe nézett. — Mit főztök?

— Havat olvasztunk — felelt egy ugyanolyan erőtlen és halk hang, de Tánya észrevette, hogy egy másik szólalt meg.

— Nem itattak meg benneteket?

— Még szomjasak maradtunk. A katona tiszta havat hozott, köszönet érte... azt olvasztjuk... Eddig még tiszta havunk sem volt...

— Miért?

— Itt körülöttünk piszkos, messzebbre pedig, a drótsövényhez, nem engedett az őrség, géppisztolyból lőttek.

— Most főzik a húslevest, elszállítás előtt megetetünk benneteket — jegyezte meg az orvos.

Megint csend követte a bejelentést, mintha ezeknek az embereknek minden szóhoz előbb erőt kellene gyűjteniök. Talán így is volt.

— Óvatosan etessenek — mondta az, aki elsőnek szólalt meg —, csak folyadékot adjanak, mást ne.

— Tudjuk — bólintott Roszljakov.

— Én is orvos vagyok, azért mondom.
— Melyik hadseregből?
— A hatvankettedikből, a hatszázkilencvenharmadik lövészezred alorvosa vagyok.
— Mióta nem evett?
— Tizedike óta. Tizenöt napja...
— Tizennégy — helyesbítette Roszljakov.
— Akkor tévedtem. Pedig azt gondoltam, jól számoltam.
— És addig?
— Vigyenek ki, mindent elmondok.
— Ki van még itt velem? — kérdezte az orvos.
— Én, Ovszjannyikova.
— Menjen a kijárat felé. Nincs mit halogatni. Ki kell vinni őket! Útközben találomra vizsgáljon meg néhányat.

Roszljakov és e hosszas szünetekkel felelgető ember párbeszédét hallgatva, Tánya állandóan a tűznél heverők arcát figyelte. Ezek az elcsigázott, csont és bőr emberek, a szemükig szakállas arcukkal, szánalmat és furcsa idegenkedést ébresztettek benne. Mintha nem is olyan emberek volnának, mint ő, hanem nagyon hasonló, de mégsem ugyanolyan lények — merőben mások, mint amilyenek az emberek szoktak lenni. És ebbe a bánatába türelmetlen vágy is vegyült, hogy ott nyomban tegyen valamit, amivel mindezeket a lényeket valódi emberekké változtatja, ám belátta, hogy ez most lehetetlen, sőt némelyik számára talán már késő.

Amikor Roszljakov utasítását meghallotta, megfordult és kifelé indult; meg-megállt hol egyik, hol másik mozdulatlanul heverő test mellett, és két kézzel megtapogatta. Egyiknek megfogta a kezét, és érezte, hogy mélyen, alig-alig ver a pulzus, aztán néhány lépés után megint megtapogatott egy kezet, de az jéghideg volt. Megint egy kéz, az is dermesztő hideg. Aztán megint egy icipicit meleg, élő kéz, s a mélyen ülő szem az érintéskor gyengén megrezdül. Sűrű szőrrel benőtt nyak, és vékony, mint egy gyereké. Valami mozog az ujjai alatt: tetvek.
— Nővérke, nővérke...

Miért „nővérkét" mond? Holott nem láthatja. Tánya e szó hallatára kényszerítette magát, hogy ne húzza el a kezét, és megkérdezte:
— Tessék, kedves?
A hang nem válaszolt, csak megismételte:
— Nővérke, nővérke...
— Tessék?
— ... nővérke... — suttogta még egyszer és elnémult.

Az orvosnő tett néhány lépést, és közvetlenül a kijáratnál a világosban megpillantott egy fejet füles sapkában, amely oldalt fordulva feküdt a vattakabáton; sovány, fekete szakállas arc s nyitott szem: őt nézte. Ez az ember szólt valamit, és Tánya leguggolt melléje.

— Mit kíván? No, mit?.. — S abban a hitben, hogy most ennél jobbat nem mondhat neki, így folytatta: — Mindjárt megetetjük magukat húslevessel... — De az ember alig észrevehetően nemet intett a fejével, mást akart.

— No, tessék!

— Ha meghalok, közölje a nevemet. A nevem...

— Hogy hívják, mondja?

— Én...

Elhagyta az ereje. Valamit dünnyögött. Tánya nem értette. Ismét dünnyögött, és az orvosnő látta, hogy könnycsepp gördül ki a szeméből, és csodálkozott, hogy ezeknek az embereknek még van könnyük.

— Gyerünk — szólt Roszljakov, utolérve őt. — Nem vesztegethetjük az időt...

Tánya elsőnek lépett ki a levegőre, hunyorgott a világosságban, majd lenézett a kezére, amelyen tetvek mászkáltak; miközben lerázta őket, látta, hogy Roszljakov is tetveket pöcköl le a köpenye ujjáról.

— Hát így... — szólt a férfi. — Ott jönnek a többiek is... — A szomszéd kunyhó felé pillantott, és megindult a táborkapu irányába.

Tánya követte ugyanazon az ösvényen, a megfagyott hullákon át.

A teherautónál gyűltek össze. Az idős zászlóaljkomisszár javasolta ugyan, hogy menjenek be megtanácskozni a helyzetet a barakkba, de Roszljakov legyintett:

— Nem vesztegethetjük az időt! Induljunk! — S dühösen bedugta sapkája alá a szurokfekete tincset. — Úgy gondolom, mindenütt körülbelül egyforma a kép.

— Az egyik barakkban kizárólag halottak vannak, magam ellenőriztem — jelentette az orvosnő. — Azt mondják, a sebesülteket tartották ott.

— Akkor értem— bólintott a férfi. — S a többiben?

— Mind megerősítették, hogy azokban még sok élő van.

— Pontosabban, akikben még az élet jelei mutatkoznak — szólalt meg az a fiatal orvos, aki útközben a teherautó szélén ült, Tánya mellett.

— Szóval kereken öt-hatszáz — mondta Roszljakov. — Mind

tetvesek, többségük nyilván fertőzött, egy részüknél a folyamat megállíthatatlan. A hadsereg-egészségügyi főnök, mihelyt jelentették, tüstént megparancsolta a háromszáznyolcas kórháznak, hogy egy barakkját ürítse ki, de egy barakk nekünk most semmi.

— Kosztyukovszkij pedig ma reggel örvendezett, hogy a kórházával eljutott ezekig a barakkokig. Félholtra fagytak a sztyeppen.

— Sebaj, elszomorítjuk — mondta Roszljakov. — Most nincs idő örvendezni. Gyerünk! Itt helyben hozzáfogni csak önámítás lenne. Az életmentés a kiürítés gyorsaságán múlik. Igen — a fiatal katonaorvoshoz fordult —, hívja ki azt a hisztériást, a fenének kell itt, jöjjön csak velünk! Sztyepan Nyikanorovics — mondta aztán a zászlóaljkomisszárnak —, te addig maradj itt, ügyelj, hogy a húslevest kiosszák, és hogy semmi parancsszegés ne legyen, amíg vissza nem jövünk! Semmi látogatás, még a legjobb szándékból sem! A kapu zárva legyen, te felelsz érte. Egy orvost itthagyok... — Szünetet tartott, töprengett, hogy ki is maradjon.

Tánya talán nem jelentkezett volna, de az a fiatal orvos, aki vele jött, bement a barakkba, a kövér orvosnő pedig úgy állt ott, reszkető ajkát harapdálva, mint aki mindjárt elsírja magát.

— Megengedi, hogy én maradjak? — szólalt meg Tánya.

Roszljakov ránézett.

— Helyes, maradjon. — Látta, hogy a barakkból kijövő orvos milyen bizonytalanul lépked, és az orvosi táskára mutatva, amelyet a kezében tartott, Tánya felé intett: — Adja át neki!

— És aztán mi lesz? Az enyém...

— Hogy aztán mi lesz, azt az orvosbizottságban döntjük el — felelte dühösen Roszljakov. — Ha beteg, kórházba megy. Ha egészséges... — Nem fejezte be, de arca semmi jót sem ígért. — Adja oda a táskát!

Maga vette át a táskát, és Tányának adta.

— Ne igyekezzék túlságosan segélyt nyújtani. Ez itt csak egy csepp a tengerben. De hogy mindenkit megitassanak húslevessel, akit csak lehet, ez a legfontosabb és legnehezebb feladat... Gyerünk! — A fürdő- és mosodaosztag hadnagyához és politikai tisztjéhez fordult: — Maguk ne jöjjenek velünk. Kapcsolják le a konyhát, aztán fel a teherautóra, és a sofőrrel együtt egyenest magukhoz vissza!... Az egész osztaguk három óra múlva legyen Kosztyukovszkijnál. A teherautót majd azután visszaküldik.

— Ne feledkezz meg a borbélyokról — figyelmeztette a zászlóaljkomisszár.

— Igen, a hadsereg összes borbélyát mozgósítani kell — mondta Roszljakov. — Minden szőrzetet le kell borotválni mindenkiről...

— És minél több takarót kerítsen az autókba... meg ponyvákat. Hideg van. És gépkocsit is egyszerre minél többet, ne csak a mi autóbuszainkat! Sokra van szükség.

— Sebaj, Sztyepan Nyikanorovics, ahogy megérkezem, rögtön telefonálok Kosztyának — hadarta Roszljakov, már menet közben. — Kosztya mindent biztosít majd.

— Ki az a Kosztya? — kérdezte Tánya a komisszártól, amikor a teherautó elrobogott.

— A hadsereg haditanácstagja.

És Tánya maga elé képzelte a pisze orrú, őszes, apró szemű embert, akit ma Szerpilinnél látott.

— A katonák nevezték el így — folytatta a komisszár. — Az ilyesmit ki kell érdemelni náluk. A hadsereg haditanácstagja, és csak Kosztyának hívják. Ő maga is eljön ide, majd meglátja. Úgysem állja meg...

A sofőr mérgesen dohogva lekapcsolta a teherautóról a konyhát. A fürdő- és mosodaosztag két embere ott topogott mellette, sőt egyikük segített is, hogy gyorsabban menjen. Mihelyt lekapcsolták, beültek a teherautóba és elrobogtak.

— Tyetyerin, siess vissza! — kiáltott harsányan a szakács a sofőr után.

— Ne félj — mondta a zászlóaljkomisszár —, okos ember nem hagyja el sokáig a szakácsot a konyhával. Hamarosan megfőzöd a húslevest?

— Amíg felforr, és felolvadnak benne a kockák: negyven perc.

— Miért tart olyan sokáig?

— Ha víz volna... de ez hó. Ezt még fel kell olvasztani. Éppen akkor raktam meg a kondért, amikor idejöttek, és még tettem hozzá, színültig megtöltöttem! Én is sietek. Egy priccset már felaprítottam száraz fának...

— Menjünk be a barakkba, néhány percig melegszünk — javasolta Tányának a komisszár.

Köpenye gallérja fel volt tűrve. Öreges arca kifagyott, és piros erek hálózták. Az orvosnő most még idősebbre becsülte mint első percben, sőt csodálkozott, hogy a fronton ilyen öregembert lát.

— Szerintem nincs itt semmiféle infekció — jegyezte meg a

komisszár, amikor a barakkban bementek. — Tetvek vannak, de infekció nincs. A tetű csak melegre mászik, menekül. Ha kintről megy be az ember a földkunyhóba, meleget érez, pedig fagypont alatt van. És már a harmadik hónapja, ezt is figyelembe kell venni... Látta, a halottakat levetkőztették — mindent magukra húztak vagy eltüzelték. A halottaknak már nem kell, az élőknek igen. Leguggoltam egyik mellé, mondom neki: de nagyon tetvesek! Azt feleli: „Ne félj, doktor, itt minálunk nincs fertőzés, minden ragály kifagyott. Nekünk itt csak egy betegségünk van: a halál. Más betegségünk nincsen." Így beszélt az életéről.

Fel-alá járkált a barakkban, hol a mellét, hol a hátát veregette, de nem bírt felmelegedni.

— Tizedike óta nem ettek, vagyis mióta a támadást megindítottuk, nem adtak enni a foglyoknak. És addig is mit kaptak — kiáltotta Tányának, mintha az válaszolhatna rá.

Az orvosnő összerezzent, és azt gondolta: „Vajon eddig semmit sem tehettünk volna értük?" Megrendítette a gondolat, hogy mialatt ő ott volt Taskentban, és a többiekkel együtt örült, hogy a támadás megindult, és a németek gyűrűben vannak, azalatt itt, a gyűrűn belül, oroszok sínylődtek. Itt még a németek hatalmában maradtak. És két álló hétig, egészen a mai napig, nem segíthettünk rajtuk. Hogyan történhetett ez?!

— Hát nem tudtunk erről a táborról? — kiáltott fel, saját gondolatától megdöbbenve.

— Honnan tudtunk volna? S ha tudunk is, mit segít az?

— Már hogyne segítene — felelte Tánya —, akkor talán tettünk volna valamit! Legalább néhány nappal előbb szabadítottuk volna fel őket!

A zászlóaljkomisszár vállat vont.

— Aligha. Itt háború folyik, erők csapnak össze! Akarsz, de nem bírsz! Olykor, ha egy sebesültet kihozunk a senki földjéről, hányan esnek el közben, és mégsem mentjük meg. Itt pedig... — Legyintett, majd megkérdezte: — Kezdettől fogva a fronton vagy?

— Kezdettől fogva.

— Én is... Szanitéc voltam, amíg rangot nem adtak, aztán egészségügyi zászlóalj komisszárja.

— És a háború előtt mi volt? — Tánya a férfi szavaiból megértette, hogy ha közkatonaként kezdte a háborút, akkor azelőtt nem volt katona.

— Hogy mi voltam? — dünnyögte az öreg kelletlenül, mintha nem kívánna emlékezni. — Sok minden. A háborúba nép-

felkelőként vonultam be. Négy évvel ezelőtt betegség miatt nyugdíjaztak — ismét hallgatott egy sort rosszkedvűen. — Építőtáborokban dolgoztam, a KNR-ben... Van ott a táborokban ilyen részleg: kulturális nevelő részleg! Azelőtt pedig kommunákban működtem, egyébként Makarenko Szemjonovics Antont is ismertem — sóhajtva elhallgatott.

— Hány éves?

— Ötven leszek — felelte a komisszár és elmosolyodott. — Megvénített engem az a munka. Voltak, akik bírták, de én megöregedtem... Egyébként betegség miatt szabadultam..

Úgy nézett Tányára, mintha annak fel kéne fognia szavai értelmét, de Tánya nem értette pontosan, csak sejtette, hogy ennek az embernek az életében van valami zavaros időszak. Ez rejlik e szavak mögött: „Betegség miatt szabadultam."

— Gyerünk — mondta Tánya.

Már tíz perce voltak a barakkban, és úgy érezte, szégyen tovább bent maradniok. Oda kell menniök a földkunyhókhoz... Talán nem kötelező, de mégis...

— Gyerünk... A törzsőrmester biztosan ott van, hadd szedje össze a katonákat, és induljanak a húslevesért.

Szótlanul lépkedtek a holttesteken, immár harmadszor. Elhaladtak az első földkunyhó mellett, amelyben Tánya már volt, s a másodiknál megálltak.

— Maga talán menjen be ide — mondta a komisszár —, én pedig arrább nézek körül.

Továbbindult.

— Mindjárt bemegyek — bólintott az orvosnő.

Hirtelen elfogta a vágy, hogy rágyújtson. Csak két-három percig akart elálldogálni, és elszívni egy cigarettát, mielőtt belép. Előhúzott bundája zsebéből egy csomag Belomort. Három cigaretta volt még benne, a többit elszívta. Taskentban, az anyjánál, türtőztette magát, nem dohányzott, nehogy elszomorítsa. Még távollétében sem gyújtott rá, nehogy dohányszaga legyen. De útközben csaknem az egész csomagot elszívta izgatottságában, a jövővárás feszültségében.

Háborúban persze minden megesik, de mégsem fért a fejébe, hogy mi minden történt vele egyetlen nap alatt! És még nincs is vége a napnak! Reggel az utolsó leszállás ott a bombázó-repülőtéren, s a repülők, akikkel jött, vidámak, egészségesek... És más repülősök, akik fogadták őket, és megkérdezték, nem hoztak-e Taskentből aknát. Azok is mosolyogtak, egészségesek, vidáman ígérték, hogy most már elbánnak a fritzekkel — még három nap, legfeljebb négy van hátra...

És ez a tábor, és ezek az emberek itt a földkunyhókban...

Úgy gondolta, néhány hosszú szippantással elszívja a cigarettát, és azonnal bemegy. Minden, ami még néhány órája izgatta — amint a hadsereg-egészségügyi főnökre várakozott, töprengése saját magáról és Artyemjevről, s hogy jó-e vagy rossz, hogy minden ilyen gyorsan és nevetségesen véget ért —, elillant, eltűnt, mintha soha nem is lett volna.

Messze, a drótkerítés előtt, hullahegy sötétlett, innen, messziről olyan volt, mint egy közönséges sánc. Ilyen kihányt földsáncok húzódnak rendszerint a harckocsielhárító árkok mentén. Most, a szürkületben, föld- és jégsáncnak nézhette volna valaki, de Tánya tudta, hogy nem földből és jégből, hanem emberekből halmozták fel.

— Nővérke, hagyd meg a csikket!

Tánya megfordult; egy egészségügyi katonát pillantott meg, aki a földkunyhóból jött ki — fiatal, barátságos, kerek, eleven arcú, és úgy megörült neki, mintha egy pillanattal előbb rajta kívül senki élő nem maradt volna a földön.

— Bocsánat, doktor elvtársnő, elnéztem — szólt zavartan a katona, amint a bunda alól kikandikáló hajtókán a hasábokat meglátta.

— Fogja! — Tánya odanyújtotta neki a félig szívott cigarettát.

A katona nagyot szippantott, és a drótkerítés előtt sötétlő sánc felé intett:

— Egy embert, aki a többieknél elevenebb, megkérdeztem, hogyan hányták ezt a sáncot, parancsra vagy maguktól? Azt feleli: sehogy. Először, úgy mondta, oda jártunk tiszta hóért, aztán sokan, akik nem kívántak tovább élni, egyszerűen odavánszorogtak a halálba... Már nem hóért mentek, hanem meghalni! De az utóbbi időben már aki akart, sem bírt odamenni! Tegnap este óta, úgy beszélte, mintha csatazajt hallottak volna, de már képtelenek voltak a kijárathoz kúszni, hogy meghallgassák.

Lassan, nagyot szippantott.

— Visszaadjam?

— Nem kell — mondta Tánya. — Bemegyek.

— Minek? Mit csinál ott? — Egy hirtelen szélrohamtól mindketten megfordultak, és hallották, hogy a szél távoli harci zajt hoz valahonnan Sztálingrádtól...

— Bemegyek — mondta az orvosnő nem a katonának, hanem önmagának. És fejét lehajtva, mert még neki is alacsony volt, belépett a földkunyhóba.

Csak a második nap végén, késő éjjel végeztek a legnehezebbjével. Az utolsó, szám szerint négyszáznyolcvanharmadik kiszabadított fogoly is átesett az egészségügyi kezelésen, és tiszta lepedők közt feküdt a kórházbarakkban.

Az iktatókönyvben megjelent az utolsó szám: 483, de a számok mellett még most sem állt mindenütt név. Sokakat még mindig hiába kérdeztek...

„Mintegy hatszáz élő" — mondta ott a táborban a törzsőrmester. De meghaltak emberek, amíg a teherautókon a táborba értek, meghaltak, miközben kivitték őket a földkunyhókból és a teherautókra rakták, meghaltak az úton és az egészségügyi kezelés közben is... Néhány ember pedig akkor vált meg az élettől, amikor már tisztán megmosdatva és megborotválva, hordágyon vitték át egyik barakkból a másikba. És azok közül is, akik most élőnek számítanak, többen meg fognak halni a közeli napokban a hosszú éhezés miatt.

Mi mindent nem látott és hallott Tánya ez alatt a másfél nap alatt! Még aludni sem kívánt az álmatlan éjszaka után, és úgy érezte, soha többé nem fog kívánni.

A barakk, amelyben az egészségügyi kezelés folyt, egész nap boszorkánykonyhához hasonlított: gőz gomolygott, patakokban folyt a piszkos víz, csomókban hullt a földre a kócos, tetvektől mozgó szőrzet, és mindenütt rongyos, ledobott ruhák hevertek... Négy helyiségben folyt a munka — az elsőben volt legiszonyúbb. Az elsőben még nem mosdatták, csak mezítelenre vetkőztették az embereket, és kefével súrolták le testükről a tetveket. Az udvaron, az ablakok alatt, nagy gödröt ástak, s pakura égett benne; ide hordták ki nyalábszámra a lehúzott ruhát, s közben állandóan vesszőnyalábokkal seperték a padlóról a tetveket, és vedrekkel ide ürítették ki a tűzbe.

A második helyiségben minden szőrzetet lenyírtak, leborotváltak, s első ízben megmosdatták az embereket; a szőrzettel együtt innen is vödörszámra hordták ki a tetveket. Még az öreg egészségügyi katonák — akik az első világháborút és a polgárháborút is végigharcolták —, ők is azt mondták, hogy ilyet életükben nem láttak.

A harmadik helyiségben már könnyebb volt: ott csak újból megmosdattak mindenkit. A negyedikben pedig a mennyország kezdődött: tiszta fehérneműt adtak rájuk, és hordágyra fektették őket.

A néhány orvost, nővért meg a tucatnyi borbélyt nem szá-

mítva, ezt az egész szörnyűséges munkát a barakkban a fürdő- és mosodaosztag lányai végezték. Sokan voltak: ötvenen, de a munka annyi, hogy a végén alig álltak a lábukon a kimerültségtől.

Lányok, lányok, fürdő- és mosodaosztag lányai! A ti osztagotokat a fronton, ahogy magatok is mosolyogva mesélitek, „szappanbuborék"-nak nevezik. Rólatok beszélnek mindenféle igaz és valótlan történetet a női testtől elszokott és kiéhezett férfiak? Ki tudhatja, mennyi bennük az igazság, és mennyi a valótlanság, bizonyára sem ez, sem az nem hiányzik belőlük. De mindegy, a legfőbb igazság az, hogy e napon nem volt, nem lehetett a világon különb nálatok, s nem voltak jóságosabb és enyhületet adóbb kezek a tiéteknél, s nem volt szentebb, tisztább igyekezet, segíteni az emberen, hogy ismét emberré váljon! Egyikőtök sem remegett, nem döbbent meg, nem szaladt ki, és nem ájult el, mint az az orvos, a férfi, ott a táborban. Egy sem!

Erről beszélt aznap este Roszljakov Tányának, amikor már az utolsó sebesülteket mosdatták. Úgy mondta, mintha költeményt szavalna, éppen ezekkel a szavakkal, amiket Tánya semmiképpen sem várt ettől a fronton megkérgesedett szívűnek hitt embertől. S a szemében olyan kifejezés fénylett, amilyent Tánya ezen a kemény, éles metszésű kozák arcon el sem tudott képzelni. Szinte versben beszélt a lányokról, s a szeme könnyesen csillogott.

Az orvosnő odabent a lányok mellett nem is gondolt erre. Azt látta csak, hogy gyorsan, gondosan és fáradtságot nem ismerve dolgoznak. Egyetlen ember ki nem csúszott a kezükből, senkit el nem ejtettek. Pedig olyan iszonyatos valami volt a kezük között, hogy azt már testnek sem lehetett nevezni!

Ő maga sok esetben adott injekciót azoknak, akik az egészségügyi kezelés közben eszméletüket vesztették. S ujjaiban még mindig ott érezte, nem kezet tart, hanem üres bőrzacskóba burkolt csontokat. Így is meghaltak egyesek az injekció után, és őket nem előre vitték, a negyedik helyiségbe, a mennyországba, ahogyan a lányok tréfásan nevezték, hanem vissza...

Most pedig mind, akik életben maradtak — és azok is, akik nemsokára mégis meghalnak —, itt fekszenek a kórházbarakkban, az emeletes priccseken. S már megérkeztek leváltásra az orvosok, Tánya már bemehetne a sátorba, ahol pihenőt rendeztek be, és teázhatna, de nincs hozzá ereje. Vagy egyszerűen lefekhetne, végigdőlhetne az ágyon, amelyen ül, alhatna reggelig. De nem álmos, és mindenféle kavarog a fejében: kusza em-

lékek, a látottak és hallottak töredékei, úgy egymásba gabalyodva, mintha nem is gondolatok volnának, hanem egy képtelen, iszonyú álom.

Egyik ember, amikor mosdatták, káromkodva szidta a németeket, amiért nem géppuskázták le a foglyokat a halálra éheztetés helyett.

— Pedig milyen jó, hogy nem lőtték magát agyon, most élni fog — mondta neki Tánya.

— De hátha ezután nem is akarok élni! — Az ember dühös, vad pillantást vetett rá, mintha Tánya ezzel megsértette volna.

Egy másik a frontra kívánkozott; azt mondta:

— Mielőbb gyógyítson meg, doktornő! Én még elmegyek ölni őket... Írmagjuk se maradjon...

Azt gondolta talán, hogy ijesztően kiabál, pedig csak aligalig suttogott, és meghalt, amikor hordágyon vitték, már tiszta fehérneműben; a szíve egyszer csak megállt.

S egy harmadik suttogott valamit, nem tudni, mit, talán a nevét, vagy enni kért. Úgy suttogott, mint aki eddig örökre elfelejtett beszélni. Mások pedig csak nyögtek, és meg se szólaltak, mintha megnémultak volna. És hang nélkül meghaltak a kezük között, s a lányok azon vették észre magukat, hogy halottat mosdatnak.

— Aztán majd elviszem magát innen — mondta Roszljakov. — Mellettem fog dolgozni a kiürítési osztályon.

Tánya rábólintott, bár akkor ez nem jutott el a tudatáig. Csak most értette meg, de most sem volt fontos.

Amikor az első teherautók és autóbuszok megérkeztek, s kezdték kihordani az embereket, bevált a zászlóaljkomisszár jóslata: Zaharov, a haditanács tagja is megérkezett a táborba. Végigment egy földkunyhón, kijött, megállt a kijáratnál, és vagy öt percig szótlanul nézte, hogyan viszik ki az embereket. Majd megállította a mellette elmenő Tányát — tehát úgy látszik, emlékezett rá —, és megkérdezte:

— Szerpilin azt mondta, sokáig voltál a németek mögöttes területén. Láttál ott ilyesmit?

Tánya csak a fejét rázta. Sok mindent hallott. De Szmolenszkben csak messziről, egy kilométer távolságból látta az őrtornyokat és drótkerítéseket.

— Én sem láttam még — jegyezte meg Zaharov. — Az első felszabadított fogolytábor a háború folyamán... A háború nem nagyon szép valami, de mégis...

Nem fejezte be. Újabb teherautó farolt oda a földkunyhó-

hoz. Zaharov a karjánál fogva elhúzta Tányát, nehogy a gépkocsi meglökje.

— A bajtársaink holttestén járunk — mondta kemény, érdes hangon. — Össze kéne fogni valamennyi fasisztát, és bele egy lékbe. A Volgán túlra igyekeztek? Menjetek a jég alatt a túlsó partra! Ha lehetne! — Szomorúan elmosolyodott. — Mi békülékenyek vagyunk. Megadják magukat, és te bekötözöd sebeiket.

— Nem kötözöm — rázta a fejét az orvosnő.

— De igen. Én pedig majd noszogatom a hadtáposokat, hogy a foglyok csajkájába az utolsó grammig beletegyék, ami jár, nehogy, isten őrizz, lesoványodjanak. S ha nem engedelmeskednek, megnyúzom őket! — Úgy mondta ezt, mintha kigúnyolná önmagát és azt, amit tennie kell. — Ezt hová vessem ki az emlékezetemből? — Ujjával két egészségügyi felé bökött, akik éppen egy tehetetlenül elomló testet hoztak ki, és Tányára sandított: — Eredj dolgozni!

Az orvosnőnek pedig továbbmenve eszébe jutott, hogy Roszljakov Kosztyának nevezte ezt a meglett korú, testes embert.

Tehát ilyen ez a Kosztya!

Ez a beszélgetés régen volt: tegnap. Zaharov ma ismét megjelent, elálldogált a barakkban, és nézte, hogyan folyik az egészségügyi kezelés. De ami nappal történt, az is régen volt már. Minden régen volt. És Tánya úgy érezte, ő is régóta van a fronton.

— Mi az, nem alszik? — Sztyepan Nyikanorovics, a zászlóaljkomisszár hangja riasztotta fel gondolataiból.

— Nem.

— Ha nem alszik, akkor én intézhetem a dolgom, maga pedig keresse meg a kétszáztizenhetes számú beteget, Butuszov hadnagyot. Ez a zászlóaljparancsnok — a mellette álló magas tisztre mutatott — a peremsávból jött a hadnagyát megkeresni.

— Azonnal megkeressük. — Tánya felállt, és azon gondolkodott, merre fekhet a kétszáztizenhetes.

Csak felállva érezte, hogy alig áll a lábán, és hogy legszívesebben leroskadna az ágyra, és mély álomba merülne.

Felpillantott a magas férfira, aki szíjakkal övezett, kurta vattakabátban állt előtte: az arca ismerősnek látszott.

— Gyerünk — mondta, miután hasztalanul próbált visszaemlékezni, látta-e már valaha ezt az embert.

Megfordult, hogy előremenjen. De a magas katona nem követte, sőt ellenkezőleg, fél kézzel a vállánál fogva maga felé

fordította, bepólyált, nagy, súlyos balját a másik vállára tette, és azt mondta:

— Szincov vagyok. Jóestét!

Tánya most már megismerte. Bizonyára előbb is ráismert volna, ha nem tudja halottnak.

— Jó estét, Ivan Petrovics! — felelte. — Úgy búsultam, azt hittem, elesett.

— Pedig élek.

Szincov mozdulatlanul állt, és Tánya nem tudta, mit csináljon a két kezével. Ha a férfi keze nem lett volna a vállán, akkor bizonyára lábujjhegyre állva megöleli — de Szincov csak állt némán, két kezét a vállán nyugtatva, és figyelmesen, furcsán nézett rá, mintha nem is őt látná, hanem másvalakit, úgy nézett, mintha már tudná, amit nem tudhatott. Majd hirtelen elvette a kezét, és azt mondta:

— Gyerünk megkeresni a hadnagyot! — Előreengedte Tányát és utánaindult.

Az orvosnő végigment a priccsek között, előhúzta a párnák alól a füzetlapokat, amelyeken szám és név volt, vagy csak szám, és kis lámpásával rájuk világított, mert a barakkban félhomály volt.

— Olyan vörös hajú. Nagyon vörös — mondta Szincov, amikor már néhány ágysor mellett elhaladtak.

— Mind le vannak borotválva — jegyezte meg Tánya. — Tudja, milyen tetvesek voltak?

— Tudom. Mi szabadítottuk fel ezt a tábort. Két földkunyhóba bementünk.

— S az őrségből senkit sem fogtak el élve?

— Aligha.

— Itt a maga Butuszovja — mondta Tánya, miután az egyik felső priccsen fekvő, borotvált fejű, viaszfehér orrú ember céduláját előhúzta.

— Világítson oda.

Tánya odavillantott a lámpásával.

— Ez nem ő.

— Lehetetlen. Ide van írva.

— Nem, nem ő. Világítson csak!

Amíg Tánya ezt megelőzően hol egyik, hol másik ágyhoz lépett, és a párnák alól előhúzott kis füzetlapokra villantotta lámpája fényét, Szincov futólag látta a betegeket; a száraz bőrrel bevont koponyák mind hasonlítottak egymáshoz. De most, amikor azt mondták neki, hogy ez a priccsen fekvő ember Butuszov hadnagy, az ő Butuszovja, ezt mégsem hihette el.

Mert az ő Butuszovja egészséges, borzas, vörös, széles arcú, vidám fiatalember volt, aki mindig elsőnek jelentkezett mindenféle felderítésre, és képes volt puszta kézzel elkapni egy „nyelv"-et, és a hátán elhozni. Ez a Butuszov pedig egy borotvált fejű, beteg öregember, elkékült arca élettelen, két keze, amely a takarón pihen, vékonyka, mint egy kisgyereké.

— Butuszov! Vitya! Hé, Butuszov!

A párnán nyugvó fej erőtlenül megmozdult, a két mélyen ülő szem kinyílt, és fáradt szomorúsággal nézett Szincovra. Majd a szempár mélyén lassan felderengett valami, Szincov a hadnagy fölé hajolt.

— Szincov vagyok. — Majd megismételte: — Szincov.

— Hol vagyok? — kérdezte alig hallhatóan Butuszov, majd hangosabban, nyugtalanul, újra: — Hol vagyok?

Talán azt hitte, ismét a németek kezére kerültek, és nem tud róla.

— Kórházban vagy — felelte a tiszt.

— Igen, igen, tudom, igen — mondta megnyugodva Butuszov, és lehunyta szemét, majd látható erőlködéssel ismét felnyitotta: — Te mit keresel itt?

— Azért jöttem, hogy meglátogassalak. Pepeljajev beszélt rólad.

— Hol van?

— Nem tudom. Még nem találtam meg. Azelőtt láttam, de most nem találtam meg.

— Nézd, mivé lettünk . . .

— Mi szabadítottuk fel a tábort — mondta Szincov. — Ott láttam Pepeljajevet. Az első földkunyhóban feküdt a bejáratnál.

— Én már régen nem láttam. Amióta az elosztóba nem hoztak ételt, attól fogva nem láttam.

A hosszú mondattól kimerülten, a beteg lehunyta szemét, és sokáig hallgatott. Azután megkérdezte: — Szóval egészen a parttól jöttetek hozzánk?

— Igen — mondta Szincov.

Túlságosan hosszú lett volna elmagyaráznia, hogy miként jött ide, s hogy most nem abban az alakulatban szolgál, nem abban a hadosztályban, és nem abban a hadseregben, ahol Butuszovval, együtt voltak.

—. Biztosra vettük, hogy azon a felderítésen mind a ketten elestetek. Nem képzeltem, hogy életben maradtok.

— Azt hiszed, mi el tudtuk képzelni? — Butuszov újra fel-

nyitotta szemét. — Magunk kúsztunk a kezük közé. Jobb lett volna meghalni.

— Ne búsulj! Sok minden megtörténik.

— Nem búsulok. — Butoszov lehunyta szemét, és megismételte. — Nem búsulok. De hirtelen riadtan összerezzent: — Hol van Pepeljajev?

— Mondom, még nem találtam meg.

— Várj, ne menj még — suttogta egészen halkan a beteg, és fejét megmozditva, arcával a párnához simult.

Szincov még sokáig elidőzött nála, és az ágyra könyökölve, várakozón nézett az arcába. De aztán ráébredt, hogy Butuszov eszméletlen, és most jobb nem zavarni.

Tánya pedig egész idő alatt ott állt mögötte, és nézte ezt a szíjakkal övezett, vattakabátos, erős, széles, kissé hajlott hátat.

Akkor, negyvenegyben, amikor a bekerítésből jöttek kifelé a szmolenszki erdőkön át, Szerpilin háta mellett csaknem mindig ez a jól ismert, széles, kissé hajlott hát volt előtte.

Aztán pedig, amikor kificamította a lábát, Szincov vitte a hátán, sátorlappal odakötözve. Zolotarjov felváltotta olykor, de többnyire csak ő vitte, mert erősebb volt Zolotarjovnál, és „egészséges, mint egy teve", úgy mondta.

Tánya most ott állt mögötte, nézte ezt a széles, meghajló hátat a feszes szíjakkal övezett vattakabátban, és arra gondolt, hogy Szincov rögtön befejezi a beszélgetést ezzel a hadnagygyal, megfordul, és neki akkor meg kell mondania, hogy a felesége meghalt.

Szincov néhány percig szótlanul állt, majd ránézett:

— Felírom a tábori posta számomat, ha magához tér, adja oda neki. Jó?

— Rendben van.

— És még egy nevet írjon fel: Pepeljajev. Ő nem szerepel a listán, de tán azok közt van, akik még nem tértek eszméletre. Én mindet végig akartam járni, de a zászlóaljkomisszár megtiltotta, hogy éjjel zavarjam őket. Igaza van, persze. Nappal azonban nem jöhetek el. Ha megtalálja, neki is adja oda a tábori posta számomat. Helyes?

— Jó — bólintott Tánya, és egyre arra gondolt, hogy milyen gyorsan közeledik a pillanat, amikor neki beszélnie kell.

Szincov levette a füles sapkáját, kissé beletúrt a hajába, megdörzsölte a borotválatlan arcát, ismét feltette a sapkáját, és azt mondta:

— Most pedig beszélnem kell magával.

— Nekem is magával — felelte Tánya. — Jöjjön, üljünk le!

Visszatértek ahhoz a priccshez, amelyen az orvosnő pihent, amikor a zászlóaljkomisszár odajött. Szincov ült le elsőnek, és Tánya melléje ült, könyökével a férfi vattakabátját érintve.

— A feleségéről kell beszélnem — kezdte Tánya, a padlóra nézve. — Együtt partizánkodtam vele. Elesett.

— Tudom — mondta a férfi.

Tánya felkapta a fejét, és a szemébe nézett.

A nyugodt, fáradt arcon semmi sem változott, és semmi sem rezzent.

— Tudom — ismételte a férfi, az orvosnő szemébe nézve, és kétszer bólintott, mintha immár hangtalanul ismételné: „Tudom, tudom."

S mert ilyen volt az arca, így felkészült mindenre, amit hallani fog, Tánya hirtelen megkérdezte:

— Régen?

— Régen. Két hete.

— Ki mondta meg?

— A feleségem fivére. Itt van a fronton. Ahogy kiért, megkeresett.

— Igen, igen, értem — bólogatott tétován Tánya, noha még mindig nem fogta fel, miért nem kell mégsem elmondania mindazt, amire felkészült.

Akkor, az első percben, amikor a férfi a vállára tette a kezét, és olyan hosszan nézett rá, úgy rémlett neki, hogy sejt valamit. De aztán, amikor azt mondta: „Gyerünk", már biztos volt benne, hogy semmit sem tud, mert lehetetlen, hogy rögtön meg ne kérdezze.

De kiderült, hogy lehetséges. Kiderült, hogy tudta, és nem érdeklődött, hanem előbb elment megkeresni a hadnagyát.

— Hősként halt meg a felesége — szólalt meg Tánya, önmaga számára is váratlanul.

Szincov ránézett és sóhajtott. Tán azt gondolta, hogy az orvosnő most hazudik valamit, hozzákölt, hogy megkönnyítse számára a hírt. Sóhajtott, és így szólt:

— Pável közölte velem, amit magától hallott, de én akkor nem egészen értettem. Mondja el még egyszer! Ő azt mondta nekem, hogy otthagyta magának a címét, és én egyre reménykedtem, hogy maga ír neki, és akkor megtudom, hol van. És most, látja, milyen... — Elakadt, majd a következő pillanatban így folytatta: — szerencsésen alakult minden.

Pedig egyáltalán nem alakult szerencsésen a dolog. Annyira nem, hogy Tánya nem kívánt újra elmondani semmit, csak

szerette volna szótlanul megfogni a férfi kezét, és elsiratni Mását, megszakadt életét.

— Jó, elmondom — szólt, és beszélni kezdett.

Szincov pedig ott ült mellette és hallgatott. Füles sapkáját levéve, maga mellé dobta az ágyra, összekulcsolta kezét — az épet és a piszkos kötésben levőt —, és egész idő alatt meg sem moccant.

Hallgatott, amikor Tánya beszélt, és hallgatott, amikor elakadt, kereste a megfelelő szavakat. S amikor amaz befejezte, akkor is néma maradt.

Két héttel azelőtt, amikor Artyemjev, aki a frontra érkezése után a „Krasznaja Zvezda" cikkében olvasta Szincov zászlóaljparancsnok, volt újságíró nevét, eljött hozzá, és elmondta, amit Másáról tudott — azon az éjszakán Szincov csak Mására gondolt, s hogy miként halt meg az asszony. Most azonban, amikor másodszor hallotta mindezt, az jutott eszébe, hogy mióta él már nélküle.

Amikor a moszkvai katonai ügyészségen ült és várta, hogy a sorsa felett döntsenek, majd visszament Guberhez, és besorozták a kommunista zászlóaljba, Másа még élt. S amikor Malinyinnal a téglagyárnál harcoltak, még akkor is élt. S amikor ő ott állt a sorban a Vörös téren, és a Mauzóleumon beszélő Sztálint nézte, még akkor is életben volt.

De amikor a többieket mind lefényképezték a párttagsági könyv céljára, csak őt nem, és emiatt kifakadt Malinyin előtt, később pedig éjjel, a fedezékben ült, és Mására gondolt — a felesége akkor már meghalt. S amikor Orlov tábornok kiosztotta a kitüntetéseket, Másа már halott volt. S amikor ő „nyelv"-ért ment, és kihozta Leonyidovot a senki földjéről, Másа már halott volt. És amikor a kórház után szabadságot adtak neki, hogy Moszkvába utazzék, és megkeresse a feleségét, ő pedig alhadnagyi tanfolyamra iratkozott — Másа már nem volt életben, meghalt.

S amikor ő Sztálingrádban harcolt, Másа már nem volt. És amikor sebesülten vitték a befagyott Volgán át, már nem volt. És amikor ő azon az éjszakán, attól az asszonytól távozóban, arra gondolt, hogy Másа él-e vagy sem — már régen nem volt, második éve...

Végre szétvette a kezét, s fejét felemelve, Tányára nézett. Arca teljes érzéketlenséget tükrözött.

— Maga kérte, hogy mindent elmondjak — szólalt meg Tánya; megijedt az arcától.

— Igen, persze — mondta Szincov. — Már nem félek az ilyesmitől. Hozzászoktam.

De az arca mozdulatlan maradt, és Tánya nem tudhatta, igazat mond-e vagy sem. S hirtelen eszébe jutott, hogy annak idején az erdőben, Jelnya környékén, amikor Szincov a karján vitte őt az erdészházba, az erdész megjegyezte: „Azt hittem, a felesége." — „Miért?" — kérdezte tőle Szincov. „Nem akárkit hoznak így a karjukon." Szincov nem válaszolt, csak vállat vont, és bizonyára a feleségére gondolt, aki akkor még élt.

Tánya már réges-régen megfeledkezett a háláról, amit akkor érzett ez iránt az ember iránt — a háború eltemette, mint sok egyebet. De most új erőre kapott benne, és hirtelen így szólt:

— Én is régen nem volnék már, ha maga akkor nincs mellettem.

Úgy mondta ezt, mintha a férfinak sokat jelentene az ő élete.

— Nagyon jó, hogy él — felelte Szincov. Majd megdörzsölte az arcát, és azt kérdezte: — Pável úgy mondta, hogy maga járt ott... a lakásban...

— Igen.

— Negyvenegyben onnan mentem ki a frontra.

Úgy mondta ezt, mintha a gyermekkoráról beszélne, valami, isten tudja, milyen régi dologról. Felállt:

— Letelt az időm.

Tánya is felemelkedett, ott állt előtte, és ki tudja, miért, úgy érezte, hogy ennek az embernek még szüksége lesz rá.

— Melyik hadosztályban szolgál?

— A száztizenegyedikben.

Szincov kinyitotta a térképtáskáját, füzetet és ceruzát vett elő, felírta a tábori posta számát, kitépte a lapot, és odaadta:

— Írja le ennek a hadnagynak, és Pepeljajevnek is, ha megtalálja. Jó?

— Jó.

Szincov látta az arcán, hogy Tánya nem akar elszakadni tőle, és egyszerűen csak ennyit mondott:

— Megkeresem magát. — S ugyanúgy, mint Szerpilin, szinte ugyanazokkal a szavakkal, hozzátette: — Majd ha mindent befejeztünk. Előbb aligha.

— Még nem egyesültek a hatvankettesekkel? — kérdezte az orvosnő. Eszébe jutott, hogyan beszélt erről Szerpilin.

A férfi elmosolyodott.

— Csak a mesében megy olyan gyorsan. Harmadik napja egyébre se gondolunk.

— Vagy tán én keressem meg magát? Nekem bizonyára könnyebb lesz.

Szincov rábólintott: ha könnyebb, hát könnyebb. És ásított egyet.

— Az alvásból csíptem el az időt. Reggel harcolni fogunk.

— Kikísérem.

Szincov kifelé indult az ágyak között. Tánya sebtében, menet közben bújt bele a bundájába és követte.

Egy autó állt a barakk bejárata előtt.

— Itt a kocsim, módosan élek. — Szincov elmosolyodott a sötétben, és megmagyarázta: — Nem az enyém. A hadosztálypolitikai helyettes adta kölcsön éjszakára, hogy idejöjjek. Nohát isten vele. Látja, milyen találkozásunk volt!

Kezet nyújtott. Tánya a sötétben ügyetlenül a másikat, a bekötözött balját érintette előbb, és amikor az autó elrobogott, csak akkor kapott észbe restelkedve, amiért meg sem kérdezte, mi baja a kezének, és fel sem ajánlotta, hogy átkötözi.

Kilencedik fejezet

Szincov hamarább visszaért a zászlóaljához, mintsem gondolta. Amíg a kórházban járt, a Sztálingrádig vezető utat, amely a nappal elfoglalt állásokon át vitt, megtisztogatták a torlaszoktól, aknátlanították, és máris traktorok hernyótalpai szántották: a tüzérséget vontatták a peremsávba. Most, amikor a németek napról napra szigorúbban takarékoskodtak a lövedékkel, az oroszok még a nagykaliberű ágyúkat is merészen előrevontatták, közvetlen irányzásra.

Szincov előbb ki akart szállni, de a sofőr egészen a zászlóaljig elvitte. Ott már kétoldalt romokkal szegélyezett, havas utcán haladtak tovább. Balról a második romház pincéjében helyezkedett el a törzs.

— Látom, nem fél, hogy felrobban — jegyezte meg a főhadnagy.

— Hozzászoktam. Az ezredkomisszár mindig legvégig hajtat. — A sofőr hangjában rosszallással elegy dicséret csengett.

Szincov elmosolyodott és kiszállt.

Hogy Berezsnoj ezredkomisszár sehová se megy gyalog, ahová autón is mehet, azt sofőr nélkül is tudta, saját szemével győződött meg róla. Szinte az érzéketlenségig bátor még járni lusta.

Egy kis ösvényen, amelyet még a németek tapostak mélyen a

hóba, lekanyarodott az utcáról a romok közé. A jeges szél arcába vágott. Meddig lehet ilyen fagyban élni?!

Íme, az első sztálingrádi utca, tizedike óta törnek feléje. És csak ma érték el, a tizenhatodik napon. Ha mind ilyenek most ezek az utcák, akkor egyszerűbb másutt újra felépíteni a várost. Hamarosan meglátjuk, milyenek. Hamarosan mindent meglátunk.

Este a harci zajból kitűnt, hogy a németek csak egy keskeny sávot — három-négy utcát — tartanak, és azon túl is a mieink vannak. A mai veszteséglista szerint egy halottat és három sebesültet már a saját repülőtámadásaink következtében vesztettünk. Érzékeny veszteség — a tizenhat napos harc után amúgy is kevesen maradtak a zászlóaljban.

Szincov a holnapi harcra gondolt, és Aljosa Sengelaja tüzérosztály parancsnok jutott eszébe, aki gyakorta ott ült nála a zászlóaljparancsnoki pontján, amikor ő még a hatvankettesnél szolgált. Sengaleja százados holnap reggel harsány grúz hangján parancsot ad. hogy rántsák meg a zsinórokat, és nyissanak tüzet a tizenhatos négyszögre — és a véletlen játéka folytán éppen a régi barátját találja. Mosolyogva gondolt erre, de mégis összerázkódott.

A ház, amelyben a parancsnoki pontot berendezték, régi épület volt, a pincék mélyek, vastag falúak és boltívesek. Ezért is maradtak meg épen. Tizenhat nap alatt Szincovék különböző helyeken háltak, nemcsak lövészárokban, sátorlap alatt, hanem jól megépített, csaknem teljesen ép fedezékekben is. De ez az első városiasnak mondható éjszakai szállás, kőházban, habár az emeletekből semmi sem maradt. Jól kialhatta volna magát, ha nem megy el megkeresni Butuszovot. Erre gondolt most, amikor a pincében, alvó katonák közt s az ügyeletes telefonos mellett elhaladva, a maga kis kamrája felé tartott.

Két ilyen kamra van a pincében, az egyiket Iljin és Zavalisin foglalta el — két összecsukható német tábori ágy van benne —, a másikban nagy, kétszemélyes ágy, derékaljjal. Tegnap ebben az ágyban még a német zászlóaljparancsnok aludt, ma pedig ő fekszik bele. A német iratait megtalálták, de nincs az elesettek között, és a foglyok között sem. Egyáltalán, kevés foglyot ejtettünk! Egész nap tizenhét embert, s a legtöbbjük félholtra fagyott.

Szincov a kamrájába lépve látta, hogy valaki fekszik az ágyon, arcát a sapkájával letakarva. Ivan Avgyejics, a küldönce, megigazította a kanócot a töltényhüvelyben.

— Ki fekszik ott?

— Egy alezredes a hadseregből. Huszonnégy órakor jött, a zászlóaljparancsnok elvtársat kereste, és meghagyta, hogy keltsem fel, mihelyt megjön.

— Ez aztán meglepetés! — kiáltott fel Szincov, és az ágyhoz lépett: a párnán Artyemjev vörös tarkóját pillantotta meg. A küldönchöz fordulva megkérdezte: — Adott neki vacsorát?

— Nem akart vacsorázni, anélkül feküdt le.

— Akkor főzzön teát kettőnknek, nagyon éhes vagyok.

— Borsóleves van — mondta Ivan Avgyejics —, akkor hozták éppen melegen, ahogy elment, parancsnok elvtárs.

— Annál inkább — Szincov fáradtan az asztal mellett álló kopott bársonykarosszékbe telepedett.

— Szabad? — A bejáratot fedő sátorlapot felemelve, Iljin nézett be a kamrába.

— Mit akarsz? Azt mondták, pihensz.

— Meghagytam, hogy keltsenek fel, mihelyt megjön.

— Mi az a fontos ügy? Ülj le.

— Nem ülök le. Rögtön elnyom az álom. Változás van holnapra. A tüzérségi előkészítést hétről kilencre halasztották, s a támadást tízre.

— Helyes. — Szincov nyújtózkodott, örült, hogy mégiscsak alhat egyet. — És miért?

— Tumanjan volt itt, azt mondta, még több tüzérséget akarnak idevonni, és megvárják, amíg kivilágosodik, nehogy a mieinket találják el.

— Szóval mégiscsak okultak a tapasztalaton. — A parancsnoknak ismét az elvesztett négy ember jutott eszébe.

Bizonyára Iljin is azokra gondolt, mert megjegyezte:

— Kuriljov aknavetős őrmester a kötözőhelyről visszatért a csapathoz. Magam beszéltem vele. Azt mondja, nem súlyos a sebe, tovább harcol.

— Helyes — mondta Szincov. — Egyébként bántó dolog... Menj aludni.

De Iljin nem ment ki, hanem a falhoz támaszkodott, és most már nem hivatalos hangon megkérdezte:

— Megtaláltad a századparancsnokodat?

— Meg.

— Mit mesélt?

— Egyelőre semmit. Siralom beszélni vele. — A főhadnagy maga előtt látta Butuszovot, és arca fájdalmasan megrándult.

— Még egy foglyot ejtettünk az este — mondta Iljin, és elmosolyodott.

— Mit nevetsz?

— Itt fogtuk el, az ágy alatt bujkált.

Szincov azonban nem nevetett.

— Maflák! — mondta haragosan. — Ha éjjel kimászik, és elhajít egy gránátot, a másvilágon nevethetnék.

— Mégis kevés a fogoly. Félnek megadni magukat.

— Igen, félnek. Én is félnék a helyükben azok után, amit műveltek.

— Megparancsolta, hogy ébresszük fel. — Iljin a horkoló Artyemjev felé intett.

— Majd felkeltem, ráérek még — mondta Szincov. — Menj aludni.

Iljin kiment, a főhadnagy pedig élvezettel hátradőlt az álomra csábító, süppedős, öreg fotelban. Akarta is felkelteni Artyemjevet, meg nem is. A legfontosabbat már elmondta neki két héttel azelőtt, amikor összetalálkoztak. A többiről pedig nincs ereje beszélni, és bizonyára neki sincsen. Annyira nincs ereje, hogy úgy érzi, nem is akar, holott ez nem igaz: akarni akarna, de nem bír.

Artyemjev megfordult az ágyon, sapkája a földre esett. „Lám, alig változtál" — gondolta Szincov a párnába süppedt, nyugodt, napbarnított arc láttán.

Két hete megállapította, hogy a sógora nemigen változott. Ugyanolyan, mint harminckilenc tavaszán volt, a háború előtt, amikor utoljára találkoztak... Csakhogy a hajtókáján most egy hasáb helyett három díszlik, meg két kitüntetés a mellén, és kissé sántít a sebesült lábára. Minden megváltozott ezek alatt az évek alatt, ő azonban, mintegy csoda folytán, megmaradt a réginek. Talán azért, mert tizenhét éves kora óta, a katonaiskolától kezdve, állandóan a háborúra készült, és abban részesült, amit egész életében várt. De vajon erről a háborúról még az ilyen ízig-vérig katona is elmondhatja-e, hogy éppen ez az, amire várt?

Vagy talán csak nem nézte meg jól először — nem is olyan kedvében volt, meg aztán mások jelenlétében folyt le a találkozás, és rövidebben, mint ahogy tervezték. Pável Levasovval együtt jött hozzá, és Levasov valami okból nem mozdult el, ott ült végig, amíg Pável Másа haláláról beszélt. Talán jobb is, hogy ott ült. Aztán Iljin és Zavalisin is visszajött, és ők is ott ültek, együtt éreztek vele. Talán úgy gondolták, hogy majd később elmennek, és magukra hagyják kettőjüket, de ez a „később" nem következett be, a németek váratlan ellentámadása miatt. Ámbár lehet, hogy így volt a legjobb.

Amikor Artyemjev akkor eljött hozzá a zászlóaljba, minden kertelés nélkül közölte, hogy Mása meghalt. Először megölelte Szincovot, aztán egy pillanatra elhúzódott, a szemébe nézett és megmondta. Nem tartotta megengedhetőnek, hogy a következő alkalomra halassza. Mert hát mit is jelent a háborúban más alkalomra halasztani valamit? Nemcsak olyan értelemben, hogy mindnyájan isten kezében vagyunk, hanem hát mikor vetődik el ismét a zászlóaljba? Ha nem küldik, nem is jut oda. Csak nem írhatja meg a levélben a nővére halálát?! Ő már napok óta tudta a hírt, de persze neki is nehéz volt beszélni róla. Nem volt az arcára írva, de hát ez nem kötelező. Bizonyára Szincov arcán sem látszott semmi, amikor hallgatta. Csak jeges dermedtséget érzett a testében, mintha minden csepp vérét kiszivattyúzták volna, és émelygett, mint aki napokon át koplalt. Még Levasov is megijedt, és megrázta a vállát: „Mi bajod?"

Ma ellenben, amikor a kis doktornő elmesélte, úgy hallgatta, mint aki már megszokta a gondolatot, úgy hallgatta, mint valami régen játszódott elbeszélést. És tegnapelőtt, amikor Iljin, aki szintén bánkódik, egy-egy deci pálinka után azt mondta: „Ha Sztálingrádban végzünk, talán lakott helyre irányítanak, átszervezés végett. Mi most mindketten nőtlenek vagyunk, fogjuk magunkat, és elveszünk két nővért, rokonságba kerülünk" — Iljin e megjegyzése után csak a „rokonság" szón mosolygott, mintha bizony bármiféle rokoni kapcsolat közelebb hozhatná őket egymáshoz, mint a zászlóalj. Mosolygott, és nem felelt. Iljin azt hitte, megbántotta, hogy nőtlen ember létére egy sorba helyezte magát az özveggyel, és megmagyarázta: „Komolyen beszélek. Én ezt nem úgy nézem, mint mások. Azt mondják, most házasodni annyi, mint árvákat nemzeni, de ez még nem olyan biztos. És még ha így volna is, szülje csak meg az asszony a gyermekemet, és nevelje fel. Ha nem a fizetésből, hát a nyugdíjból. Ilyen háború után amúgy sem jut minden nőnek férfi."

„Helyes, majd meglátjuk — mondta akkor Szincov. — Előbb itt fejezzük be a harcot."

Őszintén beszélt. Ami volt, úgysem térhet vissza többé, s hogy miként lesz, majd meglátjuk. Volt felesége, és több mint egy éve halott. Ha nem áltatja magát az ember, a harcok szüneteiben érzett fellobbanásokból már régen sejti, milyen nehéz asszony nélkül élni. Régebben is érezte ezt, amikor még nem tudott a felesége haláláról. S hogy meddig fog élni, azt nem tudhatja.

Ivan Avgyejics belépett, és letette az asztalra a leveses bográcsot.

— Nem valami forró. Attól féltem, ha nagyon megmelegítem, elalszik, mielőtt megenné.

— Jó lesz — bólintott Szincov. — És töltsön nekünk egy-egy deci pálinkát is. — Az ágyhoz lépett, és kezét Artyemjev vállára tette: — Kelj fel, Pása!

Artyemjev felnyitotta szemét és felült.

— Alighanem előbb avattam fel nálad — mutatott az ágyra.

— Igen, én még nem jutottam hozzá.

— Megtaláltad, akit a kórházban kerestél?

— Meg.

És Artyemjev az arcán látta, hogy nincs kedve többet mondani.

— Én pedig a ma esti helyzetből arra a következtetésre jutottam a hadosztálytörzsben, hogy több mint valószínű, holnap megtörténik az egyesülés a hatvankettesekkel, vagy tenálad, vagy a bal oldali szomszédodnál, mire kaptam magam, idejöttem éjszakára hozzád. Harmadik nap lebzselek a hadosztályotokban! Parancsom van, hogy személyesen szorítsak kezet a hatvankettedik hadsereg első zászlóaljparancsnokával, és csak azután jelentsek. Ma derekasan előrenyomultál.

— Igen, előretörtünk — bólintott Szincov. — Dühösek voltunk azóta a tábor óta...

— Nem láttam, nem volt időm odamenni — mondta Artyemjev. — Azt beszélik, rettenetes látvány.

A főhadnagy keserűen elmosolyodott.

— Olyan, hogy tegnap, akármennyire követeltem is, egyetlen foglyot sem ejtettek. Csak ma este tudtam rávenni őket. A lelkem mélyén pedig azt gondoltam: túlságosan megbocsátók nálunk az emberek, ha két nappal egy ilyen látvány után még foglyokat ejtünk. Én zászlóaljparancsnok vagyok, nekem követelnem kell, de ha katona volnék, ez után a tábor után nem kezeskednék magamért.

Bejött a küldönc, letette az asztalra a vodkát és a bögréket, majd kiment.

— Egyél borsólevest... — kínálta sógorát Szincov.

A leves felét kiöntötte egy alumíniumtálba Artyemjevnek, s a bográcsot maga elé húzta.

— Hogy van a kezed? — kérdezte amaz.

— Mozog... — Szincov megmozgatta a piszkos kötésből kiálló ujjait. — Csak a nagyujjban nincs rendjén valami, a hidegben elzsibbad... Ma egy összefagyott németet fogtunk el.

Amikor a nyíláson át kimászott a pincéből, s a megfagyott két kezére támaszkodott, az ujjai letörtek, mintha porcelánból lettek volna... El sem hinném, ha nem saját szememmel látom...

— Mieink is fagytak meg? — kérdezte Artyemjev.

— Küzdünk ellene, vigyázunk, éjszakánkint felkeltjük őket. Nos, iszunk?

Az alezredes bólintott, ivott, harapott a sózott kétszersültből, és szótlanul kanalazni kezdte a levest.

— Ma én is koplaltam — jegyezte meg Szincov. — Amikor a kórházba indultam, még nem hozták meg a meleg ételt, s tovább maradtam ott, mintsem gondoltam. Ovszjannyikovával találkoztam. Kiderült, hogy abban a kórházban dolgozik. Újból elmondattam vele, hogyan volt.

— Most már minden részletet tudsz — szólt Artyemjev kis szünet után. — Én is láttam a napokban futólag Szerpilinnél. Meg akartam mondani neki, hogy itt vagy, de a helyzet nem engedte.

— Minden részletet ő sem tud — rázta fejét Szincov.

— Ő is ugyanazok között a Szküllák és Kharübdiszek között járt, és életben maradt. De fordítva is történhetett volna.

És Szincov azt gondolta: igen, fordítva is lehetett volna. Úgy, hogy Mása marad életben, és a kis doktornő kerül a németek kezére. Akármennyire megszokta is, hogy pusztulnak körülötte az emberek, a felesége nevét mégis nehéz volt beleillesztenie ebbe a háborús évek során kialakult, elkerülhetetlen veszteséglistába. De azt gondolni: jó volna, ha ő élne, és helyette a kis doktornő került volna a németek kezére, ugyanúgy nem lehetett, mint ahogy a másnapi harc előtt nem fordulhatott meg a fejében: jó lenne, ha nem ő esne el, hanem Iljin vagy Zavalisin. Nem kívánhatta, hogy más haljon meg bárki helyett, csak azt, hogy mindenki mindig életben maradjon. De erről álmodozni ostobaság lett volna.

— Nagyszerű nő!

Szincov megértette, hogy Artyemjev Tányáról beszél, és szótlanul bólintott.

— Sőt érdekes is, ha jól megnézi az ember.

— Mi az, te már megnézted? — kérdezte komoran a főhadnagy; hirtelen bosszúság fogta el.

— Nem én — rázta fejét Artyemjev. — Moszkvában, úgy rémlett, megakadt a szeme rajtam. Nem állítom, de úgy éreztem. Én viszont csak objektíven ítélem meg: kitűnő asszony, aranyat ér! Az ilyeneket kell feleségül venni, ha nem olyan

ostoba az ember, mint én... Nekem nem kell. De neked éppen ilyen való.

— Nézlek, és azt gondolom: bolond vagy te, vagy nincs eszed? Jó időt választottál erre a témára!

— Miért? Ha mindketten életben maradtok... vedd el. Annál inkább, mert benneteket maga a sors hozott másodszor is össze a háborúban. Nincs ebben semmi különös. Hogy olyan kicsi, te pedig égimeszelő vagy, ezen persze nevetni fognak az emberek... — Artyemjev mosolygott, annak jeléül, hogy inkább csak tréfál. Amit mondott, abban csak egy komoly volt: nővére nincs többé, és Szincov akárhogyan szerette, nem számolhat többé vele, és úgy kell élnie, a sors rendelése szerint. A túlvilágról senki sem lát minket, senki sem sír, és nem is örül amiatt, ha előbb vagy utóbb felejtik el.

— Valamikor kapóra jött nekem, hogy olyan kicsi — mondta Szincov, szintén mosolyogva. — Amikor a vállamon hoztam ki a bekerítésből, örültem, hogy olyan könnyű.

— Nekem pedig, úgy látszik, hamarosan nehezebb terhet kell a nyakamba vennem — jegyezte meg az alezredes. A tréfás hanggal ellentétben látszott a szemén, hogy restelli, amit meg kell magyaráznia. — Alighanem megházasodom, vagy talán már meg is házasodtam.

— Hogyan? — csodálkozott Szincov. — Kit veszel el?

— Kit? mit?... Meséljek a zöld disznóról?... Nagyezsdát. Mielőtt Moszkvából elrepültem, meglátogattam, és elvesztem, mint a svédek Poltavánál. Csak ne szólj semmit — elhárító mozdulatot tett. — Hogy róla mit gondolsz, régen tudom, s hogy rólam mi a véleményed, sejtem: ostoba vagyok! Alapjában igazad van.

De ha Szincovba fojtotta is a szót — valójában dagasztotta szívét az öröm, hogy az asszony, akit valaha szeretett, és csak nehezen tudott elfelejteni, ismét hozzá tartozik, és az ördög tudja, hogyan, megtette, amire egyetlen más nő el nem szánta volna magát: iderepült hozzá egy éjszakára a frontra, és most, ez után, a felesége akar lenni, úgyszólván követeli, hogy elvegye. Részben azért is jött el ma éjszakára Szincovhoz, mert el akarta magyarázni a dolgot, s hogy miért boldog, ha ostobának szidja is magát. Háború idején pedig nem minden bokorban terem a boldogság.

— Miért hallgatsz? — kérdezte; kínosnak érezte a hosszú szünetet.

— Nohát, jól van — mondta Szincov.

— Hazudsz.

— Miért hazudnék? Ha jól érzed magad vele, akkor rendben van. Csak a „megházasodtam"-ot nem egészen értettem.

Artyemjev elbeszélte, hogy Nágya váratlanul jelent meg a hadseregtörzsben, mint a felesége; és hogy reggel Szerpilin visszatoloncoltatta Moszkvába, és Nágya az elutazása előtt megkérdezte: hajlandó-e feleségül venni, és azt mondta, adjon neki egy levelet az anyakönyvi hivatalnak címezve, mivel a fronton van. Ő majd elmegy, és mindent elintéz nélküle. És majd eljön ide mint törvényes feleség, és a szemébe néz ennek a Szerpilinnek, aki úgy dobta ki, mint valami cédát.

— Mi az, haragból megy feleségül hozzád?

— Részben azért.

— És ha elmúlik a harag, mi lesz?

— Régi dolog ez miköztünk — felelt Artyemjev. — Ha máshoz ment is feleségül, mégiscsak velem volt a legboldogabb. Ilyesmiben engem nem lehet megtéveszteni.

— És egyébként? — kérdezte Szincov, noha látta, hogy sógorának nehezére esik a válasz.

— Egyébként nem lehet azt mondani, hogy rossz asszony. — Artyemjev erőt vett magán. — Nekigyürkőzik, és padlót súrol, mos, főz, mindent játszva csinál...

— No és egyébként? — ismételte hajthatatlanul a főhadnagy.

— Hogyhogy egyébként?

— Akkor nincs több kérdésem.

— Igaz, gratulálhatsz — mondta Artyemjev. — Tegnap, amikor a hadosztályból Szerpilinnel beszéltem, közölte, hogy pótlólag előléptettek... Ezredes lettem...

— Gratulálok — mondta Szincov, és megint Nágyára gondolt: talán most azért megy hozzá feleségül, mert tudja, hogy sokra viszi? Harmincéves korában ezredes, ha nem esik el, a háború végére ő már ismét egy fiatal tábornok felesége lesz.

— Fel akartam varratni a negyedik hasábot, de a hadosztálytörzsben nincs, senki sem szerzett be, a lengő váll-lapokat várják.

— Örömmel kisegítenélek — mosolygott a főhadnagy —, de nincs mivel. Nálunk a zászlóaljban, a politikai helyettesen kívül, mindenki csak négyszögeket visel. Ő ugyan az a fajta ember, aki az utolsó hasábját is odaadja, de ezt már én nem engedem meg neki. Átnevelem, hogy legalább félig-meddig katonás külseje legyen.

— Mulatságosan hangzik a te szádból — jegyezte meg Artyemjev. — Eszembe jut, milyen voltál a hadseregbe lépésed előtt, harminckilencben...

— Harminckilenc... ez már régmúlt... — mosolygott Szincov.

— Úgy ülünk itt, mint a hadsereg két fele: a tényleges állomány meg a tartalékos. Gondoltad-e a háború előtt, hogy az leszel, ami vagy?

— Sokat gondoltunk-e egyáltalán mindarra, amire kellett volna?

— Hogy fekszünk le aludni? — tudakolta Artyemjev. — Fejtől-lábtól?

— Kockázatos. Nem tudom, te hogyan szoktál, de én a küldöncöm szerint az utóbbi időben idegesen alszom. Gurulj be a falhoz, én még elüldögélek egy keveset, nincs kedvem lefeküdni.

— Megvárod, amíg elalszom, aztán a dolgod után nézel? — kérdezte Artyemjev, miközben lefeküdt az ágyra.

— Ahhoz ma nincs erőm. Ha a tüzérségi előkészítést kilencre halasztották, akkor hétig alhatok.

— Reggel is ittmaradok nálad.

— Te tudod. Nekünk így is, úgy is támadnunk kell. S hogy ki teljesíti elsőnek a feladatot, mi vagy más, az szerencse kérdése!

— Vegyük úgy, hogy ti. Magad mondtad, hogy a tábor óta milyen dühösek vagytok...

— Düh ide, düh oda, a tűz az tűz. Ha lefektetnek, feküdni fogsz, minden dühöd ellenére. Nekem az utóbbi napokban az az érzésem, hogy még sűrűn vannak előttem, sokkal többen, mint az enyémek. Csak az abszolút tüzérségi fölényünkkel boldogulunk. Enélkül egy tapodtat sem haladnánk előre.

— Beszéltem egy frontfelderítővel, ők úgy számítják, a németeknek már kevés emberük van.

— Nem tudom, hogyan számítják, de az én számításom világos: tegnap és ma az én szakaszomon száznegyven ellenséges holttest maradt. A zászlóaljamban pedig ma százharmincnyolc ember van. Ha tegnap reggel zászlóaljra zászlóalj esett volna, akkor előttem már csak kihalt pusztaság volna! Ámbár persze gyengül az ellenállás; éheznek és sokan összefagynak..

— Nem kezded sajnálni őket? — kérdezte Artyemjev hirtelen.

Szincov sóhajtott, és nem felelt.

— Mit sóhajtozol, komolyan kérdezem. Énbennem például, szégyellem bevallani, de minden fogadalmam ellenére már-már mocorog valami.

— Én, ha csak rájuk nézek, arra gondolok, hogy hányszor

voltam hasonló helyzetben, negyvenegyben és negyvenkettőben. S azt kérdezem magamtól: vajon őnekik, mint nekünk akkor, nem lesz-e erejük hozzá, hogy mindezek után újra talpra álljanak, megrázkódjanak és visszajöjjenek?

— No, akik itt vannak, azoktól már nem kell tartanunk.

— Nem róluk beszélek... A többiekről... Tudom, ha kezdettől fogva, az első nap óta így vernénk őket, akkor bizonyára bennem is mocorogna valami. De még nem mocorog, mert mindez csak visszafizetés. Még jár nekik. Én nem sajnálom őket. Csak nem engedem, hogy a sebesülteket megöljék. És olykor eltűnődöm: mi szükség volt erre a visszafizetésre?

— Hogyhogy mi szükség volt? — Artyemjev nem értette.

— Miért kellett nekünk előbb adósságba keverednünk, és csak aztán kezdeni a visszafizetést? Vagy enélkül nem lehetett?

— Jogos gondolat, de ideje lenne már felhagyni vele. Az élet megy tovább.

— Én sohasem fogok felhagyni vele — mondta Szincov rövid hallgatás után. — Ha vége lesz a háborúnak, akkor sem hagyok fel vele, és tíz és múlva és húsz év múlva sem...

— Ezt csak úgy hiszed. Ha megvertük őket, s eljutunk legalább a régi határig, mindenki egészen másképpen gondolkozik majd.

A főhadnagy nem válaszolt. Kigombolta vattakabátját, lehúzta a nemezcsizmáját, és lefeküdt az ágyba, kezét szokása szerint a feje alá tette. Azt hitte, azonnal elalszik, de valami zavarta. Talán a puha derékalj, amelybe szokatlanul belesüppedt. Egy percig csendesen feküdt, majd megszólalt:

— Elszoktunk az emberi szállástól. Furcsa, hogy a fenekem alatt derékalj van. Nem tudok elaludni.

— Nekem éppen megfordítva, jólesik a meleg!

— Akkor aludj — mondta Szincov. — Csak egyet mondj meg: amikor a legfőbb hadvezetőségben szolgáltál, láttad egyszer is Sztálin elvtársat?

— Egyszer láttam.

— Írd le, milyen.

— Magadtól nem tudod?

— Mégis.

— Akkor láttam, amikor a sebesülésem után a vezérkarhoz kerültem. Éjnek idején hirtelen összeszedtek mindannyiunkat, akik a sztálingrádi front részlegein dolgoztunk, és vittek egyenest Sztálinhoz. Üdvözölt bennünket, és megparancsolta, hogy sorjában jelentsünk, a jobbszárnynál kezdve; kinek-kinek milyen adatai vannak az ellenségről a maga támadási

frontszakaszán. Én negyediknek következtem, izgultam persze, annál inkább, mert nekem két kérdést adott fel.

— És tudtál válaszolni?

— Igen, csak lámpalázam volt.

— Mit kérdezett?

— Tisztázni akart még valamit a szakaszomról. Úgy vettem észre, hogy már nélkülünk is — ki tudja, milyen titkos vonalon — előre megvoltak az értesülései az ellenségről, és azt kérdezte, nincsenek-e a második lépcsőben újabban odavont csapatok? Azt feleltem, hogy egy különálló SS-gránátosezred kivagonírozása várható. Akkor megkérdezte: miért nem jelentettem ezt azonnal?

— És meg tudtál felelni rá?

— Azt válaszoltam: a feltevés még nincs megerősítve, és nem tartottam lehetőnek, hogy tényként jelentsem.

— És hogyan tette fel a kérdéseket?

— Azt mondhatnám, igen nyugodtan. De amikor ránéz az emberre, úgy érzed, a vesédbe akar látni. És ettől ideges leszel.

— Milyen a külseje?

— Mint a képein. Valamivel idősebb és alacsonyabb; kérdezés közben a szemébe néz az embernek. Nagyon lassan, nyugodtan beszél, mint aki nem siet, noha akkor éppen igen súlyos volt a helyzet. Csak később értettük meg, hogy azon az éjszakán voltaképpen a megindítandó támadás legelső megbeszélésén vettünk részt. Mit mondjak még? Ha valakit hallgat, fel-alá járkál, meg-megáll, szemébe néz az illetőnek, és tovább járkál. A csizmájának puha talpa lehet, olyan nesztelenül lépked, mint egy ...

Először azt akarta mondani: mint egy macska, majd: mint egy tigris, de végül semmit sem mondott, Sztálinnal kapcsolatban sem egyiket, sem másikat nem tartotta helyénvalónak.

— Egy óra múlva mindannyiunkat elbocsátottak. Én a magam részéről úgy éreztem, nem sok újat mondtunk, s hogy a mi jelentéseink nélkül is jól tájékozott. Érződött a kérdésein.

Szincov mohó kíváncsisággal hallgatott. Artyemjev volt számára az első, aki nemcsak beszélt Sztálinról, hanem tulajdon szemével látta, hogyan járkál, hogyan beszél, hogyan kérdezget.

Tudni akarta ezt. Az egész háború alatt minél többet akart tudni Sztálinról, mert ez a lelke mélyén egybefonódott egy másik főbb kérdéssel: miért csak most, a háború második évében kezdődik az igazi leszámolás a németekkel.

Ez a kérdés mintegy kétségessé tette Sztálin nagyságát és határozatai tévedhetetlenségét. És mégis, amikor Szincov zászlóaljparancsnok — aki maga is másfél évet töltött a peremsávban, és e kérdésre: miért így folyt a háború, és nem másként — mindmáig abban kereste a feleletet, hogy milyen Sztálin, ezzel némán elismerte, mekkora helyet foglalt el Sztálin mind a múltra vonatkozó gondolataiban, mind a jövő reményeiben, és egyáltalán, egész életében.

— Igaz, amit mondanak — kérdezte a főhadnagy —, hogy Sztálin sohasem megy aludni, mielőtt minden frontról meg nem kapta a jelentést?

— Abból ítélve, hogy a feletteseink hajnalig fenn vannak, igaz. De pontosabban nem tudom — felelte Artyemjev. És bosszúsan gondolta, hogy mégsem sikerült elmagyaráznia Szincovnak, mit érzett azon a napon, amikor megjelent Sztálinnál. Elmondta, hogyan kérdezett, hogyan néz, beszélt a puha csizmájáról... De a legfőbbre nem talált szavakat. Az ilyesmire általában nehezen talál szavakat az ember, különben egyebet is mondhatna még: azt, hogy nem ő, a jelentéktelen beosztott, hanem Ivan Alekszejevics is hogyan készült Sztálinhoz jelentéstételre, s hogyan várta, hívatják-e vagy sem, és hogy jött vissza a jelentéstételről. Minden alkalommal úgy ment be, mint akire golyó vár, és úgy tért vissza, mint aki folyón úszott keresztül — emlékezett vissza Artyemjev a roszszallás legkisebb árnyalata nélkül, sőt azzal a biztos meggyőződéssel, hogy ennek így is kell lennie, ha valaki Sztálinhoz megy jelentéstételre.

Szincov lehunyt szemmel feküdt, de nem aludt.

Ha az ember túlságosan sokat szeretne kérdezni, akkor gondolatban kezdi lefaragni, és farag, farag, amíg már szinte semmi kérdeznivalója sem marad.

— Ide hallgass — szólalt meg aztán, szemét felnyitva —, te most Szerpilinnel szolgálsz együtt. Hogyan vélekedsz róla?

— Nagyon sokra tartom. Miért?

— Semmi, csak úgy kérdem.

De ez a „semmi, csak úgy" nem fedte a valóságot, mert maga a kérdés: „Hogyan vélekedsz róla?" más kérdést foglalt magában; hogy miért történt vele mindaz a háború előtt, ha te is, én is, és mindenki nagyra becsüli, és mégis négy évig hol utat kövezett, hol erdőt irtott. Azt mondják: „Ahogy vágod a fát, úgy hull a forgácsa." De hát ő nem forgács, hanem hadseregtörzsfőnök.

Vegyes érzései támadtak az utóbbi időben, amikor egyre

szemmel láthatóbban vertük a németeket. De kettő dominált: az egyik, hogy hálistennek, ezt is megértük. És mellette a másik, a harag, hogy miért nem elejétől fogva van így? S ez a harag nem csitult benne, sőt felvetette a kérdést: miért, miért?

Tulajdonképpen erre is célzott, amikor megkérdezte Artyemjevet, hogy Szerpilinről miként vélekedik. De nem mondta ki gondolatát, mert ez is azok közé tartozott, amiket még a legközelebb állókkal is sokáig kerülget az ember.

— Nem alszol?

— Nem.

— Ribocskinnal, a zászlóaljsegédtiszttel — tizenkilenc éves, most került ki a katonaiskolából —, egyszer egy aknatölcsérben lapultunk, vártuk, hogy a tűz véget érjen. Hirtelen azt mondja nekem: „Főhadnagy elvtárs, énszerintem Sztálin elvtárs mégis rosszul tette, hogy háborúig engedte fajulni a dolgot a németekkel. Ilyen kulturált nemzettel!" Nem feleltem neki rögtön, egy akna repült el felettünk, és bedugtuk a fejünket a hóba. Majd később azt mondom neki: „Mit hülyéskedsz? Megőrültél, haditörvényszék elé akarsz kerülni? Sztálin elvtársnak talán azt kellett volna parancsolnia, hogy adjuk meg magunkat a németeknek?! Vigyázz, mit beszélsz!" Azt feleli: „Nem erről beszélek .. Ha egyszer háború van, megértem, hogy: vagy mi, vagy ők! Azt kérdezem, miképp lehetséges, hogy az első világháború után jó viszonyban voltunk Németországgal, és ott volt Európa legerősebb kommunista pártja... Hogyan engedhette meg Sztálin elvtárs, hogy náluk a fasiszták kerüljenek hatalomra?" Ezt mondja nekem, én pedig csak fekszem mellette a gránáttölcsérben, hallgatom, és nem tudom, sírjak-e vagy nevessek rajta, mert ostobaságokat fecseg, de ugyanakkor igaza van. Ennek nem kellett volna így történnie! Engem úgy neveltek, hogy azt tartsam: nem kellett volna!

— No, és mit mondtál neki? — kérdezte Artyemjev.

— Azt feleltem: „Nagyon sokat ráhárítasz Sztálin elvtársra. Az mégiscsak Németország, nem Oroszország, a világon nem minden áll hatalmában." Úgy nézett rám, mintha a hitétől fosztottam volna meg, még meg is sajnáltam. Egy akna süvített el felettünk, mi pedig ott feküdtünk fej fej mellett, és néztünk egymásra. Ilyen helyzetben őszintén beszél az ember. Egyenesen a szemébe nézek, és azt mondom: „Nehogy még egyszer ilyesmit halljak tőled, de még kevésbé mások! Érted?" — „Értem." De a szemén látom, hogy semmit sem ért. És azt

hiszed, én értettem? Csak annyi a különbség kettőnk között: én felfogom, hogy erről nem szabad beszélni, de ő még ezt sem... Mondd meg nekem, Pása, te elégedett vagy az életeddel?

— Milyen értelemben?

— Abban, hogy majd később nem fogjuk-e szégyelleni, hogyan élünk?

— Kicsit túl sokáig voltam segédtiszt — mondta Artyemjev. — De különben nem panaszkodhatom, meg vagyok elégedve.

— Most én is elégedett vagyok. És szerinted a háború előtt hogyan éltünk, jól?

— Koszt tekintetében? — kérdezte Artyemjev, és Szincov a hangján érezte, hogy mosolyog.

— Továbbra is úgy akarsz élni, mint a háború előtt? Hogy utána megint úgy legyen minden, ahogy volt?

— Majd meglátjuk, ha vége lesz.

— És lesz mit meglátni?

— Igen... — mondta az ezredes, és nem felelt a kérdésre. — Rendkívül nehéz természetű lettél, úgy látom. Legközelebb, ha ki akarom aludni magam, másvalakihez megyek. Kiverted az álmot a szememből...

— No jó, aludj — Szincov a sógorára sandított, látta, hogy behunyta a szemét, ő is úgy tett, és egy percig szátlanul feküdt, találgatva, mire gondolhat most Artyemjev, akivel már teljes négy éve nem beszélgettek szívük szerint.

— Keltsék fel — hallatszott a sátorlap mögül Levasov ismerős hangja.

Szincov felemelte fejét a párnáról, felült, és belebújt a nemezcsizmájába.

— Hová, te? — kérdezte Artyemjev, nem nyitva ki a szemét. — Mi van ott?

— Mindjárt megtudakolom. — A főhadnagy sebtiben begombolta a vattakabátját és kiment.

Hárman álltak a pincében: Ribocskin, Levasov és egy előtte ismeretlen alacsony, testes ember, túlságosan hosszú kisbundában, szeméig lehúzott füles sapkában.

„Megint egy tudósító" — gondolta bosszúsan Szincov. Nem volt álmos, de beszélgetni se kívánt.

— Ismerkedj meg az elvtárssal... — Levasov furcsa módon nem mondott nevet, és a zömök emberre mutatott.

Szincov, aki sapka nélkül lépett elő a kamrából, nadrágja varrására szorította kezét.

— Szincov főhadnagy, zászlóaljparancsnok — és megrázta a feléje nyújtott kezet.

— Keller — mondta az idegen, észrevehetően németes kiejtéssel, és keményen viszonozta a kézszorítást. Nagy, erős keze volt.

— Mit csodálkozol? — Levasov észrevette Szincov arcán a meglepetést.

— Nem csodálkozom. Tessék megpihenni, teázni. — Megfogta a sátorlapot, hogy előreengedje a vendégeket. De Levasov megállította.

— Mindent a maga idejében. Először intézzük el a dolgunkat. Ki akarunk választani a zászlóaljadban egy megfelelő helyet, ahonnan ez az elvtárs reggel rádión fog beszélni. Én az éjszakát javasoltam neki, mégiscsak veszélytelenebb, de ő ragaszkodik a reggelhez.

— Éjjel alszanak — mondta a német.

— Nem tudom lebeszélni róla. De a helyet éjjel kell kiválasztani.

— Szócsövön fog beszélni?

— Nem. Egy NH-t kell az éjszaka folyamán idevontatni. Meg felelő romok közé állítani és álcázni... Te hatoltál legmélyebbre a városba, azért jöttünk hozzád.

Szincov elgondolkozott. Egy NH — nagy teljesítményű hangszóró — mégiscsak akkora, mint egy kisebbfajta autóbusz. Talán sikerül Csugunovékig százötven métert kézi erővel elvonszolni — ott, a harmadik században, van egy alkalmas rom, garázs volt azelőtt. Az alsó födéme a földdel egy szinten húzódik, és két fala többé-kevésbé épen maradt. Sőt még a felső födém egy darabja is.

— Nos, tudsz valami megfelelőt? — kérdezte Levasov. — Arra is gondolj, hogy a közelében az emberek számára is biztos fedezék legyen. Akárhogyan takarékoskodnak a fritzek a lőszerrel, mihelyt a felhívást meghallják, keményen fognak lőni. Ez törvényszerű!

— Találunk, úgy hiszem. Mindjárt elindulunk, csak felcsatolom a vállszíjamat — mondta Szincov. — Nem innánk az út előtt egy bögre teát?

— Hát éppen... — habozott a német.

— Enni majd eszünk, ha visszajöttünk.

— Jó lesz — bólintott Keller. — Kissé hideg van.

Ivan Avgyejics parancsot se várva odahúzta az asztalhoz a hosszú padot, alkalmat adva a parancsnokának az invitálásra: „Foglaljanak helyet!"

Szincov félrevonta a sátorlapot, és bement a kamrába. Artyemjev odaintette magához.

— Kik ezek? Nem hallottam jól.

— Az ezred-politikai helyettes egy némettel. Rádión fog agitálni. Felkelsz?

— Fenét, aludni fogok. Már szundítottam is egyet. Te megint kimégy a fagyba?

Szincov vállat vont. Mit feleljen erre?

Felcsatolta a vállszíját, kiment, és sapka nélkül leült az asztalhoz. Már ott álltak a bögrék, és egy lepattogzott zománcú teáskanna.

— Nem értjük meg egymást Keller elvtárssal — szólalt meg Levasov, a német felé intve. — A politikai osztály rám parancsolt: úgy vigyázzak rá, hogy egy haja szála se görbüljön, ő meg mindenáron fényes nappal akar beszélni.

— Úgyis kihullt már a hajam — mondta a német, levéve fejéről a füles sapkát, és megsimogatta magas homlokú, kopaszodó fejét. Mosolygott, de tartózkodó mosolyában keserűség érződött. — Most sokat kell dolgozni. Sokat, nagyon sokat.

Kikapcsolta bundája két felső kapcsát. A bunda alatt lélekmelegítő látszott, alatta pedig ingzubbony hajtókával.

„No lám, ráadásul a mi ingzubbonyunkat viseli" — gondolta Szincov, és amint erre a kopaszodó, magas homlokú, sűrű fehér szemöldökű emberre nézett, hirtelen eszébe jutott, hogy már látta valahol. Igen, semmi kétség. Harmincnégy telén, kilenc éve, nem sokkal a Dimitrov-per után. Ez az ember — igen, éppen akkor szökött át Németországból —, ez beszélt náluk a KUF előadótermében, és elmondta, hogy mi az a fasizmus. Csakhogy akkor németül beszélt, és alig győzték lefordítani, különösen amikor dühös lett, és a szavai ütemére úgy csapkodta súlyos öklével a szónoki emelvényt, mint egy kalapáccsal. És nem Kellernek hívják, ahogy most értette, hanem Hellernek. Ernst Heller. És volt egy könyve a hamburgi felkelésről, még azelőtt jelent meg, hogy átszökött Németországból, majd később Spanyolországról írt cikkeket, már tőlünk ment Spanyolországba, egy zászlóaljat vezetett ott a nemzetközi brigádban.

Persze hogy ő volt náluk a főiskolán. A Kommunista Újságírók Főiskoláján. Csakhogy akkor a szemöldöke még koromfekete volt, most pedig teljesen fehér.

A német észrevette, hogy Szincov figyelmesen nézi; lesütötte a szemét, és két marokra fogta a forró teásbögrét, melengette rajta az ujjait.

— Én már láttam magát egyszer, Heller elvtárs — jegyezte meg Szincov. — Maga harmincnégyben eljött hozzánk a Kommunista Újságírók Főiskolájára.

A német gyorsan bólintott, majd mintegy pótlólag, még egyszer megbiccentette fejét és elmosolyodott.

— Akkor kissé rosszul beszéltem oroszul — mondta. — Csak egyetlen orosz szót tudtam: „Rot-front". Ugye? — Jobb kezét levette a bögréről, ökölbe szorította, s kurta mozdulatot tett vele; nem mutatta, csak éppen jelezte ezzel a kis mozdulattal, hogyan volt ez.

Mosolygott, de a szemében bánat villant, mintha a visszaemlékezés fájdalmat okozna neki, mintha ez a mozdulat és ez a szó is valahol mélyen a romjai alatt heverne mindannak, ami később rájuk omlott, és most sem e szó kimondására, sem e mozdulatra nem volna meg a régi ereje.

— Olvastam a könyvét — mondta Szincov.

— Én nem olvastam — szólt közbe Levasov. — Szégyen, de be kell vallanom.

— És a Spanyolországról írt cikkeit is olvastam — tette hozzá a főhadnagy.

— A „Nemzetközi Irodalom"-ban, ugye? — kérdezte a német. — Rossz háború — mondta, és szemében ismét fájdalmas kifejezés villant. — Jó emberek, de rossz háború. Puszta kézzel harckocsi ellen, Junkersek meg Messerschmittek ellen.

— Ezt tudjuk, saját bőrünkön tapasztaltuk — bólogatott Levasov.

— Igen, igen — helyeselt gyorsan, sőt talán túlságosan is gyorsan a német.

„Mindennap azt hallja tőlünk, hogy mit műveltek a fasiszták — gondolta Szincov —, és noha már régebben harcol ellenük, mint mi, még a spanyol háborúban kezdte, mégis nehezére esik hallgatni, mert mégiscsak német."

— Látja, egy olvasójával találkozott itt — jegyezte meg Levasov, Szincovra célozva.

De a német, bár bólintott, nem nézett a főhadnagyra. Úgy látszott, nem érdeklik most az olvasói, elmerülten másra gondolt, a maga nehéz, nagy feladatára.

Szincov még ivott egy korty teát és felállt. Levasov kérdőn nézett rá.

— Ha megengedi, előremegyek, körülnézek — mondta a főhadnagy. — Úgy gondolom, Csugunovnál mindent megtalálunk, amire szükségünk van. De magam akarom ellenőrizni. Addig csak melegedjenek. Majd küldök magukért.

Engedélyt kért ugyan, de afféle nyomatékkal, ahogy az alárendeltek teszik idegenek jelenlétében, ha felettesük értésére akarják adni, hogy tudják, mit csinálnak.

Levasov bólintott: a zászlóaljparancsnok elvégre jobban tudja. Talán nem akarja mindjárt magával vinni a németet, szükségesnek tartja, hogy valamit eltegyen a szeme elől.

— Helyes, menjen csak előre, mi itt várunk, melegszünk addig. Jó? — A némethez fordult.

Heller egy pillanatig habozott. Látszott, hogy ellenkezőleg, tüstént menni szeretne, de nem vitatkozott.

— Igen — mondta, és magas homlokú fejét felemelve, ősz szemöldöke alól Szincovra nézett, olyan hosszú pillantással, mintha a lehetetlenre akarna visszaemlékezni: mindazok arcára, akik akkor, kilenc éve, amikor ő átszökött Németországból, hallgatták a főiskolán, és nagy zajjal kirúgva maguk alól a széket, öklüket rázva kiabálták vele együtt: „Rot-front!" Tehát ez is azoknak egyike, ez a magas, kimerült arcú, vattakabátos, füles sapkás férfi, aki, mielőtt kilép az éjszakába, megszokott mozdulattal vállára akasztja a géppisztolyát...

Szincov, Csugunov századába menet, egész úton a németre gondolt. Levasov helyesen gyanította, hogy valamit el akar tüntetni. Nappal már nagyon is sok német hulla hevert ott, és némelyikük olyan állapotban, hogy jobb volt nem odanézni.

Most is, amint a romok között halad, lépten-nyomon belékük botlik. Csugunovnál pedig, éppen abban a bizonyos garázsban, szabályszerű hullahalom emelkedik, maguk a németek rakták. Legtöbbjük csizmátlan, mezítlábas, a csupasz lábakon drótra fűzve fityegnek a német halotti fél-bárcák. Egyik felüket a perforálás mentén letörik, ez a holttesten marad, a másikat elküldik a hozzátartozóknak vagy máshová.

És Csugunov parancsnoki pontján, a pincében, ahová talán szintén be fognak nézni, nappal még egymás hegyén-hátán hevertek a hullák: vagy tíz németet gránátokkal dobáltak meg ott. Csugunov persze, amilyen akkurátus ember, talán már eltakaríttatta őket. De lehet, hogy még nem jutott hozzá. Az emberi erőnek is van határa. A katona a harcban teljesíti a parancsot, de ha teljesítette, ott hajtja le a fejét, ahol tudja, akár egy hullára is, és akkor már reggelig meg nem mozdíthatja senki.

Persze, ez a német már nem lepődik meg a hullákon, itt Sztálingrádban van belőlük mindenfelé. De mégis kínos a gondolat, mégiscsak jobb, hogy Csugunovnál ne botoljon az övéi holttestébe.

Szincov akaratlanul gondolta így: „övéi", és megpróbálta helyesbíteni magát; *erről* a németről nem szabad így gondolkodnia. De hát akkor hogyan? Nem lehet másként. Ha nem is övéi, valójában mégiscsak azok. Ahogy ezekre a hullákra néz, bizonyára találgatja: melyik ki lehet? Képzeld magadat a bőrébe, és akkor nézd ezeket a cédulákat a mezítelen lábakon. Próbáld megtudni, hogy melyikük szavazott Hitler uralomra jutása előtt a fasisztákra, ki a szociáldemokratákra és ki a kommunistákra! Mindenkit egyformán besoroztak. A Reichstag égése előtt hatmillió német szavazott a kommunistákra. És ők is ezek között a hullák közt hevernek, több, mint valószínű.

„Igen, nehéz ennek a németnek" — gondolta Szincov.

Csugunov éberen aludt. Meghallotta, hogy jönnek, és felült az ágyon. Az ő pincéjében is valami német törzs volt azelőtt. Most már minél beljebb hatolnak a városba, annál több ilyen német *Stab* következik. Fel akart állni, de Szincov a vállánál fogva visszanyomta, és leült vele szemben.

— Nem hagylak pihenni, Vaszilij Alekszejics — mondta őszinte sajnálkozással. — Tanácskoznom kell veled.

— Úgyis már felkelést parancsoltam magamnak. Öt órát aludtam! — mondta jókedvűen Csugunov, az órára pillantva. — Ma jól kialudtam magam.

Szincov beszámolt neki a németről és a küszöbönálló rádiófelhívásról.

Csugunov összevonta szemöldökét.

— Mikor akarja elkezdeni?

— Hajnalban.

— A tüzérségi előkészítés kilenckor kezdődik, tehát előtte — töprengett a századparancsnok, s magában számlálgatta, mennyi ideig kell elszenvednie a németek választüzét, mert ha rádiófelhívás lesz, akkor az ellenség tűz alá veszi a századát.

— Gondoskodj róla, hogy minél jobban fedezzék magukat az emberek — tanácsolta Szincov. — Nem tudom, meddig fog beszélni. Talán mindjárt olyat mond nekik, hogy megadják magukat.

Csugunov kérdőn pillantott rá: látni akarta, komolyan beszél-e a zászlóaljparancsnok vagy tréfál, de Szincov arckifejezése nem árult el semmit.

— Aligha — mondta. — Én ezekkel szemben már nem bízok a szavakban. Csakis a tűzben.

— Alapjában véve igazad van — bólintott Szincov. — De mégis, ki tudja. Más egy fogoly vagy átszökött katona, aki tegnap még köztük volt, és ma már tőlünk kiáltozik: „Élek,

kutyabajom, nem öltek meg, ennem adtak" — és más az, ha olyan ember beszél, aki egész életében a fasizmus ellen harcolt, és ráadásul még író is.

— Igaz, persze — mondta Csugunov. — Persze, ha olyan ember, az más...

De bár szavai szerint egyetértett a zászlóaljparancsnokával, Szincov tudta, hogy egyáltalán nem ért egyet, és nem hiszi, hogy a németek a felhívás után megadják magukat. Azt a „más"-t ő egyáltalán nem a tervezett rádióadásra értette, hanem az emberre; hogy az ilyen ember egészen más, mint az átszököttek vagy a foglyok, akikkel, ha jól bánnak, bekötözik a sebeiket, fűtött helyre viszik és megetetik őket, tüstént átkiabálnak hangszórón az övéiknek, hogy adják meg magukat.

Mindketten belátták persze, hogy így kell bánni az átszökött katonákkal és a foglyokkal, és hogy helyénvaló fegyverletételre agitálni. Mindez érthető, de azért sem Csugunov, sem Szincov nem tudta leküzdeni a katona bizalmatlanságát ezekkel az emberekkel szemben, már csak azért sem, mert túlságosan jól ismerték a fordítottját: maguk is nemegyszer hallották a háború folyamán a hangokat odaátról: „Vöröskatona elvtársak, adjátok meg magatokat, én ez meg ez vagyok, jól bánnak velem, ti reménytelen helyzetben vagytok..." Hallották, és izzó dühvel tüzeltek a hangok irányába.

Persze ez a német, ez egészen más. A fasiszták ennek a Hellernek, ha a kezük közé kerülne, csillagokat vágnának a hátába, mint a fehérek a vörösöknek a polgárháborúban. És Szincov most mégsem tudta teljesen beleképzelni magát a helyzetébe. Képtelen volt rá. Ésszel felfogta ugyan, de mégis volt benne valami, amin nehéz túltennie magát. Vagy kevés a kommunista öntudatod, vagy a másfél évi kegyetlen háború folyamán olyasmi ment végbe benned, hogy már saját magadat sem érted!

— Látom, rendet csináltál a pincédben.

— Ahogy parancsolta.

— És odafent a garázsban? Elmentem mellette, és nem láttam semmit. Kiüríttetted?

— A sarokba húzgáltuk őket, a falhoz. A miatt a német miatt nyugtalankodik? Talán már hozzászokott.

— Nem nyugtalankodom, de valahogy mégis...

— Értem.

— Levasov rám parancsolt, hogy százszázalékos védelmet biztosítsunk neki — jegyezte meg Szincov. — Mindenáron biztosítani kell, nem csaphatjuk be. Már kész az elgondolásom.

A rádióleadót a garázs sarkába toljuk be, erős tűz esetére pedig fedezéknek láttam a közelben egy kilőtt harckocsit. A hernyótalpak között jó mélyen le lehet ásni, és egypár irhabundát berakni, hogy meg ne fagyjon.

— Irhabundákat is lehet — mondta Csugunov — meg vegyi melegítő palackom is van két darab.

— No nézd, milyen jól gazdálkodtál! Nekem egy sem maradt.

— Nekem van. Ilyen célra odaadom. Szerintem mindenképpen jó helye lesz ott a harckocsi alatt. Nézze csak meg.

Kibújtak a pincéből. Előttük, a garázs fala mellett, egy tank sötétlett.

— Fázni fog, ha ide kell bújnia — mondta Csugunov. — Mit gondol, Ivan Pavlovics, egyesülünk ma a hatvankettesekkel?

— Isten tudja — vont vállat Szincov.

Tizedik fejezet

Batyuk vezérőrnagy, hadseregparancsnok, miután csaknem az egész napot a 111. hadosztályban töltötte, este igen mérgesen tért vissza onnan. Két oka volt a haragra, először az, hogy személyes jelenléte ellenére a hadosztály ma nem törte át a németek vonalát, és nem egyesült a 62. hadsereggel, másodszor pedig: váratlan összeütközésbe került egy olyan simulékonynak látszó öreggel, mint Kuzmics hadosztályparancsnok, akit magában „katicabogár"-nak nevezett.

Kuzmiccsal együtt bejárták a lövészárkokat és a romokat, és körülnéztek mind a három ezred megfigyelőpontján; fáradtan, összefagyva Batyuk a visszaindulása előtt még betért a hadosztálytörzsbe teázni. Kuzmics ekkor hirtelen falfehérré vált, elnézést kért, és kisántikált a szomszédos helyiségbe. Batyuk nem bírta kivárni, nélküle megteázott, majd dühösen letette a poharat, felállt és belökte a szomszéd helyiség ajtaját.

Kuzmics ott ült a padon, fehéren, minden csepp vér kifutott az arcából, és fojtott hangon kiabált a segédtisztjének:

— Add ide a száraz csizmát!

— Nem adom, tábornok elvtárs!

— Add ide, ha mondom... A hadseregparancsnok vár...

— Mi történik itt? — kérdezte Batyuk, és pillantása a hadosztályparancsnok fehér arcáról a lábára siklott, amely bokától csaknem térdig be volt pólyálva.

— Add ide a csizmát! — kiáltott magánkívül Kuzmics.

A segédtiszt odatette a nemezcsizmát; Kuzmics fájdalomtól eltorzult arccal beledugta a lábát és felállt.

— Hadseregparancsnok elvtárs, engedélyt kérek jelenteni... — kezdte a segédtiszt, de a hadosztályparancsnok dühös pillantására elhallgatott.

— Jelentsen! — Batyuk egyikről a másikra nézett.

A segédtiszt bűntudatosan pillantott Batyukra, és jelentette, hogy a hadosztályparancsnoknak már néhány napja felszakadt a régi sebe, és bár az orvos azt mondta, hogy feküdnie kell, nem fekszik le, ma pedig éppenséggel egész nap járt, és úgy felsértette a lábát, hogy a csizmája csupa vér.

— Hova tetted a lelkiismeretedet? — kérdezte Batyuk, Kuzmicshoz fordulva. — Miért nem mondtad meg, amikor idejöttem? Miféle hadosztályparancsnok lehetsz ilyen sebbel? Ülj le, mit állsz! El akarsz patkolni?... — És csúnyán káromkodott.

Kuzmics nem ült le.

— Megengedi, hogy négyszemközt feleljek a kérdéseire? Vagy továbbra is mások előtt fog szidni?

Batyuk nem válaszolt. Megfordult és bement a másik helyiségbe.

Kuzmics követte, becsukta maga mögött az ajtót, és engedélyt kért, hogy leüljön.

— Akár le is fekhetsz! Kidőltél, érted?! És bujócskát játszol a hadseregtörzzsel — szólt Batyuk mérgesen, és leült egy székre Kuzmiccsal szemben. — És még ne is hordja le az ember! Még cifrábban szidnálak, ha mások nem volnának itt. Add át a hadosztályt Pikinnek, és menj kórházba.

— Ivan Kapitonovics, minek ez a heveskedés! Előbb tiszteljen meg, és hallgasson végig. Mégiscsak tíz évvel idősebb volnék.

— Éppen ez az — csattant fel Batyuk. — Régen ideje lenne a hadtápban pótezredeket oktatnia, ahelyett, hogy itt egészen tönkretegye magát.

— Idáig minden feladatomat teljesítettem, és úgy gondolom, továbbra is... Éjjel fekszem, nappal pedig ott leszek, ahol kell, és mindent megteszek.

— Nem láttam, hogy mindent megtettél volna! Azt ígérted, hogy egyesülsz a hatvankettesekkel.

— Amit tudtam, megtettem, hadseregparancsnok elvtárs. Maga is láthatta.

— Amit tudtál... — vágott közbe dühösen Batyuk, és felállt. — Te megtetted, amit tudtál, de majd jön valaki más, és többet tesz...

— Ivan Kapitonovics — szólt könyörögve Kuzmics —, ne bántson engem a hadműveletek befejezéséig. Hát van magának szíve!

— Ne személyeskedj! — szólt rá Batyuk. — Illendően felelj!

— Hát ha illendően — Kuzmics felállt, és szembenézett vele —, úgy ne tegezzen engem, én Frunze alatt is szolgáltam, ő nem tegezett...

— Befejezte? — kérdezte fenyegető hangon Batyuk, és alig állta meg, hogy öklével az asztalra ne csapjon. — Írásbeli parancsot fog kapni, és átadja a hadosztályt.

Dühösen távozott, és csak azért nem váltotta be tüstént az ígéretét, mert a távollétében halaszthatatlan ügyek gyűltek fel a hadseregtörzsben, és előbb azokat kellett elintéznie.

Ugyanekkor Zaharov haditanácstagot telefonon felhívta a 111. hadosztály politikai helyettese, Berezsnoj, és izgatottan engedélyt kért, hogy azonnal jelentkezhessék nála.

— Gyere csak, ha már éjnek idején ilyen nagy szükségét látod — mondta Zaharov. — Igaz is, panasz van rád, majd együtt tisztázzuk.

— Miféle panasz? — kérdezte Berezsnoj.

— Majd megtudod. — Zaharov letette a kagylót, és az előtte ülő Basztrjukov ezredkomisszárra sandított, a hadsereg politikai osztályának helyettes főnökére, aki félórával azelőtt jött hozzá, nem panasszal, ahogy Zaharov a telefonba mondta, hanem azzal a megjegyzéssel, hogy a hadosztályban nem kielégítő a politikai osztály munkája.

— Nos — mondta Zaharov —, mivelhogy Berezsnoj magától akar idejönni, ön most távozhat. Mihelyt megérkezik, hívatni fogom szembesítés céljából. — Basztrjukov fanyar arcába pillantott, és elmosolyodott. — Eredj, Basztrjukov elvtárs.

Magára akart maradni, hogy még Berezsnoj megérkezése előtt átgondolja, mi legyen ezzel a legrosszabbkor kipattant üggyel.

Basztrjukovnak formálisan igaza van: előráncigálta ezt az ügyet, és most már semmiképpen sem lehet elsimítani. Egy kérdés maradt csak: mi a fenének kellett neki most, a végső erőfeszítések tetőpontján, hirtelen előszedni ezt a históriát, amely néhány nap múlva, a győzelem árnyékában, egyszerűen feledésbe merült volna, és senki fel nem elevenítené. De ő, éppen ellenkezőleg, örül, élvezi az ereje tudatát, és ha már eljött hozzám, akkor nem mondhatom neki: ne avatkozz bele, várj,

amíg magától elsimul az egész. Nem olyan ember ő, hogy így beszélhessek vele.

Az ügy, amivel Basztrjukov jelentkezett nála, más egyéb panaszain kívül abban állt, hogy a 111. hadosztály felderítő századában volt egy Hofmann nevű katona. Nem zsidó, ahogy általában hitték, hanem tősgyökeres német, a Volga vidékéről való. És ezt, Basztrjukov szavai szerint, a hadosztályban tudták és titkolták, annak ellenére, hogy a legszigorúbb parancs volt: Volga-vidéki németet semmi szín alatt nem szabad a frontövezetben megtűrni. Ez a német pedig a hadosztályban harcolt, és nem is akárhol, hanem a felderítőknél, és éppen ő fogta el azt a „nyelv"-et, akire olyan nagy szükség volt, s akit a támadás előtt a 111. hadosztály hadműveleti területén kellett szerezni, és ezért vitézségi érmet kapott.

Mindez rendben lett volna, ha Basztrjukov elvtárs, akihez a hadseregújság tartozik, nem kéri magához átvizsgálásra a nem közölt anyagot. Egyáltalán, nagyon igyekezett, s mindent magára vállalt, csak hogy ne maradjon ideje kimenni a peremsávba. A nem közölt anyagok között talált egy már kiszedett cikket, amely ennek a Hofmann-nak a hőstettét írta le. A szerkesztő nyilván megakadt ezen a néven, és visszatartotta a cikket, nehogy baj legyen belőle. Basztrjukov felfigyelt rá, és kutatni kezdett. Hívatta a tudósítót, aki a cikket írta, és egyáltalán, mindent kikapart! Talált a hadseregben egy németet, és most hogy felfújja a dolgot! Most aztán próbálja csak meg betömni a száját valaki!

A hadsereg politikai osztályának főnöke jó ember volt, de akadt egy — Zaharov szempontjából megbocsátható — gyengéje: állandóan a peremsávban tartózkodott. És amikor Basztrjukov elvtárs odakerült, az ő személyében megkapta a kívánt helyettest, aki állandóan ott görnyedezett mindenki helyett a politikai osztályban, és ontotta az iratokat, mint minden ilyenfajta ember, s egyre nagyobb hatalomra tett szert. Zaharov ezt az utóbbi időben a saját bőrén tapasztalta: Basztrjukov mind sűrűbben járt hozzá jelentéstételre, és egyre állhatatosabban éppen olyan iratokat dugdosott az orra elé, amelyek elől nem lehetett kitérni. És valamennyi alatt az ő aláírása. Mind a frontparancsnokságon, mind a Munkás-Paraszt Hadsereg Politikai Főnökségén, mindazok körében, akiknek gyengéjük az ilyesmi, az éber szem tekintélyét kelti. S ráadásul a Politikai Főnökségen, Moszkvában, van egy hadosztálykomisszár barátja, az helyezte őt ide. S neki, Zaharovnak, még ha a haditanács tagja, és szilárd jellemnek tartják is, Basztrjukov elvtárs-

sal kell továbbra is együtt szolgálnia. Tisztában van vele, átlát rajta, de gorombán nem csaphat le rá. Az ilyet úgy kell óvatosan megfogni, mint a szálkát, nehogy letörjön, különben még mélyebbre szalad, és akkor egyáltalán nem lehet kiráncigálni. Türelemmel kell lennie, akármilyen lobbanékony természetű. Mert ha nem bírja türelemmel, ostobaságot csinál...

— Nos, miért jöttél? Mi az a sürgős ügy? — kérdezte a belépő Berezsnojtól. Azt várta, a telefonbeszélgetés után mindjárt azzal kezdi: mi panasz van a hadosztály politikai osztályára? De Berezsnoj nem ezzel kezdte.

— Konsztantyin Prokofjevics, minden reményem magában van. Nem szabad az öreget a hadművelet befejezése előtt eltávolítani a hadosztály éléről...

— Miért nem? — kérdezte Zaharov. Tüstént megértette, hogy valami történt a hadosztályban Batyuk ottléte alatt, és Berezsnoj feltételezi, hogy ő, mint a haditanács tagja, már mindenről értesült. Önérzete — nem egyéni hiúság, hanem a haditanácstag jogainak és kötelességeinek helyes értelmezése — nem engedte, hogy elárulja tájékozatlanságát Berezsnoj előtt, úgyis mindjárt kiönti, ami a szívén fekszik, és akkor világos lesz a kép.

És amaz csakugyan mindent kitálalt.

— A könnyem is kibuggyant, ahogy ránéztem az öregre, miután a hadseregparancsnok elment

— Ez nálad amúgy is könnyen megy.

— Megszerettem! — válaszolta hevesen Berezsnoj.

— Elég gyorsan. Egy hónap se telt bele...

— Van szerelem első látásra is, haditanácstag elvtárs.

— Politikai munkásoknál veszélyes dolog. Aztán nem úgy lesz-e, Matvej Iljics, hogy ma megsajnáljuk az öreget, és holnap eltemetjük?

— Nem tudom — mondta Berezsnoj. — Egyet tudok csak: ha holnap leváltja, akkor vegye úgy, hogy elevenen eltemette.

— A hadosztályra nem gondolsz?

— Gondolok. Minálunk sem állnak rosszabbul a dolgok, mint másoknál. Pikin igyekszik, én se lustálkodom, s az öreg nem kíméli magát. Ha azt akarja, hogy a felszakadt sebével a hátralevő napokban kevesebbet mászkáljon az ezredekbe, adjon mellé csapattiszt-helyettest. Olyan úgysincs nekünk.

— Nincs ám, mert ti magatok kértétek még Szerpilin alatt, hogy várjuk meg, amíg a mi Scserbacsovunk visszajön a kórházból. Nem akartatok senki mást.

— De ha már így alakult a helyzet, akkor kérjük: adjanak!

— Ez már beszéd — bólintott Zaharov. — Megtárgyalom a hadseregparancsnokkal és a törzsfőnökkel.

— Mielőbb elmegyek Szerpilinhez.

— Ezt tőled senki se kívánja. Se sógora, se komája nem vagy neki. Miért mennél a hadseregtörzsfőnökhöz a volt barátság jogán? Csak fonák helyzetbe hoznád.

— Miért *volt* barátság?

— Ne játszd az ostobát! Megértettél — szólt rá Zaharov. — Lehet, persze, hogy úgy határoznak: konzíliumot hívnak össze a hadsereg orvosaiból, döntsék el, megengedi-e az egészségi állapota a hadosztály vezetését.

— I-igen... — Berezsnoj legyintett. — Ha konzíliumra kerül sor, akkor vége! Úgy döntenek, ahogy a hadseregparancsnok akarja!

— Miért piszkolod az embereket? — Zaharov hirtelen megmérgesedett. — Ezt nem szeretem benned. Jó embernek látszol, de hogy másokat befeketíts, csak úgy vaktában rájuk kenj valamit, attól nem riadsz vissza. Honnan veszed ezt a véleményedet? A hadsereg-egészségügyi főnökünktől, ha éppen tudni akarod, tanulhatsz elvhűséget!

— Bocsánat, nem gondoltam meg — mondta Berezsnoj.

— Hagyj fel ezzel a szokásoddal — folytatta a másik, még mindig mérgesen —, most „bocsánat", mert letorkoltalak, de ha nem tettem volna, azt hinnéd, igazad van.

Felvette a kagylót, és megcsavarta a telefon fogantyúját.

— Hol van a hadseregparancsnok?

Azt a választ kapta, hogy a hadseregparancsnok a hadseregtörzsfőnökhöz ment megbeszélni a helyzetet.

— Úgy — mondta Zaharov, és letette a kagylót. — Tehát még van időnk.

Ismét felvette a kagylót, és Basztrjukovot hívatta.

— Jöjjön be!... — Aztán Berezsnojhoz fordult: — Mindjárt megtárgyaljuk a disznóságotokat.

— Miféle disznóságot, haditanácstag elvtárs?

— Majd a hadsereg politikai osztályának főnökhelyettese elmagyarázza. Nem akarom megfosztani ettől az élvezettől. — Különösnek tetsző pillantással nézett Berezsnoj szemébe, noha az egészben semmi különös nem volt. Ezt a Berezsnojt ugyanis, akit az imént lehordott, derék, érdemes embernek látta, abban az ügyben is, amelyről beszélni fognak, bizonyára érdemes emberhez illően viselkedett. Basztrjukov ellenben, aki most mindjárt belép, véleménye szerint gyenge jellemű és jelentéktelen ember, s a história, amit kibányászott, szintén je-

lentéktelen. S mégis úgy fordult a dolog, hogy ez a hitvány Basztrjukov most itt, az ő jelenlétében, le fogja hordani a derék Berezsnojt, és az adott helyzetben nem akadályozhatja meg.

Basztrjukov, ahogy parancsolták, készenlétben volt, és csaknem azonnal megjelent. Kinyitotta ugyanazt a dossziét, amelylyel egy órája bejött, leült, feltette a szemüvegét, és kitálalta a véleményét.

Ugyanabban a sorrendben fejtette ki, mint Zaharovnak egy órával azelőtt, csak kissé erősebben hangsúlyozta, hogy nem tudja, mennyire ismeri ezt az ügyet a hadosztály-politikai helyettes, mintegy lehetőséget adva Berezsnojnak, hogy kimászszon a csávából. Csak ennyi volt a különbség. „Szóról szóra — gondolta Zaharov, amint ebbe a már nem fiatal, a szeme körülráncos, de egyébként még feszes bőrű, kemény, egészséges arcba nézett —, tudja, hogy nem szívelem, és nem helyeslem a jelentését, tudja, de nem visszakozik, mert nem fél tőlem. Azért nem fél, mert úgy gondolja, megül itt, és kiböjtöl engem, vagy pedig arra számít, hogy nem bírom ki tovább a természetét, lerázom és kitűnő minősítéssel elküldöm máshová, csak minél messzebbre tőlem."

Berezsnoj ott ült, borotvált fejét mélyen lehajtva, s az asztalt nézte. Zaharov szerette volna elkapni a pillantását, szótlanul figyelmeztetni, szemtől szembe: „Értsd meg, kivel van dolgod, Berezsnoj, légy okos!" De amaz nem pillantott fel.

— Végeztem — mondta Basztrjukov.

— Feleljen, komisszár — szólalt meg Zaharov.

Okosan azt kellett volna felelni: „Megvizsgáljuk, tisztázzuk, jelentjük..." S közben eltávolítani azt a németet a hadosztályból, és a „tisztázzuk"-kal, „jelentjük"-kel késlekedni, amíg a sztálingrádi csata véget nem ér, akkor aztán kiválasztani egy pillanatot, amikor senkinek sincs kedve foglalkozni ezzel, és jelenteni, hogy mindez a múlté, s a jövőben nem fog megismétlődni.

De Berezsnoj ilyen esetekben nem tudott okos lenni. Lassan felemelte elvörösödött fejét, és azt mondta:

— Basztrjukov elvtárs vajon hogyan szerzett ilyen pontos értesülést a hadosztályunkról? Olyan régen nem volt nálunk, hogy már az arcára sem emlékszem.

— Ne beszélj mellé — intette Zaharov. — A lényegről beszélj!

— A lényeget illetően... a mi politikai osztályunk, ahogyan a komisszár elvtárs kiókumlálta, gyengébben dolgozik, mint más hadosztályoké, de mi eddig abban a hitben voltunk, hogy

a hadsereg politikai osztálya éppen ellenkezőleg, megdicsér bennünket, amiért kevesebb irkafirkát küldünk neki, mint mások. De ha összeszid, hát meg fogunk javulni, teljesítjük a normát. Ami pedig a cimboraságot, az igénytelenséget és az éberség hiányát illeti, ami szerinte a politikai osztályunkon kialakult, a barátkozásra nézve igaz, nekem minden ezred-politikai helyettes jó barátom, a háborúban megszerettem őket, és nem ígérem, hogy nem fogom tovább szeretni. Az igénytelenség vádjára csak annyit mondok: menjen el Basztrjukov elvtárs bármelyik ezredünkbe, töltsön el egy napot a politikai helyettes helyén, és teljesítse mindazt, amit én tőlük a harcban megkövetelek, azután jelentse, hogy igényes vagyok-e vagy sem. Ami pedig az éberséget illeti, bevallom, csakugyan mulasztás terhel: van a hadosztályomban valami firkász, aki nekem egy szót sem szól, hanem Basztrjukov elvtársnak írogat. Figyelembe veszem, megjavulok. Amit pedig, mint legfőbb vádat, Basztrjukov elvtárs Hofmannról jelentett, az tökéletesen rendben van...

— Hogy érti ezt? — kérdezte Zaharov.

— Hát úgy, hogy az az ember felderítésre ment, „nyelv"-et hozott és ezért előbb Csillagot ígértünk neki, de féltünk, hogy a hadseregparancsnokságon elgáncsolják, s azt adtunk, amit önhatalmúlag adhattunk: vitézségit. Jobb lett volna persze a Csillag, de a vitézségi érem sem rossz. Úgy gondolom, helyesen jártunk el.

— Megint mellébeszélsz — figyelmeztette Zaharov. — Nem a kitüntetésről kérdezünk, hanem másról.

— Úgy gondolom, a kettő összefügg — felelte Berezsnoj. — A szeptemberi harcokért már kapott egy vitézségit, a novemberiekért a másodikat, most pedig a harmadikat. Hét „nyelv"-et szerzett. Ezek szerint most a harmadik vitézségi után kitegyük a szűrét a hadosztályból?

— Haditanácstag elvtárs, engedje meg, hogy egy kérdést tehessek fel a komisszár elvtársnak — szólt Basztrjukov.

— Tessék.

— Tud az idevonatkozó parancsról?

— Tudok.

— Mikor jutott tudomására, hogy az a katona német nemzetiségű?

— Ezt én olyan régen tudom — felelte Berezsnoj —, hogy már el is felejtkeztem róla. S úgy véltem, őrá ez a parancs már nem vonatkozik. Aki már a parancs előtt három vitézségi érmet kapott...

— A pontosság kedvéért: nem hármat, hanem csak kettőt.

— A pontosság kedvéért: kettőt. Tessék, próbálja kiérdemelni ezt a kettőt. Én nem vállalkozom rá. Talán maga megpróbálná?

— Tartsd féken a nyelved! — kiáltott rá Zaharov.

— Nem veszem magamra, haditanácstag elvtárs — intett Basztrjukov nyugodtan. — Nekem a lényeget kell tisztáznom. A lényeg pedig szerintem világos. A parancsot rútúl megszegték. A hadosztály politikai helyettesének tudtával.

— Nem tudtával — vágott közbe Berezsnoj —, hanem tanácsára és határozott kívánságára, az én felelősségemre. És ne akarjon másnak vermet ásni! Ne fáradjon!

— Elég legyen! — csattant fel ismét Zaharov.

— Bocsánat, haditanácstag elvtárs.

— Én mindent jelentettem, amit tudok — mondta Basztrjukov, és becsukta az előtte heverő dossziét. — Bocsásson meg, kérem, de nem vártam, hogy a hadosztályparancsnok politikai helyettese az ön jelenlétében ilyen pártszerűtlen magatartást tanúsít velem szemben. Reméltem, hogy legalább ön rendreutasítja! Elmehetek? — Felállt, hangsúlyozván, hogy megtette a kötelességét, és most magára hagyja őt Berezsnojjal, aki nála bizonyára könnyebben megtalálja a haditanácstaggal a közös nyelvet.

De Zaharov nem ragadta meg ezt a lehetőséget.

— Maradjon. Mi még nem végeztünk.

Berezsnojhoz fordult és felemelkedett. Berezsnoj is felállt, mire Basztrjukov szintén felugrott az asztal mellől.

— Holnap ennek a németnek nyoma se legyen a hadosztályban! — mondta Zaharov, Berezsnoj szemébe nézve. — Jelentse a parancs teljesítését!

— Értettem.

— És ha megint előfordul, hogy megszegik a parancsot, magára vessen. Basztrjukov elvtárs jelentésével kapcsolatban pedig írásban közölje velem, hogyan süllyedtek a parancs megszegéséig. A jelentést a haditanácsban megvizsgáljuk. A harcok után. Most nem érünk rá a mesterkedéseikkel foglalkozni. Még csak ez hiányzana... Most elmehet — fejezte be Zaharov élesen, és Basztrjukovra sandított.

Az kissé félrehúzódva állt, mozdulatlan, megkövült arccal. Megértette persze, hogy a haditanácstag elvtárs már félig kihúzta a csávából Berezsnojt, mégpedig úgy, hogy nem lehet belekötni. Megértette, és hallgatott, a pillája sem rebbent, amíg Berezsnoj mögött be nem csukódott az ajtó.

Zaharov nem ült vissza, és nem kínálta hellyel. Odalépett hozzá.

— Mindazt, ami a jelentésében figyelmet érdemel, tekintetbe veszem. De ajánlom, hogy holnaptól fogva járjon ki a csapatokhoz, nehogy megint olyasmiket halljon a politikai helyettesektől, amiket most hallott.

— Igenis, haditanácstag elvtárs — válaszolt Basztrjukov. — De maga is tudja, hogyan állunk a politikai osztály főnökével... — Úgy mondta ezt, olyan keserves ábrázattal, mint akit nagy méltánytalanság ért. „Mindenki helyett én húzom az igát — panaszolta az arckifejezése —, ki nem látszom az adminisztrációból és a nehéz munkából, és még szemrehányást kapok!" — Valamelyikünknek itt is kell lennie.

— Valakinek igen — felelte Zaharov —, de nem Basztrjukovnak. Ha szükségem lesz magára, és azt jelentik, hogy a csapatoknál van, ígérem, nem ütjük le a fejét. Holnap a száztizenegyedikben leszek, remélem, találkozunk. Van kérdése?

A távozó komisszár után nézve ezt gondolta magában: „Nem, kedves barátom, én nem békülök ki veled, mindvégig harcolni fogok, mint a fritzekkel, és jó minősítést az »add tovább a rossz pénzt« elv alapján nem írok alá neked! Vagy nagyon megütöm a bokám az áskálódásaid miatt, mert hogy áskálódni fogsz, abban biztos vagyok vagy megmutatom, milyen ember vagy. Habár ez nem olyan egyszerű, mert nemcsak magad vagy ilyen!..."

Amikor Basztrjukov mögött becsukódott az ajtó, Zaharov felhívta a hadseregparancsnokot. Batyuk már visszajött. Zaharov vállára vetette a bekecsét — nem kellett messzire mennie — és kilépett.

Batyuk kettesben ült Szerpilinnel és teázott. E békés foglalatosságuk ellenére Zaharov a bekecsét ledobva úgy ítélte, hogy fojtott indulattal társalognak.

— Tartson velünk, Konsztantyin Prokofjevics — invitálta Batyuk, amint a belépő Zaharovot megpillantotta. — Teázunk.

— Ha nem leszek felesleges harmadik. — A haditanács tagja az asztalhoz telepedett.

— A helyzet általában jól alakul — jegyezte meg Batyuk. — Amíg kettesben üldögéltünk — Szerpilin felé intett —, holnapra pótlólag kisütöttünk valamit. Úgy gondolom, a nap folyamán mégiscsak egyesülünk vagy a száztizenegyedik arcvonalán vagy a százhetedikén.

— Úgy látom, a száztizenegyedik arcvonalán — szólt Szerpilin.

— Éppen a száztizenegyedikről beszéltünk — bólintott a hadseregparancsnok. — Tudod, azt a parasztvezért mégiscsak el akarom távolítani a hadosztály éléről. Annál is inkább, mert felszakadt a sebe... Jogos és nem sértő ok. Később nehezebb lenne leváltani. Te nem tudod, mi történt, majd elmondom.

— Tudok róla — mondta Zaharov. — Berezsnoj volt nálam. Jelentette.

— Szóval már mindenféle kerülő utakon szaladgálnak — jegyezte meg féltékenyen Batyuk. — Vicsorognak, panaszkodnak...

— Miért kerülő út az, ha a hadosztály politikai helyettese ilyen kérdésben a haditanács tagjához fordul? — kérdezte Zaharov. Nem szokta hagyni, hogy Batyuk támadóan lépjen fel ellene.

— Helyes, térjünk ismét a tárgyra.

— Térjünk. Igaz is, miért nevezed Kuzmicsot parasztvezérnek? Akkor már inkább munkás- és parasztvezér. Tizennyolcban a Donyec-medencében az első felkelő hadsereget vezette...

— Ez az éppen — mondta Batyuk. — Hadsereget vezetett, de nem fejlődött hadseregparancsnokká. „Tyű te!", „A rézangyalát", „Rögvest", „Talántán"... Azt hihetné az ember, nem is tábornokkal beszél, hanem őrmesterrel.

— Nincs egészen igaza, Ivan Kapitonovics — rázta fejét Szerpilin. — A volt hadosztályomat, hiszen tudja, féltékenyen szemmel tartom, de ő jól vezeti, eredmények is azt mutatják, s a telefonbeszélgetések hangjából is, különösen Pikinéből, látom. Meg kell adni, hozzáértéssel harcol, sőt mondhatnám, leleményesen, noha elég eredeti modora van... Meg kell szokni...

— Én nem érek rá mindenkihez hozzászokni — fortyant fel Batyuk. — Téged megszoktalak, bár minden második szavad ellenkezés. Köszönd meg. — Elmosolyodott.

Szerpilinhez — ez igaz volt — csakugyan hozzászokott, sőt az utóbbi időben már nem citálta folytonosan maga elé jelentéstételre, hanem reggel és este maga ment el hozzá a törzsbe. Belátta ennek célszerűségét, bár ha egy hónapja mondták volna, hogy így fog cselekedni, nem hitte volna! Egyáltalán, szerencséje volt, előbb a haditanácstaggal, most pedig a törzsfőnökével. Mindkettő az a fajta ember volt, aki felett nem lehet zsarnokoskodni. Batyuk, ha ilyenekkel került össze, észrevétlenül maga is higgadtabb lett. Az ellenállás hiánya önkényeskedésre ragadta, de ha ellenkezésre talált, visszatért a józan

ész keretei közé, a józan észnek pedig nem volt híján. Így volt ez most is.

— Jó, mondjuk, hogy nem én, hanem te döntesz a volt hadosztályod ügyében — fordult hirtelen Szerpilinhez.

— Ha én döntök, akkor a hadművelet befejezéséig nem bántom.

— De ha a sebeivel végleg lerokkan?

— Akkor nem vitás — mondta a törzsfőnök. — De én bízom a lelkiismeretében. Úgy látszik, képesnek érzi rá magát, hogy tovább vezesse a hadosztályát. Ha nem így volna, nem ragaszkodnék hozzá, nem olyan ember.

— Tudod is te, milyen ember — legyintett Batyuk. — Ma nem egyesült a hatvankettesekkel, noha még tegnap megígérte!

— Mi is megígértük a frontparancsnoknak. Most minket is elmozdítsanak? — érvelt Szerpilin. — Őszintén szólva én nem tartom magunkat hibásnak. Az ellenállás nagyobb, mintsem vártuk. A frontfelderítés már megint megtévesztett. Nem harminc- és nem negyvenezren maradtak a bekerítésben, hanem sokkal többen.

— Majd a végén összeszámoljuk — mondta Batyuk.

— Berezsnoj, amikor nálam volt, adott egy ötletet — szólalt meg Zaharov. — Anélkül, hogy Kuzmicsot eltávolítanánk, már holnap adnánk mellé csapattiszt-helyettest, hogy ez legyen a szeme az ezredekben.

— Mindez csak fél megoldás — rázta fejét a hadseregparancsnok. — Helyettest persze lehet és kell is adnunk, a te Pikinedet. — Szerpilin felé intett fejével. — Egyelőre megbízottként, s az öreget kórházba küldjük. Már megmondtam neki, várja.

— Ej, Ivan Kapitonovics! — mondta Szerpilin. — Ha ez a sebe a hadműveletek elején vagy közepén újul ki, egy szót sem szólnék, de éppen a befejezés előtt... Józanul kell a sorsát mérlegelni. Ha felszakadt a sebe — ötvennyolcadik évében jár —, ez már az utolsó hadművelete lesz, és ha nem fejezheti be, ez számára egyenlő a halállal. Nagyon kérem, halassza el néhány nappal a döntést...

Batyuk elkomorodott. Kuzmicsot megérkezésétől fogva nem sokra becsülte: sebtiben küldték felülről, meg sem kérdezték őt, és az a furcsa benyomása támadt az öregről, hogy valami kivénült katonát dugtak oda a hadseregbe: „Nesze neked, elkel, minekünk már nem kell." Igaz, hogy Kuzmics aztán jól harcolt, de ez nem sokat változtatott az első benyomáson. Úgy vélte, azért harcol jól, mert jó a törzsfőnöke, de különben csak

alkalmi hadosztályparancsnok, nincs jövője. Ma pedig mindezek tetejébe ez a beszélgetés Frunzéről, hogy az nem tegezte, no mondd már! Micsoda polgárháborús hős... Batyukot ez annál inkább bántotta, mert ma nem dühében szólt rá Kuzmicsra, hogy „add át a hadosztályt", hanem mert általában nem szokott tekintettel lenni az emberekre, mindig így beszélt az alantasaival, hirtelenében dicsért vagy szidott, semmivel sem számolva, és most is ugyanígy adta értésére: eleget harcoltál, öreg, eredj a csudába! A lelke mélyén most, ha nem is megbánást — odáig nem jutott el —, de bizonyos restelkedést érzett. És ez az érzés is zavarta most abban, hogy keresztülvigye akaratát, nem törődve Zaharov és Szerpilin tiltakozásával.

— Helyes — mondta Batyuk rövid hallgatás után, és a törzsfőnökhöz fordult. — Reggel, a tüzérségi előkészítés után, te magad menj el a volt hadosztályodba. Nézd meg, hogyan mennek a dolgok. Helyesbíts, ha kell, és a hadosztályparancsnokot vedd szemügyre szánakozás nélkül, ahogy a kötelesség kívánja. Ha olyan benyomást szerzel, mint én, akkor ahogy visszajössz, azonnal jelentjük a frontnak, és leváltjuk a hadosztály éléről. De ha úgy látod, hogy otthagyhatjuk, akkor sincs értelme húzni-halasztani a dolgot. Ott ül még a hadosztályban a te hadműveleti parancsnokhelyettesed?

— Már harmadik napja — felelte Szerpilin.

— Alkalmasnak tartod a helyettes posztjára?

— Alkalmasnak.

— Ez esetben egyezz meg a hadosztályparancsnokkal, és nevezd ki a nevemben. Mit szólsz hozzá? — Batyuk Zaharovhoz fordult.

— Egyetértek.

Batyuk Szerpilinhez fordult:

— De ne felejtsd el, Fjodor Fjodorovics, a saját hadosztályodba mégy, a hadosztályod érdekét tekintsd! Ez minden tábornoki bánatnál drágább. Ha úgy látod, hogy igazam volt, ne habozz.

— Nem habozok, ha le kell váltani, nem riadok vissza tőle.

Amikor Zaharovval kijöttek a hadseregparancsnoktól, Szerpilin kezet nyújtott, de Zaharov tartóztatta.

— Kísérj el a lakásomig. Emlékszel Hofmannra a száztizenegyedik felderítőtől?

— Emlékszem. Személyesen adtam át neki két vitézségit. Miért? Kiderült, hogy német?

— Igen. Egy kis mitugrász felfújta a dolgot: parancs megszegése és a többi... Berezsnojt össze kellett szidnom..

— Akkor hát engem is — mondta Szerpilin.

— Sebaj. Berezsnoj kibírja és elfelejti — legyintett Zaharov. — Nem is őmiatta aggódom. Miféle ember ez a Hofmann?

— Adjatok nekem hétezer olyan németet, mint ő, hadosztályt alakítok belőlük, s az élükön elmegyek a fasiszták ellen harcolni. És úgy hiszem, nem fogom megbánni.

— Értem. Megparancsoltam, hogy holnapra nyoma se legyen a hadosztályban — mondta Zaharov. Nem tartotta szükségesnek megmagyarázni, hogy nem a maga jószántából tette. Szerpilin úgyis megérti.

— És most mi lesz vele tovább? — kérdezte a törzsfőnök.

— Gondod legyen rá. Ha olyan derék ember, ahogy mondod, én megtettem a dolgomat — mosolygott a haditanácstag —, most te következel.

— Magam mellett tarthatom a felderítő osztagban, mint állományon kívüli tolmácsot. Hamarosan égető szükség lesz rájuk.

— Túlságosan közel lenne. Megint kiássák és felfújják a dolgot.

— Akkor jóváhagyom a parancsot, és a front felderítő osztagába küldöm a katonát, ugyanilyen célra. Ott kapva kapnak rajta.

— Megint zsidónak adod ki? — kérdezte mosolyogva Zaharov.

— Majd meglátom — felelte Szerpilin komolyan. — Attól függ, kivel fogok beszélni.

— Akkor végeztem.

Már ott álltak a bejáratánál annak, amit kissé nagyzolva a lakásának nevezett.

— Van kedved a hadosztályodba menni? Már megszoktál a törzsben.

— Van is, meg nincs is — mondta Szerpilin.

— Miért?

— Nagyon kényes megbízatás. Nekem Pikin barátian már öt nappal ezelőtt telefonált, amikor Kuzmicsnak felszakadt a sebe, kérdezte, mi legyen. Kuzmics a szavát vette, hogy senkinek egy szót se, és Pikin helyzete természetesen nehéz. Betű szerint jelentenie kellene, a szíve szerint pedig... mindenki tudja, hogy hadosztályról álmodozik. Bárhogyan végződik is a dolog, mindenképpen azt fogják mondani: kitúrta, hogy maga kerüljön a helyébe.

— És te mit mondtál neki?

— Azt mondtam, mindenesetre vegye úgy, hogy jelentette,

én pedig nem adtam tovább. Ha pedig a helyzet tűrhetetlenné válik, nyíltan telefonáljon.

— Nem telefonált?

— Egyelőre nem.

— Igen, csakugyan kényes a megbízatásod — mondta Zaharov. — Noha voltaképpen magad ajánlkoztál.

— Azért ajánlkoztam, mert nem nézhetem, hogy így bánjanak valakivel: mindent megtettél, ami tőled telt, most pedig takarodj! Még köszönetet se kapsz érte. Mindenképpen lehet határozni, de így nem. A háború persze lépten-nyomon ilyen lélektelenségre kényszeríti az embert, és én is beleesem olykor... Mint ezzel a Hofmann-nal is... De mégsem tűröm az ilyesmit sem magamban, sem másokban.

— Igen, egyikünk sem bűntelen — bólintott Zaharov.

— Ez igaz — hagyta rá Szerpilin —, csak nincs kedvem hozzászokni... Távozhatok?

Tizenegyedik fejezet

Másnap, január 26-án reggel, rövid, heves tüzérségi előkészítés után a hadsereg alakulatai immár tizenhetedik nap folytatták a védelem felmorzsolását, olykor belefúrták magukat, belemartak, máskor meg csak nyomták, szorították egyre hátrább.

A németek változatlan kitartással harcoltak, noha minden jel arra vallott, hogy a vég közeleg. Ezt a peremvonalban harcoló katonák is ugyanúgy érezhették, mint a hadseregtörzsben levő tábornokok, talán még jobban, mert ők a saját bőrükön tapasztalták. Szó, ami szó, abban a lendületben, amellyel embereink az utóbbi napokban harcba mentek, jó adag düh is volt, kimerültségből fakadó harag meg türelmetlen csodálkozás: mikor fogy már el a német utolsó ereje, amit hetek óta annyit emlegetünk?

Amíg a tüzérségi előkészítés folyt, Szerpilin a térkép mellett ült a telefonnál, és latolgatta, milyen eredményt hoz a még előző este gondosan kitervelt tüzérségi össztűz, milyen veszteségektől kímél meg, és mitől nem kímél meg mégsem. Arra gondolt, hogy a hadseregparancsnokkal és Zaharovval tegnap éjjel folytatott tanácskozásainak hordereje nincs arányban a mára várt eseménnyel: hogy elvágjuk a németeket, és végre egyesülünk a 62. hadsereggel.

Nos, hogy valójában milyen jelentősége van emellett akár a

bölcs, akár az oktalan parancsnak, azon már késő elmélkedni, viszont most törheti a fejét, hogy mi legyen azzal a három vitézségi érmes, nyakas német felderítővel, aki nem hagyta magát az írnokkal zsidónak bejegyeztetni.

És mi jelentősége lehet a most végbemenő eseményhez képest akár annak is, hogy Kuzmics tábornok néhány nappal a hadművelet befejezése előtt hagyja ott a hadosztályát, vagy megüli a győzelmet, és azután megy kórházba...

És tegnap mégsem lehetett mindezt egy kézlegyintéssel elintézni, és ma sem lehet kitérni ezeknek az úgynevezett személyes ügyeknek az eldöntése elől, akármilyen nehéz is, mert ezek is a háborús élethez tartoznak. És nem lehet kitérni előlük, hacsak nem érzéketlen fatuskó valaki. Batyuk már annyira megkérgesedett, hogy folytonosan megsérti az embereket — mind a közel, mind a távol állókat —, ez tegnap is megmutatkozott...

De mihelyt a tüzérségi előkészítés véget ért, már nem volt idő mindezeken elmélkedni, jöttek az első telefonok és jelentések. Egy jó óra múlva kezdett kirajzolódni a kép. A harc sikeresen folyt. Ha rosszul megy valami, akkor senki sem siet a jelentéssel, ha ellenben siker mutatkozik, és ráadásul a parancsnoknak az az érzése, hogy az elfoglalt pontot már vissza nem veszik tőle, akkor bezzeg nem késlekednek a jelentéssel! Csak győzze hallgatni az ember...

A 111. hadosztályban, Pikin telefonjelentéséből ítélve, különösen jól mentek a dolgok!...

Szerpilin, miután Pikinnel beszélt, azon nyomban felhívta Batyukot, közölte vele az utóbbi jelentéseket, és megkérdezte, nincs-e változás, elindulhat-e?

— Jó, indulj — felelte Batyuk. — Ki marad ott helyetted?

— A hadműveleti osztály főnöke.

— Indulj — ismételte Batyuk. — Amíg vissza nem térsz, a helyemen leszek. Ne maradj el túlságosan sokáig.

— Hány óráig maradhatok? — Szerpilin ilyen dolgokban szerette a teljes pontosságot.

— Elvben tizenhatig. Egyébként majd meglátod, hogy alakul.

— Értettem. — Szerpilin letette a kagylót, és megkérdezte segédtisztjét, hogy megérkezett-e már Artyemjev ezredes a 111.-ből.

— Hívattuk, de még nem érkezett meg — felelte a segédtiszt.

A törzsfőnök bosszúsan ráncolta a homlokát: még elindulása

előtt értesíteni akarta Artyemjevet küszöbönálló kinevezéséről.

— Tudja meg, miért nem jött meg. És hívja fel, mihelyt visszatérek.

Szerpilin már öltözködött, amikor Kazancev ezredes, aki helyette ült a telefonnál, szólította. A tábornok visszafordult, és felvette a kagylót.

— Hallgatom, haditanácstag elvtárs.

— A száztizenegyedikbe indulsz?

— Igenis.

— Van szabad hely a kocsiban?

— Van. Kit vigyek el?

— Itt van nálam a politikai osztály helyettes főnöke. Meghagytam neki, hogy még hajnalban kimenjen. De épp a legroszszabbkor bedöglött az autója. Csak most jutott eszébe, hogy jelentse nekem. Vidd magaddal!

Alighogy Szerpilin letette a kagylót, és kilépett a fedezékből, Kazancev ismét utánafutott. Ezúttal Batyuk telefonált.

— Még nem indultál el? Ha akkor egyesülünk, amikor száztizenegyedikben leszel, gratulálj a nevemben a hadosztályparancsnoknak.

— Értettem — felelte Szerpilin.

Amikor a küldöncével végre kiment az autójához, észrevette, hogy egy másik kocsi is áll mögötte, és mellette Basztrjukov komisszár.

— Jó napot — köszönt a törzsfőnök. — Ha jól értettem, magammal kell vinnem?

— Igenis, tábornok elvtárs — felelte Basztrjukov. — De amíg a haditanácstag elvtárssal beszélt, az én kocsimat is sikerült kijavítani.

— Annál jobb. Majd utánunk jön. Mi pedig az enyémen megyünk. — Kinyitotta a kocsija ajtaját, és előretessékelte Basztrjukovot, mert jobboldalt szeretett ülni, és intett a küldöncének, hogy a vezető mellé üljön.

Szerpilin nem figyelt fel a gúnyos hangsúlyra, amikor Zaharov megkérte, hogy segítse ki a bedöglött autója miatt ottrekedt komisszárt. Készpénznek vette Zaharov szavait, és a legcsekélyebb hátsó gondolat nélkül invitálta meg Basztrjukovot a kocsijába; természetesnek tartotta, ha már egyszer ugyanoda igyekeznek. Ezenkívül pedig célja is volt vele: ha már összehozta őket a sors, útközben el akart beszélgetni ezzel a számára érthetetlen komisszárral, akiről Zaharov olyan kedve-

zőtlenül nyilatkozott, és akit mégis megtűrt magas beosztásában.

„Fene tudja — gondolta Szerpilin, a szeme sarkából vizsgálva Basztrjukovot, aki feszesen leszíjazott, makulátlan fehér bekecsben ült mellette, és simára borotvált arcán idegesség látszott. — Talán nem is olyan hitvány alak, csak afféle érzéketlen ember, akit a fronton senki sem szível, nyilván önmagának is terhére van. Látszólag mindent megtesz, amit a parancs szerint tennie kell, de csaknem mindig az ügy vagy az emberek szempontjából alkalmatlan pillanatban. És jó szándéka ellenére is több embernek árt, mint bármelyik gazember. S az életét sem sajnálja, ha szükség van rá: de megérteni és sajnálni még holtában sem lehet, mert soha életében senkit meg nem értett, és meg nem sajnált. Tán ez is ilyenfajta?"

— Mondja csak, komisszár elvtárs . . .

— Parancsoljon, tábornok elvtárs. — Basztrjukov készségesen feléje fordult, és Szerpilin észrevette, hogy bár az arca kemény, jóltáplált, simára borotvált és mozdulatlan, e mozdulatlansága mögött titkos nyugtalanság rejlik.

— Mondja meg őszintén, hogy rosszallotta, amikor az étkezőben az újságunkat bíráltam. A haditanácstag később tájékoztatott a maga véleményéről tudomásulvétel végett, de be kell vallanom, nem értettem. Magyarázza meg, kérem, mert kár lenne félreértenünk egymást.

Basztrjukov néhány pillanatig kérdőn nézett rá. Nem a kérdés lényegén gondolkozott, hanem hogy ez a „tudomásulvétel" mit jelenthet. Zaharov szerint Szerpilinnek mit kell tudomásul vennie? Hogy helytelen úgy beszélni az újságról, ahogy tette, vagy hogy Basztrjukov előtt kár volt úgy nyilatkoznia?

— Miért hallgat? — kérdezte a törzsfőnök. — Nem sértettségből kérdezem. Valóban tisztázni szeretném.

— Mit tisztázzunk, tábornok elvtárs? Szerintem világos a dolog. Helytelen az újságnak felróni, hogy lebecsüli az ellenfelet, csak azért, mert főleg azokat a harci eseményeket propagálja, amelyek során az ellenség a legsúlyosabb veszteséget szenvedte.

— De hiszen ott nem erről volt szó! Hát ellenzem én azt, hogy a hőstetteket megírjuk? Ostobaság volna. Arról van szó, hogy az újságban napokon át minden számban úgy aprítottuk a németeket, mint a répát, s a mieink mind sértetlenek maradtak. Kinek írják az ilyesmit? Ki hiszi el? A hátországba nem jut el az újság, mint tudja, csak a harcoló hadseregben szabad terjeszteni, a katonák pedig ismerik a valóságot, és ha

az újságban lépten-nyomon hőstettekről áradozunk, a veszteségeket pedig csak úgy kutyafuttában elintézzük, a hőstett is elveszíti az értékét, nem hisznek többé benne. Persze azok, akik már szagoltak puskaport. De hát az újság a Vörös Hadseregé, neki szól! Erre céloztam, amikor magával beszéltem.

— Én pedig arra céloztam — érvelt Basztrjukov —, hogy az újság feladata hőstettekre nevelni az embereket, és mindenekelőtt hőstettekre!

— No tessék! Két malomban őrölünk... Hát erről vitatkoztunk?

— Ha nem erről vitatkozunk, tábornok elvtárs, akkor nincs is vita.

— Várjon csak — mondta Szerpilin. Látta már, hogy nem tud közös nevezőre jutni Basztrjukovval, de még élt benne a vágy, hogy teljesen tisztázza a kérdést. — Én tegnap és ma is átnéztem az újságot. Belátom: három napja még úgy érezhették, hogy végük a németeknek! De azóta három nap súlyos harcokkal telt el, sikeres harcokkal, de súlyosakkal, hangsúlyozom. S az újság egyre csak a maga nótáját fújja! Hát helyes ez? Nem éppen abban áll a vitézségünk, hogy megtörjük az ellenséget, akármilyen makacs és erős, és vajon ettől a katonák hőstette nem lesz-e nagyobb, s nem növekszik az önbecsülésük? Kérdezem: az újság, amit a katonák olvasnak, miért ne érzékeltesse ezt velük?

— Az ellenség ellenálló erőinek értékelése nem a hadsereg-újság feladata — válaszolta a komisszár, és sokatmondó pillantást vetett az előttük ülő vezető és a küldönc hátára, ezzel jelezve, hogy hajlandó ugyan a beszélgetést őszintébb hangnemben folytatni, de más körülmények között, nem most. Szerpilin észrevette a pillantását, s békés hangulatát, amellyel az ügy érdekében igyekezett a másikat meggyőzni, bosszúság váltotta fel.

— Szóval maga szerint a katona ne is sejtse, hogy milyen erőkkel áll szemben? Maga szerint úgy jobban harcol?

— Bocsásson meg, tábornok elvtárs, mindennek megvan a maga helye és ideje.

— A hely pedig mind a kettőnknél ugyanaz: hadszíntér! S az idő is ugyanaz: a háború ötszáznyolcvanötödik napja, ha nem tévedek. S a helyzet is biztató: összezúzzuk a németet, vagy legalábbis közel vagyunk hozzá. S a hadsereg is, amelyben harcolunk, bátor hadseregnek látszik, sem az ellenségtől, sem a nehézségektől, sem a harcoktól nem riad vissza, előrenyomul. De az újságja gyáva. Nem mondom, hogy ez mindig

így volt, az előző szerkesztő jobban csinálta. Ha feljebb került is, kár, hogy elvitték! De az új... a fene tudja!... Háromszor is hívattam, és megszidtam a legutóbbi ferdítései miatt, elébe tettem a hadműveleti jelentést, ahogy mondják: bizonyítékkal érveltem — bólogat, nem vitatkozik, igenis. Másnap pedig megint csak a maga nótáját fújja. Gyanús nekem: olyan tutyimutyinak látszik, és csökönyösen kitart az elgondolásai mellett! Talán, ha végighallgatta a kioktatást, éntőlem egyenest másvalakihez siet, aki azt mondja neki: „Ne törődj vele, csak csináld, ahogy eddig." Csak nem magához megy éntőlem, komisszár elvtárs?

Szerpilin fanyarul Basztrjukov arcába mosolygott. Nagyon is jól tudta, hogy bármit feleljen is a komisszár erre a nyílt kérdésre, nemcsak erről a kérdésről van szó, és nem csupán a válaszáról, sőt még csak nem is erről a mellette ülő emberről...

De Basztrjukov a maga módján értelmezte Szerpilin mosolyát: hogy nem kívánja kiélezni a beszélgetést.

— Valóban kényes kérdés — ő is kissé elmosolyodott. — Kihez siet magától a szerkesztő? Ezt a kérdést a haditanácsban kell felvetni.

— Úgy véli? — A törzsfőnök arcáról eltűnt a mosoly. — Nohát majd alkalomadtán felvetjük.

Ezután néhány percig szótlanul ültek.

„Nohát majd alkalomadtán felvetjük — gondolta Basztrjukov. — Talán a haditanácsban, de lehetséges, hogy nemcsak ott." Nem szokta lenyelni a sértést, és most is jól emlékezetébe véste ezt az egész beszélgetést, ugyanúgy, mint néhány Zaharovval folytatott beszélgetését is: Basztrjukov komisszár e tekintetben nem törődött sem ranggal, sem beosztással. Függetlenül a személyektől, megbántódott és emlékezett. Az olyan emberrel, akivel most alacsonyabbrangúként beszél, a sors később egyenlőként is összehozhatja, sőt megfordítva is... És mindennek ott kell lennie az emlékezetébe vésve, minden eshetőségre készen.

„Biztosan azért ilyen mérges — gondolta Szerpilinről —, mert Zaharov visszamondta neki a múltjára tett célzásomat. Biztosan visszamondta — ismételte gondolatban, és nyomban ezt is emlékezetébe véste, Zaharov bűnlajstroma végére. — No és aztán? Igen, céloztam rá. Nem is céloztam, hanem emlékeztettem — rendszerint megtalálta a lelki egyensúlyának megfelelő legpontosabb kifejezést —, mert erről nem szabad megfeledkezni. Ha Szerpilin nem csinál semmit, csak a száját

jártatja, a beszédének már egymagában is ötvennyolcadik törvénycikk szaga van." Ezt gondolta Basztrjukov, miközben hallgatott.

De Szerpilinnek már a beszélgetésük elején eszébe jutott az, amire Basztrjukov csupán a végén gondolt:

„Igen. Ha valaki nagyon akarja, és nagyon igyekszik, baj esetén összefüggést is teremthet: valamikor »a fasiszta Wehrmachtra tett dicsérő megjegyzéseiért« ült, és most, hat év múltán is, ugyanazt az irányvonalat követi; az újságszerkesztő becsületét piszkolja. Igen, ha valaki akar és igyekszik, a megfelelő pillanatban így is lehet. Ez az ember pedig, több mint valószínű, akar is, meg igyekszik is. Habár meglehet, hogy tévedek."

Hirtelen rátörő fájdalommal a fiára gondolt, és megkérdezte:

— Vannak gyerekei, komisszár elvtárs?

Azért kérdezte ezt, mert arra gondolt „Nekem, ilyen ember létemre, a fiamat úgy kellett kikergetnem a frontra. Vajon ennek milyenek a gyerekei, és hol vannak, ha egyáltalán vannak?"

— Két fiam meg egy lányom — felelte kelletlenül Basztrjukov. Mint mindig, ha nem ő kezdte a támadást, a lelke mélyén úgy érezte, igaztalanul bántják.

— Hol vannak? — tudakolta Szerpilin.

— A hadseregben.

— A lánya is?

— Az is — felelte ugyanolyan komoran és kurtán a komisszár. A családjáról sohasem beszélt szívesen, különösen a neki ellenszenves emberek előtt.

„Igen — gondolta a tábornok —, neki mind a három gyereke a fronton van. Az enyém pedig még ma sem tudom, hol. »Alma a fájától«, »A fiú nem felel az apjáért...«, mindez csak puszta szó. Nem sok világosságot derít az életre, különösen a mi időnkben, a mi életünkre nem." Így elmélkedett, és miután elismételte az agyába rögződött gondolatot: „A fiú nem felel az apjáért", hirtelen mintha nagy kő esett volna le a szívéről. „S az apa a fiáért?" Ez olyan váratlanul jött, hogy egy pillanatig szinte úgy érezte, fennhangon mondta ki a kérdést.

Elfordult Basztrjukovtól, és kinézett a kocsi ablakán, várta, mikor érnek a legutóbb elfoglalt helyekhez, ahol még nem járt. Ott balra, a vöröslő téglaromok között volt a hadseregparancsnok ideiglenes megfigyelőpontja, ott ültek négy nappal ezelőtt, majd estefelé Batyukkal kicsit elautóztak abba az irány-

ba, ahová most is mennek, megszemlélték az aznap elfoglalt terepet. Ami ezen túl következik, azt már csak térképről és jelentésekből ismerte. Ott, elöl, a 111. és a 107. hadosztályba vezető utak elágazásánál, ott kell állnia Pikin irányjelző őrének.

Ott is van. Az úton, nyílt terepen áll egy gépkocsi és mellette Pikin küldöncének, Pcselincev törzsőrmesternek ismerős alakja.

A törzsőrmester figyelmesen megnézte a közelgő autót, és felemelt karral intett. Szerpilin már messziről látta, hogy mosolyog, visszamosolygott rá, és menet közben kinyitotta az ajtót.

— Erőt, egészséget, tábornok elvtárs! — Pcselincev örvendezve kihúzta magát az autó mellett.

— Erőt, egészséget, Pcselincev — köszönt Szerpilin, és kezet nyújtott. — Régen vár?

— Öt perce, tábornok elvtárs. Pikin elvtárs elnézést kér, hogy nem jött személyesen ön elé: folyik a harc.

— Meg is dorgálnám érte — mosolygott a törzsfőnök Pikin szertartásosságán, amitől már kezdett elszokni.

— Megengedi, hogy elöl hajtsak? — kérdezte Pcselincev.

— Mondja meg a vezetőnek, hogy hajtson elöl, maga pedig üljön be hozzám. A feletteseiről akarok érdeklődni, hogy s mint vannak.

Pcselincev az elülső gépkocsihoz futott, majd visszajött, és várakozón megállt. Azt gondolta, hogy Szerpilin átül előre. De a tábornok a hátsó ülésen csinált helyet.

— Üljön be!

— Kényelmetlen lesz a tábornok elvtársnak, engedje meg...

— Üljön be — ismételte Szerpilin. — Nem szeretem a fejemet forgatni, annál kényelmesebb vagyok.

Pcselincev féloldasan ült, hogy minél kevesebb helyet foglaljon, és becsapta az ajtót. A gépkocsi elindult.

— Pikin ezredes hogy van? Nem hízott el, amióta megszabadult tőlem?

— Ellenkezőleg, tábornok elvtárs. Tudja, mennyi dolga van — felelte Pcselincev azzal a sajátos hangsúllyal, amellyel azok a beosztottak szoktak beszélni, akik úgy vélik, az ő felettesük a lelke mindennek, bármilyen beosztásban legyen is.

Pcselincev, a nyári harcok kezdete óta változatlanul Pikin küldönce, aránylag fiatal ember volt, harmincéves, képzettségére nézve geodéta. Kitűnően értett a topográfiához, jól olvasta a térképet, és merő véletlenségből került a frontra, anél-

kül, hogy tiszti tanfolyamot végzett volna. A fronton is régen tiszt lehetne már, ha Pikin nem ragaszkodik úgy hozzá, de az ezredes, amióta nyáron a nagy kavarodásban küldöncnek megkapta, nem engedte maga mellől. Pikinnek a rangjánál fogva nem járt segédtiszt, és mivel Pcselincev személyében lényegileg segédtisztre tett szert, törzsőrmesteri rangig felengedte, de tovább nem, várta a saját előléptetését.

— Ma hogy megy a harc? — Szerpilin Pcselincevre pillantott, és azt gondolta, hogy Pikin mégiscsak igaztalan ezzel az emberrel: Pcselincevnek már régen többre kellett volna vinnie.

— Tumanjan reggel óta jól előretört, és Cvetkov is kielégítően halad, lassan, de biztosan. Ahogy a tábornok elvtárs mindig mondta: Cvetkov csak Cvetkov marad.

Szerpilin önkéntelenül elmosolyodott; ez a szólása számára már emlékké vált.

— Itt kezdődik a mi terepünk — mondta jókedvűen Pcselincev.

A „mi terepünk" a felborult német tankoknál kezdődött, amelyek az út szélén sorakoztak szorosan egymás mellett; helyesebben, nem a harckocsik álltak az út szélén, hanem a hóba vágott út kerülte meg őket.

Szerpilin a volt hadosztálya területére ért.

„A hadosztálya"... Hogy ez mit jelent egy katonának, és különösen háború idején, azt önmagának is nehéz megmagyaráznia. Ez sok, nagyon is sok, csaknem minden! Szerpilin magasabb beosztásba került, azért vált meg tőle, és új helyén mintha már megszokott volna. De lám, egyszerre megint idecsöppen, és utólag csodálkozik: hogyan élhetsz az ittmaradt embereid nélkül, és ők hogyan élhetnek nélküled?

— Megérkeztünk — mondta Pcselincev, és fürgén kiugrott kocsiból, amikor az még csak fékezett.

— Kihez hozott? — kérdezte Szerpilin, amint a romok között sötétlő pincebejárat előtt megpillantott egy ismerősnek tetsző géppuskást.

— Pikinhez.

— És hol a hadosztályparancsnok? — tudakolta a törzsfőnök. Már előre elhatározta, hogy tekintettel a mellékkörülményekre, először éppen Kuzmicshoz megy. Így akarta, de amint a „saját hadosztálya" állásaiba ért, elérzékenyedett és elfelejtett Pcselincevnek szólni, az pedig természetesen egyenest Pikinhez vitte.

— A tábornok nincs itt — felelte a katona. — Még az éjjel kiment az ezredekhez. — Megszokott dologként mondta ezt.

— Nohát menjünk be Pikinhez, tudjuk meg, hol keressük a hadosztályparancsnokot. — Azzal Szerpilin az utána kiszálló Basztrjukovhoz fordult: — Gyerünk be a törzsfőnökhöz, tudakoljuk meg a helyzetet.

— Nekem a hadosztály politikai osztályára kell mennem, tábornok elvtárs — mondta Basztrjukov.

— A politikai osztály az ellenkező irányban van. Menjen visszafelé, és forduljon be ott, ahol az a kis Emka gépkocsi áll az út szélén — mondta Pcselincev. — Az Berezsnoj kocsija. Lehet, hogy ő is kiment az ezredekhez.

— Megengedi, hogy távozzam? — Basztrjukov tisztelgett.

— Maga tudja — felelte Szerpilin, és miután búcsút vett a komisszártól, hosszú időre megfeledkezett róla.

Pikin a hadműveleti osztállyal közös pincében rendezkedett be. A pincében füst terjengett: középen vaskályhában fűtöttek.

Pikin a füstből kibukkanva fogadta Szerpilint. Összeölelkeztek.

— Tyű, úgy jelentél meg, akár egy arkangyal a felhők közül — mosolygott Szerpilin. — Olyan füst van nálad, hogy kimarja az ember szemét.

— Mi megszoktuk, örülünk, hogy meleg van.

— Mivel fűtötök?

— Ami éppen akad, a német téli bakancsokat is beleértve; ezek préselt szalmából vannak, ha kibelezi őket az ember, bűzlenek, de égnek.

Bementek a pince sarkába, ahol Pikin asztala állt a térképpel és telefonnal, és az asztal mögött, mint mindig, a szétnyitható tábori ágy. Nevezetes ágy volt ez, Szerpilin jól ismerte. Ginternek nevezték, a cég nevéről, és összecsukható ágy meg tábori láda kombinációjából állt, egy darabban. A szülei ajándékozták Pikinnek még az első háború előtt, aznap, amikor a junkeriskolából kikerült, s hogy mi módon őrizte meg két háborún át, már az ő titka volt. Így hát az asztal mögött ott állt a Ginter és felette lógott a szőnyeg, a felesége ajándéka. Pikin mosolygott Szerpilin néma pillantásán, amellyel ezt a bármilyen körülmények között is változatlan komfortot szemlélte, és megjegyezte:

— Igen, minden a régi.

De Szerpilin legyőzte vágyát, hogy szíve szerint beszélgessen Pikinnel, és ehelyett megkérdezte:

— Hol van a hadosztályparancsnok?

— Kolokolnyikovtól telefonált, hogy Cvetkovhoz ment... Legalább gombolkozzék ki.

— Nem, én is egyenest odamegyek. Ismertesd a helyzetet, a változásokat. — Ezzel egyszersmind értésére adta, hogy sem a hadosztályparancsnok állapotáról, sem a hadosztályban kialakult viszonyokról nem tájékozódhat, mielőtt Kuzmiccsal nem beszélt.

Pikin jelentette a helyzetet. Nagyobb változások a legutóbbi jelentése óta nem történtek. Tumanjanék középen az utóbbi órában elakadtak, a bal- és jobbszárnyon azonban — Kolokolnyikovnál és Cvetkovnál — folytatódik az előrenyomulás. Pikin megmutatta a térképen, hogy a legutóbbi jelentés szerint Cvetkov meddig jutott el. A 62. hadsereg és Cvetkov peremsávja között a németek már csak egy keskeny sávot tartottak...

— Sávocskát — mondta Pikin.

— A térképen igen — bólintott a tábornok —, de nézzük meg a természetben. — Megszokott mondása volt ez, mielőtt előrement. És Pikin egy pillanatra úgy érezte, hogy minden a régi: ő reggel jelenti a helyzetet Szerpilinnek, Szerpilin pedig kimegy az ezredekhez megnézni, hogy miként van a „természetben".

A tábornok feltette a sapkáját.

— Vizsgáld meg, hogy Tumanjanék miért akadtak el. Ha kell, telefonálj Kazancevnak, kérj repülőgépeket. Pótlólag dolgozzanak meg Tumanjan előtt mindent, amit szükségesnek látnak. Még mindig megfeledkeztek erről a lehetőségről. És felesleges veszteségeket szenvedtek.

— Igenis, megvizsgálom — mondta Pikin. — Harapnivalóval most nem kínálom, úgy számítom, nálunk ebédel.

— A számításod, Gennagyij Nyikolajevics, alapjában véve helyes, mint mindig. Ha mégis másképp lesz, majd Cvetkovtól megüzenem. Kocsit ne adj, a magamén megyek. Az ezredtől van itt összekötő tiszt?

— Van. De Pcselincevet adom.

— Minek? Adj egy összekötő tisztet, annak kell a legjobban ismernie az ezredbe vezető utat. Ha nem, akkor rendetlenség van a hadosztályban, és nekem, hiszékeny embernek, sok tennivalóm akad. — Szerpilin mosolygott, de szavaiban kemény határozottság csengett. Nem tűrte, hogy ráerőszakoljanak valamit, mégha a legjobb szándékból is. Ezúttal pedig nem biztos, hogy a szándék a legjobb: Pcselincev vele megy, és elma-

radhatatlan tanúja lesz minden találkozásának és beszélgetésének, köztük a hadosztályparancsnokkal folytatandónak is, aztán pedig — az ő embere! — visszajön, és elmondja Pikinnek. Ártatlan kíváncsiság, de felesleges kielégítenie.

— Igaz is, meddig marad még Pcselincev küldönc melletted?

— Ő nem akar tőlem elmenni.

— Mégis?

Pikin mérgesen nézett rá.

„Mit kérdezgeted tőlem, hogy mikor változik meg Pcselincev helyzete? Inkább azt mondanád meg, hogy az enyém mikor változik meg? Hiszen ez most tőled függ?"

— Megtanítottam magam mellett egy s másra — szólt fennhangon —, amit az alhadnagyi tanfolyamon nem tanult volna meg.

— Ez mind igaz — mondta Szerpilin, de nem fejezte be a mondatot, csak magában gondolta: „Igaz is, meg nem is. Sok mindenre megtanítottad, de hogy a háborúban a maga lábán akarjon járni, és ne a felettese köpenyébe fogózkodjon, arra nem. Szeretlek téged, te hórihorgas, és becsüllek. És ezért minden rendben van. Másnak a szemére vetném, de neked elnézem..."

Hamarabb odaértek Cvetkovhoz, mintsem Szerpilin gondolta. Az összekötő tiszt kitűnően ismerte az utat. Cvetkov folytatta az előnyomulást, még a megfigyelőpontja sem volt már ugyanott, ahol másfél órája, amikor az összekötő tiszt a hadosztályba ment, hanem háromszáz méterrel arrább, más romok között. Ott, a megfigyelőponton találkozott Szerpilin a hadosztályparancsnokkal.

Habár törzsfőnöki kinevezése óta háromszor is látta Kuzmicsot tanácskozásokon, meg a hadosztályt is személyesen adta át neki, mégis, ahogy kezet fogtak, Kuzmics váratlanul az első találkozásukat említette, mintha az lett volna a legfontosabb.

— Emlékszik, amikor a Douglason együtt repültünk ide a doni frontról?

Szerpilin bólintott. Talán nem is volt olyan lényeges az a találkozás, de nekik emlékezetükbe vésődött; néhány órán át egymás mellett ültek a kis vaspadon, Tarhunt ittak, és megosztották a kosztjukat, kinek mije volt. Akkor, repülés közben, Szerpilin keveset szólt, leginkább hallgatott és figyelt. Lesújtotta felesége halála. Hogy ez a katona hogyan vezeti

majd a hadosztályát, akkor meg sem próbálta elképzelni, de érezte, hogy az a fajta ember, aki magát nem kímélve, mindig a munka nehezét választja.

„Most pedig idejöttem hozzá, hogy eldöntsem a sorsát" — gondolta a törzsfőnök Kuzmicsra nézve, aki első pillantásra nem látszott betegnek, sőt nagyon legyöngültnek sem.

Cvetkov jelentette az ezred arcvonalán lezajlott legutóbbi eseményeket, és javasolta, hogy szemlélje meg a harcteret — inkább a rend kedvéért, mert a harc már a város peremén folyt, és nemigen volt áttekinthető.

De Szerpilin nem vesztegette erre az idejét, a harci zajokat figyelte, és megkérdezte Cvetkovtól, hány lövege dolgozik elöl közvetlen irányzással.

Cvetkov jelentette, hogy az ezred valamennyi ágyúja és az alá rendelt két osztag is ott van elöl a gyalogság csatarendjében.

A tábornok elégedetten bólintott és elbocsátotta.

— Intézze a saját ügyét.

Kuzmics karon fogta Szerpilint, és kivezette a sínekkel fedett üregből, ahol most a megfigyelőpont volt, azelőtt pedig egy ripityává lőtt templom előcsarnoka, s a fal mentén haladva mintegy húsz lépésre megállt: ott senki sem volt a közelben. Fejük fölött az ég, de a félkörben rakott és a két méter magasságban épen maradt falak jó védelmet nyújtottak a szél ellen.

— Fjodor Fjodorovics — szólt Kuzmics —, ha már a harc a templomba kergetett bennünket, gyónjál: azért jöttél, hogy eltávolíts engem?

— Ez az egészségi állapotodtól függ, semmi mástól.

— Semmi mástól?

— Semmi mástól — ismételte Szerpilin. — Ma éjjel aludtál?

— Nem aludtam. Vártam. Azt ígérte, hogy már reggelre itt lesz a parancs. Nem aludtam. A háborúra kell gondolni, én meg önmagamra gondolok. El akarom hessegetni, de nem tudom. Éjfélkor kimentem az ezredekbe, így hát nem is feküdtem le.

— Most pedig beszélj, de őszintén — mondta Szerpilin. — Hogy állsz egészségileg?

— Nem a legjobban. De tegnap sem volt rosszabb, mint máskor. Csak túl sokat jártam. Őt kísérgettem, ő pedig szerencsétlenségemre, egyre fut, mintha égne a föld a talpa alatt. Így történt. Azt reméltem, kibírom, amíg elmegy, de nem bírtam.

— És ma?

— Ma tűrhető, mint általában. Mert a magam ura vagyok, kímélem magamat. Hol állok, hol leülök.

— Az ám, látszik, hogy kíméled magad. — Szerpilin elmosolyodott.

— Én nem tudok törzsből vezetni harcot. Így szoktam meg. És ha a betegségem miatt nem tudnám megtartani a szokásomat, magam kérném, hogy vigyetek kórházba! Éjjel kimentem, gondoltam, ha eltávolít, keressen az ezredekben. Utoljára még végignézek a peremvonalon, ha csak egy ezredben is, elbúcsúzom az emberektől. Tegnap mégiscsak elszégyellte magát, vagy nem? — kérdezte Kuzmics hirtelen, Batyukra célozva.

— Erről nem beszélek — felelte élesen a törzsfőnök. A hadseregparancsnok megbízásából jött a hadosztályba, és nem akart a további hivatalos beszélgetés során elkülönülni tőle.

— Egészségi állapotára való tekintettel úgy döntöttünk hogy tovább nem halogatjuk az ügyet, még ma adunk helyettest.

— Nohát, ha szerintetek muszáj, ám legyen. Vagy talán vártok még vele? A harcok befejezése után nem erősködöm tovább, magamtól is befekszem a kórházba. — Szavaiból érződött, hogy Batyuk mélyen megbántotta.

— Az a megbízásom, hogy együtt beszéljük meg, kit tegyünk melléd — mondta a másik. — Mit szólnál Artyemjev ezredeshez?

— Semmi kifogásom ellene — felelte Kuzmics, majd hirtelen megkérdezte: — s hogyan lesz itt, mint várományos?

„Mit számít az neked, ha úgyis a kórházban fekszel?" — Szerpilin csaknem kimondta gondolatát.

— Ezt egyelőre nem mérlegeltük — felelte szárazon. — De általában nagy jövő vár rá.

Ám kiderült, hogy Kuzmics másra célzott.

— Én nem róla beszélek, hanem a hadosztályról. Itt van a kész hadosztályparancsnok: Pikin. Azt hiszed, neki könnyű ezt a sok változást elviselni? Folyton átugorják, ő csak a vállát tartja nekik.

„Tehát az ő érdekében buzgólkodol!" — gondolta Szerpilin meleg rokonszenvvel. Fennhangon pedig megjegyezte, hogy ő is nagyra becsüli Pikint, de a távolabbi kilátásokat nem ismeri. Egyelőre harc van. Reméli, hogy a hadosztályban mind egészségben megérik a harcok végét, és valamennyien a helyükön maradnak.

— Igen, egyelőre harcolunk... Ha megérjük... egészségben... — bólogatott elgondolkozva Kuzmics.

És kérdőn nézett Szerpilinre.

A beszélgetés, amely miatt elvonultak ide Cvetkovtól és a távmérő katona látcsövétől, befejeződött — visszamehettek.

Cvetkov egy téglarakáson ült, s meleg kesztyűjét lehúzva, piros ceruzával jegyezgetett a térképtáskájára helyezett térképre. A telefonos ott állt mellette, és tartotta a kagylót — az ezredparancsnoknak mindkét keze el volt foglalva.

— Világos... Értettem... — felelgetett szaporán Cvetkov a telefonba. — Világos... Értettem... Cselekedjen... Azonnal odamegyek. — Ahogy a közeledőket megpillantotta, felállt,

— Mi újság, Viktor Pavlovics? — kérdezte Szerpilin.

— Még egy kicsit előrébb mentünk, az első zászlóalj — mondta tartózkodóan Cvetkov, noha az arca elárulta, hogy jól mennek a dolgok, sőt nagyon is jól, de régi szokásához híven, a harc befejezte és személyes ellenőrzése előtt nem sietett a jelentéssel.

— Mégis mi a helyzet? Gondolja, hogy elsőnek fognak egyesülni?

Ez egyenes kérdés volt. De Cvetkov tétovázott, nagyon nem szeretett előre nyilatkozni.

— Az nem elég, hogy ő úgy számítja — szólt Kuzmics, mielőtt Cvetkov felelhetett volna —, a szomszédja is ezen töri a fejét. Az ilyen becsvágyó örmény nem hagyja magát!

Hangján érződött, hogy ugratja Cvetkovot, de emez nem ismerte a tréfát, sem akkor, ha rosszul mentek a dolgok, sem ha jól. Homlokát ráncolta, mintha az orrát csiklandoznák, és engedélyt kért, hogy elmehessen az első zászlóaljba, mivelhogy a helyzet úgy kívánja.

— Mit alakoskodsz! — mondta Szerpilin. — Valld be őszintén, hogy nem szereted, ha a feletteseid körülötted lábatlankodnak. Sohasem szeretted. Ezért is akarsz elbújni a zászlóaljba. Ezért alakult hirtelen úgy a helyzet, hogy szükség van rád.

Cvetkov csak állt és hallgatott: nem tudta, hogyan viselkedjék. Hiába, nem volt humorérzéke, nem találta el a megfelelő hangot, amikor a felettese tréfált. Ilyenkor terhesnek érezte a beszélgetést, és alig várta, hogy hivatalos hangra térjenek át. Most is ott állt, és várta az érdemleges választ, amit nem

Szerpilinnek, hanem a hadosztályparancsnoknak kellett megadnia.

— Nohát eredj, ha olyan sürgős — intett Kuzmics —, te vagy az ezredparancsnok, te tudod.

— Hadseregtörzsfőnök elvtárs, megengedi, hogy a hadosztályparancsnok parancsát teljesítsem? — kérdezte Cvetkov, és egy icipicit Szerpilin felé fordulva, feszülten, sőt szigorúan nézett a szemébe.

— Teljesítse — felelte Szerpilin, és hosszan nézett utána, majd Kuzmicshoz fordult: — Felterjesztettük az iratait ezredesi kinevezése céljából. A többi nem tőlünk függ. Várjuk. — Hirtelen észbe kapva hozzátette: — Tegnap pedig két zászlóaljparancsnokodat léptettünk elő, Hlinovot és Szincovot. Szincov már utánam került a hadosztályba. De amikor aláírtam, nézem: ismerős a neve még korábbról. Elővettem a személyi lapját, és kiderült, hogy ő az, halottaiból föltámadott! Negyvenegyben együtt jöttünk ki a bekerítésből. Alkalomadtán adja át neki üdvözletemet.

— Nem rossz zászlóaljparancsnok — jegyezte meg Kuzmics. — A legjobbak közé tartozik.

— Negyvenegyben kezdetben még tejfelesszájú volt — mosolygott Szerpilin. — No, megyek. Nem akarna visszatérni a hadosztálytörzsbe? Kímélné az egészségét, nehogy ez a kérdés, amelyet ma lezártunk, ismét felmerüljön.

— Mindannyian Isten kezében vagyunk — mondta amaz. — Sorsát senki el nem kerülheti, de én szeretek elébevágni. Engedje meg, hogy elkísérjem az autóig és ittmaradjak.

Szerpilin tudta: úgysem kerülheti el, hogy elkísérje, ezért nem ellenkezett, amikor Kuzmics megindult mellette az autó felé, amely a közelben állt, más romok között.

Alig léptek ki a nyílt terepre, hatcsöves aknavetők sortüzébe kerültek. Két akna robbant egyszerre olyan közel, hogy alig volt idejük levágódni. Csaknem nyomban utána még három akna robbanása nyelte el a fejük felett röpködő szilánkok süvítését.

— Él? — kérdezte Szerpilin a mellette fekvő Kuzmicsot.

— Élek.

Nem emelkedtek fel, mert várták a hatodik, elkésett robbanást. De nem hallatszott semmi.

— Felálljunk? — kérdezte Kuzmics, miután fél percig várt. — Most már aligha fognak lőni.

Szerpilin felállt, és leveregetve kis bundájáról a havat, erőltetett nyugalommal mondta:

— Utóbbi időben elszoktam tőle. — Maga is mosolygott a saját hangján. A mosolya is erőltetett volt, mert az átélt ijedség még nem múlt el benne.

— Hé — kiáltott Kuzmics —, senkinek sem esett baja?

A segédtiszt ijedten futott oda a megfigyelőpontról.

— Nem sebesült meg, tábornok elvtárs? — fordult Kuzmicshoz, majd ugyanezekkel a szavakkal Szerpilinhez: — Nem sebesült meg, tábornok elvtárs?

— Nem — felelte Kuzmics. — Feleslegesen pazarolják a németek az utolsó aknáikat. A fene tudja, mikor és milyen célpontra lőnek! Emlékeztetnek, hogy élnek . . .

— Igen — jegyezte meg hirtelen Szerpilin, mikor oldalra pillantva, alig három méterre, egy fel nem robbant akna végét látta kiágaskodni a jégből —, ott van a hatodik, a szerencsésen elkerült közös sírunk.

Kuzmics az aknára pillantott, és nem felelt. Ott állt Szerpilin mellett, és nyugtalanul rá-rálépve egyik lábára, mozgatni próbálta a nemezcsizmában.

— Mi van? — kérdezte a törzsfőnök.

— Kicsit megrándult, amikor elvágódtam — mondta komoran Kuzmics. — Sietett a fritz! . . .

— Megyek! Maga ne jöjjön tovább. Majd a segédtisztem elkísér — mondta erélyesen Szerpilin. Kezet szorítottak Kuzmiccsal, és vissza se nézve, a kocsija felé indult.

— Cvetkovval már azt gondoltuk, hogy tábornok elvtárs elesett — jegyezte meg Pikin küldönce, amikor Szerpilin az autóhoz ért.

„Az én arcom is így eltorzult a rémülettől?" — gondolta a törzsfőnök, ahogy ránézett, és beszállt az autóba.

A sofőr szótlanul beletaposott a gázpedálba. Ki-ki másként reagált: ő sietett elrobogni onnan.

— Csak nézzük: a füst eloszlott, és maguk nem kelnek fel — folytatta Pikin küldönce . . . — Már majdnem odaszaladtunk, de akkor fölkeltek.

— Jól tették.

— Nem hagyom többet egyedül menni — mondta Pcselincev. Arcán még most is látszott, mennyire megijedt.

Ötszáz métert tehettek meg, amikor egy szembejövő személykocsi tűnt fel előttük. Az Emka megállt, és Berezsnoj szállt ki belőle.

— Erőt egészséget, tábornok elvtárs! — köszönt. — Siettem, gondoltam, hogy az ezredben utolérem. Pikin, az ördög vigye, nem közölte velem mindjárt. Megölelhetem?

— Mi az, szép lánynak nézel? — mosolygott derűsen Szerpilin.

— Azokat nem szoktam megkérdezni — felelte Berezsnoj, amikor összeölelkeztek. Majd elengedte a tábornokot, és halkabbra fogva hangját, megkérdezte:

— Fjodor Fjodorovics, mondd meg őszintén, miért jöttél? Hogy elmozdítsd vagy hogy itthagyd?

— Nem értem a kérdését, ezredkomisszár elvtárs — felelte Szerpilin hangosan és szigorúan, és csak összehunyorított szemében látszott a kis tréfás mosoly, ami más értelmet adott válaszának.

— Vagyis számíthatok rá, hogy ez a kérdés nem merül fel többé? Jól értettem?

— Jól értett, ezredkomisszár elvtárs — felelte a tábornok, és így folytatta: — Isten veled, Matvej Iljics, megyek! Egy perc időm sincs.

— Mindig csak sietünk, sietünk — sóhajtott Berezsnoj. — Még jó, hogy legalább az úton elfogtalak. A felettesem a legrosszabbkor toppant be!

— Én hoztam ide a felettesedet. Kellemesen eltársalogtunk az úton.

Berezsnoj kérdőn nézett rá, de Szerpilin nem folytatta, csak annyit kérdezett:

— Hol van?

— Mögöttem jön.

— Hová mentek?

— Ahová ő akarja. Kijelentette, hogy a mai nap folyamán mind a három ezredbe el akar jutni.

— Igen, siet — bólintott a tábornok. — No, ég veled! Csakugyan nem érek rá.

— Mindig csak sietünk, sietünk... — ismételte búsan Berezsnoj, mialatt Szerpilin beszállt.

Alighogy elrobogtak más-más irányba, a hátuk mögött újabb robbanások hallatszottak. A törzsfőnök menet közben kinyitotta a kocsi ajtaját, és homlokát ráncolva hátranézett. Ismét Cvetkov állásait lőtték a német hatcsövűek, csak balrább és távolabb, mint az imént.

Szerpilin becsapta az ajtót. Száz méterrel arrább, alighogy az ütelágazást elhagyták, ahol az összekötő tiszt szavai szerint jobb felé Tumanjanhoz kanyarodott az út, ismét egy szembejövő Emkát pillantott meg.

A kocsi csaknem egész ülését a sofőr mellett egy fehér bunda foglalta el, és amint a két autó elrobogott egymás mellett,

Szerpilin látta Basztrjukov arcát, szorosan összezárt ajkát és feszülten előremeredő szemét.

„Úgy tett, mintha nem vett volna észre" — gondolta a tábornok. — Vajon hova megy most, Tumanjanhoz vagy Cvetkovhoz?" Hátrafordult: Basztrjukov autója az elágazásnál megállt, majd jobbra kanyarodott, Tumanjan felé. Cvetkovnál a sápadt égen még ott lebegett az iménti robbanások füstje. „Talán ettől a sortűztől ijedt meg?" — gondolta Szerpilin, amint eszébe jutott Basztrjukov feszült pillantása.

Amikor azt mondta Berezsnojnak, hogy egy perc ideje sincs, Pikin érdekében kissé alakoskodott. Félórát mégiscsak kell valahol szakítania az ebédre, de ezt az időt Pikinnek ígérte.

Az ezredest a telefonnál találta: szinte vigyázzban állt ott, mintha zászlót vinnének el mellette. Valami rendkívüli jelentés alkalmából ugorhatott talpra, ez a szokása.

Amikor Szerpilint megpillantotta, rásandított, de nem változtatott a tartásán.

— Egyesültünk a hatvankettedik hadsereggel! — mondta, kezével eltakarva a kagylót, és tovább figyelt.

— Igenis, jelenteni a hadseregparancsnoknak... Igenis. jelenteni... A hadseregtörzsfőnök itt van mellettem — vetette közbe, és átadta a kagylót Szerpilinnek.

— Tábornok elvtárs — hallotta a törzsfőnök Kuzmics boldog hangját —, most kaptam az értesítést: Cvetkov egyesült a hatvankettesekkel! Azonnal indulok oda Berezsnojjal.

— Gratulálok — mondta Szerpilin, majd Batyuk szavaira emlékezve, az ő nevében is gratulált, és letette a kagylót. Nyomban ellenállhatatlan vágyat érzett, hogy a saját szemével lássa, hol és hogyan egyesültek a hatvankettesekkel. De nagy akaraterővel türtőztette magát, és más dolgokra gondolt, amelyek most fontosabbak.

— Kész az ebéd — szólalt meg Pikin. — Gondolom, hogy ilyen alkalomból...

— Ilyen alkalomból el kell halasztani az ebédet — mondta a tábornok. — Mivel a német csapatokat kettévágtuk, a tervek szerint most északabbra fordulunk... Vázlatos tervek persze vannak, de tervek ide, tervek oda, sok munkám lesz...

Nem fejezte be: Pikinnek úgyis meg kellett értenie.

— Nem is beszélgettünk — sóhajtott az ezredes.

— Tévedsz, beszédem van veled, ha csak rövid is. Amikor Cvetkovnál voltam, a németek aknákkal lőttek, csaknem elestünk a hadosztályparancsnokkal együtt. De nem mirólunk van szó, hanem arról, hogy amikor visszafelé jöttem, megint lőt-

tek. Úgy látszik, nem mindent derítettek fel, és nem mindent mértek be pontosan előttünk.

— Mindent nem lehet bemérni — védekezett Pikin.

— De törekedni kell rá. És ezt a törekvést egyelőre nem látom nálatok. Ha a tűzfelderítésetek jobban dolgozna, talán már felkutatták volna ezeket az aknavetőket, és harcképtelenné tettétek volna őket. Ha nem vagytok képesek magatok elintézni, kértetek volna fentről nagyobb kaliberű ágyúkat. A felettes parancsnokság persze jobban kedveli azokat, akik kevesebbet kérnek tőle. De hát nem az a legnagyobb dicsőség, ha szeretnek a feletteseid.

— Nem keresem a felettes parancsnokság kegyeit — mondta sértődötten Pikin.

— Nem keresed, mégis úgy fest! Ma persze, az egyesülés alkalmával, ünnepi hangulatban vagy. De a jövőre vésd eszedbe, és a tüzérség parancsnoka is vegye számításba. Meg a hadosztályparancsnok. Közöld mindkettőjükkel figyelmeztetésemet.

— Értettem.

Szerpilin Pikin megnyúlt arcába nézett.

„Sebaj, lenyeli! De már olyan sértést, hogy ne tőlem tudja meg, miként döntöttünk a hadosztálya ügyében, nem követhetek el vele szemben! Ez más dolog!"

— Határoztunk abban a dologban, amit telefonon mondtál nekem. Egyelőre minden marad a régiben. És helyettesnek Artyemjevet osztjuk be. És most, döntés után, áruld el: te a magad részéről hogyan vélekedel?

— Nem tudom, hogy Kuzmics ebben az egészségi állapotban kibírja-e a harc befejezéséig — mondta Pikin. — A magam részéről ilyen pillanatban nem szívesen venném át tőle a hadosztályt.

A tábornok szemébe nézett, és keményen megszorította a kezét. Azért is, amit mondott, meg azért is, ahogyan mondta, meg azért is, hogy beérte ennyivel, és nem kérdezett többet.

Szerpilin visszafelé egész úton a hadsereg teendőin gondolkozott; emlékezetében felidézte mindazt, amit előre átgondolt, és részben megvitattak: hogy mit kell tenni az új helyzetben, miután kettévágták a németeket északi és déli csoportra.

„Persze minek áltatnád magad — örülsz, hogy mégse más, hanem a te volt hadosztályod egyesült ma elsőnek a hatvankettesekkel!" Ismét úgy gondolt rá, mint sajátjára, és maga előtt látta Berezsnoj elkeseredett arcát, amint ismételte: „Min-

dig csak sietünk, sietünk...", és Pikinét, aki lényegében ugyanazt mondta, mint Berezsnoj: „Nem is beszélgettünk..." Mindkettőnek igaza van, persze. Igazuk van — és még sincs. Amikor együtt éltek a hadosztályban, akkor is siettek, és nem mindig mondtak el mindent egymásnak, nem jutottak hozzá. És így is lesz ez mindenütt, bárkivel szolgáljon is együtt, a háború végéig. Sietni fogunk, és nem beszélgetünk, és később sajnáljuk, és megint csak sietünk, és megint nem beszélgetünk...

A törzskarba érve rögtön megkérdezte, a segédtisztjét, jelentkezett-e Artyemjev ezredes.

— Mihelyt a tábornok elvtárs elment.

— Hívassa!

— Miért nem jött mindjárt, amikor hívattam? — kérdezte Szerpilin, amikor Artyemjev belépett és jelentkezett.

— A zászlóaljban töltöttem az éjszakát, tábornok elvtárs, úgy számítottam, reggel ott leszek az egyesülésnél. Amíg onnan idejöttem, elkerültük egymást.

— Értem. Már egyesültünk. Cvetkov...

— Őszintén szólva sajnáltam eljönni, tábornok elvtárs. Három napig ott ültem a hadosztályban, azt vártam...

— Sebaj. Csak ideiglenesen jött el onnan. A haditanácsnak az a szándéka, hogy a száztizenegyedik hadosztály parancsnokhelyettesévé nevezze ki. A száztizenegyedikévé. Van kérdése?

— Nincsen — felelte Artyemjev. Abból a tempóból, ahogy a törzsfőnök — aki általában leplezte, hogy siet — ezt a beszélgetést elkezdte, megértette, hogy az most takarékoskodik a szavakkal és a másodpercekkel, és hogy a kinevezése már eldöntött dolog.

— Ha így van, akkor máris menjen — mondta Szerpilin. — Három napig volt a hadosztályban, megismerte a helyzetet. Úgy gondolom, nincs szüksége különösebb útravalóra. Ha igen, beszéljen.

— Nem, semmire — szólt Artyemjev. — Köszönöm a bizalmat. Távozhatok? — És míg a másik helyiségben öltözködött, már hallotta, hogy Szerpilin a segédtisztjét szólítja és intézkedik:

— Hívja ide hozzám a hadműveleti osztály főnökét, és tudja meg, hol van a hadtápfőnök, és mikorra tud ideérni, és a tüzérparancsnokot is hívja fel, ellenőrizze, hogy a helyén van-e, a híradósok főnökét pedig értesítse, hogy tizenkét órára várom.

Az ember azt hihette volna, hogy a tegnapi nap azok közé tartozik, amiket soha el nem felejthet. De azután következett a mai, amely mindvégig harcban telt el, és Szincovnak egyetlen pillanata sem maradt a tegnap történtekre gondolni: sem Butuszovra, sem Tányára, sem a felesége halálára, sem az Artyemjevvel való találkozásra, sem erre a hangszórós németre, aki miatt Csugunovval együtt csaknem életüket vesztették ott a harckocsi mellett.

Folyt a harc, és nem jutott ideje töprengeni. Annál kevésbé, mert a tüzérségi előkészítés után azonnal előretörtek, mindenki úgy érezte: mindjárt egyesülünk a hatvankettesekkel, és nem akárhol, hanem éppen itt. A zászlóaljban egész reggel ott nyüzsögtek a felettesek. Igaz, hogy Artyemjev hamarosan eltűnt: hirtelen a hadseregtörzsbe hívták, a többiek azonban csak déltájban robogtak el, amikor a további siker tőlük balra mutatkozott, Cvetkov ezredében. Tumanjan is reggel óta a zászlóaljban volt, majd az ezredbe visszatérve, telefonon hajszolta őket, s úgy szitkozódott, mintha maga nem tudná, hogy van ez: először nekilendültek, aztán elakadtak. Valójában pedig a szomszédjára irigykedett, hogy Cvetkov előbb egyesül a hatvankettesekkel, és azért hajszolta az övéit. Valamikor azt beszélték Tumanjanról, hogy nem szokása az ilyesmi — nohát megtanulta! Olyan tudomány ez: amíg jelentős erő áll rendelkezésére, hű marad önmagához, de amikor maroknyi embere marad, és mégis ezrednek nevezik, lassankint mindenki hozzászokik: ha téged hajszolnak, te is hajszold a többit, és a lehetetlent csikard ki az embereidből.

Ma Szincov is idegeskedett. Csugunovot megsértette, azt kiabálta a telefonba „Hol kuporog? Csak nem mögöttem?" — és ezt hallotta feleletül: „Jöjjön ide, nézze meg!" Igaz, hogy ezután volt bátorsága odamenni és megnézni. Útközben kis híján otthagyta a fogát, aztán pedig szégyellt Csugunov szemébe nézni.

De akármilyen derék katona is Csugunov, a században tizenkét óra óta nem volt előnyomulás. Egyből behatoltak a német állások mélyébe, de tovább egy tapodtat sem, se előre, se hátra.

Aztán, már délután három óra után, Csugunov végre elfoglalt a jobbszárnyon egy magányosan álló romot, ahonnét a legerősebben lőttek a németek. Ámde ennek a sikernek abban a pillanatban még nem tulajdonítottak különösebb jelentősé-

get, csak megállapították, hogy a németek tüze mintha bal felől is gyengülne. Még nem értették, mi történt, amikor közvetlen közelükben, háromszáz méterre, a következő romokon vörös zászlót pillantottak meg.

Úgy küzdöttek ezért mindnyájan az utóbbi napokban, s az egyesülés mégis váratlanul történt! Meglátták a zászlót, felugrottak, egyenest feléje rohantak, és két embert elvesztettek: balról megszólalt egy német géppuska. Megdühödtek, a géppuskát tűzzel elhallgattatták, odakúsztak, és gránátokat dobáltak mindenkire, aki még ott volt.

És aztán a nyílt terepen — mintha már semmi veszély nem fenyegethetne — egy lendülettel futották meg a hátralevő százötven métert a romokig, ahol a zászló lengett.

És csakugyan nem történt semmi — a németek nem lőttek; vagy meghátráltak, vagy pedig az a gránátokkal meghajigált géppuska volt az utolsó lőfegyverük. Ezen már senki sem töprengett. Egy gondolat élt csak mindenkiben, hogy egyesültünk!

A romok között, amikor odafutottak, csak hét embert találtak: egy szakaszvezetőt — ő volt a szakaszparancsnok —, öt katonáját és egy politikai helyettest. Az ő személyükben foglalta el a 62. hadsereg a túlsó oldalon lévő utolsó romot, és ugyanakkor Csugunov is elfoglalta az utolsót az innenső oldalról.

A zászlót a 62. hadsereg katonái már jó előre készenlétben tartották — vörös posztódarab volt, és rajta fehér nyomtatott betűk maradványai: valami ünnepi drapéria része, még háború előtti jelszóval. Zsákmányolt telefondróttal erősítették egy letört függönyrúdhoz. Ilyen volt az a zászló, amit Szincov megpillantott, amikor Csugunovval a katonái nyomában odaszaladt. Odafutott, és a legelső szavakból megtudta, hogy teljesült, amiről az utolsó napokban álmodott: saját egykori hadosztályával találkozott! Bár ez nem puszta álom volt: az utóbbi napokban mind a térkép, mind a terep szerint úgy mutatkozott, hogy éppen azokhoz az utcákhoz jut el a zászlóaljával, ahol október óta az ő volt hadosztálya tartotta a védelmet. De az utolsó percig nem mert hinni ebben a találkozásban — ki tudja, milyen változások és átcsoportosítások történhettek a hatvanketteseknél ... És kiderült, hogy semmi sem változott: a hadosztály most ugyanarról a frontszakaszról nyomult lépésről lépésre a németek felé. Igaz, hogy a katonák, akikkel találkozott, nem abból a zászlóaljból, és nem is abból az ezredből voltak, ahol ő szolgált. Hogy a szomszédok közül ki él és ki nem, a politikai tiszt nem tudta megmondani. Szincov kérdé-

sére azonban, hogy a szomszéd ezredet vajon még mindig Savrov őrnagy vezeti-e, azt felelte, hogy úgy hiszi, igen, a neve egyezik, de nem őrnagy, hanem alezredes. A többiekre vonatkozóan Szincov nem is próbált kérdéseket feltenni.

— De hiszen az ezredparancsnok megsebesült, magam láttam tegnapelőtt, hogy hátravitték! — mondta hirtelen a szakaszparancsnok.

— Az a miénk, Pronyin. A főhadnagy a szomszédját kérdezi.

— A szomszédról nem tudunk — felelték a katonák.

A németek sehol nem lőttek a közelben, mintha elvágták volna. Jobbról és balról is hallatszott csatazaj, de szokatlanul távolinak tetszett, mert egész nap a közvetlen közelből észlelték.

Amarról, a hatvankettesek felől, senki más nem jött. A politikai tiszt kurta jelentést firkantott, hogy találkozott a mieinkkel, és hátraküldte az egyik katonával. Szincov is ugyanezt tette.

Ivan Avgyejics a fal tövében, a füstös havon kiterített egy sátorlapot, kiszórták rá a maradék kétszersültet, amennyi csak volt, és két üveg vodka is került: Szincovnak megkezdett üvege volt, Csugunovnak pedig tele. Mind a húsz embernek jutott egy-egy korty. A hatvankettesek hat emberét kínálták meg először, a hadseregük és katonai sorsuk iránti tiszteletből.

Noha már november vége óta folyton támadtak, mégis ilyen hosszú harc után — amikor ha egyetlen lépést hátrálnak is, a Volgában találják magukat — úgy érezték, mintha bekerítésből törtek volna ki. A hetedik katona megrövidült: elment a jelentéssel, mielőtt ivott volna. Gondoltak rá, és sajnálkoztak rajta.

— Soha életemben nem ültem börtönben — mondta a politikai tiszt, miután ivott —, de becsületemre, mintha börtönből szabadultam volna! Folyton ilyen közel egymáshoz — két öklét összeszorította, úgy mutatta, milyen közel voltak állandóan a németekhez —, most pedig egyszerre akár Moszkváig mehetünk! — Széles mozdulatot tett.

— Moszkváig felesleges — jegyezte meg a pontosságot kedvelő Csugunov. — Most Harkovig kell elmenni.

— Nem is úgy gondoltam. — A politikai tiszt zavartan elmosolyodott: csakugyan nem értették meg?

De mindannyian kitűnően megértették, még Csugunov is, csak éppen a rend kedvéért helyesbített. Hogy merre kell tovább nyomulniuk, azt a politikai tiszt is ugyanolyan jól tudta, csak a hirtelen szabadság érzése késztette ilyen szavakra.

Ilyen egyszerűen, sőt hétköznapian festett ez a történelmi esemény ott, ahol Szincov volt a zászlóaljával. S a többi frontszakaszon is, balra és jobbra, ahol félórával előbb vagy félórával később ugyanez történt, aligha festett mindez ünnepélyesebben, habár a történtek egyenes következménye az egész hatodik német hadsereg összeroppanása volt, és Paulus tábornok kétségbeesett parancsa: hogy az irányítás lehetetlenné válása folytán a tőle elvágott északi hadseregcsoportnak mostantól fogva önállóan kell cselekednie és elpusztulnia.

Háború idején mind az emberek életében, mind a csapatokéban van néhány sorsdöntő momentum. És ez a legtöbb esetben csak később válik tudatossá. Szincov és zászlóalja számára a sztálingrádiakkal való egyesülés volt ez. Lelkükben a sorsdöntő esemény örömébe a harc okozta fáradtság és különös csodálkozás vegyült: csakugyan egyesültünk? Hogyan lehetséges, hogy mindez ilyen egyszerűen történt?... És bizonytalanul gondoltak a jövőre: vajon most milyen parancsot kapnak? Világos, hogy valami új parancs érkezik, máshová irányítják vagy átdobják vagy más frontszakaszon vetik harcba őket, vagy második lépcsőbe kerülnek.

Szincov lelkében e mindannyiukban feltámadó érzésekhez egy külön, sajátos érzés is járult: a harcok folyamán először történt, hogy mintegy megfoghatatlanul elválasztotta a zászlóaljától és embereitől a megmaradt kapcsolat érzése, kapcsolata a régi zászlóaljával, amely ott volt a közelében, és amelyhez most már valóban odamehetett, és találkozhatott mindazokkal, akik életben maradtak. Ez teljesen reális volt, mert közte és az egykori zászlóalja között már nem voltak németek, ám mégis teljességgel lehetetlen volt, mert ő most más hadosztályban szolgált, és ebben a másik hadosztályban más zászlóaljat vezetett, és amíg a harcok folytak, nem is gondolhatott rá, hogy otthagyja.

— Hogy hívják magát, politikai tiszt elvtárs? — kérdezte Szincov a hatvankettesek tisztjét.

— Naumovnak.

— És magát, szakaszvezető elvtárs?

— Cibenkónak.

Szincov elővette füzetét, és feljegyezte a nevüket, meg a többi katonáét is. Valami belső kényszerből tette ezt, nem is töprengett rajta, hogy szükséges-e. Habár szükséges lehetett Zavalisin politikai jelentéséhez, vagy a katonákkal folytatandó beszélgetéshez és még máshoz. Vagy talán csak az elfelejtett újságírói megszokás jelentkezett hirtelen?

— Helyes — mondta Szincov, és visszadugta táskájába a füzetet, majd Csugunovhoz fordult: — Vaszilij Alekszejevics, te egyelőre maradj itt, megvárjuk, amíg megteremtik a kapcsolatot. Én visszamegyek a helyemre, talán már vannak is újabb parancsok.

Ez a „vissza a helyemre" — fél kilométert jelentett, oda, ahol a legutolsó nekiiramodás előtt egy félig beomlott pincében az utolsó parancsnoki pontját sebtében berendezte.

— Megállj, főhadnagy — szólt a hatvankettesek politikai tisztje. — Mindjárt dedikálom a zászlót. Add át a hadosztályodnak a mi nevünkben.

Szincov nem értette, mit jelent az a „dedikálás" de nem kérdezte meg. A politikai tiszt lehasalt a sátorlapra, kisimította a zászlót az egyik katonája által odanyújtott, megperzselt deszkán, megparancsolta, hogy tartsák, elővett bundája zsebéből egy darabka tintaceruzát, és minden betű után megnyálazva, nagy betűkkel ráírta a zászlóra: „A 111. hadosztály katonáinak a sztálingrádiaktól." S a dátumot: „Jan. 26." Azzal átadta a zászlót a szótlanul várakozó Szincovnak. Eszébe sem jutott ráírni a saját hadosztálya számát, úgy adta át, mint a sztálingrádiak ajándékát, akik mindent kiálltak, és most híressé lettek egész Oroszországban. Ezt fejezte ki most a pillantása, még könny is csillogott a szeme sarkában a fáradtságtól és a korty vodkától... Szincov átvette, és jobb kezéből a balba téve a törött rudat, jobbjával hosszan rázta a politikai tiszt kezét; érezte, hogy könnyek szöknek a szemébe.

— Főhadnagy elvtárs... — hallatszott Ribocskin hangja.

Szincov megfordult, látta, hogy Ribocskinnal együtt egy vadonatúj fehér bekecses ember közeledik, és elébe indult. „Ki lehet ez?"

— Hát elvezettem a zászlóaljparancsnokhoz, komisszár elvtárs — mondta jókedvűen Ribocskin. Örült annak is, hogy odavezette, meg hogy megláthatta a 62. embereit és ezt a zászlót...

— A hadsereg politikai osztályának helyettes főnöke vagyok — mondta a komisszár, de nem nevezte meg magát. — Ott voltam maguknál a zászlóaljtörzsben, amikor a jelentés megjött. — És senkire se nézve, hangosan megkérdezte: — Ki van itt a hatvankettedik hadseregből?

A politikai tiszt, aki eddig kissé távolabb állt, odament a szakaszvezetővel és a katonákkal együtt.

A komisszár feléjük lépett, és gyorsan mindegyikkel kezet szorított. Sem Szincovval, sem Csugunovval nem szorított kezet, mintha a saját embereinek ez nem járna. Majd ugyanolyan

gyorsan egy lépést hátrált, azt mondta: „Gratulálok", és Szincovhoz fordult, aki még mindig a zászlót tartotta:

— Ki tűzte ki? Maguk vagy ők?

— Ők — felelte a főhadnagy és hozzátette: — A hadosztályunknak ajándékozták emlékül.

A komisszár a zászlóra sandított, mintha felbecsülné, elég mutatós-e, majd észrevette, hogy valami rá van írva, feléje nyújtotta kezét, amelyen a bundához hasonlóan vadonatúj, hófehér meleg kesztyű volt, felemelte a zászló csücskét, elolvasta a felírást, majd Ribocskinhoz fordult:

— Fogja, és hozza az autóig!

Ribocskin a zászlóért nyúlt, Szincov pedig odaadta, és csak akkor jegyezte meg:

— Ez az ajándék a mi hadosztályunknak szól, komisszár elvtárs.

— A maguk hadosztálya nem idegen test a hadseregünkben — mondta az ezredkomisszár öblös, barátságosan oktató hangon. — A hadsereg politikai osztályába visszük, és felhasználjuk a politikai munkához. Nos, érti, főhadnagy elvtárs?

— Igenis, értem, komisszár elvtárs — mondta Szincov. Még maga sem tudta, miért, de valami dühítette ebben a sietségben, és ebben a túlságosan tárgyilagos magyarázatban meg a hozzá intézett „érti?"-ben, mintha a komisszár valami nagy bölcsességet mondott volna, ami után meg kell kérdeznie: érti vagy nem?

A komisszár pedig már elfordult tőle, széjjelnézett, majd az égre pillantott, parancsolóan intett Ribocskinnak, és olyan gyorsan indult vissza, mint akit a kelleténél tovább marasztottak, és akinek már semmi mondanivalója, sem tennivalója nem maradt itt azon kívül, amit mondott és tett.

Ribocskin követte, de három lépés után zavartan visszafordult. Szincov intett neki: „Jól van no, lenyeljük, tedd, amit a komisszár parancsol, mit tehetsz más?..."

Voltaképpen a főhadnagynak is ugyanoda kellett mennie, ahová nekik. A komisszár nyilván otthagyta gépkocsiját a fedezékben, az ő első, reggeli parancsnoki pontja mögött. De ahhoz nem érzett kedvet, hogy vele menjen, ha nem hívta. „Értem" — gondolta dühösen, és valahogy megraboltnak érezte magát, amiért ez a komisszár elvitte a zászlót.

— És maguktól egyelőre senki sem jön ide? — kérdezte a hatvankettesek politikai tisztjét.

— Egyelőre nem — felelte az, és fejével a gyorsan távolodó komisszár és Ribocskin felé intett. — Milyen fürge! Először

filmoperatőrnek néztem! Azt hittem, meg akar örökíteni minket. Aztán látom: nincs nála semmi.

— Elmegyek — mondta Szincov. — És ideküldöm a politikai helyettest. Közös intézkedések lesznek, kettesben dolgozzanak.

— A legfőbb intézkedést már megtettük — mosolygott amaz Ivan Avgyejics felé intve, aki a havon éppen összegöngyölgette a sátorlapot.

— Viszontlátásra! — Szincov megszorította a kezét. Az utolsó pillanatban meg akarta kérni, hogy ha mégis találkozik Savrov ezredparancsnokkal, adja át Szincov volt zászlóaljparancsnok üdvözletét, de türtőztette magát. Aligha fog ez a politikai tiszt más ezred parancsnokával találkozni, minek koptassa a nyelvét. Odaköszönt a hatvanketteseknek: „Viszontlátásra, elvtársak!" — kurtán bólintott Csugunovnak, így jelezve: „Ha te itt vagy, tudom, minden rendben lesz" — és Ivan Avgyejiccsel megindult vissza a zászlóaljba.

Útközben kedve támadt megnézni, milyen is volt az az utolsó német géppuska, amelyet gránátokkal hajigáltak meg, kissé balra kanyarodott a kis völgyből, amelyen keresztül idefutott, és egy Csugunov századából való törzsőrmesterbe botlott. A törzsőrmester egy közkatonával felfelé cipelte a domboldalon egy szovjet harcos holttestét.

— Hová viszik?

A két ember letette a holttestet a hóra.

— Oda, a dombra, főhadnagy elvtárs — mondta a törzsőrmester. — A századparancsnok utasított, hogy oda vigyük őket. Még tegnap szereztünk zsákmányolt robbantószert a műszakiaktól. Robbantunk, mert ásni nagyon nehéz.

„Igen Csugunov már mindenről intézkedett, habár a harc csak most ért véget. Hogy összeszedjék, és hogy hova tegyék, és hol temessék el őket. S a robbantószerről még tegnap gondoskodott. Az ő századában szigorúan veszik a dolgot, egész idő alatt egyetlen katonáját sem hagyta temetetlenül!"

— Hány halott van? — kérdezte Szincov.

— Hármat kihoztunk, és még egyet keresünk, Pjatakov irányzóhelyettest.

— Helyes, végezzék a dolgukat — bólintott a főhadnagy és továbbment.

A német géppuska egy német transzformátorház romjainak bejáratánál hevert.

A házat jól helybenhagyták gránátokkal. Körös-körül a hóban mindenütt rongyfoszlányok és emberi testdarabok látszottak. A transzformátorház tele volt halottakkal. Nyilván egy

egész szakasz melegedett benne. Az építmény egy kis buckán állt, árok vette korul, és kétfelől osszekotő árkok futottak. De ezekben nem voltak halottak, mind a házban zsúfolódtak osszse. Úgy látszik, a németek annyira osszefagytak, hogy minden parancs ellenére behúzodtak a házba, a hidegtől való rettegés erősebbnek bizonyult a fegyelemnél s az önfenntartási ösztonnél.

Hogy kik és hányan vannak az építményben, most már nem lehetett megállapítani. Pedig reggel az az ősz szemoldokú német az élete kockáztatásával is igyekezett, hogy életben maradjanak. Olyan hangon beszélt a rádióban, hogy aki nem tud nemetul, az is megérti És mégsem értették meg, vagy nem hittek neki.

Szincov elhaladt a transzformátorház mellett. Amikor lefelé ereszkedett a kis völgybe, észrevette, hogy az árokban, szorosan egy szétlőtt ház fundamentumához lapulva, egy szovjet katona holtteste hever. Hasmant fekudt az árokban, két karja előrenyújtva: úgy halt meg, kúszás közben Rovidre nyírt hajját hópihék bolyhozták, egész tarkóján nagy folt feketéllett. Sapkáját levitte a golyó, egy lépéssel előtte hevert. A halotton vattakabát volt, a hátán lapos hátizsák, kinyújtott karja alatt géppisztoly, s a lábán nemezcsizma. Tehát a németek éjjel lőttek a zaj irányába és eltalálták. nappal pedig nem vették észre, mert kulonben lehúzzák a csizmáját.

„Nem az én emberem — gondolta Szincov. — Éjjel, amikor felderítésre kuldtem őket, nem volt veszteségünk. Vagy talán a hatvankettesek felderítője, és hozzánk kúszott az éjjel a németeken át?"

— Megfordítjuk, megnézzuk — szólt Ivan Avgyejicsnek — Talán vannak iratai. — Habár tudta, hogy ha felderítő, aligha lesznek nála a papírjai.

A halottat megfordították. Arca már nem volt fiatal, szeme hóval tele. Ivan Avgyejics kigombolta a vattakabátját, és átkutatta a zsebeit. Iratai nem voltak, de a zsebe felett gárdajelvény fénylett Tehát a felderítés előtt, az utasítás ellenére, sajnálta levenni.

— Nem a miénk — mondta Ivan Avgyejics, amikor a jelvényt meglátta.

„Meg kell mondani Csugunovnak, hogy az övéivel ezt is temessék el" — gondolta Szincov, és továbbindultában odakiáltott a katonának, aki még a halott mellett maradt:

— No, mi az?

— Azonnal, főhadnagy elvtárs.

Ivan Avgyejics már menet közben érte utol. Két géppisztollyal jött, egyik a nyakában lógott, a másik a hátán, és a sajtján kívül az a lapos hátizsák is a vállára volt akasztva.

— Nem tudott enélkül meglenni?

— Nagyon meg van kötve a madzag, a fagyban nem lehet kioldani. Megtapogattam, nincs más benne, csak kétszersült meg egy húskonzerv. De azért minek hagyjuk ott, főhadnagy elvtárs?

Szincov legyintett, nem válaszolt. Csakugyan, minek hagyná ott? Az ő dolga...

A kerékszántotta, jegeces, piszkos hóban szilánkok roppantak a lába alatt. Úgy felszaggatták a hómezőt, mintha ragyás lett volna.

Hány holttest bukkan elő itt tavasszal a hóbuckák és a romok alól, hány nyomtalanul eltűnt katona, mint az is ott, akiről Ivan Avgyejics levette a hátizsákját?!

— Főhadnagy elvtárs — szólalt meg hirtelen vidáman a katona. — Losakov egy fritzet hoz!...

Szincov megfordult, és megpillantotta Losakovot, a második század parancsnokának küldöncét, aki az alkonyi szürkületben már egészen közel ért hozzá; ugyanolyan idős volt, mint Ivan Avgyejics, de a korához képest ritka meggondolatlan ember.

A görbe lábú, kis termetű Losakov elöl ment, három lépéssel mögötte pedig egy jól megtermett német baktatott.

— Erőt, egészséget, főhadnagy elvtárs! — Losakov megállt, és kezét füles sapkájához emelte. A német, mintegy parancsszóra, szintén megtorpant, és ő is sapkájához emelte kezét.

— Mit csinál? Úgy vezeti a foglyot, mint tehenet a vásárra? — kérdezte Szincov.

— Nem félek tőle, önként adta meg magát — mondta Losakov. — Azért megyek elöl, nehogy valaki a sötétben lepuffantsa. Akkora, hogy ha mögötte megyek, ki se látszom mögüle.

Losakov, mint mindig, szélhámoskodott: tudta, hogy a zászlóaljparancsnok megérti, sőt éppen azért csinálta, hogy felfigyeljenek rá, és később elmondják, Losakov hogyan vezette a fritzet.

— Parancsnok a német, főhadnagy elvtárs. Komroti vagyok, azt mondja.[1]

— Ki parancsolta magának, hogy hátravigye?

— A hadnagy. Ha már egyszer, úgymond, a német személyesen neked kapitulált, személyesen kíséred is hátra. Mikor

[1] Lefordíthatatlan szójáték. Komroti: a századparancsnok rövidítése oroszul.

lesz még egyszer alkalmad erre... Annál inkább, mert olyan tekintélyes külsejű, akárcsak Nagy Péter.

— Offizier? — kérdezte Szincov a némettől.

— Kein Offizier! Kein Offizier! — kiáltotta izgatottan a német. — Kamerad...

— Komroti — vágott a szavába Losakov. — Maga is beismeri.

— Várjon csak, Losakov, hadd hallgassam — szólt rá a főhadnagy.

— Kamerad... — ismételte a német, és nyilván abban a reményben, hogy ezúttal megértik, hadarni kezdett:

— Ich bin selbst rübergelaufen! Habe heute Rundfunksendung gehört, habe selbst kapituliert... Ich bin kein Offizier, ich bin Bataillonschreiber... Ich war früher Mitglied der Sozialdemokratischen Partei... Ich habe kapituliert, nachdem ich die Rede des Genossen Heller gehört habe. Genosse Heller versprach, dass allen, die kapitulieren, das Leben erhalten bleibt...[2]

Habár nagyon sietett kifejteni mindazt, amivel véleménye szerint biztosíthatja magát, Szincov nagyjából megértette a lényeget, és megállította szóáradatát.

— Warten Sie. Wenn Sie kapitulieren, alles gut. Gehen Sie essen — és Losakovhoz fordult: — Kísérje hátra, és mondja meg a nevemben, hogy azonnal adjanak neki enni...

De Losakovnak nem akarózott ilyen gyorsan elválni a zászlóaljparancsnoktól, ha már egyszer összetalálkoztak.

— Szabad tudnom, főhadnagy elvtárs, mit mondott magának? Megerősítette, hogy kicsoda?

— Meg, meg... — bólintott Szincov, nem akarta kiábrándítani a katonát. — Menjen már... ne fecsegjen annyit...

Losakov továbbment, most is a német előtt. Szincov és Ivan Avgyejics pedig röviddel utóbb, közvetlenül a parancsnoki pontnál, megpillantották a feléjük topogó Zavalisin keszeg alakját.

— Hozzád igyekeztem, azt hittem, még mindig Csugunovnál vagy — mondta amaz, és szemüvegét levéve, óvatosan megtörölte zsebkendőjével. Az egyik üveg eltört, éppen felébe

— Jó, hogy jössz — szólt Szincov. — Úgyis érted akartam

[2] Magamtól futottam át! Hallgattam ma a rádióadást, és önként megadtam magam... Nem vagyok tiszt, hanem zászlóaljirnok... Azelőtt a Szociáldemokrata Párt tagja voltam... Amikor meghallottam Heller elvtárs felhívását, mindjárt megadtam magam. Heller elvtárs megígérte, hogy mindazokat életben hagyják, akik megadják magukat...

küldeni. Ha még lesz valami teendő az egyesüléssel kapcsolatban, intézkedj mint politikai helyettes. Ej, de borotválatlan vagy! Legalább az ünnep kedvéért...

— No, de hogy volt, hogy folyt le? — kérdezte Zavalisin türelmetlenül.

— Általában jól. Csugunov majd jelenti neked. Az ezredtől nincs további parancs: mi legyen ezután?

— Iljin éppen a telefonnál ül, a törzsfőnökkel beszél.

— No, indulj, én is megyek — mondta Szincov.

Amikor belépett a pincébe, Iljint még a telefonnál találta.

— Világos. — Iljin a parancsnokára pillantott, és tovább jegyezgetett a térképen. — Értem... — Még egy jelet tett. — Mindent értek... Igenis, ne induljanak tovább a tüzérek megérkezése előtt... Erőt, egészséget!...

— Nos, személyesen kezet szorított velük, mint én most magával? — kérdezte letéve a kagylót, és keményen megszorongatta Szincov kezét.

— Személyesen.

— És a saját embereivel nem találkozott?...

— Sajátjaimmal nem — felelte a főhadnagy —, vagyis az én régi hadosztályomból valók, de nem ismertem őket, és ők sem ismernek senkit az én társaim közül.

— Megszokott dolog! — mondta Iljin. — Sok idő eltelt azóta... Maga december elején sebesült meg... Azóta minden megváltozott. Minálunk december elején még Tarahovszkij volt a parancsnok...

— Itt mi újság? — tudakolta Szincov.

— Mindjárt jelentem. De hát beszélje el, hogyan egyesültünk!

És amikor Szincov a legrövidebben beszámolt róla, bosszúsan krákogott:

— Ejnye, hogy mi nem zászlóval mentünk! Mért nem csináltunk mi is zászlót, hogy átadtuk volna! Tizenhét napig készültünk rá, és nem jutott eszünkbe!

Hogy a komisszár elvette a zászlót, Iljinre nem hatott különösebben. De hogy a hatvankettesek készítettek zászlót, ők pedig nem, az bosszantotta. Az ilyesmire irigy volt...

— Nohát mi újság? — kérdezte a főhadnagy, és leült az asztal mellé.

— Nagy újság van — felelte Iljin. — Nézze, hová kell a parancs szerint még az éjjel eljutnunk. — Ceruzáját balra előrehúzta a vonalon túlra, ami tegnap még az ellenség peremsáv-

ját jelezte. A ceruza átsiklott a szomszédos Cvetkov-ezred tegnapi állásain, és két kilométerrel arrább állt meg.

— Úgy — mondta Szincov, az események gyorsaságán csodálkozva. — És Cvetkov hol lesz?

— Cvetkov egyelőre ott van, ahová mi megyünk. Ő még jobb felé nyomul tovább, a területét átadja nekünk, és kimegy a térképen túlra, közelebb a Volgához. Velünk együtt szigorúan északnak göngyölíti a frontot.

— Igen, Cvetkov ma nagyot haladt előre.

— Ő egyesült elsőnek a hatvankettesekkel. Csaknem egy órával előbb, mint mi. Amikor magától jött az összekötő a hírrel, már Csernisov, az új ezredtörzsfőnök, meg Tumanjan is rágta a fülemet. Mi az, Cvetkov már egyesült velük, s maguk még mindig vakaróznak?! Így hát nem a miénk a dicsőség, hogy hadseregviszonylatban elsőnek egyesültünk! Maga pedig nyilván azt gondolta...

— Nem számít, hogy ki mit gondolt! — vágta rá dühösen Szincov, mert valóban így hitte akkor, és ez utólag nem valami kellemesen érintette.

— Sebaj — legyintett Iljin —, bánkódjék csak Tumanjan Cvetkov miatt, ezredviszonylatban így is elsők vagyunk És egyáltalán, most már mindenütt találkozunk a hatvankettesekkel. A feletteseinknek most a legfőbb gondja, hogy minél kevesebb zavar legyen, összehangolják, ki hova menjen.

Szincov nem válaszolt. Állát két kezére támasztva, szótlanul nézte a térképet, s lassan tudatosította magában a változást, ami ennek a rövid téli napnak a végén olyan hirtelen bekövetkezett. A változás abban állt, hogy a zászlóalja előtt már nem voltak németek. A mieink voltak előtte. Egészen a Volgáig. A németek, miután elvágták őket, e földsávtól jobbra és balra hátráltak. És most a belállott sötétségben nálunk meg a hatvanketteseknél is, bizonyára mindenütt, megfordítják a csapatokat, egyeseket arcvonallal dél felé, szemben azokkal a németekkel, akik Sztálingrád középső részén maradtak, másokat északnak irányítanak, azok ellen, akik még a gyári kerületben tartják magukat. Az ő hadosztályukat északnak fordították, ez világos volt a menetirányból, amit Iljin a térképen kirajzolt.

— A mi helyünkbe pedig a tüzérezred törzse jön — jegyezte meg a törzsfőnök.

— Értem! — bólintott Szincov a térképet nézve, de közben másra gondolt, arra, hogy a zászlóalja az új összpontosítási körlet felé azokon a helyeken fog átvonulni, amelyeket már ré-

gen ismer, ugyanerről a térképről. Csakhogy akkor minden éppen fordítva volt: a németek támadtak innen, s a mi hadosztályunk védekezett túlfelől.

— Mit néz a térképen? Mindent bejegyeztem.

— Várj csak — mondta Szincov. Igen, itt sejtették a hadosztálytörzset, és itt volt annak a német ezrednek a törzse, amely az ő zászlóalja ellen harcolt. Itt voltak a német tüzérségi állások, és ő sokszor lövette őket a saját tüzérségével.

— Itt lesz az összpontosítási körlet, ahol megjelöltem — mutatta Iljin —, a romos kerületben. Itt most Cvetkov harmadik zászlóalja áll, de ő jobb felé húzódik.

— Romos kerület, jó megjelölés! Körös-körül mindenütt romok vannak. No jó, megtaláljuk.

A főhadnagy a térképtáskájában kotorászott, egy régi, kézzel rajzolt vázlatot húzott elő, három ház volt rajta a csatlakozó utcákkal, ahol valamikor az ő zászlóalja harcolt, és a térkép mellé tette. A térképre rajzolt kereszt közvetlenül e helyek közelében volt.

Ezt megmondta Iljinnek, és hozzátette:

— A fene tudja, amiért azelőtt a túlsó oldalon harcoltam a hatvankettedikben, most olyan érzésem van, mintha önmagammal találkoztam volna.

— Igen, neked itt is, ott is szerencséd volt — jegyezte meg a törzsfőnök.

— Szerencsém? Ha állandóan egy csapatban szolgálhat valaki, akkor van szerencséje — mondta Szincov, ám érezte, hogy ezzel a felelettel méltatlanul megbántotta Iljint, és vele együtt valamennyi zászlóaljtársát, ezért így folytatta: — Persze most örülök, hogy veletek vagyok, de mit tagadjam, amikor a kórházból nem a régi helyemre kerültem vissza, bánkódtam.

— Ez természetes — helyeselt Iljin, bár bántotta a megjegyzés, de tudta, hogy akármit beszél is a parancsnok, a tizenhét napi harc után ez a zászlóalj számára is a világ közepe, ez most a jelen, és minden egyéb, akármennyit emlékezzék is rá: múlt.

— Levasov nem jelentkezett? — kérdezte Szincov.

— Nem.

— Csodálom.

— A telefonbeszélgetésekből úgy értettem, hogy csaknem egész nap Zirjanovnál volt.

Zirjanov, a büntetőzászlóaljat megjárt, lefokozott ezredesből lett hadnagy, akit a támadás első napján osztottak be Szincov

helyettesének, már tíz napja vezette a szomszéd zászlóaljat, három napja pedig egy rangot átugorva századossá lépett elő.

— És miért volt egész nap Zirjanovnál? — kérdezte Szincov.

— Zirjanov reggel harapófogóba került, nehéz helyzetben volt, amíg Cvetkov előre nem tört.

— Cvetkov ma elemében van.

— Igaz is — kapott észbe Iljin —, a legérdekesebbet még el se mondtam. Amikor Csernisov telefonált, közölte, hogy új csapattiszt-helyettes került a hadosztályba. Tudod-e, hogy ki?

— Nos?

— A sógorod, Artyemjev. Folyton ott volt nálunk a hadosztályban, és most övé a hadosztály.

— Csak örülni fog neki.

— Mit tegyen? — mondta a törzsfőnök. — Akit a törzstől csapatszolgálatra tesznek át, mind azt mondja, hogy örül. Ki örül, ki nem.

— Szóval a rokonom alatt fogok szolgálni. Békeidőben ezt nem lehetett — mosolygott Szincov. — Mihelyt kitudódott, az egyiket ide, a másikat amoda!

— Most háború van, ilyesmikre nem néznek. De végső esetben — Iljin elnevette magát — csak helyezzék, ahová akarják, mi téged a zászlóaljból nem eresztünk, még akkor sem, ha előléptetnek.

És ez az őszinte megjegyzés a törzsfőnök szájából, aki nemigen szeretett dobálózni a szavakkal, a lelke mélyéig megörvendeztette Szincovot.

Iljin a harcok alatt hadnaggyá lépett elő, és most bármi történjék is, tekintélyes jelölt volt a zászlóaljparancsnokságra, ezt maga is jól tudta, és mégis így beszélt. Szincov hirtelen olyan távolinak érezte azt az első estét, amikor a zászlóaljba jött, és először találkozott az emberekkel, akik közül ketten, Lunyin és Oszkin, már nem élnek, ketten, Bogoszlovszkij és Karejev, kórházban fekszenek, a többiek pedig: Iljin, Zavalisin, Ribocskin, Csugunov, Harcsenko, ma is a helyükön vannak, és együtt harcolnak vele és a többiekkel meg az újonnan jöttekkel, akikhez képest ő már régi zászlóaljparancsnok. Veszteség ide, veszteség oda, a zászlóalj mégsem pusztult el! Elsőnek vagy nem elsőnek, ma mégiscsak egyesültek a hatvankettesekkel, ezt senki el nem veheti tőlük

— Hej, Iljin! — sóhajtott Szincov, s a rátörő érzés hatalmában felállt az asztal mellől. — Hej, Iljin! — ismételte, és kezét a hadnagy keskeny, sovány vállára tette.

— Mi az?

— Semmi, csak örülök, hogy együtt szolgálunk, és hogy megértjük egymást.

Elengedte Iljin vállát, feltette füles sapkáját, és azt mondta:

— Felderítőket veszek magamhoz, és előreindulok a felvonulási úton. Ismerem a terepet. Neked majd vezetőket küldök.

— Én pedig már Csugunov kivételével minden századparancsnokot idehívtam. Sejtettem, hogy átcsoportosításról lesz szó. Nemsokára itt lesznek. Nem várja meg őket?

— Ha így áll a helyzet, akkor várok. — Szincov leült, de nem vette le a sapkáját. — Te pedig majd itt intézkedj, szedj össze mindent, semmi itt ne maradjon, és egyetlen ember se tévedjen el. Ne sajnáld ezt a fáradságot.

— Mindent értek — mondta Iljin —, csakhogy sajnos nem sok összeszednivaló maradt már.

Felsóhajtott, és ezek a szavak és a kurta sóhaj megadta beszélgetésüknek azt a keserű árnyalatot, amely nélkül nem lett volna teljes a zászlóaljban történtek értékelése. Akármilyen kimagasló nap volt is a mai, és bármennyire közelebb hozta is őket a végső győzelemhez itt, Sztálingrádban, holnap a zászlóaljnak már ismét harcolnia kell, és egyre jobban megfogyatkoztak az emberei, és a mai nap is meghozta a maga halottait.

Tizenharmadik fejezet

Az a körülmény, hogy csakugyan ismerte a romos kerületet, nagyon megkönnyítette Szincov dolgát ezen az éjszakán. Először átvette a kerületet Cvetkov ezredének egyik zászlóaljparancsnokától. Bejárta vele együtt a romokat, felállította az őrséget azok helyett, akik felszedelőzködtek és továbbmentek. Azután nyugtalankodni kezdett: a sötétben nem derült ki tüstént, hol van a jobb és bal oldali szomszéd.

A pincéből, ahol elhelyezkedtek, néhány német hullát kellett kivinni, ezeken látszott, hogy nem ott estek el, mert mind be voltak kötözve: a németek napközben nyilván ide hozták be a haldokló sebesülteket.

Szincov a megérkező századparancsnokokkal pontosan tisztázta, ki hol helyezkedjék el. De éjnek idején a térképen tisztázni nem elég, saját kezével kell kitapogatni, és a maga lábán elmenni mindegyik körletbe. Ribocskinnal együtt még két órát töltöttek ezzel.

Igaz, hogy a zászlóalj most kis területre tömörült, ám ezt a kis területet annyira felszántották a gránátok, és elborították

a beomlott falak, a kiégett harckocsik, a megfagyott hullák és a téglatörmelék, hogy ott még az ördög is a lábát törte volna.

Amikor Szincov Csugunovnál kijelölte a század helyét, megkérdezte, hogy azután mi történt azon a magaslaton, ahol egyesültek.

— Aztán sokan jöttek tőlük — felelte Csugunov —, egész gyűlés volt.

— És hogyan folyt le?

— Ahogy kellett — vont vállat Csugunov. — A politikai helyettes majd szebben elmondja magának — jegyezte meg minden gúny nélkül, mert úgy tartotta, hogy az ő feladata elvégezni a dolgot, elbeszélni viszont bárki szebben tud nála.

De Zavalisin még mindig nem jött. Iljinnel együtt a megmaradt holmikat szedte össze. Nem csoda: az ilyesmi fáradságos dolog, különösen éjjel.

Szincov bejárta a századok állásait, majd Ribocskinnal visszatért a pincébe, amelyet kissé rendbe hoztak, de a telefon még mindig hallgatott. Ivan Avgyejics — arany ember! — német spirituszkockán teát főzött. Megittak egy-egy bögrével, és kétszersültet haraptak hozzá.

— Melegítsek egy kis konzervhúst? — kérdezte a küldönc.

„Talán éppen azt a bizonyosat." Szincov az elesett felderítőtől elvett hátizsákra gondolt, és nem fogadta el. Olyan kimerült volt, hogy még enni sem volt kedve. De a tea, az más.

— Nézze csak, főhadnagy elvtárs, ez a szemüveg nem lenne jó a politikai helyettes elvtársnak? — Ivan Avgyejics ismét odalépett az asztalhoz, és letett Szincov elé egy szarukeretes, kerek pápaszemet. Az egyik üveg meg volt repedve.

— Ez is repedt, akárcsak az övé.

— Az övé középen repedt, ez pedig a szélén. Hol lehet most épet találni? — mondta rosszallóan a katona. — Én, amióta szóltak, három napja kérdezem a katonákat, de nem találnak, mind törött!

Szincov felvette az asztalról a szemüveget és felpróbálta. Egyszerre minden elködösült előtte. Igen, erős üveg, talán jó lesz Zavalisinnak.

De Iljin és Zavalisin csak nem jött és nem jött. És az ezreddel egyelőre nem tudtak összeköttetést teremteni — a törzs még úton volt valahol.

— Azelőtt ugyanezeken a helyeken harcolt? — kérdezte Ribocskin, és ezzel a kérdésével visszaterelte Szincov gondolatait az emlékekhez, amelyeket az éjszakai gondok egy időre kiszorítottak.

— Igen, honnan tudod?

— Még a legelején megjelöltem magamnak Sztálingrád térképén, amikor kikérdeztük, hogy hol harcolt.

— Térképed is van? No nézd, micsoda előrelátás!

— Még decemberben, amikor az iskolából kikerültem, a városi könyvtárban egy háború előtti könyvből másoltam ki. Mind arról ábrándoztunk, hogy Sztálingrád alá vonulunk.

„Igen derék fiú, ahogy Iljin szokta mondani, nagyon is derék! — gondolta Szincov. — Ha életben marad, biztosan színész lesz, jól szaval."

— Én nem ezek között a házak között harcoltam — felelte. — De egy időben itt volt az ezredtörzsünk. Én kissé jobbra harcoltam, ahol most Zirjanov van. Lehet, hogy az ő parancsnoki pontja éppen abba a házba került, ahol az enyém volt. Ott nagyon jó pince van.

— Később odamegy? — kérdezte Ribocskin.

— Elmegyek, kíváncsiságból, ha tudok rá időt szakítani. Akkor „seregélydúcos" háznak neveztük.

— Miért?

— Az udvaron oszlop volt beásva, seregélydúc lógott rajta, madárház. Persze, aligha lehet már meg. — Ribocskinra nézett, és látta, hogy a tiszt feje az asztalra borul.

— Feküdj le.

— Inkább maga feküdjön le, zászlóaljparancsnok elvtárs.

— Aludj csak. Ha elálmosodom, majd felkeltelek. Ne félj, nem kíméllek.

Ribocskin elhúzódott az asztaltól, ráhasalt a padra, egy mukkot se szólt többet, nyomban elaludt. Alig feküdt le, az asztalon megcsörrent a telefon. Tehát megvan az összeköttetés az ezreddel.

— Itt a kilences.

Csernisov százados volt a vonal túlsó végén, az ezredtörzsfőnök.

— Hol vagy?

— Ahol parancsolták.

— Jelöld meg pontosan!

Szincov megjelölte.

Csernisov néhány kérdést tett fel, amelyek éppen el is maradhattak volna, majd azt mondta:

— Gratulálok, majd iszunk rá!

— Köszönöm, állok elébe. — Szincov e szavakból megértette: a törzsben mégiscsak jelentőséget tulajdonítanak annak,

hogy az ezredben az ő zászlóalja egyesült elsőnek a hatvankettesekkel.

— Nem sok örömöt hallok a hangodban — jegyezte meg Csernisov.

— Minek örüljek olyan nagyon? A háború még nem ért véget.

— Te tudod — felelte a törzsfőnök. — Végeztem.

Szincov letette a kagylót. Lépéseket hallott a háta mögött, azt hitte, Iljin jött meg. De Levasov volt.

— Hogy vagytok? — kérdezte Levasov, le sem ülve.

— Nagyjából felzárkóztunk. Iljint várom, hamarosan ide kell érnie. Ő hozza magával a holmit. Üljön le! Megkínálom teával.

— Nem kérek, majd iszom otthon, ha visszatérek. Dél óta nem voltam az ezredben. Zirjanovnál időztem. Tapasztalt ember, és mégis elakadt, csaknem megtépázták a németek. Egyre produkálni akarja magát. Ez egyrészt helyes, másrészt helytelen. A nagy hévben képes oktalanul kockáztatni az életét, és nemcsak a magáét... Ki horkol itt?

— Ribocskin.

— Jól fújja — jegyezte meg Levasov.

Szincov odalépett Ribocskinhoz, és megfordította a fejét, amely arccal a füles sapkába volt fúrva. Ribocskin nyomban gyerekesen mély és egyenletes szuszogásba kezdett.

— Nesze, fogd. — Levasov a bundája alá nyúlt, és kis újságpapírcsomagot húzott elő. — Gratulálok. A személyes tartalékomból.

Szincov meglepetten nézett rá, és kibontotta az újságpapírt: két új hasáb volt benne.

— Mi az, századossá léptettek elő?

— Tőlem hallod először?

— Számomra új.

— Hogyan? Tumanjan még nappal közölte velem.

— Magával igen, de nekem nem szólt róla. Egész nap a fülemet rágta.

— A hiú ördög! — mondta Levasov. — Annyira bántja, hogy Cvetkov egyesült elsőnek a hatvankettesekkel. A saját zászlóaljparancsnokának sem tudott gratulálni az előléptetéséhez! Én Zirjanovtól egyenest az ezredbe akartam menni, de aztán meggondoltam magam: nem, elmegyek, átadom a hasábokat.

— Köszönöm.

— Avgyejics! — kiáltotta Levasov, és amikor a katona be-

lépett, Szincovra mutatott: — Erősítsd fel a százados zubbonyára a hasábokat, így nincs a rangjához illően öltözve.

Szincov levetette a kisbundáját, és kibújt ingzubbonyából.

— Csak minél erősebben.

— Terítsd magadra a bundát — jegyezte meg a komisszár.

Szincov vállára vetette a bundáját, és elnevette magát: az ezredtörzsfőnök telefonjára gondolt.

— Mit nevetsz?

— Csernisov gratulált nekem telefonon, de nem értettem meg. „Nem nagyon örülsz", azt mondja, én pedig azt felelem: „A háború még nem ért véget." Azt hittem, az egyesüléshez gratulál.

— Így vagy úgy értetted, mindenképpen ostobán feleltél — mondta Levasov. — Hogyne örülnénk? Akkor kezdjünk csak örülni, amikor a háború véget ér? Ostobaság! Ha olykor nem örülhetnék valaminek, az én természetemmel meg sem érném a háború végét. Milyen volt az egyesülés pillanata? Szép?

Szincov elmondta, milyen pillanat volt az, és most a bántódottság, sőt az a bizonyos csalódás is egyszeriben elcsitult, eltűnt benne — most már ő is csak szépnek látta. S megremegő hangon számolt be róla, hogy a katonák kiterítették a zászlót a deszkára, és a politikai tiszt ráírta, hogy „A 111. hadosztály katonáinak..."

— És hol van most az a zászló?

— Elvitték.

— Ki vitte el? — kérdezte komoran Levasov: nem szerette, ha ilyen dolgokban megkerülték, nélküle intézkedett valaki az ezredben.

— Ott termett valami komisszár a hadsereg politikai osztályáról, és elvitte. Én megmondtam neki, hogy ez a mi hadosztályunknak szól, de úgy látszik, nem értek az ilyesmihez. Kioktatott, azzal fogta és elvitte. Nagyon sietett.

— Hogy hívják? — kérdezte Levasov, és szeme összeszűkült.

— Nem mondta meg a nevét.

— Milyen a külseje?

— Hogy milyen? — Szincov nem nagyon tudott válaszolni, mert semmilyen benyomást nem tett rá ez a vadonatúj fehér bundás komisszár. Arcára nem emlékezett, csak a hivatalos és sietős hangjára, és hogy milyen meglepő gyorsan indult visszafelé, amikor elvette a zászlót. De mindezt nem mondta meg Levasovnak, mert még maga sem értette egyre fokozódó ellenszenvét. Ehelyett gúnyosan mosolyogva így szólt.

— Vadonatúj bundában volt. — És gondolatban bosszúsan

hozzátette: „Vakító fehérben, még nem mászkált benne hóban, nem feküdt futóárkokban, de a zászlót bezzeg megkaparintotta!"

— Ő az, a parazita, senki más! — mondta Levasov. — Csak azt csodálom, hogyan jutott el hozzád. Nálad talán csönd volt akkor?

— Már vagy húsz perce.

— A csönd irányába ment. A csönd irányába, és a hatvankettesekre bukkant. Szerencséje van a kutyának! Most majd az újságban eldicsekszik, miként találkozott személyesen a hatvankettesekkel!

Szincov meglepetten nézett rá.

— Régi ismerős talán?

Levasov nem felelt mindjárt. Először dühösen hümmögött, mintha az „ismerős" szó is bosszantaná. Aztán elmosolyodott, és álmodozva így szólt:

— Olyan ismerősöm, hogy önként elmennék szakaszparancsnoknak egy büntetőzászlóaljba, csak Basztrjukov elvtársat osztanák be alám. Ott nem sokra menne a dialektikájával! Ott nincs mese; vagy bátran előre a németek ellen, vagy golyó a koponyájába!

Olyan dühösen mondta ezt, hogy Ivan Avgyejics, aki — kezében az ingzubbonnyal — éppen belépett, hátrahőkölt.

— Nincs semmi baj, gyere csak be — intett a komisszár.

Szincov átvette a katonától az ingzubbonyát. A hasábok hajszálra oda voltak erősítve, ahová kellett.

— Köszönöm — mondta a zászlóaljparancsnok. Felvette az ingzubbonyt, és csodálkozott, hogy Ivan Avgyejics, aki nem szeretett a felettesei körül sündörögni, még mindig mozdulatlanul állt.

— Kérdezni szeretnék valamit, százados elvtárs. — A katona egy butykost húzott elő a háta mögül. — A komisszár elvtárs talán ilyen alkalomból megszegi a fogadalmát?

— Semmiféle alkalomból nem szegem meg. Túlságosan szigorú fogadalom. Majd ha elmentem, a parancsnok iszik veled. Ne félj, mi majd a politikai helyettes útján ellenőrizzük: ha nem kínál meg, szigorú megrovásban részesítjük.

— Hát így állunk — mondta a komisszár, mihelyt Ivan Avgyejics kiment, és a szeme ismét összeszűkült. — Ha már belekezdtem, elmondom az egészet.

És Szincov megtudta, hogy Levasov a háború elejétől fogva együtt szolgált Basztrjukovval, Odesszában harcoltak, és Basztrjukov hadosztálykomisszár már akkor aljas gazember volt, de önmagát is felülmúlta Krímben azokban a kritikus na-

pokban, amikor a tengermelléki hadsereg csapatait, mielőtt Perekopig eljutottak volna, a krími sztyeppek közepén átkarolták a Perekopba betörő németek. Két út állt a hadsereg előtt: vagy visszavonul a még szabad úton Kercs felé, vagy pedig mindennek ellenére Szevasztopol felé halad. A haditanács úgy döntött: Szevasztopol! És Levasovot, aki akkoriban hadseregtörzs-komisszár volt, a hadseregparancsnok utasította, hogy érje utol, és fordítsa vissza a hadosztályát, amelyben azelőtt szolgált, és amely már megkezdte a visszavonulást Kercs felé.

Levasov egy kis páncélautón áttört a németeken, megtalálta az egyik oszlop élén a hadosztályparancsnokot és Basztrjukovot, szóbelileg közölte velük a parancsot, majd a hadosztályparancsnoknak átadta írásban is, és meg sem várva a kezdődő bombázás végét, beült a páncélkocsiba, és elrobogott a tüzérezredbe, amelyet szintén vissza kellett fordítania.

Öt perccel távozása után a hadosztályparancsnok, mielőtt intézkedhetett volna, elesett, és a segédtiszt, aki a beszélgetésnél jelen volt, szintén. Basztrjukov komisszár pedig beült egy épen maradt autóba, és az ezredeket megelőzve, Kercsfelé robogott. Miután a hadosztályból semmi jelentés nem érkezett, csak este érkezett oda egy másik törzstiszt, és kiderítette, hogy ott senki sem tud a parancsról. Két ezredet azért még sikerült visszafordítani Szevasztopol felé, de a harmadikat már nem.

Hogy Basztrjukov komisszár autóba ült, és senkinek egy szót sem szólva, elrobogott Kercs felé, azt jelentették a törzstisztnek, de hogy aztán mi lett vele, titok maradt — Szevasztopol mindent homályba borított.

— Engem pedig a hadseregparancsnok aznap, először életemben aljas gazembernek nevezett, amiért gyáva voltam, és nem vittem el a parancsot a hadosztálynak. És haditörvényszék nélkül egyszerűen falhoz állított, elővette a mauserét, és nyugodtan agyonlőtt volna. Ott álltam, kezemet a nadrág varrásához szorítva, és hallgattam. És tudtam, hogy most gazemberként halok meg, és senki sem fog egyetlen jó szót mondani rólam, mert nem hoztam elismervényt — már bombáztak, amikor a parancsot átadtam. De nem lőtt agyon, mert nem könyörögtem, nem magyarázkodtam, csak álltam szótlanul. Úgysem akartam már tovább élni, ha egyszer nem hittek nekem. Leeresztette a mausert, és azt mondta: „Takarodj a szemem elől!" És csak később, este tudta meg, hogy mégis voltam a hadosztályban. A többi körülmény így is bizonyítatlan maradt: nincs

elismervény, sem élő tanú Basztrjukov elvtárson kívül. Ő pedig nem azért maradt életben, hogy bizonyítsa, miként történt a dolog, ő tovább is élni akar! Mennyit gondoltam ma erre, amióta a hadosztályban megpillantottam! Még önmagam előtt is restellem! Folyik a harc, Zirjanovnál súlyos a helyzet, pusztulnak az emberek, én meg erre a ganéjra gondolok! De nem bírom elfelejteni.

— Miért is felejtenéd el? — mondta Szincov. — Ha megfeledkezünk a ganéjról, örökké a felszínen fog úszni.

— Igen, ez az. Nem képzeltem, hogy még életben van, azt gondoltam, menekülés közben felfordult. És ma, alighogy azt a németet a rádiójával visszakísértem a hadosztály politikai osztályába, csak látom ám: ismerős alak áll Berezsnoj mellett fehér félbundában. Nézem, és nem akarok hinni a szememnek: ő az, Basztrjukov elvtárs!

Berezsnoj pedig rám mutat: „Levasov, a háromszázharminckettedik ezred politikai helyettese! Okvetlenül menjen el hozzá!" Ennek meg a szempillája se rebben! Rám néz, megbiccenti a fejét, és azt mondja: „Erőt, egészséget, komisszár elvtárs!" Mintha sose találkoztunk volna.

— No és te? — kérdezte Szincov.

— Én? Csak nézem, és azt gondolom: előfordulhat, hogy ez az ember nem ismer meg? Lehetetlen, hisz ő csak ő, én meg én vagyok. Szabályosan tisztelegtem, és Berezsnojhoz fordultam: „Megengedi, komisszár elvtárs, hogy visszamenjek az ezredbe?" Balra át és távoztam. Megyek, és azt gondolom Basztrjukov elvtársról: ha a pillantással ölni lehetne, most hátulról lelőne!

— És aztán?

— Aztán tovább harcolunk a fritzekkel, mint ahogyan addig.

— És ennyiben hagyod a dolgot?

— Decemberben véletlenül megütötte a fülemet a neve — mondta Levasov felelet helyett. — Meg is kérdeztem egy oktatót, honnan került hozzájuk a politikai osztályra ez a Basztrjukov, nem a Krímből? Nem, úgymond, ellenkezőleg, a karéliai frontról. Hát hová nem vetette a sors!

— Mégis, mit akarsz tenni? — ismételte kitartóan Szincov.

— Mit tegyek most már? A sztálingrádi győzelem alkalmából jelentsem fel a negyvenegyben történt ügy miatt? És ha hős lett azóta? Talán nem fordul elő ilyesmi? Látom, kiment hozzád a peremvonalba, negyvenegyben pedig kötőfékkel sem lehetett egy ezredhez elvonszolni.

— De hát az, amit a Krímről mondtál, mindent felülmúl!

— Sok olyasmi történt akkor! — felelte Levasov. — Ha a szolgálati lapját nézed, azóta bizonyára derék dolgokat művelt. Különben hogy léptették volna elő? Én persze nem hiszem, hogy derék dolgok, de bizonyítani nem tudom. Meg aztán nincs is kedvem foglalkozni vele.

— És ha majd megint szorul a kapca, és megint elárul, akkor ki lesz a hibás? — kérdezte haragosan a százados.

— Üssön bele a... — káromkodott a komisszár. — Egyébként, ha tudni akarod, neki köszönhetem, hogy egy korty italt se veszek a számba. Amikor ott a Krímben a hadosztály után robogtam, idegességemben útközben húztam egyet az üvegből. És mikor aztán a hadseregparancsnok mauserja előtt álltam, megfogadtam, hogy nem iszom a háború végéig. S ha nem érem meg, akkor már soha többé nem iszom egy kupicával sem. Mit hallgatsz? Nem értesz egyet velem?

— Nem.

— Nohát ha nem, akkor vigyen el az ördög! — Levasov hirtelen gyanakodva pillantott Szincovra: — Csak nem hiszed, hogy félek hadakozni vele?

— Eszemben sincs.

— Akkor jó. A többit nekem kell eldöntenem, és el is döntöm.

Megdörzsölte a szemét és ásított.

— No, megyek.

Szincov kikísérte a pincéből. Tovább akarta kísérni, de a komisszár elhárította.

— A törzs már a helyén van, s az utat ismerem. És ha Feoktyisztovval vagyok, semmiféle csellengő némettől nem ijedek meg, még ha három jut is együnkre. — Hatalmas termetű küldönce felé intett, aki hirtelen feltűnt mellette, és fejét hátraszegve, hallgatva a harci zajokat, vidáman kiáltotta: — Mégiscsak kettévágtuk a fasisztákat, azt anyjuk keservit. Mint egy varangyot a lapáttal: a feje itt, a lába amott!...

Levasov elment, és Szincov magára maradva elálldogált a szokatlanul csendes, csak nagy ritkán felmorajló égbolt alatt, majd visszatért a pincébe, és felkeltette Ribocskint.

— Virrassz a telefonnál, amíg Iljin megjön, kicsit átmegyek Zirjanovhoz.

— Megnézi a régi helyeket? — kérdezte együttérzően amaz.

— Meg. Ivan Avgyejicset magammal viszem, és visszaküldöm, hogy tudd, hol vagyok. Mihelyt Iljin megjön, azonnal küldj értem, vagy előbb is, ha a legkisebb szükség lenne rám...

— Hogy van, Ivan Avgyejics, még áll a lábán? — kérdezte Szincov, amikor kettesben kiléptek a pincéből.

— Reggel óta nem ittam.

— Nem arról beszélek. Biztosan elfáradt ma.

— Ki nem fáradt el! Második éve folyik a háború, mind elfáradtak az emberek — felelte Ivan Avgyejics, és várakozón elhallgatott: mire céloz a zászlóaljparancsnok?

— Én is elfáradtam, de nem bírok egy helyben ülni — jegyezte meg a százados, és hangjában árnyalatnyi bűntudat csengett, hogy nemcsak maga siet most oda, ahová nem is köteles elmenni, hanem a küldöncét is magával cipeli. — Mégiscsak örülök a századosi kinevezésemnek — vallotta be őszintén, mint hozzá közel álló embernek, mert Ivan Avgyejics az volt számára.

— Hogyne örülne. A rang az rang. — A katona úgy mondta ezt, mint idős ember a fiatalnak; magára nem vonatkoztatta, de mégértette, mit jelent másoknak, különösen a fiatalabbaknak az ilyesmi. Ivan Avgyejics a jelentéktelen külseje és részben tudatosan megjátszott egyszerűsége ellenére — Szincov ezt már régen felismerte — okos ember volt, és helyesen ítélte meg társait, köztük azokat is, akiktől katonai szolgálata folytán függött. Bogoszlovszkij iránt, akinek Szincov előtt a küldönce volt, leereszkedő jóindulatot tanúsított, mint gyenge, de jóindulatú ember iránt, valami Szincov előtt ismeretlen századosról pedig, akivel még Bogoszlovszkij előtt hozta össze a sors, őszintén úgy nyilatkozott, mint tökfilkóról. Mikor Iljin egyszer hirtelen belépve meghallotta, hogyan beszél erről a századosról, és fiatalos szigorúsággal a szavába vágott: „Parancsnokról így nem szabad nyilatkozni", Ivan Avgyejics kezét a nadrágja varrására szorítva megkérdezte: „Akkor hogyan van ez, hadnagy elvtárs: százados és mégis tökfilkó?"

Szincov érezte, hogy Ivan Avgyejics szinte atyai érzéssel van irányában, nemcsak olyan értelemben, hogy kor szerint az apja lehetne, hanem úgy látszik, hajlandó fiának tekinteni, és ugyanakkor elfogadni parancsnokának.

Ivan Avgyejics, miután kijelentette, hogy a rang az rang, szótlanul ment néhány lépést a zászlóaljparancsnoka után, majd hirtelen megkérdezte:

— Golohvosztov vezérőrnagyról nem hallott, százados elvtárs?

— Nem hallottam.

— Hadosztályt vezet a mi frontunkon; az első világháborúban ugyanabban a géppuskásosztagban harcoltunk. Én irányzó

voltam, ő helyettes. A polgárháborúban én vöröskatona voltam, ő pedig géppuskás századparancsnok. Én a polgárháború után leszereltem, ő katonaiskolába ment. Ő most vezérőrnagy, én meg ismét közkatona vagyok. És mind a ketten kilencvenesek vagyunk. Hát ezt jelenti a rang.

Szincov nem felelt. Várta, mi következik.

— A százados elvtárs távollétében Ribocskinnal beszélgettünk. Én erről a Golohvosztovról meséltem neki, ő pedig azt mondja rá: „Ha ötvenhárom éves korában csak hadosztályt vezet, akkor nem sokra vitte, kiöregedett." Szóval szerinte Golohvosztov már öreg ahhoz, hogy hadosztályt vezessen. Én pedig nem vagyok öreg ahhoz, hogy katona legyek.

— Hogy értsem ezt? Kinek van igaza?

— Mindenkinek igaza van, százados elvtárs. A háború mindenkinek egy, rangtól függetlenül. Az pedig, amit Ribocskin hadnagytól hallottam, afféle fiatalos, ostoba érvelés. Semmi több.

— És nem írt ennek a Golohvosztovnak, hogy magához vegye? — kérdezte a százados.

— Minek írkáltam volna! — mondta bosszúsan Ivan Avgyejics, mintha valami helytelen, sőt szégyenletes dolgot kérdeztek volna tőle.

Amikor háromszáz méterre megközelítették Zirjanovot, és Szincov az őrszemtől megtudta, hogy Zirjanov ott van a pincében, elengedte Ivan Avgyejicsot.

— Inkább megvárnám itt, százados elvtárs.

— Nem. Ha szükség lesz rám, és értem küldenek, akkor maga jöjjön, hogy ne kelljen keresgélni.

— Értettem — mondta a küldönc, és megigazítva vállán a géppisztolyát, eltűnt a sötétben.

A pince, ahol most Zirjanov parancsnoki pontját rendezték be, ugyanaz volt, nem lehetett tévedés. Itt ült Szincov, amikor zászlóaljparancsnokká léptették elő, és innen vonult vissza a következő utcába, amikor nem tarthatták tovább magukat.

— Éljen! — harsogta Zirjanov, a priccsről felemelkedve. — Úgy gondoltam, holnap elmegyek hozzád, iszunk az előléptetésedre, de lám, megelőztél.

— Honnan tudod?

— Látom a hajtókádon, de Levasov már előbb megmondta. Gratulálok, hogy ismét utolértél! — Zirjanov könnyedén és jókedvűen beszélt, minden féltékenység nélkül; szavaiból érződött, hogy ismét hisz magában, és ha nem esik el, és nem sebesül meg, most már hamarosan visszaszerzi egykori pozíció-

ját. — Tehát a háború folyik, a kancellária meg írogat és előléptet, akit kell, és azt is, akit nem. Nos, iszunk rá?

— Nem, köszönöm — felelte Szincov. — Még az enyéimmel kell...

— Én talán nem tartozom hozzád? Én is alád tartozom — mondta nagylelkűen a másik. — Ha az akkori hangulatomban valami átokhoz tesznek helyettesnek, visszakerültem volna a büntetőzászlóaljba, az biztos.

— És ma milyen a hangulatod?

— Közepes. Adtam is, meg kaptam is. Az ellentámadásaik során sok németet lefektettünk, feketéllik tőlük a hó, de mi is sokat vesztettünk. Ha még három napig ilyen harcok lesznek, mint ma, alig marad belőlünk valaki. Milyen a hangulatom, mi, Jevgrafov? — a pince mélyében ülő emberhez fordult. — Te jobban tudod, mint én.

— Szerintem megjárja — felelte ismerős, közönyös hangon a pince mélyében ülő ember. A kémelhárítók ezredkirendeltségének helyettes megbízottja volt. A harcok első napjaiban úgyszólván ott lakott Szincov zászlóaljában, de az utóbbi időben ritkán mutatkozott.

Felkelt és kezet nyújtott Szincovnak.

— Jól megférünk együtt — jegyezte meg Zirjanov. — Sőt ma együtt dobáltuk meg gránátokkal a németeket, kiderült, hogy jól tud gránátot hajigálni. Ezt eddig nem is sejtettem. Kitűnő önvédelmi ösztöne van.

— Elég a csipkelődésből — szólt Jevgrafov.

— Ne haragudj, szeretetből teszem.

— Hogy állnak a dolgok a zászlóaljban? — tudakolta Jevgrafov Szincovtól.

— Elég jól. Ha eljössz, meglátod.

— Elmegyek, ha parancsolják.

— Gyere csak, nincs kifogásunk ellene.

— Ez nem tőletek függ — mondta a megbízott. — Elmennék, ha elleneztétek is. — Zirjanovhoz fordult: — Sietnem kell.

— Megsértődtél?

— Ugyan már, százados, ne add a tökfilkót — legyintett Jevgrafov. — Tudod, hogy még nappal az ezredbe hívattak.

— Nappal hívattak, nappal mehettél volna, de most már maradj itt éjszakára, ha eddig maradtál. Félek, hogy valami kukacos alakot küldenek ide helyetted. Inkább te legyél itt.

— Köszönöm.

— Ne haragudj, adj kezet — mondta Zirjanov, és hangjában őszinteség csengett.

— Viszontlátásra — köszönt a megbízott. — Akinek veled van dolga, annak védőitalt adjanak a méreg ellen!

— Hát csak szerezz be magadnak — vágta rá amaz. — Hátha nem akad más vállalkozó, s te jössz vissza.

Jevgrafov nem válaszolt, szótlanul biccentett Szincovnak és kiment.

— Szeretem ugratni — jegyezte meg Zirjanov. — Állandóan itt van nálam, fel is terjesztettem vitézségi éremre.

— Ezzel nem, de egy másikkal egyszer összerúgod a patkót.

— Nohát összerúgom. Én már egyszer s mindenkorra eltökéltem: vagy-vagy.

A pince közepén álltak. Zirjanov észrevette, hogy Szincov figyelmesen nézegeti a helyiséget.

— Mit nézel? Tenálad talán szebb?

— Itt volt két hétig az én parancsnoki pontom.

— Mikor?

— Októberben.

— Csakugyan? — kérdezte a százados, mintha még mindig nem hinné. — Akkor igyunk a visszatérésedre! — S az asztalon heverő kulacsra kacsintott.

— Biztosan ittál már előbb is.

— Kicsit ittam a megbízottal arra, hogy ő is olyan ember, mint más. Sajnálom, hogy elmegy. Még majd valami gazembert küldenek helyette, akad ebből a fajtából elég.

— Ha te már ittál, én meg ezután fogok, most ne igyunk — javasolta Szincov.

— Rendben van — Zirjanov könnyen ráállt. — Én se merek ma többet inni. Túl sokat idegeskedtem. Még mindig erősen tartják magukat... No, eleget nézted már a falat! Ülj le!

— Mégiscsak jó így négy fal között lenni.

— Ez igaz. Emlékszel arra az éjszakára a Meggyes-völgyben, a támadás harmadik napján? Meggyes-völgy és nyakig érő hó. Azon az éjszakán csaknem megfagytam. Hóval dörzsöltem magamat, nem, azért se pusztulok el! Hiszen fiatal vagyok még, a negyvenet sem töltöttem be.

— Nem? — csodálkozott Szincov. Azt hitte, Zirjanov túl jár a negyvenen. Talán ősz haja miatt, vagy a sorsából ítélve.

— Nem vagyok még negyven, harmincnyolc leszek. Tizenhárom éves voltam, amikor a polgárháborúban elszöktem hazulról; ifjú felderítő lettem a Kotovszkij-dandárban. Láttad a „Vörös ördögök" című filmet? Rólam szól. — A százados ne-

vetett. — Mit nézel úgy? Csakugyan rólam. Én is harcoltam a mahnóisták ellen, kémkedni jártam hozzájuk. Szóval, közel áll az igazsághoz.

Szincov felállt, még egyszer lassan körülnézett a pincében, és azt mondta, ideje elmenni.

— Úgyis érted küldenek, ha szükség lesz rád.

— Tudod, hogy van ez — felelte a zászlóaljparancsnok —, ha ráncigálnak, azt gondolod: az ördögbe is, nem tudnak meglenni nélkülem! Ha meg eltelik egy óra, és nem kellek, kettő, még mindig nem, furdalni kezd a dolog: mi az, még mindig nincs szükség rám?

— A hatvankettedik hadsereg melyik hadosztályában szolgáltál? — kérdezte Zirjanov.

S amikor Szincov megnevezte a hadosztályt, felkiáltott:

— A mindenit! Egy órával ezelőtt beszaladt hozzám egy előadó a politikai osztályukról: itt melegedett. Politikai helyettes.

— Miféle ember?

— Olyan kis pisze, a mi fajtánk, tősgyökeres orosz.

— Bulkin?

— Talán Bulkin, talán Piskin, a nevére nem emlékszem. Körülnézett, nehogy a hadosztályukból itt maradjon valaki.

— Ú-úgy! — Szincov bosszúsan elhúzta a szót, és sóhajtott: ha itt találja ezt a Bulkint, mindent megtudhatott volna, hogy ki él és ki nem. Most meg várhat tovább . . .

— Nem hiszek a szememnek! Ugyanide tértünk vissza, ahonnan kivertek minket. Itt állok a pincében, és mégis mintha álmomban látnám. Kik voltunk, és mivé fejlődtünk? Hogy forgott, forgott mindez napról napra, és végül is a mi javunkra fordult!

— Úgy bizony. — Zirjanov elmosolyodott. — Te is Ivan vagy, és én is Ivan vagyok, orosz keljfeljancsik vagyunk mind a ketten[3], akárhányszor ledöntenek a lábunkról, talpra állunk! A fritzeknek most nehéz beleszokniok a helyzetükbe. Az utóbbi napokban ejtett foglyok közül minden második idegbajos. Nem figyelted meg?

— Én mást figyeltem meg. Még mindig kevesen adják meg magukat.

— Majd arra is rákerül a sor. A hadseregnek is van főütőere, akár az embernek; amíg az meg nem pattan, addig elél, de ha megpattan — vége! Ha majd a századosi kinevezésedre isztok, én is ott leszek!

[3] Ivan magyar megfelelője: János.

Szincov már csaknem visszatért a parancsnoki pontjához, amikor a szembejövő Ivan Avgyejicsbe botlott.

— Iljin küldte?

— Ő nem küldött, de százados elvtárs a fülem hallatára parancsolta meg Ribocskinnak, hogy küldjön értem, mihelyt Iljin megérkezik.

— No jó. És Zavalisin hol van?

— Ő is megjött.

Szincov belépett a pincébe. Azt várta, hogy mindhármukat ott találja: Iljint, Zavalisint és Ribocskint. De Iljin valami okból nem volt ott. Zavalisin aludt, Ribocskin pedig fel-alá járt, és öklével hadonászva valamit dünnyögött magában; verseket szavalt, nehogy elaludjon.

— Mit szavalsz?

— Csak úgy, semmi különöset.

— Saját vers?

— Nem, dehogyis — rázta fejét a hadnagy, de az arcán látszott, hogy a sajátja.

— Iljin hol van?

— Elment. Alighogy megjött, már megint elment, saját szemével akarta látni a századok parancsnoki pontjait.

„No persze, saját szemével, az enyémmel nem éri be" — gondolta bosszúsan Szincov. Olykor látva, hogy Iljin már alig áll a lábán, barátian könnyíteni akart rajta, de semmi se lett belőle. Ma sem sikerült. Kárba veszett fáradság. A zászlóaljparancsnok végigjárta a századok parancsnoki pontját, de nyomában a törzsfőnök ugyanezt tette.

— Zavalisin pedig rögtön lefeküdt aludni — folytatta Ribocskin. — Maga is feküdjön le.

— És te?

— Én mindenki nevében gratulálok. Mindenki nevében elsőnek!

„Szóval Ivan Avgyejics már beharangozta — gondolta Szincov. — Ez várható is volt."

— Köszönöm — mondta. — No, azt hiszem, lefekszem. És Ribocskin hadnagy mikor fog aludni? A háború után?

— Majd ha Iljin visszajön. És hogy az előléptetésére mikor iszunk, azt maga döntse el. Harapnivalóm akad: halkonzerv.

— Ha már harapnivaló van, kiválasztjuk az alkalmas pillanatot. — Szincov körülnézett, hová fekhetik le, és gyorsan végigdőlt a priccsen, a falhoz simult Zavalisin mellé.

„Amikor lefeküdt, szándékosan húzódott beljebb, hogy még valaki elférjen" — gondolta, és máris elnyomta az álom.

Női hangra ébredt — nem tudta, mennyit aludt, sokat-e vagy keveset. Félálomban két hangot hallott, egy férfihangot meg egy nőit, de Zavalisinétól nem ébredt volna fel: a női hang keltette fel álmából. Ismerősen csengett.

— Mindössze két emberre van szükségem, és csak reggelig. Sőt ha a mieink előbb megjönnek, még addig se. Nagyon kérem!...

Szincov még csukott szemmel rátámaszkodott valakire és felült. Zavalisin helyén Iljin aludt, kis termete feszesen kinyúlva, mintha vigyázzba merevedett volna. Meg se moccant, amikor rátámaszkodott. Szincov felnyitotta szemét, és a pince közepén álló Zavalisin hajlott hátát pillantotta meg, előtte Tánya Ovszjannyikovát, kisbundában, füles sapkában, a hátán géppisztollyal. Tánya olyan egyenesen állt Zavalisin előtt, mint egy géppisztolyos, akit éppen fényképeznek: jobb keze a fegyver agyán pihent, s baljával a csövet markolta.

— Adok védelmet, sőt magam is odamegyek — mondta a komisszár. — De magának ott éjjel a németeknél semmi keresnivalója. Jól tette, hogy eljött hozzánk a zászlóaljba.

— Nem, azt nem tehetem — rázta a fejét Tánya.

Még nem vették észre, hogy Szincov felébredt.

A százados meghúzta kikapcsolódott derékszíját, amelyen a pisztolya lógott, és felállt; érezte, hogy támolyog az álmosságtól.

— Jó estét, doktornő! Újabban minden éjjel találkozunk!

— Jó estét — felelte bizonytalanul Tánya; hangjából ítélve nem ismerte meg mindjárt. De amikor jobban megnézte, olyan gyerekes örömmel kiáltott fel: — Jaj, milyen szerencsém van! — hogy Szincov elmosolyodott.

— Majd mindjárt kiderítjük, hogy szerencséje van-e vagy sem. De először is üljön le. És ne ijesztgesse azzal a géppisztollyal a politikai helyettesemet. Ő úgysem fél az ördögtől sem, csak a békés külseje olyan megtévesztő.

— Jó, leülök. De nagyon sietek.

Leakasztotta válláról a géppisztolyt, és közben leverte füles sapkáját. Szincov fel akarta emelni, de Zavalisin megelőzte.

— Köszönöm — mondta Tánya, de nem húzta fejébe a sapkát, hanem az asztalra tette.

— Honnan csöppent ide? — kérdezte a százados, majd meg sem várva a feleletet: — Iszik teát?

— Őszintén szólva szívesen innék, de csak ha nem tart sokáig, mert várnak.

— Hozom.

Zavalisin kiment.

— Ki és hol várja? — tudakolta Szincov. — És miért jött ide hozzánk, félálomban nem értettem.

— Tegnap este egy ideiglenesen elfoglalt német kórházba vezényeltek, reggelig — magyarázta az orvosnő. — Élelmiszert és némi kötszert vittünk oda, és engem otthagytak, mint németül tudót. Úgy mondták, reggel elszállítják őket. De nem tudom, hogyan lesz ez, szerintem... — Vállat vont, és nem fejezte be. — Otthagytak engem meg két géppisztolyost. Azok nem a mieink, abból a hadosztályból maradtak ott, amelyik a kórházat elfoglalta. A hadosztály, mint kiderült, már elment, és éjjel jött valami őrmester, és azt mondta annak a kettőnek, hogy szedelőzködjenek, különben elmaradnak. Ők azt felelték, mennek is már, ha egyszer az egész csapat más helyre vonul. Én akkor megkértem őket, hogy várjanak egy kicsit, amíg elmegyek, és másik őrséget hozok.

— Hogyhogy „megkérte"? Parancsolni kellett volna. Hiszen tiszt — mondta Szincov, bár belátta, hogy egy orvos nem olyan könnyen parancsolgat egy másik alakulat két harcedzett géppisztolyosának, különösen, ha nő az illető.

— Hiszen parancsoltam nekik. Azt mondtam: ha annyit siránkoznak, inkább mindjárt menjenek a fenébe, én itt maradok egyedül a németekkel.

— Még csak az kellett volna!

— Azt felelték erre — mosolygott Tánya —, hogy: „Úgyse hagyjuk itt magát, csak jöjjön velünk, doktornő, ezek a félholt fritzek nem szökhetnek el innen. De ha mégis nyugtalan miattuk, nyomban kinyírjuk őket."

— Aljas, aki ilyet mond...

— Csak az egyik mondta.

— Akkor is aljas.

— Várnak rám — mondta Tánya.

— És a géppisztolyt hol szerezte? Ők adták?

— Nem, Roszljakovtól kaptam.

— Ki az a Roszljakov?

— A kiürítési osztályunk főnöke. Én egyedül is ottmaradtam volna, nem félek a sebesültektől. De hátha egészségesek is bújtak meg köztük, fegyveresek?

— Könnyen meglehet.

Tánya Szincov bekötözött kezére pillantott, és bűntudatosan megjegyezte:

— Tegnap meg se kérdeztem, mi történt a kezével.

— Már elmúlt. Tegnap reggel utoljára kötözték be. Nem sikerült azt a katonámat megtalálni, Pepeljajevet?

— Nem. De meg fogom tudni, mi van vele, vagy én magam, vagy valaki más révén. Okvetlenül!

— Nem valami forró — szólt Zavalisin, a teáskannával belépve. — De mégiscsak ...

— Nekem akárhogy jó. A németeknél nem akartam ... Kimentem havat enni, de olyan füstös, hogy az ember émelyeg tőle ...

— Itt mindenütt puskaporos a hó — mondta Szincov. — Akárcsak tengervizet inna, sőt még rosszabb ...

A politikai tiszt kitöltötte a teát Tányának, s a doktornő mohón nagyokat kortyolt.

— Szemüveget hoztak neked. Úgy látom, erős. Nem próbáltad még fel? — kérdezte Szincov.

— Erős, de nekem nem jó — nevetett Zavalisin. — Én rövidlátó vagyok, ez meg plusz hármas, távollátóknak való ...

Szincov felvette az asztalról az üres kulacsát, egy kis teát töltött bele, kiöblítette, majd a teát a földre loccsantotta, s színig megöltötte.

— Ezt vigye magával. Vagy inkább egy kis vodkát?

— Nem, nem kérek. — Tánya másik bögre teát töltött magának.

— Nem szolgálod ki jól, Zavalisin — jegyezte meg a százados. — Tudod, milyen régi ismerősöm? Elmondhatom, hogy a legrégibb ismerősöm a világon, a háború eleje óta ... Kétszersültet is vigyen magával. — Összegyűjtött a tányérról egy marék kétszersültet.

— Minek? Hova tegyem?

— Hova, hova ... a bundája zsebébe. Majd én, igyon csak! — Megkerülte az asztalt, Tánya mögé állt, és a zsebébe dugdosta a kétszersültet. Az orvosnő hirtelen elcsendesülve, engedelmesen ült ott.

— Hol van az a maga kórháza?

— Nem messze. Innen egyenest hátrafelé ötszáz méterre.

— Pincében?

— Még csak nem is pince. Valami kiégett, félkör alakú galéria, nem tudom, mi lehetett.

— A sörgyár raktára — mondta Szincov. — Tudom, hol van. Tehát mit óhajt? Két géppisztolyost amazok helyébe, reggelig?

— Igen, legalább kettőt.

— Ejnye, „legalább" kettőt! Azt hiszi, ez olyan könnyű? Meg-

adjuk, természetesen. És elmegyünk magával, megnézzük a fritzeit. De lássa be: reggel nekem is szükségem van az embereimre.

— A mieink megígérték, hogy még az éjszaka folyamán küldenek vagy egészségügyieket, vagy néhány embert a kiszolgáló szakaszból.

— Az ígéret szép szó! — vágott közbe Zavalisin, aki mindeddig hallgatott.

— Talán csak eltévedtek, nem találnak oda, vagy valami történt. — Tánya máris készen állt rá, hogy megvédje az alakulatát.

— Az történt, hogy lelkiismeretlenek. Otthagyni egy nőt egymagában egy egész német kórházzal! — méltatlankodott a politikai tiszt.

— Mi köze ehhez, hogy nő vagyok? — szólt rá dühösen Tánya.

Szincov nem várta meg a vita végét, kiment, hogy a géppisztolyosokról intézkedjék. Magában már elhatározta, hogy a két katonán kívül Ivan Avgyejicset is elküldi a kórházba, maradjon ott reggelig. Megbízható öreg, ha valaki a németeknél mozgolódni kezd, ő nem hagyja az orvosnőt cserben. Arra gondolt, hogy ők Zolotarjovval annak idején otthagyták a doktornőt a sánta erdész házában, sorsára bízták, mert nem volt mivel megvédeniök... De most megvédhetik, megvan a lehetősége... Még ha nem is merül fel valóságos veszély, mégis, minden eshetőségre.

Magához vett két katonát a törzs őrségéből, másokat ébresztett fel helyükbe, majd Ivan Avgyejicshez lépett. Az öreg katona, mint mindig, könnyen ébredt, ahogy a vállát megérintette, máris talpra ugrott.

— Készüljön, Ivan Avgyejics, velem jön...

Amikor visszament a pincébe, látta, hogy Tánya már fejébe nyomta a füles sapkát, és géppisztollyal a kezében vár, Zavalisin pedig éppen a derékszíját húzza meg a bundáján, ő is indulásra készül.

— Itt vannak az emberek — mondta Szincov, és Zavalisinra pillantott: — Hát te hova készülsz?

— Elkísérem, ha nincs kifogásod ellene.

— Van kifogásom, én magam megyek. Mondtam már, hogy régi ismerősöm. És régi adósságom van vele szemben. Valamikor otthagytam egy erdőben, egyedül ..

— Miért beszél így? — szólt közbe Tánya. — A politikai helyettes még elhiszi, hogy csakugyan otthagyott!

— Persze hogy otthagytam — folytatta a százados, ügyet se

vetve a doktornő dühös mozdulatára. — De most nem hagyom el. Miért haragszik? Részben tréfálok. Örülök, hogy újra látom és elkísérhetem, és elbeszélgethetek magával, ha csak egy félóráig is. Mikor lesz még ismét ilyen alkalom? Ezt se maga meg nem mondja nekem, sem én magának. Ugye, Zavalisin?

Amaz nem válaszolt, csak levette a sapkáját, letette az asztalra, és kezdte kigombolni a bundáját. És már csak utólag jegyezte meg, mintegy mellékesen:

— Azt hittem, hogy mivel beszélem a nyelvet, könnyebben szót értek a németekkel, ha szükséges...

— Ha szükséges, én is elboldogulok velük — mondta Szincov. — Idestova két éve egyebet se teszünk, mint a németekkel magyarázkodunk. Egyébként mától fogva én is százados vagyok. Így hát most „két kapitány" indul együtt...Volt egy ilyen című könyv a háború előtt... Olvasta?[4]

— Csak idén télen olvastam el Moszkvában, amikor a kórházban feküdtem.

— Tetszett?

— Nagyon. És magának?

— Már nem emlékszem. Sokáig volt kórházban?

— Két hónapig.

— Milyen sebe volt?

— Haslövés.

Már kimásztak a pincéből, s a romok közt kacskaringóztak. Ivan Avgyejics és a két géppisztolyos mögöttük haladt, lábuk alatt csikorgott a hó.

— Úgy alakult tegnap, hogy mindenről beszéltünk, csak magáról nem. Súlyos sebe volt?

— Csaknem belehaltam — felelte Tánya. — Szerencsére még azon az éjszakán repülőgépen elszállítottak, és vérátömlesztést kaptam.

— Hogy van az a sánta erdész, akinél magát hagytuk? — tudakolta Szincov.

— Amikor engem elhoztak onnan, élt. A lányára emlékszik, aki a komszomolkönyvét mutatta magának?

— Emlékszem, mi történt vele? — kérdezte Szincov rosszat sejtve.

— A németek felakasztották. Összekötőként járkált a partizánokhoz.

Szincov Mására gondolt. El akarta űzni a gondolatot, de nem tudta. Ha ilyesmiről hall, bizonyára húsz év múlva is ő fog eszébe jutni.

[4] Kaverin: „Két kapitány".

Hallgatott, és Tánya megsejtette, miért hallgat, szótlanul ment mellette. A férfi törte meg a csendet:

— Amikor otthagytuk magát, nemegyszer emlegettük Zolotarjovval, hogyan kért, hogy a pisztolyt ne vegyük el magától.

— Akkor nem bántottak minket. Csak átkutatták a házat és továbbmentek. De ha a pisztolyt megtalálták volna... Jól tette, hogy nem hallgatott rám...

— De ezt akkor nem tudhattam — mondta Szincov. — Csak most tudom, hogy jó volt akkor nem hallgatnom magára. De fordítva is történhetett volna. Miért kergették most magát egyszerre a német kórházba?

— Éppen kéznél voltam — felelte Tánya. — Hamarjában kerestek valami orvost, aki tud németül, és én ostoba fejemmel jelentkeztem. De ez csak ideiglenes. Holnap már nem leszek ott. Keressenek mást helyettem.

— A hátországban tanult meg németül?

— Még az iskolában. S az egyetemen a latin mellé a németet is felvettem. De persze a hátországban is... Fél évig a városi kórházban dolgoztam mint ápoló nővér. Ott német Gebietskomissarunk volt. És nemcsak ő... — Elhallgatott, és Szincov érezte, hogy nem kíván minderről beszélni...

Ő azonban, éppen megfordítva, be akart számolni róla, mi történt azután, hogyan mentek Zolotarjovval, s ő hogyan sebesült meg, s a fogságról és a szökéséről is akart beszélni. Talán még Ljuszinról is, igen, Ljuszinról. Mindent el akart mondani, éppen az orvosnőnek, mert ő is ott volt, amikor mindez elkezdődött. Ezért.

— Azt hiszem, mindjárt odaérünk — jegyezte meg.

— Igen — felelte Tánya —, csak forduljunk be itt ezeknél a romoknál.

A pincebejáratot kettős, keményre fagyott ponyva takarta. Azon belül, közvetlenül a sátorlapok mögött, mécses pislákolt. Az egyik géppisztolyos fejét a vállára ejtve aludt, a másik ült, térdére fektetett gépisztolyát csövével a pince mélye felé irányítva; egy pillanatig a belépőkre fogta a fegyvert, de amikor Tányát, Szincovot és a katonákat meglátta, megnyugodva elmosolyodott:

— Mégsem csapott be minket, doktornő. — És alvó társát kezdte költögetni.

Szincov a levegőt szaglászta. A pince mélyéből, ahol egy másik mécses égett, fojtó kórházi szag áradt.

— Ki a rangidős közöttük? — fordult Tányához.

— A főorvos, Oberarzt, beszéltem vele.

— Hívja ide — szólt a százados a géppisztolyoshoz, akinek végre sikerült felköltenie a társát.

— Melyiket, orvos elvtársnő — kérdezte a katona Tányától —, azt, amelyik folyton odament magához és dünnyögött?

— Igen, azt.

— Hozzánk is odajött, hadart valamit, de nem értettük. Én mindenesetre értésére adtam, hogy három lépésnél közelebb ne merészkedjen.

— Majd én idehívom — mondta Tánya, és németül kiáltotta: — Herr Oberarzt, kommen Sie schnell zu uns!

Vagy harminc lépés távolságból nyomban felhangzott a felelet:

— Gleich, ein Augenblick!

— Schneller, Herr Oberarzt!

— Százados elvtárs — szólt a géppisztolyos —, engedje meg, hogy elmehessünk, ha reggelig nem jelentkezünk, szökevénynek minősítenek minket!

— Én már elmagyaráztam a maguk dolgát a százados elvtársnak.

— Tudják, hova kell menniök?

— Volt itt egy őrmester, elmagyarázta. Nem tévedünk el — felelte vidáman a géppisztolyos, és Tányához fordult: — Hát akkor minden jót, orvos elvtársnő!

A másik nem szólt, csak komoran megigazította a géppisztolyát, és álmos szemét dörzsölte.

— Elmehetünk, százados elvtárs?

— Mindjárt — felelte Szincov. — Melyikük javasolta a doktornőnek, hogy az egész kórházat lemészárolják? Maga? — az álmos katonához fordult.

— Csak tréfából mondta, százados elvtárs — avatkozott bele a másik katona; egész idő alatt csak ő beszélt

— Őt kérdeztem, nem magát... Szóval maga?

— Én.

— Volt egy katonám — folytatta a százados —, foglyokat kísértettem vele, ő meg háttal egymásnak sorbaállította őket, és közvetlen közelből puskájával belelőtt a leghátulsóba. Talán ő is tréfának szánta: meg akarta tudni, hány emberen megy át a golyó. Megtudta, de az éjszakát már nem érte meg. A haditörvényszék... Érti?

— Értem — felelte a géppisztolyos, és továbbra is komoran, ellenséges pillantással nézett rá.

— Ha több fasisztát akarsz agyonlőni, mesterlövésznek menj, ne kísérőnek.

— Ezek vadállatok! — kiáltotta hirtelen a géppisztolyos hisztériásan elcsukló hangon, és egész testében összerándult, mint egy nyavalyatörős.

— És te ember vagy?

— Ember vagyok.

— Nohát akkor emberként viselkedj. Elmehettek — mondta Szincov. És amikor a két katona távozott, az utóbbira célozva megjegyezte: — A fejemet tenném rá, hogy volt fegyenc. Azok szeretik az ingüket szaggatni és a sebesülteket agyonlőni. Volt egyszer a kezem alatt egy utánpótlás ilyenekből: vagy tizenöt ember. Egy részük megjárta, de a többi hisztériás, kegyetlen gazember, mint ez is.

— Herr Kapitän, ich bin der Oberarzt. — A sovány, piszkafavékony német orvos két lépéssel Szincov előtt vigyázzba vágta magát.

— Le tudja fordítani, amit mondok? — kérdezte Szincov Tányától.

— Igen.

— Fordítsa: én annak a hadosztálynak a parancsnokságát képviselem, amelynek a területén most tartózkodnak.

Tánya lefordította; a német, noha már addig is vigyázzban állt, még jobban kihúzta magát.

— Azt kérdezem, nincsenek-e egészséges tisztek és katonák a kórházban elbújtatva?

Szincov megvárta, amíg az orvosnő lefordítja a kérdést; látta, hogy a német mindjárt felelni akar, de leintette.

— Második kérdésem: nincsenek-e a kórházban fegyverek? — És megint leintette a németet.

— Ha vannak itt egészségesek, jöjjenek elő, és adják meg magukat. Ha vannak itt fegyverek, hozzák elő! Nehogy később mi találjuk meg, mert akkor mindenkit agyonlövünk. Lefordította? — kérdezte Tányától, és egy kézlegyintéssel ismét elhallgattatta a németet.

— Le — felelte Tánya.

— Akkor most válaszoljon.

— Senkinek sincs fegyvere — mondta a német. — Egészségesek itt nincsenek. Könnyű sebesültek sincsenek. Nálunk csak súlyos sebesültek és fagyott emberek vannak.

Az orvosnő tolmácsolt, de Szincov már előbb megérezte, hogy ez a kimerültségtől támolygó ember igazat mond. És kiszolgáltatottsága ellenére megőrzi méltóságát.

— Mondja meg neki, hogy holnap, amennyire módunkban áll, a segítségükre leszünk.

— Ezt már megmondtam neki.

— Ismételje meg.

S amikor Tánya lefordította, és a német azt mondta rá: „Danke schön", Szincov bólintott, és intett, hogy most visszamehet a sebesültjeihez.

A német balra át-ot csinált, és visszament a pince mélyébe.

— Nem tudom, a hadsereg egészségügyi alakulata mit határoz — mondta Szincov —, de én még az éjjel, nyomban jelentést teszek a hadosztályparancsnokomnak. — Mélyen beszívta a fojtogató levegőt. — Ennek a pincének temetőszaga van.

— Igen, szörnyű ott bent, néhányszor bementem — jegyezte meg Tánya.

Szincov ránézett, és belátta, hogy bármennyire szeretné is elvinni, erre most gondolnia sem szabad. Ivan Avgyejicshez fordult:

— Őrmester, maradjon itt a katonákkal és az orvosnővel reggel hatig. Ha előbb ideérnek az egészségügyiek, úgy előbb váltsanak.

— Jóval előbb meg kell érkezniök, de lehet, hogy nem jönnek. Ők tudják — mondta Tánya nem annyira Szincovnak, mint inkább a három katonának, az öregnek és a két fiatalnak, akiknek arcáról túlságosan is lerítt, hogy mennyire nem örülnek ennek a szolgálatnak.

— Gondolom, még látjuk egymást — szólt Szincov kezet szorítva vele, és akaratán kívül annyi reményt öntött e búcsúszavakba, hogy Tányának lehetetlen volt nem megéreznie... Majd sarkon fordult, s kifelé tartva hallotta, hogy valaki követi.

— Megengedi, hogy elkísérjem? — kérdezte sértődött hangon a sötétben Ivan Avgyejics.

— Maradjon csak, magam is visszatalálok — felelte Szincov, és hozzátette, amit az imént a többiek előtt nem akart kimondani; — Nem haragszik rám, amiért itthagyom a doktornővel?

— Megegyezünk, százados elvtárs.

Szincov a saját pincéjébe lépve még meghallotta a megszakított beszélgetés utolsó mondatait:

— Ébresztettél volna fel engem, vagy magad mentél volna el — mondta haragosan Iljin.

— El akartam menni — védekezett Zavalisin, szintén haragosan —, de ez a mi örökmozgónk nem hagyott.

„A mi örökmozgónk" ez nem volt újság Szincov számára. Tudta, hogy a háta mögött így nevezik. Meg tevének is szok-

ták nevezni. Tudta, és nem haragudott érte. Most sem árulta el, hogy hallott valamit.

— Elég volt, Iljin, ne veszekedj Zavalisinnal! Inkább poharakról gondoskodj! Mégiscsak iszunk a századosi kinevezésemre.

Tizennegyedik fejezet

A doni fronton már ötödik napja folyt az a küzdelem, amit a német történészek később így neveztek: a hatodik hadsereg tragédiájának utolsó felvonása.

Artyemjev a 111. lövészhadosztály parancsnokaként szerepelt ebben az utolsó felvonásban. A hadosztály, más alakulatainkkal együtt, a németek úgynevezett északi csoportját morzsolta szét, amely Sztálingrád gyári körzetében volt bekerítve. Hátuk mögött, délebbre, a város központjában egyre távolodó harci zaj hallatszott, ott álltak ellent a hatodik hadsereg főerői, de itt, az északi csoportban is, az ellenállás erejéből ítélve, a németeknek még több tízezer emberük volt.

Ez alatt az öt nap alatt Artyemjev a lehető legjobban összeszokott Kuzmiccsal. Kapcsolatuk Kuzmics őszinteségére épült, amelyre mintha nem is lett volna okvetlenül szükség: nohát, idejött hozzád a hadosztályba egy helyettes, végezze csak a dolgát. De Kuzmics láthatóan szükségét érezte ennek az őszinteségnek.

— A harcok befejezése után kórházba megyek a sebemet gyógyíttatni. Nem hallottad, nem beszéltek róla? — kérdezte, miután leültette Artyemjevet.

— Nem hallottam.

— Tehát Pikin és Berezsnoj igaz emberek: kértem őket, hogy idegeneknek ne mondják el, és így is lett. Te is idegen voltál eddig, a felettes parancsnokság szeme! De most ide tartozol, és neked is tudnod kell róla. Az, hogy a kórház után nem akarok visszatérni a frontra, hazugság! Akarok! De erre a hadosztályra már keresztet vetek, itt nem fognak énrám várni, nem tudják, mennyi időre megyek el, és milyen állapotban leszek azután. Ezért ne is csinálj nagy gondot belőle, hogy velem miként hangolódj össze. Pikinnel igyekezzél összeszokni. Ő lesz utánam a hadosztályparancsnok, vele fogsz együtt szolgálni. De ha már itt vagy, segíts nekem, öregembernek. Azért küldtek ide. Szívvel-lélekkel, ahogy az ügy megkívánja. Ha lélektelenül cselekszel, vége a barátságunknak. Összekerültünk mi öregek, Pikinnel, ő is hatvan fele jár már, noha még jól bírja magát. Te el-

lenben fiatal vagy. Ez jó. Hogy mi a módszerem? Hát az, hogy kiadom a parancsot, aztán a törzsfőnök a maga helyén, én pedig a harcolóknál ellenőrzöm, hogyan hajtják végre. Azt mondják, most másként értelmezik a vezetést. De ezt még egyelőre nemigen látom, csak beszélni hallok róla. Te akadémiát végeztél, jobban tudod nálam. Én úgy vélem, jobbat még nem találtak ki. És mi következik ebből? Az, hogy ahová én a betegségem miatt nem érek el, ott te légy a jobb kezem. Én szeretem a peremsávot saját kezűleg kitapogatni: ott van-e, ahol a telefonban jelentik nekem? Megértettél?

— Igen — felelte Artyemjev. — Remélem, nem adok rá okot, hogy szemrehányást kapjak határozatlanságomért.

— Nem úgy értettem — mondta Kuzmics. — Nem a határozatlanságról van szó. Hanem arról, hogy ahol engem szoktak látni, ott lássanak téged is. Különösen Kolokolnyikovnál. Azt mondják, jó ezredparancsnok volt, de én már afféle fáradt golyónak látom. Zavaros jelentéseket küld, és éjszakánkint iszik. Már csak így tud reggelre bátorságot önteni magába. Mi minden meg nem történhet az emberrel! A vas is kifárad, mondják. Most leváltani sajnálom, de neked kell helyette is helyt állnod. Ilyen már a ti sorsotok, parancsnokhelyetteseké. Vezettél már ezredet?

— Vezettem.

— Nohát akkor tudod, mit tegyél. Kolokolnyikovnál fogsz tartózkodni, a többi ezredben pedig majd szükség szerint.

Így folyt le a legelső beszélgetésük, amely megvetette alapját mind a szolgálati viszonyuknak, mind a személyes jó barátságnak. Ez alatt az öt nap alatt Artyemjev meggyőződött róla, hogy Kuzmics aranyszívű ember, a beszélgetésben szokatlanul, sőt túlzottan őszinte, harcban pedig az a fajta hajthatatlan, kitartó, igazi kemény orosz jellem, amely egyszer s mindenkorra kifejezésre jutott az élet minden eshetőségére készen tartott mondásában: „Ha kell. hát kell!" Más mondásai is voltak, Artyemjev az öt nap alatt ezeket is megszokta. Ha Kuzmics valamin csodálkozott, ezt hadarta: „No fene, tessék!", ha szemrehányást tett valamiért, azt kérdezte: „Nélkülem nem tudták kisütni? Maguk sokan vannak, én egyedül. Ebben áll az egész haditudományunk." Ha valakit nem sokra tartott, gúnyosan így nyilatkozott róla: „Nem mondhatok rá semmi rosszat, de jót még kevesebbet."

Egy alkalommal, amikor egy kis fiatal hadnagy a szemük láttára esett el, így szólt Artyemjevhez: „Voltaképpen még egészen kisfiúsan harcolnak nálam! Az első háborújuk!" S úgy

mondta ezt, mintha két öreg fejét is odaadná a fiatal hadnagyért.

Első beszélgetésük minden szívélyessége ellenére már előre kitervelte, miként használja fel Artyemjevet, ha egyszer odaküldték helyettesnek. És ennek a tervnek megfelelően Artyemjev az öt nap közül négyben szinte el sem mozdult Kolokolnyikovéktól — így kellett az ügy érdekében.

Kuzmics továbbra is kijárt az ezredekhez, de már csak módjával: a világért sem akart volna a győzelem kivívása előtt ágynak esni.

Artyemjev nehéz és vesződséges munkát végzett ezekben a napokban, és voltaképpen, ha a pillanattól függetlenül nézzük, tisztán katonai szempontból nem olyat, amelyben minden képességét kimutathatta volna. Ámde nem lehetett munkáját a pillanattól függetlenül néznie.

Igen, nap nap után, saját jószántából, a lelkiismeretére hallgatva, nem kímélte saját magát, de lehetőleg óvta az embereket, akik már úgyis elég kevesen voltak — szóval, olyan körforgás volt ez, amelyben nem tudhatni, hol végződik az egyik dolog, és hol kezdődik a másik. És ahogy ez már a hosszú harcokban lenni szokott, a történések nem bontakoznak ki a maguk nagyságában. Tegnapelőtt kétszáz méter, tegnap háromszáz, ma pedig csak száz.

Persze nemcsak a métereket számolták. Az egész német hadsereg a végét járta. Olyasmi történt itt, amire négy-öt hónappal azelőtt gondolni se mertek. És ez ott élt a lelkében a mindennapi gondok mögött, a jelentések megszokott egyhangúsága mögött is: előrenyomultunk ... elfoglaltunk ... megsemmisítettünk ... foglyul ejtettünk ... vesztettünk.

A hadijelentések most sem voltak különösebben ünnepélyesek. Az élet azonban tele volt a nagy esemény várásával. De még ma sem tudták reálisan elképzelni: hogyan is érhet mindez egyszerre véget? Nem tudták elképzelni, bármennyire várták.

Artyemjev ma Kolokolnyikovnál, az ezredtörzsben töltötte az éjszakát. A tegnapi nap eredményesen alakult: Kolokolnyikov ékben előretört. Most a szomszédos Tumanjannal együtt félig körülfogták a volt gyári lakótelep egész romos tömbjét. A romok között a szó szoros értelmében lépni sem lehetett a német hulláktól. S a halottak fele nem sebesült, hanem egyszerűen megfagyott. A tegnap foglyul ejtett két Oberleutnant, ha valamivel jobb bőrben volt is a katonáknál, de szintén a végletekig kiéhezett és kimerült. Ezek a halottak és ezek a fog-

lyok jobban, mint valaha, mind arról tanúskodtak, hogy közel a befejezés.

Kora reggel Pikin telefonált, és közölte az aznapi tervet: elfogadták Artyemjev javaslatát, amelyet az éjjel Kolokolnyikovtól tett: erős tűzrajtaütés után keskeny frontszakaszon, kétfelől: Kolokolnyikovtól és Tumanjantól kiindulva, bekerítik a németeket a telep romjai között.

Artyemjev és Kolokolnyikov már felkészült a parancs teljesítésére, de Pikin ismét telefonált: egy órával elhalasztják a hadműveletet. Artyemjev előbb jelentkezzék a hadosztályparancsnoknál, aki most Tumanjannál tartózkodik, és személyesen beszélje meg az együttműködésüket.

Pikin hangjában bosszúság csengett. Dühös volt a késedelem miatt, úgy vélte, a hadosztálytörzsből is sikeresen egybehangolhatja a két ezred hadmozdulatait, anélkül, hogy Artyemjev Kuzmicshoz menne.

De Kuzmics, szokásához híven, hogy mindent saját kezűleg kitapogasson, másként határozott.

Artyemjev sietve elrobogott. A peremvonal közelében, amikor megkerülte a bekerített németeket a romok közötti szabad terepen, géppuskasorozat fogadta, és gondolatban ismét szidta az öreget, amiért magához rendelte. A golyók kéthelyütt is átütötték a kocsi tetejét, s a sofőr továbbhajtva minduntalan felkapta a fejét, és bosszús pillantást vetett a lyukakra: besüvített rajtuk a szél.

Artyemjev Tumanjan parancsnoki pontján találta meg Kuzmicsot, frissen kijavított födémű, még eléggé ép német fedezékben. Meglátszott, hogy éjjel dolgoztak itt a műszakiak, de különben is — Artyemjev már megfigyelte — Tumanjan parancsnoki pontja mindig és mindenhol a lehető legjobb karban volt.

Kuzmics egy padkán ült, mindenkori rövid vattakabátjában, amely alatt szőrmemellényt viselt, derekán egyszerű vaskapcsos szíjjal. Sapkáját levette, rövid, ősz haja felborzolódott, nemezcsizmás lábát pedig térdére terített kisbunda takarta: vigyázott a lábára.

— Pikin átadta a parancsát, hogy jelentkezzem az együttműködés megbeszélése végett — kezdte Artyemjev.

— Várj csak — szólt hirtelen Kuzmics —, ha szükség lesz rá, egykettőre megszervezzük az együttműködést, de most nem is szükséges. Mindjárt meglátjuk.

Az ezredes meglepetten nézett rá, és dühösen gondolt a golyók szaggatta Emkára.

— Ülj le, Pável Trofimovics — mosolygott Kuzmics. — Ne állj hiába.

Artyemjev csodálkozva Tumanjanra sandított, és az ő ritkán mosolygó arcán is valami mosolyfélét vett észre.

— Amíg mi itt arra készültünk, hogy bekerítjük és megsemmisítjük őket, őnála — a tábornok Tumanjan felé intett — a harmadik zászlóalj parancsnoka ugyancsak kitett magáért. A felderítőivel csendesen behatolt egy házba valami bejáraton vagy föld alatti folyosón át, és tessék, elfogta a hadosztályparancsnokukat! Telefonon jelentette! Mindjárt idehozzák, megnézzük, milyenek is a tábornokaik... Hátha az egész hadosztályának azt tanácsolja majd, hogy adják meg magukat? Ezek szeretik a rendet. Hogyan harcoljanak tovább tábornok nélkül? De még kételkedem: miképp lehetséges, hogy épp a legszélső házban, a peremvonalban tartózkodjon egy tábornok!

— Miért, nálunk talán nem fordul elő ilyesmi, tábornok elvtárs? — kérdezte Tumanjan leplezetlen iróniával.

Kuzmics sanda pillantást vetett rá, és jókedvűen szipogott.

— Minálunk előfordul, mert mi nem olyan előírásosan harcolunk, de őnáluk nem. Az első eset. Ámbár természetesen a bekerítésben minden megtörténhet. Én negyvenkettő tavaszán, Vjazmánál, két hónapig bolyongtam az erdőkben. Úgy gondoltuk, hogy kitörünk, de aztán nem sikerült. S a legfőbb baj az, hogy a bekerítésben még élelem sincs, az ember ott fekszik az erdőben, tűleveleken alszik, vodkát iszik áztatott kétszersülttel, és arra gondol: holnap mivel fogunk lőni? Ledobnak-e repülőgépről valamit, vagy nem? Ott, a bekerítésben, a katonának csak azon jár az esze: legalább egy szippantásnyi mahorkát kapjon, meg annyi töltényt, hogy a tárat megtöltse. A rádiósnak viszont más a lélektana: ő a mahorkáról és a töltényekről is kész lemondani, csak telepet dobjanak le a rádiójához, nehogy siketnémává legyen.

— Hát a tábornoknak milyen a lélektana a bekerítésben? — mosolygott Artyemjev.

— A tábornok azt mondja magában: bár sohase szült volna meg az anyám! Látszik, nem voltál bekerítésben, hogy ilyet kérdezel.

— Nem voltam.

— Kívánom, hogy ne is legyél soha.

A bejáratot eltakaró sátorlap megmozdult. Szincov lépett be elsőnek és mögötte egy magas, idős német, szőrmegalléros köpenyben és téli posztósapkában. Utolsónak Zavalisin következett, és a német mellé állt.

Kuzmics futó pillantást vetett a németre, majd ledobta térdéről a bundát, és felállt, arca eltorzult a lábába nyilalló kíntól.

— Tábornok elvtárs — Szincov gyorsan kettőt lépett előre. — A huszonhetedik német gyalogos hadosztály parancsnokát, izé... — itt elakadt, izgalmában elfelejtette a tábornok nevét.

— Insfeld — súgta Zavalisin a háta mögött.

— Insfeld vezérőrnagyot, parancsára, elővezettem.

Szincov meglepetten látta, hogy Kuzmics áll, és szótlanul, kíváncsian nézi őt, és nem a németet. Más a helyében nyilván a németet venné szemügyre.

— Maga fogta el a tábornokot? Iljin így jelentette telefonon.

— Igen, így volt. Magam sem hittem volna. A felderítőkkel egy régi aknafolyosón át bemásztunk a ház pincéjébe és alighogy beljebb nyomultunk, négy tisztre akadtunk. Feltartották a kezüket. Azután pedig — Szincov fejével a német felé intett — ez is kijött az adjutánsával, és ők is megadták magukat. Ellenállás nélkül.

— És biztos, hogy tábornok? — kérdezte Kuzmics; most nézett először figyelmesen a németre.

— Itt van az igazolványa. A rendfokozata és beosztása is fel van tüntetve. — Szincov átnyújtotta a német katonakönyvét.

Kuzmics elvette, belepillantott, majd visszaadta, és Zavalisinhoz fordult:

— Oroszul nem tud?

— Szerintem nem. A kérdéseinkre nem válaszolt, csak megmutatta az igazolványát, és kijelentette, hogy csak akkor felel, ha a tábornokunk elé vezetjük — mondta Zavalisin, és a német felé fordult: — Wir haben Ihre Bitte erfüllt, und Sie zu unserem General gebracht![5]

— Wo ist der Herr General?[6] — tudakolta a német.

Kuzmics tolmács nélkül is megértette a csodálkozó kérdést, elmosolyodott, és cseppet sem sértődötten, sőt elégedetten kissé széthúzta vattakabátját, s megmutatva ingzubbonya hajtókáján a tábornoki csillagokat, azt mondta Zavalisinnak:

— Kérdezd meg, beéri-e ezzel, vagy a katonakönyvemet is megmutassam? Azt már mégsem teszem meg. Nem én vagyok az ő foglya, hanem ő az enyém.

De erre a kérdésre már nem volt szükség. A német összecsapta a bokáját, kezét sapkájához emelte, és pattogva elmondta a nevét, rangját és beosztását.

5 Teljesítettük a kérését, és a tabornokunk ele vezettük!
6 Hol van a tábornok úr?

— Én pedig Kuzmics vezérőrnagy vagyok, a száztizenegyedik hadosztály parancsnoka, fordítsd le neki — mondta a tábornok —, és üljön le, tolj oda egy széket!

— Megengedi, hogy visszatérjek a zászlóaljba? — kérdezte Szincov.

— Majd azután. Még nem mondtam köszönetet.

Szincovhoz lépett, és keményen megszorította a kezét.

— Szívből megölelnélek, de előtte nem akarom. Nehogy elbízza magát. Hogyan találtad meg azt az aknafolyosót?

— Emlékeztem rá abból az időből, amikor a régi hadosztályomban voltam. Aknászaink akkoriban járatokat ástak az utca alatt a németekhez: aknát akartunk robbantani alattuk, de becsapott egy nehézlövedék, és középütt áttörte az aknafolyosó mennyezetét. Ez nem a mi ezredünkben volt, de az egész hadosztály tudott erről a balsikerről. És most, amikor megtudtam, hogy ugyanazon a helyen vagyunk, eszembe jutott: hátha éppen ez az a folyosó? És csakugyan az volt.

— Igen — jegyezte meg Kuzmics —, az ezredparancsnokod nagyon dicsér téged az utóbbi napokban. Azt mondja, jól harcolsz. Most már értem, ha ismerős a terep. Habár egy ostobának ez sem jelentene semmit, csak az okosnak hasznos. Mivel csakugyan tábornok a német — Kuzmics Tumanjanhoz fordult —, hívd fel Pikint, hadd jelentse a hadseregnek.

— Tüstént kapcsolom.

— Miért én beszéljek? A te ezreded fogta el, te jelentsd a magad gyönyörűségére — mondta Kuzmics, és Zavalisinhoz fordult: — Kérdezd meg tőle, hogyan történt? Miért volt a parancsnoki pontja a peremsávban?

Zavalisin lefordította a németnek a vezérőrnagy kérdését, és így tolmácsolta a választ:

— Azt magyarázza, hogy ezekben a napokban kétszer változtatott parancsnoki pontot, tegnap este pedig elvesztette a kapcsolatot a csapatokkal. Éjjel megpróbálta helyreállítani, de az emberei nem tértek vissza.

— A mi munkánk — bólintott Szincov. — Hárman voltak, egyikük tiszt.

— Tegnap tönkrevertük őket — jegyezte meg Kuzmics. — Fordítsd le neki: mivel megadta magát, a kapituláció feltételeinek értelmében biztosítjuk az életét.

— Azt mondja, hogy ismeri a kapituláció feltételeit — mondta Zavalisin.

— Nohát ha ismeri, akkor majd később adunk neki egy rádióhangszórót, magyarázza el a katonáinak és tisztjeinek, akik

még élnek, hogy fogságban ül, melyhez hasonló jókat kíván nekik is.

Amíg ezt Zavalisin lefordította, Kuzmics Tumanjan telefonbeszélgetését hallgatta Pikinnel.

— Nos, mi az?

— Pikin azt mondta, tartsam a vonalat, amíg ő a hadseregtörzzsel beszél.

A tábornok ismét Zavalisinhoz fordult:

— Mit felelt?

— Azt, hogy mivel elvágták a hadosztályától, az ő parancsai hatálytalanok, a törzsfőnöke vette át a vezetést. És arról, hogy fogságba esett, nem hajlandó rádión beszélni. Ha szükségesnek véljük, közöljük mi magunk.

— És pontosan hány embere maradt meg a hadosztályában? Aligha fog válaszolni, de mindenesetre kérdezd meg. Tudja?

A német tagadóan rázta a fejét.

— Mondd meg neki — folytatta Kuzmics —, hogy erről nem kérdezem többet, tartsa meg az esküjét. Közöld, hogy holnapra úgyis felmorzsoljuk az egész hadosztályát, és nélküle is megtudjuk, mijük maradt, és mijük semmisült meg.

A német végighallgatta, és vállat vont. Fáradt, de gondosan ápolt arcán elszántság látszott: átlépte a határvonalat, és ezen a vonalon túl már mintha nem gondolna a hadosztálya sorsára.

— Artyemjev, neked, látom, van Kazbeked, kínáld meg!

A német tagadóan ingatta a fejét, és valamit mondott Zavalisinnak.

— Nem dohányzik.

— Ráadásul nem dohányos. — Kuzmics még egyszer a fogolyra pillantott, majd a fedezékben lévőkhöz fordult: — A másik háború előtt zupás őrmesterként egy dragonyos ezredben szolgáltam. Frigyes Vilmos trónörökös őfelsége volt az ezred tulajdonosa. Egyébként a századparancsnokunk is német volt. Hardenbergnek hívták. Történt egy nyáron, hogy ez a Frigyes Vilmos átruccant a határon az ezredéhez, lóháton. Mi Carsztvo Polszkojében állomásoztunk a határszélen. Díszszemle volt, őfelsége. mintha ma is látnám, huszáregyenruhában, hosszú, mint egy karó, s az arca ragyás, mintha legyek lepték volna. Amikor ellovagolt előttünk, ránk meresztette a szemét — Kuzmics a német felé intett —, mint ez itt. — Oroszul köszönt nekünk. Szemle után pedig megparancsolta, hogy minden katonának adjanak egy-egy aranyat, az idősebb altiszteknek ötöt. Így hát én is ötöt kaptam. Kérdezd meg a foglyot, melyik évben született.

— Ezernyolcszáznyolcvanhétben — fordította le Zavalisin.

— Én meg nyolcvanhatban — mondta Kuzmics —, úgyszólván egyidősek vagyunk. — S hosszasan eltűnődött valamin, amit nyilván nem mondhatott ki hangosan.

— Pikin kéreti a telefonhoz — törte meg a csendet Tumanjan hangja.

A tábornok erőlködve felállt, és a lábát húzva, kitaposott nemezcsizmájában puha lépésekkel megindult a telefon felé.

— Köszönöm — mondta a kagylóba. — Világos. — Majd megismételte: — Világos, haladéktalanul! Mi nem érünk rá húsvéti csókot váltani vele. — Letette a kagylót, és megkérdezte Tumanjantól: — Nélkülözheted a zászlóaljparancsnokodat? Adhatsz neki fél napi szabadságot jutalmul?

— Ha parancsolja, Iljin ittmarad helyette — felelte Tumanjan.

Kuzmics Szincovhoz fordult:

— Személyesen viszed el a foglyot a hadseregbe Szerpilin tábornokhoz, a törzsfőnökhöz. Az én kocsimon, két géppisztolyossal: azokkal, akikkel elfogtad.

— Nem beszélek németül, tábornok elvtárs, néhány szó az egész tudományom — vallotta be Szincov, noha félt, hogy ezt saját kárára említi meg. Esetleg másként döntenek, és Zavalisint küldik el helyette.

— Csak vidd, és egy szót se szólj. Nem éppen nekünk kell kihallgatnunk. A fogoly is hadd hallgasson, gondolkodjék. Van miről. Bizonyára már a másik háborúban is a tiszt urak között volt, akadémiát végzett: először Vilmosnak: „Felséged", majd Hitlernek: „Heil!", és hirtelen egy volt dragonyos altiszt fogságába esik! Hogyan értse meg ezt?

— Lefordítsam neki? — kérdezte Zavalisin. Észrevette, milyen feszülten hallgatja a német az ismerős szavakat.

— Annyit mondj neki, hogy a hadseregtörzsbe viszik. A többi nem az ő fülének való.

A tiszt lefordította. A német, aki tüsténT talpra ugrott, amikor Kuzmics felállt, aggódó hangon hadarni kezdett valamit.

— Kéri, hogy védelmet biztosítsunk neki.

— Vezessétek ki — szólt a tábornok Artyemjevhez és Zavalisinhoz, a kérést felelet nélkül hagyta. — Te pedig — mondta Szincovnak — várj. Majd utoléred őket. — S amikor a némettel kimentek, a százados szemébe nézett és megkérdezte: — Személyes ismerősöd a hadseregtörzsfőnök?

— Ismertem.

— Tudok róla. Több ízben is üdvözletét küldte általam. Együtt jöttetek ki a bekerítésből, ugye?

— Igen.

— Akkor hát vidd el neki a németet — Kuzmics megölelte és megcsókolta Szincovot. — Mi pedig folytatjuk a harcot. Ne siess vissza. Ha ebéddel kínál, csak fogadd el. S ha koccintani akar veled, igyál. Megérdemled. De éjszakára itt legyél, mert ennél tovább nincs jogomban szabadságot adni. S a politikai helyettesnek mondd meg, hogy azonnal terjessze fel kitüntetésre a katonákat. Ha estére megcsinálja, holnap mindegyiknek átadom a vitézségi érmet.

— Fene szerencsés fickó vagy — jegyezte meg Artyemjev Szincovnak, amikor beültették a német tábornokot az autóba a két géppisztolyos közé. — Ha valaki a háború előtt azt mondja nekem, hogy Ványka Szincov egy német tábornokot ejt fogságba, halálra nevettem volna magam! Ne haragudj, de istenemre, még mindig nem megy a fejembe És irigyellek, persze! Az ám! — Ujjaival végigsimított a torkán, szélesen elmosolyodott, és Szincov szíve megkönnyebbült: elmúlt az a kellemetlen szájíz, amit sógora előbbi megjegyzése okozott.

Elbúcsúzott, beült a sofőr mellé és elrobogott; kezdetben erőszakkal fegyelmezte magát, hogy hátra ne nézegessen a németre, és még mindig azon csodálkozott, hogy mindez milyen egyszerűen és váratlanul történt.

Hogy a németek, akik annak a háznak a pincéjében ültek, el vannak vágva a többiektől, azt már tegnap késő este megsejtette, amikor a katonái lelőtték a romok közül felbukkanó három németet. Megbeszélte a tüzérekkel, hogy reggelre odavontatnak két üteget közvetlen irányzásra, és még egyszer istenigazában végigsepernek a romokon — lehet, hogy a németek nem állják ki, és harc nélkül megadják magukat. Az utóbbi napokban már több ízben előfordult ilyesmi. De mégis, tűz ide, tűz oda, elhatározták, hogy éjjel kitapogatják a romokhoz vezető utakat: hátha mégsem sikerül a tüzérségnek eldöntenie az ügyet.

Amikor a felderítők a megközelítő utakat kutatták, az utca közepén egy gödörre bukkantak. Jelentették, hogy gyanút fogtak: mintha búvónyílás volna... Szincov maga ment a helyszínre. Megszemlélte a terepet, és azt gondolta: hátha ez az a félbemaradt aknafolyosó, amit átütött a gránát? Kitisztították a búvónyílást, s megtalálták földbe fagyva annak a két műszakinak a holttestét, akik a gránát becsapódásának pillanatában

éppen a bejáratnál voltak. Megtaláltak mellettük egy összevissza görbült szerszámot is.

Így kezdődött mindez éjnek idején, hajnalban pedig, felderítés után, amelyet Szincov először másodmagával végzett, a folyosón bemásztak a romok közé, immár tízen. A meglepett németek ellenkezés nélkül megadták magukat.

Mindez valahogy még mindig nem ment a fejébe. Mennyi fáradságba, vérbe került olykor egy-egy „nyelv", és hányan vesztették az életüket miatta! Itt pedig egy tábornokot és öt tisztet ejtettek fogságba, a katonákról nem is beszélve, anélkül, hogy a hajuk szála is meggörbült volna! Ez aztán a siker!

„Artyemjev őszintén kimondta: nem várta! Persze hogy nem várta, én sem vártam! És lám, elfogtam egy tábornokot. Bizonyisten elfogtam!" Szincov mosolygott saját gondolatain, és eszébe jutott, hogy jó lenne mielőbb viszontlátni a kis doktornőt, Tánya Ovszjannyikovát, és elmesélni neki ezt a ritka szerencséjét. Miért gondolt éppen őrá? Mert valamikor együtt bolyongtak a bekerítésben, és Tánya jobban megérti őt, mint bárki más? Ej, ostobaság, nem ezért. Egyszerűen látni kívánja. Elvégre nem olyan öreg még, mindössze harmincéves...

Megint szeretett volna hátrafordulni, és megnézni a német tábornokot: milyen most az arckifejezése?

De minden jókedve ellenére türtőztette magát, és vidáman odaszólt a hátul ülő géppisztolyosoknak:

— Hogy érzi magát a német, fiúk? Nem fészkelődik?

— Nem, csendben van — felelte az egyik géppisztolyos, és hangjában elnézés érződött. — Megkínáljam cigarettával?

— Már az ezredben is megkínálták, de nem dohányzik.

— Talán iszik? — szólt a katona. — Még van egy kevéske a kulacsomban. Meg-megrándul az arca, úgy látom, fázik.

— Sebaj, hamarosan odaérünk, majd ott adnak neki, ha jónak látják — legyintett Szincov. — Csak ügyeljetek rá, nehogy valami pirulát lenyeljen, aztán aló a másvilágra!

— Azt már nem, itt nem nyel le semmit! — mondta a másik géppisztolyos. — Szorosan közrefogtuk.

— Mit gondol, százados elvtárs — kérdezte kisvártatva az első —, kapunk-e mi valami jutalmat?

— Azt majd odafent mondják meg — felelte szigorúan Szincov. Helytelenítette a kérdést.

— Minket nem az érdekel, hogy odafent mit mondanak — nevetett a katona —, amiről mi beszélünk, azért nem kell olyan messzire menni! Nem adna-e parancsot a szolgálatveze-

tőnek, hogy ebből az alkalomból takarodó előtt nekünk dupla adagot adjon?

— Ti hogy gondoljátok?

— Így gondoljuk.

— Szóval, kitaláltátok!

Szincov jólesőn nyújtózott egyet: ma ő is szívesen felhajtott volna egy kis pálinkát. Inni, megmelegedni, betakarózni a bundájával, és egyhuzamban tizenkét órát aludni, esetleg többet is, amíg csak magától fel nem ébred. Erre gondolt, és mosolygott teljesíthetetlen kívánságain.

„Medáliát a hadosztályparancsnok is adhat az embernek, érdemrendet a hadseregparancsnok... De biztosra megígérni egy zászlóaljparancsnoknak, aki nem kórházban vagy második lépcsőben van, hanem a zászlóaljában, a peremsávban, hogy tizenkét órát alhat egyhuzamban, ezt háború idején még maga az atyaúristen sem ígérheti meg."

— Előbb csak maga menjen be. — A segédtiszt fejével az ajtó felé intett, amelyen kijött.

Szincov, aki a némettel együtt Szerpilin segédtisztjének helyiségében ült, látta, hogy a fogoly is feláll, és odaszólt neki:

— Warten! Setzen Sie sich! — és egyedül lépett be Szerpilinhez.

— Tábornok elvtárs, a száztizenegyedik hadosztály parancsnokának utasítására Insfeld vezérőrnagyot, a huszonhetedik német gyalogos hadosztály parancsnokát, elhoztam a hadseregtörzsbe.

Amikor belépett, s az ajtót becsukva maga mögött, a küszöbön vigyázzba vágta magát, Szerpilin az asztalnál állt, és baljával rátámaszkodott. Felemelte kezét az asztalról, és alig észrevehető vállrándítással árulta el, hogy a jelentést fogadja. Arcából ítélve Szincov úgy gondolta, hogy nem ismerte meg.

— Köszönöm — mondta Szerpilin, még mindig azzal a megdöbbentően mozdulatlan, idegen arccal, majd kettőt lépett előre, és kezet nyújtott: — Szervusz, Ivan Petrovics! Hát idáig fejlődtél!

— Nem ismert meg mindjárt, tábornok elvtárs?

— A hadosztályból telefonon jelezték, hogy ki hozza ide a németet, különben talán meg se ismertelek volna.

— Öt perc múlva itt lesz a tolmács — jelentette Szincov háta mögött a segédtiszt.

— Szóval öt percünk van. Ülj le!

Szerpilin oldalvást az asztalhoz ült, és arcát egyik kezébe támasztva, kis ideig szótlanul nézett Szincovra.

— De, megismertelek volna. Mondd meg őszintén: te el tudod felejteni, hogyan jöttünk ki akkor a bekerítésből?

— Soha nem fogom elfelejteni.

— Én sem. Akarom, de nem tudom. Vagy talán így is kell lennie, hogy ne tudjuk elfelejteni?

Látszott rajta, hogy elkalandoznak a gondolatai. Mintha közel is járna ahhoz, amiről beszél, meg nagyon is távol.

— Én már a legelső nap láttam önt, amikor a hadseregbe megérkezett — jegyezte meg a százados.

— Miért nem jöttél oda hozzám?

Szincov zavartan hallgatott. El kellett volna mondania, hogy véletlenül tanúja volt Szerpilin és a hadseregparancsnok fontos beszélgetésének, és ezt kínosnak érezte.

— El volt foglalva.

— Akkor is kár, hogy nem jöttél oda. Mikor volt ez?

— Január kilencedikén, a támadást megelőző napon...

— Igen, a támadás előtt... — A tábornok sóhajtott, majd hirtelen felélénkülve, más hangon szólalt meg újra:

— Amikor a hadseregparancsnoknak telefonon jelentettem, azt mondta: „Az első tábornokért kitüntetés jár!" Tehát vedd úgy, mintha meg is kaptad volna. Gratulálok.

Szincov felemelkedett a székéről.

— A Szovjetuniót szolgálom!

Szerpilin intett, hogy üljön le, de aztán az órájára pillantott, és maga is felállt.

— Igen, akkor messzire kergetett bennünket. — Az ajtó felé intett, amely mögött, a másik helyiségben, a német ült. — A halottakat sajnálom. Minden halottat sajnálok. De ezeket az itt elesetteket sajnálom legjobban. Ezek a halottak már nem ejthetnek német tábornokokat foglyul. Nem is álmodhatnak róla... Hogyan látod te most, zászlóaljparancsnok, miután egy tábornokot ejtettél fogságba, sokáig húzzák még?

— Az én szemszögemből ezt nehéz megítélni, tábornok elvtárs.

— Nem igaz — vágott a szavába Szerpilin. — Ezt éppen tenélküled nehéz megítélni.

— Szerintem már rövid ideig.

— Konkrétan?

— Két-három napig.

— Hányan maradtak csatasorban a zászlóaljadban?

— A mai napig százkilencen.

— Nem sok. A németért vedd át az elismervényt a segédtisztemtől. És indulj. Vigyázz magadra, amennyire lehet, ha szerinted már csak két-három nap van hátra.

— Igyekszem — felelte Szincov. — Amióta nem találkoztunk, már négyszer megsebesültem. Ideje ennyinél megállni.

Szerpilin figyelmesen nézett rá, és hirtelen megkérdezte:

— Te hányban születtél?

— Tizenkettőben, tábornok elvtárs.

— Úgy — mondta tűnődve Szerpilin, és látszott rajta, hogy megint másutt járnak a gondolatai. — No, eredj!

Kezet szorított vele, megfordult és az asztalához lépett. Amikor leült és felnézett, Szincov már nem volt ott, a segédtiszt állt az ajtóban.

— Hol van a tolmács? Az öt perc már eltelt.

— Még nem jelentkezett.

— Miért jelentetted, hogy öt perc múlva itt lesz? Mihelyt megérkezik, tüstént jöjjön be, a némettel együtt. Amíg a fogoly itt lesz nálam, senkit se kapcsolj. Halaszthatatlan hívás esetén csak jelentsd: majd tőled fogok beszélni. Végeztem.

A segédtiszt után nézett, aki bűntudatos mozdulattal csukta be maga mögött az ajtót, majd ismét leült az asztalhoz, és nagyot sóhajtott. Tehát még a Szincovval való találkozásakor sem sikerült teljesen ellepleznie az érzéseit — elkapta a százados csodálkozó tekintetét.

Most azonban, bármi áron is, össze kell szednie magát, és végre erre a németre gondolni, nem pedig saját magára és a fiára, akinek halálhírét a körülmények ismertetésével ma reggel küldte meg a tábori postával egy számára ismeretlen zászlóaljkomisszár, Csernov, a 96. harckocsizó dandár politikai helyettese, és úgy látszik, derék ember.

Eszerint a fia zászlóalj műszaki helyettesként szolgált ebben a dandárban, halálos sebet kapott, és ott halt meg a csatatéren.

Így állt ez a levélben, és mindez így is volt, egyszerű az egész, nagyon is az, sőt talán még egyszerűbb is, mint ahogy Csernov zászlóaljkomisszár megírta, mintegy bizonygatva, hogy a fia hősi halált halt. Mintha ezt magyarázgatni kellene!

Háborúban minden halálesetet, ha csak nem valami gazember nyilvánvalóan szégyenletes haláláról van szó, így közölnek a hozzátartozókkal: „hősi halált halt"... Így is kell írniok. Hogyan is lehetne másként? És általában ez igaz is, habár nem sokat mond.

A levélből világosan kitűnt, hogy egy héttel a dandár kiva-

gonírozása után megvolt az első harc, és ennek legvégén egy lövedék eltalálta azt a harckocsit, amelyben a fia tartózkodott, hogy kivontasson a tűzből egy másik, megsérült kocsit. A fiát kiemelték a tankból, s a hóra fektették; és nem is tért magához, néhány perc múlva meghalt, mielőtt elsősegélyben részesíthették volna. Ennyi az egész. De hogy mire gondolt ebben az első harcában, hogy mit érzett, mitől félt, azt már nem lehet megtudni. Egy világos csak, hogy számolt a halál lehetőségével, és azt akarta, hogy Szerpilin azonnal értesüljön róla, mihelyt bekövetkezik. Csernov zászlóaljkomisszár így írt erről: „Az ön fogadott fia, Vagyim Vasziljevics Tolsztyikov, a harc előtt megkért, hogy ha elesik vagy súlyosan megsebesül, értesítsem önt, és a feleségét, Anna Petrovnát..."

Anna Petrovna... „Kérem, hogy a számomra fenntartott lakást utalják ki Tolsztyikova A. P.-nek és leányának, Olgának..." Szerpilin gépies pontossággal emlékezett, hogy a fia akkor ott ült vele szemben, amíg ő ezt a kérvényt megírta. Vajon átköltöztette-e Moszkvába, vagy még mindig ott él az asszony Csitában? Csernov komisszár nem írta meg, hogy hova küldte az értesítést a fia feleségének, biztosan úgy vélte, Szerpilin anélkül is tudja. Pedig nem így volt.

„Egészen egyedül akarsz maradni?" — kérdezte keserűen a fia találkozásuk utolsó pillanatában. Nem, nem akart egyedül maradni, de akkor mégsem cselekedhetett másként. Nem volt, és nem lehetett szabad választása, követelnie kellett, hogy fia háborúba menjen, és ne lebzseljen továbbra is Moszkvában. És ha mindenek ellenére mégsem halt ki lelkéből a fia iránti szeretet — ez csak azért volt, mert Vagyim akkor igent mondott.

A szeretet tehát nem halt ki a szívéből. De a fia meghalt. A háború a maga módján cselekedett, és megölte Vagyimot a legelső harcban. Mintha csak őt, Szerpilint akarta volna mindenben hibáztatni...

Arra gondolt, hogy elküldi az illetményét ennek az asszonynak és a kislányának, akiket sohasem látott, és akikről azt sem tudja, hol vannak most, Csitában vagy Moszkvában. Ezt még meg kell tudnia, mielőtt a pénzt átutaltatná.

Arra is gondolt: vajon mit tud és mit nem ez az asszony kettejük viszonyáról a fiával?

Csernov zászlóaljkomisszár halálos sebről ír, de hogy hol volt ez a halálos seb, arról nem tájékoztat. S amikor nem írnak róla, rendszerint azt jelenti: a fején vagy az arcán, mert ezt

a legnehezebb megírni a hozzátartozóknak, tapasztalatból tudta.

Erre gondolt, és látta az ajtón belépő tolmács-századost, és mögötte a magas német tábornokot sötétzöld galléros zubbonyban, nyakában a lovagkereszttel, s a zubbonyán stráffal a negyvenegybeli téli offenzíváért. A tábornok halántéka őszült, beesett, sovány arca és mélyen ülő szeme volt. Zubbonya észrevehetően lötyögött rajta.

„Éhezett" — gondolta Szerpilin, és önkéntelenül egy kis tiszteletet érzett a tábornok iránt, aki osztozott katonái sorsában.

A német megállt, és heves mozdulattal magasba emelte a karját. Bal arca idegesen megvonaglott, de erőt vett magán, és kiszolgáltatott helyzete ellenére mégis megtette ezt a mozdulatot. Majd karját leeresztve megmondta a nevét, rangját és szolgálati beosztását.

A tolmács fordítani kezdett, de Szerpilin megállította.

— Csak azt tolmácsolja, amit én mondok neki. Értek németül. Ha valamit nem értek, szólok. Közölje vele, hogy ki vagyok, s a nevemben kínálja meg hellyel. És azután kérdezze meg, hogyan merészelt nekem, a Szovjet Hadsereg tábornokának, fasiszta módon köszönni?

A német azt felelte, hogy ez a köszönés jelenleg a német hadsereg szabályszerű köszönési módja.

Szerpilin ezt nélküle is tudta. De ez volt az első fogoly, aki az ő jelenlétében alkalmazni merte. Figyelmesen nézett a németre, aki ujjával az arcát dörzsölgette, és a katonai pályafutása felől érdeklődött.

A fogoly elmondta, hogy 1908-ban végezte a hadapródiskolát, az első világháborút századparancsnokként kezdte, ezt pedig mint hadtesttörzsfőnök. A téli harcokban Moszkva alatt megsebesült, s gyógyulás céljából hazautazott Németországba, 1942 májusa óta pedig a 27. gyalogos hadosztály parancsnoka.

— Kérdezze meg, hány embere maradt a hadosztályban. — Szerpilin nemigen hitte, hogy a német válaszolni fog. De válaszolt, azt mondta, hogy öt nappal azelőtt, amikor az északi csoportot elvágták a derékhadtól, és kikerült a hadsereg fennhatósága alól, az ő hadosztályában a lajstromok szerint a hadtáposokkal együtt négyezer ember maradt. De azóta igen nagy veszteségeik voltak, s a gyakorlatban abbahagyták a számbavételt. És ma sem tud pontos választ adni a kérdésre. Kéri a tábornokot, higgye el neki, hogy igazat mond, az utóbbi na-

pokban, a katonák minden vitézsége ellenére, a hatodik hadsereg megszűnt hadsereg lenni.

Vállat vont, és kissé előrehajolva, mintegy hangsúlyozottan kizárva a tolmácsot a beszélgetésükből, csakis Szerpilinhez fordulva hozzátette:

— Sajnos, úgy látszik, mi megtanítjuk önöket harcolni!

— Mi pedig leszoktatjuk önöket a harcról! Wir werden es euch abgewöhnen! — vágta rá Szerpilin, és a tolmácshoz fordult: — Kérdezze meg, azt jelentik-e a hatodik hadseregről mondott szavai, hogy a további ellenállást haszontalannak véli?

— Igen — felelte a német. — Január huszonhatodika óta, amikor az északi csoportot elvágták a déliektől.

— Ha így látja a helyzetet, akkor miért csak ma adta meg magát?

A fogoly azt felelte, hogy ma reggel csak azért adta meg magát, mert el volt vágva, és reménytelen helyzetbe került. De a hadosztálya alakulatai kötelesek folytatni, és folytatni is fogják az ellenállást, mivelhogy egyelőre nem kaptak más parancsot.

„Verekedtél volna te is mindvégig, gazember, ha ilyen elvhű vagy — gondolta Szerpilin. — A jelentés szerint öt tiszt és tíz katona volt veled, mind fegyveresek. Verekedtél volna, amíg meg nem ölnek, ha más parancsot nem kaptál. Amikor te személyesen reménytelen helyzetbe kerültél, feltartottad a kezed. S az alárendeltjeid, akiket tegnap elvágtak tőled, talán nincsenek reménytelen helyzetben? Gazember vagy te, fasiszta!" — ismételte gondolatban a tábornok.

Noha minden valószínűség szerint nem vitathatja el az egyéni bátorságot ettől a némettől, mégis volt valami aljasság abban, ahogyan ő, aki már öt napja úgy látta, hogy az ellenállás haszontalan, megadva magát kijelenti, hogy a hadosztálya katonái kötelesek tovább harcolni, és nem adhatják meg magukat, amíg erre parancsot nem kapnak. És milyen nyugodtan beszél erről az aljas! Hogy sietett, hogy mossa a kezeit! És ugyan kitől várják a katonái a megadásra felszólító parancsot!

— Kérdezze meg tőle — mondta élesen Szerpilin —, hogy kitől kapjanak a katonái és a tisztjei parancsot a megadásra, ha ő, a parancsnokuk, fogságban van?

— A törzsfőnökömtől, aki az én tennivalóimat látja el — felelte a német. Nem kerülte el a figyelmét, hogy Szerpilin hangja megváltozott. És, nyilván, hogy a helyzetet enyhítse, hozzá-

tette, hogy nem azért nem hajlandó a katonáit a megadásra felszólítani, mintha a további ellenállást szükségesnek vélné, hanem mert hiábavaló lenne: katonái és tisztjei már nem engedelmeskednek a parancsainak. Ha a tábornok úrnak mégis vannak kérdései, amennyiben módjában áll, hajlandó válaszolni. Ezt mondván, meglehetősen sokáig hallgatott és várt.

Szerpilin is hallgatott. Nagyon szerette volna azt mondani ennek a németnek: „Késő! Késő érdemeket szerezned, késő a bennünket érdeklő kérdésekre válaszolnod, mert, szigorúan véve, efféle kérdések ma már nincsenek. Csak tegnap több mint ezer foglyot ejtettünk, ismerjük erőitek csoportosítását, az alakulatok számát, az éhezéseteket és a veszteségek nagyságát. És habár a fronttörzsből azt telefonálták, hogy ne tartsalak itt sokáig, mert a fő kihallgatás ott lesz, én őszintén szólva nem várok különösebb hasznot ettől a kihallgatástól. Ma, 1943. január 31-én, te se mondhatsz nekünk lényegében egyebet, mint hogy ez a Volgáig eljutott, átkozott fasiszta hatodik hadsereg a pusztulás szélén áll, és elpusztul az utolsó emberig, ha a legközelebbi napokban meg nem adja magát. De ezt én nélküled is tudom. Sőt, jobban tudom nálad. És te nem azért vagy fontos nekünk, mert olyasmit mondhatsz, amit nem tudunk, hanem mert minekünk maga a tény fontos, hogy a hadseregünk frontján elfogtuk az első német tábornokot. Vagyis hogy már idáig jutottunk!"

Szerpilin szótlanul nézett Insfeld vezérőrnagyra, a 27. német gyalogos hadosztály parancsnokára, és most úgy érezte, mintha ez az előtte ülő fasiszta volna a bűnös mindabban a bajban, ami őt érte. Ő a bűnös a felesége halálában meg a fiáében, és abban a szörnyű beszélgetésben, amit Vagyimmal ott Moszkvában folytatott, abban is, hogy ő, Szerpilin, táborba került „a fasiszta Wehrmacht fölényének propagálásáért", és egyáltalán mindabban, ami a hadseregünkben harminchat után összekavarodott. Ezt a németet érezte most bűnösnek abban, hogy Németországban a fasizmus uralomra jutott. Mert éppen a német fasizmussal kezdődött minden! Igenis, azzal! Talán mi megijedtünk tőle, vagy mi történt, hogy egyik ostobaságot a másik után követtük el, ügyetlenséget ügyetlenségre halmoztunk?...

„De hát mit jelent ez a »mi«? Mit jelent ez a »mi«? — tűnődött Szerpilin. — Nem, én nem ijedtem meg a németektől, beláttam, hogy erősek, de azért nem ijedtem meg tőlük, sőt ellenkezőleg, kezdettől fogva azon töprengtem, hogy mit tegyünk, hogy mégis erősebbek legyünk náluk, minden hábo-

rús hagyományukkal, a vezérkarukkal és a fasizmus szolgálatára kész tábornokaikkal együtt. Ezen törtem a fejemet, erről beszéltem... Végül előadásokat is tartottam róla, éppen azok miatt tartóztattak le akkor. Nem, én nem ijedtem meg. De hát akkor ki?... Az ijedt meg, aki lecsukatott, az ijedt meg, aki egyrészt visszariadt a teljes igazság, a fasizmus erejének megismerésétől, másrészt pedig feltételezte, hogy csaknem mindegyikünk kész meghódolni e fasiszta hatalom előtt, kész eladni magát neki. Milyen átkozott időt is éltünk át, és mibe került ez nekünk! És ez a fasiszta, aki most itt ül előttem, hogyan diadalmaskodhatott akkor, harminchétben és harminckilencben, amikor úgy látszott, hogy a mi hadseregünkben minden megtörtént, ami az ő győzelmüket elősegítheti!"

Soha életében, még a legnehezebb percekben sem gondolt erre ilyen erősen és ilyen dühvel, mint most, amikor erre a fasisztára nézett.

E gondolatainak hatalmában még arról is megfeledkezett, hogy a német tábornokot asztalhoz kell ültetnie, s hogy a szomszéd helyiségben várja az ebéd, amelyre nézve már korábban intézkedett.

Igen, ezt meg kell tennie, mielőtt továbbirányítaná. De most kínosnak érezte, hogy maga üljön le ebédelni ezzel a némettel, mint ahogyan kezdetben szándékozott.

— Kész az ebéd? — kérdezte hirtelen, benyitva a segédtiszt szobájába.

A segédtiszt azt felelte, hogy mindent megtettek az utasítás szerint, és éppen a frontparancsnok kíván beszélni vele.

Szerpilin a telefonhoz lépett, de közben már odaszólt a segédtisztnek, hogy vegyék le a harmadik terítéket: a német tábornok a tolmáccsal fog ebédelni.

— Miért nem jelenti, hogy ott a fogoly? — kérdezte a telefonban a fronttörzsfőnök.

Szerpilin habozott: nem szokta meg a hazugságot. Egy órája jelentette a fronttörzsnek, hogy egy németet hoznak oda a peremsávból, és nyomban telefonált Batyuknak, aki egyik hadosztályban tartózkodott. Batyuk nagyon örült, és azt mondta, hogy kisssé húzza el az időt: a tulajdon szemével akarta látni a fogoly német tábornokot. „Mert aztán elirányítjuk a fronthoz, és lesheted!" Ez a megjegyzése nem volt éppen alaptalan. De Batyuk még mindig nem jött meg, s a fronttörzsfőnök követelte, hogy azonnal indítsák el a foglyot.

Szerpilin azt felelte, hogy elirányítás előtt még meg akarja

ebédeltetni a németet és nem köntörfalazott, Batyukot is megemlítette.

Úgy látszik, a törzsfőnök megértette a hadseregparancsnok kívánságát, hogy saját szemével lássa a foglyul ejtett németet.

— Harminc percet adok, többet nem — mondta. — Akár megérkezik a hadseregparancsnok, akár nem, harminc perc múlva indítsa el a németet és jelentse!

— Meglesz! — Szerpilin belátta, hogy a fronttörzsben levőknek lényegében igazuk van.

A német ott ült mozdulatlanul és várt, amióta Szerpilin kiment. Meg kell adni neki, hogy nagy önuralommal rendelkezett.

— Fordítsa le neki — szólt Szerpilin —, hogy most továbbirányítjuk a fronttörzsbe. De előbb meghívom ebédre.

A fogoly meghajolt.

— Most pedig közölje vele, hogy magával fog ebédelni.

A német arcán látszott, hogy nem ezt várta; összeszorította keskeny ajkát, és sietve felállt.

— Menjen — mondta Szerpilin a tolmács-századosnak. — Félórájuk van. Ne késlekedjenek.

A német feszesen állt, várta, hogy ezt is lefordítsák. De a tolmács csak annyit mondott:

— Bitte...

S az ajtóra mutatott.

A német összecsapta bokáját és kiment.

Szerpilin utánanézve arra gondolt, hogyan menekült ki negyvenegyben a szmolenszki erdőkön át a bekerítésből Szincov politikai tiszttel, aki most foglyul ejtette és ide hozta ezt a németet. Elnyűtt lábbeliben, rongyos ingzubbonyban menetelt, a bal hajtókáján levő négyszög a sapkája karimájából volt kivágva. Így esett volna ennek vagy egy másik németnek a fogságába, ha a kitörés éjjelén őt, aki mindkét lábán megsebesült, egy köpenyen ki nem mentik a katonái... Nem, nem esett volna fogságba, agyonlőtte volna magát habozás nélkül, elkészült rá...

„De mindennek ellenére — villant hirtelen az agyába — mégis fogságba eshettem volna, ha köpenyen ki nem hoznak, elveszthettem volna az eszméletemet, vagy a golyó nem lett volna halálos, vagy egyéb véletlen folytán, ahogyan mások fogságba estek, akik bizonyára semmivel sem rosszabbak nálam."

Felvette a telefonkagylót, és Batyukot kereste. A hadosztály-

ból azt felelték, hogy a hadseregparancsnok már régen elment.

„Talán már nem találja itt a németet" — gondolta bosszúsan Szerpilin, és a tegnapi hadijelentés jutott eszébe, amelyben csapatainknak a voronyezsi fronton folytatódó sikeres előnyomulásáról és nagy hadizsákmányról volt szó. A keltezés egybevetéséből és Csernov zászlóaljkomisszár levelének néhány utalásából ítélve, ott esett el a fia, a voronyezsi fronton.

Igen, forog, forog a háború tébolyult kereke, és mindennap elgázol valakit; most az ő fiát gázolta el a legelső csatájában. És noha Vagyim, ha akar, már régen, egy éve kikerülhetett volna a frontra, mégis abban, hogy a történtek után éppen a legelső csatájában esett el, volt valami megmagyarázhatatlanul kegyetlen, amit nem tudott kiverni a fejéből.

A telefon riasztotta fel gondolataiból. Abból a hadosztályból, ahonnan Batyuk eltávozott, közölték, hogy elfogtak egy ezredest, egy német tüzérezred parancsnokát. Alig tette le a kagylót, egy másik hadosztályból jelentették, hogy elfogtak valakit, még nem sikerült tisztázni a kilétét: valami hadsereg vagy hadtest szállásmestere; szavaikból ítélve fogalmuk sem volt róla, mi fán terem a szállásmesterség.

Ez a két egymást követő hívás csak megerősítette Szerpilin érzését, hogy valami hatalmas esemény játszódik le a szeme láttára. „Így kell lennie: lassanként hozzászokunk a győzelemhez."

Órájára pillantott, és megint felvette a kagylót. Batyuk még mindig nem jött meg, s a németet ideje a fronttörzsbe irányítani.

Az ajtóban megjelent a tolmács.

„Pontos" — állapította meg magában Szerpilin.

— Tábornok elvtárs, a második fogás végénél tart, a harmadikhoz még nem nyúlt hozzá. Mit parancsol, mit tegyek?

— Várjon — mondta Szerpilin, és amikor a telefonban meghallotta a fronttörzsfőnök hangját, megkérdezte: — Vezérőrnagy elvtárs, elindítsam a németet? Még nem fejezte be az ebédet.

— Ebédeljen csak meg, már nem sietős — felelte a törzsfőnök meglepően vidám hangon. — Megváltozott a helyzet. Paulus az egész vezérkarával megadta magát Sumilovnak. Tizenhat vagy tizenhét tábornok egyszerre. Most veszik számba őket.

A fronttörzsfőnök letette a kagylót. Nagy izgalom lehetett ott náluk.

Szerpilin is letette a kagylót, és mosolyogva — először mosolygott ma, ezen a számára olyan nehéz napon — megkérdezte a tolmácsot:

— Ha a másodikat befejezte, mi a harmadik fogás?

— Kompót.

— Hát csak egye meg a kompótot, egészségére! Amíg az első két fogást ette, a mieink elfogták Paulust az egész vezérkarával...

Tizenötödik fejezet

Paulus kapitulációjának híre néhány óra leforgása alatt az egész hadosztályt bejárta. Tánya a főnökétől, Roszljakovtól értesült róla — Roszljakov ellenőrizni jött, hogy kiürítette-e a német kórházat, ahol egy éjszaka helyett öt teljes napot töltött.

A hadsereg nyolc ilyen kórházat foglalt el, és Tánya a német tudása áldozata lett. Roszljakov második nap azzal hagyta ott, hogy: „Maradjon csak a fritzekkel, magának ez jól megy."

Hogy jól ment-e, ki tudja? Talán csakugyan jobban, mint másoknak. Legalábbis a sebesültek nem éheztek — ezt sikerült elérnie, bár különösen az első két nap sok veszekedésébe került. A német kórházak ellátása sehol sem volt tervbe véve, a magukéból adhattak csak, s a szállítással elég gyengén álltak. És mégis, ha csúnyán szidták is a németeket: „Dögöljenek meg!" — azért végül mégis kiszorították, amit tudtak; már csak ilyen az orosz ember. Tánya csodálkozva tapasztalta nemcsak másokon, de önmagán is. Megpróbálta felbőszíteni magát, emlékezetébe idézve partizánéletét. De hiába gondolt vissza a németekre, azokra ott a gyűlöletes mögöttes területen, ezek iránt itt, az ő kórházában, nem érzett gyűlöletet. Német kórház volt ugyan, ám ezekben a napokban csak úgy gondolt rá, mint a sajátjára. Gyakran így beszélt: „A németeimnek enniök kell." „A németeimnek..." Ezt is megérték!

Igyekezett meggyőzni magát, hogy ezek a németek ebben a kórházban merőben más emberek, mint azok, akik Szmolenszkben voltak. És csakugyan mások is voltak. A szeme láttára haltak meg vagy kaptak erőre, mohón és hálásan ettek, nyögtek vagy türelmesen viselték a fájdalmat, nyugtalanul kérdezgették, hogy írhatnak-e majd haza a fogságból, s már előre megírták a leveleiket. Akadtak olyanok is, akik a gyerekeik fényképét mutogatták, és Tánya képtelen volt gyűlölettel nézni ezekre a „fasiszta pribékekre". A gyerekek is gyerekeket

formáztak, s a kórházban fekvő németek is emberek voltak, és ő veszekedett miattuk az övéivel, és még ma, a kiürítéskor is nagy botrányt csapott, amikor a járni nem tudókat teherautókra rakták, a menni tudókat oszlopokba sorakoztatták — követelte, hogy minél több sebesültet rakjanak fel a teherautókra, és minél kevesebb menjen gyalog.

De most már hál' istennek túl volt mindezen; még tegnap, az általános fegyverletétel reményében parancs jött, hogy a peremsáv közelében ürítsék ki a tartalék kórházhelyiségeket. Reggel elindultak a menetoszlopok a hátországba, és Roszljakov, aki tizenhat órakor érkezett, a kiürítés befejezésére kitűzött időpontban, már csak az utolsó teherautó hátulját látta. Megdicsérte Tányát, amiért nem futott ki az időből, és elmondta, hogy Paulusszal együtt tizenöt vagy tizenhat tábornok adta meg magát, és a csapatok megkezdték a fegyverletételt.

— A szomszédainknál — tette hozzá. — Viszont a mi hadseregünk frontszakaszán még lövöldöznek.

— Talán nem jutott el hozzájuk a hír?

— Ki tudja — mondta Roszljakov. — Ha megérjük, meglátjuk. Haragszik rám, ugye, hiszen megígértem, hogy férfit küldök a helyébe, és nem tettem.

— Nem tesz semmit, végül is belerázódtam.

— Úgy hallom, maga még a száztizenegyedik hadosztály politikai helyettesére is ráripakodott, amiért a németeit nem táplálják a normának megfelelően. Azt mondja nekem: „Miféle vad partizánnőt szabadítottál rám? Csaknem revolverrel fenyegetett: kosztot vagy életet!"

Tánya nevetett:

— Csak tréfál. Igaz, hogy jártam hozzá, az ezred-politikai helyetteshez is jártam. Mind segítettek valamicskét.

— Ha volna nálunk Irgalmasságért érem, olyanra kellene magát felterjeszteni, de mivelhogy nincs, vitézségire terjesztjük fel. Mégiscsak egyetlen nő nyolcszáz némettel szemben!

Eközben odaértek Roszljakov kocsijához.

— Nos, megyünk?

— Semmiféle kitüntetést nem érdemlek, nevetséges — mondta Tánya. — De ha csakugyan örömöt akar szerezni, akkor tudja, mit...

— Nos?

Az orvosnő egy pillanatig habozott, de mégis kimondta:

— Engedje meg, hogy holnapig itt maradjak. Találkoznom kell valakivel a hadosztályban.

A férfi meglepetten nézett rá. Nem várta ezt az őszinteséget.

Egyébként igazán teljesíthető a kérése. Úgysem volt szándékában holnapig sehová sem elküldeni, úgy gondolta: pihenje ki magát a németei után.

Tánya felnézett a hallgató tisztre.

— Ne féljen, pontos vagyok, reggel kilenckor a helyemen leszek.

— Attól félek, hogy végleg ittmarad — tréfált Roszljakov.

— Nem maradok itt. A hadosztályban egyelőre nincs szabad hely, már megtudakoltam. Nos, lehet? — Elmosolyodott. — A vitézségi helyett.

— Jó, maradjon. — Roszljakov legyintett. — Elvigyem a hadosztálytörzsig? Úgyis arra visz az utam.

Nem kérdezett többet. Egy kilométerrel arrább, a törzsnél letette Tányát és továbbrobogott.

A hadosztálytörzs most éppen abban a pincében volt, ahol az orvosnő öt napja Szincovnál járt. Alkonyodott, és az előrenyomuló zászlóaljhoz nem volt könnyű eltalálni, de Tányának ma általában kedvezett a szerencse. Alighogy Roszljakov autója elrobogott, és ő a bejáratnál álló géppisztolyoshoz fordult, néhány ember tűnt fel, és köztük egy ismerős: a 332. lövészhadosztály politikai helyettese. Az orvosnő két alkalommal is járt nála a németei ügyében.

— Üdv a hadsereg orvostudományának! — mondta Levasov. — Mi kell még a fritzeknek? Csirke, tojás?

— Semmi sem kell már. Kiürítettem a kórházat.

— Sose búsuljon. Hallotta már? Paulus: „Hände hoch"! Így hát holnapra újakat küldünk magának.

— Köszönöm!

— Mi az, hogy köszönöm? Minket, politikai tiszteket, például már összegyűjtöttek és kioktattak, hogy a várható fegyverletételre tekintettel miként hassunk a személyi állományra. Tegnap még: öld és kész! Ma pedig: egy ujjal se bántani őket! Olyan ez, mint teljes sebességnél fékezni. A legkisebb hiba, és felborul a kocsi! Minden jót, én az ezredbe megyek.

— Az ezredbe? — örvendezett Tánya.

— Miért ne? — mondta Levasov. — Ha már engem kioktattak, most én megyek oktatni. Lemenő ágon.

— Magával mehetek? Szincov századossal szeretnék találkozni. Emlékszik, egyszer üdvözletemet küldtem magával.

— Átadtam még aznap az üdvözletét. Gyakori vendég vagyok nála. Csak attól tartok, hogy ma leitatják: reggel óta ünneplik. Ő fogta el az első német tábornokot. Személyesen.

Tánya nem tudta, örüljön-e vagy szomorkodjék. Az persze

nagyszerű, hogy Szincov egy német tábornokot fogott el. De amin ő az alatt az öt nap alatt gondolkozott, túlságosan komoly volt ahhoz, hogy most odaérve, ittasan találja.

— Igaz ez?

— Hogy tábornokot fogott el? Pionyír becsületszavamra!

— Igaz-e, hogy most biztosan részeg? Sose hittem volna...

— Nohát jó is, hogy nem hitte. Csak tréfáltam. Egy kupicával több meg se kottyan neki, akárcsak az elefántnak a sörét. Tudja, hogy megörült akkor az üdvözletének?

— Igazán?

— Ez a szavajárása? „Igaz-e, igazán..." Ha férfi volna, ezért nyaklevest kapna.

— Nohát csak adjon, ha megérdemlem — mosolygott Tánya.

— Még mit nem! A feleségemet sem ütöttem meg, még akkor sem, amikor a kórházból kikerülve más férfival találtam. Csak a férfinak veregettem kissé a kopasz feje búbjára, és őneki annyit mondtam: „Eredj a göndör hajú barátoddal együtt!" Hát ilyesmik történnek az életben, orvos elvtársnő!

— És ki volt a férfi?

— Egy a sok közül... Én csinosabb és fiatalabb is voltam nála, de ő megígérte az asszonynak, hogy nem fog elesni a háborúban. Én pedig ezt nem ígérhettem meg.

— És nem tudott megbocsátani a feleségének? — kérdezte hirtelen az orvosnő.

— Hogyan? Megint lefeküdjek vele az ágyba a helyett a férfi helyett, akinek a kopasz fejére veregettem, az pedig csak megadóan állt a helyén, és az életéért reszketett? Az asszonynyal feküdjek, és rá gondoljak?

— Igaza van.

— És tudja, miért jutott ez most eszembe? Mert ma, amikor Paulusról hallottam, először gondoltam arra, hogy milyen is lesz az életem a háború után. — Szótlanul ment néhány lépést, majd azt mondta: — Amikor átadtam Szincovnak a levélkéjét, beszélt nekem magáról.

— Mit?

— Elmondta, hogyan jöttek ki a bekerítésből.

— Iiigen — húzta a szót Tánya, és nem fűzött hozzá semmit.

— Kérdezhetek valamit, ha már erről beszélünk? Maguk közt nem volt semmi? Most sincs?

— Egyelőre nincs.

— Érdekes nő maga. Azt mondja, amit gondol.

— Talán baj?

— Nem, ez így jó.

„Miért lenne jó? — gondolta az orvosnő. — Azért beszélek így, mert ha valami lesz köztünk, úgyis meg fogják tudni, Roszljakov is, meg ez az ezred-politikai helyettes, meg az a másik politikai tiszt is a zászlóaljban... Mert itt úgyis mindent lát mindenki, és ebben semmi különösebb jó nincs. Más kérdés, hogy én nem félek tőle. Amikor együtt jöttünk ki a bekerítésből, és ő Zolotarjovval az életemet mentette meg, akkor csak hálás voltam neki, semmi több. Csak most rémlik úgy, mintha már akkor is éreztem volna valamit iránta. Igazság szerint pedig, de ezt nem vallhatom be neki, a kettőnk dolgára csak ott a kórházban gondoltam először. miután Mása haláláról beszéltem neki. S amikor elment, akkor éreztem, hogy újra látni szeretném. S mikor beállítottam hozzá a zászlóaljba, és láttam, mennyire megörült, már tudtam, hogy köztünk lesz valami. És akármennyit tűnődtem is később, és szidtam magamat: honnan ez a nagy bizonyosság? — mégis megvan, sőt még erősebb, mint akkor volt, első pillanatban."

Most Levasov oldalán menve, izgatottan gondolt arra, ami eddig eszébe sem jutott. Ez alatt az öt nap alatt a németek között Szincov iránti vonzalma megnőtt, más lett, mint ami volt? Hát a férfi? Gondolhatott-e rá? Volt-e ideje rágondolni? Megérti-e vajon őt? Ha pedig nem, akkor egyáltalán semmit sem ért. És talán még csodálkozik is a jövetelén.

— Az ezredtől a zászlóaljig majd a küldöncömet adom kísérőül, Feoktyisztovot — mondta Levasov. — Úgy fognak együtt lépegetni, mint Zoro és Huru.

— Köszönöm.

„Mivel is kezdjem, ha odamegyek hozzá a zászlóaljba? — tűnődött az orvosnő. — Gratulálok a tábornok elfogásához... És aztán? Elmondom, hogy mindent megtudakoltam, amit megígértem neki, s hogy mind a két bajtársa él, és gyógyulóban van. Örülni fog, persze, és megköszöni. És aztán? Micsoda ostoba szokás mindenen előre töprengeni!" — szidta magát, és hirtelen megkérdezte Levasovtól:

— Mit gondol, holnap lesznek még harcok a hadseregben?

— De közben nem a hadseregre gondolt, hanem Szincovra, mert már napok óta jobban aggódott a férfi életéért, mint a sajátjáért.

— Őszintén szólva arról ábrándozom, hogy a fritzek megadják magukat — mondta a komisszár. — Beteltünk a sok halállal. Legalábbis ami engem illet. És ideje, hogy kimosakodjunk, megborotválkozzunk, és emberi külsőt öltsünk. Ha most, mindezek után sem látjuk meg a fehér zászlót, a katonák ke-

gyetlenül tönkreverik a fritzeket! Elég volt! Jó lenne, ha mindjárt megadnák magukat — ismételte. — Csak tudja, mitől félek?

— Mitől?

— A csendtől. Valahogy azt gondolom: ha csend lesz, nem tudok elaludni. Hogyan vélekedik erről az orvostudomány?

— Még nem gondolkoztam rajta. Én életemben akkor aludtam a legrosszabbul, amikor a partizánoktól a városba küldtek összekötőnek. A partizánok között hozzászoktam a fegyverhez. Ott pedig, különösen kezdetben, állandóan az járt az eszemben, hogy a fasiszták bármelyik éjjel ránk törhetnek, és én fegyvertelen vagyok. Meztelennek éreztem magam.

— Ki-ki a maga módján bolondul meg. — Levasov a feleségére gondolt, és sóhajtott. — Megérkeztünk. Bejön megmelegedni, vagy mindjárt továbbmegy Feoktyisztovval?

— Ha lehet, továbbmennék.

Szincov aludt, amikor Tánya megérkezett.

A valamikor nagy, és bizonyára magas ház tágas pincéjében, ahová Levasov égimeszelő küldönce, Feoktyisztov vezette, az orvosnő egy hadnagyot pillantott meg, aki a telefon mellett ült. Amikor belépett, a hadnagy gyorsan felkelt, és elébe lépett. Nagyon kicsi volt, de szigorú, és tüstént megkérdezte:

— Kihez jött?

Tánya elmagyarázta, hogy Szincov századost keresi. De a hadnagy olyan mérgesen felelte, hogy Szincov százados alszik, mint aki egy tábornok kedvéért sem hagyja a zászlóaljparancsnokát felkelteni.

— És mit gondol, mikor fog felébredni?

A szigorú kis hadnagy nem is felelt erre a kérdésre, hanem azt tudakolta, hogy milyen ügyben jött? Talán ő, mint a zászlóalj törzsfőnöke, helyettesítheti a századost.

Tánya mosolygott ezen a zord hangon, és azt felelte, hogy nem helyettesítheti a századost, mert ő személyes ügyben jár.

— Akkor üljön le és várjon. Két óránál hamarabb úgysem ébresztem fel.

— Helyes. — A vendég leült. — Hogy hívják magát, hadnagy elvtárs?

— Iljin, Nyikolaj Petrovics. — A tiszt rövid tétovázás után hozzátette: — Hívjon csak Nyikolajnak.

De Tánya nem élt az engedéllyel.

— Elüldögélek itt, hadnagy elvtárs, ha nem zavarok, persze.

Iljin hosszan nézett rá, és hirtelen elmosolyodott.

— Mit mosolyog?

— Magam sem tudom. Talán mert régen nem láttam nőt.

— Pedig már voltam maguknál a zászlóaljban öt nappal ezelőtt. De maga akkor aludt. — Tánya visszaemlékezett arra az éjszakára, és a bundával letakart kis emberre, aki a felébredő Szincov mellett feküdt.

Iljin figyelmesen nézett rá, mintha tűnődnék valamin, és elkiáltotta magát:

— Ivan Avgyejics!

Valahonnan egy oldalsó sátorlap mögül előjött Ivan Avgyejics, álmosan igazgatva fején a füles sapkát. Komoran nézett Tányára, majd öregesen, puhán összeillesztette két nemezcsizmás lábát.

— Erőt, egészséget, orvos elvtársnő!

— Erőt, egészséget.

Tánya nagyon örült, hogy látja, mert amikor Szincov melléje rendelte, és együtt ügyeleteskedtek a kórházban, az öreg kezdetben ugyanilyen álmos és dühös volt, de aztán a legjobb embernek bizonyult, és minden akadt nála: meleg tea a kulacsban, meg kása a csajkában és mahorka És amiért leginkább hálás volt: Avgyejics ráparancsolt azon az éjszakán, hogy aludjon. Mulatságos volt rangidősnek tudni magát e mellett az öreg katona mellett. A katona ráparancsolt: „Aludj!" — s ő engedelmeskedett, teljes négy órát aludt, mint a tej.

A kis hadnagy és Avgyejics egymásra nézett, és Tánya a tekintetükből kiolvasta, hogy itt már nemegyszer beszéltek róla, csak azt nem tudni, jót-e vagy rosszat.

— Mélyen alszik a százados?

— Mint a bunda. Máskor mindig a feje alá rakja a két kezét, most pedig hasmánt feküdt le, és már aludt is. Felébreszszem?

Iljin Tányára pillantott. És az orvosnő megértette, hogy minden előbbi szigorúsága ellenére, ha most azt mondja neki: „Ébressze fel!" — nem helyesli ugyan, de megteszi. Ő azonban éppen ellenkezőleg, azt akarta, hogy Iljin helyeselje a viselkedését; de ami leginkább nyomott a latban: anyásan megsajnálta Szincovot, amikor Avgyejics azt mondta, hogy nem úgy alszik, mint máskor, hanem hasmánt.

— Ne keltsék fel. Én is elfáradtam. Valahol én is lefekszem valahová, ha lehetséges...

— Fölkeltenénk a kedvéért — most, Tánya szavai után, Iljin megenyhült, és hajlandó volt megmagyarázni, miért nem akarja felkelteni a századosát —, de nagyon elfáradt. Vállal-

kozáson volt: elfogta a huszonhetedik német gyalogos hadosztály parancsnokát, Insfeld vezérőrnagyot.

— Hallottam. Éppen ehhez szeretnék gratulálni.

— Nohát ez helyes. Van mihez gratulálni... Aztán a foglyot az ezredbe kísérte, onnan a hadseregtörzsbe... S amikor visszajött, a felderítőkkel ebédelt. Két napig le nem hunyta a szemét. Márpedig az embernek aludnia kell. — A hadnagy mosolygott. — Lehetséges, hogy valamikor megint úgy fogunk aludni, mint háború előtt? Tegnapelőtt éjjel elaludtam a telefon mellett, és tudja, mit álmodtam? Hogy alszom, és senki sem ébreszt fel...

Tánya nevetett.

— Most már hamarosan mindannyian kialusszuk magunkat.

— Úgy látszik. Holnapra még nem kaptunk támadási parancsot. — És megkérdezte Avgyejicset: — Hol fektetjük le az orvosnőt?

— Lehet a századosnál. Zavalisint az ezredbe hívatták, aligha jön vissza egyhamar.

— Nohát feküdjön oda — mondta Iljin. — A századosunk csendben alszik, nem fogja zavarni. — Elmosolyodott. — Én, bár elég cingár ember vagyok, ha alszom, rezegnek az ablaküvegek. Nem akarna enni valamit?

— Nem, köszönöm — felelte Tánya.

Látni kívánta Szincovot minél előbb, semmi mást nem akart a világon. Úgy érezte, aludni se vágyik.

Követte Ivan Avgyejicset a terepszínű német sátorlap mögé, ahonnan a katona előbújt. Belépett és elcsodálkozott: a pincének ez a része teljesen olyan volt, mint egy szoba. Közepén hosszú, kihúzható asztal, kárpitozott karosszékek, csaknem olyanok, mint amilyeneket Nágya lakásában látott. A földön szőnyeg, igaz, hogy összetaposva, a sarokban a tálaló mellett széles, rozoga bőrdívány. Szincovot nem látta. És csak amikor megütődve jobban körülnézett, akkor vette észre, hogy a helyiség egy része el van választva egy másik német sátorlappal, amely hajlított falikaron lóg a mennyezetről. Szincov nyilván ott alszik a sátorlap mögött.

— A vezérőrnagyuk lakott itt, akit elfogtunk — magyarázta Avgyejics. — A százados az ő ágyában alszik. De nem valami híres ágy, összecsukható, és csak egy katonapokróc van rajta. Ide feküdjék. — Leakasztott a szegről egy kisbundát, és a díványra terítette. — Takarózzék be!

Azzal kiment.

Tánya elhelyezkedett a díványon, ledobta nemezcsizmáját,

és lábát a bundába bugyolálta. Nagyon szerette volna ismét felvenni a csizmát, keresztülmenni a szobán, félrehúzni a terepszínű német sátorlapot, és megnézni az alvó Szincovot. Miközben ezzel a vágyával küzdött, hallgatózott. Szincov valóban igen csendesen aludt. De neki mégis úgy rémlett, hogy hallja kimerült lélegzését. Nem ment oda hozzá: visszatartotta a restelkedés ezek előtt az emberek előtt, akik bizalommal ide fektették, és álmukban sem gondolnak rá, hogy felébresztheti a zászlóaljparancsnokukat. Szégyen lenne, ha valamelyikük belépne, és ott látná a százados fölé hajolva. Márpedig nem akarta, hogy bárki előtt restelkednie kelljen, sem most, sem azután...

Valami erős csattanásra ébredt, még álmában összerezzent tőle. Szincov ott állt háttal feléje, és mellette, szintén háttal, egy magas katona. Szincov egy német géppisztolyt tartott lövésre készen, és Tányának úgy rémlett, hogy a falra céloz.

— Hát ezért nem vittelek éjjel magammal, mert úgy látom, még nem tanultál meg fegyverrel bánni — mondta halkan, mérgesen a százados. — A zsákmányolt fegyvereket szereted, de lőni még nem tudsz velük. Mi baja van ennek a német géppisztolynak? Gyenge a rugó a tölténytárban. Ha teljesen megtöltöd, és egy-két napig nem használod, könnyen csütörtököt mondhat, nem adja ki a töltényt. Mint ma tenálad. Mire jó ez?

— Először történt, százados elvtárs!

— A halálhoz egyszer is elég. Ha Avgyejics nem lett volna melletted, most írhatnám a gyászhírt az édesanyádnak. Vidám foglalkozás!

— Nem gondoltam, hogy beárulnak magának!

— Nem beárulnak, hanem jelentik. Ismételd: jelentik.

— Jelentik.

— Úgy bizony! Eredj, és köszönd meg, hogy nem a katonák előtt cibáltam meg az üstöködet! Ha még egyszer megtörténik, nem kíméllek. Vidd a géppisztolyodat. Nekem nem kell. Annál kevésbé, mert piszkos.

A magas katona elvette Szincovtól a géppisztolyt, és sértődött vállrándítással kiment.

A százados Tányához fordult, és látta, hogy nyitott szemmel fekszik.

— Régen felébredt?

— Nem, csak most. — Felült. — Kit szidott össze?

— Ribocskint, a segédtisztemet. Derék legényke, de nevelni kell.

Tánya elmosolyodott.

— Úgy mondta, mintha legalábbis ötvenéves volna.

— A háborúban olykor idősebbnek érzi magát az ember — felelte Szincov mosoly nélkül, majd fél kézzel hátranyúlt, maga alá húzott egy karosszéket, és leült Tányával szemben. — Nem is képzeled, mennyire örülök, hogy látlak! — Keményen megszorította a kezét, kicsit a magáéban tartotta, de aztán elengedte.

Első ízben tegezte Tányát. Azelőtt soha nem szólította így, noha régen megtehette volna. Még akkor is magázta, amikor a bekerítésből jöttek kifelé, meg amikor később Zolotarjovval vitték. Ő pedig Ivan Petrovicsnak szólította Szincovot. Tánya Zolotarjovot tegezte, vele magázódott.

Az orvosnő a férfi arcába nézett és hallgatott.

— Hosszú időre jöttél hozzánk?

— Elvben holnap reggelig vagyok szabad.

— Szóval minden körülmények között itt maradsz éjszakára. És holnap elkísérünk.

„Igen, minden körülmények között... — gondolta Tánya. — Egyszerű körülmények: fogtam magam, és eljöttem hozzád, és már sehová sem akarok elmenni tőled..." — Úgy nézett a férfira, mintha mindezt fennhangon mondaná.

— Megtudakoltam a bajtársai sorsát. Mind a ketten élnek, és gyógyulóban vannak.

— Nagyon köszönöm! Látta őket? — Szincov ismét magázásra tért át.

— Nem, mások útján tudtam meg. Én a mai napig folyvást a németek mellett ültem. Csak ma tizenhat órakor fejeztem be a kiürítést, és egyenest magához jöttem.

— Ez derék! — A százados megszorította az orvosnő kezét.

„Persze hogy derék — mosolygott Tánya saját magán. — Most már látom, hogy mindketten így akartuk. De én kezdeményeztem."

— Mondd, hány óra van? — Végre ő is tegezte a férfit.

Szincov az órájára pillantott.

— Pont tizenegy.

— Mosakodni szeretnék. — Tánya felállt; szomorkodott, hogy olyan kevés idejük maradt.

— Talán szeretnél megfürödni a kórházad után? — kérdezte a férfi. — Különösebb kényelmünk persze nincs, de sátorlappal elfüggönyöztünk egy kamrát, és adunk lavórt meg egy teáskanna forró vizet, ez minden, ami erőnkből telik.

Tánya nem felelt, csak örömmel rábólintott, Szincov pedig

félrevonva az ágya fejénél lógó sátorlapot, párnája alól egy törülközőt húzott elő.

— Tiszta.

— Mi készül itt? — Az orvosnő az asztal felé intett.

Csak most vette észre, hogy az asztalon tányérok, bögrék vannak, és középen még valami, újságpapirossal letakarva.

— Úgy gondoltuk, megünnepeljük, hogy Paulus fogságba esett, s a zászlóaljunkban is nagy esemény történt.

Tánya már Levasovtól és Iljintől hallott róla, és várta, hogy Szincov is beszámol a dologról, de az nem szólt.

— Összeszedtünk egyet-mást a zsákmányolt készletekből. Úgyis fel akartunk kelteni, ha minden együtt lesz.

— Nem késleltetlek titeket? — kérdezte Tánya, és meglengette a törülközőt.

— Sebaj, megvárunk.

— Mindjárt megleszek.

Együtt mentek ki a szomszédos pincébe. Az asztalon levő telefon mellett most nem Iljin ült, hanem a hórihorgas Ribocskin, akinek Szincov az imént megmosta a fejét.

Ribocskin talpra ugrott, és az asztal mellett állva, kíváncsian nézett Tányára.

— Mit állsz ott? Mutatkozz be — szólt rá a százados. Amikor Ribocskin odament és köszönt, megkérdezte tőle: — Ivan Avgyejics hol van?

— Kiment valahová.

— Elkísérem a doktornőt, megmutatom, hol mosakodhat meg. Te pedig addig hívd be Iljint és Zavalisint. Vacsorázunk . . .

Tányával kifelé indult, de közben megszólalt a telefon, és Ribocskin utánakiáltott:

— Százados elvtárs, magát keresik!

Szincov visszament, felvette a kagylót, és intett Ribocskinnak:

— Eredj, igazítsd útba!

„Itt a kilences!" — hallotta Tánya a segédtiszttel kifelé menve Szincov hangos és riadtnak tetsző hangját. — „Csak nem hívják el valahová?" — gondolta.

Szincovot nem hívták el. Amikor az orvosnő visszatért, már az asztal körül ültek, és csak őt várták.

— Ugye pompás volt a fürdő? — szólt Zavalisin, és leültette Iljin és maga közé, Szincovval szemben.

Tánya bólintott, és rámosolygott Zavalisinra, akinek ugyanolyan barátságos, álmos arca volt, mint akkor a múlt alkalommal, és ugyanaz a szemüveg az orrán, az egyik üveg középen elhasadva.

— Igazi fürdőszobájuk van — jegyezte meg. — Még a hajamat is megmostam.

— Igazi fürdő majd csak akkor jut mindenkinek, ha a fritzekkel végeztünk — mondta Iljin —, addig pedig ki hogy ügyeskedik, a körülményektől és az illető természetétől függően. Ivan Petrovics például minden reggel derékig ledörzsöli magát hóval, Ribocskin viszont jó, ha minden második nap a füle tövét megmossa!

— Ne bántsd! Én már úgyis elvettem a jókedvét — Szincov fogta a kulacsot, és Ribocskinnak töltött először.

Kezdetnek a nap legnagyobb eseményére ittak: Paulus fogságba esésére, aztán pedig, ahogy Zavalisin mondta: „A mi zászlóaljunk zsákmányára." Ribocskin Tányához fordulva lelkesen magyarázni kezdte, hogy milyen hőstettet vitt véghez a parancsnok, de Szincov nem hagyta, és olyan erélyesen leintette, hogy a segédtisztnek torkán akadt a szó. Tánya még meg is sajnálta a fiút, úgy érezte, az iménti fejmosás után Ribocskin a bántódottságát leküzdve, elvből kellőképpen méltatni akarta a századosa hőstettét, amit az ő közreműködése nélkül vitt véghez, de nem engedték meg neki, és ismét megbántották. Tánya egyébként is tele volt jóindulattal ezek iránt az emberek iránt, akik, úgy érezte, a maguk módján szeretik azt, akihez jött.

— Most pedig igyunk Tányára — szólt hirtelen Szincov, és egyenest a szemébe nézett. — Mind igyatok az egészségére, fiúk, mert én őt nagyon szeretem.

Valaki még mondott valamit, amíg a férfi nézett rá, és úgy rémlett, mind ittak, és ő is ivott, nem nézve a bögrébe, s az asztalról felvett egy kétszersültet, beleharapott, s a kétszersült nagyon hangosan roppant a fogai között.

Szincov pedig még mindig őt nézte. Arca fiatal és jókedvű volt. Tánya nem emlékezett, hogy ezt a szót: „fiúk", hallotta-e tőle akkor negyvenegyben, a bekerítésben. Hirtelen könny szökött a szemébe a gondolatra: miért nem találkoztak már előbb, Nyikolaj előtt, a háború előtt, és mindaz előtt, ami később az ő életében bekövetkezett...

— Mi bajod? — kérdezte a férfi, s az asztalon átnyúlva, gyengéden letörölte arcáról a könnyet.

Tánya nem válaszolt. Nem látta be, hogy az agyába villant

gondolat ostoba és nem helyénvaló. Valóban úgy érezte, hogy akkor, hét évvel ezelőtt, amikor még senkivel sem találkozott, és senkire sem pazarolta érzéseit, gazdagabb volt, mint most. Eszébe sem jutott, hogy akkor a tizenkilenc évével sokkal szegényebb volt, mint most, amikor huszonhat éves, és itt ül ezzel a férfival szemben, a háborúban.

— Miért kétszersültet rágcsál? — kérdezte Iljin. — Csokoládét egyen! Éhség ide, éhség oda, de a tábornok ágya alatt mégiscsak nagy csokoládékészlet rejlett!

— Előbb inkább krumplit! — Tánya elmosolyodott. — Nem is tudom, mikor ettem így, sülve!

— Ha krumplit, hát krumplit! — Iljin elébe tolta a serpenyőt. — Dobja le a bundát, meleg van!

— Igaz. — Tánya a szék hátára dobta a bundáját.

— Ma szerencsénk volt — jegyezte meg a hadnagy. — Német kályha, kincstári mintapéldány, és koksz is került hozzá. Úgy élünk, mint az urak, és mindent eltüzelünk. Mint amikor első éjjel jöttél hozzánk a zászlóaljba — emlékeztette Szincovot.

— Te általában szereted a meleget — szólalt meg Zavalisin.

— Ki nem szereti? Még a házőrző kutya is szereti. És nem takarékoskodom, mert holnap úgyis kizavarnak innen bennünket.

— Kik? — csodálkozott Tánya, mert azt hitte, a németekről beszél.

— Még nem tudom. Valamelyik felettesünk. Vagy Tumanjan, ő már célozgatott is rá, kérdezgette, hogyan helyezkedtünk el. Vagy a hadosztálytörzs, vagy másvalaki. De nekünk, szegény halandóknak, nem hagyják meg ezt a lakást. Nem illet meg bennünket. Ha már egyszer kizavarnak, eltüzelünk mindent!

— Micsoda kuláktermészet! — Tánya Iljin felé intett, majd mosolyogva Szincovra nézett.

— A törzsfőnöknek ilyennek kell lennie. Mindig kiszorítok valamit a szűkös napokra. Lőszert meg élelmet és vodkát, ha valami felettes érkezik.

— A vodkát illetően hazudik — mondta Zavalisin. — A sajátját szorítja ki. — A bögrére mutatott. — Lehet, hogy egy hete nem ivott.

— Nem csábít — legyintett Iljin. — Sokkal jobban szeretem az erős teát. És maga?

— A háborúban hozzászoktam. Még a kisüstit is megpróbáltam. Nálunk főzték, a partizánbrigádban. Műtét előtt narkózis

helyett ezzel kábítottuk el a sebesülteket. Tiszta szesszel mostuk ki a sebet.

— Tölthetek még? — kérdezte a hadnagy.

— Köszönöm, nem kérek többet. Úgyis melegem van itt maguknál.

— Jó, hogy melege van minálunk — mondta hirtelen Zavalisin. S volt valami a hangjában, ami arra késztette Tányát, hogy a szemébe nézzen.

Kiderült, hogy Zavalisin eddig nem ivott, és csak most emelte fel a bögréjét.

— Mi a zászlóaljban barátian összetartunk, és ez természetesen sokat pótol abból, amitől meg vagyunk fosztva. De nem mindent. Most maga idejött, és itt ül velünk, és bár örülünk ennek, mégis olyan furcsa magára nézni, mintha mindegyikünk egy fényképet húzott volna elő, és sok minden eszébe jutna... Megért talán... Emlékszik, mivel kezdtem?

— Emlékszem.

— Hát erre iszom. Arra, hogy magának is melege van nálunk, és nekünk is melegünk van a maga társaságában! — Ivott, majd Ribocskinhoz fordult: — Most pedig halljunk egy verset, befejezésül!

— Miért befejezésül? — kérdezte Iljin.

— Mert aludni kell. No, halljuk! — Ismételte Zavalisin.

— Mit?

— Az én kedvencemet, semmi mást. De ha egyebet is akarsz, azt mondd el előbb, s az enyémet hagyd utoljára.

— Mindjárt azt mondom el. — Ribocskin, mint aki nem nagyon örül, vállat vont.

— Annál jobb.

Hű pajtásom, csak te maradj
Most négyszemközt velem.
Azt mondják, hamar megszakad
Keserves életem.[7]

— kezdte fejét lehajtva Ribocskin, meglepően mély, csöndes és cseppet sem kisfiús hangon. Úgy mondta, hogy Tánya megremegett e szavak riasztó erejétől, hisz bízvást vonatkozhattak a mellette ülők bármelyikére.

Betéve tudta ezt a verset, még az iskolában tanulta, de csak most, ebben a pillanatban értette meg.

7 Lermontov: „Végrendelet". (Lator László fordítasa.)

Hallgatta, és közben Szincovra nézett; a százados is lehajtotta a fejét, amikor Ribocskin szavalni kezdett, és maga elé bámult az asztalra. Tánya úgy érezte, hogy ez a vers éppen Szincovra vonatkozik, őt fenyegeti, őt emlékezteti a halálra.

A férfi mozdulatlanul ült, hallgatta a verset, majd felemelte fejét, Tányára nézett, és kurtán felsóhajtott, mintha azt mondaná: egyikük sem tudja megígérni a másiknak, hogy megóvja számára az életét.

Ribocskin befejezte a verset. S arca és hangja újra kisfiússá változott.

— Nohát ha vége, akkor vége — mondta Iljin felállva.

Mind követték a példáját, Tánya is felállt.

— Maradjon itt. A zászlóaljparancsnok átengedi az ágyát. — A hadnagy az elfüggönyözött sarokra mutatott. — Már meg is vetettük magának, amíg mosakodott. Úgy fog aludni, mint a paradicsomban!

— Úgy ajnároznak, akár egy csecsemőt!

— Úgy bizony — bólintott Iljin.

— És maguk... — Tánya nem Szincovhoz fordult, hanem Zavalisinhez, mert e pillanatban így könnyebb volt számára.

— Mi pedig Ivan Petroviccsal erre a díványra fekszünk, fejtől-lábtól. Nem zavarjuk magát?

— Nem, dehogy.

— Így is gondoltuk. Ivan Petrovics, én most egy órára átmegyek Csugunovhoz, de ne terpeszkedj el túlságosan, mert ha visszajövök, nehéz lesz arrább toljalak.

— Inkább le sem fekszem.

Ezek voltak az első szavai azóta, hogy megjegyezte: „Én nagyon szeretem őt", mintha azok után már semmi mást nem akart volna mondani.

Tánya elbúcsúzott a távozóktól, és azt hitte, Szincov is kimegy velük. De a férfi ottmaradt, és visszaült előbbi helyére. Amikor az orvosnő is leült vele szemben, mosolyogva megszólalt:

— Hát így egymáshoz sodort bennünket a háború.

— Nem sodort. Magamtól jöttem.

— Igen, persze. De azért mégis. Esetleg nem találkoztunk volna. Sem ott a kórházban, sem azután itt nálam.

— Nem, ez most már lehetetlen. Ezekben a napokban szüntelenül azon töprengtem, hogyan találkozhatnék veled. Csak nem volt rá lehetőségem.

Szincov megfogta Tánya kezét, és sokáig hallgatott.

— Min tűnődsz most, Másán? — kérdezte bátran az orvosnő. Mert előbb-utóbb úgyis meg kellett kérdeznie:

— Igen — felelte a férfi. — De örülök, hogy itt vagy. Ennél jobbat álmodni sem tudnék.

S ez igaz volt, ha nem is mondhatta el Tányának minden gondolatát, mint ahogy általában sohasem mondhatják ki az emberek ilyesfajta gondolataikat. Mására gondolt és arra, hogy most valahogy nem szégyelli magát előtte. Nem szégyelli, hogy kezében tartja ennek a másik nőnek a kezét, sem azt, hogy türelmetlen vággyal gondol rá, és nemcsak most, amikor Tánya eljött hozzá, hanem már azelőtt is, öt napja. „Ő ott meghalt, én pedig itt... — próbálta megróni magát. — Nohát, mit csinálok?... Mi rosszat teszek? Igen, szabad vagyok. Ostoba kifejezés, de így van. És senkinek semmi szüksége rá, hogy ne legyek szabad, ettől senkinek se lenne könnyebb."

— Mondd Tánya, amikor Zolotarjovval vittünk, melyikünk gondolta volna ezt?

Amaz nem felelt mindjárt.

— Nem tudom. Most úgy érzem, hogy már akkor is gondoltam egy kevéskét rád, emlékszel, amikor az erdész megkérdezte tőled: „A felesége?" De lehet, hogy nem igaz, akkor talán nem is gondoltam semmit.

— Pável úgy vette észre, hogy kicsit tetszett neked ott Moszkvában — mondta Szincov.

— Ez igaz. Sőt egész úton rá gondoltam, amikor anyámhoz utaztam.

— Mindig így ki fogod mondani a teljes igazságot, ha nem is kérdezik tőled?

— Neked igen.

Tánya csendesen elhúzta a kezét, felállt, és megkerülte az asztalt; a férfi hallotta, hogy a háta mögött elhúzta és visszarántotta a karikákon lógó sátorlapot.

Nem fordult meg.

— Visszajön? — kérdezte az orvosnő, Zavalisinra célozva.

— Nem.

Ült és várt. Tánya hátulról odalépett hozzá, és szótlanul nyaka köré fonta a karját. Szincov pedig, mielőtt életében először megcsókolta volna, előbb a szájához érő ócska pamut ingzubbony kézelőjét csókolta meg, amelynek icipicit karbolszaga volt.

— Nem gondoltam, hogy ilyen durva tudsz lenni — mondta Tánya, s hogy szavait enyhítse, ujjaival gyengéden megérintette a férfi szemét.

Egymás mellett feküdtek a keskeny német összecsukható ágyon, a terepszínű német sátorlapon.

Szincov hallgatott. Szégyellte magát. Majd így szólt:

— Soha többé nem leszek ilyen.

— És ha egy évig nem találkozunk?

— Akkor nem tudom. Jól gondoltad: biztosan ezért volt. És még azért. mert úgy kimerültem ezekben a napokban, és hirtelen megrémültem, hogy mindenre képtelen vagyok. Szégyellek beszélni róla...

— Nincs mit szégyellned. És egyáltalán senki előtt sem kell szégyellni semmit.

— Te már régen egyedül vagy? — kérdezte a férfi.

— Fél éve. Majd később elmondom.

— Ahogy akarod.

— Most is elmondhatom.

— Ahogy akarod — ismételte Szincov.

— Nem, most nem. Neked fontos most megtudnod?

— Dehogy. És sohasem lesz fontos. Ezt egyszer s mindenkorra jegyezd meg.

Tánya a sötétben mosolygott a kifejezésen: „egyszer s mindenkorra".

— Úgy beszélünk, mintha férj és feleség volnánk.

— Hogyan lehetne másként?

— Igen, így is lehet — mondta Tánya. — Ha neked jó lesz velem.

— Nekem jó veled lennem.

— Ezt még magad sem tudod, és én sem.

Tánya arra gondolt, hogy ha később is ilyen rossz lesz együtt lenniök, mint első alkalommal, akkor nem lesz a felesége, nem lenne értelme. De nem tudta elképzelni, hogy később is rossz legyen, mert olyan gyengédséget érzett a férfi iránt, amit talán nem is lehet elválasztani a testi együttlét örömétől. Mielőbb ki akarta próbálni újra, hogy milyen is lesz egymással. Hátha megint rossz lesz? De eszébe jutott, amit Szincov a kimerültségéről mondott, és mozdulatlanul fekve mellette, megkérdezte:

— Van sodornivalód?

Szincov először nem értette.

— Micsoda?

— Szeretnék rágyújtani.

— Van cigarettám.
— Mahorkád nincs? Inkább ahhoz szoktam.
— Az is van.
A férfi előhúzott egy pakli mahorkát, és letépett egy darabot az újságból.
Tánya cigarettát sodort, és amikor Szincov felkattintotta öngyújtóját, látta, hogy a férfi arcán kis mosoly fut át.
— Te még nem szoktál hozzám. Azt hiszed, gyenge nő vagyok? Már régen katonáskodom. Meg minden egyéb... — És magában azt gondolta: „Istenem, de nehéz is mindez! És mennyire kívánom, hogy a háború mielőbb véget érjen! Micsoda boldogság is az, hogy csend van, és holnap talán már nem is lesz harc, és egyikünk sem fog harcolni, amíg át nem dobnak egy másik frontra, talán egy álló hónapig, de az is lehet, hogy tovább." Olyan szenvedélyes reménységgel gondolt erre, amilyenért élete más pillanataiban kegyetlenül megszidná magát.
— Még meg sem száradt a hajad.
Szincov hátulról a hajába fúrta az arcát, és Tánya a tarkóján érezte a leheletét. Örült, hogy fejet mosott, s a haja most tiszta és lágy, ha kicsit nedves is.
— Elszívtad?
— Nem.
— Ne szívd tovább.
— Jó.
— Add nekem.
Szincov elvette a cigarettát, kettőt szippantott, majd a sötétben átnyúlt Tánya feje fölött s valahol a padlón elnyomta a csikket...
— Ne félj — mondta és elvette a kezét, amely súlyosan nehezedett Tánya vállára. — Soha többé nem leszek ilyen durva. Soha. Nem félsz?
— Nem — felelte az orvosnő, de közben félelemmel gondolt arra, hogy legközelebb sem lesz örömük az együttlétben.

Tizenhatodik fejezet

Kora hajnalban keltek. Tánya még az éjjel megmondta, fél hétkor elmegy, különben nem ér időben vissza az egészségügyi osztályba.
— Még egészen sötét lesz — jegyezte meg Szincov.
— Az a jó.

Hajnal felé a férfi két ízben is érezte, hogy Tánya megfogta a kezét, és maga felé fordítva, közelről nézte a sötétben világító óralapot. Fél hétkor pedig halkan a fülébe súgta, hogy felkel, és amikor ő feleletül megölelte, egy pillanatra szorosan hozzásimult, majd ugyanolyan gyorsan elhúzódott tőle.

S ebben a mozdulatában olyan határozottság volt, hogy Szincov nem merte tartóztatni, hanem néhány perc múltán szintén felkelt és öltözködni kezdett.

— Hol az öngyújtód? Világíts, nem találom a derékszíjamat — szólt Tánya a sötétben tapogatózva.

A férfi odavilágított; az orvosnő már felöltözve, kisbundában állt ott.

— A karosszéken van a derékszíjad — mondta. — Meggyújtom a mécsest.

— Az még jobb lesz.

Szincov az asztalhoz lépett, és meggyújtotta a mécsest. A derékszíj a pisztollyal együtt valóban a karosszéken hevert. De Tánya nem csatolta mindjárt a derekára, hanem letette maga elé az asztalra, a karosszékbe ült, és az előtte álló férfira pillantva, mélyet sóhajtott.

— Ha tudnád, milyen boldog vagyok, és milyen fáradt. Alig állok a lábamon.

— Nohát feküdj le még egy kicsit, így ruhástul — javasolta Szincov, és Zavalisin üres díványára mutatott. — Ne szégyelld magad, úgysem mond rád senki semmit.

— Nem szégyenkezem. De mennem kell. Ha nem érek oda kilencre, ahogy Roszljakovnak megígértem, szégyellni fogom magam. De így, beszéljenek, amit akarnak! És te is mondj, amit akarsz, és gondolj, ami jólesik.

— Most magam sem tudom, hogy gondolkozom rólad — nézett rá Szincov, és rövid habozás után így folytatta: — Azt hiszem, szeretlek.

Tánya észrevette habozását, és csaknem megkérdezte tőle: „És mit fogsz tenni az emlékeiddel? Azt sem tudod? Vagy már eldöntötted?" Nem tudta feltételezni a férfiról, hogy olyan gyorsan elfelejtheti a feleségét.

— Nohát ültem is egy kevéskét — mondta, nem kérdezve semmit, és felállt.

— Elkísérlek.

— Megteheted?

Magától nem kérte volna. Félt, hogy Szincov szolgálata nem engedi.

— Egyelőre igen. A tüzérállásokig. Lehet, hogy éppen indul

vissza néhány autó a hadtápba, akkor felültetlek egyre és elirányítalak.

Odalépett és gyengéden megcsókolta. Tánya elmosolyodott.

— Min mosolyogsz?

— Olyan bűntudatosan csókoltál meg, mintha én munkába mennék, te pedig ittmaradnál aludni és tétlenkedni.

— Aludni már nem lesz időm. De hogy nem lesz sok dolgom, az nagyon lehetséges. Ahogy kivilágosodik, megadják magukat a fritzeink, akkor aztán tétlenkedhetünk.

— Hiszed? — Tánya reménykedve nézett a szemébe.

— A tétlenkedést illetően persze tréfáltam, mindenképpen rengeteg dolgunk lesz, de hogy megadják magukat, biztosra veszem. Tegnap már úgy harcoltak... — Nem kereste meg a szavakat, hogy elmagyarázza, miként harcoltak tegnap a németek. — Megyünk?

Iljin a szomszéd pincében az asztal mellett aludt, keze a telefonon, mintha a kezében jobban bízna, mint a hallásában.

Amikor ketten beléptek, felébredt; először a telefonon nyugvó keze mozdult meg, majd felnyitotta szemét, és bódultan felült.

— Megyek, elkísérem — szólt Szincov, fejével Tánya felé intve. — A tüzérállásokig. Legkésőbb félóra múlva itt leszek.

— Értem — mondta Iljin felállva.

— Jó reggelt. — Tánya észrevette, hogy a hadnagy fürkészőn néz rá, odalépett hozzá, és kezet nyújtott. — Viszontlátásra. És köszönök mindent.

Szincov elámult a bátorságán és természetességén. És megint arra gondolt, hogy bár úgy sodródtak egymáshoz, mielőtt egyikük is feleszmélt volna, már szereti ezt az asszonyt, Iljin pedig, aki nyilván azt várta, hogy Tánya most reggel zavart lesz előtte, maga jött zavarba és félszegen kérdezte:

— Nos, jól kialudta magát mínálunk?

— Jól — felelte komolyan és egyszerűen az orvosnő.

Azzal vissza sem nézve megindult Szincov előtt a kijárat felé. Odakint megállt, a sötétben hátranyúlt, és amikor a férfi kezét megtalálta, azt mondta:

— Magam sem hiszem, hogy mégiscsak találkoztam veled.

— Hogy lesz tovább? — kérdezte Szincov.

— Nem tudom. Merre megyünk? Erre?

— Igen.

Megindultak, és Tánya gondolatban megismételte: „Nem tudom." Nem a férfi iránti érzésein töprengett, hanem mindig ugyanarra gondolt: megadják-e magukat a németek, vagy

folytatódnak a harcok? Ha folytatódnak, akkor Szincovnak is tovább kell harcolnia. Sőt lehet, hogy már ma, néhány óra múlva. Ez a gondolat éjjel rohanta meg, és átkozottul bántotta, nem hagyta nyugodni. Ám ez az átkozott gondolat boldogsággal is töltötte el, hiszen most van valaki a világon, aki hozzá tartozik, és ő halálosan retteg érte.

— Azt kérdezted, hogyan lesz tovább — mondta aztán, kiszakítva magát ebből a boldog és egyben boldogtalan gondolatból. — Mindent el fogok követni, hogy láthassalak. Amikor csak lehet.

— Én is — bólintott a férfi.

Vidáman és meggyőződéssel mondta ezt, noha jól tudta, hogy e mögött az egyszerűen kimondott: „amikor csak lehet" mögött számtalan „nem lehet" rejlik — az emberek miatt, a szolgálata miatt, saját háborús kötelességérzete miatt.

És mégis, milyen jó volt ezeket a szavakat hallani! Csodálatos dolog életben maradni, és találkozni egy asszonnyal, és hirtelen teljesen átérezni, hogy mit jelent életben maradni!

„Node mégis, beszéljünk józanul, hogy is leszünk mi ketten?" — állította meg magát gondolatban.

De éppen ezt nem kívánta most: józanul beszélni, józanul gondolkodni. Csak remélni akarta, hogy minden jól lesz.

Tánya éjjel elmondta neki, hogy kezdettől fogva ezredbe vagy egészségügyi zászlóaljba kéredzkedett. Most újra megkérheti Szerpilint. Ha nem is egészségügyi századba, de legalább a hadosztálya egészségügyi zászlóaljába ossza be.

Szincovnak persze gondolnia kellett volna rá, hogy a hadsereg egészségügyi osztályán dolgozni veszélytelenebb, mint egészségügyi zászlóaljban vagy ezredben, de nem gondolt rá. Ebben a filigrán kis asszonyban volt valami, ami nem engedte, hogy az akarata ellenére féltse olyasmitől, amitől ő maga nem fél.

Tánya megbotlott a sötétben, és a férfi megfogta a karját, hogy el ne essen.

— Igen, januárban hosszúak az éjszakák — mondta az orvosnő. — Ma ugyan már február van.

És Szincov e szavak hallatára arra gondolt, hogy valóban február elseje van, tehát a támadás huszonharmadik napja.

— Tegnapelőtt megyek, látok egy lovas szánt, a szánon egy aknavető, mögötte pedig egy katona baktat. Ahogy az úteléágazáshoz érek, látom; a ló erre kanyarodik, a katona amarra. Rákiáltottam a katonára, úgy látszik, mentében elaludt. Ilyen kimerültek az emberek.

— Te is — mondta Tánya, mert ezen az egész éjszakán és egész reggel csakis a férfira gondolt.

A tüzérek lőállásaihoz érve hallották, hogy a közelben egy másfél tonnás teherautó dohog. A vezető nyilván nem akarta kikapcsolni a motort a fagyban, amíg a lövedékeket kirakják.

A sötétből a százados ismerőse, egy tüzérosztály parancsnok bukkant elő.

— Üdv a hadistennek! — szólt Szincov. — Mi a helyzet? Üresen mennek vissza a teherautók?

— Mindjárt indul is egy vissza — felelte az ismerőse, és jól megnézte a Szincov mellett álló orvosnőt.

— Szóval mégis kaptál lőszerutánpótlást?

— Kaptam. Miért jöttél?

— Az orvosnőt szeretném beültetni a vezető mellé. A hadsereg egészségügyi osztályába igyekszik.

— Elviszik az elágazásig. Gyerünk — intett a tüzér.

A teherautóhoz mentek.

— Ültesd be — mondta a parancsnok Szincovnak, és a kocsit megkerülve visszaindult oda, ahonnét a katonái hangja hallatszott.

Szincov kinyitotta a fülke ajtaját.

— Ülj be!

Tánya fellépett a hágcsóra és beült. A férfi szorosan a kocsi mellett állt. Majd nem engedve, hogy a kesztyűjét lehúzza, kurtán kezet szorított vele, és hátrább lépett.

— Becsukom, hideg van.

De Tánya nem törődött a hideggel, egy volt csak fontos számára: hogy a férfi még egy pillanatig ottmaradjon mellette. Nemezcsizmás lábát a hágcsóra tette, hogy ne csukhassa be a ajtót.

— Ejnye. — A százados megnyomta az ajtót; nem értette mindjárt, miért nem csukódik be. — Eltörhettem volna a lábadat!

Tánya elhúzta a lábát, mert a fülke túlsó felén már beszállt a sofőr. Szincov becsapta az ajtót, s a teherautó elrobogott, otthagyva őket a tüzérosztály parancsnokkal.

— Mit keresel már kora reggel a lőállásokban? — kérdezte Szincov.

— Itt töltöttem az éjszakát. Este óta foglalkoztam az emberekkel.

— Mi célból?

— Hogy a szokottnál pontosabban lőjenek, minden élőt elpusztítsanak.

— Szóval a ti fellebbvalóitok nem reménykednek a reggeli „Hände hoch"-ban?

— Nem úgy fest a dolog. Az éjszaka folyamán megint kiegészítették a lőszerkészletet.

— Hát igen — bólintott Szincov. — Én pedig tegnap, amikor Paulus kapitulációjáról értesültem, azt hittem, a mi fritzeink is megadják magukat.

— Úgy látom, békés hangulatba ringatóztál, éjszaka nem alszol, reggel meg orvosnőket kísérgetsz ...

Szincov nem válaszolt. Igen, lehetséges, hogy abban ringatózik.

— Jól van no, megyek — szólalt meg rövid hallgatás után. — Ha tinektek éjjel kiegészítették a lőszerkészleteket, akkor reggel minket is megszorongatnak.

Lassan világosodott, még nem virradt teljesen. Szincov ment visszafelé. A fagyos hajnali ködből csak itt-ott bukkantak elő a romok csipkés körvonalai.

De hát fene bánja, hogy még nem virradt meg! Az igazat megvallva, már látni se kívánta mindezt.

Hol a várható harcra gondolt, hol az asszonyra, aki mögött becsapta a teherautó ajtaját, és megint magára maradt megszokott életével: a háborúval.

Éjjel nyugtalanul tűnődött rajta, hogy reggel miként fognak elválni, és minden olyan egyszerűen történt. Ez Tánya érdeme. Reggel semmi felesleges ostobaságot nem mondtak egymásnak. Szincov maga is csodálkozott, mert nem hitte volna, hogy még ilyen gyengédségre képes egy nő iránt, és ilyen hála ébredhet benne.

Ő beszélt, és Tánya hallgatott. Majd így szólt: „Milyen gyengéd vagy." Először azt mondta: „Nem hittem, hogy ilyen durva tudsz lenni", reggel pedig: „Nem hittem hogy ilyen gyengéd tudsz lenni."

Nincs ebben semmi csodálnivaló. Szincov maga is régen elfelejtette, hogy milyen is tud lenni, durva vagy gyengéd vagy másmilyen. Nem tudta, és nem is gondolkozott rajta, elfelejtette. Olykor nőket képzelt maga elé, felidézte, milyenek, mert másfél éve nem volt nővel dolga. De hogy ő milyen is tud lenni velük, azon nem töprengett.

Ki tudja, talán ez alatt a másfél év alatt úgy perzselte a felesége emléke, hogy teljesen kiégtek az emlékei. Vagy csak ma érzi így? Erre gondolt, amikor reggel egy pillanatig tétovázott, mielőtt bevallotta volna: „Azt hiszem, szeretlek."

Amikor ezt mondta, nem öntötte a „szeretlek" szóba azt a

rendkívüli értelmet, amely mintegy elválasztja a többi szótól, és megmagyarázhatatlanul fölébük emeli. Ez a szó még egymagában semmit sem jelentett, csak nem talált más kifejezést a legfőbbre: hogy az életét már el sem tudja képzelni Tánya nélkül. Ez is igazság volt. És hogy mindez szinte magától történt, még mielőtt feleszméltek volna, az semmit sem változtat rajta...

Igen, csoda történt vele. Egész úton ezen a csodán mosolygott. Így lépett be a pincébe, meglátta az asztalnál ülő és teázó Iljint, leült vele szemben, és még mindig nem eszmélt rá, hogy mosolyog.

Iljin megdöntötte a teáskannát, szótlanul töltött, és odatolta eléje a bögrét. Sem tegnap, amikor mindez történt, sem ma, amikor véget ért, fiatalos szigorúsága ellenére nem ítélte el Szincovot. Közös szolgálatuk ideje alatt a parancsnok mindig kifogástalan katona volt a szemében, aki igyekezett mindenkinél többet vállalni, és ha egy ilyen embernek hirtelen szerencséje van egy nővel, mondhatni a szerencse az ölébe hull, mi van ebben kivetnivaló? Semmi — vélte a hadnagy. Irigyelni persze lehet!

Mindent megtett, hogy a zászlóaljparancsnoka magára maradjon ezzel a nővel, és úgy érezte, hogy most, az orvosnő távozása után, joga van a teljes nyíltsághoz.

— Nos, hogy folyt le minden? — kérdezte, miután Szincov megivott egy fél bögre teát.

— Jól. Jobban nem is lehetett volna. Köszönöm nektek, fiúk.

Szincov szeme barátságosan, sőt vidáman fénylett, de volt benne valami, ami visszatartotta Iljint a további kérdezősködéstől.

— Tölts még teát!

— Akkor nincs több kérdésem. — A hadnagy teletöltötte a bögrét, — Igyál! Amíg távol voltál, Tumanjan telefonált. Pont kilencre magához rendeli a zászlóaljparancsnokokat.

— Tegnap minket hívtak össze — szólalt meg Zavalisin, aki közben belépett. — Elmagyarázták, hogy kíméljük a németeket, ha megadják magukat, ma pedig arra fognak kioktatni, hogy miként verjük tönkre őket, ha makacskodnak.

— Alighanem úgy lesz — mondta Szincov. — Jermakovnál voltam, a tüzérosztályban, teljes lőszerutánpótlást kapott.

— Szóval lecsapunk. — A komisszár sóhajtott. — Éjjel pedig már nem volt kedvem harcolni...

— Neked nem volt kedved, de a zászlóaljparancsnoknak... — Iljin nem állta meg szó nélkül.

De Szincov, súlyos kezét rátéve a csuklójára, elhallgattatta.

— Ami engem illet, Kolja, már megmondtam, hogy jó kedvem van. És ne rontsd el, érted?

— Mindent értek. De sietned kell Tumanjan fényességes színe elé. Már nem borotválkozol?

— De igen, van rá időm. — Szincov az órájára pillantott. Kihörpintette az utolsó korty teát; és ismét megtöltötte a bögrét. — A gyorsaság kedvéért teával borotválkozom.

A Tumanjannál lefolyt tanácskozáson a zászlóaljparancsnokok azt az utasítást kapták, hogy aktívan tevékenykedjenek, és közben készüljenek az általános támadásra, amely másnap reggelre volt kitűzve. Mindebből világosan kitűnt, hogy a németek itt, a gyári kerületben, tudomásunk szerint egyelőre nem szándékoznak kapitulálni, s holnapnál tovább nem is várunk erre.

Amikor a tanácskozás véget ért, Szincov még ott maradt, hogy gratuláljon volt szomszédjának, Zirjanovnak, akit Tumanjan két nappal azelőtt előléptetett: maga mellé vette helyettesének.

— Gyorsan mész fölfelé!

— Gyorsan buktam, gyorsan vissza kell kapaszkodnom!

— Őszintén szólva csodálkoztam — vallotta be Szincov —, hogy közvetlenül a harcok befejezése előtt kiemelt a zászlóaljból.

— Ravasz ember — mondta Zirjanov, Tumanjanra célozva. — Megszimatolta, hogy a hadosztályparancsnok kér helyettesnek Kolokolnyikovhoz, erre inkább magához vett. Ami pedig a harcok végét illeti, még nem fejeztük be, nincsen vége. A németeknek még vannak töltényeik, aknáik is vannak és fedezékeik — jobb se kell!... Az éhség ellenére még kihúzhatják akár egy hétig. Csak akarat kérdése! Én például a parancsnokságuk helyében mindenkit, aki feltartja a kezét, saját kezűleg lőnék le, és aztán magammal végeznék, de nem adnám meg magam.

— Nem mindenki nézi így az életet.

— Ugyan, miféle élet ez a fogságban, akár nálunk, akár őnáluk — legyintett Zavalisin.

— Szóval szerencse, hogy nem mind olyan elszánt katona, mint te! Paulus tizenöt tábornokával megadta magát...

— Azt beszélik — mondta halkan Zirjanov —, éjjel a hadseregben haditanácsot tartottak, az volt a kérdés, hogy mi le-

gyen a fritzeinkkel, Paulus kapitulációja után: várjunk, amíg az éhség miatt ezek is feltartják a mancsukat, vagy pedig megsemmisítsük őket? Azt mondják, csak a mi Kuzmicsunk szavazott a várás mellett, de beléje is bátorságot öntöttek.

— Hozzánk jössz? — kérdezte búcsúzáskor Szincov.

— Ha holnap rosszul fogsz harcolni, elmegyek, hogy megszorítsalak — felelte Zirjanov mosolyogva —, de ma aligha lesz rá szükség.

Jól megértették egymást, és Szincov még mindig erre gondolt, amikor visszatért a zászlóaljba, és a peremvonal felől elszórt lövéseket hallott. Mit jelent ez, „folytatni az aktivitást", s közben készülni a holnapi támadásra? Beosztásától függetlenül mindenki tisztában van vele, hogy ha így áll a helyzet, akkor mind úgy mutatkozunk és jelentünk, ahogy kívánják tőlünk, de valójában kímélni fogjuk az erőinket másnapra. Így vettük szokásba — önmagunkat áltatjuk vele: ha egyszer belekezdtünk, akkor állandóan csak támadunk, mint valami felhúzott szerkezet. Valójában pedig, ha nem is kíméljük magunkat, azért nap nap után nem harcolunk, pihenők vannak és lesznek, azok nélkül háborúban sem lehet meglenni. Ezt minden okos ember belátja, de ha egy ostobába botlunk, akkor persze baj van!

Amikor a zászlóaljba visszatért, és közölte a parancsot, különbözőképpen fogadták. Zavalisin nyilván mást várt, lecsüggesztette a fejét, és azt mondta, hogy mindjárt kimegy egy századba, és elbeszélget az emberekkel. Ribocskin ellenben örült. Második napja szomorkodott, amiért Szincov nem vitte magával, amikor a tábornokot elfogták, és szemlátomást abban reménykedett, hogy holnap, az utolsó csatában, még kitüntetheti magát. Iljin a többiek előtt tartózkodóan ennyit mondott: „Nohát felkészülünk!" De amikor Szincovval kettesben maradtak, dühösen kifakadt a németek ellen:

— Nem akarják megadni magukat a nyomorultak! — És életében először csúnyán káromkodott.

Szincov elnézte a pincében dühösen fel-alá járkáló embert, és tökéletesen megértette, mert ő is ugyanezt érezte. A legutóbbi három hét harcai során sokszor fellobbant benne ez a harag a németek ellen, akik ott ülnek, nem adják meg magukat, és újabb meg újabb áldozatokra kényszerítenek bennünket. A saját embereinkre ugyanilyen körülmények között azt mondanánk: „hősök!" — A németek azonban: „nyomorultak!". De hát mit is mondhattak volna róluk, ha holnap ismét harcba kell menniök miattuk, és újabb veszteségeket szenvednek.

Hogy mennyit, azt nem tudhatják, de sok embert! Tegnap, amikor Paulus kapitulációjáról értesültek, első pillanatban úgy érezték, hogy minden, ami Sztálingrádban osztályrészükül jutott, már mögöttük van. Ha még nem is mindenütt kapituláltak a németek, egy-két órán belül megadják magukat és kész, csend van. És ma kiderült, hogy a csend nem jön el magától, még el kell menni érte oda, előre, ahol lőnek. S ha nem mennek, és várják, hogy magától jöjjön, akkor már nem tőlük függ mindez, hanem a németektől. És ki tudja, hogyan döntene az ember, ha azt mondanák neki: „Cselekedj belátásod szerint!" Ki tudja mennyire bírná idegekkel, hogy egy helyben topogjon, és várja a csendet? Nagyon lehetséges, hogy inkább előrerohanna, lesz ami lesz, csak még egy darab háborút maga mögött hagyjon, aztán kigombolja a gallérját, kihúzza magát, tenyerével megsimítsa a mellét az ingzubbonya alatt és azt mondja magának: egyelőre végeztem!

— Láttad „A végső órá"-t? Most jelent meg a röplap! — Iljin abbahagyta a járkálást, és felvette az asztalról a röplapot, amely Paulus megadásáról számolt be.

— Már láttam az ezredtörzsben.

— Elmondhatjuk, hogy a győzelem már kibontakozik, de minekünk még harcolnunk kell. — Iljin sóhajtott, és megkérdezte: — Mit gondolsz, hátha ma még megadják magukat?

Szincov vállat vont.

— Ha a többiekkel együtt nem kapituláltak, most újabb megpiszkálás nélkül aligha teszik.

— Nohát ha csak az kell, majd megpiszkáljuk őket! Jó lenne azzal az erőnkkel, amink kezdetben volt! De így utánpótlás nélkül mit tehetünk?!

— Hiú beszéd. Panaszkodjunk egymásnak! És aztán?

— Aztán harcolni fogunk — mosolygott Iljin.

— Persze a panaszaink egyrészt jogosak — mondta rövid hallgatás után a százados. — Másrészt viszont, durván számítva, az utóbbi harcokban minden ötödik emberünkre egy ágyúcső. Amióta a háború tart, még ilyen tüzérségünk nem volt!

— Ez igaz, de nem mindenüvé tudsz eljutni vele.

Gyakorlati számításokba merültek, hogy mivel és miként kell holnap zászlóaljmértékben megpiszkálniok a németeket.

Az egész reggel ilyen teendőkkel telt el. Délután pedig megérkezett Kuzmics, hogy átadja a felderítőknek a vitézségi érmeket a német tábornok elfogásáért. A felderítők, ahogy szokás, ott helyben sorakoztak fel a zászlóaljtörzs mellett. Ők a

létszám feletti felderítőcsoport, ők az utolsó tartalék, végső esetben ők adják a törzsőrséget is. Minden rájuk hárul.

Kilenc felderítőnek a tábornok saját kezűleg tűzte mellére az érmet, a tizedik érem azonban a tokjában maradt. Cibenko felderítőt tegnap este egy akna megsebesítette, amikor bográccsal a konyhától jött. Egy nagy szilánk kiverte kezéből a bográcsot, egy kicsi pedig az orrába fúródott. A seb nagy vérveszteséget okozott, de könnyű volt, nem kellett az egészségügyi zászlóaljnál hátrább mennie.

— Nagyon is feltűnő római orra volt — mosolygott Koleszov, a felderítő osztag parancsnoka. — Egy fritz megirigyelte és megkurtította. Most majd nem kapkodnak rajta úgy a lányok!

— Sebaj — mondta Kuzmics. — Nekem a polgárháborúban a fehérek az egész fejemet úgy összekaszabolták, mint a káposztát, és még ma is megnéznek a nők. — Elsőnek nevetett a tréfáján.

A felderítők már azt hitték, hogy vége, elmehetnek, de Kuzmics ismét odaintette a segédtisztjét, és kivett a kezéből egy írást meg egy kitüntetéstokot.

— Most pedig előttetek tüntetem ki a zászlóaljparancsnokotokat.

Szincov meglepődött. Tegnap ugyan Szerpilintől már hallott róla, de nem gondolta, hogy ilyen gyorsan megkapja.

Amikor Kuzmics a mellére tűzte a Vörös Csillag Rendet, visszaemlékezett, hogyan kapta Moszkva alatt Orlov tábornoktól az első Csillagot. Még arra a kis borzongásra is emlékezett, amit akkor érzett, amikor a tábornok a kigombolt ingzubbonya alá nyúlt. Ugyanilyen hideg volt, ugyanígy álltak a romok mellett, a falak tövében, s egy félóra múlva Orlov tábornok a közvetlen közelében elesett. „Ő is ilyen kis termetű volt, mint Kuzmics, ágaskodott, amikor a kitüntetést felerősítette" — jutott eszébe hirtelen, de elhessegette a kellemetlen gondolatot: nem mindennap van az, hogy csak úgy elesnek a tábornokok.

A kitüntetések átadása után Kuzmics hajlandó volt ebédhez ülni, de rosszkedvében volt. A vodkát éppen csak megízlelte, ült és hallgatott, majd hirtelen megszólalt:

— Az embert csak fogják, és lemerítik a felelősség legmélyére, aztán megered a füléből a vére, mint a búvárnak...

Hogy mire értette ezt, nem tudták, de kérdezni kínos lett volna.

Majd megtudakolta:

— Innen sehonnan se lehet látni, hogyan hajtjuk át a Volgán a németeket?

Iljin azt felelte, hogy a Volgát tőlük sehonnan se lehet látni, a gyárak romjai eltakarják.

— Mielőtt idejöttem, Cvetkovnál voltam — mondta Kuzmics. — Tőlük egy pontról távcsővel éppen odalátni. Reggel óta kelnek át a Volgán, mint egy nagy fekete kígyó. Már sok ezren átmentek. Figyeljük, és ők is figyelik. — Fejével intett, és Szincov meg Iljin is megértette, hogy azokra a németekre céloz, akik még a hadosztályuk arcvonala előtt állnak. — Látják, de nem adják meg magukat. Reggel a hangszóróban megint érzelmes húrokat pengettünk, de nekik ez annyi, mint süket embernek a harangszó... Levest ettem nálatok, de mást nem kérek. Ha adtok teát, megiszom, aztán megyek.

Amíg az erős teát megfőzték neki, gondolataiba merülten ült és hallgatott. A hír, amit Zirjanov említett Szincovnak, igaz volt. Éjjel csakugyan összehívták a haditanácsot, és felvetették a kérdést, hogy mi történjék az északi német csoporttal? Várjanak vagy tönkrezúzzák? Batyuk, ki tudja, miért, elsőnek Kuzmicsot kérdezte meg. Talán ha nem elsőnek válaszol, hanem meghallgatja a többieket, ő is megingott volna az igazában, és minden másként történik. De Batyuk elsőnek kérdezte, és ő kimondta, amit éppen gondolt:

— Minek vesztegessük az embereket a dögökre, hadseregparancsnok elvtárs? Továbbra is szükségünk lesz rájuk. Várjunk még egy kicsit, amíg az éhség elveszi az eszüket...

Azért nyilatkozott így, mert még nappal, amikor Paulus kapitulációjáról értesülve azt hitte, minden befejeződött, elkérte az összesített veszteségjelentést. A jelentésből kiderült, hogy ha sikerül is visszaszippantani az emberek egy részét a kórházból a hadosztályba, akkor is kétharmadrészben utánpótlásra van szükség.

Ezzel a gondolattal ment a haditanácsba, és kimondta, ami a szívét nyomta.

Batyuk nem válaszolt, tüstént a következőnek adta át a szót. Sorban nyilatkoztak a hadosztályparancsnokok, és mind az ellenkezőt javasolták: ne várjanak, hanem a következő huszonnégy órában készüljenek fel és támadjanak.

Kuzmics kezdetben azt remélte, hogy Szerpilin támogatni fogja. De a törzsfőnök nem támogatta, csak figyelmeztette a többieket.

— Ha valaki kevesli az egy napot, most mondja meg. Kifo-

gástalanul fel kell készülni, hogy egy csapásra végezzünk a németekkel!

Batyuk, amikor a haditanácsot bezárta, Kuzmicsról egy szót sem szólt, mintha a világon sem volna. Azt mondta, örül a haditanácsban megnyilvánult egyhangú véleménynek, és úgy döntött, hogy holnapután reggel támadnak. És amikor búcsúzkodott a távozó hadosztályparancsnokoktól, csak akkor jegyezte meg halkan és nyugodtan, mindenki füle hallatára Kuzmicsnak, amit nyilván előre kigondolt: „Azért hallgattam csak magáról, mert nem akartam ősz fejét megszégyeníteni... Annál kevésbé, mert maga Frunzéval szolgált..."

Kuzmicsot nem ez bántotta a legjobban, hanem hogy a haditanácsban olyan magára maradt. Hazarobogott a hadosztályba, és folyvást ezen rágódott. Kétségtelen, a haditanácsban volt két-három olyan ember, akinek nincs önálló véleménye, ezek Batyuk szájából lesték a szót, de a többiekről ezt nem gondolhatta, tehát valóban más véleményen voltak, mint ő.

„Mi ez — töprengett magában —, így megöregedtem, kivénültem, végem? Nincs már bennem kezdeményező erő? Megtörténik az ilyesmi. Ott van például Kolokolnyikov... Azt hinnéd, a katonákat kíméled, pedig nem is róluk van szó, te nem vagy már képes újabb erőfeszítésre."

Ma reggel kiment az ezredekhez. Először Kolokolnyikovnál volt, és örült, hogy Artyemjev e néhány nap alatt — anélkül, hogy az ezredparancsnokot megalázta volna — rendet tudott teremteni nála. Kissé megnyugodva ment Cvetkovhoz, ám ott négyszemközt olyan beszélgetésre került sor, amit ha bárkitől is, de Cvetkovtól sohasem várt volna.

Cvetkov először részletesen jelentette, hogy milyen intézkedéseket tett a támadási parancs értelmében, majd különös hangon megkérdezte:

— Megengedi, tábornok elvtárs, hogy magyarázatot kérjek?

— Tessék! — felelte Kuzmics, és nem értette, mi ütött Cvetkovba.

Amaz pedig, az ellentmondás nélküli Cvetkov, hangját lehalkítva, így szólt:

— Magyarázza meg nekem, tábornok elvtárs, miért nem várhatunk még három-négy napig, hogy elkerüljük a további veszteségeket? Én ma személyesen hallgattam ki hét németet, már az utolsó élelmiszeradagjuk is elfogyott. Én mindig minden parancsot teljesítettem, tábornok elvtárs, de most magyarázatot kérek. Miért nem akarjuk megkímélni az embereket? Ezek után a harcok után minden tapasztalt katona aranyat ér! Akár-

milyen utánpótlást adjanak is, ők képezik a gerincet. Hogy lehet ilyen emberekkel dobálózni? Én a magam részéről úgy ítélem, hogy a hozott határozat célszerűtlen.

Kuzmics emlékezete szerint először történt, hogy Cvetkov bírált egy parancsot. S hogy vágta ki ezt a szót: „célszerűtlen"! Csak úgy pattogott! Ebben volt számára a kérdés lényege. Amíg célszerűnek tartotta, akár kétszer is feláldozta volna az életét egyetlen napon, de ha nem, akkor senki életét sem volt hajlandó feláldozni, se a magáét, se másokét.

— Befejezted? — kérdezte Kuzmics, miután végighallgatta.

— Igenis.

— Magyarázatot nem adhatok. Csak megismételhetem a parancsot. Óhajtod?

— Ismerem.

— Ha ismered, hát teljesítsd — mondta a tábornok, és otthagyta Cvetkovot... Először még hozzá akarta tenni: cselekedj a parancs szerint, de lehetőleg kíméld az embereket. De mi értelme lett volna? Teljesen felesleges. Ez annyit jelentene, mint ilyen módon értésére adni, hogy: én lélekben egyetértek veled, ezért különösen ne szorítsd, ne igyekezzél. De hát mit jelent ez: ne szorítsd, ne igyekezzél? Kuzmics, akár egyetért valamelyik paranccsal, akár nem, a szomszédok vérén élősködni nem szokott. E gondolat kilátástalansága nem hagyta nyugodni most sem, amikor Szincovéknál ült.

— Nohát megyek, nemcsak rátok van gondom. — Megivott egy bögre méregerős teát, s legyőzve belső ellenkezését, félt a fájós lábára lépni, felállt. — Holnap ugyanebben az időben eljövök. Személyesen fogadom a jelentést, hogy teljesítettétek a parancsot.

— Jelentjük, tábornok elvtárs! Ha egyszer folytatjuk a harcot, hát továbbra is meg kell tartanunk az elsőséget — harsogta becsvágyóan Iljin.

— Ez igaz — mondta Kuzmics, nem annyira Iljinnek, mint inkább a saját gondolataira válaszolva. — Ha egyszer így szól a parancs, valakinek elsőként kell teljesítenie. A szomszédaink is csak emberek, és ők sem akarnak meghalni. Igaz-e, Szincov?

— Igaz, tábornok elvtárs.

— No ha igaz, akkor továbbra is legyetek elsők.

„Nohát ezután is elsők leszünk" — gondolta a százados, amikor elkísérte Kuzmicsot az autójáig, és visszatért a pincébe. A hadosztályparancsnok szavai örvendező, kockáztató kedvre hangolták, ami különben nem volt szokása. Úgy érezte, holnap

is minden sikerülni fog, mint ahogy az utóbbi napokban, és különösebb veszteségeik sem lesznek. És könnyen meglehet, hogy holnapra már minden befejeződik. Egy nap az egész.

„Igen, tegnap és ma előre kiünnepeltem magam — tűnődött, és ebben a gondolatában Tánya is helyet kapott. — Most pedig tönkre kell verni, akik még megmaradtak." Úgy gondolta ezt, mint akinek adóssága van.

A nap ment a maga rendjén. A németek még sűrűbben lőttek, mint előző nap. Idegeskedtek, és ezzel a lövöldözéssel bátorították magukat. Így szokott ez minálunk is lenni, más időkben.

Szincov ebéd után kiment két századhoz. Szavaikból kitűnt, hogy az emberek körülbelül ugyanúgy éreznek, mint ő: kisebb-nagyobb türelmetlenséggel, és az életükért aggódva várták a másnapot, kívánták, hogy minél előbb vége legyen, s ezért készek voltak harcolni.

Csugunov, noha ugyanúgy megértette a parancsok minden árnyalatát, mint a többiek, és tudta, hogy a holnapi nap előtt őtőle sem kívánnak semmit, reggel betű szerint cselekedett, és kissé előrenyomult, de veszteség nélkül.

Amikor Szincov estére visszatért az ezredektől, kiderült, hogy Tumanjan mégis elvette tegnapi, tábornoki szállásukat, őket pedig kiszorította egy másik kis pincébe, ugyanannak az épületnek a romjai alatt. Egyébként ez most már nem sokat számított.

A romok bejáratánál két felderítő éppen egy másfél méter hosszú német tartálybombát bontogatott fejszével és utászásóval, azoknak egyikét, amiket éjjelente ejtőernyővel dobáltak le a németek az övéiknek. Az utóbbi napokban már jó néhány ilyen esett le a zászlóalj területére. Burkolatuk préselt kartonpapírból volt, s a vége puha alumínium, ez csillapította földre éréskor az ütődést. A kartonpapír viszont olyan keménynek bizonyult, hogy csak baltával lehetett széthasogatni.

A tartályok tartalma nagyrészt kidobni való volt: német kis kaliberű ágyúba illő lövedékek, meg aknák, töltények. De akadtak használható dolgok is: kétszersült, kolbász, csokoládé, konzervek.

„Nappal nem járt erre repülőgép, és nem hullottak tartályok. Tehát Iljin még tegnap megcsapott egyet, és most odaadta a felderítőinek, hogy a kitüntetésük örömére a pótadagot kirázzák belőle."

— Nehogy a lábát is levágja — mondta Szincov az egyik felderítőnek, aki nemezcsizmájával leszorítva a tartályt, visszakézből hasogatta fejszével a kartonburkolatot.

— Nincs szándékomban, százados elvtárs — felelte mosolyogva a felderítő. — Még ki kell tartania a régi határig...

„Igen, a régi határ..." — Szincov Grodnóra gondolt, ahol a háború kitörése előtt a szerkesztősége volt. Ott, Grodnóban maradt anyósával a kislánya. Ha él, nemsokára hároméves lesz! Akkor egyéves és háromhónapos volt. Ha él... Már régóta úgy gondolta, hogy kevés reménye van rá. Egyszerűen nem hihette, hogy abban a pokolban, amelyen ő maga is átment negyvenegyben, egy öregasszony, az egyéves kislánnyal az égő Grodnóból menekülve, a háborús utakon életben maradhatott!

De ma éjjel Tánya a kislánya felől érdeklődött, és igyekezett meggyőzni őt, hogy a gyerek él, nagyon is meglehet. Az öregasszonyt a kicsivel együtt biztonságba helyezhették, elrejthették valami faluban. Partizánéletének példáira hivatkozva bizonygatta ezt.

Igen, lehetséges, hogy a háború után majd valahol Grodno környékén, számára ismeretlen embereknél, megkerül a gyerek, a kislánya. Szokatlan és furcsa gondolat volt ez.

„Ha életben lesz, és mi is életben maradunk, és minden jóra fordul, a háború után mind együtt leszünk .." — gondolta magáról, a kislányról és arról az asszonyról, aki ma reggel távozott tőle. Biztosan neki is ugyanez jutott eszébe: hogy anyja lehet a kislányának, amikor olyan hévvel bizonygatta, hogy a gyerek él.

Szincov mosolygott ezeken az ostobán korai gondolatokon, de mégiscsak fel-felötlöttek benne, és semmit sem tehetett ellenük.

Az új pincében, ahol most elhelyezkedtek, nem volt olyan tábornoki komfort. De Iljin már ügyesen intézkedett: a fal mellett, a földre szórt szalmán, ott hevert az ismerős ponyva, amit még a támadás második napján húztak le egy német autóról.

Az ismerős ponyván, ismerős mozdulattal befogva álmában a fülét, mintha kérné, hogy ne üssenek zajt, Zavalisin aludt bundában és nemezcsizmában.

— A politikai helyettes meghagyta, hogy ébresszük fel, ha szükség lesz rá — szólt halkan a pince sarkából a telefonos.

— Régen alszik?

— Tizenöt perce.

— Én is szundítok egy keveset — mondta Szincov. — Ha valami történik, azonnal keltsen fel...

Zavalisin mellé feküdt hanyatt, mint mindig, feje alá kulcsolva a kezét. Mindenkinek megvan a maga szokása. Ribocskin karikatúrát is rajzolt, mindüket egy lapra, hogy ki hogy alszik.

„Bárcsak így maradnánk!" — sóhajtott Szincov, adott esetben négyükre gondolva: Zavalisinra, Iljinre, Ribocskinra és saját magára. Nemcsak a holnapi harccal kapcsolatban, hanem a továbbiakra nézve is. Hogy senki meg ne sebesüljön, el ne essen, de ne is vigyék el sehová, és ne helyezzék át, hogy minden így maradjon, ahogy van.

Lehunyta a szemét, de nyomban súlyos dübörgést hallott a közelben, amit a pince falai tompítottak. „Tehát a mieink a sötétség beállta előtt mégiscsak intéznek még egy bombatámadást. Reggel már volt egy. Utána két ízben, egy-egy órán át, a nehéztüzérség lőtt a bal partról, és most megint bombázunk: igyekszünk megtenni mindent, hogy holnap minél kevesebb veszteségünk legyen."

Ezzel a gondolattal aludt el, és arra ébredt, hogy Levasov, aki nem tudni, honnan került elő, ott áll a lábánál. Balra pillantott: Zavalisin már nem volt ott — és felült a ponyván.

— Maradj csak — intett a komisszár. — Már megbeszéltem a dolgokat Zavalisinnal. Csak baráti látogatásra jöttem hozzád, eluntam magam.

— Akkor ülj le. — Szincov álmosan találgatta, mennyit alhatott.

— Nemcsak leülök, de le is fekszem kicsit. Nem jól érzem magam.

A százados már az imént észrevett a mécses fényében valami szokatlant a komisszáron, most pedig, amikor Levasov lefeküdt melléje, látta, hogy az ingzubbonyán két gomb ki van gombolva, a nyaka egészen álláig bepólyálva, és vatta fehérlik a kötésből.

— Mi bajod? Kelés?

— Torokgyulladás, reggel óta fojtogat — suttogta Levasov halk, rekedt hangon. — Kértem Feoktyisztovot, hogy készítsen vodkás borogatást, ő meg nagy buzgalmában így bebugyolált.

— Minek a borogatás, ha lábon viseled? Még jobban megfázol. Csak kösd be jó melegen a nyakad, mindenféle borogatás nélkül.

— Sokat értesz hozzá — mondta Levasov ugyanolyan halkan. — Ámbár, meglehet... — Valamin mosolygott magában,

s aztán hirtelen megkérdezte: — Mik a terveid a doktornőddel?

Szincov bosszúsan nézett rá.

— Mit bámulsz? — suttogta a komisszár.

— Azért nézek, mert nem beszéltem róla neked.

— Te nem, de mindent tudok.

— Kitől?

— Zavalisintól.

— Nem vártam tőle.

— Nem tehet róla. Így alakult. A doktornő, amikor tegnap hozzád igyekezett, találkozott velem, és én Feoktyisztovot adtam mellé kísérőnek. Nem említette?

— Nem.

— Szóval nem tartotta fontosnak — mondta Levasov. — Én pedig tudva, hogy hozzátok jött, megkérdeztem Zavalisint. Ő az ilyen ügyekben, hiszen tudod, akár a Jézus Krisztus...

— Engem kérdeztél volna meg — dünnyögte Szincov még mindig bosszúsan.

— Te aludtál, engem pedig érdekelt — mosolygott a másik. — Most pedig, ha már felébredtél, megkérdezem: mi lesz tovább?

— Tovább? Ha újra találkozom vele, megkérdezem: hozzám jön-e feleségül.

— Manapság ritkán utasítják el a nők az ilyen ajánlatot. És aztán, gyakorlatilag?

— Arra még nem gondoltam. A szavaiból ítélve idekéredzkedik hozzánk, az ezred egészségügyi századába, vagy a hadosztály egészségügyi zászlóaljába.

— Nem korai még a szavaiból ítélni? Egyetlen éjszaka után?

— Nemcsak egy éjszakát töltöttem vele: sok napot és éjszakát... Csak nem ilyen értelemben.

— Ha így áll a dolog — szólt Levasov —, nagyon meglehet, hogy sikerülni fog. Holnap befejezzük a harcot, és mindjárt kezdődik a szórás, átszervezés, ide-oda dobálás... Kit fel, kit le... Egy orvos számára a hadosztálybaṇ mindig akad hely. Nem ez a kérdés, csak az, hogy baj ne legyen, ki ne derüljön, hogy szajha...

— Ez lehetetlen — mondta Szincov.

— Én is azt hittem, hogy lehetetlen, amikor a háború előtt megházasodtam. Aztán kiderült, hogy éppenséggel nem az... Ostoba vak voltam, és ráadásul politikai munkás, embereket neveltem... Igen, átszervezés, szórás — ismételte. — Lehet,

hogy én is beleesem, és megválok az ezredtől, ha új beosztást kapok.

— Sajnálni fogom.

— Részben én is. De másrészt nem. Tegnap beszéltem a hadosztályparancsnokkal, és közöltem vele, hogy csapatszolgálatra szeretnék menni. Értésemre adta, hogy ha az átminősítésnél őrnagyi rangot kapok, akkor semmi kifogása ellene, hogy csapattiszt ezredparancsnok-helyettesi minőségben Kolokolnyikovhoz menjek.

— És ha mindjárt ezredet kapsz? — kérdezte Szincov. Eszébe jutott beszélgetésük a támadás első éjszakáján Gurszkij jelenlétében.

— Aligha. Én már lemondtam arról, hogy feljebb emelkedjem. Csak lejjebb ne csússzam. Mostanában mintha minden rendben volna, de megeshet, hogy egyszer csak kikottyantok valamit. A politikai munkásnak pedig minden szavára ügyelnie kell. Ha csapattiszttől hallják, eleresztik a fülük mellett, de ha politikai munkás az ember, fülön fogják ... Nekem csapatszolgálathoz van hajlamom, érzem a háború kezdete óta. Őszintén szólva, ezredet szeretnék vezetni! Hiszem, hogy mint csapattiszt megmutathatom a tehetségem. Meglátod, még hadosztályt is kapok ... Előfordul az ilyesmi: az ember halad egy úton, de a hivatása másfelé szólítja ...

Elhallgatott, majd kisvártatva megkérdezte:

— Zirjanovról mi a véleményed?

— Sokra tartom. Miért kérdezed?

— Tegnap írtam meg neki az ajánlást, ismét belép a pártba. Tőled nem kért?

— Én is csak jelölt vagyok még. Októberben léptem be újra.

— Igaz. Elfelejtettem. No jó, feküdj csak, ha még kedved tartja, én felkelek.

— Én is azt teszem, sok dolgom van. — Szincov felült. — Fjodor Vasziljevics ...

— Nos?

— Emlékszel arra a beszélgetésünkre?

— Melyikre?

— Arról a te krími barátodról.

— Hogy jutott most eszedbe? Basztrjukov elvtárs talán ismét megjelent a láthatáron?

— Dehogy — felelte a százados —, de nem megy ki a fejemből. Csakugyan nem jelented, hogy micsoda alak?

— Egyelőre nem.

— Meddig?

— Amíg a természetem meg nem változtatom.

— Rosszul teszed.

— Én már csak ilyen rossz ember vagyok! — Levasov rekedten elnevette magát, és a torkához kapott. — Fáj az átkozott...

Szincov kikísérte a komisszárt a pincéből. Amikor elbúcsúzott tőle, néhány percig ott állt, nem ment vissza. Csodálatosan tiszta, csillagos volt az ég.

„Még utóbb napos idő lesz?" — gondolta olyan csodálkozva, mintha háborúban nem is lehetne napos idő, és nem is kívánhatna ilyet.

Tizenhetedik fejezet

Mi hallgattunk, de a németek egész éjjel, reggelig hol itt, hol ott lőttek, mint az eszeveszettek. Biztosan felmondták az idegeik a szolgálatot, s fokozottan érezték a végüket. Ennek örültek a mieink, mert remélhették, hogy valóban ez lesz az utolsó harc, és már nem fog sokáig tartani.

Ahogy az orosz tüzérségi előkészítés megkezdődött, Levasov visszajött a zászlóaljba. Megfogta Szincov vállát, aki a robbanásokat figyelte, és rekedten a fülébe súgta:

— Ma veletek leszek.

Nyaka, mint tegnap is, be volt kötve, de a szeme jókedvűen, lázasan csillogott, és érződött, hogy a teste tüzel.

— Az ember még unatkozni sem tud maga nélkül, komisszár elvtárs — mondta Szincov a robbanások szünetében. Örült, hogy Levasov ebben az utolsó harcban is az ő zászlóaljában van, akár a legelsőben.

— Még lesz idő, hogy elunod magad — mosolygott amaz; nyilván arra célzott, amiről tegnap beszélt: hogy hamarosan elkerül az ezredből csapatszolgálatra.

A tüzérségi előkészítés a végéhez közeledett. Ma főleg közepes kaliberű ágyúk dolgoztak, az éjszaka folyamán közelebb vonták őket, ahová csak lehetett, közvetlen irányzásra. Hiányoztak azok a tompa, mély földrengések, amiket a nagy kaliberű lövedékek közeli becsapódásai okoznak, de körös-körül zengett, dübörgött minden, egy üteg pedig közvetlen közelükből lőtte a németeket. Úgy rémlett, mintha a fülük mellett állandóan óriási mogyorókat ropogtatnának.

A harci zaj különféle lehet: olykor nyomasztó, búsan csepeg, mint üres vederbe a víz, máskor megsiketül tőle az ember, és sehogyan sincsen arányban azzal a kis vasdarabbal, ami elég

egy emberélet kioltásához. Most, az utóbbi tüzérségi előkészítés alatt a harci zaj hangosnak, sőt derűsnek tetszett, volt benne valami jéghideg pengés, talán azért, mert fagyott, és a fehér, ködös égről lenézett a nap.

A ház romjai, ahol a legutóbbi éjszakát töltötték, és ahol előző éjszaka a német tábornokot elfogták, mindössze kétszáz méterre voltak mögöttük, itt pedig, ahol Szincov, Iljin, Ribocskin és a híradósok rohamra várakoztak — a szó legigazibb értelmében peremvonal volt. Ezen a szakaszon a peremvonal a németektől visszafoglalt gyári lakótelep három szélső házának romjain húzódott. Előttük vagy nyolcszáz méter széles nyitott térség terült el, azon túl pedig ágyúkkal összelőtt, alacsony, mintegy kétméteres betonfal zárta körül a gyár területét. A tüzérség még mindig ezt verette.

Tegnap estig ott bújtak meg a németek, közvetlenül a fal mögött, onnan lőttek géppuskákból és géppisztolyokból. Meglehet, hogy most már behúzódtak a gyárépületek mélyébe, de ez majd csak akkor válik el, ha az első rohamra indulnak. Mind ezt várják: Csugunov, aki ugyanott ül balra, s az imént előbújt: valami parancsot adott, Szincov látta. Ezt várja, jobbra tőlük, a második század. Várják a géppuskások, akik tűzzel fogják fedezni a századok rohamát. Még az előző nap folyamán bemértek minden pontot, ahonnan a németek tüzeltek, éjjel pedig a torkolattüzek alapján kiegészítették a megfigyeléseket. A második századnak csak kis darabot kell a falig futnia, itt azonban, Csugunovnál, nagyobb a távolság. Nyitott terep, alig van hó, s a jeges kövezetre ráfagyott a robbanásoktól fekete jég. Itt-ott gránáttölcsérek látszanak, és szerterepült burkolatkövek. Egy helyütt a jégből villamossín ágaskodik, görbén, mint egy kérdőjel. S oldalára dőlve hever egy kiégett villamoskocsi. Ez minden. És persze német hullák hevernek a szem látómezejében, sűrűn egymás mellett, vagy harminc darab. Biztosan egy katyusa-össztűz érte őket valamikor régebben.

Ha majd a századok az első rohamra indulnak, ő, Szincov, a zászlóaljtörzzsel nem megy mindjárt velük, hanem itt marad a zászlóaljat fedező géppuskásokkal. Ha sikerül a roham, akkor a híradósokat magához véve, a századok után ő is nyomban átszalad a fal védelmébe. De ha fennakadás történik, akkor a körülmények szerint határoz. A tüzérek segítenek közvetlen irányzással, újra megdolgozzák azt a szakaszt, azután majd meglátjuk. Talán még neki magának is fel kell ugrania, és vezetnie az embereket. Minden lehetséges. De ma nem tart

ilyesfajta balsikertől, úgy érzi, minden sikerülni fog rögtön az első percben, sőt reméli, hogy mihelyt a tüzérségi előkészítés véget ér, a roham előtt feltűnik a fal mögül egy fehér zászló, mint ahogy a hírek szerint Sztálingrád központjában történt két nappal ezelőtt.

Ám ezt a reményét egyelőre nincs kivel megosztania. Felkészülni pedig és az embereit felkészíteni nem erre kell, hanem a harcra.

Mikor a füle mellett gyors egymásutánban megroppant a két utolsó mogyoró, és pillanatnyi csend állt be, sípjel harsant, majd még egy, aztán kiáltások, s az emberek balról és jobbról a fal felé iramodtak a nyitott terepen, ahonnan egyetlen lövés sem hallatszott. Nyílt terepen futottak, s a németek nem lőttek rájuk. Majd Szincov szeme láttára valaki elesett. „Tehát mégis lőnek"— gondolta, de nyomban ráeszmélt, hogy a katona csak megcsúszott. Aztán egy másik is megcsúszott, elesett, majd felugrott és előrefutott.

Fehér zászlót nem láttak, de a németek nem lőttek. Háromnégy perc múlva mind, akiknek az első rohamot kellett végrehajtaniok, elérték a falat, egyesek a tövébe lapultak, mások pedig a lyukakon és réseken átmászva a túlsó oldalára kerültek. A géppuskások parancsot se várva elhagyták a helyüket, és kezdtek előreszaladni, amikor odaát, a falon túl, végül megszólaltak a fegyverek.

Balra, messzebb, szórványosan német aknák robbantak. „Mégiscsak harcolnak az utolsóig, tartalékoltak aknákat" — gondolta Szincov, és egy híradóshoz fordult:

— Húzd, gyerünk!

Amikor a romok közül kimászott a nyitott terepre, észrevette, hogy vagy tizenöt lépéssel balra Iljin és Ribocskin is megindult. Futás közben visszafordult, hogy megnézze, Levasov hol van. A komisszár hátramaradt; kigombolta a pisztolytokját, kivette a fegyvert, és bundája gombjai közé dugta.

A falon túl egyre lövöldöztek.

A százados balra nézett, és látta, hogy a géppuskások a maximmal a falhoz értek, és egy résen át behúzták a túlsó oldalra. Abból, hogy a mieink közül már sokan behatoltak a falon túlra, arra következtetett, hogy ott valami fedezék lehet, talán régi lövészárkok húzódnak. Ez járt az eszében, majd jobbra tekintett a villamosvázra, és a peronján kapcsolófogantyút pillantott meg. Arra gondolt, hogy a kocsivezető, ha leszáll a villamosról, mindig leveszi a fogantyút, de ezen már hónapok óta rajta van. Arra gondolt, hogy már nincs is háromszáz méterre

a faltól. És aztán már nem gondolt semmire. Olyan erős ütés érte a bal kezét, hogy egyensúlyát vesztve megcsúszott, és jobb oldalára zuhant, amikor pedig géppisztolyát a jégnek vetve felállt, és a bal kezére pillantott, nem ismert rá. Látta a bunda ujját, de alatta sem ujjak, sem az a fehér sebhely a mutató- és a nagyujja között, semmi, csak a véres kézfejből kimeredő csontok.

Jobb kezével szorította a géppisztolyt, de a balt oldalt leengedte, mintha félne ránézni. Előrefutott és csak akkor állt meg, amikor a falhoz ért. Megtorpant és megpillantva maga mellett Avgyejicset, amint fogával tépi fel a sebkötöző csomagját, könnyekkel a hangjában, dühösen kiáltotta:

— Ellőtték a kezemet az aljasok.

A falhoz támaszkodott, és amikor érezte, hogy Avgyejics könyök felett megfogta a karját, ajkába harapott és elfordult. Tudta, hogy mindjárt iszonyú fájdalom következik, de még remélte, hogy nem fog felordítani. Elfordulva megállapította, hogy ott, a falon túl, még egyre lövöldöznek, és a maga mögött hagyott nyílt terepre nézve látta, hogy senki sem fekszik ott. Tehát rajta kívül senki sem sebesült meg. De egy másodperc múlva — először fel sem fogta, mi történik — Feoktyisztovot pillantotta meg, Levasov óriás termetű küldöncét, aki karján a komisszárral, egyenest feléje tartott. Feoktyisztov Levasovot hozta, semmi kétség: azon, akit cipelt, a komisszár sárga kisbundája és fekete nemezcsizmája volt. De a sapkája hiányzott, feje födetlenül hanyatlott alá.

Szincov a falhoz támaszkodva állt, nézte, hogy Feoktyisztov egyre közelebb és közelebb ér Levasovval, és érezve, hogy Avgyejics elviselhetetlenül kínozza, összeszorított foggal felnyögött. Feoktyisztov pedig még mindig hozta feléje parancsnokát, és amikor odaért, nem fektette le, hanem leültette a fal tövébe. De Levasov nem maradt ülve, rögtön oldalára dőlt, mert egy hatalmas szilánk az egész nyakát felszakította. A szétlépett pólyák és a vatta között valami szürkésrózsaszínű tömeg látszott, és a bunda elöl csupa vér volt, egészen az aljáig.

De Feoktyisztov még nem tudta, hogy Levasov halott, mert nem a nyakát nézte, hanem az arcát, s az arc sértetlen volt, a szeme nyitva. A küldönc nem hagyta eldőlni a komisszár testét, hanem melléje ült a hóba, és két keze közé fogva Levasov fejét, a szemhéját nézegette, amiképp az orvosok teszik, hogy a halál beálltáról meggyőződjenek.

Szincov pedig tovább is ott állt, nézte őket, és rádöbbent,

hogy Levasov már halott, mert nem lehet másként, de mégsem tudta felfogni.

A keze úgy fájt, hogy érezte, tüstént felüvölt, mint egy kutya. De uralkodott magán, beharapta ajkát, összehunyorította a szemét, és a fájdalomtól patakzott a könnye. S amikor szemét lehunyva azon töprengett, Avgyejics mit csinálhat még mindig a kezével, biztosan egy másik sebcsomagból kivett pólyával kötözi át, hirtelen ráeszmélt, hogy csend van. Ott, a háta mögött, a falon túl, már nem lőttek. Már sehol sem tüzeltek. Amikor a katona azzal az első sebcsomaggal kötözte, még lőttek, most pedig már nem. Miközben kötözték a kezét, már felfigyelt a csendre. Sztálingrádban véget ért a háború. Ő elvesztette a kezét, Levasov pedig halott.

Még ott állt összehunyorított szemmel, amikor Avgyejics elengedte a kezét, majd elhúzta a fejét a faltól. Ki sem nyitva a szemét, megértette, hogy a küldönc felköti a karját.

Amikor végre odanézett, meglátta a kezét bekötözve, kurtán, mint egy lópata, még csak nem is hasonlított emberi kézhez.

Gyengeséget érzett. — Hagyj leülni — mondta, és leereszkedett a hóba Levasov mellé, akit Feoktyisztov még mindig a vállánál fogva támogatott.

— De hiszen halott, nem látod? — szólt rá Avgyejics.

Feoktyisztov rábámult, mintha nem értené, és így szólt:

— Tartsd egy kicsit, elmegyek a sapkájáért.

Olyan hittel mondta: „Tartsd egy kicsit", hogy Avgyejics nem ellenkezett, hanem leült a fal mellé, és megtámasztotta Levasov fejét. Feoktyisztov pedig, hátra sem nézve, megindult visszafelé a kiégett villamosvázhoz, amely mellett ott hevert a jégen Levasov sapkája.

— A nyaki verőér szakadt fel. Ő pedig a sapkát keresi — mondta Avgyejics.

Mindez világos volt, és Szincov maga is látta, de a lelke mélyén még mindig vonakodott elhinni, hogy Levasov nincs, hogy csak így, egyetlen pillanat alatt elérte a halál, vége, és hogy körös-körül már csend van.

Három-négy perc múlva Iljin futott oda. Megmondták neki, hogy az ezred-politikai helyettes elesett, és a zászlóaljparancsnok megsebesült; erre visszatért onnan a fal mögül, mindent otthagyott. A nagy hévben nem vett észre semmit, mert kissé távolabb, ferdén futott át, és mihelyt odaért, beugrott a fal mögé Ribocskinnal együtt.

Most úgy magyarázta mindezt, mintha hibás volna, hogy nem

vette észre mindjárt. Szincovhoz beszélt, de Levasovra nézett, nem tudta levenni róla a szemét.

Feoktyisztov elhozta a sapkát, de már nem tartotta Levasovot: mindent megértett. Avgyejiccsel a fal tövében lefektették a halottat a hóra. Fején most rajta volt a sapka, és a bundája gombjai közül kilátszott a pisztoly agya. Levasov nincs, de a pisztolya nem esett ki onnan.

— Ellőtték a kezemet — mondta Szincov Iljinnek, ugyanúgy, ahogy Avgyejiccsel közölte.

Bántó volt, hogy ugyanazt a kezét lőtték el, amely miatt annyit szenvedett, vitázott, hogy ott maradhasson a csatasorban; amely olyan sokáig fájt, és most mintha lemetszették volna!

— Százados elvtárs, fogja az óráját — szólt Avgyejics.

Szincov először nem értette, majd a feléje nyújtott tenyérre pillantott, amelyen az órája feküdt fekete számlapjával s a világító mutatókkal; lám, amikor Avgyejics a kezét kötözte, nem felejtette el lekapcsolni az óráját. De nemcsak ezt értette meg, hanem azt is, hogy amikor olyan sürgetően nyújtja feléje az órát, talán akaratán kívül figyelmezteti rá, hogy ő, Szincov, elbúcsúzik a zászlóaljától. És a zászlóalj tőle. Elmegy tőlük a kórházba, és erre az órára ott szüksége lesz, mert egyedül marad.

— Jár? — kérdezte.

— Jár.

Szincov elvette az órát, félrehajtotta bundája szárnyát, az órát a zsebébe dugta, s a gondolat hatalmában, amelytől most már nem szabadult, így szólt Iljinhez:

— Vegyük úgy, hogy átadtam neked a zászlóaljat.

— Értem — mondta Iljin.

— Mi van odaát?

— Megadják magukat. Lepedőkkel, törülközőkkel bújnak elő. Már csapatostul tódulnak kifelé. Ribocskint otthagytam elöl. Zavalisin is ott van, odament, hogy beszéljen a németekkel.

— Te is menj — mondta Szincov. — Jól motozzátok meg őket, nehogy fegyver maradjon náluk.

— Sokan vannak. Mindet nem lehet megmotozni.

A százados felállt. Érezte, hogy még nem vesztette erejét, tud járni, és Iljinnel együtt elment a fal mentén az első résig. Valóban, a távolban, a legközelebbi műhely romjainál, egész oszlop német tűnt fel, nagy fehér törülközőt emeltek magasba, egy másik oszlop pedig az udvaron keresztül másik műhelyből jött kifelé.

— Nézd, milyen sokan vannak! — csodálkozott. — No, eredj! Rengeteg munkátok lesz. Én pedig megyek az egészségügyi zászlóaljba.

— A parancs szerint egy egészségügyi szakasznak gépkocsival éppen mögöttünk kell lennie, háromszáz lépésre — mondta Iljin.

— Nincs szükségem gépkocsira. Ivan Avgyejiccsel a magam lábán is elmegyek.

— Ideküldöm hozzád Ribocskint.

— Nem kell.

Iljin ránézett a századosra, és hirtelen szigorúan, már mint közvetlen felettese, Ivan Avgyejicshez fordult:

— Kísérje el a századost, de nem az egészségügyi zászlóaljba, hanem a kórházba. Aztán jöjjön vissza, és közöljön mindent, hogy pontosan tudjuk és meglátogathassuk. Érti?

— Értem, hadnagy elvtárs. Hogyne érteném.

Iljin még egy pillantást vetett a fal mellett fekvő Levasovra, és két kezével dühösen a bundájára csapott:

— Aknavető, az anyja keserves...! Ilyen embert megölni...

— Káromkodni késő — jegyezte meg Szincov. — Inkább írjátok meg Zavalisinnal a felterjesztést, hogy az utolsó pillanatig velünk volt. Talán halálában kitüntetik.

— Megírjuk. De mi haszna? A sírjára tűzzük a kitüntetést?

— Mégis, a hozzátartozói miatt. — De aztán eszébe jutott valami, és hozzátette: — Habár nekem azt mondta, hogy senkije sincs.

— Azonnal jelentjük az ezrednek és a hadosztálynak is — mondta Iljin. — Hamarosan mind itt lesznek. Most magaddal törődj.

— Jól van, vezesd a zászlóaljat, mi megyünk. — Szincov egészséges karjával búcsúzóul átölelte a hadnagyot. Vagy tíz lépést ment, azután visszanézett.

Iljin, aki még mindig Levasov mellett állt, felkapta fejét és odakiáltott:

— Holnap meglátogatunk!

Így hát Szincov másodszor is átadta a zászlóaljat Iljinnek, Ezúttal végleg.

A kórházba menet Avgyejics vigasztalta, hogy csaknem az egész keze feje megmaradt, csak ujjai nincsenek, de a nagyujjnak mintha az alsó perce ép volna.

Szincov hallgatott, se ereje, se kedve nem volt beszélni. Csak a pincéhez érve — ahol az éjszakát töltötték — szólt Avgyejicsnek, hogy menjen be a hátizsákjáért. A küldönc bement,

ő pedig kint maradt; félt lemenni, még nekiüti valaminek a kezét a sötétben.

Állt és várt. Az ég tiszta volt, mint a harc kezdetén. Csend volt, sütött a nap, és ő befejezte a harcot. Csakugyan befejezte? Úgy látszik, igen. Mégpedig akkor, amikor lényegében minden eldőlt...

Avgyejics kijött a pincéből a hátizsákkal, és továbbindultak. Mentek, és arcukba sütött a nap. És olyan dühítő volt, hogy mindez néhány perccel a befejezés előtt történt, hogy Szincov rágondolni sem bírt.

Már csaknem elértek a kötözőhelyre, amikor Pikinnel találkoztak.

Pikin mellett az a fehér bundás komisszár lépkedett, aki akkor elvette tőlük a zászlót. Keményen kilépett, még a hosszú lábú Pikint is megelőzte, biztosan sietett szemügyre venni a kapitulált németeket. Most mindenki érdeklődik, most még az is odadugja az orrát, aki sohasem volt a peremvonalban!

Szincov három méterről tisztelgett. Pikin is füles sapkájához kapta a kezét és megállt.

— Mi történt, zászlóaljparancsnok? Milyen sebesülés?

— Az ujjaimat vesztettem el.

Az ezredes homlokát ráncolta, és krákogott bosszúságában.

— Mi pedig a komisszárral épp a maga zászlóaljába igyekszünk. Jelentették, hogy sok tisztet ejtettek foglyul. De a maga sebesüléséről még nem tudtunk Más ezredek előtt a németek lövés nélkül feltartották a kezüket, mihelyt a tüzérségi előkészítés befejeződött.

Szincov vállat vont.

„Ki tudja, ott miért tartották fel a kezüket, nálunk pedig nem? S hogy miért nem jelentették a sebesülést, azt sem tudni. A jót általában gyorsabban jelentik, mint a rosszat... Tehát még Levasovról sem tudnak..."

— Kinek adta át a zászlóaljat?

— Iljinnek.

— Milyen veszteségei vannak?

— Úgy tudom, rajtam kívül nincs sebesült.

Közölnie kellett volna, hogy Levasov elesett, de nem tette: nem akart ez előtt a hájas képű, fehér bundás alak előtt beszélni, akit Levasov olyan nagyon, olyan mélyen gyűlölt. Öt perc múlva úgyis megtudják...

— Igen — mondta Pikin. — Balszerencse az utolsó percben. Sajnálom. — Búcsúzóul kezet nyújtott. — Jelentem a hadosztályparancsnoknak, hogy találkoztunk. Meglátogatjuk. Igye-

kezzék, hogy az orvosok ne küldjék hátrább a hadsereg területéről.

— Igyekezni fogok — bólintott a százados, és nem értette, Pikin komolyan beszél-e, vagy csak vigasztalásul szánta. mert ha egyszer az ujjait elvesztette, s végleg leszerel, akkor kinek mit számít, hogy hátrább küldik-e a hadsereg területéről vagy sem.

A keze úgy fájt, mintha szüntelenül, egymás után szögeket vernének bele. Utolsó erejét összeszedve, meggyorsította lépéseit.

Az egészségügyi zászlóaljban a seb kitisztítása előtt másfél deci vodkát itattak vele, és amikor utána beült a betegszállító autóbusz vezetőfülkéjébe, amely a kórházba vitte az aznapi kevés számú sebesültet, kissé elcsitult fájdalmával csaknem azonnal elaludt.

Arra ébredt, hogy az autóbusz áll. A motor nem járt, és ebben volt valami nyugtalanító, ami felriasztotta. A busz állt, de valami neszezett és mozgott, valami történt kívül, közvetlenül mellette.

Szincov felnyitotta szemét, kinézett a fülke ablakán, és menetelő németeket pillantott meg, akik négyesével, hosszú oszlopban vonultak el a busz mellett, megelőzték és vállukkal súrolták, ez okozta a suhogó neszt.

Nem tudni, miért állt meg az autóbusz, a vezető nem volt ott. Biztosan megrekedtek. Más autók látszottak elöl. A németek pedig mennek, mennek az út szélén, és súrolják a kocsit.

Szincov az üvegen át látta őket — vállukat, arcukat, sapkájukat, köpenyüket a felhajtott gallérral, fejüket, amelyet körülbugyoláltak rongyokkal és kendőkkel, lesoványodott, borostás arcukat, és olykor a szemüket is, amelyek feléje fordulva, a vezetőfülke belsejébe néztek.

Mentek a fegyvertelen, fogoly németek. Sok, nagyon sok német. Alig néhány órája, hogy beállt a csend, és máris oszlopokban terelték őket a hátországba. S ők mentek, botladozva, el-elesve. Szincov látta: amint valaki elesett, a hóna alá nyúlva felemelték, úgy támogatták. Majd szünet következett, és úgy lászott, minden német elment. De nem: néhány perc múlva már újabb oszlop vállai súrolták a kocsi oldalát. Néhány tiszt haladt az élen, ezek is elcsigázottak, borotválatlanok, soványak voltak, fejükön lehajtott fülű tábori sapka. S mögöttük ismét katonák, katonák . . .

A sofőr gyorsan beszállt — hideg levegő tódult be a nyomában —, becsapta az ajtót, és megnyomta az indítót. Most már

nem a németek mentek az autó mellett, hanem a busz ment mellettük sokáig, egy kilométeren vagy másfélen át, és Szincov egyre csak nézte őket, nem bírt elszakadni ettől a látványtól...

Nézte őket, és most nem érzett sem gyűlöletet, sem kárörömet, csupán csodálkozást: hát ilyen sokat fogtunk el?

Amikor végre elhagyták az oszlopot, és szabad úton robogtak tovább, a vezető megjegyezte:

— Vége a harcnak, százados elvtárs.

Szincov feléje fordult, azt hitte, őrá céloz, de a katona arcáról leolvasta, hogy nem róla beszél, hanem a németekről, akik mellett az imént elhaladtak.

— Igen, befejezték a harcot — mondta fennhangon, majd magára gondolt: „Hát én?" Igen, te is befejezted. És mindez már a múlté: a kinevezés a zászlóalj élére, és Pikin kérdése: „Nos, megbirkózik vele?", és a válaszod: „Megbirkózom", és az első találkozás mindazokkal, akikkel később együtt harcoltál, s a komor Tumanjan, és Levasov aki már nem él, és Ribocskin a verseivel, meg a „dekabrista" Zavalisin, és Iljin, aki átvette helyetted a zászlóaljat. Minden mögötted van, az első harc is, meg az utolsó is, és mindaz, ami közöttük volt. És csak a kórház van előtted, a százötvenhármas...

Ezt a számot felírtad, és odaadtad Ivan Avgyejicsnek, akit minden erősködése ellenére nem vittél el tovább az egészségügyi zászlóaljnál, ott megölelted, megcsókoltad, elbúcsúztál tőle. Ivan Avgyejics is ottmaradt, most visszafele baktat a zászlóaljba, vagy talán már oda is ért. A hátizsákodat minden holmiddal és néhány tudtodon kívül belekerült tartalékkonzervvel ügyesen elhelyezte a vezetőfülkében a lábadnál — ez az utolsó szolgálat, amit még tehetett és tett neked. Habár nem, nem igaz! Még tehet, és tesz is. Amikor elbúcsúztatok, megkérted, hogy ha Ovszjannyikova orvosnő ismét eljön a zászlóaljba, beszélje el neki, hogy történt a sebesülés, pontosan, semmit ki ne hagyjon, és hozzá ne tegyen, és adja át neki ezt a cédulát, amire a kórház számát felírtad. Egy pillanatig azt gondoltad: jó lett volna, ha melletted van, amikor megsebesültél. De nyomban elvetetted a gondolatot: Isten őrizz!

Most, amikor a német oszlopot elhagyták, és már nem figyelte őket, ismét gyötrően érezte kezében a nem szűnő kínt. Elővette vattanadrágja zsebéből az órát. Megnézte, és mintegy álomban hallotta Tánya hangját, amint hajnalban azt mondta: „Mennem kell."

Lehetséges, hogy mindez az elmúlt éjszakán történt, még

másfél napja sincsen? Hogy Tánya ott volt nála, és megfogta a kezét, és maga felé fordította, és ránézett erre a fekete számlapos, világító mutatójú órára, amit most hirtelen szeretne odaadni neki emlékül, hogy viselje. De kérdés, hogy mikor látja viszont? És egyáltalán, hogy lesznek a jövőben? Nem úgy gondolt magára, mint aki elvesztette egyik kezét, és most új szemmel kell néznie a kapcsolatukat. Tányában lehetett valami, ami nem engedte, hogy ilyet gondoljon. Csak azon rágódott, hogy most teljesen összegabalyodott minden: mi lesz vele, és hová kerül majd, ha felépült? Mit tehet, és mit nem ezentúl, hol lesz a helye, és Tánya hol lesz?

Ismét elöntötte a düh: öt perccel a befejezés előtt! Az egész zászlóaljból csak te! Igen, kidőltél a sorból. Mégiscsak a hatodik sebesülés, mindennek van határa! A háború sokat mér rád, nem fukarkodik!

Megpróbált nyugodtan mérlegelni, hidegvérűen, józanul, de nem sikerült. Képtelen volt a háború nélkül elképzelni magát, s a háborút nélküle, és itt nem segített semmiféle józan mérlegelés.

Emlékezetébe idézte a helyet, ahol számára minden véget ért — a jeges térséget, balra a kérdőjellé görbült síndarabot, jobbra a villamoskocsi vázát s elöl a betonfalat.

Vajon Levasovot hol temetik el? A komisszár valamikor megesküdött, hogy kivívja: Sztálingrádban temeti el Polivanov zászlóaljparancsnokot, a Szovjetunió Hősét, az Elesett Hősök Terén. De őt hol földelik el? Az ilyen embernek, amilyen ő volt, természetesen igyekeznek illő végtisztességet adni. Díszsortüzet lövetnek, minden zászlóalj képviselteti magát a temetésén, és még ma vagy holnap elkészítik az ideiglenes fejfáját. És talán ott, a fal tövében, virágágy lesz később a gyárudvaron vagy másvalami? Vagy semmi sem lesz azon a helyen, sem virágágy, sem gyár? A háború befejezése után elegyengetik a romokat, és új helyen emelnek új épületeket!

Reggel azt mondtad Levasovnak: „Az ember még unatkozni sem tud maga nélkül!" — és most nem megy ki a fejedből, hogy elkiabáltad! Egész életedben emlékezni fogsz rá. Márpedig ha leszerelnek, akkor sokáig élhetsz!

És lám, Levasov mégsem számolt le azzal a komisszárral, aki ott a Krímben megfutamodott, magával vitte a titkát a sírba. Basztrjukov él és virul, és most már senki sem bizonyítja rá, hogy gazember! Semmit sem szabad halogatni, különösképp háborúban. Semmit!

Szincov ezt fennhangon mondta, úgyhogy a sofőr feléje fordult. Úgy szólalt meg, mintha még vitatkozhatna Levasovval.

Levasovnak senkije sincs, azt mondta. Ha csakugyan senkije sincs, akkor ki fog emlékezni rá? Én emlékezni fogok rá, amíg csak élek. Hát Iljin, ő talán nem? De igen. És Ribocskin sem felejti el, meg Tumanjan sem, akivel egykor veszekedtek. Noha Levasov azt mondta, hogy senkije sincs, mégis sokkal többen fognak emlékezni rá, mint némelyekre, akiknek apjuk, anyjuk él, és feleség, gyermek meg rokonok maradtak utánuk . . .

— Megint utólértünk egy csapatot! — csodálkozott a sofőr.

Csakugyan, egy újabb fogolyoszlop mellett haladtak el. Lassan meneteltek a németek, jobbra letérve az útról, a hóban süppedezve el-elestek, felálltak, egymásba kapaszkodtak, s megint elestek. Szánalmas vonulásuk közben már nem is néztek oldalt a gépkocsikra, amelyek leszorították őket az útról; kétségbeesetten és határtalanul kimerülve meneteltek.

„Igen, itt vannak ők, ugyanazok a németek" — gondolta Szincov. Habár külön-külön mindegyikük siralmasan festett, az újabb oszlopok láttán mégis mindannyiszor tompa diadalérzés ébredt benne, amely birokra kelt fájdalmával s levertségével, amit a jóvátehetetlen sebesülése okozott.

A dugót, amelyben a sebesültszállító kocsi elakadt, Szerpilin okozta. Sztálingrád gyári kerületéből tért vissza a hadseregtörzsbe, csaknem ugyanazon az úton, és ugyanabban az időben. Megelőzött egy hosszú fogolyoszlopot, az élén megállította Willisét, és feltartóztatta a mögötte haladó teherautókat. Miután a konvojt vezető hadnagytól megérdeklődte, merre irányították, ismét beült az autójába, és meghagyta a sofőrjének: tartsa észben, hogy útjelző táblákról kell gondoskodni, nehogy a fogolymenetoszlopok éjjel különféle hadtápalakulatok területére tévedjenek, s lövöldözések és egyéb véres félreértések essenek.

Az persze helyes volt, hogy a foglyokat haladéktalanul kivonták Sztálingrád romjai közül, de hogy melyik oszlopot hová irányítsák, hol töltsék az éjszakát, és hogy ma és holnap reggel hol adnak enni nekik, e tekintetben még teljes zűrzavar uralkodott.

Az egész háború folyamán még nem ejtettünk ennyi foglyot. És egyáltalán, mindeddig fel sem tudtuk mérni a németeken aratott győzelmünk nagyságát. „Vagy talán még ma sem tud-

juk felmérni" — gondolta Szerpilin egy újabb, immár hatodik fogolyoszlopra nézve, amelyet Willisén előzött.

Ma reggel nem volt a törzsben, mint rendesen, hanem Batyukkal és Zaharovval együtt az előretolt ideiglenes parancsnoki ponton tartózkodott. A parancsnoki hajlam, bármennyire elfojtsa is magában az ember, ha törzsben szolgál, mégiscsak megmutatkozik: ez az utolsó harc, s az ember szíve nincsen kőből; minél közelebb kívánt lenni hozzá!

Zaharov a parancsnoki pontról nyomban virradatkor kiment a peremvonalba, Batyuk kibírta az első telefonjelentésig, amely a németek fegyverletételéről szólt, akkor ő is előrement, és csak Szerpilin maradt ott mindhármuk helyett. De amikor nem sokkal ezután megszólalt a telefon, és Kortunov ezredes, a 83. hadosztály parancsnoka jelentette, hogy az ő arcvonalszakaszán egy német hadtestparancsnok csak tábornoknak hajlandó megadni magát, akkor már neki is előre kellett mennie. Meghagyta, hogy értesítsék az új helyzetről Batyukot és Zaharovot, s félóra múlva átrobogott Willisén a volt peremsávon s a németek volt peremvonalán.

Nem törődött a veszéllyel, mert úgysem tudta senki, hogy ebben az összevisszaságban hol vannak saját vagy német aknák, mikor és hová rakták le őket, de szerencsésen eljutott autóján éppen annak a hatalmas gyárépületnek a romjaihoz, amelynek pincéjében a német hadtesttörzs tanyázott.

Eléggé különös helyzetet talált. A lefegyverzett német katonákat, élükön a zászlóaljparancsnokokkal, már kivezették a gyár területéről. A műhely romjai körül, a füstös hóban, néhány tucat lefegyverzett német tiszt topogott: a hadtesttörzs. De a hadtestparancsnok és még két másik tábornok a segédtisztekkel és az őrséggel még mindig a pincében volt.

— Természetesen elszigeteltük őket, tábornok elvtárs — mondta a Szerpilin elébe siető Kortunov ezredes hadosztályparancsnok, meglett korú ember volt már, borotválatlan, fáradt és nagyon dühös a németekre, akik nem voltak hajlandók neki megadni magukat. — Én bizony nem sokat teketóriáztam volna, én... — Elakadt a szava, képtelen volt kimondani mindazt, amit érzett. De Szerpilin így is megértette. Sem Kortunov ezredest, sem az embereit nem állította volna meg a német hadtestparancsnok szeszélye, hogy ennek vagy amannak adja meg magát. Behajítottak volna öt gránátot, és csak a hírmondójuk maradt volna mindazoknak, akik még odabent voltak. Ámde erre vonatkozóan már jó előre kiadták a parancsot, és

ez a parancs annyira keményen hangzott, hogy Kortunov ezredes minden bosszúsága ellenére sem merészelte megszegni.

Persze segítségül hívhatta volna a szomszéd hadosztály parancsnokát, az tábornok, és készséggel odajött volna, de ez már sok lett volna Kortunovnak: ehelyett inkább feljebb telefonált, mégsem olyan sérelmes.

— Hol vannak? — kérdezte Szerpilin.

— Legalul. A háború elején itt sisakokat gyártottak. A pince alatt beton lőtér van, ott próbálták ki őket. Ott tartózkodnak. Lemegy hozzájuk?

— Miért mennék le? Tolmács van kéznél?

— Van.

— Menjen le maga a tolmáccsal, és közölje velük, hogy a hadsereg törzsfőnöke eljött fogadni a kapitulációjukat. Jöjjenek ki a friss levegőre!

Amikor Kortunov a tolmáccsal lement, hogy a parancsot teljesítse, Szerpilin a Willis mellett állt, és a szeme sarkából figyelte a német tiszteket. Azok, akik az oszlopokban meneteltek, elcsigázott, piszkos külsejükből ítélve megosztották a katonáik sorsát, ezek a két sorban álló törzstisztek azonban jobban megőrizték feszes tartásukat, tisztábban is voltak öltözve, s az arcuk messziről teltebbnek látszott, mint amazoknak a csapattiszteknek . , .

Feltűnt a német hadtestparancsnok, két tábornok és néhány tiszt kíséretében, és mögöttük tömegestül bújtak elő a pincéből a lefegyverzett katonák, akik az utolsó percig őrizték a törzset.

A hadtestparancsnok — középtermetű, görbe lábú altábornagy — hiánytalan öltözékben volt: köpenyben, csizmában, a fején magas tábornoki sapka. Orra kampós, arca betegesen sápadt, nyilván a pincelevegőtől, és meglepően csontos, tatár metszésű. Ha nincs az egyenruhája, Szerpilin sose nézte volna németnek.

A két másik tábornok szőrmegalléros bekecset és füles sapkát viselt. A hadtestparancsnok frissen borotválkozott, és fejét felszegve, csupasz nyakkal állt ott a fagyban, ezek ketten viszont borotválatlanul és lehorgasztott fejjel topogtak a háta mögött — vagy fáztak, vagy féltek, vagy mindkét okból.

Szerpilin a tolmács útján közölte a rendfokozatát és beosztását, azután meghallgatta a három tábornok nevét, rendfokozatát és beosztását. A német kijelentette, hogy kész válaszolni a tábornok úr kérdéseire. Szerpilin azt felelte, nincsenek kérdései, és hogy a hadtestparancsnokot a két tábornokával most

azonnal elviszik a hadseregtörzsbe az ezredes kíséretében — s Nyikityin ezredesre mutatott, a hadsereg kémelhárító osztályának főnökére, aki őt követően érkezett oda az autóján.

— A másik autót magától kell kölcsönvennem — fordult ezután a hadosztályparancsnokhoz.

— Igenis. — Kortunov hangsúlyozott készségességében volt némi öngúny: én fogtam el őket, te eljöttél, hogy megadják neked magukat, és most még az autómat is adjam oda, hogy elirányítsd őket, ahová kell. Nohát igen, ilyen a katonasors.

— A tisztjeim nem jönnek velem? — kérdezte a német.

— Nem, őket külön viszik — felelte Szerpilin.

— Akkor engedje meg, hogy indulás előtt elbúcsúzzam a törzstisztjeimtől. — A német összecsapta bokáját és sapkájához emelte a kezét, ezzel hangsúlyozva kérésének fontos, hivatalos voltát.

A tolmács lefordította, és kérdőn nézett Szerpilinre. A mellette álló Nyikityin is felfigyelt. A tábornok észrevette, de mégsem változtatta meg eredeti szándékát. „Ha folytatódnának a harcok, meggondolnám, hogy mit feleljek az ilyen kérésre, de most, hogy már mindennek vége, hadd búcsúzzon el!"

— Fordítsa le, hogy megengedem!

A német ismét tisztelgett, sarkon fordult, és kissé távolabb álló társaihoz lépett. A két másik tábornok nem mozdult a helyéről.

A német tisztek, akik egész idő alatt a havon topogtak, kihúzták magukat, és vigyázzba merevedtek.

— Tiszt urak — mondta a német elcsukló hangon —, önök férfiasan viselték a sztálingrádi poklot, férfiasan elviselték az orosz telet; remélem, hogy ugyanilyen férfiasan viselik a fogságot is. Ég velük! — Karja fasiszta köszönésre lendült, azzal megfordult és visszament az autóhoz, amelynek mindkét ajtaja nyitva volt, és Nyikityin mellette várt.

A német kimért lépésekkel közeledett; szemében könnyek csillogtak. Igen, a viselkedése és beszéde tiszteletet ébresztett, a könnyek pedig ilyen pillanatban nem gyengeségről tanúskodnak, hanem éppen megfordítva, erőről. Mindez megvillant ugyan Szerpilin agyában, de mégsem ez foglalkoztatta elsősorban. Arra gondolt, hogy még sokáig kell harcolnunk ellenük, talán nagyon sokáig. Most, a győzelem hangulatában, nem szívesen tűnődik ezen az ember, de nem szabad ennek a hangulatnak engedni.

Nyikityin a három tábornokkal elrobogott a két Emkán, Kortunovén és a sajátján, Szerpilin pedig utasította a hadosz-

tályparancsnokot, jelöljön ki négy teherautót, és vitesse el a törzstiszteket is a hadseregtörzsbe.

— Miért lógatja az orrát, ezredes? Haragszik, hogy a német nem kapitulált magának? Ugyan már! Akkor is maga és a hadosztálya fogta el az egész hadtestével együtt, s nem én, sem senki más. De nekünk élő német tábornokokra van szükségünk, nem halottakra, s tiszteletben kell tartani az etikettet!

— Értem, tábornok elvtárs — felelte Kortunov. — Őszintén szólva szégyellem az embereim előtt: mi fogtuk el, és nekem, a hadosztályparancsnoknak, nem hajlandó megadni magát.

— Sose szégyenkezzék. A német szégyellje magát, hogy altábornagy és hadtestparancsnok létére hagyta, hogy egy ezredes elfogja az egész törzskarával együtt, amelyben csak ezredes vagy tíz van. Ma hány foglyot ejtettek?

— Mostanáig, hozzávetőleges számítás szerint, több mint négyezret.

— És hány embere van a hadosztályban?

— Kétezer sincs . . .

— No látja — mondta Szerpilin. — Minden katonára máris két fogoly esik, és maga még szégyenkezik!

— Ezt mind értem, tábornok elvtárs. A győzelem az győzelem, persze . . .

Így mondta, de sértődött arcán látszott, hogy még mindig bosszankodik, amiért a német tábornok nem volt hajlandó megadni magát neki, Kortunov ezredesnek. Már két ízben is elgáncsolták megérdemelt tábornoki kinevezését, és most íme az eredmény!

Szerpilin kiolvasta szeméből a néma szemrehányást, de nem szólt semmit, csak megszorította a kezét, és visszahajtatott a hadsereg parancsnoki pontjára.

Útközben gúnyos mosollyal emlékezett a németre, aki a tisztjeitől elbúcsúzva olyan önuralmat tanúsított, amely miatt akaratlanul is tiszteletet érzett iránta — ez a német, mielőtt beült volna az autóba, hirtelen visszafordult, és még fel nem száradt könnyeivel a szemében, megkérdezte:

— Remélem, tábornok úr, a kapituláció feltételeinek értelmében minden személyi tulajdonunk . . .

Szerpilin egy kézmozdulattal elhallgattatta, és ezúttal nem fárasztotta a tolmácsot, hanem Nyikintyinre mutatott, és németül felelte:

— A személyi tulajdonuk iránti kérdéseivel forduljon az ezredeshez.

Nem tagadhatta meg magától az élvezetet, és egy szót sem fűzve hozzá sarkon fordult és elment, de később, amikor az autók elrobogtak, mégis lelkére kötötte Kortunovnak, hogy külön felügyelet alá helyezze a tábornoki bőröndöket.

— Akkurátus emberek ezek, mindent megkövetelnek magától, ami a fegyverletételi feltételek szerint jár. Vigyázzon: isten őrizz, hogy a szlávok még elcsórjanak valamit!

A hadseregtörzsben minden úgy történt, ahogyan várta: nem értek rá győzelmet ünnepelni. Persze minden ember ünnepelt ma lélekben, de rengeteg dolguk volt! Batyuk, aki még Szerpilin előtt ért vissza a törzsbe, először is telefonált, és követelte, hogy az esti hadijelentéshez minden hadosztály részletes beszámolót adjon a foglyok és a zsákmányolt fegyverek számáról, és hogy egy jottányit se engedjenek annak a területnek a határaiból, amelyet a harcok során alakulataik elfoglaltak. Batyuk kedvező színben akart mutatkozni, tehát a sajátjából semmit át nem engedett a szomszédnak, ha egy zsákmányolt harckocsi avagy légvédelmi ágyú éppen a határvonalon áll, tegyen a szomszéd, amit akar, minálunk szerepeljen. Aztán már verheti a fejét a falba, nem lesz több hadijelentés, ez az utolsó!

Mindez késő éjszakába nyúló, verejtékes munkát követelt.

Batyuk még több ízben telefonált: először azt kívánta, hogy Szerpilin haladéktalanul készítse el a hadsereg tisztjeire vonatkozó kitüntetési listát — „különben majd később siránkozhatsz". Majd azért telefonált, hogy egy félreértést tisztázzon: a hadosztályok jelentéseiből úgy tűnt ki, hogy a hadsereg a mai napon öt tábornokot ejtett foglyul, a frontparancsnokság pedig azt állította, hogy hozzájuk csak négy érkezett meg, az ötödik elveszett. Szerpilin szerencsére már tudott az ügyről, és megnyugtatta Batyukot, hogy a jelentések helyesek, és megmagyarázta neki: a hadsereg valóban öt tábornokot fogott el, az ötödiket ugyanis Hitler három napja rádión léptette elő tábornokká, ezért még ezredesi egyenruhában járt, s ezt közölte is, amikor fogságba esett.

— Végzett, hadseregparancsnok elvtárs?

— Végeztem — felelte Batyuk. — Vagy nem is. Az esti hadijelentés aláírása után közösen megvacsorázunk. Mégiscsak emberek vagyunk, nem?

De a huszonhárom óra, a hadijelentés aláírása, még messze volt, és közben Batyuk még néhányszor telefonált, a hadosztályból is telefonáltak, végezetül pedig, már késő este, Zaha-

rov hívatta Szerpilint, hogy a hadtápfőnök-helyettessel megvitassanak egy egész sereg kérdést a hadsereg további ellátásáról.

Sokáig tanácskoztak. Mi minden fel nem merül abban a pillanatban, amikor egy egész hadsereget kell más vágányra átállítani! Más volt az, amíg a harcok folytak, s napról napra a remény éltetett mindenkit, hogy rövidesen vége lesz, és más dolog a csend, amely végre bekövetkezett, s a katonák melegedni, mosakodni akarnak, és emberi körülmények között kialudni magukat. Mibe kerül csak illendően lefürdetni minden embert, új egyenruhával ellátni, mennyi katonai fehérneműt kell kimosatni, mennyi nemezcsizmát megtalpalni, bőrcsizmát megfoltozni. Hát a helyiségek fertőtlenítése a németek után? A tífusz nem tréfadolog, márpedig a németek tetvesek. Elég csak a fogolyoszlopok mellett elhaladni, láthatja az ember, mennyire vakaróznak!... S el kell takarítani a hullákat, először csak a forgalmas helyekről, a sarangokba rakottakról nem is beszélve, amelyek mindenütt, minden pincében vannak. Senkinek sincs kedve ezzel foglalkozni, de hát kell.

Önzően még arról is álmodoztak, hogy a hadseregüket mielőbb kivonják Sztálingrádból. Bármilyen nehéz is az új helyen, mégiscsak kevesebb a dolog, mint itt, a romok között. Persze lesznek, akiket itthagynak, és azok isszák meg a levét, rájuk vár a tisztogatás, az aknák felszedése meg a holttestek eltakarítása. Jó lenne, ha ez nem miránk jutna! Végre minden kérdésben megegyeztek, s a hadtápfőnök-helyettes visszament a második lépcsőbe. Szerpilin is készült visszamenni, megsürgetni az övéit, hogy mielőbb adják le a hadijelentéseket — időt akart nyerni, hogy maga is eldolgozzon rajta. De Zaharov visszatartotta:

— Van tizenöt perced?

Mit feleljen? Szerette volna, ha nem tizenöt perce, hanem egy-két órája lenne, szeretett volna hátradőlni egy széken, kinyújtózni, elővenni egy cigarettát, megkopogtatni a doboz fedelét, és kényelmesen rágyújtani. Ámde mindez még lehetetlen. Tizenöt perce azonban van. A feladatok ki vannak tűzve, a gépezetet elindították.

— Te hogy érzed, Fjodor Fjodorovics, de őszintén beszélj: már mindent megemésztettél, ami történt? Én például még nem egészen.

Szerpilin bevallotta, hogy ő is így van vele: akármennyire várta is mindezt, még mindig él benne a kétely: igaz? Csakugyan vége?

Majd kérdőn nézett Zaharovra; tudta, hogy ez csak a bevezetés, nem ezért marasztotta ott ilyen lázas dologidőben.

— Azt akartam megkérdezni, hogy milyen hangulatban vagy, Fjodor Fjodorovics — kezdte Zaharov, majd kisvártatva így folytatta: — Nem magamtól kérdezem, a frontparancsnokság érdeklődik. Vagy talán nem is csak az.

— Miről érdeklődtek? — kapta fel a fejét a Szerpilin.

— A lelkiállapotod felől. Én csak ma értesültem a bánatodról. Nem is mondtad nekem.

Zaharov szavaiban neheztelés érződött. A jó viszonyuknál fogva talán jogos is. De Szerpilin nem utalt erre, mert ha a teljes őszinteségre térnek, akkor túlontúl sokat kellene magyarázni. Tehát emiatt tartotta vissza! Pedig először azt hitte, valami mást akart kérdezni tőle.

— Mit feleljek neked, Konsztantyin Prokofjevics? Bocsásd meg, hogy előbb nem közöltem veled. Ha egyáltalán valakinek megmondom, te lettél volna az első. — Kigombolta ingzubbonya zsebét, és kivette a levelet. — Tessék, olvasd el! Hogy más név szerepel benne, azon ne csodálkozz, nem az én nevemet viselte. — Amikor ezt mondta, már látta Zaharov szemén, hogy nem csodálkozik, tud mindenről.

Zaharov lassan elolvasta a levelet, összehajtogatta és visszaadta.

— Miért nem beszéltél róla, Fjodor Fjodorovics? Könnyebb elviselni, ha magadban hordozod?

— Ahogy mondják, rendkívüli eset. — Szerpilin keserűen mosolygott. — Előbb te mondd el nekem, mit tudsz.

— Nyilván mindenről tudok.

— Honnan?

— A barátod, Ivan Alekszejevics, akkor éppen itt volt nálunk, ő beszélt nekem a dologról.

— Miért és mi célból? — kérdezte a törzsfőnök dühösen. Úgy vélte, hogy Ivan Alekszejevics ezúttal többet engedett meg magának, mint amihez joga volt.

— Arról volt szó, hogy később áthelyezzük a fiadat mihozzánk a hadseregbe, megfelelő beosztásba.

— Az én tudtomon kívül? — kérdezte még mindig dühösen Szerpilin.

— Nem a te tudtodon kívül, hanem veled közösen. Azt gondoltuk, ha vége a harcnak, s megkezdődik a feltöltés, őszintén kibeszélgetjük magunkat.

— Mi célból?

— Ki akartunk békíteni a fiaddal. Úgy gondoltuk, neked is jobb lenne, neki is.

— Engem már kibékített vele a háború. — A tábornok felállt, és járkálni kezdett a szobában.

— Ülj le, nyugodj meg — szólt Zaharov. Sejtette, hogy nehéz beszélgetés lesz, de nem hallgathatott. A fronttörzsből jött váratlan telefonhívás ma, fényes nappal, a történtek közepette, tehát mindenképpen oka van. Zaharov az ilyen ügyekben elég tapasztalt volt ahhoz, hogy tudja: a telefonhívást nem a fronttörzsben eszelték ki, hanem valami volt mögötte, nem tudni, hogy Szerpilin számára jó-e vagy rossz, a telefon hangjából ítélve inkább jó, habár az ördög tudja ilyen esetekben.

Ült és várta, hogy a szobában fel-alá járkáló törzsfőnök mit válaszol. De Szerpilin még sokáig járkált némán, majd megállt, és rekedt hangon így szólt:

— Hogy harcolni küldtem, az mindenesetre helyes, a többi nem tőlem függött. No és ha itt lett volna nálunk a hadseregben?... — Azt akarta mondani, hogy a peremsávban náluk is mindenki közel jár a halálhoz, de nem szólt, csak ismét fel-alá járt a szobában.

És a fiára gondolt. Mit jelent az, hogy szerette vagy nem szerette, jobban szerette vagy kevésbé? Mindezek nagyon is elégtelen szavak annak kifejezésére, hogy mit jelent, amikor az ember huszonegy éves koráig nevel valakit maga mellett, minden gondolatát elmondja neki, s úgy érzi, az édes fia nő fel mellette, és aztán egy nap kiderül, hogy nem, nem az. Miféle szeretetről lehet itt szó? Amikor egy élet szakad meg?

Leült, rágyújtott és megkérdezte:

— Gyónjak neked, mi?

— Te tudod — felelte Zaharov.

— Látom, kötelességednek érzed, hogy meghallgass. Könynyű ez?

— Ami a kötelességet illeti, ez részben igaz. Elvégre is mi vagyok? Politikai tiszt a legfelső szinten, ha gyónnak neki, köteles meghallgatni. — Kissé elmosolyodott; jeléül, hogy ez részben keserű tréfa ugyan, de másrészt színigaz.

— Bizony — mondta Szerpilin. — Nem is beszélve arról, hogy felesége és lánya van, akiket még sohasem láttam. És ráadásul, akárhogyan bizonygassa magának az ember, hogy igaza van, és csakugyan igaza is van, mégis tudja, hogy ő taszította a halálba. Ha igazam van, ha nem, én vittem a halálba.

— Igen — bólintott a komisszár. — Amikor Ivan Alekszeje-

vics elmondta a dolgot, már akkor azt gondoltam: „Milyen mértékben lehetünk a bírái?"

— Miért ne lehetnénk a bírái?

— Nem mondom, hogy nem lehetünk, csak azt kérdezem: milyen mértékben? Ha már a gyónásnál tartunk, hát én harmincnyolcban Voronyezsben, amikor a legjobb barátomat letartóztatták, és a lakását lepecsételték, nem fogadtam be az otthonomba a feleségét. Később az én feleségem révén segítettem, de nem fogadtam be. Így gondolkoztam: megmenteni nem tudom, de ha befogadom, magam is elveszek. Tegnap az ő lakását pecsételték le, holnap az enyémet fogják. S ha most megkérdezed tőlem: helyesen tettem-e, azt felelem: úgy látszik, igen. Helyesen, de szégyellem. Amikor a barátom harminckilencben visszatért, először hozzám jött el. Tudta a feleségétől, de eljött megmondani, hogy megért: ha befogadtam volna az asszonyt, öngyilkosságot követtem volna el. Ő megérti, de nekem ettől nem könnyebb. Így is találkozgatunk most, nem az én kívánságomra, ő szokott megkeresni. Neki könnyű velem, de nekem annál nehezebb. Holott akkoriban megfordítva is történhetett volna: az én lakásomat pecsételik le, és nem az ő felesége áll az én ajtómban, hanem az enyém az ő küszöbén. Ellenem is voltak feljelentések.

Szerpilin szótlanul szívta a cigarettáját.

— Miért hallgatsz?

— Figyelek — felelte a törzsfőnök. — Mindez így van. Egyetértek veled. — Eloltotta a cigarettát, felállt, és így folytatta: — Én, őszintén szólva, kezdetben másra gondoltam, amikor beszélni kezdtél.

— Mire?

— Arra, hogy talán Nyikityin panaszkodott rám?

— Miért Nyikityin?

— Az ostobaságom miatt. Két nappal ezelőtt a segédtisztem kimenő, és én kinyitottam a fiókját, a térképet kerestem, és véletlenül egy kis füzetet találtam, s a füzetben rólam volt szó: „Ma Szerpilin a jelenlétemben ezt mondta..." „Ma Szerpilin a jelenlétemben kijelentette..." Nem olvastam tovább, betoltam a fiókot, de aztán megláttam Nyikityint, és kiböktem: „Tanácsolja a segédtisztemnek hogy kéredzkedjen el tőlem, mert ha nem teszi, elkergetem. Eddig azt hittem, az én segédtisztem, és kiderül, hogy a magáé!" Nyikityin nagy szemet meresztett rám: „Nem értem, mire céloz." Nohát olyan kedvemben voltam, hogy megmagyaráztam neki: Habár a hadseregben kémelhárítás működik, és kell is lennie, de tökfilkókat

nem kell tartani közöttünk! Megmagyaráztam, aztán sarkon fordultam és otthagytam, nehogy még többet is mondjak. Visszamegyek a szobámba: a segédtisztem jön elém. Egyenest a szemébe vágom: „Mindig felírod mindazt, amit a jelenlétedben mondok?" — „Igen, bocsánat, abbahagyom, értem." — „Mit értesz?" — „Megértem, hogy tilos naplót vezetni, tudom." Szó szót követ, odahozza nekem azt az ostoba naplóját, kiderül, hogy író akar lenni! Hát így van ez! Másra mindjárt sandán néz az ember, máris kész ártatlanul bevádolni! Azt hittem, Nyikityin haragszik rám, s közölte veled, hogy beszélj a fejemmel.

— Egy szót sem szólt.

— Annál inkább szégyellem.

— S a segédtisztedet nem kergetted el?

— Hová kergessem most? Segédtisztnek ugyan nem a legjobb, de ki tudja, hátha csakugyan író lesz? Távozhatok?

— A veszteségeket még nem számoltátok össze? — kérdezte Zaharov, miközben kikísérte Szerpilint.

— Nagyjából összeszámoltuk. A hadosztályokban tegnap és ma összesen több mint háromszáz ember, köztük másfélszáz halott.

— Mégiscsak jó, hogy ma elintéztük a németeket, nem húztuk tovább. Nyilván még több veszteségünk lenne.

— Lehet, hogy igen, lehet hogy nem — mondta Szerpilin, kitérve az utólagos önigazolások elől. Ő már elintézte magában ezt a kérdést harmadnapja a haditanácsban, amikor az azonnali cselekvésre szavazott, mert úgy vélte, az áldozatok nem lehetnek túlságosan nagyok, s a sürgető szükség, hogy a további hadműveletekre szabad kezet nyerjünk, igazolja őket.

— Bátyuk meghívott?

— Meg.

— Szóval mihelyt a jelentést leadtad, találkozunk!

Szerpilin a szobájába érve még le sem vetkőzött, máris megkérdezte:

— Hogy áll a hadijelentés?

Azt felelték neki, hogy éppen gépelik, néhány perc múlva az asztalán lesz.

— Jelentsék, ha elkészül, én odakint leszek, levegőzöm.

Kilépett a kunyhóból, és kezét hátrakulcsolva az égre nézett. Sötét és csillagtalan éjszaka volt.

„Hát mégis elromlott az idő, a nagy sietségben észre sem

vettem" — gondolta. És hirtelen halk zümmögés ütötte meg a fülét: repülőgépek húztak el magasan a feje felett. A Junkersek, kijátszva a légvédelmi tüzérséget, észak felől kerülték meg Sztálingrádot, hogy ledobják az éjszakai küldeményeket a csapataiknak; nem hitték, hogy mindennek vége.

Tizennyolcadik fejezet

A felszállás pillanatától fogva rossz idő volt. A föld hol kibukkant a felhők alatt, hol ismét eltűnt. Aztán sokáig semmit sem láttak. Amikor újra előbukkant a föld, egyik pilóta kilépett a fülkéből, és megállt Szerpilin mellett.

— Úgy gondoljuk, mégsem szállunk le Szaratovban. Ott sem jobb az idő, mint Moszkvában, mindenütt egyformán rossz. Mi a véleménye, tábornok elvtárs?

— Miért kerdezi? Én utas vagyok itt.

— Értem, tábornok elvtárs. Mielőbb oda akarunk érni a sebesülttel! Megkérdezem, hogy érzi magát. — A pilóta Szerpilin mellett elhaladva, a repülőgép végébe ment.

„Döntsék csak el maguk — gondolta a tábornok. — És egyáltalán, lesz, ami lesz." Ám ez a gondolatban kimondott „egyáltalán" már nem az időre vonatkozott, hanem a váratlan Moszkvába hívására.

Tegnap éjjel, amikor már megágyazott magának, és lehúzta a csizmáját, Zaharov telefonált és kérte, hogy menjen át hozzá. Fel kellett öltöznie és odamenni, bár nem értette, miért olyan sürgős. Két napja befejeződtek a harcok, holnap az Elesett Hősök terén gyűlés lesz, ki akarta aludni magát, hogy ünnepi hangulatban, tiszta fejjel menjen oda. Talán a gyűlés körül van változás? Erre gondolt, amíg Zaharovhoz átment, más nem is jutott eszébe.

— Készülj, Fjodor Fjodorovics, holnap kilenckor Moszkvába repülsz — mondta Zaharov. — A front haditanácstagja telefonált. Vasziljev hívat.

— Úgy. — Szerpilin önkéntelenül felsóhajtott a torkát szorongató nagy izgalomtól: „Vasziljev" az utóbbi hónapokban Sztálin fedőneve volt.

— És kinél jelentkezzem ott? Csak úgy beállítsak?

— Nem tudom. Az már nem a mi „egyházmegyénk". Várni fognak, ha egyszer hívattak.

— Kinek adjam át a hadseregtörzset?

— Erről egyelőre nem volt szó.

Zaharov várakozóan nézett rá, de Szerpilin állta a pillantását. A levél, amelyet Sztálinnak írt, olyan ügyre vonatkozott, amiről senkinek sem beszélhetett. Maga szánta rá magát, és írta meg, és maga küldte el. S ha az eredmény nem az lesz, amit remél, akkor a felelősséget is egymaga viseli, hisz senkivel sem beszélt, nem tanácskozott.

Ezért nem magyarázkodott Zaharovnak: inkább sértse meg, mint hogy kétes helyzetbe sodorja.

— A hadseregparancsnok már tudja?

— Igen. Azt üzeni, hogy holnap pontban hét órakor legyél nála. Aludni tért. Habár nem vagyok biztos benne — mosolygott Zaharov. — Inkább nem akar beszélni veled, amíg le nem higgad. Első dühében szidta a telefonban az anyjuk keservit, azt mondja, éppen hogy összeszoktunk a törzsfőnökkel, kinek kellett elgáncsolni, elviani tőlem! Hát így összeszoktatok! Észre se vettem.

— Te csak beszélj. Amennyit te ennek érdekében tettél, aligha tette volna meg más a helyedben. Meg kell mondani az igazságot: a helyzet is kedvezett. Félek, hogy kudarcok idején nehezebben értenénk meg egymást. Megengeded, hogy elmenjek?

— Várj! — Zaharov két rejtjeles táviratot húzott elő egy dossziéból, és megmutatta neki: csak az imént érkeztek Moszkvából a hadtápparancsnokságtól. Az egyikben arról volt szó, hogy amennyiben a hadsereg csapatai Sztálingrádban a németek felszámolása után a harcvonaltól háromszáz kilométernél. távolabb lennének. akkor a második norma szerinti ellátmányba kell őket áttenni. A második táviratban ugyanebből az okból javasolták a tábori pótlék kifizetésének megszüntetését.

— Hogy értsem ezt? — Zaharov összemarkolta a két rejtjeles táviratot, és dühösen megrázta Szerpilin orra előtt. — Hogyan közöljem ezt az utasítást a katonákkal és a tisztekkel, amikor csak két napja értek véget a harcok! Talán bűnösnek érezzék magukat, amiért az utolsó németet is elfogták?

— Világos, Konsztantyin Prokofjevics, értelek — mondta Szerpilin. Szívből együttérzett Zaharovval, és ezenfelül megértette, hogy kifakadása a rejtjeles táviratok miatt nemcsak úgy spontán történt, hanem célzás: „Ha Sztálinhoz kerülsz, bármi lesz is, ezt meg kell mondanod neki. Ha nem mondod meg, akkor csalódtam benned."

Amikor a gép felszállt, és megfordult a levegőben, mélyen a szárnya alatt ismét elúsztak Sztálingrád romjai, szürkésfehér kockák ezrei: a csaknem földig lerombolt háztömbök.

Szerpilin emlékezett, hogy egyszer Turkesztánban, gyakorlat alkalmával, egy sivatag felett szállt el alacsonyrepülésben, és a homokban hirtelen néhány csontvázat pillantott meg, emberek és tevék csontjait, amelyeket a madarak már részben széthordtak... Sztálingrád romjai ezekre a sivatagban látott csontvázakra emlékeztették.

Most, a repülés második órájában, mindez már messze mögötte maradt.

„Jó lenne, ha egyenest Moszkvába mennénk. Elaludnék és csak ott ébrednék fel, amikor a kerekek a földet érintik. Legutóbb amikor Moszkvába repültem, egész úton a feleségemre gondoltam: él-e vagy sem, most viszont már nincs kin töprengenem."

Elővette ingzubbonya zsebéből a fia haláláról szóló levelet, feltette szemüvegét, és újra elolvasta. Majd visszatette a levelet, de a szemüvegét nem vette le, és még sokáig ült így. Arra gondolt, vajon elutazott-e Moszkvába a fia felesége? Ha ottmaradt Csitában, akkor minden egyszerűbb, csak a címét kell megtudni, és elküldeni az illetményét. De ha megjött, beszélni kell vele. De vajon mit mondjon, hiszen fogalma sincs róla, hogy az asszony mit tud és mit nem.

A pilóta visszatért a fülkéjébe. Szóval elintézte, beszélt azzal a sebesült lánnyal.

Kombinált repülőgép volt. Elöl hat kárpitozott karosszék, hátul kétoldalt vaspadok húzódtak, középen pedig, mielőtt az utasokat beengedték volna, hordágyon egy pilótalányt helyeztek el. Még feszítőkötelet is csináltak, hogy ne érezze a gép himbálózását.

A sebesült pilótalány a női bombázóezredből való volt. Egész ősszel és télen bombázta a németeket, és nem harcban törte össze magát. Tegnap a gépével kényszerleszállást végzett, és a gerincét törte. Szép fiatal lány, huszonegy éves, mozdulatlanul feküdt hanyatt a repülőgép közepén, és mindenkire rámosolygott, aki elment mellette.

Szerpilin beszállás előtt, amíg odabent a hordágyat elhelyezték, a lépcsőnél várakozott a bombázóezred parancsnokával, egy őrnagynővel együtt, aki a pilótanőjétől jött elbúcsúzni.

Különös érzés volt így hirtelen megismerkedni ezzel az őrnagynővel. Öt évvel azelőtt, harmincnyolcban, amikor először

hallotta a nevét, valószerűtlennek, sőt képtelenségnek tetszett, hogy valaha találkozhatnak.

A három nő leszállás nélküli moszkva—távol-keleti repüléséről ők akkor egy volt kereskedelmi képviselőtől értesültek, aki a táboriroda padlóját mosta fel, és éjszakára visszatért a barakkba.

A repülés vonala nem esett volna messze a táboruktól, háromszáz kilométerrel délebbre — de mégis merőben más világ és más élet volt, amely, úgy látszott, örökre el van vágva tőlük. És mégis, amikor a volt kereskedelmi képviselő az iroda felmosása után elmondta nekik, amit erről a repülésről hallott, örülni tudtak neki, hogy ott, abban a másik világban, most is ilyen dolgok történnek. Szóval mégsem alszanak, nagy hatósugarú repülőgépeket próbálnak ki, tovább készülnek a fasiszták elleni háborúra.

— Derék asszonyaink vannak! — mondta Grinyko, akivel akkor közös barakkban laktak.

És amikor valaki csipkelődve megjegyezte: „Asszonyok ám, de nem a tieid" — azt felelte: „De igen, az enyémek. Ha én nem volnék, ezek a nők sem volnának. Ha nem kergettem volna Gyenyikint Orjoltól Rosztovig, aligha repülnének most!"

Erre gondolt most Szerpilin, amíg az őrnagynő a sebesült pilótalányról beszélt. Majd amikor a repülőgépben a hordágyon fekvő lány mellett elhaladt, megállt, kucsmájához emelte kezét, és leülve a karosszékbe, még mindig érezte, hogy a lány ott fekszik a háta mögött; örökre megnyomorodva, eltört gerinccel.

Olykor fellobbant benne a felháborodás az ellen, amit a háború az emberi testtel művel. Ritkán gondolt erre, de annál dühödtebben. Aki harcol, annak nem szabad állandóan az emberek halálán és megnyomorodásán rágódnia, azon a keserű, véres tömkelegen, amely benne rejlik szinte minden kapott és adott parancsban. Csaknem minden, ami a háborúban történt, az ő szemében egészen természetes volt, a mindennapos sebesülések, a halálesetek, a gyávaság vagy engedetlenség miatti agyonlövetések, a saját ágyúink és saját aknáink okozta, óhatatlan áldozatok és a különféle kisebb-nagyobb vérveszteség, amellyel így vagy amúgy, napról napra együtt jár a háború. És csak ritkán történt — mint amikor az ember egy jól ismert szobába lép, de váratlanul más szemmel nézi azt —, hogy felháborodott a háború tényén: hogy mindennap és minden órában reggeltől estig tépi, zúzza, nyomorítja az eleven emberi tes-

teket. Ezt a lányt is összetörte, ott hátul a repülőgépben. Még mosolyog ez a lány, de már derékig halott . . .

Szaratovban nem szálltak le, de Moszkva nem fogadta őket, és útközben Rjazanyban kellett leszállniok. Nem sokáig időztek ott, de a pilótalányt, hogy meg ne fázzon, átvitték a repülőgépből a hadműveleti ügyeletes szobájába, azután pedig, amikor jobb időt jelentettek, vissza a gépbe. Itt már nem mosolygott a lány, úgy látszik, az útra gyűjtött ereje elfogyott, nem sejthette, hogy még egyszer ki- és berakják . . .

Amikor újra beszálltak, Szerpilin a leány mellett elhaladva ismét Grinykóra gondolt — akkor, harmincnyolcban, milyen büszkén mondta arról az őrnagynőről és a társnőiről: „Derék asszonyaink!" Hátha úgy fordul most, ahogyan szeretné: Grinykó nem pusztult el, nem halt meg, és kiszabadul és még harcolhat?

Januárban, amikor új beosztásban utazott a frontra, Szerpilin úgy gondolta, hogy a hadművelet befejezése után ír Sztálinnak Grinykóról, az lesz a legalkalmasabb pillanat egy ilyenfajta levél elküldésére. De nem úgy történt. Tizenkilencedikén, amikor a német védelem második vonalát is áttörték, a hadseregtörzs Gremucsij-tanya közelébe, egy mély völgyteknőbe települt át. Ám Szerpilinnek ez az új hely régi volt: jól ismerte még tizennyolcból, nem lehetett tévedés, bár sok idő eltelt azóta.

Ebben a völgyteknőben akkor vörös-kozák lovasszázad tanyázott, egy Pravduhin nevű volt cári törzskapitánynak, akkoriban egy lövészdandár parancsnokának tartaléka. Később, már Sztálin odaérkezése után, Grinyko került Pravduhin helyébe. De amikor Sztálin kiment hozzájuk az állásokba, Grinyko még ezredparancsnok volt, és a megfigyelőpontjuk vagy kétszáz méternyire volt ettől a völgyteknőtől délnyugatra, egy kis magaslatot övező lövészárokban. És még messzebb, jobbra volt egy másik magaslat is, a zászlóalj megfigyelőpontja.

Szerpilin még a hadseregtörzs odatelepülésének napján maga mellé vette Ptyicin segédtisztet, és elment ahhoz, ahol annak idején, tizennyolcban harcolt. Hó alig volt arrafelé: elsöpörte a szél, látszottak a megfagyott fű tarka foltjai. Három orosz nehézgránát tölcsére akadt útjába, körülöttük német hullák hevertek.

A magaslatot azóta nyilván nem szántották fel, ezt a részt kihagyták. A megfigyelőponthoz vezető közlekedőároknak nyoma sem maradt. A lövészároknak azonban, amit valamikor

az emelkedés tövében ástak, különösképp megmaradt az emléke: egy alig észrevehető, kígyózó mélyedés. Némi hó gyűlt meg benne, és ezért elütött a környezetétől. Pedig valamikor mélyen kiképzett lövészárok volt. Ivan Alekszejevics — akkoriban ezredtörzsfőnök — maga ellenőrizte, hogy milyen szakértelemmel ássák a katonák az árkokat. Ami a szakértelmet illeti, az ezredben nagyon is értettek hozzá — három évig gyakorolták a német háborúban —, de lusták voltak ásni, unták és szidták Ivan Alekszejevicset a házsártosságáért, „Nagyságos úr"-nak titulálták, és azt híresztelték róla, hogy cári tiszt volt, sőt egy éjjel valaki hátba lőtte.

Sztálin akkor gyalog jött hozzájuk, az autóját hátrább hagyta, és megdicsérte őket a lövészárkokért, azt mondta, hogy a forradalmi katonatanácsban példaképül állítja majd őket más csapatok elé.

Majd a lövészárkok megtekintése után a közlekedőárokban felment a megfigyelőpontra, távcsövön megszemlélte a sztyeppet, és visszatért a lövészárokba. Csendes nap volt, a fehér kozákok estig nem lőttek.

Egy bográcsban, szabad tűzön, teát főztek, és ötösben itták: Sztálin, Grinyko, Ivan Alekszejevics, Szerpilin meg egy Sztálinnal érkezett szófukar ember, segédtiszt vagy az őrség tagja. Amikor leültek teázni, Sztálin egy ujjával intett neki, mire a nyakában lógó tiszti táskából egy újságpapirosból csavart zacskót vett elő, és apróra tört cukrot szórt ki belőle egy csajka fedelébe. Sztálin nevetett, és azt mondta:

— A tea a tiétek, a cukor a miénk

Akkor nem valami sokáig ült köztük, a harci készültségről és az emberek hangulatáról érdeklődött, válaszolt néhány kérdésükre, majd azt mondta, mennie kell.

Most, huszonöt év múltán, amint ott állt a fehéren kígyózó, havas csík, az egykori caricini lövészárok maradványa felett, Szerpilin visszaemlékezett, hogyan is volt: hol raktak tüzet, és melyikük hova telepedett le teázni. Az a hallgatag ember ült szélről, bőrkabátban, aztán Sztálin, mellette Grinyko, ők ketten pedig Ivan Alekszejeviccsel a túlsó oldalon ültek, Sztálinnal szemben. A cukor apró darabkákra volt törve, és amikor megitták a teát, és Sztálin felállt és elment, akkor ez a bőrkabátos, hallgatag ember fogta a csajka fedőjét, s a megmaradt cukrot visszaszórta az újságpapírzacskóba.

Szerpilin Ivan Alekszejeviccsel ottmaradt, Grinyko pedig az autóig kísérte Sztálint: amikor visszajött, dicsérte őt, amiért nem titkolta, hogy nehéz a helyzet, és őszintén válaszolt az

élelmezésre és a köztársaság frontjain kialakult helyzetre vonatkozó kérdéseikre.

Így történt ez akkor, tizennyolcban ...

Ptyicin, a segédtiszt, türelmetlenül topogott Szerpilin háta mögött, nem értette, mit nézeget a tábornok ezen a puszta területen, Szerpilin pedig ott állt, és arra gondolt, hogy vagy sohasem ír Sztálinnak Grinykóról, vagy még ma ír neki, amikor maga a sors vezette rá, sőt úgyszólván ráparancsolt: írj!

Éjjel megírta a levelet, amely miatt most nyilván hívatták. Azzal kezdte, hogy most, negyvenháromban, ismét ott van, ahová Sztálin elvtárs tizennyolcban ellátogatott hozzájuk, és befejezésül kérte Grinyko ügyének felülvizsgálását. Megírta, hogy nemcsak jól ismeri Grinykót még közös szolgálatuk idejéből, hanem kijelenti, hogy a táborban is mindvégig odaadó híve maradt a szovjethatalomnak és személyesen Sztálin elvtársnak. Legvégül pedig ezt írta: „Kedves Sztálin elvtárs, kötelességemnek tartom jelenteni, hogy Grinyko hadtestparancsnok nem kevésbé hű a hazához, mint én, és ugyanúgy védené a fasiszta bitorlók ellen, mint én. Ha hisz nekem, akkor Grinyko hadtestparancsnokkal együtt mind a kettőnk helye itt van a fronton, ha pedig nem hisz nekem, akkor mindkettőnknek ott a helyünk, ahol ő van."

Amikor ezeket a szavakat elolvasta, megborzadt, és mármár kihúzta őket, de aztán mégis így küldte el a levelet. Utána éjszakákon át, akármilyen fáradt volt is, sokáig nem tudott elaludni, és csak egy hét múltán higgadt le valamennyire. Akárcsak a harcban: bármennyit mérlegeljen és habozzék is előtte az ember, ha egyszer megindult, akkor már késő elmélkedni, hogy helyes volt-e belekezdeni vagy sem.

Amikor Moszkvában a központi katonai repülőtéren leszálltak, és Szerpilin elsőnek tette lábát a kis lépcsőre, egy személyautó gördült közvetlenül a gép mellé. Kék-arany válllapos, magas őrnagy ugrott ki belőle, Szerpilinhez lépett, és kezét a sapkájához emelve, megkérdezte:

— Szerpilin vezérőrnagy?

— Az vagyok.

— Önt várom.

— Még bent van a holmim. Bőrönd és hátizsák.

— A sofőr majd elintézi — mondta az őrnagy —, mi addig telefonálunk. Itt, nem messze.

A közelben látszó terepszínű, emeletes épületre mutatott.

Szerpilin emlékezett erre az épületre. Januárban, amikor Artyemjevvel együtt indulásra vártak, itt melegedtek a hadműveleti ügyeletes szobájában.

— Gyerünk. — Szerette volna megkérdezni, kit hívnak fel egyenest a repülőtérről, de legyűrte kíváncsiságát, s ahelyett a díszes váll-lapokra sandítva megkérdezte:

— Itt Moszkvában mióta tértek át az új egyenruhára?

— Második hete.

Felmentek az emeletre, de nem abba a szobába, ahol akkor a hadműveleti ügyeletesnél melegedett, hanem egy másikba léptek be, amelynek ajtaján kis tábla volt „Csapatparancsnok" felírással.

— Szeleznyev bent van? — kérdezte az őrnagy a segédtiszti asztal mellől felemelkedő hadnagyot.

— Kint van a betonon.

— Bemegyünk telefonálni. — Az őrnagy fejével a szoba mélyében levő ajtó felé intett, és feleletre sem várva, erélyesen, otthonos mozdulattal benyitott, előretessékelte Szerpilint.

— Azonnal jelentem. — Az asztalhoz lépett, amelyen négy telefon sorakozott, felvett egy kagylót, tárcsázott, és miután egy hosszú percig fülénél tartotta a kagylót, fojtott hangon bemondta Sztálin hadsegédének nevét, amelyet Szerpilin hallomásból ismert.

— ... Rudakov jelenti: Szerpilin vezérőrnagy megérkezett. Itt van a repülőtéren. Igenis, átadom a kagylót ...

A tábornok átvette a kagylót, és alig szólt bele: „Itt Szerpilin", rekedt, dühös hangot hallott:

— Hol kallódott? Sztálin elvtárs már kereste, és még nincs itt!

— Rjazanyban vártuk a jobb időt.

— Elkésett — felelte a dühös hang. — Van lakása Moszkvában?

— Van.

— Menjen haza, ott várjon. De el ne mozduljon hazulról. Érti?

— Értem.

— Adja át a kagylót a kísérőjének.

Se „Minden jót", se „Viszontlátásra". Szerpilin átadta a kagylót az őrnagynak.

— Tessék — szólt a tiszt. — Értem. Igenis. Értem. Igenis. — Letette a kagylót, és Szerpilinre nézett: — Hol a lakása?

— A Frunze Akadémia közelében.

— Telefon van?

— Van.

— Akkor rendben. Különben azt a parancsot kaptam, hogy ha messze van a lakása vagy nincs telefon, vigyem a Moszkva szállóba. Indulhatunk?

— Gyerünk — felelte Szerpilin —, csak a biztonság kedvéért odaszólok. Melyik a városi telefon? — kérdezte, és miközben tárcsázott, azt gondolta: „Talán jobb is, ha senki sem válaszol. Elmegyek a szállóba, és ott várok."

Sokáig nem jöttek a telefonhoz, és már éppen le akarta tenni a kagylót, amikor hirtelen egy ismeretlen, fiatal női hang hallatszott:

— Halló...

— Marija Alekszandrovnát keresem.

— Nincs itthon. Dolgozni ment.

— Akkor a fiát.

— Ő sincs itthon.

— Ki beszél? — kérdezte Szerpilin, de már sejtette, hogy ki az.

— A társbérlője — felelte a fiatal női hang. — Adjak át neki üzenetet?

Fjodor Fjodorovics nem válaszolt. Letette a kagylót, és az őrnagyhoz fordult:

— Mehetünk.

Amikor kiléptek az épületből, az autó már a kapu előtt várakozott, s a hátsó ülésen ott volt Szerpilin holmija. Az őrnagy kinyitotta a tábornoknak az elülső ajtót, s maga hátra ült a poggyász mellé. Szerpilin megmondta a címet, s az autó elindult.

— Érdekli az újság, tábornok elvtárs? — kérdezte az őrnagy.

— Adja ide...

Szerpilin kezébe vette a „Pravda" aznapi számát, kibontotta és átfutotta a címeket, de feleúton jártak már, mikor végre rákényszerítette magát az olvasásra. Egyre az a közvetlen hívás járt az eszében a repülőtérről, s a dühös hang: „Sztálin elvtárs már kereste, és maga nincs itt..."

Az első oldalon a Tájékoztató Iroda reggeli és esti jelentésében a doni frontról már nem esett szó. A délnyugati, a déli, az észak-kaukázusi, a kárpátaljai, a voronyezsi, a leningrádi és a volhovi fronton támadó harcok folytak, de az ő doni frontjukról nem beszéltek a jelentések. És nem is beszélnek többé! A fronttörzset, mint ilyen harcokban tapasztalt gárdát, természetesen megtartják, és új támadási szakaszra irányítják. De

hogy milyen hadseregeket osztanak alá, és melyeket hagyják meg a legfőbb hadvezetőség tartalékában, vagy adják át más frontnak, ez más kérdés. „Ami pedig téged illet, az még nagyobb kérdés" — gondolta Szerpilin, ismét Sztálinra emlékezve, aki alig két-három órája kérdezősködhetett utána.

Összehajtogatta az újságot, s a vállán keresztül hátranyújtotta az őrnagynak.

— Köszönöm — és a sofőrhöz fordult: — Itt jobbra!

Az autó a ház elé kanyarodott.

— Nem hallotta, tábornok elvtárs, mikor hozzák Paulust Moszkvába? Tegnap az a hír terjedt el, hogy ma. A repülőtéren egyesek már azt hitték, hogy a maguk repülőgépén hozzák — érdeklődött sietősen az őrnagy. Nem illett ugyan kérdezősködnie, de a kíváncsiság legyőzte a fegyelmet.

— Nem tudom, nem vagyok tájékozott — felelte Szerpilin.

— És maga látta őt, tábornok elvtárs?

— Másokat láttam, őt nem.

— Felkísérem a lakásába — mondta a tiszt, amikor a kocsi a kapu előtt megállt.

Szerpilin nem válaszolt. Kiszállt, fejbólintással búcsúzott a sofőrtől, és megindult felfelé a lépcsőn. Közben arra gondolt, hogyan találkozik odafent a fia feleségével, aki talán még nem is tudja mi történt. Az őrnagy súlyos léptekkel követte a bőrönddel és a hátizsákkal.

Most sem volt csengő az ajtón, kopogni kellett. Amikor az ajtó kinyílt, Szerpilin belépett, és egy fiatal nőt látott maga előtt, aki még az ajtót fogta. Nemezcsizmát viselt, virágmintás barhentruhát, és vállára vetett bekecset. Az asszony mögött hároméves forma kislány állt, ugyanolyan barhentruhában, a félig nyitott szobaajtóba kapaszkodva.

A tábornok még mindig ott állt az ajtóban, s az asszony mozdulatlan arcába nézve, kezet nyújtott:

— Szerpilin vagyok.

— Igen — mondta az asszony gépiesen, és a földre ejtve a bekecset, hajfürtjeivel a férfi ajkát súrolva, a mellére borult. A kislány elsírta magát, odaszaladt és anyja szoknyáját ráncigálta.

„Igen, már tudja, de ettől nem könnyebb semmi!"

Szerpilin érezte, hogy az őrnagy a vállával súrolva, a háta mögött befurakodik a poggyásszal. Majd látta, hogy az asszony feje felett kérdőn néz rá.

— Köszönöm. Ide tegye le — mondta.

Az őrnagy letette a bőröndöt és a hátizsákot. A zsák eldőlt,

mire kissé felemelte, és a bőröndhöz támasztotta, majd újra kérdő pillantást vetve Szerpilinre, sapkája ellenzőjéhez emelte kezét, és oldalvást visszafurakodott az ajtóhoz. Hallatszott, amint lefelé siet a lépcsőn.

— Nyugtassa meg a gyereket — szólt a tábornok, és betette az ajtót.

Az asszony elhúzódott tőle, kezével megtörülte kisírt arcát, és nyugodtabban mondta:

— Ő nem érti. De ha sírok, ő is sír...

S a kislány, aki még mindig az anyja szoknyáját fogta, szintén abbahagyta a sírást, és Szerpilinre bámult.

— Mióta tudja? — kérdezte a tábornok.

— Ötödik napja... Amikor ideutaztam, még nem sejtettem...

Az asszony kinyitotta a száját, és Szerpilin azt hitte, ismét sírva fakad. De nem fakadt sírva, csak mintha a torkán akadt volna valami, és arca eltorzult a fájdalomtól.

— Elfoglaltuk a szobáját.

— Jól tették — mondta a férfi. — Hamarosan elmegyek ismét.

Felemelte a földről az asszony válláról lecsúszott bekecset, nem tudta, mit csináljon vele, odaadja-e, vagy felakassza a fogasra. Úgy érezte. a lakásban melegebb van, mint amikor legutoljára itt járt. De az asszony kinyújtotta kezét a bekecsért, és a vállára vetette.

— Fűtenek, és mégis majd megfagyok.

Elnyűtt, foltozott bekecs volt, a második, sőt talán már a harmadik telet is kiszolgálta. „Vagyim nem adta le, amikor a Távol-Keletről eljött, a feleségének ajándékozta..." — gondolta Szerpilin, és megint az előtte álló asszonyra pillantott: csak most vette észre, hogy milyen magas. Egyforma magasak lehettek a fiával. Visszaemlékezett a politikai helyettes levelére: „Kiemelték a tankból... Nem tért magához..." Így szokás mondani: „Kiemelték..." — de milyen állapotban? Minél kevésbé tudja az ember, hogyan fest mindez a háborúban, annál jobb!

— Menjünk beljebb — mondta az asszony. És amíg Szerpilin levetkőzött, a háta mögött észrevétlenül bevitte az előszobából a bőröndöt és a hátizsákot.

Amikor a férfi a szobába lépett, a kislány a bőrönd mellett állt, és nagy komolyan kattintgatta a zárat.

— Ne piszkáld — szólt rá az anyja.

— Hagyja, hadd szórakozzék. — Szerpilin az asztal mellé ült. Az asszony vele szemben foglalt helyet.

Ugyanígy ültek a fiával is azon az éjszakán. A fia az asszony helyén. Elnézte a nőt, amint ott ült az asztal mellett, bánatosan előrehajolva, egyik kezébe támasztva arcát, s a másik kezével fázósan a vállát fogva a bekecs alatt. Hétköznapi, csinos fiatal arca volt, orra a könnyektől kivörösödött, széles ajka összeharapdált, repedezett, régen dauerolt haja fésűvel hevenyében összefogva. Csinos, jelentéktelen arc: számtalan van belőle Oroszországban.

Valahogy másmilyennek képzelte a fia feleségét, kicsinek, ápoltnak, takaros külsejűnek. Ilyennek látta a fényképen, amelyre azon az éjszakán csak futó pillantást vetett.

— Én harmincegyedikén kaptam az értesítést, a fronton — szólalt meg végül. — És maga?

— Amikor megérkeztem... Egyik barátja várt a pályaudvaron az ő megbízásából. Idekísért, és itt mondta meg... Amíg idefelé utaztam, nem sejtettem, nem is gondoltam rá. Nem tudtam, hogy kiment a frontra, azt hittem, Moszkvában van. Amikor a meghívást elküldte, erről nem írt, talán félt, hogy akkor nem indulok el Csitából. Azt hittem, a pályaudvaron fog várni. Amikor megérkeztem, ez a barátja, Filimonov, azt mondta, hogy a fronton van. Csak amikor idekísért, akkor árulta el, hogy elesett...

Ismét sóhajtott, nagyot nyelt, s arca megint eltorzult a fájdalomtól.

— Aztán másnap Marija Alekszandrovna ideadta a levelét. Ide írta, erre a címre, szerencsét kívánt a megérkezésemhez. Amikor még élt. Megmutatom...

Felállt, a kis polchoz lépett, előhúzta egy hímzett terítő alól a levelet, és letette az asztalra Szerpilin elé.

A kislány pedig csak csattogtatta a sarokban a bőrönd zárját.

— Meg sem kérdeztem; biztosan megéhezett az úton...

— Igen, éhes vagyok — felelte a tábornok, noha maga sem tudta, éhes-e vagy sem... nem gondolt rá. És hozzátette, hogy a hátizsákjában felül élelmiszerek vannak, nézze meg, mit talál.

— Van ennivalónk — felelte az asszony —, levest két napra főztem, és második fogás is van. Vagyim egész havi élelmiszeradagját itthagyta. El vagyunk látva...

Most nem zokogott fel, hanem fájdalmában mintegy felkiál-

tott. Majd a gyerekhez lépett, és kézen fogva elhúzta a bőröndtől.

— Gyere, kislányom, menjünk ki a konyhába ...

A levélben nem volt semmi rendkívüli, olyan volt, mint annyi más levél. Azt írta a fia, hogy verik a fasiszta bitorlókat, hogy él, egészséges, nincs semmi baja. Sok szerencsét kívánt az asszonynak a Moszkvába érkezéséhez. Azt tanácsolta, hogy a munkavállalása ügyében Filimonovval beszéljen, ő mindenről tud. Végül ölelte és csókolta a feleségét, a kislánya számára pedig néhány hosszú farkincájú egérkét rajzolt. Egyszerű, hétköznapi levél. De, aki írta, már nincs az élők sorában és ezért szorongató olvasni ezeket a sorokat. A levél végén Szerpilinről is volt néhány szó. Azt kérte a fia, hogy az asszony semmit se változtasson a lakásban, maradjon egyelőre minden úgy, ahogy az anyja elrendezte. Apjának, ha hirtelen megjönne a frontról, rosszul esne, hogy a szobában valami nem úgy van, mint az anyja idejében.

„Mit tudhat ez az asszony és mit nem arról, hogy mi történt hármunk között, Vagyim mit tett velem és az anyjával? Mindent aligha, de valamit sejthet. Nem élhetett évekig mellette úgy, hogy semmit se tudjon. Valahogy csak meg kellett magyarázni, hogy anyja miért nem válaszol a leveleire."

Az ágyra pillantott, a kopott takaróra, s megremegett az emlék súlyától, és öklével keserűen rácsapott az asztalra. Átkozott lakás! Nem is lakás, hanem halottaskamra!

Amikor az asztalra csapott, valami megzörrent. A telefon? Felugrott, hallgatózott. Nem, tévedett!

„Meg kellene mondani neki, ha majd hívat — gondolta Sztálinról —, hogy mibe került ez a harminchetes év csak a mi családunkban ... Persze, nem fogom megmondani, nem szánom rá magam. De különben is: amíg háború van, nincs itt az ideje."

Még most, a fia eleste után sem hajlott arra a gondolatra, hogy akkor másként kellett volna bánnia vele. Mindennek ellenére sohasem vetett rá keresztet, abban a pillanatban emberszámba vette, azt kívánta tőle, amit önmagától is megkövetelt volna. S a fia teljesítette kívánságát. És meghalt. És ha akkor éjjel Vagyim nem kezdi el azt a beszélgetést, hanem beéri azzal, amiért jött: a kéréssel, hogy apja hívja oda a családját, ebben az esetben életben maradt volna, és ma is ott szolgálna a gépkocsiparancsnokságon, és várta volna a feleségét a pályaudvaron, és itt aludna vele ebben az ágyban, épen és egészségesen! ...

„Mit csinál Ánya olyan sokáig a konyhában?" Szerpilin felvette a levelet az asztalról, a kis polchoz ment, s visszatette helyére: a hímzett terítő alá. „Minden maradjon úgy, ahogy anyám idejében volt..." Mi ez: „ahogy anyám idejében volt"? Mi lehet úgy, ahogy anyja idejében volt, amikor az anyja nincs? Inkább csak forgassanak fel mindent, jobb lesz! Úgysincsen már otthona. Ő van: a magányos, idős ember; van Ptyicin, a Sztálingrádban hagyott segédtisztje, ugyanolyan idős és — amíg a háború tart — szintén magányos. És itt van most ez az asszony, Ánya, a kislányával, az ő unokájával, és neki most tennie kell velük valamit, rendeznie kell a kapcsolatukat. Akarja vagy nem akarja, de ez most már szintén az életéhez tartozik!

Szerette volna felhívni Ivan Alekszejevicset, és azt mondani neki: „Ványa, itt vagyok!" De akárhogyan vágyott is rá, uralkodott magán. Amíg el nem dőlt, hogy mi lesz a levélügy vége, felesleges felhívni Ivan Alekszejevicset, és találkozni vele, sőt akaratán kívül esetleg bajba is sodorná.

A menye kanalat és villát hozott be a konyhából, és tányérba kimerte a levest. A kislány mögötte jött, s egy kis tálcán kenyérszeleteket hozott. Odalépett, az asztalra tette, és visszaszaladt a szoba sarkába a bőröndhöz.

Az asszony kiment, majd tiszta tányérral és egy serpenyővel tért vissza. Megmagyarázta, hogy minden edényt kint tart a konyhában, ők ott esznek...

— Én is ehetnék ott... — szólalt meg Szerpilin, de az asszony nem hagyta befejezni.

— Hova gondol! — És leült vele szemben. — Iszik teát?

— Kérek. És maguk?

— Mi is. Tea után kipiheni az út fáradalmait?

— Egyelőre nem gondolok rá.

— Majd tisztát húzok — Ánya az ágy felé intett. — A szekrényben van minden. Ezt pedig átviszem a díványra.

— Minek?... — tiltakozott a vendég. — Aludjanak csak, ahogy szoktak, én meg majd a díványon. Valószínűleg el kell mennem, hívatni fognak, addig nem vetkőzöm le.

— Restellem — mondta a menye. S arcán meglátszott, hogy őszintén beszél...

Szerpilin megette a levest, és nem engedte, hogy a második fogást a tiszta tányérba tegye.

— Ide a mély tányérba, minek szaporítani a piszkos edényt? Ne tegyen ki sokat! Azt hittem, éhes vagyok, de tévedtem; jövőre nézve pedig állapodjunk meg: itt semmi sem az enyém,

sem az ágy, sem a lepedők, egyáltalán semmi. Minden a maguké. — A kislány felé intett. — A szoba is a maguké, úgy tekintsék... Az enyém pedig, mondjuk a dívány, ha még valamikor idejönnék. Vagyim a levelében munkáról írt, miféle munkáról van szó?

— Arra gondolt, hogy ennél a Filimonovnál helyezzen el gépírónőnek a gépkocsiparancsnokságon, tudok gépelni. De nem akarok odamenni.

— Miért?

— Nem akarok.

Nem magyarázta meg, hogy miért. Vagy a gépírónői munka nem volt ínyére, vagy ez a Filimonov nem tetszett neki. Nem magyarázta meg, de úgy vonogatta a vállát, hogy Szerpilin megértette: nem megy!

— Alighanem ruhagyárba megyek. Egy munkásnővel utaztam együtt, az beszélt nekem róla, az anyja művezető a varróműhelyben. Ott most egyenruhákat varrnak. Ma már telefonáltam is neki...

— Ahhoz, hogy gyárba menjen, jól kell varrni tudni, nemcsak úgy otthoni használatra...

— Jól varrok. Minálunk a gyermekotthonban ötödik osztálytól volt szabás-varrás. Aztán két évig varrodában dolgoztam.

— Szóval gyermekotthonban nevelkedett — mondta Szerpilin. — Apját, anyját elvesztette?

— Anyámat korán elvesztettem. Apám nem sokkal azután elutazott, s a nagynénémre hagyott. A néni pedig beadott a gyermekotthonba...

— S hol van most az apja?

Az asszony vállat vont.

— Nem tudom.

— És mikor áll be a gyárba?

— Hétfőn megyek. Nem bírok itt ülni vele egyedül. — A kislányra nézett.

— És őt hova teszi?

— Azt mondták, ott van ovoda. Holnap megnézem. Ha a gyerek nem volna, a hadseregbe mennék.

— Milyen minőségben?

— Akármilyenben. Háború előtt puskából és pisztolyból is, minden helyzetből kitűnőre vizsgáztam. Tudja, milyenek ott Távol-Keleten a tiszti feleségek?

Kissé elakadt a „feleségek" szónál, de uralkodott magán, és nem fakadt sírva.

— Tudom — mondta Szerpilin.

— De gyerekkel hogy menjek a hadseregbe? Sajnálom gyermekotthonba adni, elég, hogy én ott nevelődtem. Persze jó életünk volt, mégis, ha már élek, nem adom oda. Elolvasta a levelet?

— Igen. Visszatettem.

— Magának nem írt?

— Nem. Egy hónappal ezelőtt itt találkoztunk utoljára, amikor az anyját temettük. Aztán nem írt...

— Maga egy hónapja nem látta, én pedig már idestova egy éve... Amióta Csitából elutazott. Táviratozott, hogy eltemette az anyját, és találkozott magával, és hogy úgy döntöttek, idehozatnak bennünket. A meghívólevéllel együtt küldte, a meghívólevelet is távirati úton hitelesítették.

„Igen, arról, ami azon az éjszakán történt köztünk, nyilván egy szót sem írt neki" — gondolta a tábornok.

— Hozom a teát — szólt az asszony a tányérokat összeszedve. — Olja, nyisd ki az ajtót...

A kislány is kiment utána, halkan betette az ajtót; Szerpilin riadtan látta a kis ujjakat az ajtó szélén: féltette, hogy becsípi őket.

Kibontotta a hátizsákját, belenyúlt és kihúzott egy szelet vastag, zsákmányolt csokoládét, csak úgy újságpapírba csomagolva. Kibontotta és letette az asztalra.

A menye behozta a teáskannát, egy alátétet és egy másik kannában a főzetet. Majd két csészét hozott, és végül még egy harmadikat, és egy doboz kondenzált tejet. Most, ahogy ideoda járkált, Szerpilin észrevette, hogy sántít.

— Mitől sántít?

Az asszony letette az asztalra a csészét és a tejkonzervet, és ruhája alját felhajtva, megmutatta bekötözött térdét.

— Úgy bekötöztek, hogy még harisnyát se tudok ráhúzni. Kapcát viselek a nemezcsizmában.

— Hol történt?

— Barabinszkban egy asszonytól egy pohár forralt tejet vettem neki — a kislány felé intett —, és amíg fizettem, elindult a vonat. A poharat felnyújtottam a kocsikísérőnőnek, és két kézzel felkapaszkodtam, de elestem, s a térdem összezúzódott... Omszkban szerencsére sokáig álltunk, a vasutaskórházban megszántak, kimosták a sebet, kenőcsöt raktak rá meg bekötözték. A gyerek pedig ezalatt csaknem kiugrott a vonatból: „Anyukám hol van?" Nagyon anyás, persze, mindig

együtt vagyunk ketten. Látja, hogy jön utánam, el nem maradna...

Közben kitöltötte a teát, majd kondenzált tejet kent kenyérre, és a kislánynak nyújtotta.

— Egyél. A kedvenc étele.

— A csokoládé! — kapott észbe Szerpilin.

Fogta a csokoládét, és letört néhány darabkát.

— Sohasem láttam ilyet — jegyezte meg a menye.

— Zsákmányolt, német. Utóbbi időben ejtőernyővel dobálták le az övéiknek, de a küldemények mihozzánk estek.

— Szörnyű lehet ott — mondta az asszony, és a tábornok megértette, hogy most, a férje elvesztése utáni állapotában, a háborúból kizárólag annyit lát, hogy ott milyen szörnyű. Szörnyű, mert volt egy ember, és most nincsen!

— Köszönd meg a nagyapának...

Szerpilin hirtelenében meg sem értette, hogy ez kire vonatkozik. Amikor meghallotta az engedelmes, vékony hangú „köszönöm"-öt, és meglátta a csokoládéval összemaszatolt kis orrocskát, elmosolyodott.

— Majszold csak, erős leszel tőle! Még sok van a zsákomban, és én nem szeretem.

Elkapta a kislány hitetlenkedő pillantását. Ez a gyermek megérezte hangjában a nyilvánvaló hazugságot és a fonák helyzetet. „Egyél, én nem szeretem, idd csak, én nem szeretem..." — nyilván nem először hallja ezeket a szavakat, és bár csak hároméves, már nem hisz bennük...

— Valóban nem szeretem, bizisten!...

— Gyerünk, kislányom, elmosogatunk. — Az asszony felállt, egy csészét odanyújtott a kislánynak, a többit ő fogta, és az ajtó felé indult.

Szerpilin, amint utánanézett, arra gondolt, hogy most nemezcsizmában van, és sántít, és kissé meggörnyed, és cseppet sem törődik a külsejével, és mégis mutatós, eléggé csinos, és ami fő, egészen fiatal asszony. És akárhogyan búsul is most, az élet még nem ért véget számára...

Amikor ő huszonegyben, a polgárháború után, ígéretét teljesítve elutazott leendő feleségéhez, Vaszja Tolsztyikov özvegyéhez, olyan magányosnak találta az asszonyt, és olyan készneknek rá, hogy a szeretetét szeretettel viszonozza, hogy kezdetben hinni sem tudott a boldogságában, nem volt elkészülve rá, mert Tolsztyikov halála óta még csak két és fél év telt el, és Valentyina Jegorovna nemcsak később, hanem fiatalkorában is szigorú asszony volt. De ha egyszer kibúsulta magát, akkor

kibúsulta; ha megszeretett valakit, hát megszerette. És csupán a szomszédok és rokonok kedvéért örök hűséget fogadni a halottnak — nem olyan asszony volt, hogy ezzel törődjön! Vagyim akkor ötödik évében járt, alig volt több, mint most ez a kislány...

A menye egyedül jött vissza. Szerpilin kérdőn nézett rá. A rövid idő alatt is megszokta, hogy a kislány árnyékként követi az anyját...

— Mosakodik a csokoládéja után... Mindjárt lefektetem. Mégis a díványon akar aludni?

— Már megmondtam, minek visszatérni rá?

Az asszony bólintott.

— Vagyimtól tudom, hogy amit maga kimond, az úgy van.

„És vajon még mit mondott rólam?" — tűnődött a tábornok, az asszonyt nézve, amint háttal állva, négyrét hajtogatja az ágyterítőt.

— Filimonov azt mesélte, egy állomásnál temették el, egy iskola előtt, és felírta nekem az állomás nevét. Mit gondol, elmehetünk a sírjához?

Szerpilin ránézett, és habozva, de mégis őszintén válaszolt:

— Aligha... Különösen, amíg közel van a front...

— Nem érnek rá velünk bajlódni az emberek? — kérdezte Anya.

Szerpilin bólintott. Örült, hogy az asszony okos, nem siránkozó természetű, és bánatában nemcsak magára gondol, hanem másokra is. Úgy vélekedett, hogy jobb, ha nem utazik oda az asszony, se most, se máskor. Támadások idején, különösen télen, ott temették el az embereket, ahol érték, legjobb esetben kis fejfát tűztek a sírra, és egy hét múlva már meg se találni, mert mindent belep a hó.

Az asszony kiment a kislányért, és együtt jöttek vissza.

Szerpilin felállt:

— Fektesse le, addig kimegyek, elszívok egy cigarettát.

— Gyújtson rá csak itt. Valentyina Jegorovna is dohányzott, Vagyim mondta nekem.

— Igen, dohányos nagyanyja volt a kislánynak — felelte a tábornok, s örült, hogy ura maradt a hangjának. — De azért mégis kimegyek...

„Nagyanya, nagyapa..." — ismételte gondolatban, fel-alá járkálva a szűk előszobában. Szokatlan szavak. A gyereknek már mind a két nagyanyja meghalt, és a másik, az anyai nagyapja, húsz éve nincs otthon... Nagyon meglehet, hogy most valahol a fronton van... Hányan vannak most a háborúban

ilyen katonaköteles korú nagyapák! Ptyicin, a segédtisztje, december óta szintén nagyapa, levelet kapott.

Vajon a fia miért mozgatta meg a családját közvetlenül a frontra indulása előtt, miért hívta mégis ide Moszkvába? Szebb a szoba, mint az ottani volt, vagy azt remélte, jobb lesz az ellátás? Vagy arra gondolt, hogy oda, Csitába, a háború végéig nem juthatna el, de ide eljöhet? Vagy talán az is megfordult a fejében, hogy eleshet, és úgy vélte, ha Moszkvában lesznek, apja lakásában, akkor Szerpilin inkább megtesz értük mindent? No persze, érthető.

Elment a telefon mellett, és könyökével véletlenül meglökte a készüléket. És megint csak arra gondolt, hogy mikor szólal meg ez a telefon; sokáig kell még várni rá?

Ánya kissé kinyitotta az ajtót, és kijött az előszobába.

— Nos, lefektetted? — Szerpilin észre sem vette, hogy tegezésre tért át, így szokta azokkal, akiket megkedvelt.

Az asszony sóhajtott. Arca fáradt volt, látszott rajta, hogy ő is aludni szeretne.

— Magának nem ágyaztam meg, ahogy kívánta, csak odatettem egy párnát a díványra, s a többit a székre készítettem... Talán addig lefeküdne?

— Mindjárt ledőlök. Te addig feküdj le odabent, látom, álmos vagy, mint a kislányod. Ha lefeküdtél, kiálts, akkor bemegyek.

Az asszony bólintott, és bement. Egy perc múltán megszólalt a telefon.

Szerpilin felkapta a kagylót, és Ivan Alekszejevics hangját hallotta:

— Mit bujkálsz? Megjössz és...

Nem hallott többet. A telefonban valami kattant, szétkapcsolták őket. „Halló! Halló!" — kiabálta, majd letette a kagylót, kicsit várt, nem következik-e újabb hívás, aztán úgy döntött, hogy ha már így adódott, visszahívja Ivan Alekszejevicset. A vezérkari számát tárcsázta.

Kérésére, hogy kapcsolják az altábornagyot, egy ismeretlen nevű őrnagy azt felelte, hogy Ivan Alekszejevics nincs ott, és megkérdezte:

— Jelentsem Martinov altábornagynak?

— Nem, nem kell — mondta Szerpilin, és letette a kagylót; ráeszmélt, hogy ott a vezérkarban változások történtek. Az adjutáns helyén más adjutáns van, és Ivan Alekszejevics helyét, úgy látszik, ez a Martinov foglalta el.

Nagy nehezen emlékezetébe idézte Ivan Alekszejevics régi-

régi, otthoni telefonszámát, és feltárcsázta csak úgy, szinte remény nélkül. De alig ment ki az első csengetés, meghallotta az ismerős hangot:

— Tessék.

— Ivan Alekszejevics! Szerpilin beszél...

— No tessék, felhívom, de úgy látszik, nem óhajt beszélni velem, leteszi a kagylót! — mondta kis nevetéssel a barátja. — Gyere el hozzám, ha van időd és még nem felejtetted el a címemet. Kocsit küldjek, vagy neked is van?

— Tudod, úgy áll a helyzet...

A kagylóban ismét kattant valami, megszakadt a vonal, és egy másik hang, már nem Ivan Alekszejevicsé, valahonnan egészen a közelből kérdezte:

— Szerpilin?

— Az vagyok.

— Menjen le, a kocsi már elindult magáért...

Tizenkilencedik fejezet

Amikor azt mondták Szerpilinnek: „Fáradjon be", s ő kinyitotta az ajtót, majd a másodikat is, és belépett Sztálinhoz, először senkit sem látott a szobában. Néhány lépést tett, megállt, és ekkor megpillantotta Sztálint a szoba mélyében: egy másik ajtón jöhetett be. Szerpilin ott maradt egy helyben állva, Sztálin pedig hátratett kézzel közeledett feléje.

Szokatlan marsall-egyenruhában volt, széles arany váll-lapokkal, és vörös lampaszos nadrágban. Imbolyogva közeledett, sőt úgy látszott, kissé sántít, de olyan halk lépésekkel, mintha nem cipő volna a lábán, hanem puha kaukázusi csizma.

Ennyit figyelt meg Szerpilin néhány pillanat alatt, s amikor a jelentkezés után Sztálin feléje nyújtott kezét megfogva közelről látta az arcát, különös, szinte irreális érzése támadt, mintha megelevenedett képmással találkoznék.

— Kissé megváltozott, amióta nem láttam. — Sztálin futólag elmosolyodott; Szerpilin nem értette, min mosolyog.

— De Sztálin elvtárs alig változott — felelte.

Sztálin ránézett, bal kezével, amelyben pipáját tartotta, kelletlen mozdulatot tett, mint aki már megszokott hazugságot hárít el, és jobbjával lassan, mintegy kényszeredetten, a fal mellett álló nagy asztal felé intett:

— Üljön le.

Megfordult, és az asztal túlsó végére ment, ahol csak egy magányos karosszék állt, az övé.

Szerpilin nem hazudott: Sztálin valóban alig változott, amióta utoljára látta közelről, harminchét májusában, a katonai akadémia évzáró ünnepélyén. Csak a háta öregedett meg, de ez csak most tűnt fel, amikor megfordult, és az asztal felé tartott.

„Hetvenkilencben született, tizenhat évvel idősebb nálam" — gondolta Szerpilin, miközben követte az asztalhoz, bár eddig sohasem gondolt arra, hogy Sztálin mennyivel idősebb nála.

Odalépett az asztalhoz és leült, Sztálintól a harmadik székre. Ilyen hosszú asztal mellett valahogy illetlenségnek érezte közelebb ülni hozzá.

Sztálin ránézett, s egy gyufaszállal piszkálgatva a pipáját, elmosolyodott.

— A politikai bizottság nincs itt, üljön csak közelebb. — S amikor Szerpilin átült, hirtelen, minden bevezetés nélkül megkérdezte: — Maga azt írta nekem, hogy Grinyko hadseregparancsnokot alaptalanul tartóztattuk le?

Grinyko hadtestparancsnok volt, nem pedig hadseregparancsnok, Sztálin tévedett, de a tábornok nem szánta rá magát, hogy helyesbítsen.

— Többször találkoztam vele, szembesítéskor, meg a táborokban is, Sztálin elvtárs. Mélységes odaadással volt ön iránt.

— Ezt már olvastam. Azt kérdezem magától: teljesen biztos benne, hogy alaptalanul tartóztattuk le? — E kérdésnél egyenest a szemébe nézett.

Szerpilint rosszullét kerülgette ettől a merev pillantástól, amelyben a megszokott erő- és hatalomtudatnak hideg kifejezése fénylett. Érezte, hogy fél, s hogy ha most rögtön, a legelején nem gyűri le magában ezt a félelmet, akkor később már képtelen lesz rá, s hangja az üres szobában váratlanul hangosan csattant fel, sőt a feszültségtől még kihívóan is csengett, amidőn válaszolt:

— Teljesen biztos vagyok benne. Mint önmagamban.

Sztálin különös arckifejezéssel ránézett, mintha csodálkoznék, hogy még mernek így beszélni vele, és felállt. Szerpilin is felállt, nem értette, mit jelent ez, talán vége a beszélgetésnek? De Sztálin egy csendes, parancsoló mozdulattal megállította. Intett, hogy üljön vissza, és megindult az asztal mentén, a tábornok pedig a székén ülve feléje fordult.

Sztálin szótlanul az asztal túlsó végéig ment, visszatért, és

ismét arrafelé indult; Szerpilin mellett elhaladva újra merően a szemébe nézett. Azzal továbbsétált, és ott, az asztal túlsó végén, mielőtt visszafordult volna, valamit dünnyögött olyan halkan, hogy Szerpilin csak rendkívüli felajzottságában hallhatta meg az eldünnyögött mondatot:

— Ha megtaláljuk, felülvizsgáljuk.

Sztálin megfordult, leült az asztalhoz, és nem nézve a tábornokra, mint aki egy pillanatig sem kételkedik benne, hogy minden egyes szavát meghallották, megkérdezte:

— Egyéb kérése is van hozzám?

— Egy kérésem volna, Sztálin elvtárs — mondta Szerpilin; csak most kezdte felismerni a háttal eldünnyögött „Felülvizsgáljuk" jelentőségét.

— Tessék, hallgatom.

Szerpilin elmondta, amit tegnap éjjel Zaharovtól hallott: hogy a hadtápfőnökség mennyire sietett megszüntetni a tábori pótlékot, és gyengébb ellátmányba helyezni a csapatokat.

— Túlbuzgóság — mondta Sztálin. — Már helyesbítettük. Most nekem van néhány kérdésem magához. Az első: miért jár régi egyenruhában?

A tábornok mindent inkább várt volna Sztálintól, mint ezt a kérdést.

— Ott még nem kaptunk újat, Sztálin elvtárs — felelte. — Ma láttam az elsőt itt Moszkvában.

— Szóval itt van, ott pedig nincs. Nem sietnek. Azt hiszik, itt fontos, ott meg nem. Minket itt felöltöztetnek, de magukkal nem sietnek. Más dolgokkal viszont túlságosan is sietnek!

Hallgatott néhány másodpercig, mintha elfelejtette volna, mit is akart még kérdezni Szerpilintől, majd elmosolyodott.

— A második kérdésem már nem a formára vonatkozik, hanem a tartalomra. Hogyan vélekedik, elvállalná egy hadsereg vezetését?

— Ahogy parancsolja, Sztálin elvtárs.

— Maga negyvenegy novemberében levelet írt nekem, kérte, hogy küldjem ki a frontra az egészségi állapotára való tekintet nélkül. Most milyen az egészségi állapota?

— Sokkal jobb, mint akkor volt, Sztálin elvtárs.

— Szóval kinevezzük. Ha nincs ellene kifogása. — Sztálin ismét elmosolyodott, és látva Szerpilin szemében a néma kérdést, szótlanul bólintott.

— Mikor és hová menjek, Sztálin elvtárs?

— Oda, ahol volt. Batyuk elvtárs eleget ült hadseregben, a háború kitörése óta hadsereget vezényel. Nem fejlődik. Az a

vélemény, hogy feljebb kell vinni. Lehetőséget adni neki, hogy jobban kibontakoztathassa a képességeit.

Sztálin szavaiban, semmi kétség, némi gúny rejlett, de érthetetlen, mire vonatkozott, ha előléptetésről van szó, és nem az ellenkezőjéről.

— A harmadik kérdés — folytatta Sztálin —, saját tapasztalata alapján miként értékeli a befejezett hadműveleteket, a csapatok állapotát és harci készségét?

Szerpilin azt felelte, amit gondolt: a csapatok a befejezett hadműveletben jól szerepeltek. Egyes melléfogások abból eredtek, hogy a többség csak most szerezte első tapasztalatait, a nagy támadó harcokban, a túlzott veszteségek pedig legtöbb esetben a még fel nem számolt sablonokkal, a frontális előrehaladásra való törekvéssel magyarázhatók. Ezt a törekvést — mindennap mindenütt legalább egy lépést előre! — olykor drágán kellett megfizetni. Megtörtént, hogy feleslegesen áldoztak fel embereket néhány száz méternyi jelentéktelen terület elfoglalására, amely bizonyos kulcspozíciók elfoglalása után magától kezünkre jutott volna. Beszélt a tüzérségről is: hatóerejének kihasználása az összfegyvernemi főnökök részéről még sok kívánnivalót hagy hátra. Még mindig nem értik meg eléggé, hogy a modern háború feltételei között a gyalogság előrenyomulásához a tüzérséget is előre kell vinni.

Mindezt elmondta, s örült, hogy Sztálin hallgatja, és nem szakítja félbe. Látszatra nyugodtan beszélt, bár nagyon izgatott volt, mert tudta, hogy ez a legfontosabb, amit el kell mondania. S hogy az ő sorsa, akár törzsfőnök marad, akár hadseregparancsnok lesz, mégis csupán egyetlen sors, és még Grinyko sorsa is csak egyetlen sors. Az pedig, amiről most beszél, és amit Sztálin félbeszakítás nélkül végighallgat, napról napra, óráról órára sokezer emberi sorsot érint. A hadvezetés stílusát érinti, és azt az állandó sürgetést, amely a hozzáértők célzásai szerint legfelülről indul ki, és olykor a lejjebb lévőket látszateredményekre és felesleges vérveszteségekre kényszeríti.

Szerpilin tudta, hogy ezt a témát veszélyes említeni, mégis beszélt róla, óvatosan bár, és gondosan megválogatva a szavakat.

Sztálin nem nézett rá, amíg hallgatta. Majd amikor Szerpilin befejezte, azt mondta:

— A múlt világos. Most a jövőről beszéljünk. Hogyan értékeli a hadsereg mai állapotát?

Szerpilin belátta a kérdés természetes voltát. Sztálin szavai

mégis megdöbbentették. Ő talán a múltról mondta mindezt? Legkevésbé a múltról beszélt. Senkit sem okolt, úgy beszélt a hibákról, mint saját tapasztalatáról, nemcsak azért, mert tudta, mibe kerülhet egy kedvezőtlen vélemény, ami ebben a dolgozószobában hangzik el valakiről, hanem ezt valóban nem tartotta lényegesnek. Nem a múltról volt szó, annál kevésbé, hiszen győzelemmel végződött, hanem arról, hogy a hibák ne ismétlődjenek, és ne szaporítsák a felesleges veszteségeket. Hát Sztálin nem értette meg a legfontosabbat? Ez egyszerűen lehetetlen!

Lelkében mély döbbenettel rátért a hadsereg mai állapotára. És ekkor Sztálin kilépett közönyös tűnődéséből, megélénkült, mint aki végre valóban érdekeset hall. Szavába vágva kérdéseket tett fel a dolgok menetéről: a különféle fegyvernemek veszteségeit, a szállítás mikéntjét, a személyi állománycsökkenést tudakolta, s hogy mennyi idő szükséges a feltöltéshez és az utánpótlás kiképzéséhez. Sok kérdése volt bár, de érződött, hogy csak egy dolog érdekli: mikor lehet ismét teljes kapacitással harcba vetni a hadsereget.

Szerpilin e kérdésekre válaszolva hirtelen kimondta, amire a háború folyamán nemegyszer gondolt: hogy egy sebesült katona, ha kikerül az egészségügyi zászlóaljból, rendszerint már nem jut vissza az alakulatába, és ez nem helyes, mert az olyan csapatok harcképességének fokozódása, amelybe visszakerülnek a régi katonák, bőségesen kárpótol a kiegészítő szállításokkal járó nehézségekért.

Sztálin meghallgatta, de Szerpilin úgy vette észre, hogy ezúttal is figyelmen kívül hagyta a legfőbbet, amiről meg akarta győzni, és kérdése csak az adott pillanatra vonatkozott: hogy ez hadseregviszonylatban a következő három hét alatt mennyi utánpótlást jelenthet a peremvonalnak, hány olyan embert, aki a sztálingrádi harcokban szerzett tapasztalatokat? Szerpilin hozzávetőleges számokat mondott. Három hétre vonatkoztatva persze nem nagy számok voltak, de hiszen ő nem is erre célzott, hanem arra, hogy az egész módszerrel fel kell hagyni!

— Igen — mondta hirtelen Sztálin. — Felkészülünk a nyárra. — Szerpilin mellett a falon függő térképre nézett, és megkérdezte: — Hogyan váltak be a harcokban a T-34-eseink?

Szerpilin azt felelte, hogy a T-34-es harckocsik a véleménye szerint jók, de ő ebben a kérdésben nem eléggé illetékes, nagyobb arányokban nem működött együtt, noha már negyvenegy telén találkozott velük.

— Az első harckocsizó zászlóaljakat már negyvenben ellátuk T—34-esekkel — jegyezte meg Sztálin.

Hangjában mintha egy árnyalatnyi csodálkozás lett volna, amiért a tábornok ilyen későn ismerkedett meg ezekkel a harckocsikkal. És Szerpilin önmaga számára is váratlanul, kibökte, amit egyáltalán nem volt köteles kimondani:

— Negyvenben, Sztálin elvtárs, én még Nyikolaj Ivanovics vendége voltam.

— Miféle Nyikolaj Ivanovicsé? — kérdezte Sztálin meglepetten, és szinte jókedvű érdeklődéssel.

— Mi katonák, mikor ültünk, így neveztük egymás között Jezsovot — válaszolta Szerpilin; meghátrálni már késő volt, ha egyszer kiszaladt a száján, be kellett fejeznie.

Sztálin nevetett. Majd abbahagyva megérintette a tábornok vállát, és tréfás szemrehányással mondta:

— Eltalálta, mikor üljön! — Karosszékével elhúzódva az asztaltól, elnézett Szerpilin mellett, és megforgatta pipáját az ujjai között, olyan erővel, hogy belereccsent. — Jezsovot megbüntettük.

Úgy mondta ezt, hogy Szerpilin megborzongott. Sztálin aztán felkelt, és megindult a szobában. A tábornok pedig távolodó hátát nézve azt gondolta: „Most fogom magam, és megmondok neki mindent, amit a lelkem mélyén gondolok arról az időről. Megmondom, hogy nemcsak én, és nem csupán Grinyko, hanem mindazok, akikkel ott, a táborokban találkoztam, katonák és civilek, csaknem mind alaptalanul kerültek oda, rágalmazások, feljelentések folytán, nem tudni, honnan került, sötét lajstromok alapján, és mindannyiukkal, ha még nem késő, tenni kell valamit, felülvizsgálni, kikérdezni, megtudni, nem a kihallgatási jegyzőkönyvek, hanem a valóság alapján, bizottságokat küldeni, és végre kideríteni a teljes igazságot, hogy kik és miért tették akkor mindezt, hisz nemcsak az egy Jezsov a bűnös, akármilyen gazember volt is!"

„Tegye meg ezt, Sztálin elvtárs! Tegye meg, amíg nem késő, amíg élnek az emberek, és még reménykednek magában!" — szerette volna kiáltani.

Sztálin pedig megfordult, és most visszafelé jött, és Szerpilin egy pillanatra emlékezett erre az arcra, ahogy akkor, harminchét májusában, az akadémia évzáró ünnepélyén látta. Ugyanilyen nyugodt volt ez az arc, mint most, egy héttel azután pedig Tuhacsevszkijt és Jakirt letartóztatták, Gamarnyik agyonlőtte magát — és következtek a többiek!...

Akkor, kezdetben, a haditörvényszék első zárt tárgyalása

után, Szerpilin rémülten elhitte, hogy volt összeesküvés. Nem lehetett kétség: csak egy valóságos, szörnyű, kalandos, az utolsó pillanatban leleplezett összeesküvés miatt állíthatták fal mellé ezeket az embereket, akik még egy hónappal azelőtt a hadsereg színe-virágának számítottak. És csak később, amikor saját sorsa összehozta a rettenetes, ostoba vádakkal, amelyek teljesen ártatlan emberek ellen irányultak, akkor, nem is a börtönben, hanem csak a táborokban kezdte gyötörni a gondolat, hogy hátha azokkal is, kezdetben, ugyanaz történt, ami vele és a többiekkel később?

A közeledő Sztálinra nézett, és azt gondolta: „Mindjárt azt mondom neki: »Sztálin elvtárs, derítsen ki mindent, segítsen! Mindent a legelejétől kezdve, igen a legelejétől!«"

Sztálin odaért, leült, a hamutartó felett piszkálva pipáját előrehajolt, és Szerpilin, aki a rátörő érzések hatalmában már éppen bele akart kezdeni, hogy mindent elmondjon neki, hirtelen közelről, közvetlen közelből meglátta Sztálin könyörtelen, nyugodt szemét, amelyben valami más, távoli és kegyetlen gondolat tükröződött, talán Jezsov említése váltotta ki. Ahogy ezt a szempárt meglátta, hirtelen rádöbbent, amire odáig félt gondolni: hogy nincs kinek panaszkodnia!

— Akart valamit mondani? — kérdezte Sztálin, és a tábornok egy pillanatig úgy érezte, Sztálin most belelát. Ám ez a pillanat elmúlt, és ő ráeszmélt, hogy Sztálin csak azért néz rá, mert nincs több kérdése, és várja, hogy eltávozzon.

— Megengedi, hogy távozzam, Sztálin elvtárs? — kérdezte felállva.

Sztálin jobb kezében tartva a pipát, amelyre mindvégig nem gyújtott rá, olyan mozdulatot tett, mintha azt mondaná: „Nohát, menjen, ha mennie kell, én nem tartóztatom..."

Volt ebben a mozdulatban valami önhittség, de egyfajta szívélyes kifejezés is, mintha a köztük lévő távolság ellenére nem tudna a vendéglátó házigazda szerepéből kiszakadni. Kissé ott tartotta kezét ebben a tempós mozdulatban, és lassan felállt.

— Viszontlátásra, Szerpilin elvtárs. Nincs valami személyes kérése?

— Azonnal visszamehetek a hadseregbe, Sztálin elvtárs. De ha lehetséges, kérek egy napot, hogy személyes ügyeimet Moszkvában elintézhessem.

Sztálin ránézett, mintha meg akarná kérdezni, miféle személyes ügyek azok? De csak annyit mondott:

— Megengedem... — És kurta mozdulattal az ajtóra mutatott. — Ott mondja meg nekik...

Szerpilin összecsapta a bokáját, megfordult és kiment; mindvégig a hátában érezte Sztálin tekintetét...

Sztálin hosszan nézett utána, majd megindult az ajtó felé.

Szerpilin a távozáskor úgy gondolta, hogy sorsa már véglegesen eldőlt az iménti beszélgetés során. De valójában csak most dőlt el végleg, amikor Sztálin szótlanul nézett utána. Gyakori szokása volt ez, nem akkor dönteni az emberek sorsa felett, amikor a szemükbe nézett, hanem utána.

Sztálin elment a tábornok nyomában az ajtóig, lassan visszasétált, és ugyanolyan lassan ismét a szemközti ajtó felé indult.

„Tehát ezek a katonák Jezsovot egymás között Nyikolaj Ivanovicsnak nevezték. Túl nagy jelentőséget tulajdonítottak ennek a nagyon is jelentéktelen embernek. Politikai szempontból nem is olyan rossz, de nevetséges!..."

Eszébe jutott, hogyan festett Jezsov, amikor utoljára beszélgettek itt, ennél az asztalnál, és a szoba közepén megállva, halkan nevetett. Majd az asztalhoz lépett, és a telefonkagylóért nyúlt, de elhúzta kezét, és tovább járkált. Emlékezetét akarta ellenőrizni telefonon, az emberrel kapcsolatban, akiről azt mondta Szerpilinnek: „Ha megtaláljuk, felülvizsgáljuk..." De miközben a telefonért nyúlt, erősen kutatott emlékezetében, és úgy tűnt fel, eszébe jut a dolog...

Felesleges lett volna telefonálnia. Akkor, októberben, a Mozsajszk feladását követő válságos napokban, sokakat likvidáltatott azok közül, akik még ültek, és akiket okkal vagy ok nélkül, esetleges háborús katasztrófára tekintettel a személyére veszélyesnek tartott. Ez az ember nem szerepelt ebben a listában. De később, negyvenkettő júliusában, amikor a helyzet már kétségbeejtőnek látszott, felhívta Beriját, és még egy listát készíttetett vele — e második listában benne volt az az ember...

Ha tévedett volna, és akkor mégsem lőtték agyon, most felülvizsgálhatnák az ügyét, szabadon engedhetnék, és kiküldhetnék a frontra. De Sztálin nem szerette ellenőrizni az emlékezetét, amelyre teljes joggal büszke volt. Nem mintha bárki is kikürtölné hibás memóriája hírét — erre aligha szánta volna rá magát valaki —, hanem mert már régen könyörtelenül eltaposta a körülötte levőket, az így létesített pusztaság közepén magányosan számolt önmagával, és rótta fel magának emlékezete tévedéseit és általában a hibákat, helyesebben azt, amit néha önmagában hajlandó volt hibának elismerni.

Grinyko volt hadseregparancsnokot negyvenkettő júliusában agyonlőtték a helyszínen, ahol fogva tartották... Sztálin emlé-

kezete itt fennakadt egy idáig észre nem vett ellentmondáson. Ez a Szerpilin „hadtestparancsnok"-ot írt, abban a listában pedig az állt: volt hadseregparancsnok. Igen, így is volt!

Harminchétben ezt az embert Belorussziába akarta kinevezni Belov helyébe, és már megmondta, hogy léptessék elő hadseregparancsnokká, és rendeljék vissza a Távol-Keletről Moszkvába, de másnap meggondolta magát... Kételyei támadtak ezzel a Grinykóval kapcsolatban.

Most már világosan emlékezett, hogyan történt mindez, és mosolygott Szerpilin zárósorainak határozottságán: Ha Sztálin elvtárs bízik benne, akkor ennek a Grinykónak is ugyanott a helye, ahol neki, a fronton. De ha Sztálin elvtárs nem bízik benne, akkor neki is ott a helye, ahol ez a Grinyko van: a táborban.

Szerpilin a levél elküldése után nemegyszer riadtan gondolt arra, hogy ez a mondat mindent elronthat. De éppen megfordítva történt. Ez a szokatlan kijelentés késztette azokat, akiktől mindez függött, hogy azonnal jelentsék a levelet, függetlenül az ügy lényegét érintő álláspontjuktól. Egy ilyen mondatot tartalmazó levélről hallgatni veszélyes lett volna. Utóbb aztán, amikor Sztálin elolvasta, ez a mondat sokkal inkább magára vonta a figyelmét, mint a visszaemlékezések a találkozásra tizennyolcban Caricinnál, amivel Szerpilin láthatóan meg akarta hatni. Sztálin az ilyen emlékeket is éppen olyan közönnyel kezelte, mint sok mást. Hosszú életében túl sok emléke volt, amelyekről általában úgy vélik, hogy köteleznek valamire, de amelyeken ő könnyedén túltette magát. Legtöbbjük ma már olyan emberekhez fűződött, akiktől szükségesnek látta örökre megszabadulni. És ha bármilyen emlékek előtt meghátrált volna, ahelyett, hogy keresztülgázoljon rajtuk, akkor nem tarthatta volna magát a forradalom sorsát irányítani hivatott államférfinak, aki semmi előtt sem hátrál meg, így a saját emlékei előtt sem.

Szerpilin visszaemlékezései egy cseppet sem hatották meg Sztálint. A levél erélyes hangja viszont érdekelte. A feltétlen engedelmesség zsarnoki megkövetelése mellett kegyetlen természetében ugyanennek a szabálynak visszájaként élt az igény, hogy kivételekkel találkozzék. Időnként felvillanó érdeklődésfélét tanúsított olyan emberek iránt, akik kockáztatni mernek, kimondják a véleményüket akkor is, ha szöges ellentétben állnak az ő valóságos vagy vélt nézeteivel. Ismerte magát, tudta, mit kockáztatnak, és annál inkább értékelte ezt a kockázatot.

Olykor. Mert legtöbbször az ellenkezője történt, éppen ebben állt a kockázat.

Szerpilin a levél írásakor nem gondolt erre, de a levél éles hangja Sztálinban nemcsak feszült érdeklődést keltett — az ő feszült érdeklődése az emberek iránt gyakran vesztükre volt az illetőknek —, de futó tiszteletet is. Ilyen esetekben néha olyan gyorsan léptette elő az embereket, mintha sietne eldönteni sorsukat, mielőtt elvesztené irántuk érzett személyes és múló érdeklődését.

A levél utolsó mondatában, amelyen Sztálin szeme megakadt, Szerpilin a saját sorsát nem állításának helyes vagy helytelen voltától tette függővé, hanem Sztálin elvtárs iránta érzett bizalmától. Ha teljesen bízik bennem, akkor bíznia kell abban is, akiért én kezességet vállalok. Ha ellenben nem bízik bennem, akkor nem kívánok élni...

Így olvasta ezt Sztálin, és kék ceruzával aláhúzva e sorokat, átadta a levelet hadsegédének azzal, hogy juttassa eszébe, ha Sztálingrádban minden befejeződik. De tegnap őneki jutott eszébe, amikor K-vonalon a frontparancsnokkal beszélt, és hirtelen megkérdezte tőle, mi a véleménye Szerpilinről, mint hadseregtörzsfőnökről. A frontparancsnok azt felelte, hogy igen sokra tartja.

— Méltó a hadseregparancsnoki kinevezésre? — kérdezte Sztálin.

— Elvben tökéletesen — felelte a frontparancsnok annyi diplomáciával, amennyit adott esetben szükségesnek tartott. Akárhogyan vélekedett is erről vagy amarról a beosztottjáról, közvetlenül győzelem után nem szoktak hadseregparancsnokokat cserélgetni.

— És ha nem elvben, hanem éppen magánál? — kérdezte Sztálin, majd hosszú szünet után hozzátette: — Úgy gondoljuk, elvisszük magától Batyuk elvtársat magasabb beosztásba. Frontparancsnok-helyettesnek. — Nem kételkedett benne, hogy helyeslő választ kap, de nem akarta meghallani, mielőtt személyesen nem beszélt Szerpilinnel, ezért azt mondta: — Gondolkodjék rajta. Majd később visszatérünk erre a kérdésre.

Most már eldőlt a kérdés. Az az ember, aki a levélben megtetszett neki, a találkozásukkor is tetszett — és Sztálin örült ennek: szerette magában az éleslátást, valóságosat és a véltet egyaránt.

Sőt egy pillanatra úgy tetszett, emlékezik rá, hogy milyen volt Szerpilin akkor, tizennyolcban — holott tévedett. Nagyon jól emlékezett arra, amikor Caricinban kiment a csapatokhoz,

márcsak azért is, mert ez volt az egyetlen ilyen látogatása. Nemcsak most, de már akkor sem szeretett kimenni a csapatokhoz, lelke mélyén félt az emberektől, akiket nem választott el kellő távolság tőle. Valamikor, kezdetben, azzal igazolta óvatoskodását, hogy semmi szükség a kimenetelére, de ma már nem igyekezett megmagyarázni még önmagának sem. Jól emlékezett saját magára is, és hogy mire gondolt azokban a napokban, de az emberekre, akikkel akkor a fronton találkozott, szinte egyáltalán nem emlékezett. Nem mintha rosszabb lett volna a memóriája, mint azoké, hanem mert azoknak sokkal több okuk volt emlékezni a Sztálin elvtárssal való találkozásukra, mint neki őrájuk.

Mosolygott a gondolatra, hogy Szerpilin mennyire aggódik Batyukért. Aggodalmát mulatságosan értelmetlennek látta, mert ha tegnap azt mondta is a frontparancsnoknak, hogy: „gondolkozzék rajta", valójában Batyuk sorsa már tegnapelőtt el volt határozva, amikor asztalára került a titkos jelentés Batyuk egy beszélgetéséről, amely nyilván a győzelem örömére történt ivás alkalmából folyt le. Batyuk altábornagy elismeréssel és hálával nyilatkozott a Sztálin elvtárs által frontra küldött tüzérség ütőerejéről, és ez alkalommal visszaemlékezett rá, hogy miként harcolt együtt Sztálin elvtárssal az Első Lovashadseregben, és hogy Sztálin elvtársnak, aki úgyszólván hadisten lett, akkor, a polgárháborúban, ő magyarázta meg, hogy melyik végéről töltik az ágyút: a csőtorkolatnál vagy a lövegtalpnál.

Ő, Sztálin, persze sohasem kérdezett ilyesmit ettől a tökfejűtől, mindez egy buta ember ostoba anekdotája. Elnézhette volna. Olykor, első alkalommal, ajkbiggyesztve elsiklott az ilyesmi felett, ám ez az ajkbiggyesztés semmi jót sem ígért a jövőre nézve. Ezúttal azonban szíven szúrta a sértődöttség — bár azt tartotta magáról, hogy felette áll az ilyen gyarlóságnak. Bármennyire megvetette is az embereket, még mindig nem veszett ki belőle az a nagyon is emberi tulajdonság, hogy meg tudjon sértődni. Régen tisztában volt Batyuk értékével, és ha időnként előléptette is, nem azért tette, mintha túlbecsülte volna képességeit, hanem részben régi ragaszkodásból, vagy inkább megszokásból, részben azért, mert mindezekben a gyanakvásokkal telt, hosszú években úgy látta, Batyuk eléggé megbízható végrehajtója volt bárminemű parancsnak. Volt benne valami, ami Sztálin szemében ideig-óráig pótolta a tehetség és tudás hiányát, és azért Batyuk a háború előtt kitartóan ment előre, és foglalta el egymás után a megüresedett

helyeket. Ha ő, Sztálin elvtárs, nem segíti, és nem tisztogatja előtte az utat, akkor persze Batyukot nem érhette volna a háború kitörése körzetparancsnoki beosztásban.

Csak egy ostoba ember nem láthatta ezt, no meg azt is, hogy már a háború alatt, a kudarcokat követően akadtak, akik le akarták váltani a hadsereg éléről. Batyuk nyilván nem látta mindezt, különben nem tréfált volna. Kétszeresen ostoba: nem gondolta meg, hogy kin mulat, sem azt, hogy ki előtt teszi. Nohát most kapja meg ez a nagy tüzérségi szakértő a Kutuzov Rendjét Sztálingrádért, és menjen északra, a mocsarak közé, helyettesnek egy olyan emberhez, aki valamikor az ő körzetében ezredet vezetett, olyanhoz, akinek Sztálin elvtárs nem segített, akit Sztálin elvtárs nem emelt ki, aki maga futotta be a pályáját, éspedig nem a háború előtt, hanem a háborúban.

Sztálin az asztalhoz lépett, megnyomott egy gombot, és máris megfeledkezett Batyukról és Szerpilinről is.

— Itt vannak a tengerészek? — kérdezte a csengetésre belépő segédtiszttől.

— A repülőtérről jelentették, hogy már elindultak.

— Azonnal küldje majd be őket — mondta Sztálin, s az asztalra kiterített térképhez lépett, amelyen a reggeli hadihelyzet volt bejelölve.

Sztálingrádnál felszabadultak a hadseregek, de a vezérkar, a frontparancsnok és a katonai hírfőnök jelentéseiből kitűnik, hogy a feltöltésre és átdobásra mindnyájan több időt kérnek, mint amennyire ő számított. Ha azon a fronton a január kilencedikén megindított támadást az ő előirányzása szerint egy hét alatt befejezték volna, akkor ezek a felszabadult hadseregek az eredetileg kitűzött időre készülnének fel az újabb hadműveletekre. De most minden eltolódik, mert nem teljesítették időre a feladatukat!

A sztálingrádi katlan katonai eredményei igen nagyok, politikai következményei pedig éppenséggel felmérhetetlenek! Ámde a közeljövőre sok minden aggasztónak látszik. A Kaukázusban nem tudták a németeket csapdába ejteni, hagyják, hogy déli hadseregcsoportjukat Rosztovon át részletekben hátravonják Ukrajnába. A nyugati fronton a legutóbbi, kevés sikerrel járó harcok megmutatták, hogy még mindig erős hadseregcsoport áll Moszkvával szemben, nem tudták szétverni! És persze, mint mindig, azzal mentegetik a kudarcokat, hogy ő, Sztálin, kevés technikai felszerelést küldött nekik!

Egyik harckocsigyárból zökkenőket jelentenek a termelés növelésében, de ahelyett, hogy kijavítanák a hibákat, csak

sopánkodnak. A táviratokban jó fiúknak tüntetik fel magukat, s az élelmezési helyzet javítását kérik. Semmi újat nem tudnak kitalálni! A harckocsizó hadtestek anyagi veszteségei a téli hadműveletek folyamán meglepően nagyok. Azok ott a fronton nem látnak tovább az orruknál, csakis a mára gondolnak, és mind anyagutánpótlást kérnek! És adni kell nekik, odaadni még a nyárra szántat is. Milyen lesz ez a harmadik nyár? A szövetségesek most is megmaradnak a győzelem alkalmából kifejezett szerencsekívánatoknál és ködös ígéreteiknél, hogy bármilyen adandó alkalommal lecsapnak Németországra. Ebből világos, hogy a második front Európában ezen a nyáron sem fog kibontakozni.

Dühösen gondolt vissza Roosevelt és Churchill legutóbbi, különösen tartózkodó közös üzenetére. Ma még gyenge ahhoz, hogy rákényszerítse őket a cselekvésre. Ez a magányérzettel párosult tehetetlenség olykor szinte őrületbe kergette. Egymaga volt kettejükkel szemben ebben a bonyolult és kimerítő játékban, egymaga kettejük ellen most, ebben a levelezésben, és egyedül lesz kettejükkel szemben akkor is, amikor majd végül találkoznak. Ez egyelőre a tények logikája, ha nem akarózik is megbékülni velük.

Az elmék egyéni versengésének persze óriási szerepet tulajdonított ebben a diplomáciában, és féktelen, bár ritkán felszínre törő becsvágya szenvedett a kudarcok miatt. Ám az a fáradt düh, amit most érzett a szövetségeseire gondolva, sokkal összetettebb érzés volt.

Nem szerette az embereket, akiknek hosszú és könyörtelen küzdelem után fölébe került, és akik felett megszilárdította hatalmát. De az ország, amelyben ezek az emberek élnek, az ő országa — már sok éve higgadt gőggel azonosította magát vele, és most személy szerint nehezedett rá az ország egyelőre elkerülhetetlen magánya a kapitalista világban, amely — ha kettészakította is a háború — végső soron mégis egységes a velünk szembeni ellenséges érzületében.

Igen, most így gondolta: „velünk", noha a megszokottan hangoztatott „mi" legtöbbször csak a gondolatbeli „én" idegen füleknek szánt allegóriája volt.

Nyílt az ajtó, és Sztálin a szoba sarkából a belépő tengerészek elé indult, ujjai közt forgatva pipáját, s a padlót nézve, nehogy a bejövők meglássák szemében a ki nem lobbant düh szikráját. Amikor felnézett, addigra ismét felöltötte azt az évek során gondosan, minden alkalomra kialakított arckifejezést, amely Sztálin elvtársat jellemezte ezek előtt az emberek előtt

— már régen így, harmadik személyben nevezte magát gondolatban, sőt olykor fennhangon is.

A tengerészek az ő parancsára repülőgépen a Távol-Keleten jártak, és most jelenteniök kellett, hogy milyen intézkedéseket tettek a partvédelem és a csendes-óceáni flotta megerősítésére, ha Japánnal is kitörne a háború.

„De akármit jelentsenek, és akármilyen intézkedéseket tettek is, igazuk van, amikor azt mondják: amíg vissza nem szerezzük Dél-Szahalint és a Kurili-szigeteket, addig a flottánk ott örökös csapdában van, és ilyen helyezetben nem sokat tehetünk" — gondolta, miközben kezet szorított a belépő tengerészekkel, és megtudakolta, milyen volt az útjuk Vlagyivosztokból.

Szerpilin hazáig nem higgadt le felindulásából. Gépiesen tett mindent — elbúcsúzott Sztálin hadsegédétől, akivel az ajtóban kerülték el egymást, elvette az aláírt belépőcédulát, és különböző helyeken négy ízben felmutatta — utoljára már a Kreml kapujában, amikor autóba ült az őrnaggyal, aki oda- és vissza kísérte.

Látszólag minden jól ment — Grinykót már holnap keresni kezdik a táborokban, s ha megtalálják, visszahozzák. Ami pedig ma ővele történt, az leghőbb vágyának teljesülését jelenti, annál inkább, mert szilárdan hisz magában, hiszi, hogy erősebb kezű hadseregparancsnok lesz Batyuknál, és nagyobb eredményeket ér el nála. Ezt az érzést senki el nem veszi tőle, és ez nemcsak egyéni dolog, része van benne azoknak az általános változásoknak is, amelyek a háború folyamán egyre szemmel láthatóbban és visszavonhatatlanabbul mennek végbe a hadseregben. Mindinkább olyan emberek kerülnek főbb beosztásokba, akik megállják helyüket a háborúban, azok közül pedig, akikről csak feltételezték ezt, sokan — becsülettel vagy dicstelenül — kitérnek, elkerülnek a háború fő vonalából.

Az ember azt hihetné, hogy minden rendben van. Mégis iszonyú súly nehezül a lelkére. Az egészséges természetű emberek szokása szerint igyekezett megbirkózni a megrázkódtatással, gondolatban a történtek jó oldalait helyezte előtérbe. De így sem tudta teljesen visszanyerni egyensúlyát; amit Sztálin szeméből kiolvasott, az még az ilyen erős léleknek is iszonyatos volt.

Mindez hosszú folyosóhoz hasonlított, ahol ott sorakoztak az élményei: hiszel-e Grinykóban, mint önmagadban, a hadse-

regparancsnokká történt kinevezése, a nevetés, amikor „Nyikolaj Ivanovics"-ról beszélt, a két kéz puha érintése a vállán: „Eltaláltad, mikor ülj!" — s a megjegyzés: „Jezsovot megbüntettük" — ám e képzeletbeli folyosó végében, mint egy zsákutcában, ott nézett rá a szempár, amelyben ezt olvasta: „Nincs kinek panaszkodni'... Csupán egy pillanatig tartott, mégis, semmi kétség, ez volt életének legiszonyúbb felfedezése. Olyan ember szemében olvasta ezt, aki a második éve életrehalálra küzdő ország élén áll, és — ebben nem kételkedhetett — most szemmel láthatóan mindent megtesz a győzelméért, ami tőle telik. A szeméből kiolvasott rettenetes sejtés ellenére Sztálin az az ember maradt számára, akit habozás nélkül testével kellene fedeznie, ha rálőnének. Megremegett már a puszta gondolattól, de átvillant az agyán: „Vagy talán akkor, harminchétben, mégis rá akartak lőni, és ezzel kezdődött minden?" Igen, most nemcsak mint katona, kötelességből fedezné testével, hanem abból a meggyőződésből is, hogy Sztálin halála nagy csapást jelentene a harcoló országnak, és beláthatatlan következményekkel járna.

Gyűlölettel gondolt a németekre, hogy mennyire megörülnének Sztálin halálának, és emlékezett, hogy amikor az ezredével Mogiljov felé vonult védelmi állásba, egyik nappali pihenő közben, miként hallgatták rádión Sztálint. Akkor nemcsak az rázta meg őket, hogy hallották a hangját, hanem az is, hogyan beszélt — másként, mint egyébként szokott: mint akit közös bánat fűz egybe velük és közös szenvedés.

Ki tudja, valójában mi váltotta ki akkor e váratlan szavakat: „Testvéreim! Barátaim! Hozzátok fordulok..." — csupán az izgalom, vagy talán ebben a pillanatban a csapások súlya alatt hirtelen visszatért a régi érzés, a néptől való függőségének érzése?

Szerpilin nem merült bele e gondolatba, de az emlék igen fontos volt számára, és mindmáig fontos maradt.

Először nem is értette, hogy miért kapaszkodik annyira ebbe az emlékbe. Azért kapaszkodott bele, mert ez enyhítette visszaemlékezéseit arra a szempárra, segítette elhinni, hogy az a szörnyűség, amit ma ebben a szemben látott, már a múlté, csakis a múlté. Meghívásának ténye a levél után, az ígéret, hogy megkeresik Grinykót, s a Jezsovról mondott szavak — minden erre vallott.

Igyekezett meggyőzni magát, hogy így van, nem lehet másként, de valami továbbra is zavarta ezt a kényelmes, csak nehezen kivívott nyugalomérzetet. Valami zavarta, ingerelte,

piszkálta, mintha figyelmetlenségből visszájára húzta volna fel az ingét. És hirtelen ráeszmélt: az bántja, hogy Sztálin olyan tökéletes közönnyel hallgatta a felesleges emberáldozatokról mondott megjegyzését, mint amit ő már régen, visszavonhatatlanul eldöntött, és aminek már semmi köze az ügyhöz.

Gondolatokba merülve észre sem vette, hogy az autó a ház elé ért. Meg akarta kérni az őrnagyot, hogy vigyék egyenest Ivan Alekszejevicshez, de aztán legyintett és kiszállt.

„Felmegyek, telefonálok neki, és mindjárt elindulok. Még jobb is, ha gyalog megyek."

Amikor kinyitotta kulcsával az ajtót, és belépett az előszobába, Grisa Privalov ugrott ki a szobájuk ajtaján és köszöntötte.

— Szervusz — mondta a tábornok, és kezet szorított a fiúval. — Miért nem alszol? Vagy csak most jöttél haza, csavarogtál?

— Már egy órája hazajöttem. Magát vártam. Anya mondta — a fiú Szerpilin szobájának résre nyitott ajtaja felé intett. Úgy beszélt az özvegyről, mint valami kislányról, akivel együtt járnak iskolába. — Sokáig marad?

— Holnap még itt leszek, beszélgetünk — mondta Szerpilin, és megfogva a telefonkagylót, megkérdezte:

— Anyád hol van?

— Ügyeletes.

— Hogy érzi magát?

— Szomorkodik — felelte Grisa, és olyan bánatosan ingatta a fejét, hogy Szerpilin megérezte, milyen mélyen együtt érez anyjával.

— Helyes, holnap beszélgetünk — ismételte a tábornok, és tárcsázni kezdett. A gyerek bólintott, de nem ment el mellőle.

— Ivan Alekszejevics?

— Hova lettél?

— Hívattak.

— Gondoltam, amikor szétkapcsoltak. Eljössz? Vagy más terveid vannak?

— Mindjárt elbaktatok — felelte Szerpilin.

— Miért baktatsz?

— Sétálok egyet. Talán ottmaradok éjszakára, ha van egy üres ágyad.

— Ágyam van, álmom nincs — felelte Ivan Alekszejevics. — Elszoktam az alvástól. Egy-két napja kezdek újra hozzászokni. Indulj. Várlak. — Letette a kagylót.

Szerpilin is letette a kagylót, és látta, hogy Grisa arcán csa-

lódottság tükröződik. Tehát mégis úgy számította, hogy nem holnap fognak beszélgetni, hanem ma.

— Elmegy?

— El.

— És van éjszakai kijárási engedélye?

— Megleszek nélküle.

— Én pedig krumplit sütöttem magának. — A fiú az ajtó felé intett: — Ánya azt mondta, maga hamarosan megjön.

— Helyes, előbb bekapjuk a krumplidat, ha már egyszer megsütötted. Menjünk a konyhába.

— Miért a konyhába?

Szerpilin megfordult, és látta, hogy a menye ott áll az ajtóban, ugyanabban a barhentruhában és nemezcsizmában. Úgy látszik, nem feküdt le, várta.

— Jöjjenek be a szobába — szólalt meg Ánya. — Megmelegítem a teát, ruhába van csavarva.

— Hát te miért virrasztasz? Ki kért meg rá?

Az asszony nem felelt, csak szélesebbre nyitotta az ajtót, és azt mondta:

— Jöjjön be.

— A kislányodat nem ébresztjük fel?

— Nem. Ha egyszer elaludt... — Legyintett.

A férfi bement a szobába, a díványra pillantott, amelynek egyik végében párna hevert, a másikban pedig kiterített újság — ha ruhástól feküdne le —, mellette pedig egy széken összehajtogatott lepedő és takaró az esetre, ha levetkőzik; majd egy pillantást vetett az ágyra. A kislány ott aludt, ahová anyja lefektette, a sarokba húzódva. Az ágy többi része érintetlen volt. Tehát Ánya nem feküdt le, álmatlanul járkált a szobában. Csak ötödik napja, hogy megtudta a hírt. Mások ilyenkor még jajgatnak.

Szerpilin leült az asztalhoz, a menye levette az állólámpáról a ráterített újságot.

— Miért megy el tőlünk éjszakára? Kiderül, hogy kiszorítottuk a lakásából.

Szerpilin megfordult. Nem akart a gyerek előtt beszélni, de a fiú nem volt ott, a krumpliért ment.

— Ne bolondozz. Egy barátomhoz megyek. Változások történtek a szolgálatban, meg akarom beszélni vele. Csak nem hívhatom ide a nyakatokra?

— Üljenek csak idebent, én kimegyek a folyosóra — felelte az asszony.

Igen, a fia jól választott. Vagy talán megfordítva történt?

Megszokásból gondoljuk így, de valójában az erősebb lelkű választ, nem a nadrágon múlik. A tábornok az asszonyra nézett, és azt mondta:

— Ne haragudj. Ítéld meg magad: kellemes-e valakinek, ha idejön, és te a folyosón kuksolsz? Nekünk pedig négyszemközt kell beszélnünk. Meg akartad melegíteni a teát. Menj, nekem sietnem kell.

Az asszony szótlanul kiment, Grisa pedig bejött a krumplijával.

— Te már ettél?

— Ettem.

— Szóval megismerkedtetek az új lakótárssal? — mondta Szerpilin, és evéshez látott.

— Meg — felelte a fiú, és mintha kitalálta volna, hogy a férfit érdekli a véleménye, hozzátette — Rendes asszony, dolgos.

— Anyád mit tart róla?

— Semmit. Anyám csak apámra gondol.

— Nem nyugszik meg?

— Ellenkezőleg.

A fiú ismét bánatosan ingatta fejét.

— Hogy megy a tanulás? — kérdezte Szerpilin.

— Elsején levélben megírtam magának. Az egész januárról beszámoltam.

— Nem kaptam meg. Szóban kell jelentened.

— Csupa ötös, csak németből van hármasom.

— És miért?

— Nincs kedvem foglalkozni vele.

— No ezt hagyd, ezzel nálam nem boldogulsz. Nekem sincs kedvem foglalkozni velük, mégis kell.

— Nem is úgy gondolom — mondta Grisa. — Kijavítom a hármast.

— Ülj le! Mit állsz?

A fiú leült, két kezét az asztalra tette. Tiszta volt a keze, de Szerpilin, mint a múltkor is, a karcolásokban szénpor nyomait látta.

— Megint szenet rakodtatok?

— Úhüm.

— Akkor bocsáss meg, hogy csavargással gyanúsítottalak.

— Nincs időm csavarogni. Januárban kilencszer rakodtunk ki. Mégiscsak jobban fűtenek már.

Grisa olyan méltósággal mondta ezt, mintha mindez éppen tőle függne. Egyébként lényegében így is volt.

— Tegnap krumplit kaptak érte — jegyezte meg az asszony,

aki éppen bejött a teáskannával. — Most megvendégeli magát. Tegnap minket kínált meg.

— Ez nem tartozik ide — szólt Grisa olyan hangon, mint fivér a húgának. — Inkább hallgatnál.

Szerpilin megette a krumplit. Mielőtt hívatták, megebédelt — maga sem tudta, hogyan —, és most lám, csakugyan éhes. A menye kitöltötte a teát, ő pedig gyorsan kortyolgatva megkérdezte:

— Holnap mikor mégy a gyárba? Reggel?

— Nem, ebédidőre rendeltek oda — felelte az asszony, és Szerpilinnek megint eszébe jutott: helyes, menjen csak; az illetményemet elküldöm neki, de azért csak menjen, jól teszi.

— Reggel itthon találllak?

— Igen. Majd főzök teát. Esetleg lefekszik napközben, ha nem aludta ki magát. Én Oljával kimegyek a térre, amíg alszik.

— Visszamegy a frontra? — kérdezte Grisa, amikor Szerpilin megitta a teát és felállt.

— Igen.

— És ottmarad?

— Egyelőre nem szándékozom eljönni. Tehát írj csak oda, ahová eddig, a tábori posta számom a régi — mondta a tábornok, és mosolygott hirtelen támadó kisfiús vágyán, hogy eldicsekedjék hadseregparancsnoki kinevezésével.

— Akkor jó — bólintott Grisa. Ez a „jó" azt jelentette, hogy emlékszik, és bízik Szerpilin ígéretében, ezért most nem is hozakodik elő a frontra menetelével. Majd nyáron beszélnek róla, amikor befejezi a hétosztályos iskolát, egyelőre minden világos.

„Igen, te komoly ember vagy" — gondolta Szerpilin. És kedve támadt a képtelen és helytelen cselekedetre: hogy azonnal, holnapután elszakítsa anyjától ezt a komoly embert, és kivigye magával a frontra.

Igen, nehéz az embernek magára maradni, még ha hadseregparancsnok is, hiába van segédtisztje, küldönce meg kincstári ellátmánya, felszerelése. Nagyon nehéz egyedül maradni, és nagyon jó, hogy az élet nem pusztaság.

— Jöjjön, majd az öngyújtómmal világítok — mondta Grisa, amikor Szerpilin útra készen kinyitotta az ajtót.

— Dohányzol? — kérdezte a tábornok.

— Ha meghagynak egy csikket, elszívom.

Szerpilin nem szólt rá semmit. Más időben, más fiút meg-

dorgál érte, de ennek a dolgozó embernek semmit sem mondott.

Lement a lépcsőn az első pihenőig és visszanézett; s ahogy az öngyújtó világánál a pisze orrot és a gyerekes vonásokat megpillantotta, így szólt:

— Juttasd eszembe holnap, hogy megajándékozzalak egy zsákmányolt német zseblámpával. A hátizsákomban van. Ne felejtsd el!

— Dehogyis! — rikkantotta örömmel Grisa, és áthajolva a korláton, lefelé nyújtotta az öngyújtót, hogy az egész lépcsőt megvilágítsa Szerpilinnek...

Huszadik fejezet

Ivan Alekszejevics maga nyitott ajtót. Egyedül volt a lakásban.

— Úgy látom, nincs nagy rend nálad — jegyezte meg Szerpilin, miután összecsókolóztak, és bementek az előszobából az ebédlőbe.

Ez az ebédlő a múlt emlékét jelentette számára. A harmincas években gyakran járt feleségével Ivan Alekszejevicsnél. E mellett a nagy asztal mellett üldögéltek négyesben, meg másokkal együtt, olyanokkal, akik még élnek, meg akik már régen nincsenek. Itt most minden megváltozott. Az asztalt a falhoz tolták, és állólámpa van rajta. A székeket, kettő kivételével, kivitték; az ismerős, széles díványon van ágyazva, rajta az ismerős, régi kaukázusi nemezköpeny, a tálaló mellé pedig egy összecsukható ágyat húztak.

— Nekem? — kérdezte Szerpilin.

— Neked. A segédtisztem aludt itt olykor a múltban.

Szerpilin megjegyezte ezt a „múltban"-t, és elmosolyodott.

— Éjjeli menedékhely.

— Negyvenegyben a hálómban és a dolgozószobámban csőrepedés volt. Átköltöztem, amíg a nyáron kijavítják. Már megszoktam itt.

— Marija Ignatyevnát még mindig nem hívod ide? — kérdezte Szerpilin.

— Most már igen — felelte Ivan Alekszejevics. — Őszig a bombatámadások miatt nem hívtam, az utóbbi időben pedig, mikor a helyzetem megingott, úgy határoztam, várok még vele. Kinek mi szüksége rá, hogy itt üljön mellettem és szenvedjen?

Most, hogy kimegyek a frontra, legyen csak itt, javítgasson. Elég dolga lesz a győzelemig. Tudod, milyen asszony.

Ivan Alekszejevics nevetett. Szerpilin sem állta meg mosolygás nélkül, noha kevés nevetnivaló volt mindebben. Marija Ignatyevna kitűnő háziasszony, mindig csillogott nála minden, a pirogjai is kitűnőek voltak, a törülközők ragyogó tiszták, s a lepedők — ha Szerpilin olykor náluk maradt éjszakára Turkesztánban — mind keményítettek. De hogy miről beszélhetnek Ivan Alekszejeviccsel, amikor maguk vannak, és Ivan a lelkének melyik részét osztja meg a feleségével, ha egyáltalán megosztja, erre Szerpilin hosszú ismeretségük alatt nem tudott rájönni. S ilyenformán sok más egyebet sem értett, és legfőképp azt nem, hogy miért élnek együtt. Noha mind a kettő derék ember, mi szüksége Ivan Alekszejevicsnek erre a családi életre? Nem kérdezte, nem is pendítette meg soha ezt a témát, fölöslegesnek tartotta. Viszont cseppet sem lepődött meg a múlt alkalommal, amikor megtudta, hogy barátja egyedül él Moszkvában, nem hívta magához a feleségét.

— Amikor a vezérkarban kerestelek, sejtettem, hogy változások vannak. Melyik frontra mégy, és milyen beosztásban?

— Megállj csak — mondta Ivan Alekszejevics. — Előbb te beszélj. Őnála voltál?

Szerpilin bólintott.

— Gondoltam. Szétkapcsolnak, aztán megint szétkapcsolnak. Ismerem az ilyesmit. Meg hallottam is tegnap este, hogy nem tudatták veled, miért hívattak. És ha valakit így, megokolás nélkül hívatnak, az rendszerint őhozzá szól. Nos, hogy folyt le?

— Jól. De előbb szeretném . . .

— Nosza! — mosolygott Ivan Alekszejevics. — Ha neked jó híreid vannak, akkor a rosszról is beszélhetünk. Tegnap este, előzetes figyelmeztetés nélkül, felmentett a szolgálat alól. Hívatott és azt mondta: „Adja át az ügyeket." — „Igenis, átadom." — „Maga kifejezésre juttatta kívánságát, hogy szeretne a frontra menni. Úgy döntöttünk, hogy teljesítjük. Addig pihenjen!" — „Igenis!" Neki ugyan nem fejeztem ki ezt a kívánságomat, de általában értésükre adtam, hogy nem félek a fronttól. De, úgy vélem, nem ez itt a lényeg.

— Hanem?

— Hanem az, hogy némely jóslásaim igazolódtak, amikről a legutóbbi ittlétedkor beszélgettünk.

— Miféle jóslatok?

— Az első, hogy Kotyelnyikovo után a németek nem fognak a katlanból kitörni. Másodszor, hogy az eredetileg tervbe vett

időben — egy hét alatt — nem végzünk Sztálingrádban, bármennyire szeretnénk is. A ti működéseteket egyébként igen sokra becsülöm, akkor sem azért kételkedtem az egy hétben. A helyzetből következett. A mi hatvankettedik hadseregünk az utolsó talpalatnyi földön két hónapig tartotta magát, a németek kezén pedig voltaképp óriási megerősített terület volt, másfél ezer négyzetkilométer. Ezért nem hittem, hogy egy hét alatt felszámoljuk.

— Erősen elszámoltuk magunkat a létszámukat illetően — mondta Szerpilin.

— Nohát e tekintetben én sem állíthatom, hogy mindent világosan láttam. Úgy láttam, mint a többiek, és ugyanúgy elszámítottam magam. De az időpontban igazam lett. És ha a kiéheztetés mellett döntünk, és három hadsereget elvittünk volna tőletek a délnyugati és a voronyezsi front megerősítésére — most már ő maga is érzi, ez milyen pluszt jelenthetett volna. Ha minden jól megy, északról már lecsaphatnánk Rosztovra, és a Kaukázusban levő valamennyi németet csapdába ejtenénk. S ha így van, akkor én minek rontom itt a levegőt? Jelenlétemmel a jóslataimra emlékeztetem!

— És ezután mi lesz veled? — kérdezte Szerpilin; nem volt egészen meggyőződve róla, hogy barátjának igaza van, de mégis együtt érzett vele.

— Köztünk szólva, nem is alakult olyan rosszul — mondta Ivan Alekszejevics. — A druszám — megnevezte az egyik frontparancsnokot — nem nézte, hogy kegyvesztett lettem: mindjárt maga mellé kért törzsfőnöknek. És állítólag megkapta a hozzájárulást. De csitt, én még nem tudok róla. — Ujját tréfásan ajkára illesztette.

— Úgy látom, mindennek ellenére jókedvű vagy.

— Persze hogy jókedvű vagyok. Voltaképp könnyen megúsztam. Már december óta haragszik rám, így hát nagyobb katasztrófától tartottam. Nyilván nektek köszönhetem; jobb kedvre derítettétek a győzelmetekkel. A hadművelet kidolgozásában való részvételért persze már semmit sem kapok, és az előléptetésemnek is lőttek, de hát ezt kibírjuk.

— Ha nem tévedsz, és csakugyan haragszik rád, akkor valóban könnyen megúsztad — bólintott Szerpilin; Sztálin szemére gondolt.

— Most különben sem dobálózik a magunkfajtákkal, ha tudni akarod. Most szüksége van ránk, nem válogathat. Más parancsnokokat csupán a háborúból szerezhet, az szüli őket menet közben. Amíg a háború tart, addig nincsenek, és nem

lesznek fölösleges emberek, mindenkire szükség van, aki valóban tud harcolni, az utolsó emberig. Így állok. Nos, és veled mi van? — Ivan Alekszejevics abbahagyta a járkálást, megállt Szerpilin előtt; talpán hintázott előre-hátra, kezét a térdnadrágja zsebébe dugva, kidüllesztette széles mellét, amelynek izomzata még a zubbony helyett viselt, nyakig zárt, vörösesbarna teveszőr mellény alatt is észrevehető volt.

„Fiatal még, az ördögbe is! — gondolta Szerpilin. — Hasa sincs, s az arca sima, mintha éjszakára frissen borotválkozott volna. Talán csakugyan megborotválkozott? Szenved, de nem az a természet, hogy elcsüggedjen."

— Üljünk le, mert bizony hosszú történet! Mi nem mindennap találkozunk vele, mint a magadfajták!

— Csak ne irigyelj — mosolygott Ivan Alekszejevics. — Teázol?

— Már ittam.

— Ki vendégelt meg?

— Az külön téma, róla majd azután. Ülj le, én is leülök — mondta Szerpilin.

Hosszan beszélt látogatásáról Sztálinnál. Minden részletére kitért, elejétől végig, csak egy valamit hallgatott el: a legiszonyúbbat és legnehezebben elviselhetőt — a pillantását.

— Igen, ahogy mondani szokás, életünk válságos perceiben mindig találkozunk — mosolygott Ivan Alekszejevics, amikor Szerpilin befejezte. — Szóval mégis megkockáztattad, írtál neki Grinykóról? Féltél, amíg a választ vártad?

— Igyekeztem nem gondolni rá. A harcok segítettek.

— Igyekeztél vagy nem, ha egyszer írtál neki, már nem verhetted ki a fejedből. Ilyen levélért másnap bármelyikünk a „nép ellensége" lett volna akkoriban. Még ha az összes szabadon maradt egyszerre, egyazon nap írt volna minden letartóztatottról... Még így sem volnék biztos az eredményben...

— Minek ez, Ivan! Hagyjuk inkább...

— Jó, hagyjuk. Arról beszéljünk, hogy amikor Sztálin kilátogatott hozzánk, hárman szolgáltunk az ezredben; közülünk egy szabadon maradt, a második már halálán volt, de nem pusztult el, a harmadik pedig, tegyük fel, egyelőre nyomtalanul eltűnt... És mindez elmaradhatott volna. Te visszatértél, s ha él, akkor Grinykót is visszahelyezik. Kiderül, hogy mindenki ártatlan. Kiderül, hogy te kezdhetted volna a háborút úgy is, hogy nem ezredet, hanem hadosztályt vezetsz. Igen, jól mondta Sztálin elvtárs, valóban eltaláltad, mikor ülj! Van min elgondolkodnod. Látod, hogyan állította be a dolgot! Ne-

künk eszünkbe se jutott. De ha nem szereted ezt a beszélgetést, hát hagyjuk, hiszen más témáink is vannak. Azt mondod, csodálkoztál, hogy első kérdése az egyenruhára vonatkozott.

— Igen, őszintén szólva meghökkentett!

— Sebaj, lehet, hogy ez a kérdés épp hasznodra válik, meglátod, még egy csapásra altábornaggyá léptet elő. Hogy nem vártad? Én sem hittem, hogy ennyire érdekli ez a kérdés. Még ősszel, a hadiesemények tetőfokán, éjnek idején futottam be hozzá a hadijelentéssel, a nyelvem is lógott a sietségtől, a fogadószobájában pedig — alig hittem a szememnek — három vállrojtos ember ül, egy pedig vállrózsával: a katonai szabóműhelyből jöttek próbára! Később kiderült, hogy a vállrojtokhoz túl sok ezüst kell, meg babramunka, különben ilyen veszély lebegett a fejünk felett.

Ivan Alekszejevics fanyarul nevetett, a tálalóhoz lépett, kivett egy megkezdett üveg konyakot meg két kupicát, és az asztalra tette.

— Mégiscsak iszunk a kinevezésedre!

— Még nem történt meg.

— Megtörténtnek veheted. Persze, ez a konyak kevés ilyen alkalomkor két magunkfajta embernek. De tegnapelőtt egyszerre megittam a felét, ahogy éjjel hazajöttem. Részben bánatomban, részben örömömben, hogy nem ütöttek agyon. Főleg pedig, hogy reggelig aludjak, ha már egyszer pihenést rendeltek. Tegnap egy kortyot sem ittam, és ma sem kívánom.

Töltött és koccintott Szerpilinnel.

— A hadseregedre! Még gárdisták is lehettek... Most készülnek megadni néhánynak a címet...

— Nekünk aligha — mondta Szerpilin. — Inkább Csujkovval, Sumilovval kezdik, ők álltak ki legtöbbet Sztálingrádban.

— Ez általában helyes. Másrészt viszont, ha nyár óta veszszük, mindenkinek kijutott. Minden hadseregnek megvoltak a kritikus pillanatai: Tolbuchinénak is, meg Batovénak, Zsadovénak, Galanyinénak és Csisztyakovénak is. A tietek is eleget szenvedett a védelemben, s a támadásból jól kivette a részét. Batyuknak ezúttal pechje volt. Negyvenegyben a déli fronton kudarcot vallott — akkor nem váltották le; tavaly nyáron kevés embert hozott ki a bekerítésből — nem váltották le. Most végre sikert ért el — és leváltották!

— Miért mondod, hogy leváltották? — kérdezte Szerpilin, és eszébe jutott, milyen furcsa hangsúllyal beszélt Sztálin Batyukról.

— Leváltani különféleképpen lehet. Lehet lefelé buktatni, de

felfelé is — mosolygott Ivan Alekszejevics. — Ha eddig nem tudtad, most megtudod. Egyelőre még, megszokásból, tájékoztatnak engem. Egy beszélgetésből sejtem, hova akarják tenni. Frontparancsnok-helyettesnek egy olyan frontra, ahol alig van valamivel több csapat, mint egy hadseregben, de a megerősítés kevesebb. Az ilyen előléptetéssel törik ki a nyakát az embernek.

— És mit gondolsz, miért?

— Hogy miért?! Te tudod, mit tartok Batyukról: régen ideje már félretenni! Hogy miért nem egy évvel vagy fél évvel ezelőtt történt, amikor ez mindenki előtt világos volt, hanem most, mikor éppen megfordítva, a te réveden tőkét gyűjtött, hogy miért most, nem is próbálgatom találgatni, nem rám tartozik. Majd végigolvasom a „Háború és béke"-t, talán erről is találok benne valamit! Abban mindenről szó van!

Ivan Alekszejevics fölvett az asztalról egy könyvet, amibe szemüvegtok volt betéve olvasójelül, és meglóbálta a levegőben.

— Hányszor el akartam újra olvasni, de nem jutottam hozzá, amíg le nem váltottak!

Letette a könyvet, felhajtotta a konyakot, és zsebre tett kézzel, mellét kifeszítve, járkálni kezdett a szobában.

— Hajnali háromig olvastam, hétkor pedig felkeltem — máskor olyankor szoktam lefeküdni —, és még sötéttel kirobogtam a nyaralómba a Dmitrovszkijon...

— Ez újság számomra — mosolygott Szerpilin. — Nem tudtam, hogy nyaralótulajdonos vagy.

Ivan Alekszejevics bűntudatosan mosolygott.

— Magam sem hittem volna. Marija Ignatyevna vett rá. Két szoba, nyárikonyhával. Negyvenegy tavaszán. A legjobbkor! Tett-vett, berendezte, virágokat ültetett, minden megtakarított pénzemet elköltötte... Azt gondolta, hogy júliusban ott töltöm a szabadságomat... Aztán laktanyában töltöttem... Így hát meg se nézhettem kész állapotban ezt a kis kulipintyót. Csak ma szedelőzködtem fel, úgy gondoltam, kimegyek, kiszellőztetem az agyamat a friss levegőn... Az autóból kiszállva két kilométert gyalogoltunk, aztán a sofőrrel felváltva futóárkot ástunk, hogy bejuthassunk a házba. Dolgozgattam, megtisztogattam a kerti ösvényeket, megnyugtattam az idegeimet. A ház ép, de belül teljesen üres, csak az nem ment be, aki nem akart! A szomszéd faluba többször is betörtek a német harckocsik! Igen közel járt a háború Moszkvához, és még ma sincs messze! Nagy ellenséges erők vannak itt, Moszkva

előtt! A minap megpróbáltunk lecsapni rájuk, de kellő muníció hiányában nem sikerült!

— És általában hogy ítéled meg a legközelebbi kilátásokat? — kérdezte Szerpilin.

— Úgy vélem, ha olvadásig felszabadítjuk a Donyec-medencét, ezzel egyelőre kimerítettük lehetőségeinket. A kívánságnak viszont nincs határa. A németek persze hallatlan vereséget szenvedtek, de számolnunk kell azzal, hogy tömörítik a frontot; még nem merítették ki a tartalékokat, és előbb-utóbb erős védelmi állást foglalnak el. Elég jól tudjuk ezt saját tapasztalatunkból. Ám a felderítőink jelentéseiben már olyan tendenciát látok, hogy ezzel nem számolnak eléggé. Veszélyes dolog! Nem mondom, hogy a felderítők tudatosan ferdítenek, de ez a hangulat szorítja őket, és nem keresik a keserű igazságot, márpedig azt kell keresni. Különben elgaloppírozhatjuk magunkat, és nagy pofont kaphatunk. Mit gondolsz, igazam van?

— Úgy gondolom, már megmutattuk, hogy egyenlő erők mellett felvesszük a harcot a németekkel, ha pedig erőfölényben vagyunk, meg tudjuk verni őket.

— Szerény eredmény egy sztálingrádi tábornoknak — mosolygott Ivan Alekszejevics. — Nem tanácsolom, hogy dobra verd.

— Eszemben sincs. Sztálingrádért persze századokra szóló tisztelet és dicsőség illet minket! De hogy a német a Volgánál van és nem a Bugnál, és hogy másfél évig hátráltunk e dicsőség felé, azt mint katona, nem felejthetem el! És ha az első győzelem után azt tartanám, hogy mindenen túl vagyunk, akkor még nem lennék érett a hadseregparancsnokságra!

— Ami az első nagy győzelmet illeti ... elfelejted, hogy szétzúztuk a németeket Moszkvánál?

— Dehogyis felejtettem el. Hadosztályt vezettem, van mire emlékeznem ... De másra is emlékszem. Azt hiszem, egyetértesz velem: akkor a németek szétzúzása után visszavonultunk a Volgáig, de most, Sztálingrád után, már nincs jogunk visszavonulni.

— Akkor volt?

Szerpilin sóhajtott: bosszantotta, hogy Ivan Alekszejevics valami okból ugratni akarja.

— Tavaly télen túl sok vért hullattunk ahhoz, hogy most tréfálkozzunk. Megtettük, ami tőlünk telt, de ez még nem sokat jelentett akkoriban ... Visszatérünk oda, honnan kiindultunk.

— Én ilyen témakörben nem tréfálok — rázta a fejét Ivan Alekszejevics. — Félreértettél. Csak tisztázom, hogy valójában soha senki sem jogosított fel bennünket visszavonulásra. S ha a múltba nézek: vajon mikor is kezdődött ez a lemaradás? Azt hiszem, egyetértesz velem: harmincötben és harminchatban nemcsak, hogy nem szorultunk a németek mögé, de egy sereg dologban előttük jártunk. Negyvenegyre azonban elmaradtunk tőlük.

— Igen, sokat piszmogtunk — jegyezte meg Szerpilin.

— Kétlem, hogy világosan látsz, ha azt mondod: „piszmogtunk". A legtöbbször nevekben gondolkozunk: az nincs, emez megfelelne. Hogy messzire ne menjünk: itt van Grinyko. Hadsereget vezethetne, és nélküle kezdtük. Ez persze mind igaz. De az ok mélyebben rejlik. Negyven őszén, már a finn háború után, a gyalogsági főfelügyelő felülvizsgálta az ezredparancsnokokat, s én szolgálati kötelességből megismerkedtem a kérdőívek adataival. Kétszázhuszonöt lövészezred parancsnok volt szolgálatban. Mit gondolsz, abban az időben hányan végezték el közülük a Frunze Akadémiát?

— Minek találgassam? A megelőző eseményekből ítélve, nyilván nem sokan.

— És ha azt mondom, hogy egyetlenegy sem?

— Lehetetlen...

— Ne hidd el, ha úgy könnyebb... És mit gondolsz, a kétszázhuszonöt közül hányan végeztek katonaiskolát? Huszonöten! És kétszázan csak alhadnagyi tanfolyamot vagy ezrediskolát...

— Képtelenség.

— Nohát nem vagy te kisasszony, hogy bizonykodjam neked. Magam se hittem a szememnek. Megengedem, hogy nem minden ezredben ilyen a statisztika. De kétszázhuszonöt ezred — ez hetvenöt hadosztály, a békebeli haderőnk fele — mégiscsak iszonyatos kép!

— Nem tudom elhinni, hogy így kikészítették a hadsereget — ismételte Szerpilin rekedten. Végigment a szobán. Amikor visszafordult, barátja életében először látott könnyet a szemében.

— A németeknél viszont — Ivan Alekszejevics hangja megremegett, amikor a tábornok arcán a könnyeket meglátta —, a németeknél e másfél év alatt sem a fogságba ejtett, sem az elesett ezredparancsnokok között — akiknek az iratait összegyűjtötték — egy sem akadt, aki már az első világháborúban mint tiszt ne szerzett volna harci tapasztalatot. Ők így kezd-

ték, mi pedig, ha az ezredek színvonalát nézzük ...! Mit hallgatsz?

— Mit szóljak ehhez?

Szerpilin az ablakhoz lépett. Közvetlenül a szeme előtt, mint a legsötétebb őszi égbolt, elsötétítő függöny feketéllett, és betakarta az egész ablakot. Állt, nézte ezt a gyászos függönyt, s eltűnődött, hogy mindennek ellenére milyen erejüket meghaladó feladatokkal birkóztak meg a háború kitörése óta az emberek. Elsősorban ezek, akikről Ivan Alekszejevics beszélt. „Te, dandárparancsnok, aki már békében hadosztályparancsnok voltál, lám, büszkélkedtél, hogy a háború első napjaiban jól vezetted az ezrededet, sokaknál jobban! Most, hogy meghallottad mindezt Ivan Alekszejevicstől, utólag szégyelled magad! Még csak az hiányzott volna, hogy ezredet se tudj vezetni! Cvetkov is százados létére ezredet kapott a háború első napján, noha sem akadémiát, sem katonaiskolát nem végzett, anélkül indult harcba. Ma pedig legjobb a hadosztályban. De mibe került ez neki? Mennyi fáradságába? Le a kalappal az ilyenek előtt! Nem az ő hibájuk, hogy azokban az időkben szakaszparancsnokból zászlóaljparancsnokká léptek elő, az ezredből az ezred élére kerültek! Aztán jött a háború, és harcolj!... És akkor már késő töprengeni, hogy miért vezet idő előtt ezredet! Itt vagy beletanulsz, vagy elveszejted az embereidet! Láttam, hogyan veszejtették el egyesek, de azt is, hogy beletanultak. De mégsem tudtam átfogóan elképzelni, miként festett mindez a háború előtt. Megáll az ész... Nem, az emberek nem tehetnek róla, hogy így kezdtük a háborút. És ha most azt mondom, hogy egyenlő félként harcolunk a németekkel, azért még ne süssék rám, hogy lebecsülöm az erőinket. Ezt büszkén mondom. És hiszem, hogy még úgy megtanítjuk őket kesztyűben dudálni, hogy ítéletnapjáig megemlegetik! A háború itt játszódik a szemünk előtt, és kétszázhuszonöt ezredparancsnok közül egy sem végzett akadémiát! »Isten hozta, Hitler úr, nyolc éve vártuk, készülődtünk!...« — »Miért hallgatsz?« — »Hallgatok, mert megmondhatnám, az anyja keservit, hogy mit gondolok, de itt a legcifrább káromkodás sem elég!«"

— Egy dolog aggaszt még szüntelenül — szólt fennhangon Szerpilin, és eljött az ablaktól. — Néhányan közülünk a háború eleje óta hozzászoktak a nagy veszteségekhez, és még mindig nem törekednek eléggé arra, hogy változtassanak ezen.

— No, ezt a témát, ha jól értettem elbeszélésedet, ma már kifejtetted.

— Megpróbáltam.

— De részéről nem tapasztaltál különösebb érdeklődést?

— Nem tudom — mondta Szerpilin. — Talán nem fejtettem ki eléggé.

Ivan Alekszejevics vállat vont. „Mondjuk, hogy így van" — ezt fejezte ki a mozdulata. Fel-alá járkált egy ideig, majd így szólt:

— Akkor, december végén, azt javasoltam, hogy Sztálingrádot kisebb erőkkel tartsuk körülzárva; ez az indítványom egy ponton szintén arra irányult, hogy elkerüljük a felesleges veszteségeket...

— Ebben nem értünk egyet...

— Érdekes — csattant fel Ivan Alekszejevics. — Hogy nem volt igazam, azt szolgálati úton, kurtán-furcsán megtudtam. De tőled a régi barátság alapján mégis szeretnék magyarázatot kapni.

Szerpilinnek ezek után már nem volt kedve nyilatkozni: nem várta ezt az ingerült hangot, noha nyilván nemcsak bántódottság rejlett mögötte. De ha már belekezdett, nem hátrált meg.

— Lehet, hogy én mint résztvevő elfogult vagyok. De nem tudom elképzelni, hogy körülfogva a németeket, tétlenül várakoztunk volna. Mindazok után, amit a háború kitörése óta átéltünk, nagyon is fontos volt mielőbb végeznünk velük. Annak, hogy a háromszázezer főnyi fasiszta hadseregnek vége, mind a fronton, mind a hátországban, de talán az egész világon akkora erkölcsi hatása van, hogy szerintem érdemes volt az általad említett három hadsereget a harcokban megtépáztatni, mint csak egy hónappal később felszabadítani.

— Ahogy már jelentettem neked, képtelen vagyok vitatkozni — mondta Ivan Alekszejevics. — De mégis úgy vélem, hogy a morális hatás egy hónappal később is érvényesült volna! Tisztán katonai szempontból pedig, régi barátságunkra gondolva, szintén nem titkolom: a logikád sántít!

— A kérdés olyan horderejű, hogy a katonai szempont egymagában kevés.

— Ezt is hallottam. Úgyhogy éppen telibe találtál. No jó, add csak meg a kegyelemdöfést. — Ivan Alekszejevics rosszkedvűen mosolygott.

— Nem bántani akarlak. Csak mindentől függetlenül kimondom, amit gondolok. Vagy a leváltásod óta nem szabad? Ezt nem irom alá.

— Jó helyen tapogatózol, bár nem mondhatom, hogy kedves tőled.

— Ejnye, Ványa! Ahogy rád nézek, eszembe jut: ha te nem

lettél volna, most nem élnék. Vagy ha élnék, se volnék szabadon! Mivel hálálljam meg neked? Az életemmel? Erre egyelőre nincs szükség. Es ha nincs rá szükség, akkor igazsággal kell meghálálnom. Semmi mással.

— Ne hidd, hogy megbántottál. Nem győztél meg, de nem is bántottál meg.

— Ezt kétlem. Az arcodon látom.

— Á! — Ivan Alekszejevics legyintett. — A bántódás már régen elmúlt, csak a nyoma látszik. Mikor kell visszamenned?

— Egy napot kaptam személyes ügyeim elintézésére.

— A temetőbe kimégy?

— Tervbe vettem.

— Együtt megyünk, ha nincs ellene kifogásod.

— Lehet róla szó.

— Miért olyan mélázva feleltél? Talán egyedül akarsz?

— Nem, könnyebb lesz veled. Csak meglepődtem. Nem szoktam meg, hogy ráérj.

— Magam sem szoktam meg. — Ivan Alekszejevics sóhajtott. — És nem kívánom megszokni. Iszol egy csésze teát, vagy úgy megitattak, hogy még mindig nem vagy hajlandó?

— De igen, kérek.

— Ki és hol vendégelt meg? — A házigazda levette a tálalóról a villany teafőzőt. — Megígérted, hogy elmondod.

— Itthon. A fiam felesége. A fiam elesett.

— Elesett? Hogyhogy elesett? — Ivan Alekszejevics nagy zajjal letette a teafőzőt.

— Hát úgy. Ahogy mások elesnek — mondta Szerpilin, de a torkát szorongató görcs meghazudtolta. Mert hogy mások hogy esnek el, az külön dolog, de hogy milyen az, ha valakinek a fia esik el, ezt nem sejti az ember, amíg maga nem tapasztalja.

Már hajnal felé járt, a szoba két ellenkező sarkában feküdtek. Szerpilin aludt, de Ivan Alekszejevics gondolataiba merült. Egy székre helyezte az állólámpát, feltette szemüvegét, és a magasra polcolt párnákra dőlve — mert már este óta fájt a szíve — ismét elolvasott egy részt a „Háború és béké"-ből. Ez a rész először fel-sem tűnt neki, de most eszébe ötlött, már harminc oldallal előbbre tartott, és most visszalapozott oda, ahol Tolsztoj a jóról, a rosszról és a nagyságról elmélkedik. „A nagyság mintegy kizárja a jó és rossz mércéjének alkalmazását — írja Tolsztoj. — Aki nagy — nem követhet el semmi rosszat. Nincs olyan borzalom, amit bűnül lehetne felróni annak, aki nagy." Majd alább vitába száll ezzel az állítással: „Senkinek se jut eszébe, hogy annak a nagyságnak elismerése,

amelyet nem lehet a jó és a rossz mércéjével mérni, csupán saját semmiségének és mérhetetlen kicsiségének beismerése." ... Aztán — megint csak ugyanerről: „Nincs nagyság ott, ahol nincs egyszerűség, jóság és igazság."

Ivan Alekszejevics letette a könyvet, és levette szemüvegét.

„Idealista: kitalált valami közös mértéket, és mindent azzal akar mérni! És mégis, ezekben a szavakban van valami, ami úgy az elevenünkre tapint, hogy az ember hirtelen azt kérdezi magától: nem pazaroltál-e túl sok energiát életed különböző szakaszaiban arra, hogy megérts és helyeselj olyan dolgokat, amelyekben a nagyság és a jó már nagyon is távol esik egymástól? Igen, Sztálinnal nemcsak beszélni nehéz, de még rágondolni is, annyi minden kapcsolódik hozzá az életben. Ámbár az utóbbi időben leginkább a háborúval kapcsolatban gondolunk rá. S itt van min elgondolkozni. Hogyan cselekedjenek az olyan emberek, akiknek ilyen félelmetes hatalom van a kezükben, kivált háború idején? Küzdünk, amennyire tudunk, az előre gyártott határozatai, az előítéletei ellen, azzal vigasztaljuk magunkat, hogy hallgat ránk, de belátjuk, hogy mégsem követi eléggé a tanácsainkat. Igen ám, de a tanácsok többfelől jönnek, és olykor ellentmondanak egymásnak. És elkövetkezik a perc, amikor már nem lehet a tanácsokra hallgatni — dönteni kell. Így van ezzel mindenki, aki a háborúban parancsot ad, magasan és alacsonyan álló egyaránt. És hogy az emberek senkinek — bármilyen magasan álljon is! — ne féljenek tanácsot adni, és hogy ne kelljen a felsőbbség véleményét találgatni, nehogy ez a követelmény kényszerűséggé váljék, amely lealacsonyítja még a legderekabbakat is — lám, ez a kérdések kérdése, ahogy mondani szokás. Ez persze azoktól is függ, akik a tanácsokat adják, de sokkal inkább attól, akinek adják. Elsősorban tőle függ, hogy félnek-e tanácsokat adni vagy sem. És talán mégis igaza van Tolsztojnak, amikor azt mondja, hogy nincs nagyság egyszerűség, jóság és igazságosság nélkül. Túlságosan naivnak látszik, mint egy ábécéskönyv, de kiderül, hogy igen nehéz vitába szállni ezzel az ábécéskönyvvel, még ha két akadémiát végzett is az ember ..."

Tánya a kórteremben ült Szincov mellett, és beszámolt róla, milyen most Sztálingrád, amelyen az imént keresztülrobogott a Volga túlsó partjáról jövet.

— Egyre szedik, szedik fel az aknákat... Egyik orvosnőnk szerencsétlenül járt, az autó aknára futott, s a sofőr s a mellette ülő orvosnő szörnyethalt. De akik hátul ültek a kocsiban, azoknak a hajuk szála sem görbült. És vannak, akiket a beomló falak sebesítenek meg. Áll, áll a fal, aztán egyszerre csak beomlik. Már el is rendelték, hogy az ilyen falakat robbantani kell. Ott, ahol közlekednek, eltakarították a hullákat, de a pincékben, mondják, még sokezer van... Tavaszig sem ássák ki mindet. És mihelyt az idő olvadósra fordul, kezdődnek a járványok. Szörnyű, hogy mennyi dolog van! A lakosság pedig még mindig alig mutatkozik. Amikor népgyűlés volt, mintha sokan összejöttek volna a téren, de ha most megy az ember — sehol senki. A hó pedig tele van repeszdarabbal: a sofőrök egyebet se tesznek, mint a kerekeket pumpálják...

Tánya Sztálingrádról beszélt, Szincov pedig ott ült mellette a kórházi ágyon, s míg hallgatta, arra a sofőrre és orvosnőre gondolt, akit tegnap széttépett az akna. Szóval ma már Sztálingrád földjében pihennek, vagy a Volga túlsó partján... De megtörténhetett volna, hogy azon az autón éppen ez az orvosnő utazik a sofőr mellett, aki most itt ül mellette az ágyon...

Igen, Tánya elbeszéléséből ítélve Sztálingrád városa most nem valami szívderítő látvány. És romjai közt rozsdás vasak hevernek és fenyegetik halállal az embereket! Tegnap három szerencsétlenül jártat hoztak be haldokolva, bár a háború már hatszáz kilométernyire távolodott, tegnapelőtt visszafoglaltuk Rosztovot, ma pedig a rádió bemondta, hogy Harkovot is...

— Inkább megülnél ott a Volgán túl, mint hogy állandóan ide-oda kocsikázz... — dünnyögte Szincov.

Tánya első pillanatban megsértődött. Még mindig a kiürítési osztályon dolgozott, és megfordult különféle kórházakban. de hogy ez idő alatt a Volgán túl működő egészségügyi osztályról három ízben eljöhessen hozzá, minden alkalommal kérnie kellett, amit szívből utált. Hát Szincov ezt magától nem találja ki? Magyarázni kell? És csak később eszmélt rá, hogy nem erről van szó, a férfi arra az autóra gondol, a sofőrre és az orvosnőre, akinek a balesetét kikottyantotta... Ekkor így szólt:

— Felesleges ilyesmin rágódnod. Ha már most elkezdjük,

mit csinálunk majd a háborúban? Így nem leszünk meg jól együtt...

— De megleszünk! Csak a kórházban idegeskedem. Ha visszatérek a háborúba, megint nyugodtabb leszek.

— Azóta volt valaki nálad?

— Nem. Amióta Zavalisin itt járt azon a reggelen, amikor te jöttél, nem nézett be senki. Biztosan nagyon sok a dolguk.

— Ki se látszanak belőle — mondta Tánya. — Ráadásul a te zászlóaljad már negyven kilométerre került a Volgától.

— Nem is tudtam. Akkor persze érthető.

— Tegnap az a hír terjedt el nálunk, hogy hamarosan vonatra rakják minden holminkat. Három kórházból már elszállítottuk a sebesülteket, akár holnap berakodhatunk.

— S velünk mi lesz? — kérdezte riadtan Szincov.

— Azon még gondolkodnak: vagy másokhoz csapnak hozzá benneteket, vagy visszafordítanak és bevagoníroznak.

— Ha visszafordítanak, az baj. Akkor nincs mibe kapaszkodni. Pedig én már megírtam a jelentést a hadseregparancsnoknak, hogy szeretnék a hadseregünkben maradni.

— Mikor?

— Még aznap, amikor itt voltál. Hogyha meggyógyultam, osszanak be akárhová, ahová jónak látják. Zászlóaljra ne gondoljanak. — Alig észrevehetően megmozgatta háromszögletű kendővel felkötött, bepólyált kezét.

Tánya még mindig nem tudta megszokni ezt a kórházi köpeny alól kinyúló, ujjak nélküli, kurta kezet. Akárhány ilyet látott is már, sőt könyökig, vállig lemetszett csonkokat, félt ránézni a kezére, nehogy elárulja magát, és Szincov megérezze, hogy még nem szokta meg. Eszébe jutott, miként nehezedett vállára a férfi két nagy, súlyos keze ott a kórházban, ahol váratlanul találkoztak, amikor Szincov a századparancsnokát jött keresni. Már kész volt szeretni ezt a megcsonkított, tehetetlen, valahogy gyermekivé vált kezet, ugyanúgy szeretni, mint ahogy Szincov szemét, haját vagy kissé hajlott, széles vállát szereti. Szeretni kész volt, de megszokni még nem tudta.

— Nem tudom — vont vállat a férfi. — Talán az ezredtörzsben vagy a hadosztálytörzsben találnak helyet. Messzebbre nem szeretnék elkerülni. De hát persze, ahogy rendelik. Ha azt mondják, hogy egy kórház politikai helyettese legyek, arra is kész vagyok. Van némi tapasztalatom, negyedszer fekszem kórházban. — Elmosolyodott, és Tánya tudta, hogy csak tréfál: úgysem hajlandó politikai helyettes lenni egy kórházban, kiharcolja, amit akar...

— Tegnap vártalak...

— Tegnap nem jöhettem — vágott szavába Tánya. — Sehogyan sem tudtam eljönni...

— Hát mondom én, hogy tudtál? Azt mondom, hogy vártalak. Tegnapelőtt is vártalak. Meg azelőtt is. És amikor nálam voltál, már aznap este megint vártalak.

— De ez már csacsiság!

— Persze hogy az. — Szincov mosolygott — De hát mivel foglalkozzam ezen kívül? Vártalak tegnap, és első ízben magam borotválkoztam.

— És összevagdostad magad. Mire jó ez?

„Így van ez mindig — gondolta a férfi. — Sohasem azt mondja, amit mások mondanának a helyében. Más dicsérne: derék, milyen jól sikerült fél kézzel is. Ő meg szid."

— Mire jó ez? — ismételte dühösen Tánya. — Meg akarod mutatni, hogy már tudod használni a kezedet? Miért? Szóltál volna, hogy borotváljanak meg. Ni, hogy összekaszaboltad magad! Először szóba se akartam állni veled!

— Nem tudtam megfeszíteni a bőrt, azért vágtam bele.

— Miért kellett így sietned? Mi szükség volt rá? Majd ha meggyógyul a kezed, mindent megcsinálhatsz vele, amit tudsz.

Úgy beszélt a férfival, mint önmagával, egyáltalán nem latolgatta, mit mondhat neki és mit nem. Nyíltan beszélt, mert úgy vélte, hogy mindent megmondhat neki, mint önmagának.

— Lassan gyógyul, unom már — jegyezte meg Szincov.

— Szó sincs róla, megkérdeztem a vezető főorvost, azt mondja, gyorsan gyógyul. Tudod, az ilyen sebek milyen lassan gyógyulnak? Készülj el rá, még fájni fog, érzékeny lesz. És ne haragudj, azért figyelmeztetlek, hogy eszedben tartsd, amikor kiírnak, vagy mikor elhatározod, hogy milyen beosztásba kérezkedj. Legalábbis első időben...

Nem próbálta vigasztalni, közösen akarta eltervezni az életüket, és ez minden szerelmes szónál többet jelentett. Nem mondott szerelmes szavakat sem ma, sem múlt alkalommal, de úgy viselkedett, mint aki a másiktól külön már egyikükre sem gondol.

— Nos, mit határoztál? — kérdezte a férfi. — Már mindent megérdeklődtem.

Ugyanarról beszélt, mint a múltkor: megtudakolta, hogy a hadsereg kötelékében hol és miként intézhetik el a házasságkötésüket. Tánya a férfi kérdését hallva azt gondolta, hogy nincs mit határoznia, csak az elintézés módján tűnődött. A múlt héten, amikor Szincov megkérdezte, nem válaszolt, mert

máson járt az esze: nagyon aggódott érte. Szincovot akkor, bár sejtelme sem volt róla, egy hajszál választotta el a második csonkolástól.

Ma azonban egészen más volt a helyzet, nem feküdt lázasan, hanem ült az ágyán, sőt kiderül, hogy már öt helyen meg is vágta magát: borotválkozott. Lehetséges, hogy csakugyan teljesítik a kérését, és a hadseregben hagyják? Annál is inkább, mert a jelentése Szerpilinhez ment. Szerpilin persze nem az az ember, aki bármit is a lelkiismerete ellenére tesz. De hát ez csak nem ellenkezik a lelkiismeretével? Senkiével sem ellenkezik!

— Én is gondolkoztam rajta — szólt. — Ha ez hozzásegít, hogy együtt legyünk, ám tegyük, ahogy jónak látod. De előbb el kell küldenem anyámnak Taskentba a válókeresetet, hogy elmenjen vele az anyakönyvi hivatalba, és visszaküldje az igazolást. Mert a személyi lapomon az áll, hogy férjnél vagyok.

— Azt hittem, már elintézted.

— Semmit sem intéztem el! — Most utólag haragudott önmagára, kínos volt anyját kérnie. És ki tudja, hogy anyja mindjárt megteszi-e, talán előbb levélben magyarázatot kéne adnia neki. Hisz nem mindent ért meg az ő életében, tán soha nem is fogja megérteni.

„De Szincov szenvedni fog az elhúzódó ügy miatt" — gondolta. Bűnösnek érezte magát, amiért Taskentban olyan ostobán viselkedett, és nem intézte el ezt a kézenfekvő dolgot.

— Azonnal írj neki, még ma — mondta kis hallgatás után a férfi.

— Jó — bólintott Tánya, és akaratlanul a homlokához kapott.

— Mi bajod?

— Semmi. — Az orvosnő úgy tett, mintha csak megdörzsölné a homlokát. — Eszembe jutott, hogy mennem kell.

De nem erről volt szó, bár ideje volt mennie, hanem arról, hogy az utóbbi napokban betegség kerülgette, most pedig hirtelen úgy érezte, alighanem felszökött a láza.

Egy hete, amikor Szincovtól hazament, azzal a hírrel fogadták, hogy egyszerre öt lány betegedett meg kiütéses tífuszban a fürdő- és mosodaosztályról, akik vele együtt a kiszabadított foglyok fertőtlenítésével foglalkoztak. Másnap pedig Sztyepan Nyikanorovics, az öreg zászlóaljkomisszár is ágynak esett. Majd utána egyszerre négy lány és két egészségügyi katona meg egy borbély. Bizony mulasztást követtek el az orvosok: eleinte gondoltak az óvóintézkedésekre, de aztán megfeledkez-

tek róla. Roszljakov sötét arccal járkált, senkihez sem szólt. Kínozta a felelősségérzet, különösen tegnap óta, amikor két lány és Sztyepan Nyikanorovics meghalt. Mind szenvedtek, Tánya is; de már nem volt mit tenni, csak várni, hogy leteljen a lappangási idő: megbetegszem vagy nem? Tegnap volt a huszadik, az utolsó nap, már senki sem betegedett meg, ő sem aggódott sem másokért, sem magáért, és most hirtelen kileli a hideg. Talán csak képzelődik: nem tífusz, csak megfázott tegnap a gőzfürdőben.

Nyugtatgatta magát, de kevés sikerrel, mert nagyon félt a tífusztól. Szincov aggódott, hogy az aknákkal teli városban járkál, ő ettől cseppet sem félt, nem is gondolt rá, de a tífusztól annál jobban tartott. Biztosan azért, mert olyan jól indult a kettőjük kapcsolata, s azután történt Szincov kezével a baj. És amikor kissé megnyugodott, most hirtelen ő essen ágynak?

Ahogy ma belépett, a férfi rögtön észrevette, hogy új egyenruhában van, és nevetett bő ingzubbonyán: úgy sietett egyenruhát cserélni, hogy ki sem válogatta a rá illő holmit! Tánya nem magyarázkodott, tréfával ütötte el a dolgot, de valójában nem volt ideje válogatni, és nem is volt miből: mihelyt a tífuszról értesültek, mindazok, akiknél a legkisebb gyanú felmerült, azonnal ellenőrzés alá kerültek, és minden ruhaneműt, a füles sapkától a kapcáig, fertőtlenítőbe küldtek.

Jó, hogy ide még nem jutottak el a hírek, még csak az kellene! Ha tudja is az ember, hogy minden tiszta rajta, és mint orvos tudja, hogy nem fertőzhet, azért mégis, amikor leült az ágyra a férfi mellé, első pillanatban félt hozzáérni vagy hozzásimulni, és csak később küzdötte le magában ezt az ostoba félelmet. Úristen, bárcsak tüdőgyulladás lenne, vagy akármi más, csak tífusz ne!

— Mennem kell — ismételte Tánya, Szincov fekete számlapos órájára pillantva, amelyet a férfi a múltkor neki ajándékozott, és felcsatolta a csuklójára. — Roszljakov meghagyta, hogy pontban tizennégy órakor legyek az autónál, akkorra végez itt a kórházban.

— Menj és nézd meg. Talán még késik valahol.

— Nem késik. Pontos ember.

Szincov belátta, ha bármit mondana még, csak gyötörné, és amikor Tánya felkelt az ágyról, szótlanul ő is felállt.

— Minél kevesebbet járkálj — oktatta az orvosnő. — Nemrégen még lázad volt.

— Helyes, megjegyzem a jövőre.

— A doktorokra egyébként is hallgatni kell.

— Micsoda orvos vagy te! Gondold csak el, micsoda doktorom van nekem! — Szincov egészséges kezével megragadta Tánya vállát, és úgy magához szorította, hogy a nő boldogan megremegett, de mégis figyelmeztette:

— Vigyázz, megsérted a beteg kezed!

Kiléptek a kórteremből, és a folyosó ajtajánál megálltak.

— Itt huzat van — mondta Tánya.

— No jó.

Az ajtóban már hangosan beszéltek, a kórteremben pedig egész idő alatt fojtott hangon, noha Szincov két járóbeteg ágyszomszédja valahol más termekben bolyongott, a harmadik pedig, fejére húzva a takarót, aludt. De nekik úgy rémlett, hogy ébren van.

— Most hova mentek? — kérdezte a férfi.

Az orvosnő azt felelte, hogy Roszljakovval még kimegy a vasútra a kiürítést ellenőrizni.

— És onnan?

— Visszafelé alighanem erre jövünk el:

— Bárcsak hótorlaszok lennének! — sóhajtott a férfi. — Estére visszajönnétek, és egész éjszakára ittmaradnátok.

— Ne gyötörj! — Tánya felnézett rá. — Tudod, én is menynyire szeretném... — Kimondta, amit érzett, és megörült: „Semmi bajom, csak képzelődtem. Azért van melegem, mert állandóan erre gondoltam."

— Ne haragudj — mondta Szincov.

— Ha lehetne, kitalálnék valamit? Érted?

— Értem, orvos elvtársnő.

— Ne szólíts így, mert odacsapok! És egyáltalán, nem becsületes dolog ilyesmiről beszélni, amikor mennem kell.

— Nohát eredj, ha kell — Szincov jobb karjával átölelte, kissé felemelte, és megcsókolta a száját. Majd elengedte és elmosolyodott.

Tánya megrémült, hogy milyen hideg a férfi ajka, és ráeszmélt: valóban láza van. Szótlanul sarkon fordult és elment.

Szincov visszatért a kórterembe, köpenyben végigdőlt az ágyon, és a feje búbjáig betakarózott.

Igen, szereti Tányát, és ez a hirtelen jött, páratlan érzés mindennél erősebb, ami valaha is volt, még annál a nagy és hosszú szerelemnél is, ami Másához fűzte. Lelke mélyén élt a bűntudat az egybevetés miatt, de gondolatban már nem először hasonlította össze a kettőt. És egyre gyakrabban érezte úgy, hogy ez az új szerelem erősebb annál a réginél. Vagy talán

csak a társ utáni vágyódása erősebb most, a háború derekán, mint akkor, és ettől tűnik a szerelme is erősebbnek?

Tánya, amikor ma belépett hozzá, csaknem rögtön megvallotta:

— Én olyan boldog vagyok, hogy azt sem tudom, mit csináljak magammal!

Úgy mondta ezt, mintha valamit tennie kéne, hogy ne érezzen ekkora boldogságot. De hát mit tegyen az ember, ha boldognak érzi magát? Egyáltalán tenni kell valamit? Nem, éppen ellenkezőleg.

Mégiscsak elbutul az ember, ha kórházban fekszik! Önkéntelenül sokkal többet foglalkozik önmagával, mint a háborúban, és ettől elbutul. S a zászlóaljban megszokott dolgok nélkül kezdi magát porszemnek érezni. Nem a háborúban, hanem kórházban — ott érzi csak igazán porszemnek magát, noha sokkal többet foglalkozik magával.

A háború ezúttal mégiscsak elintézett, megcsonkított téged, kilökött a sorból! Ha nem akarsz beletörődni, ez most a te dolgod. Azt hiszed, a háború nem tud meglenni nélküled? Meglesz, ha kell, tökéletesen meglesz. Hogy te nem tudsz meglenni nélküle, ez más kérdés.

Elkeseredetten gondolt erre, és némi lekicsinyléssel önmaga iránt: micsoda kis pont! Ám ebben az elkeseredésben volt valami hamis — ezt maga is érezte. Mi az, hogy nem tudok meglenni nélküle? Mi köze ennek a dologhoz? Azt kérem talán, hogy azért ne szereljenek le, mert háború nélkül nem élhetek? Igenis arról ábrándozom, hogy meglegyek nélküle. Szívesen nélkülözöm akár holnap is, ha hirtelen véget ér. Nem erről van szó, és semmiféle megszokás nem köt a háborúhoz. Egyáltalán ostobaság háborús megszokásról beszélni. Csak megszoktam, hogy a háborúban legyek, ha már egyszer háború van. A kórházakban különböző emberek fekszenek. Egyesek bánkódnak, hogy már nem térhetnek vissza a harcba, mások éppen ellenkezőleg, azért szenvednek, mert vissza kell menniök: sajnálják, hogy nem elég súlyos a sebük a leszereléshez. És ha lehetne sebeket cserélni, némelyek vállalkoznának rá. De hát senki sem cserélheti el a sebeit, és a kórházból való kiíráskor mindenki azt kapja, amit a sorsa rendelt. Hogy aztán tetszik-e neki vagy sem, azt nem kérdezi tőle az élet. És szembeszállni vele nem olyan könnyű.

Reggel és este a kórház folyosóján recseg a hangszóró, és akik csak mozogni tudnak, odavánszorognak köréje. Napról

napra újabb városokat szabadítunk fel a Kaukázusban, a Don mentén és Ukrajnába is.

Persze megeshet, hogy a hadseregparancsnok a kérésére meghagyja a hadseregben, hogy keressen magának megfelelő beosztást, ha kedve tartja. De ha a közeli napokban a kórházat hátravonják, és a sebesülteket szétszórják, akkor egy nap alatt kikerülhet a hadsereg, sőt a front kötelékéből. És ha nem innen, hanem onnan írogatja a különféle kérvényeket, az nem sokat ér majd. Úgy is elérheti, amit akar, de nem a saját hadseregébe kerül. Bárcsak minden úgy történnék, ahogyan szeretné! A kéz nem akadály. Ilyen kézzel még ellehet a háborúban.

A tegnap kiírt tüzérőrnagyra gondolt, egy ezredtörzsfőnökre. Szilánk horzsolta a fejét, könnyű sebesüléssel került hozzájuk a kórterembe, ezt megelőzően pedig, negyvenegy telén, Moszkva alatt elvesztette a fél kezét; most fekete bőrrel bevont „kincstári" keze van.

— Látod, hogy boldogulok vele — mutatta tegnap este jókedvűen Szincovnak; ügyesen felvett a „kincstári" kezével különféle tárgyakat: egy karéj kenyeret, törülközőt, cigarettát, gyufaszálakat. Meg is gyújtotta a gyufát, és tüzet adott, és késsel borotválkozott, a „kincstári" kezével feszítve a bőrt.

Szincov erre a félkezű őrnagyra gondolt, és mosolygott a sötétben a takaró alatt: milyen nagyszerű emberek is élnek a világon! — és hirtelen érezte, hogy valaki az ágyához lépett. Először azt hitte, a nővér jött betenni a hőmérőt, de amikor kissé felemelte a takarót, látta, hogy a kórház politikai helyettese áll az ágya mellett, egy idős komisszár, akiről ma tréfásan azt mondta Tányának, hogy legrosszabb esetben hajlandó a helyét elfoglalni.

— Kelj fel, százados! Borotválkozni!

— Már megborotválkoztam.

— Akkor jó. A hadseregparancsnok van itt, járja a kórtermeket, a fekvő betegeknek kitüntetéseket oszt. Utánad érdeklődött. Hamarosan benéz hozzád!

Szincov felült az ágyában, és egészséges kezével megigazította kórházi zokniját.

— Biztosan a jelentésed ügyében keres meg — mondta a politikai helyettes, aki tudott a folyamodványról, mert ő továbbította, és a folyosóról behallatszó hangokat figyelte. — Hozd rendbe az ágyat!

Szerpilin belépett. Fehér kórházi köpeny volt rajta a zubbonya felett. Háta mögött a kórházparancsnok és a segédtisztje.

Szincov felállt, és kihúzta magát.

— Örülök, hogy élsz, egészséges vagy, és a hadseregünkben maradtál — mondta Szerpilin.

— Még nem teljesen egészséges, hadseregparancsnok elvtárs — szólalt meg a kórházparancsnok a háta mögött.

— A jelentésében azt írta, teljesen. — A tábornok hátranézett.

A segédtiszt azt hitte, le akar ülni, és odatolt egy széket. De Szerpilin nem ült le.

— Meddig kell még itt lennie? — kérdezte a kórházparancsnokhoz fordulva.

— Legalább két hétig, ha jól gyógyul.

— Értem. Maga most elmehet — mondta a látogató a kórházparancsnoknak. — Maga is — intett a politikai helyettesnek. — Nem vonom el tovább a tennivalóitól. — Felhajtotta a köpenye ujját, órájára pillantott, és a segédtisztjéhez fordult: — Húsz perc múlva indulunk. Az útkereszteződésig biztonság okából vegyen el tőlük egy Studebakert, nehogy ismét elakadjunk, mint idejövet.

— Úgy havazik, mintha párnacihából öntenék, egyszerre lehull az egész télre való. Újabb nehézségek, mintha nem volna elég! — szólalt meg, amikor mindenki kiment. — Feküdj le! Előttem ne játszd az egészségest!

— Ön mondta az imént, hadseregparancsnok elvtárs.

— Az orvosok miatt mondtam, nehogy túl sokáig itt tartsanak. Rossz színben vagy még.

— Ha megengedi, inkább ülök — mondta Szincov, és leült az ágyra Szerpilinnel szemben, aki egy széken foglalt helyet.

A tábornok felelet helyett csak bólintott.

— Megkaptam a jelentésedet. Az ezredparancsnokod véleményét és az új hadosztályparancsnokodét is kikértem.

„Szóval már kinevezték Kuzmics utódját — gondolta a százados. — Vajon kit? Talán mégis Pikint?"

— Kedvezően nyilatkoztak rólad. Úgy vélik, hogy a zászlóaljparancsnok szerepében megtaláltad a helyed a háborúban, de józanul mérlegelve a dolgot, ilyen sebesülés után nem működhetsz abban a beosztásban. Nem lenne okos. Ha szorul a kapca, akkor nehéz lenne.

— Nem kérem, hogy annak vegyenek vissza, hadseregparancsnok elvtárs.

— Akkor viszont könnyebb mindkettőnk dolga. Attól féltem, zászlóaljparancsnok akarsz lenni, és el kell utasítanom a ké-

résedet. Sajnálnám, mert mégiscsak a háború elejétől fogva ismerjük egymást, az első kék foltok és daganatok óta.

— Én nem hivatkoztam erre, hadseregparancsnok elvtárs.

— De én nem felejtettem el. Hanem egyéb lehetőségek adódnak a hadosztálytörzsben vagy a hadseregtörzsben is. Ha meggyógyultál, jelentkezz. Majd eldöntjük. Ha a hadseregtörzsbe kerülsz, akkor magam határozok, ha a hadosztálytörzsbe, az nemcsak tőlem, hanem a hadosztályparancsnoktól is függ.

— Pikin ezredes alig ismer személyesen.

— Pikinnek ehhez nincs köze — mondta Szerpilin. — Három nappal ezelőtt Artyemjevet nevezték ki a száztizenegyedik hadosztály élére.

— És Pikin? — tört ki Szincovból a kérdés.

— A hadseregtörzsbe ment át — mondta a tábornok, de nem magyarázta meg, milyen beosztásba.

Szóval Artyemjev most a hadosztályparancsnok; elképzelhetetlen, hogy őhozzá kéredzkedjék a fél kezével rokoni alapon! Ahogy a beteg ezt a hírt meghallotta, máris tudta. nem kéredzkedik vissza a hadosztályba. Másikba igen, abba nem.

— Minden világos, hadseregparancsnok elvtárs. Mihelyt kiírnak, engedelmével jelentkezem.

Szerpilin ránézett és elmosolyodott.

— Hogy értsem ezt, hogy minden világos? Elmehetek? És ha még kedvem van beszélgetni veled, és akármilyen különös is, ráérek?

A százados csak mosolygott feleletül.

— Igen — mondta komolyan a tábornok. — Nem gondoltam, amikor a legnagyobb zűrzavarban, Mogiljov alatt megjelentél nálam azzal a borzas fejű fényképészeddel, hogy az idők folyamán zászlóaljparancsnokká fejlődsz. Ámbár katonának nem születik az ember. Békeidőben ahhoz, hogy zászlóaljparancsnok váljék valakiből, tíz év kell. De a háborúnak, ahogy mondják, megvan a maga iskolája, és a békeidőknek nem minden kitűnő tanulója váltja be a hozzá fűzött reményeket.

Szerpilin elhallgatott, és szemében valami más, távoli gondolat derengett.

— No, ha majd jelentkezel, keresünk olyan beosztást, hogy harcolj, és mint tiszt továbbfejlődhess.

És magában arra gondolt, hogy ilyen embert, mint Szincov, bátran be lehet osztani a hadsereg hadműveleti osztályára. Tanult ember, van harci tapasztalata, és még ha nem válik is jó hadműveletivé, mert nincs hozzá rátermettsége, azért mint

törzstisztet, bizalommal küldhetik ki a peremvonalba, hogy felmérje és jelentse a helyzetet. Olyan emberek, akik a múltban maguk is alakulatot vezettek, és közelről ismerik a veszélyt, ritkábban ültetnek fel másokat. Ezek eljutnak a peremvonalig, és nem hagyják, hogy port hintsenek a szemükbe; s rendszerint felismerik és helyesen jelentik, hogy ott, a tűzben, valójában hol van a határ az elképzelt cél és a lehetőségek között.

— És az még nem fordult meg az agyadban — Szerpilin Mogiljovra gondolt —, hogy oda térj vissza, ahol a háborút kezdted?

— Isten őrizz, hadseregparancsnok elvtárs! — mondta Szincov. Megértette ugyan, hogy Szerpilin a régi újságírói foglalkozására céloz, csak a lelkében feltörő emlékek hatására szaladt ki a száján ez a riadt, sőt ostoba mondat. De a tábornok nem lepődött meg rajta.

— Visszatérni oda, ahol elkezdtük: erről nincs, és nem is lehet szó — mondta. — Más kérdés, hogy még mennyi harc vár ránk. Jósolgatni nehéz, mert az ember elfogultan jósolgat. De akármennyit harcoljunk még, ez a tél mégiscsak a pusztulásuk kezdete. Szóval — tért vissza az előbbi gondolathoz — teljesen elment a kedved a régi foglalkozásodtól?

— Nem tudom — szólt a százados. — Régen nem gondoltam rá, és egyelőre nincs is kedvem tűnődni rajta.

— Ha nincs kedved, ne rágódj rajta. S az a borzasfejű, aki veled volt, hol van?

— Elesett. Akkor nem jutott ki tőlünk.

— Így van ez — sóhajtott Szerpilin. — Az egyik emberről azt hiszed, megmenekül, a másikról, hogy elpusztul. És aztán éppen megfordítva történik. Smakov akkor minden bekerítést megjárt, mint igazi komisszár, aztán visszavették a lektorcsoportba, elrepült Kercsbe előadásokat tartani, és egy bomba leszakította a lábát. Most azt írja, Szverdlovszkban mankón biceg, politikai gazdaságtant ad elő.

— Levasov komisszár a harc utolsó percében esett el — jegyezte meg a százados. — Sose hittem volna, hogy a szemem láttára hal meg!

— Igen, nagy kár érte — bólintott a tábornok. — Halála után Vörös Zászló Renddel tüntették ki, de nincs kit értesíteni róla. Nagyra becsültem, amikor hadosztályt vezettem. Kiváló politikai munkás volt, trágár beszéde ellenére is.

— Hadseregparancsnok elvtárs, van még három perce számomra?

Szerpilin órájára nézett:

— Még öt is.

— Levasovról szeretnék mondani valamit. Nem sokkal a halála előtt, egy éjjel eljött hozzám a zászlóaljba, kiöntötte a szívét. S mivelhogy meghalt, és rajtam kívül senki sem tud az ügyről, úgy gondolom, el kell mondanom önnek. Úgy gondolom, el kell mondanom — ismételte Szincov.

— Ne köntörfalazz! Ki vele!

— Egyvalakit a hadseregben le kell leplezni. Basztrjukov elvtársat, a hadsereg politikai osztályának főnökhelyettesét.

Szerpilin rápillantott, és egész idő alatt, amíg Szincov kapkodva beszámolt Basztrjukovról, ezzel a figyelmes, mozdulatlan pillantással nézett rá, és nem árulta el, miként vélekedik a hallottakról. Majd megkérdezte:

— Végeztél?

— Végeztem.

— Ha eléggé lényegesnek tartod, akkor mindezt írd meg hivatalosan a hadsereg haditanácsának.

— Nem szándékoztam megírni — rázta fejét a százados. — Csak úgy gondoltam, hogy elmondom önnek.

— Ismétlem, ha eléggé lényegesnek tartod, írd meg hivatalos jelentés formájában — mondta a tábornok, és Szincov a szeméből látta, hogy valami okból nem akar tovább beszélni a dologról ezen a megismételt mondaton kívül.

Sőt mintha hideg fényt vett volna észre a pillantásában. „Talán megvet érte? Besúgónak tart?" — gondolta. És mint életében már nemegyszer, arra a gondolatra, hogy még Szerpilin sem érti meg, és esetleg nem bízik benne, megkeményítette magát, merően a szemébe nézett, és makacsul így szólt:

— Lényegesnek tartom és megírom, nehogy szárazon ússza meg a dolgot!

És Szerpilin hirtelen összeszűkülő, már nem hideg, de gúnyos szeméből kiolvasta, hogy nem veti meg őt, csak valami okból nem akar semmiféle személyes vonatkozásba kerülni ezzel az üggyel, jobbnak látja, ha a hivatalos úton megy a dolog.

„Nem, testvér, nem olyan egyszerű az egész, ahogy te gondolod!" — mondta ez a gúnyos tekintet.

Szerpilin felállt a székről, és Szincov éjjeliszekrényén, egy csomó elrongyolódott könyvhöz támasztva, megpillantotta Tánya kis fényképét. A Kremlben készült ez a kép, ott fényképezték le rendjellel a mellén, mindjárt a kitüntetések kiosztása után, és Tánya kissé nevetséges, ijedt arcot vágott rajta. De nem volt más fényképe, és amikor első ízben jött el Szincovhoz

a kórházba, már indulóban hirtelen előhúzta ingzubbonya zsebéből, és szótlanul a kezébe nyomta.

Szerpilin odaállt, és nézte ezt a mulatságos képet, Tánya ijedt arcát és mellén a Vörös Zászló Rendet.

— Ovszjannyikova? Itt találkoztatok?

— Találkoztunk — mondta Szincov olyan hangon, hogy Szerpilin felkapta a fejét.

A századosra nézett, majd a fényképre, majd ismét Szincovra, és hirtelen megkérdezte, mint akinek joga van ehhez a kérdéshez:

— Szerelem?

— Szerelem.

— Az jó — bólintott a tábornok, és talán önmagára gondolt, mert a századost meglepte különös arckifejezése, amely olyannyira ellentétben állt szavaival.

— Az jó — ismételte Szerpilin olyan hangsúllyal, mintha valami, amiről nem akar beszélni, nem volna jó, sőt nagyon is rossz volna számára. — Gyógyulj meg. De ne siess. A háborúból jut is, marad is. Pihenj, amíg lehet. Most megyek. Amióta a hadsereget átvettem, nyakig vagyok a munkában, szuszszanni sincs időm! — Hangja az imént még tompán és fáradtan csengett, de most jókedvűen, hangosan beszélt, mint akit boldogság fűt belül.

Szerpilin kiment, de Szincovnak kedve támadt utánanézni. Kissé kinyitotta az ajtót, és kipillantott a folyosóra. A tábornok nagy léptekkel, gyorsan távozott a hosszú kórházfolyosón, mentében a fehér köpeny szárnyai szétcsapódtak, széles válla meggörnyedt. Olyanfajta ember ment ott a folyosón, akiről nagy ritkán gondolják, hogy a felesége meghalt, vagy a fia elesett, vagy más csapás érte. Olyanfajta ember, akire legtöbbször csak a feladatával: a hadsereg vagy a front vezetésével kapcsolatban szokás gondolni, amit a háború rakott erős vállára, és helytállását értékelve úgy beszélnek róla, mint egy lóról: bírja vagy nem bírja?

Ám e nyersnek tetsző szavak mögött elmaradhatatlanul ott van a riasztó gondolat: a sok tíz- és százezer emberélet, amelyek felelősségét a háború ennek az embernek a vállára rakta, és nem máséra. És az elmaradhatatlan és fenyegető gondolat mellett szinte senkinek sem jut eszébe annak a két-három embernek az élete, akik a családját alkotják vagy alkották. Kevesen gondolnak ezekre. És ő maga is csodálkoznék, ha másként gondolnának rá.

Szincov is — ahogy a helyében legtöbben tették volna —, a

távolodó Szerpilin hátát nézve, nem a családi körülményeire gondolt, nem arra, amit hallomásból tudott a magánéletéről, hanem arra, ami az ő szemében, de valójában is a legfontosabb volt ezzel az emberrel kapcsolatban: jó, ha ilyen férfi kerül a hadsereg élére, mert az ilyen bírja, és jól bírja, sokkal jobban, mint az, akinek a helyébe lépett . . .

1960—1964

Amidőn pontot teszek könyvem végére, köszönetet mondok a Nagy Honvédő Háború mindazon résztvevőinek, mind a fronton, mind a hátországban levőknek, akik elmondták nekem személyes élményeiket. Az ő baráti segítségük nélkül nem írtam volna meg ezt a könyvet. Kétszeres hálával tartozom azoknak, akik még kéziratban elolvasták a regényt, és jó tanácsaikkal sok hibától megóvtak.

A szerző

Megjelent az Európa Konyvkiadó és a Kárpáti Kiadó közos kiadásában — A kiadasért felel az Európa Konyvkiado igazgatója — Felelős szerkesztő. Radvanyi Ervin — A szoveget az eredetivel egybevetette: Palotas Magda — A kötésterv es védőboríto Gorog Júlia munkája — Kepszerkesztő Lang Pálné — Műszaki vezető Siklós Bela — Megjelent 15 000 példányban, 39,15 (A/5) ív terjedelemben — EU 43 — 1 — 6567

Константин Симонов
Солдатами не рождаются
(на венгерском языке)

Спільне видання — видавництво «Європа» (Будапешт) і видавництво «Карпати» (Ужгород, Українська РСР)
Формат паперу 84×108¹/₃₂ Друк. арк 21,75 Умовн друк арк. 36 54. Видавн арк 44,53. Тираж 15 600. Ціна 1 крб. 74 коп. Зам. № 279.
Т. П.— 1965 — поз. 11

Віддруковано з матриць друкарні ім. Зріні (Будапешт) книжковою фабрикою «Жовтень» Державного комітету Ради Міністрів Української РСР по преci. Київ, вул. Артема, 23 а

A könyv szedését a Zrínyi Nyomdában (Budapest) — 64.5332/1 — végezték
a nyomás és kötés az Ukrán SzSzK-ban készült